

કેળીર વચનાવલી

અનુવાદક
પિનાકિન્ ત્રિવેદી

સહ-અનુવાદક
રણધીર ઉપાધ્યાય

સાહિત્ય અકાદેમી
નવી દિલ્હી.

Kabir Vachanaval: Gujarati translation, along with transliteration of the select poems of the Hindi poet Kabir by Pinakin Trivedi, Co-translator . Randhir Upadhyaya, Sahitya Akademi, New Delhi 1979 Rs 30 00

© સાહિત્ય અકાદેમી, નવી દિલ્હી

પ્રથમ આવૃત્તિ. ૧૯૭૨

દ્વિતીય આવૃત્તિ. ૧૯૭૬

પ્રાપ્તિ સ્થાન :

સાહિત્ય અકાદેમી

૨વીન્ડ ભવન

૩૫, ફીરોઝશાહ રોડ

નવી દિલ્હી-૧.

બ્લોક V-બી

૨વીન્ડ સરોવર સ્ટેડિયમ

કલકત્તા-૨૯

૨૯, એલ્ડેન્સ રોડ, તેનામપેટસ, મદ્રાસ ૧૮

મુ'બા મરાઠી ગ્રંથ-સંગ્રહાલય બિલ્ડિંગ

૧૭૨ નાયગામ કોસ રોડ, દાદર

મુ'બા-૧૪

મુદ્રક :

અલદેવ પંચેભાર

પેકવેલ પ્રિન્ટર્સ

૧૦૬, બજાર વોર્ડ, ખેતાણી, એરુટ્ટુર

કુર્લા-મુ'બા ૪૦૦ ૦૭૦.

કબીર

(પ્રસ્તાવના)

આપણા દેશના જે સંતાએ જાતિ અને સંપ્રદાયથી પર એવા પરમ સત્યનો સાક્ષાત્કાર કર્યો છે અને પોતાની અનુભવસિદ્ધ વાણી દ્વારા જનતાને એનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થાય એવા પ્રયત્ન કરેલો છે, તેવા સંતામાં કબીરજીનું સ્થાન ધણું જ મહત્ત્વ પૂર્ણ છે. પ્રચલિત માન્યતાઓ પ્રમાણે તો કબીરદાસ સિકંદર લોહીના જમાનામાં થઈ ગયા અને એમણે સ્વામી રામાનંદ પાસેથી બાળપણમાં જ દીક્ષા લીધી હતી. અંતકાળ આવી પહોંચતાં તે કાચા છોડીને મગહર ગયા હતા. એમના જીવનનો ધણોખરો સમય કાશીમાં જ વીત્યો હતો. સાંપ્રદાયિક માન્યતાની પ્રભાવિકા પ્રમાણે એ કોઈ બ્રાહ્મણ વિધવાના પુત્ર હતા. સામાજિક મુશ્કેલીઓને લીધે જન્મેતાએ આ બાળકનો જન્મ ચતાં જ તેને લહરનારા તળાવને કાંઠે તથા દીધું હતું. સંજોગવશાત્ નીરુ નામનો એક વણકર એ જ રસ્તેથી જતો હતો. 'તાજ' જ જન્મેલા લાગતા એ નિરાધાર બાળકને આવી દેશામાં પડેલું જોઈને એના દયાળુ હૃદયમાં કરુણા પ્રગટી. પરિણામે એણે એ બાળકને ઘેર લાવીને એનું પાલનપોષણ કર્યું. કાશીમાં મરનારને અંભાયાસ જ મુક્તિ મળે છે એવી લોકોમાં દૃઢ માન્યતા પ્રચલિત છે, પણ કબીરદાસ આવી માન્યતાના ચક્કરમાં ફસાય તેવા ન હતા. એટલે જ મૃત્યુ વખતે એ મગહર ચાલ્યા ગયા હતા. એમના દેહવિલયનો સમય સંવત ૧૫૭૫ની માગશર સુદી એકાદશીને ગણાય છે એમણે દીર્ઘ આયુષ્ય ભોગવ્યું હતું એની માન્યતા છે. એમના સંપ્રદાયની માન્યતા પ્રમાણે ઘણુંખરું એમનો જન્મ સંવત ૧૪૫૫ એટલે કે ઈ. સ. ૧૩૮૮માં જ થયો હતો. આ રીતે ઈસ્વી સનની પૂરી પેઢરમી સદી અને તે પછી પણ થોડો સમય તે વિદ્યમાન હતા. આ સમય ભારતીય ઇતિહાસમાં ધાર્મિક જિજ્ઞાસાપાથ અને આપ-લેનો ગણાયો છે. એના લગભગ સો વર્ષ પહેલા ભારત-વર્ષમાં ઈસ્લામ જેવા સુસ ગઠિત ધર્મ સંપ્રદાયનું આગમન થયું હતું. ભારતવર્ષમાં લાંબા સમયથી ચાલતી આવેલી અને અફર, મનાતી ન્યાતર્જિતવાળી વાલુ વ્યવસ્થાને માટે ઈસ્લામના સામાજિક સમાવેશની ઘટના ભારે સેંટીરૂં હતી. ભારતવર્ષને પહેલો જ વાર પોતાના કરતાં સાવ જુદો હોય એવી આ નવી

ધર્મવ્યવસ્થા અને સમાજવ્યવસ્થાનો સામનો કરવો પડ્યો હતો. એમ નથી કે એ લોકોની પહેલાં ખીજ જાતિઓ અહીં આવી જ ન હતી. વસ્તુતઃ તો કવિનર રત્નીન્દ્રનાથ ઠાકુરે કહે્યું છે તેમ ભારતવર્ષ તો અનેક માનવજાતોનો મહા-સાગર છે. અહીં જે ધર્મવ્યવસ્થા પ્રચલિત હતી તેમાં જુદીજુદી જાતિઓનું સંમિશ્રણ હતું. એક જાતિની ગણતરી વ્યક્તિનું ખીજ જાતિમાં પરિવર્તન કરી શકાતું નહીં, પરંતુ જે નવી સમાજવ્યવસ્થા આવી તે તો આનાથી તદ્દન બિદરી જ હતી. ભારતીય ધર્મસાધનામાં એક જાતિના જુદાજુદા માણસો જુદાજુદા ધર્મ સંપ્રદાયને પગલે ચાલવા છતાં એ જાતિના અંગરૂપે રહી શકતા. એ વ્યક્તિની જુદી હસ્તી હોવા છતાંયે એ માનવી, જાતિથી જુદો થઈ શકતો નહીં; પરંતુ નવો સમાજવ્યવસ્થામાં એ જુદો પડી શકતો. પણ પોતાની જુદી સત્તા રાખી શકતો નહીં. પહેલી સમાજવ્યવસ્થામાં જાતિગત વિશેષતા જાળવી રાખીને પણ વ્યક્તિગત ધર્મસાધના કરી શકાતી હતી; પણ નવો વ્યવસ્થામાં જાતિગત સર્વ વિશેષતા ખલાસ થઈ જતી હતી અને સામુદાયિક ધર્મસાધના થઈ શકતી હતી. સ્વાભાવિક રીતે જ આના આરંભકાળના સમયમાં સમાજ અને ધર્મના ક્ષેત્રમાં એક પ્રકારની ગડમથલ અને અસ્વસ્થતાની તીવ્ર લાગણી ફેલાઈ હતી. થોડા સમય માટે તો એવું જ લાગતું હતું કે ભારતવર્ષ જે આરિય-શુદ્ધિને અને જાતિ તેમજ સંપ્રદાયથી પર એવા પરમ સત્યને અનાદિ-કાળથી મહત્વનું સ્થાન દેતો આવ્યો છે, સત્યસાધનાને ઝાંખપ લાગી જશે. એવા મંથનકાળમાં જ કપીરદાસ પ્રગટ થયા. એમણે સમાજના ઉપરના થરોમાં વ્યાપેલો આ ક્ષોભ જોઈ લીધો અને એને બરાબર સમજી લઈને બન્ને સમાજવ્યવસ્થામાં માનનારા લોકોએ સ્વીકારેલાં હોય તેવાં મૂળ તત્ત્વો તરફ જનતાનું ધ્યાન ખાસ કરીને દોર્યું; જે કે બાહ્ય આચરણ ઉપર જ વધારે નજર રહેતી હોવાથી આ-તત્ત્વની સમજણની બાબતમાં લોકોની દૃષ્ટિ જરા અરુપ્પ થઈ ગયેલી હતી. એમણે તો મુક્ત કંઠે લલકારે કહ્યો કે—

અરે, ઈન દોઉન રાહ ન પાઈ. (જુઓ પદ ૧૯૬)

અને એમ પણ સમજાવ્યું કે

હમરે રામ રહીય કરીમા કેસો અસહ રામ સમિ સોઈ,

બિસિમલ મેટ બિસલર એકૈ ઔર ન દુભ કોઈ.

કપીરદાસ જે વણકર કુટુંબમાં બિહારી હતા, તેમાં એક બાજુ નાથપંથી ચોગીઓના સંસ્કારો હતા અને ખીજ બાજુ એના પર ઈસ્લામનો પ્રભાવ પણ પડેલો હતો. મેં ‘કપીર’ નામના મારા ગ્રંથમાં આ વણકરોની જાતિના સામાજિક

‘સ્થિતિનું’ વિસ્તારપૂર્વક બયાન રજૂ કરેલું છે; એટલે એ વિશે અહીં વિસ્તાર કરવાની જરૂર નથી. ટૂંકમાં આટલું તો સ્પષ્ટ જણાયું છે કે ભારતવર્ષમાં વલુ-કરનો ધ ધો કરનારી ભતિઓ પર ઈસ્લામના આગમન પહેલાં નિર્ગુણવાદી નાથપંથીઓનો ધણો પ્રભાવ હતો. ઈસ્લામના પરિચયથી એમને એક નવા, સ ગહિત ધર્મસપ્રદાયનો સહારો મળ્યો; એટલે ધીમેધીમે એ ભતિઓ મુસલમાન થતી ગઈ અને પાછળથી પણ કેટલીક નાથસ પ્રદાયના પ્રભાવવાળી રહી હતી. દાશીના જે વલુકર કુટુંબમાં કખીરદાસ ઊછર્યા હતા, તે લોકો મુસલમાન થયેલા હતા જ, પણ હજીયે તેમની ઉપર નાથપંથી ચોગીઓનો પ્રભાવ ચાલુ હતો. આને લીધે બાદ્યકાળથી જ કખીરદાસને નિર્ગુણમાર્ગી ચોગ-સાધનાઓનો પ્રત્યક્ષ પરિચય મળી ચૂકેલો હતો. ઈસ્લામ જેવા સંગહિત અને વિસ્તાર પામતા ધર્મનો પણ એમના પર પ્રભાવ પડ્યો, જેને લીધે એમના વ્યક્તિત્વમાં અપૂર્વ હિંમત અને આત્મવિશ્વાસની વૃદ્ધિ થઈ. આચાર્ય રામાનંદના સંપર્ક પછી એમને ચોગમાર્ગની નીરસતા અને ભક્તિમાર્ગના વિશિષ્ટ રસનો અનુભવ થયો.

કખીરજીની વાણી તો જાણે ચોગના ક્ષેત્રમાં ભક્તિનું ખીજ પડવાથી ખીલી જાહેલી લતા જ હોય એવું લાગે છે. એ દિવસોમાં ઉત્તરભારતના હઠયોગીઓ અને દક્ષિણના ભક્તોમાં મૌલિક તફાવત હતો. એક ભાંગી પડે પણ નમે નહીં તો ખીજે નમી પડે પણ ભાંગે નહીં; એકને મન સમાજની ઊંચ-નીચની લાવના મળક અને આક્રમણનો વિષય બની રહેતી, તો વળી ખીજને મન એ મર્યાદા અને સ્ફૂર્તિની પ્રેરણા દેનાર લાગતી. તેમ છતાંયે એ બંનેમાં એવો વિરોધાભાસ રહેતો કે એક બ્યારે સામાજિક વિષમતાઓને અન્યાય ગણવા છતાંયે વ્યક્તિને સૌથી ઉપરનું સ્થાન આપતો ત્યારે ખીજે પણ સામાજિક ઉચ્ચતાનો પોતે અધિકારી ગણવા છતાંયે પોતાની ભતને તુળાદપિ સુનીચેન અર્થાત તણખલાથી પણ હલકી કહેવામાં ગૌરવ માનતો. ચોગીઓ ખૂબ કડક રીતે ભતિભેદની ટીકા કરતા, બાલ્ય આચાર અને તેને લીધે મનાતી શ્રેષ્ઠતાને તિરસ્કાર કરતા; પણ ચોગમાર્ગનો દરેક અનુયાયી બહારથી અને મનથી પણ સમાજના બીજા હલકા જીવો કરતાં પોતાને શ્રેષ્ઠ ગણતો, બીજાની બહિ મુખી વૃત્તિ પર દયા ખાતો અને ભતભતની કટાક્ષભરી રીતે એમની હાંસી કર્યો કરતો. તેમજ પોતાના ચમત્કારિક ચોગના પ્રયોગોમાંથી લોકો નવાઈ પામી જશે એવી આશા પણ મનમાં રાખતો. ત્યારે ભક્ત ભતિભેદ, વલુશ્રિમ વ્યવસ્થા અને ઊંચ-નીચની મર્યાદાને માથું નમાવીને સ્વીકારી લેતો અને પોતાને ભવસાગરમાં ભૂલો મરેલો જીવ માનતો. એ પોતાની જૂની પાપવૃત્તિ માટે વારંવાર પશ્ચાત્તાપ કરતો.

અને અંતરમાં આશા રાખતો કે સર્વોત્તમી ભગવાન એના હાર્દિક પશ્ચાત્તાપનું કંઠળાણુ જરૂર સાંભળશે અને એને સંસારનાં બંધનથી અવશ્ય મુક્ત કરી દેશે. એકને પોતાના જ્ઞાનનું ધમંડ હતું તો બીજાને પોતાના અજ્ઞાનને લીધે શ્રદ્ધા, એકને મન પિંડ એ જ બ્રહ્માંડ તો બીજાને મન આપું બ્રહ્માંડ એ જ વિરાટ પિંડ, એકને વિશ્વાસ હતો પોતાની ઉપર, બીજાને બીજાનો રામ પર એક પ્રેમને દુર્બલ માનતો હતો, તો બીજાને જ્ઞાનને કઠોર; એક ચોગી હતો તો બીજા ભક્ત.

આ બંનેને લીધે સામાન્ય જનતા પર બે પ્રકારની અસર પડી છે. એકે શ્રદ્ધાળુ ગૃહસ્થના મનમાં શંકાઓ પેદા કરી. એને એમ થવા લાગ્યું કે આ માયા તો બચંકર છે; એનાથી છૂટવું ખૂબ મુશ્કેલ છે. સિદ્ધિને માર્ગ તો સંકટોથી ભરપૂર છે. ચોગક્રિયા વગરના માણસની કોણ જાણે કેવીયે દુર્ગતિ થતી હશે ! એણે કોણ જાણે કયાંયે સુધી આ ચોર્યાસી લાખ ચોનિઓમાં ભટકતા ફરવું પડશે ! આ ભવજળ વિકટ છે, માયાચક્ર અનંત છે. સાધનાનો માર્ગ તો અત્યંત મુશ્કેલ છે. સંકટોની સરિતાઓ એ માર્ગે શક્તીને ધૂધળ્યાં કરે છે. આ બધાથી ગભરાતો ગૃહસ્થ-જીવ બિચારો લાચાર ખડો છે. બીજાએ (ભક્તો) એને બેદરકાર બનાવી મૂક્યો. ભૂલમાં પણ જોણે એક વારે હરિતુ 'નામ લઈ લીધું' તેણે બીજું કશું જ કરવાની જરૂર નથી. જોને લલાટે ગમે તેમ કરીને પણ એક વખત વિષ્ણુ તિલક ચડી ચૂક્યું તેને માટે વૈકુંઠના દરવાજા સદા ખુલ્લા જ છે. તુલસીની કંડી મળી ગઈ તો ગોલોકવાસં નક્કી જ થઈ ગયો. આ કળિયુગ સર્વ યુગોમાં સારો છે કારણ કે એમાં માનસ પાપનું કંઈ જ વિપરીત ફળ ભોગવવાનું હોતું નથી, પણ માનસ પુણ્યનું પૂરું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. -રામનાથ તો રામથી પણ ચડિયાતું છે એટલે ચિંતા કરવાનું કંઈ જ કારણ નથી. આમ, ચોગને લીધે ગૃહસ્થ-જીવ શકાશીલ અને ભક્તિને લીધે પુરો આશાવાદી થઈ ગયો. એકે સુકિતના સોદાને ખૂબ મોંઘી કરી મૂક્યો. તો બીજાએ ખૂબ સસ્તો. ચોગે માર્ગમાં આંસુ રેલાવતી ભાલુકતાને કોઈ સ્થાન નથી. જે ભક્તિ પગલે પગલે ભક્તને કંપે, મૂર્છા અને શેમાં ચીની અવસ્થામાં નાખી દે છે, તે આ ચોગક્ષેત્રમાં અપરિચિત હતી જો ખરેખર આ ભાગ-વિભાગ, કલ્પિત હોય, કલ્પવિકલ્પ મંકાસા હોય, સંસાર મુજબ હોય, પરમતત્ત્વ વિભાગ અને અવિભાગથી પર અને સ્થૂલ-સૂક્ષ્મથી અતીત હોય, જો તે એક રસ હોય, સમરસ હોય, તો પછી એમ શંકાથી શુ વળે ? અખંડ ચૈતન્ય સ્વરૂપ; અમાધિક પરમ પુરુષની સામે આવે વિલાપ શાને ? એ ચુલ્હીન, વિકારહીન, દયા-માયા નની વળા પૂજા અને સ્તુતિ શી હોય ? (અવધૂતગીતા)

યોગીની પહેલી જ શરત છે—નિર્મમત્વ અને અમાયિકતા. એટલે જ યોગ માર્ગ એના અનુયાયીને અક્ષય-ફક્ષય બનાવી મૂકે છે. યોગીઓ પામેથી જ આવા ફક્ષયપણો વારસો કબીરજીને મળેલો હતો. સંસારમાં ભટકતા જીવોને જોઈને એ કરુણાનાં આંસુ રેલાની અકળાઈ બહત નહિ, પણ બિલટા વધારે દોર થઈને એ મૂઢજીવોને કટાક્ષથી ફટકારતા. પણ આવી કટોરતા જ કંઈ કબીરજીને મુખ્ય ગુણ નથી. બ્યારે એ અવધૂત કે યોગીને સંબોધન કરતા હોય છે ત્યારે પણ એ કટોરતા એટલી જ મસ્ત થઈ ખીલી બેઠે છે. યોગનાં વિકટ રૂપકાણું એ આલેખન કરે છે, ગગન અને પવનના કોયડા ઉડેલી આપતા બંધ છે, શૂન્ય અને સહજનું રહસ્ય પૂછતા રહે છે, દૈત અને અદૈતના તત્ત્વની ચર્ચા કરે છે અને અવધૂતના આ બધા વિષયના અગ્નિ પર વ્યંગભર્યું સ્મિત કર્યા કરે છે.

પરંતુ એ સ્વભાવથી જ ફક્ષય હતા. સારું હોય કે ખરાબ, ખરું હોય કે ખોટું પણ જેની સાથે એક વાર જોડાઈ ગયા તેની સાથે જિંદગીભર બંધાઈ રહેવાનો સિદ્ધાંત એમને સ્વીકાર્ય ન હતો. એ તો હતા સત્યના જિજ્ઞાસુ અને કોઈ પણ પ્રકારનાં મોહ-મમતા એમને પોતાને એ સત્ય શોધનના માર્ગથી વ્યક્તિ કરી શકતાં નહિ. એ તો પોતાનું ઘર જલાવી દઈને બળતા લાકડાની મશાલ લઈને નીકળી પડ્યા હતા અને જે એમની માફક નિજનું ઘર નિજને હાથે જ બાળી દેવા તૈયાર હોય તેવાને જ સાથે લેવા કબૂલ થતા.

હમ ધર જરા આપના લિયા મુરાડા હાય,

અબ ધર જરો તાસુકા ને ચલે હમારે સાથ.

એ તો નખશિખ અલમસ્ત મનમોજી હતા. એવા મસ્તરામ કે જૂનાં કમેનો હિસાબ જ ન રાખે, વર્તમાન કમેનો સર્વસ્વ ન માને અને એવું બધું વાળી મૂકીને ભવિષ્યમાં આગળ ચાલ્યા બંધ. જે દુન્યવી જીવ કર્યા-કારવ્યાનાં જમા-ઉધારનાં પાસાંનો મેળ બેસાડવા બંધ છે તે કદીયે આવો મસ્ત રહી જ ના શકે. જે ભૂતકાળની ખાતાવહી ખોલીને તેમાં જ જોયાં કરે છે, તે કદી પણ ભવિષ્યનું કાન્તદર્શન નહીં કરી શકે. જે એમનો મતવાલો છે, તે દુનિયાનાં કાટલાંથી પોતાની સફળતાની ગણતરી કરતો જ નથી. કબીર એવાં ફક્ષયને દુનિયાનાં એવાં શણુપણથી શું લાગેવળગે?

હમન હૈ ઈસ્ક મસ્તાના હમન કો હોશિયારી કયા ?

રહે આગાદ યા જગ સે હમન દુનિયા સે ચારી કયા ?

કબીરઘસ લકત અને પતિમત્તાને સરખાં જ માનતા. બન્નેનો ધર્મ કટોર

હોય છે; બન્નેની અંતરંગ વૃત્તિ ક્રોધલ હોય છે; બન્નેની સામે પ્રલોભનોની દુસ્તર બળ હોય છે અને બન્ને જણ સુવર્ણ-પદ્મધર્મી અર્થાત્ બહારથી મૃદુ અને અંદરથી કઠોર અને બહારથી ક્રોધલ અને અંદરથી કડક હોય છે. જે બંધાયતી સેવામાં મગ્ન હોય પણ હૃદયથી તો એકતું જ આરાધન કરે તેવી પતિવ્રતાની સાથે જ ભક્તની વૃદ્ધના થઈ શકે. સતીની સેથીના કુ કમની જગાએ કંઈ કાજળ ન પુરાય, તેમ કપીરનાં નેત્રોમાં એક રામ જ છલકાઈ રહ્યો છે. એટલે તેમાં બીજા કશાયતું સ્થાન જ ક્યાંથી હોય ?

કપીર રેખ સિંદુર કી કાજલ દિયા ન બઈ,
નેતુ રમૈયા રમિ રહા ફુલ કહાં સમાઈ ?

ભક્તની આ પ્રાર્થના કેવળ સતીને જ શોભે તેવી છે—

નેનાં અંતર આખ તૂ જ્યો હી નયન ઝંપેઈ,
ના હૌ દેખું હૌર કૂ ના વ્રમ દેખન દેઈ.
મેરા સુઝમે કુછ નહી જો કુછ હૈ સો તેરા,
તેરા વ્રગકે સોંપના કયા લાગે હૈ મેરા.

કપીરજીમાં પોતાની તેમજ પ્રિયતમ પરમાત્માની પ્રતિ જે અખંડ અચલ શ્રદ્ધાનાં દર્શન થાય છે, એણે જ એમની કાવ્યધારામાં અસાધારણ શક્તિ ભરેલી છે. એમના ભાવોનો હૃદય સીધો હૃદયમાંથી જ થતો હોય છે અને તેથી જ એમની વાણી સીધી શ્રોતાના હૃદયમાં ઊતરી જતી હોય છે

બીજાની અંધશ્રદ્ધાની કડક ટીકા કરનારા કપીરજી પ્રેમભક્તિના પ્રસંગમાં વ્યાકૂળ થઈ જતા દેખાય છે. પ્રિયતમની ઉપર નિષ્ઠા તો છે, પણ મનને વિશ્વાસ નથી બેસતો કે આ પ્રેમરસ પરિપૂર્ણ છે ? પ્રિયતમને મારો કેવો ઢંગ, કેવી રીતભાત વગેરે પસંદ હશે ? હાય, એ અદ્ભુત પ્રેમમસ્ત પિંચુતું મિલન કેવું હશે ?

મન પરતીતિ ન પ્રેમરસ, ના હૈસ તન મેં ઢંગ,
કયા જાણૌ ઉસ પીવ મૂં કેસી રહસી રંગ

(કપીર ગ્રંથાવલી, પૃ ૨૦)

આ શક્તિને પોતાના પ્રત્યેની અશ્રદ્ધા ગણવી એ ભૂલ છે. એમાં તો કેવળ પ્રેમની અતિથયતા અને તીવ્ર ઉત્સુકતા જ પ્રગટ થયેલી છે. ભક્તને પોતાનામાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા છે, પણ પ્રિયતમની ઉચ્ચતા અને મહિમા પ્રત્યે એના અંતરમાં અધિક શ્રદ્ધા ભરેલી હોય છે. અચલ પ્રેમી એમ વિચારે છે કે મારા

પ્રિયતમ રખેને અનૂપત રહીને પાછા ફરી નય । એની પોતાની અપૂર્ણતા દેખાય છે, તેનું કારણ એની આ ઉત્સુકતા જ હોય છે, નહીં કે પોતાના પ્રત્યેની અવગણના.

કપીરજી એકબાજુ જ્યારે અવધૂત કે સિદ્ધ યોગી ઉપર કસીને હુમલો કરે છે અને એના શુદ્ધ જ્ઞાનને હાસ્યાસ્પદ કહે છે ત્યારે બીજી જ બાજુએ પડિત, શેખ અને કાજીને પણ એ કટાક્ષના ચાખખા મારે છે પણ જ્યારે એ શેખ કે પડિત પર આમ હુમલો કરે છે ત્યારે યોગી કે અવધૂત પરના આક્રમણ વખતે હાથ છે તેટલા તેઓ સાવધાન જણાતા નથી. આતું કારણ એ છે કે અવધૂતની સાધનાને એમણે જેટલી ઝીણવટથી જોઈ જાણી હતી, તેટલી સૂક્ષ્મતાથી પડિતો અને શેખના જ્ઞાનભંડારને એમણે જોયો જાણ્યો ન હતો. એટલે જ યોગી અવધૂત પરના એમના હુમલા એટલા ઉગ્ર લાગતા નથી. પડિત અને શેખ તો જાણે તુચ્છ જીવ હોય તે રીતે તેમને એ જીધડા જ લે છે. એ બધા જાણે માત્ર બાહ્ય આચારોનાં ગાંસડાં જેવા ટ્રેવળ કુસંસ્કારોના જ પિંડા હોયને! સાધારણ હિંદુ ગૃહસ્થ પર આક્રમણ કરતી વખતે એ જરા બેપરવા દેખાય છે. કારણ કે એવ. ભાવનું મંદ સ્મિત તો એમના ઝોઠ પર મલકતું જ હોય છે; જાણે-એમ જ સૂચવતા હોય કે આ લોકો તો આને માટે પણ લાયક નથી; પછી એના પર ટીકા પણ શી થઈ શકે? પરંતુ એમની આ કરુણામય એપરવાઈને લીધે, આ આક્રમણમાં પણ એક પ્રકારની સહજ સ્વાભાવિકતા અને જીવંત કાવ્ય મૂર્તિમંત થતાં લાગે છે. આ જ બેપરવાઈ કપીરજીની વ્યગવાણીના પ્રાણ જેવી છે સાચું પછે તો આજ સુધી દિંદીમાં આગે વ્યગનેબક પાડ્યો જ નથી એમની સુસ્પષ્ટ ચોંટદાર ભાષા, વગર કહે બધું જ કહી નાખવાની શૈલી અને અત્યંત સોદી છતાંયે ખૂબ વેગીલી વ્યંગનાશકિત અંગેડ છે. બાહ્યાચાર ઉપર કટાક્ષમય આક્રમણ કરનારા જૂના જમાનાના સંતો અને જોગીઓની આ દેશમાં ખોટ નથી; પણ આ રીતે સહજ અને સરળ રીતે ભુલ્કા-ભુલ્કા ઉઠાવી દે તેવી વ્રત્યવેધી ભાષાનાં દર્શન કપીરજીની પકેલાંના જમાન માં તો વિરલ જ છે. વ્યંગ તો એ જ કહેવાય કે જેમાં એનો કહેનારો મલકી રહ્યો હોય પણ સાંભળનારો અકળાઈ જાય અને વ્યંગનો જવાબ વાળવા જતાં પોતાની જ જાતને વધારે હાંસીપાત્ર બનાવી બેસે. કપીરજી આવા જ વિરલ વ્યંગસ્વામી હતા—

ન જાને તેરા સાહ્ય કૈસા હૈં ?

મસજિદ બીર મુદ્દા પુકારે કયા સાહ્ય તેરા બહિરા દૈ ?

(પૃ. ૫૬ જુઓ : ક્રમાંક ૧૪૩, કપીર વચનાવલી)

અ. લાખા કેના દિલ્લોળ ભરી? છતાંયે જેવો સાદો તેવો જ ચોટદાર છે. વાંચતાં એા લાખા વિના રહે જ નહીં કે આ વેણ કહેનારો અંતરથી તદ્દન નિશ્ચિત ને મસ્ત છે. પોતાના હૃદયથી તે આમ નિશ્ચિંત ના હોય તો આવાં તીક્ષ્ણ વ્યંગ્યાણુ મારી જ ના શકે.

કપીરદાસને મન તો લગતપ્રેમ જ સર્વસ્વ છે; વેદ નહીં, શાસ્ત્ર નહીં, પુરાણુ નહીં, જપ નહીં, માલા નહીં, તરખી નહીં, મંદિર નહીં, મસ્જિદ નહીં, અવતાર નહીં, નખી નહીં, પીર નહીં અને પેગંબરે નહીં. આવો પ્રેમ બધાય બાબાચારો પહેંચી શકે તેથીયે ઉપરની વસ્તુ છે અને બધાય સંસ્કારોના પ્રતિપાદરૂપ કોઈ પણ આદર્શ ભાવથીયે એ અઘડ તત્ત્વ છે. એના પંથમાં જે કંઈ આડે આવતું હોય તે સર્વથા ત્યાજ્ય છે.

એમણે એકી સાથે બધાં વ્રત, ઉપવાસ અને તીર્થોના અસ્વીકાર કરેલો છે. એના પર સંમતિની મહોર મારીને તેમજ વેદ તથા તેમના અધિકારીની અને એમનાં માટે પાછાં ફુનિયામાં માન સન્માનની વ્યવસ્થા કરવાનું એમને વ્યર્થ જણાયું. એમણે તો એક નિરંજન, નિર્લેપ અલ્લા પ્રત્યેની લગનીને જ પોતાનું જીવનલક્ષ્ય હોવાની ગીત-ચોપણુ કરેલી છે. આ લગની કે પ્રેમનું સાધન પણ એ પ્રેમ જ છે. બીજા કોઈ વચલાં સાધનનો એમણે સ્વીકાર કર્યો નથી. કેવળ પ્રેમ જ સાધ્ય અને પ્રેમ જ સાધન. વ્રત પણ નહીં અને મોહરમ પણ નહીં; પૂજાયે નહીં, દજ પણ નહીં અને તીર્થ પણ નહીં.

એક નિરંજન અલ્લા મેરા હિંદુ મુરકનહું નહિં નેરા,
રાખું વ્રતના મહરમ જાના, તિસહી સુમિરું જે રહે નિદાના.
પૂજા કરું ન નિમાજ જાનરું, એક નિરાકાર દિરદે નામ સકારું
ના હજ જઈ ન તીરથ પૂજા, એક પિઝાપ્યાં તો કયા ફૂજા?
કહે કપીર ભરમ સજ લાગા એક નિરંજન ચું મન લાગા,

(કપીર ગ્રંથાવલી, પદ ૩૩૮)

એમની આગળ આ બધા પીર, પેગંબર, કાશ્, મુલ્લા, રોજા, નમાજ અને પશ્ચિમ દિશામાં સુખ રાખીને પ્રજા-ભક્તિ કરનારાના સૌ બાબાચાર મિથ્યા છે. તેમજ જે દેવ-બાહ્યાણુ, એકાદશી, દિવાળી વગેરેનાં કરનારાની પૂર્વશુખી ભક્તિ છે તે પણ મિથ્યા છે. હિન્દુઓના ભગવાનનો મંદિરમાં રહે છે અને મુસલમાનોના ખુદા મસ્જિદમાં, પણ બધાં મંદિરે નથી અને મસ્જિદે નથી ત્યાં કોની સત્તા આલી રહી છે? બહા! આટલા માટે જ કપીરજીએ એ બધાયનો તેમજ જીતી આંખે પાટા બાંધીને અંધ બનીને ચાલવા

આગતા હોય તેવા બધાનો પણ અસ્વીકાર કરેલો છે. એ તો કેવળ પોતાના આત્મારામનો જ સથવારો કરીને નીકળી પડ્યા. એ કહે છે, અરે ફકીર ! તું પોતાને રસ્તે ચાલ્યો જ ના. તું મંદિરમાં પણ ના જઈશ અને મસ્જિદ તરફ મીઠે ન માંડીશ શા માટે તું એ બંધમાં પડે છે ? તારા રામ અને રહીમ તેમજ કેશવ અને કરીમ વચ્ચે કંઈ જ ભેદ નથી. તારે માટે તો એ બન્ને એક જ છે. एकमेवाद्वितीयम् ..

હમરે રામ રહીમ કરીમા કેસો-અલહ-રામ સતિ સોઈ,
બિસ્મલ મેટિ બિસંભર એક ઔર ન દુભ કોઈ.

ઈનકે કાળ મુલ્લા પીર પેગંબર રોબ પહિમ નિવાન,
ઈનકે પૂરબ દિસા દેવ દિજ પૂબ, ગ્યારસી ગંગ દિવાન.

ગુરક મસીદિ દેહરે હિન્દુ દુહ્ડા રામ ખુદાઈ,
જહાં મસીદિ દેહરા નાહિં તહાં કાકી કુરુઈ ?

હિન્દુ ગુરક દોઉ રહ ટૂટી ફૂટી અરુ કતરાઈ,
અરધ ઉરધ દસહું દિસ ગિત તિત પૂરિ રહા રામરાન.

કહે કબીર દાસ ફકીરા અપનિ રાહિ ચલિ ભાઈ !

હિન્દુ ગુરક કા કતાં એકે તા મતિ લખી ના બાઈ.

(કબીર અંચાવલી, પૃષ્ઠ ૫૮)

પરન્તુ કબીરજી આટલેથી જ અટક્યા નથી. જો અલ્લા શબ્દ મુસ્લિમ અર્થમાં પ્રતિનિધિત્વ કરતો હોય અને રામ શબ્દ હિન્દુ સંસ્કૃતિનો સૂચક હોય, તો એ આ બન્નેને તિલાંજલિ દઈ દેવા તૈયાર છે. અંતે કોઈ ને કોઈ શબ્દનો ઉપયોગ તો કરવો જ પડશે. પણ અરબી ફારસી શબ્દનો પ્રયોગ મુસ્લિમ સંસ્કૃતિની અને સંસ્કૃત કે હિન્દી ભાષાના શબ્દો હિન્દુ સંસ્કૃતિની યાદ અપાવે તેમ હોય, તો કબીરજી આવા છુદ્ધિભેદને પણ જરાયે ટકવા દેતા નથી. એ તો વેદ અને પુરાણોથી પણ આગળ વધી કહે છે—

ગગન ગરજે તહાં સદા પાવસ ઝરે

હોત ઝનકાર નિત બગત તૂરા,

વેદ કતેબ કી ગમ્મ નાહીં તહાં

કહે કબીર કોઈ રમે સુરા

(શબ્દાવલી, પૃષ્ઠ ૧૦૪)

આ રીતે બધાંય બાહ્ય ધર્માચરણોનો અસ્વીકાર કરવાની ભારે દિનિત-
લઈને જ કપીરજી સાધન ક્ષેત્રમાં આવ્યા. એ બધી ચીજોનો માત્ર અસ્વીકાર
જ કરવો એ કંઈ મોટી વાત નથી. એમ તો કોઈ પણ મારુજ બીજા ગમે
તેનો અસ્વીકાર કરી શકે; પણ કોઈ મહાન લક્ષ્યની સાધનતાને પંથે અનિવાર્ય
રીતે આવતાં સંકેતોનો અસ્વીકાર કરવામાં ખરેખર, હિંમતનું જ કામ છે.
મહાન ઉદ્દેશ વિનાનો વિરોધ વિનાશ નોતરે છે, પણ આ તો શરવીરના
ધર્મ સમે પવિત્ર ઉદ્દેશની પ્રેરણાથી થયેલો વિરોધ છે. એમણે અડગ શ્રદ્ધા
સાથે પેનાના પ્રેમમાર્ગનું પ્રતિપાદન કર્યું. રૂઢિ, રિવાજો અને કુસંસ્કારોના
પ્રત્યક્ દેશ સામે એ જીવનભર ઝૂઝતા રહ્યા. પ્રયોજન અને આધત તેમજ
કામ અને ક્રોધ પણ એમના સાધન-માર્ગમાં આડે આવ્યાં જ હશે. પણ એમણે
અર્ચન શક્તિ દાખવીને એ એ બધાંયને જીતી લીધા. જાનની તકવાર
એમનું એક માત્ર સાધન હતું. આ અદ્ભુત સમર્થને એમણે ઘડીભર
પણ મૂલી મૂકી નથી. એ તો એકધારી પોતનું કાર્ય કરતી જ રહી,
પણ તેની સાથે એમણે શીલતા સનેહનો પણ ત્યાગ નથી કર્યો. એ તો
એમનું કવચ હતું. એ કુસંસ્કારો, રૂઢિ રિવાજો અને બાહ્યચરની અટપટી
જાળોને એમણે નિર્દય રીતે કાપી નાખી હતી. એ તો દયેળીમાં જ
મસ્તક દઈને નસીબનો સામનો કરવા મરજીવા થઈ નીકળી પડ્યા હતા.
ઘડીને માટે પણ એમનાં ભવાં કદી ચક્ર્યાં ન હતાં કે એમને સાથે ભાર.
પણ લાગ્યો ન હતો. એ તો સાચા શરવીરની જેમ સદાયે ઝૂઝતા જ રહ્યા.

એક સમયેર ઈકસાર બજતી રહે

એક કોઈ સૂરમાં સંત એલે,

કામદસ જીનિ કરિ કોઈ પેનાસ કરિ

પરમ દુખ વાસ તહાં મુનિ મેલે.

ગીસ ને નેક કરિ જાન કે પડગ લે

બધ યોગાન મેં એક ખેલે,

કદે કપીર સોઈ સંતજન સૂરમાં

સીસ કે કોંપ કરિ કરમ કેલે.

(શબ્દાવલી, પૃષ્ઠ ૧૦૬).

આગ હતા એ કપીર નખશિખ મસ્તરામ, સ્વભાવે કણ્ઠક, આદતો
અકબ, ભક્તની આગળ શાંત ને નમ્ર, વેપધારી આગળ ક્રોધ, દિલના સાકે ને
દિમાકથી સ્વસ્થ, અંદરથી કોમળ પણ બહારથી કંટોર, જાનથી અસ્પૃશ્ય પણ

કર્મથી વંદનીય. એ કહેતા તે બધું જ નિજ અનુભવના દઢ આધારે કહેતા. એટલે જ એમનાં વચનો વીંધી નાખે તેવાં અને કટાક્ષો ચોટદાર હોય છે. એમની પૂર્વે થઈ ગયેલા બાહ્યાચારનો વિરોધ કરનારો ખુદ પાતાને જ માટે એક પ્રકારનો ઠાંકમાઠ રાખતા. એને લીધે તેવા લોકોનાં લખાણોમાં કપીરજીના જેવી મસ્તીભરી આકર્ષક બેપરવાઈ જણાતી નથી; પછી ભયેને એમની પૂર્વે થયેલા સહજપંથી બૌદ્ધ અને યોગી લોકો પોથીની ગમે તેટલી નિંદા કર્યા કરે. પણ એ જ પોથી વાંચીને એ મોટા થયેલા. એટલે અદરથી તો એ બધાએ પોથીના મહિમા આગળ નમી પડનાર જ હતા. કપીરજીની જેમ નિર્ભય આત્મ-વિશ્વાસપૂર્વક એ લોકો કદી પણ એમ નહીં કહી શકતા કે—

મેરા તેરા મનુઆ ફેસે એક હોઈ રે !

મૈ કહતા હૂં આખિન દેખી

તૂ કહતા કાગદ- કી લેખી

મૈ કહતા, સુરઝાવનહારી

તૂ રાખ્યો અરુઝાઈ રે !

(જુઓ, પૃષ્ઠ ૫૬, કપીર ગ્રંથાવલી, ક્રમાંક ૧૪૮).

અખડ આત્મવિશ્વાસ અને અહૈતુક ભકિત વિના આટલી સ્પષ્ટતાથી કોઈ કહી જ ના શકે કે 'તૂ રાખ્યો અરુઝાઈ રે !' સહજ ને સ્વાભાવિક વાતને સહજ રીતે જ ન કહેતાં એને નકામા તર્ક—વિતર્કના ગુન્હવાડાથી અટપટી બનાવી દેવી એ જ મોટાં ભાગ્યનાં—કાગદની લેખી રૂપ-શાઓનું કામ હોય તેમ નથી લાગતું શું ?

ભકિતના અતિરેકમાં એમણે કદીયે પોતાને પતિત નથી કહ્યા. કારણ કે એ દૈન્યભાવમાં પણ એમનો આત્મવિશ્વાસ એમનો અખડ સાથી જ રહ્યો છે. એમનું મન જે પ્રેમરૂપી મંદિરાથી મસ્ત થયેલું હતું, તે મંદિરા શાન શૈલડીના રસમાંથી તૈયાર થયેલી હતી; એટલે અંધશ્રદ્ધા, ભાવુકતા અને 'હીસ્ટીરીક' પ્રેમોન્માદનો એમનામાં અભાવ દેખાય છે. યુગાવતારની શક્તિ અને શ્રદ્ધા લઈને જ એ જન્મ્યા હતા. એમનામાં યુગપ્રવર્તકની દૃઢતા જીવંત હતી. એને લીધે જ એ યુગપ્રવર્તન કરી શક્યા હતા. એક વાક્યમાં જ એમનું વ્યક્તિત્વ વર્ણવ્યું હોય તો કહી શકાય કે એ નૃપશિખ મસ્તરામ હતા—બેપરવા, દૃઢ અને ઉગ્ર આ અદ્ભુત ગુણોને કારણે એ મધ્યકાલીન ભારતીય ચિંતને જીતી લેવામાં સફળ થયા. પછીના સમયમાં એમણે પ્રવર્તવિલી નિર્ગુણ સાધનાનો સારો એવો પ્રભાવ ભકિતમાર્ગ પર પડ્યો છે.

કબીરજીની રચનાઓ અનેક રૂપે પ્રાપ્ત થયેલી છે. એ પોતે તો ભણેલા ન હતા, એટલે એમની રચનાઓ બહુધા ભકતજનોને કંઈ જ રહેતી. કાળાંતરે એ વાણીમાં થોડું ઘણું પરિવર્તન પણ થવા પામ્યું હશે જ. એમના નામે ચઢેલા ગ્રંથોની સંખ્યા તો કેટલાક ડઝન ઉપરાંતની કહેવાય છે; પણ એ બધી જ રચનાઓ કંઈ પ્રમાણભૂત નથી. જ્યારથી આધુનિક પ્રકારના સંશોધનકાર્યનો આરંભ થયો છે ત્યારથી કબીરદાસનાં મૂળ વચનોની અસલ વાણીને શોધી કાઢવાના ખૂબ પ્રયત્નો થયેલા છે. સ્વ. ડૉ. શ્યામસુન્દરદાસજીને એક એવી અસ્તિત્વિષ્ટ પ્રત મળી હતી જેમાં લેખનકાળ સંવત ૧૫૬૧ (ઈ. સ. ૧૫૦૪) નો લખેલો હતો. જે આ લેખનકાળ બરાબર હોત, તો એ ગ્રંથ કબીરજીના જીવનકાળમાં જ લખાયેલો માની શકાત; પરંતુ આ વિષયના અભ્યાસી વિદ્વાનોએ આ લેખનકાળને બનાવટી માનેલો છે. એ પોથીના આધારે સ્વ. ડૉ. શ્યામ સુન્દરદાસજી પાસેથી ‘કબીર ગ્રંથાવલી’ નામનું પુસ્તક નાગરી અચારિણી સભાએ પ્રસિદ્ધ કરાવ્યું હતું.

જે કે હવે એવી માન્યતા દૃઢ થતી જાય છે કે આ પોથી લોકો ધારતા હતા તેટલી પ્રાચીન નથી, તેમ છતાંયે એને આજથી બસો અઢીસો વર્ષ પહેલાંનો સંગ્રહ તો ગણી જ શકાય તેમ છે. શીખ સંપ્રદાયના ‘ગુરુગ્રંથ સાહેબ’માં પણ કબીરવાણીનો સારો સંગ્રહ સમાયેલો છે, પરંતુ તે પણ કબીરજીના દેહવિલય બાદ ધણે વખતે થયેલો સંગ્રહ છે. અલ્હાબાદ વિશ્વવિદ્યાલયના ડૉ. રામકુમાર વર્માએ એ કબીરવાણીનું જુદું જ સંપાદન ‘સંત કબીર’ નામના ગ્રંથમાં કરેલું છે. કબીર સંપ્રદાયમાં ‘બીજક’ નામનો ગ્રંથ ખૂબ આદરણીય છે. એની ઉપર તો કેટલીય ટીકાઓ અને વિવેચન ગ્રંથો લખાયા છે. આ બીજક ગ્રંથમાં સંગૃહીત થયેલી કૃતિઓ અને ગુરુગ્રંથ સાહેબમાં સમાવિષ્ટ થયેલી કબીર વાણીમાં ઘણું અંતર જણાય છે. ‘કબીર ગ્રંથાવલી’માં સંઘરેલી કબીરજીની રચનાઓ પણ એનાથી બહુ જુદી પડે છે. પણ ત્રણ પ્રસિદ્ધ સંગ્રહો ઉપરાંત કબીરદાસને નામે ચાલતાં પદો અને સાખીઓની સંખ્યા તો ઘણી મોટી છે. પાંડત અયોધ્યાસિંહ ઉપાધ્યાયે (હરિઓધ) બધી જ જાતની કબીરવાણીમાંથી દોહન કરીને ‘કબીર વચનાવલી’ નામે સંગ્રહ પ્રગટ કરેલો છે. જે કે વિદ્યા વ્યસની અને સંશોધનપ્રેમી વિદ્વાનો આ સંગ્રહની પ્રત્યેક કૃતિને પ્રામાણિક નહીં માને, તો પણ એ વિશે તો સંદેહ છે જ નહીં કે અનેક સંપ્રદાયો અને ગ્રંથોમાં વિખરાયેલી પડેલી કબીરવાણીનો આ સૌથી ઉત્તમ લોકોગોપ્ય સંગ્રહ છે. એના દ્વારા કબીરજીની ભાષા સમજવામાં કદાચ પૂરતી મદદ ના મળે, પણ એમના

સિદ્ધાંતો, માન્યતાઓ વિશેષતાઓને સમજવા માટે તો આ પ્રથમ ધ્યેય છે. ઉપાયોગી થઈ પડે તેમ છે, કબીરજીનાં ભજનોએ સમગ્ર સંસારના મહાપુરુષોનું ધ્યાન આકર્ષેલું છે. એમની જાતિ અને સપ્રદાયથી પર એવી સ્વયંમય વાણીએ સંસારમાં અદ્ભુત પ્રકાશ ફેલાવેલો છે. પ્રસ્તુત સંગ્રહની કબીરજીની રચનાઓ માનવ સાચા ધર્મની શોધ કરનારા સહૃદય સજ્જનોના અંતરની પ્રીતિને પાત્ર અવશ્ય બનશે જ એવી શ્રદ્ધા છે.

હજારીપ્રસાદ દ્વિવેદી
કાશી હિન્દુ વિશ્વવિદ્યાલય, કાશી

અનુક્રમણિકા

વિષય	પૃષ્ઠ
પ્રસ્તાવના	૫-૧૭
(૧) પ્રથમ ખંડ : દોહા	૧-૧૫૯
(૧) કર્તા-નિર્ણય	૨
(૨) શક્તિમતા	૪
(૩) અર્થચટ્ટે ના પદના	૪
(૪) શબ્દ	૬
(૫) નામ	૮
(૬) પરિચય	૧૦
(૭) અનુભવ	૧૬
(૮) સારગ્રાહિત	૧૮
(૯) સન્દર્શિતા	૧૮
(૧૦) ભક્તિ	૧૮
(૧૧) પ્રેમ	૨૨
(૧૨) રૂઝરુલુ	૨૮
(૧૩) વિશ્વાસ	૩૦
(૧૪) પ્રિરહિન	૩૨
(૧૫) વિનય	૩૮
(૧૬) મુક્તિ માર્ગ	૪૦
(૧૭) પરીક્ષક (પારખી)	૪૦
(૧૮) બિચારું	૪૪
(૧૯) દુબિધા	૪૬
(૨૦) કથની ઓર કરની	૪૬
(૨૧) સહજ ભાવ	૫૦
(૨૨) મૌન ભાવ	૫૦
(૨૩) જીવન્મૃત (મરજીવા)	૫૨
(૨૪) મધ્યપથ	૫૪
(૨૫) શરૂ થમ	૫૬
(૨૬) પાતિવ્રત	૫૬
(૨૭) સત્ શુદ્ધ	૬૦
(૨૮) અસદ્ શુદ્ધ	૬૪
(૨૯) સંતજન	૬૬

विषय	पृष्ठ
(२०) असङ्ग	७२
(३१) सत्सङ्ग	७६
(३२) कुसङ्ग	७६
(३३) सेवक और दास	७८
(३४) भेष	८०
(३५) चेतावनी	८०
(३६) उपदेश	८७
(३७) काम	८६
(३८) क्रोध	८८
(३९) लोभ	१००
(४०) मोह	१००
(४१) अहंकार	१०२
(४२) कपट	१०४
(४३) आशा	१०४
(४४) दृष्ट्या	१०६
(४५) निर्द्रा	१०६
(४६) निर्द्वेष	१०८
(४७) माया	१०८
(४८) डनक और कामिनी	११२
(४९) शीघ्र	११४
(५०) क्षमा	११४
(५१) उदारता	११६
(५२) सत्ता	११६
(५३) धैर्य	११८
(५४) हीनता	११८
(५५) दया	१२०
(५६) सत्यता	१२२
(५७) वाचनिक ज्ञान	१२२
(५८) विचार	१२४
(५९) विवेक	१२६
(६०) शुद्धि और कुशुद्धि	१२६
(६१) आहार	१२८
(६२) संसारोत्पत्ति	१३०

विषय	पृष्ठः
(६३) मन	१३४
(६४) विविध	१४०
(२) द्वितीय अंशः शास्त्रावली	१६१-४४७.
(१) कर्ता-निर्णय	१६२
(२) कर्ता-भक्षता	१७२
(३) कर्ता-युग	१८०
(४) सत्यबोध	१८२
(५) कर्तास्थान	२१०.
(६) कर्ताप्रतिभा	२१४
(७) रामनाम भक्तिभा	२३०.
(८) शब्द भक्तिभा	२३६
(९) भाषा प्रपञ्च	२३८
(१०) जगत उत्पत्ति	२५२.
(११) मन भक्तिभा	२६०
(१२) निर्वाणपद	२६२
(१३) सद्गुरु भक्तिभा और लक्षण	२६६.
(१४) सत्-लक्षण	२७२.
(१५) वेदान्तवाद	२८०
(१६) साम्यवाद	२८६
(१७) लक्षित उद्देश	३००.
(१८) विरक्त निवेदन	३०८.
(१९) गुरु वैराग्य	३१८.
(२०) कर्मभक्ति	३२०
(२१) मोक्षभक्तिभा	३२४
(२२) उद्बोधन	३३०
(२३) उपदेश और श्रेतावनी	३३८
(२४) सकृद्य और शिक्षा	३७८
(२५) भित्तिभार	३८०
(२६) संसार असारना	४१८.
(२७) अतिम दृश्य	४३४
(२८) अहंभाव	४३६
(२९) योऽशेषाचार सात्त्विक भूत	४२४
(३) शास्त्र-कोश	४४८-४६०.

કુબીર વચનાવલી

પ્રથમ ખંડ

કર્તા-નિર્ણય

(દોહા)

અછે પુરુષ ઇક પેઠ હૈ નિરંજન વાકે હાર,
તિરદેવા સાખા ભયે પાત લયા સંસાર. ૧

સાહેબ મેરા એક હૈ ફૂળ કહા ન જાય,
ફૂળ સાહેબ ને કહૈં સાહેબ ખરા રિસાય. ૨

બકે મુંહ માયા નહીં નાહીં રૂપ કુરૂપ,
પુહૂપ બાસ તેં ચાતરા ઐસા તત્વ અનૂપ. ૩

દેહી માહિ વિદેહ હૈ સાહેબ સુરતિ સરૂપ,
અનંત લોક મેં રમિ રહા બકે રંગ ન રૂપ. ૪

ચાર ભુબ કે લજન મેં ભૂલિ પરે સખ સંત,
કબિરા સુમરે તાસુકે બકે ભુબ અનંત રે. ૫

જનમ મરન સે રહિત હૈ મેરા સાહેબ સોય,
બલિહારી વહિ પીવકી બિન સિરજ સખ કોય. ૬

એક કહૈં તો હૈ નહીં દોય કહૈં તો ગારિ,
હૈ જૈસા તૈસા રહૈ કહૈ કબીર વિચારી. ૭

રેખ રૂપ જેહિ હૈ નહીં અધર ધરો નહીં દેહ,
ગગનમંડલ કે મધ્ય મેં રહતા પુરુષ વિદેહ. ૮

સોઈ મેરા એક તૂ ઔર ન ફૂળ કોય,
ને સાહબ ફૂળ કહૈ ફૂળ કુલ કો હોય, ૯

સર્ગુણ કી સેવા કરો નિર્ગુણ કા કરુ જ્ઞાન,
નિર્ગુણ સર્ગુણ કે પરે તહૈ હમારા ધ્યાન. ૧૦

કર્તા-નિર્ણય

(દોહરા)

૧. અક્ષય પુરુષ (પરમાત્મા) વિરાટ વૃક્ષ રૂપ છે. નિરંજન (નિર્ગુણરૂપ) એની જ મોટી ડાળ છે. ત્રણે (સગુણ) દેવતા (બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ) એની જ શાખાઓ થઈ છે અને સમગ્ર સંસાર એનાં પાંદડાં છે.
૨. મારો સાહેબ (પરમાત્મા) તો એક જ છે. એ અદ્વિતીય વિશે દ્વૈતભાવે કંઈ પણ કહેવાય જ કેમ ? જો એવું કશુંયે કહું તો મારો સાચો સાહેબ રિસાઈ જાય.
૩. જેને મુખ નથી કે મસ્તક નથી, જેને વિશે રૂપવાન કે કુરૂપ એવા કોઈ ભેદ નથી. ફૂલની ફેરમથી પણ સૂક્ષ્મ એવું એ અનુપમ તત્ત્વ છે.
૪. એ સાહેબ આ દેહમાં વિદેહી આત્મા સ્વરૂપે રહ્યો છે. એ આત્મતત્ત્વ, પ્રેમતત્ત્વ રૂપ જ છે અને અનંત બ્રહ્માંડમાં પણ એ જ રમી રહ્યો છે; નથી એને રંગ કે નથી એને રૂપ.
૫. ચાર લુગ્મની (સગુણ, સાકારની) ભક્તિમાં બધા સ તો ભરમાયા છે; પણ કબીર તો એવું જ અખંડ સ્મરણ કરે છે જેને અનંત લુગ્મ છે.
૬. જે જન્મ-મરણથી રહિત છે, તે જ મારો સાહેબ છે. જેણે આ સકળ સૃષ્ટિનું સર્જન કર્યું છે એ મારા પિયુજની બલિહારી છે !
૭. એને વિશે ‘એક છે’ એમ કહું તો એ (શૂન્યરૂપ પણ હોવાથી) ‘છે જ નહીં’, એટલે તે યોગ્ય નથી. (દ્વૈતભાવે) ‘એ’ કહું તો એ (અદ્વૈતને) ગાળ દોધી ગણાય. એટલે જ સમજ-વિચારીને કબીર કહે છે કે એ જોવો છે તેવો જ ભલે રહ્યો.
૮. એને (આકારની) રેખા નથી કે રૂપ નથી. એણે નિરાલ બે દેહ પણ ધારણ કર્યો નથી. એ વિદેહ પરમપુરુષનો વાસ તો ગગનમ ક્ષણ (શૂન્યના બિર્ધ્વ પ્રદેશ)ની વચ્ચેવચ છે.
૯. એ જ મારો તુ (સર્વત્ર ને સર્વમય) એક જ છે. ખીલું કોઈ કે કંઈ ક્યાંયે છે જ નહીં. (તારા સિવાય) અન્યને જે સાહેબ (પ્રભુ) ગણે તે (અચાની જીવ) ઊતરતી કોટિને હશે.
૧૦. (સગુણ-નિર્ગુણ ઉપાસનાનો આવશ્યક સમન્વય કરતાં કબીરજી કહે છે-) સગુણ (દેવ, જીવ, સર્વ)ની સેવા કરો અને (સાથે જ) પ્રભુના નિર્ગુણ તત્ત્વ સ્વરૂપનું જ્ઞાન મેળવો. આપણું ધ્યાન તો નિર્ગુણ-સગુણથી પારના પરમ તત્ત્વમાં લાગેલું છે.

શક્તિમત્તા

સાહેબ સોં સબ હોત હૈ બંદે તે કછુ નાહિ
રાઈ તે પર્વત કરે પર્વત રાઈ માહિ. ૧૧

બહન બહંતા થલ કરૈ, થલ કર બહન બહોય,
સાહેબ હાથ બહાઈયા જસ ભાવૈ તસ હોય. ૧૨

સાહેબ સા સમરથ નહીં ગરુઆ, ગહિર ગંણીર,
ઔશુન છોડૈ શુન ગહૈ છિનક ઉતારે તીર. ૧૩.

ને કછુ ક્રિયા સો તુમ ક્રિયા મૈ કુછ ક્રીયા નાહિ.
કહો કહી ને મૈં ક્રિયા તુમ હી થૈ મુઝ માહિં. ૧૪

બકે રાખે સાંઈયાં મારિ ન સકકે કોય,
બાલ ન બાંકા કરિ સકૈ ને જગ જૈરી હોય. ૧૫

સાંઈ મેરા બાનિયા સહજ કરે ખ્યોપાર,
બિન હાંડી બિન પાલ રે તૌલે સબ સંસાર. ૧૬

સાંઈ તુઝસો બાહિરા કૌડી નાહિં બિકાંય,
બકે સિર પર તૂ ધની લાખોં મોલ કરાય. ૧૭

સર્વઘટ વ્યાપકતા

તેરા સાંઈ તુજજમેં જ્યોં પુહુપનમેં બાસ,
કસ્તૂરી કા મિરગ જ્યોં ફિર ફિર દૂઢૈ ઘાસ ૧૮

બ કારન જગ દૂઢિંયા સો તો ઘટ હી માહિં,
પરહા દીયાં ભસ્મ કા તાતો સૂઝે નાહિં. ૧૯

શક્તિમત્તા

૧૧. સાહેબની શક્તિથી જ સઘળું સરખાય છે, આ સેવકથી તો કશુંય બનતું નથી એ પ્રભુ તો રાઈમાંથી પર્વત ને પર્વતમાંથી રાષ્ટ્ર કરી દેવાને સમર્થ છે.
૧૨. એ તો જળ વહેતાં હોય ત્યાં સ્થળ કરી દે અને સ્થળ હોય ત્યાં વહેતાં જળ કરી મૂકે. મારો સાહેબ જ્યાં હાથ ચલાવે કે તરત એની ઇચ્છા પ્રમાણે જ બધું થઈ જાય.
૧૩. સાહેબ જેવું સમર્થ, મહાન તથા ગહન ગંભીર કોઈ નથી. અવગુણને (ક્ષમા કરીને) પડતા મૂકીને ગુણને જ એ ગ્રહણ કરે છે અને ધડીકમાં (જીવનો) ખેડો પાર કરી દે છે.
૧૪. (હે પ્રભુ!) જે કંઈ કર્મ કયું છે તેના કરનારા તો તમે જ છો, મેં કશુંય કયું નથી. કદીક હું 'મેં કયું' એમ કહી એસું, તો પણ મારામાં એ કરાવનાર કર્તા તો તમે જ હતા !
૧૫. જેને રામ રાખે તેને કોઈ મારી શકનાર નથી. જો આખા દુનિયા એની દુશ્મન થઈ ખેસે તોયે એનો વાળ પણ કોઈ વાંકો નહીં કરી શકે
૧૬. મારો સાહેબ તો સકલ (નૈસર્ગિક ચૈતન્ય શક્તિ)નો વેપાર કરતો વાણિયો શેઠ છે. એના ત્રાજવાની નથી ડાંડી કે નથી પદ્ધતિ. તેમ છતાં એ આખા સંસારને તોલી રહ્યો છે.
૧૭. હે સ્વામી ! તારા વિના તો કોડીનીય કિંમત ઊપજતી નથી; પણ જેને માથે તારા જેવો સમર્થ ધણી હોય છે તેનું મૂલ્ય તો લાખોથી અંકાય છે.

સર્વધૃ-વ્યાપકતા

૧૮. તારો સાંઈ (સ્વામી, પરમાત્મા) તો પુષ્પમાં રહેલી સુગંધની જેમ તારામાં જ વસેલો છે; પણ (અસાનથી) કસ્તૂરી સૂગની જેમ તું (નિજમાં રહેલી તત્ત્વરૂપ વસ્તુને) સુગંધને ઘાસમાં શોષતો બહાર ભટકે છે !
૧૯. જેને માટે આપું જગત શોધી વળ્યા તે (પરમાત્મા) તો આપણા પોતાના શરીરમાં જ છે; પણ એની આડે બ્રમનો એવો પડદો નાખેલો છે કે એ દેખાય જ નહીં.

સમજે તો ઘરમે' રહે પરદા પલક લગાય,
તેરા સાહેબ તુજમે' અનત કહૂં મત જાય. ૨૦

જેતા ઘટ તેતા મતા બહુ ખાની બહુ લેખ,
સખ ઘટ વ્યાપક હૂંઘે રહ્યા સોઈ આપ અલેખ. ૨૧

ભૂલા ભૂલા કયા કિરે સિર પર અંધિ ગઈ બેલ,
તેરા સાંઈ તુજમે' જ્યોં તિલ માહી' તેલ. ૨૨

જ્યોં તિલ માહી' તેલ હૈ જ્યોં ચક્રમકમે' આગિ,
તેરા સાંઈ તુજમે' જાગિ સકે તો જાગિ. ૨૩

જ્યોં નૈનન મે' પૂતરી ચોં ખાલિક ઘટ માહિં,
મૂરખ લોગ ન જાનહી' ખાહર દૂંઢન જાહિં. ૨૪

પાવક રૂપી સાંધ્યાં સખ ઘટ રહ્યા સમાય,
ચિત ચક્રમક લાગે નહીં તાતે' યુઝિ યુઝિ જાય. ૨૫

શબ્દ

કળિરા શબ્દ શરીર મે' બિન શુન ખાજે તાંત,
ખાહર લીતર રમિ રહ્યા તાતે' છૂટી બ્રાંત. ૨૬

સખ સખ બહુ અંતરા સાર સખ ચિત દેય,
જા સખ હૈ સાહેબ મિલે સોઈ સખ ગહિ લેય. ૨૭

એક સખ સુખરાસ હૈ એક સખ દુખરાસ,
એક સખ બંધન કેટ એક સખ ગલદાંસ. ૨૮

સખ સખ સખ કોઈ કહે સખ કે હાથ ન પાંવ,
એક સખ આંધિ કરે એક સખ કર ઘાવ. ૨૯

૨૦. આ (સ્વરૂપ દર્શનનું) સત્ય જેને સમજઈ નય છે તો તો (ભટકવું છોડીને) પાંપણના પલકારાના પડદા બંધ કરી દઈને પોતાનામાં જ (અતર્કીય બની) મસ્ત રહે છે. હે ભાઈ ! તારો સાહેબ તારામાં જ છે. તુ બીજે કયાય જઈશ નહિ.
૨૧. આ સંસારમાં જેટલા દેહ તેટલા ધર્મને મતમતાંતર છે. ભાપાઓ અને વૈશ પણ અનેક છે; પણ ઘટઘટમાં સર્વત્ર વ્યાપી રહેનાર એ પરમાત્મા તો અલખ, અગોચર જ રહ્યા.
૨૨. જ્ઞમાં ભૂલેલો તું આમ શુ ભટક્યાં કરે છે ? આમ તો તારે માથે (જન્મજની) વેલ વીંટાઈ વળી છે. તારો પ્રભુ તો તલમાં રહેલા તેલની જેમ તારામાં જ છે.
૨૩. જેમ તલમાં જ તેલ રહેલું છે અને ચક્રમકમાં જ અગ્નિ સમાયેલો છે, તેવી જ રીતે તારો પરમાત્મા પણ તારામાં જ છે. માટે તું જ્ઞમ ભાંગીને જગી શકે તો જગી જ.
૨૪. જેમ આંખમાં કીટી છે તેમ દેહમાં જ જગતનો નાથ વસેલો છે. મૂર્ખ લોકોને તેનું જ્ઞાન નથી એટલે એ બધા એને શોધવા માટે બહાર જ ભટક્યાં કરે છે.
૨૫. પાવક (ચૈતન્ય અગ્નિ) રૂપ પરમાત્મા તો ઘટઘટમાં સમાઈ રહેલો છે, પણ એને (પ્રકટ કરવા માટે) ચિતરૂપી ચક્રમક લાગતો નથી એટલે એ જાણે યુગાઈ જતો હોય એમ લાગે છે.

શુષ્ક

૨૬. કબીર કહે છે કે શરીરમાં શુષ્ક-જ્ઞાન બાપેલો હોવાથી આ ગુણુહીન (જડ દેહ રૂપ) વાઘ તાર વિના પણ વાગી રહ્યું છે, તે (અખંડ એકરૂપ) શુષ્ક જ્ઞાન જ એની બહાર ને અંદર નિરંતર આપેલો છે. તેને લીધે જ અજ્ઞાનનો જ્ઞમ ભાંગી ગયો છે.
૨૭. શુષ્ક શુષ્કમાંયે બહુ ફેર હોય છે. જે શુષ્ક સાર રૂપ (સત્ય) છે, તેમાં જ તું ચિત્ત પરોવ. જે (જ્ઞાનજ્ઞાન રૂપી) શુષ્કથી પરમાત્માનું મિલન થાય તે જ શુષ્કને તુ પકડી લે.
૨૮. એક શુષ્ક સુખનો ઢગનો છે તો વળી એક શુષ્ક દુઃખનો પણ ઢગલો છે; એક શુષ્ક બંધન છેદનાર છે, તો વળી એક શુષ્ક ગળે ફાસો દેનાર પણ છે.
૨૯. શુષ્ક-શુષ્કની વાતો તો બધાયે કરે છે; પણ શુષ્કને ક'ઈ હાથ-પગ નથી. એક શુષ્ક રોગ મટાડનાર ઔષધિ રૂપ છે, તો વળી એક શુષ્ક મા કરનાર પણ હોય છે.

સજ્જ બરાબર ધન નહીં જો કોઈ જાને જોલ,
 હીરા તો દામેં મિલો સજ્જ હિં જોલ ન તોલ. ૩૦
 મતા હમારા મંત્ર હૈ હમ સા હોય સો લેય,
 સજ્જ હમારા કલ્પતરુ જો ચાહૈ સો દેવ. ૩૧
 સીતલ સજ્જ ઉચારિએ અહમ્ આનિએ નાહિં,
 તેરા પ્રીતમ તુજમેં સત્ત્વ લી તુજ માહિં. ૩૨
 વહ મોતી મત જાનિયો પુહૈ પોત કે સાથ,
 ચહ તો મોતી સજ્જકા બેધિ રહો સખ ગાત. ૩૩
 જંત્ર મંત્ર સખ જઠ હૈ મત લરમે જગ કોય,
 સાર સજ્જ જાને બિના કાગા હંસ ન હોય. ૩૪

નામ

આદિ નામ પારસ અહૈ મન હૈ મૈલા લોહ,
 પરસત હી કંચન લયા છૂટા બંધન મોહ. ૩૫
 આદિ નામ નિજ સાર હૈ બૂઝિ લેહુ સો હંસ,
 જિન જાન્યો નિજ નામ કો અમર લયો સા બંસ. ૩૬
 આદિ નામ નિજ મૂલ હૈ ઔર મંત્ર સખ હાર,
 કહ કળીર નિજ નામ બિલુ બૂડી મુઆ સંસાર. ૩૭
 નામ રતન ધન પાઈ કૈ ગાંઠી બાંધ ન જોલ,
 નાહીં પન નહીં પારખૂ નહિ ગાંઠક નહિં જોલ. ૩૮
 સલી રસાયમ હમ કરી નહીં નામ સ્તમ કોય,
 રંચક ઘટમેં સંચરે સખ તન કંચન હોય. ૩૯
 જખહિં નામ હિરદે ધરા લયા પાપકા નાસ,
 માને જિનગી આગકી પરી પુરાની ઘાસ. ૪૦

૩૦. જાણનારા તો કહે છે કે શબ્દ (બ્રહ્મ જ્ઞાન) બરાબર ખીજી કોઈ સંપત્તિ નથી. હીરો તો મૂલ્ય આપવાથી વેચાતો પણ મળી શકે છે પણ આ શબ્દનાં તો મૂલ્ય કે વળન આંકી જ નહીં શકાય.
૩૧. (આત્મજ્ઞાનનો) મંત્ર જ અમારો ધર્મ છે અને અમારા જેવો હોય તે જ એ પ્રહણુ કરે છે. શબ્દ (બ્રહ્મ) તો અમારું કલ્પવૃક્ષ છે જે જે માગે તે દે છે.
૩૨. (હે જીવ !) તું શીતળ શબ્દ બોલ ને અહંભાવ મનમાં ન લાવ. (યાદ રાખ કે) તારો પ્રીતમ તારામાં જ છે અને દુઃખન પણ તારી અંદર જ છે.
૩૩. જે (સાડીના) પોતમાં ટાંકવામાં આવે છે તે આ મોતી નથી. આ તો શબ્દ રૂપી મોતી છે, જે અ ગે અ ગમાં વીંધાઈને તેને સુંદર બનાવે છે.
૩૪. જંતરમ તરબધું મિથ્યા છે, માટે દુનિયામાં કોઈ એમાં ભરમાશો નહીં. સાર રૂપ શબ્દ (બ્રહ્મ તત્ત્વ)ના જ્ઞાન વિના કાગડામાંથી હંસ જીવમાંથી શિવ) થઈ શકાતું નથી.

નામ

૩૫. પ્રભુત્વ આદિનામ તો પ્રારસમણિ છે અને મન મલિન લોખંડ જેવું છે. આ મનને પ્રભુનામનો સ્પર્શ થતાં જ એ શુદ્ધ કાંચન (તત્ત્વ સ્વરૂપ) બની ગયું ને એનાં મોહનાં બંધન છૂટી ગયાં.
૩૬. આ આદિનામ તો સ્વરૂપનો સાર છે. આત્મ રહસ્ય જે સમજી બધે તે જ (જ્ઞાની) હંસલો છે. જેણે નિજ નામ (આત્મા)ત્વ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે, તેનો વંશ જ અમર થઈ ગયો જાણવો.
૩૭. કપીર કહે છે કે આદિનામ એ જ પોતાના સ્વરૂપનું મૂળ છે. ખીજી બધા મંત્રો તો ડાળખાં છે. આ નિજ નામ (આત્મતત્ત્વ)ત્વ રહસ્ય નહીં સમજ્યાથી જ આ સંસાર રૂપી મરે છે.
૩૮. નામ રતનનું ધન મેળવીને તું એને (અંતરમાં જ) ગઠિ બાંધી રાખ. એને બહાર કાઢીશ નહીં. અહીં એની કીમત નથી, કે પારખનાર નથી, કોઈ ધરાક નથી કે ભાવનાક નથી.
૩૯. મેં બધાંયે રસાયણ અજમાવી જોયાં પણ પ્રભુનામની તોલે કોઈ આવે તેમ નથી. આ નામ રસાયણ તો જરાક જેટલું પણ દેહની અંદર ઊતરે, તો આખીયે કાયા કચનની (શુદ્ધ સ્વરૂપ) બની બધે.
૪૦. જેવું આ હંચે દરિયું નામ વસ્યું કે તરત જ જૂની ઘાસની ગંજમાં આગનો નણખો પડે ને ભડકે થાય તેમ પાપના દગજાનો નાશ થઈ ગયો.

જ્ઞાનદીપ પરકાસ કરિ લીતર લવન જરાય.
 તહાં સુમિર સતનામ કે સમજ સમાધિ લગાય. ૪૧
 સુપન હું મેં બરાંઈ કે ઘોખે હું નિકરૈ નામ,
 વાકે પગકી તૈતરી મેરે તનકે ચામ. ૪૨
 જૈસે માયા મન રમ્યો તૈસો નાંમ રમાય,
 તારા મંડલ બેધિ કે તબ અમરાપુર જાય. ૪૩
 પાવક રૂપી નામ હૈ સખ ઘટ રહા સમાય,
 ચિત ચક્રમક લાગે નહીં ધૂંઆ હૂંઝે હૂંઝે જાય. ૪૪
 નામ બિના બેકામ હૈ છાપન કોટિ બિલાસ,
 કા ધન્દ્રાસન જોડિયો કા જોડુંક-નિવાસ. ૪૫
 લૂટિ સકે તો લૂટિ લે સત્ત નામ કી લૂટિ,
 પાછે ફિરિ પછિતાહુગે પ્રાન બહિં જબ છૂટી. ૪૬
 શૂન્ય મરૈ અજપા મરૈ અનહદ હૂં મરિ જાય,
 રામ સનેહી ના મરૈ ઠહ કળીર સમુગાય. ૪૬

પરિચય

લાલી મેરે લાલકી જિત દેખોં તિત લાલ,
 લાલી દેખન મૈં ગઈ મૈં લી હો ગઈ લાલ ૪૮
 જિન પાવન લુઈં બહુ ફિરે વૂમે દેસ બિદેસ,
 પિરા મિલન જબ હોઇયા આંગન લયા બિદેસ. ૪૯
 ઉલટિ સમાના આપ મેં પ્રગટી જોતિ અનંત,
 સાહેબ સેવક એક સંગ બેસેં તદા બસંત. ૫૦
 જોગી હુઆ ઝલક લગી મિટિ ગયા એંચાનાન,
 ઉલટિ સમાના આપ મેં હુઆ બ્રહ્મ સમાન. ૫૧

૪૧. જ્ઞાનરૂપી દીવડો પ્રકટાવી લાઇ અંતરના ઓરડાને અજવાળી લે; પછી ત્યાં જ સતનામનું અખંડ સ્મરણ કરતા રહીને સહજ સમાધિમાં લીન થઈ જા.
૪૨. સ્વપ્નમાં પણ બબડાટ કરતાં કે ભૂલમાંયે જેના મુખમાંથી રામનામ જ નીકળી પડે, તે પુણ્યાત્માના પગનું પગરખું તો હું મારી ચામડીનું બનાવી દઉં!
૪૩. આ મન જેવું રસપૂર્વક માયામાં રમ્યું તેવું જ પ્રભુનામમાં રમતું થાય તો જ તારા મંડળને (સાધનાની ન્યોતિર્મય ભૂમિકાઓને) પણ પાર કરીને અમરાપુરી પહોંચાય.
૪૪. નામ તો ઘટઘટમાં સમાઈ રહેલો (ચૈતન્ય જ્યોત રૂપી) પાવક, અગ્નિ છે. ચિત્તરૂપી ચક્રમક બરાબર ઘસાતું નથી. એટલે એ અગ્નિ ધુમાડાના રૂપે અંદર જ શમી જાય છે, (જ્ઞાનનો અગ્નિ પ્રગટતો નથી)
૪૫. પ્રભુનામ વિના જીપ્પન કોટિ વૈભવ નકામા છે. એના વગર ઇન્દ્રાસન પર ખેસવાનો કે વૈકુંઠમાં વસવાનો પણ શો અર્થ છે ?
૪૬. આ જો, સતનામની લૂંટ ચાલી રહી છે. તું પણ લૂંટી શકે તો લૂંટવા મંડી જા; નહીં તો પછી અંતકાળ આવી પહોંચતાં તારે પસ્તાવું પડશે.
૪૭. કપીર સમજાવીને કહે છે કે શ્રન્યસમાધિવાળા, અજપા જપ જપનારા તે અનહદનાદનો અનુભવ કરનારા એ બધાથેનો અંત તો આવવાનો જ; પણ રામનો પ્રેમી ભક્ત અમરપદ પામે છે. (પ્રભુ પ્રત્યે પ્રેમભક્તિ સૌ સિદ્ધિ કરતા શ્રેષ્ઠ, મહત્વપૂર્ણ અને શાશ્વત છે.)

પરિચય

૪૮. એ મારા લાલ (પ્રભુ)ની લાલો (લીલા, પ્રેમ) મને જ્યાં જોઈ ત્યાં લાલ જ દેખાય છે, ને મારા લાલની એ લાલો જોવા જતાં હું પણ લાલ થઈ ગઈ.
૪૯. જેને પામવાને માટે આ ધરતી પર ખૂબ ક્યાં ને દેશ-વિદેશ ઘૂમી વળ્યાં, એ ત્રિપતમનું જ્યારે મિલન થયું ત્યારે તો આ ધર-આગણું પણ પરદેશ જેવું લાગવા માંડ્યું.
૫૦. (બહાર ભટકતો) હું ભિટ્ટો કરીને, અંતર્મુખ થઈને સ્વ-રૂપમાં સમાઈ ગયો એટલે અનંતની દિવ્ય ન્યોતિ પ્રગટ થઈ પછી તો સ્વામીને સેવક (ભગવાન ને ભક્ત) સાથે જ સદાયે વસંત ખેલતા થઈ ગયા.
૫૧. જોગી થયો ને પ્રભુની ઝાંખી થઈ ગઈ એટલે બધીયે ખેંચતાણુ ટળી ગઈ. (અહિર્મુખ) અહમ્ (અંતર્મુખ થઈને) સ્વ-રૂપમાં સમાઈ ગયું એટલે આ અહમ્ પણ બ્રહ્મરૂપ જ થઈ ગયું.

નેત્ર ગણા પાની મિલ્યા બહુરિ ન બરિ હૈ ઝૈન,
સુરત મુખ મેલા બધા કાલ રહ્યા મહિ નૈન. ૫૨

કહનઃ યા મો કહ કિયા અમ કષ્ટ કહનઃ ન બધ,
એક રહ્યા ફૂલ મયા દિવિયા લહર અમરો ૫૩

હિનમુનિ મો મન દિવિયા મગનહિ પહુચા બધ,
આંદ બિટનઃ આંદનઃ અલખ નિરજન રાધ. ૫૪

મેરી મિટી મુકના લયા પાયા અગમનિવાસ,
અમ મેરે ફૂલ નહીં એક મુખકારી આસ. ૫૫

સુરતિ અમની નિરતિ મેં અનપઃ માલીં આપ,
લેખ સમાના અલખમેં આપઃ માલીં આપ. ૫૬

પાર પ્રહ કૈ લેજ કા દૈસઃ હૈ હિનમન,
કહિએ કી ગોલા નહીં દેએ કી પરમાન. ૫૭

ધિંજર પ્રેમ પ્રકાશિયા અંદર બધઃ હિનમ,
સુખ કરિ સુલી મહલ મેં આની કુલી આસ. ૫૮

આયા યા અંચાર મેં દેખન કો બહુ દુખ,
કહૈ કંબીર અંત હો પરિ મયા નજર અનૂપ. ૫૯

પાયા યા મો મહિ રહ્યા રચના લગી નરક,
રતન નિરાલા પકથા અગત પ્રેલા આદ. ૬૦

૫૨. પાણી મળ્યું એટલે એમાં જ ઝાગળી જઈને મીઠું એકરૂપ થઈ ગયું.
(જુદું અસ્તિત્વ જ ન રહેવાથી) એના ફેરા ટળી ગયા તે જ રીતે સુરત
(જીવાત્મા) અને શબ્દનું પરમાત્માનું અભેદ મિલન થઈ ગયું એટલે (જીવને
લઈ જતો) કાળ તો ચૂપ થઈ ગયો ! (જીવનું આવાગમન ટળી ગયું.)
૫૩. કહેવું હતું તે અધુન કહી દીધું. હવે કશુંયે કહેવાય એમ નથી. સાગરમાં
તરત સમાઈ જાય તેમ દૈતભાવનો લય થઈ જતાં હવે તો કેવળ એક
(પરમાત્મા) જ રહ્યો છે.
૫૪. આ દિલ તો સમાધિમાં (ઉન્મનાવસ્થામાં) લીન થઈ ગયું છે, એટલે
એ છેક ગગન (શૂન્યના ભિન્ન પ્રદેશ)માં જઈ પહોંચ્યું છે. ત્યાં તો ચંદ્ર
વિનાની ચાંદની (અખંડ જ્યોતિ) ચમકે છે અને સ્વયં અલખ નિરંજન
ત્યાં રાજ છે.
૫૫. આ અગમ પ્રદેશમાં નિવાસ મળ્યો એટલે મારું મમત્વ મટી ગયું ને
'હું' મારી મુક્ત બની ગયો. હવે મારે અન્ય કોઈ જ નથી. અનન્ય ભાવે
એક તમારી જ આશા છે.
- ૫૬ સુરતિ (આત્મા) નિરતિમાં (પ્રેમના આનંદમાં, પ્રેમની તત્ક્ષીનતામાં, પરમા-
ત્મામાં) સમાઈ ગઈ, પાછા જાય (અંતરમાં અખંડ ચાલ્યા કરતા) અજ્ઞાનપમાં
વિલીન થઈ ગયા, લક્ષ્યમાં આવતું દશ્ય સર્વસ્વ અલખ (અદશ્ય ચૈતન્ય)
માં સમાઈ ગયું અને 'હું પાછું' પણ સ્વરૂપમાં જ શમી ગયું. (દૈતમાંથી
પરમ અદૈત સિદ્ધ થઈ ગયું.)
૫૭. પરબ્રહ્મના તેજની તે વળી કલ્પના થઈ શકે? એ કહેવામાં કંઈ જ
શોભા નથી. એ તો જાત અનુભવે જોઈને જ પ્રમાણિત થઈ શકે.
૫૮. આ (દેહરૂપી) પિંજરમાં પ્રેમ (ભક્તિભાવ) પ્રકટ્યો એટલે અંતરમાં
અજ્ઞાણો થઈ ગયાં. હું તો નિરાંત આંતરપ્રદેશના અંતઃપુરમાં પોઢી ગઈ
અને મારા આ (નીરવ) ભવનમાં દિવ્ય વાણી અને કાંતિ ફેલાઈ ગયાં.
૫૯. કપીર કહે છે કે સસારમાં હું તો ભાતભાતનાં રૂપ નીરખવા આવેલો.
પણ હે સતો ! અ અનુપમ (અદ્વિતીય પરમાત્મા) જ સર્વત્ર મારી નજરે
ચઢી ગયા.
૬૦. જે પ્રાપ્ત જ હતું (આત્મતત્ત્વ) તેને જ પકડી રાખ્યું એટલે રસનાને
પણ એનો રસ લાગ્યો. આખું જગત શોધી વળ્યા પછી જ આ અનંત
રત્ન (આત્મજ્ઞાન) લાખ્યું છે.

કબીરા દેખા એક અંગ મહિમા કહી ન જાય,
તેજપુંજ પરસા ધની નૈનોં રહા સમાય. ૬૧

ગગન ગરજી ખરસે અમિ બાદલ ગહિર ગંભીર,
અહું દિસિ દનકે દમિની લીજૈ દાસ કબીર. ૬૨

દીપક જોયા જ્ઞાન કા દેખા અપરં દેવ,
ચાર વેદ કી ગમ નહીં જહાં કબીરા સેવ. ૬૩

અબ શુરુ દિલ મેં દેખિયા ગાવન કૈ કછુ નાહિં,
કબીરા જબ હમ ગાવને તખ બના શુરુ નાહિં. ૬૪

માન સરોવર સુગમ જબ હંસી કેલિ કરાય,
મુકતાહલ મોતી ચુગૈ અબ ઉરિ અંત ન જાય. ૬૫

સુન્ન મંડલ મેં ઘર કિયા બાજૈ શબ્દ રસાલ,
રોમરોમ દીપક લવા પ્રગટે દીનદયાલ. ૬૬

સુરન ઉડાની ગગન કૈ ચરન વિદંબી જાય,
સુખ પાયા સાહેબ મિલાં આનંદ ઉર ન સમાય. ૬૭

પની હી તે હિમ લગા હિમ હી ગયા બિલાય,
કબીરા જો થા સોઈ લયા અબ કછુ કહા ન જાય. ૬૮

સુન્ન સરોવર મીન મન નીર તીર સખ દેવ.
સુધા સિંધુ સુખ બિલસહી બિરલા બને લેવ. ૬૯

૬૧. કપીર કહે છે કે આ તો હજી પ્રભુનો એક અંશ જ જોયો છે. પણ એનોય મહિમા કહેવાય એમ નથી, એ તેજના અંબાર સમા પરમાત્માનો સહેજ સ્પર્શ જ થાય કે એ આ નેત્રોમાં વસી જાય છે (પરમાત્મ દર્શનથી દ્રષ્ટિ જ દિવ્ય બની જાય છે) અને નેત્ર ધન્ય બની જાય છે.
૬૨. (સમાધિદશા પ્રાપ્ત થતાં મળતા જુદા જુદા દિવ્ય એનુભવોનું વર્ણન કરતાં કપીરજી કહે છે.) ધગન ગાજી રહ્યાં છે, ધનધોર ગંભીર વાદળ ધેરાયાં છે, ચારે દિશાએ વીજળીના ચમકારા થઈ રહ્યાં છે, અમૃત (અક્ષાન્દ)ની ધાર વરસી રહી છે ને કપીરદાસ એમાં તરખોળ થઈ રહ્યો છે.
૬૩. મેં જ્ઞાનનો દીવડો દોડો અને મને પરમ દેવ પરમાત્માનાં દર્શન થયાં. બ્યાં કપીર પ્રભુની સેવા કરવા પહોંચે છે ત્યાં ચાર વેદનું જ્ઞાન પહોંચી શકે તેમ નથી.
૬૪. કપીર કહે છે કે હવે તો દિલમાં જ ગુરુદેવનાં દર્શન થયાં છે. એટલે બહાર કંઈ જ ગાવાનું રહેતું નથી, બ્યારે હું (હું-હું કરતા) ગાતો હતો ત્યારે મેં ગુરુ વિશેનું સાચું જ્ઞાન મેળવ્યું જ નહોતું.
૬૫. બ્યારે માનસરોવર (અક્ષરંધ્રનો અમૃતકુંડ) સુગમ થઈ જાય છે ત્યારે આત્મા રૂપી હંસી અક્ષર રૂપી હંસ સાથે કીડા કરે છે. એ મોતી જ ચણે છે (વિવેકથી શ્રેષ્ઠત્વ જ મહણ કરે છે.) અને એ હંવે જીડીને અન્યત્ર જતી જ નથી.
૬૬. શૂન્ય મંડળમાં બ્યોતિર્ભય અક્ષના અનાહતનાદવાળા પ્રદેશમાં) વાસો કર્યો છે. ત્યાં રસભર ‘શબ્દ’નું અખંડ સંગીત ચાલે છે અને દીનદયાળુ પરમાત્મા પ્રગટ થયા છે એટલે તો રોમે રોમ દીવડા (અક્ષાન્થોતિ અગમગી જાહ) છે.
૬૭. હવે તો આ સુરતિ (આત્મ રૂપી હંસલી) ગગન મંડળમાં જીડી ગઈ છે. ચાલનારા પગ ધંભી ગયા છે. ત્યાં સ્વામીનું મિશન થયું તેથી (હંસલી) સુખ પામી. પરિણામે એના હૈયામાં હરખ માતો નથી.
૬૮. કપીર કહે છે કે આ તો પાણીમાંથી જ બરફ થયેલો અને એ બરફ જ પાછો ઓગળીને પાણી થઈ ગયો. આ રીતે જે અસલ (આત્મસ્વરૂપ) હતું તે જ પાછું અસલ થઈ ગયું. હવે એનું વર્ણન થાય નહીં (નામ રૂપના ભેદોનો લય થઈ જતાં અહતું અનિર્વચનીય સ્વરૂપમાં જ શમન થાય છે.)
૬૯. શૂન્ય સરોવરમાં મનરૂપી મીન અમૃતના મહાસાગરમાં મહાલવાનું પરમ સુખ માણી રહી છે. એનાં નીરને તીરે બધા જ દેવો છે. આનું રહસ્ય કોઈ વિરલા જ જાણે છે.

મૈં લાગા ઉસ ઝોક સે ઝોક લયા સખ માહિં,
સખ મેરા મૈં સખનં કાં તહાં દુસરા નાહિં. ૭૦

શુન ઇન્દ્રી સહજૈ ગએ સતશુરુ કરી સહાય.
ઘટમેં નાન પ્રગટ લયા બકિં બકિ મરૈ બલાય. ૭૧

કબિરા ભરમ ન લાગિયા બહુ વિધિ ધરિયાએખ,
સાંઈ કે પરિચય બિના અંતર રહિયો રેખ. ૭૨

અનુભવ

આતમ અનુભવ જ્ઞાન કી જો કોઈ પૂછે ખાત,
સો ગૂંગા શુક ખાઈ કે કહે કૌન મુખ સ્વાદ. ૭૩

જ્યોં ગૂંગે કે સૈન કેં ગૂંગા હી પહિચાન,
ત્યોં જ્ઞાની કે મુકબ કેં જ્ઞાની હોય સો જાન. ૭૪

કાગઠ લિખે સો કાગઠી કી બ્યોહારી જીવ,
આતમ દ્રષ્ટિ કંઠાં લિખૈ જિત દેખૈ તિત પીવ. ૭૫

લિખા લિખી કી હૈ નહીં દેખાદેખી ખાત,
ફલકો ફલહિન મિલ ગએ કીકી પડી બરાત. ૭૬

ભરો હોય સો રીતઈ રીતો હોય ભરાય,
રીતો ભરો ન પાઇએ અનુભવ સોઈ કહાય. ૭૭

૭૦. હું તો એ એકની જ (પરમાત્માની જ) સાથે સંલગ્ન છું, પણ એ એક તો બધાયમાં વ્યાપેલો છે (એટલે હું એ એની સાથે જ અનેકમાં એકરૂપ છું તેવું અનુભવું છું.) હવે તો બધા જ મારા ને હું પણ બધાની એવી અભિન્ન સ્થિતિ થઈ છે. હવે અન્ય કોઈ નથી.

૭૧. સદ્ગુરુના સકારો મળ્યો એટલે ઈન્દ્રિયોત્તુ ગુણ-આરોહણત્તુ કામ સહજ રીતે જ ટળી ગયું અને આ દેહમાં જ પરમાત્મા નામસ્મરણ રૂપે પ્રગટ થયા. હવે કોણ બકબક કર્યા કરે?

૭૨. કપીર કહે છે કે ભત્રાતના વેશ ધારણ કર્યા તો એ અચાનકો શ્રમ ભાંગ્યો નહીં. ખરેખર પરમાત્માની સાચી ઓળખ પામ્યા વિના (ભક્ત ને ભગવાન વચ્ચે) અંતર (દૂરત્વ)ની ભેદરેખા રહી જ ભય છે. અથવા અંતર એટલે હૃદયમાં વાસનાનાં ચિહ્નો રહી જ ભય છે (જે સાંઈના સમાગમથી જ દૂર થઈ શકે.

અનુભવ

૭૩. આત્માના અનુભવમાન વિશે જો કોઈ પ્રશ્ન પૂછે તો એને કહી દેવું કે એ તો મૂંગા માણસે ગોળ ખાંધા જેવી વાત છે. ગોળના મધુર સ્વાદનું વર્ણન એ કયે મોઢે કરી શકશે ?

૭૪. મૂંગાની સાનને જેમ મૂંગો જ સમજી શકે તેમ આત્મમાનીના દિવ્ય સુખાનુભવને પણ જો આત્મમાની હોય તે જ સમજી શકશે.

૭૫. કાગળ લખે તે કાગળવાળો કે વહેવારુ લખાપટી કરનારો જીવ ગણાય (જે સ્થૂલ દષ્ટિએ જુએ ને તે જ રીતે વર્ણવે); પણ જોને આત્મદષ્ટિ હોય તે તો જ્યાં ત્યાં જુએ ત્યાં પ્રિયતમનાં જ દર્શન કરે, પછી એ ક્યાં લખે અને કોને લખે ?

૭૬. અરે ભાઈ ! લખાપટીની આ વાત જ નથી. આ તો છે નજરોનજર નિહાળ્યાની વાત. વર (પરમાત્મા)ને વધૂ (આત્મા)નું આપોઆપ મિલન થઈ ગયું એટલે (સંસારરૂપી) આખી ભનનો કશો અર્થ રહ્યો નહિ.

૭૭. (આ સાધનામાં તો) જે (જીવનરૂપી) ઘડો (ત્રિગુણમયી માયાથી) ભરેલો હોય તે ખાલી (નિર્વિકાર) થાય છે અને ખાલી થયેલો હોય તેમાં (દિવ્ય ગુણો) ભરાય છે. પણ ખાલી (નિર્ગુણ) કે ભરેલા (સગુણ)ના ભેદ જ ના રહે (તેથી ગુણાતીત બ્રાહ્મીસ્થિતિ) તેને જ સાચો અનુભવ કહેવાય.

સારગ્રાહિતા

સાધુ એસા ચાહિએ જેસા સૂપ સુભાય,
 સાર સાર કેા ગહિ- રહે થોથા દેઈ ઉઠાય. ૭૮

ઔશુન કેા તો ના ગહૈ શુનહી કેા લૈ ખીન,
 ઘટ ઘટ મંહકે મધુપ જ્યોં પરમાતમ દૌ ચીન, ૭૯

હંસા પય કેા કાઢિ લે. છીર નીર નિરવાર,
 એસે ગહૈ જો સાર કેા સો જન ઉતરૈ પાર. ૮૦

છીર રૂપ સતનામ હૈ, નીર રૂપ વ્યવહાર,
 હંસરૂપ કૈઈ સાધ હૈ તતકા છાનનહાર ૮૧

સમદર્શિતા

સમદષ્ટિ સતશુરુ ક્રિયા દીયા અવિચલ જ્ઞાન,
 જહં દેખાં તહં એકે હી ફળ નાહીં આન. ૮૨

સમદષ્ટિ સતશુરુ ક્રિયા મેટા જરત બિકાર,
 જહં દેખા તહં એકે હી સાહેબ કા દીદાર. ૮૩

સમદષ્ટિ તબ જનિએ સીતલ સમતા હોય,
 સબ જીવનકી આતમા લખૈ એકે સી સોય. ૮૪

ભક્તિ

જબ લગ જાતા જગતકા તબલગ ભક્તિ ન હોય,
 નાતા તોડૈ હરિ ભજૈ ભક્ત કહાવૈ સોય. ૮૫

ભક્તિ લેષ બહુ અંતરા જેસે ધરનિ અકાસ,
 ભક્તિ લીન શુરુ ચરન મેં લેષ જગતકી આસ. ૮૬

સારગ્રાહિતા

૭૮. સાધુ તો સૂપડા જેવા સ્વભાવના હોવા જોઈએ. એ સારરૂપ પદાર્થ ગ્રહણ કરે છે અને બાકીનાં સાર વિનાનાં છોતરાંને ઉડાડી મૂકે છે.
૭૯. અવગુણને નહીં લેતાં એ તો માત્ર ગુણને જ વીણી લે છે. (ફૂલના શ્રેષ્ઠ તત્ત્વ જેવો) રસ પીનારા ભ્રમરની જેમ સાધુપુરુષ તો ઘટઘટમાં મહેકતા (સમાયેલા) પરમાત્માને (શ્રેષ્ઠ તત્ત્વને) જ ઓળખી લે છે.
૮૦. જેવી રીતે હંસ (પોતાની વિવેકદષ્ટિથી) દૂધમાંથી દૂધનેા સાર તારવી લઈને પાણીને ત્યજ દે છે, તેવી જ રીતે (આત્મદષ્ટિથી) સંસારમાં સાર રૂપ વસ્તુને જ જે જીવ ગ્રહણ કરે છે, એ જ ભવસાગર તરી શકે છે.
૮૧. સતનામ તો દૂધ રૂપ છે અને સંસારવ્યવહાર (એની સાથે ભળી ગયેલા) અસાર પાણી જેવો છે. એમાંથી તત્ત્વને જ તારવી કાઢનાર હંસલા જેવા સાધુ તો કોઈક જ હોય છે.

સમદર્શિતા

૮૨. સદ્ગુરુએ સમદષ્ટિ દીધી અને અવિચળ (અભ્ર) જ્ઞાન આપ્યું. એટલે હવે તો બધાં જોઈ ત્યાં મને એકનાં જ દર્શન થાય છે, ખીણું કોઈ નથી. સર્વત્ર અદ્વૈત ભાવ અનુભવાય છે.
૮૩. સદ્ગુરુએ સમદષ્ટિ દીધી એટલે બધા જૂના વિકાર સર્મી ગયા હવે તો બધાં જોઈ ત્યાં એક મારા પ્રભુજનાં જ મને દર્શન થાય છે.
૮૪. બ્યારે શીતળતા ગ્રેરક સમભાવ પ્રકટે ત્યારે જ સમદષ્ટિ પ્રાપ્ત થઈ એમ સમજ્યું. સમદષ્ટિ પ્રાપ્ત કરનાર બધાય જીવોના આત્માને એક રૂપ માને છે.

ભક્તિ

૮૫. બધાં સુધી જગતનો નાતો હોય ત્યાં સુધી ભક્તિ થતી નથી. એ નાતો તોડીને જે હરિયું ભજન કરે તે જ ખરો ભક્ત કહેવાય.
૮૬. ભક્તિ અને ભક્તિના વેશ વચ્ચે તો ધરતી ને આકાશ જેટલું અંતર છે. ભક્ત તો સદાયે ગુરુનાં ચરણમાં ત.લીન હોય છે, પણ વેશધારીને તો જગતની આશા હોય છે.

દેખાદેખી ભક્તિકા કખહૂં ન ચઢસી રંગ,
ખિપતિ પડે થોં છાંડસી જ્યોં કે' ચુલી ભુજંગ. ૮૭

જ્ઞાન સંપૂરન ના ભિદા હિરદા નાહિં બુકાય,
દેખાદેખી ભક્તિકા રંગ નહીં કહેરાય. ૮૮

ખેત ખિગાર્યો ખરતુઆ સલા ખિગારી ફૂર,
ભક્તિ ખિગારી લાલચી જ્યોં કેસરમેં ધૂર. ૮૯

કામી કોધી લાલચી ઇનતે' ભક્તિ ન હોય,
ભક્તિ કરે કોઇ સૂરમાં જાતિ ખરન કુલ ખોય. ૯૦

જલ જ્યોં ખ્યારા માછરી લોભી ખ્યારા દામ,
માતા ખ્યારા બાલકા ભક્ત પિયારા નામ. ૯૧

જળ લગિ ભક્તિ સકામ હૈ તખ લગ નિસ્કલ સેવ,
કહ કખીર વહ કયોં મિલે નિઃકામી નિજ દેવ. ૯૨

ભક્તિ ગેંદ ઔગાનકી ભાવ કોઈ લૈ જાય,
કહ કખીર કછુ લેદ નહીં કહા રંકે કહા રાય. ૯૩

લવ લાગી તખ જાનિએ છૂટિ કખલુ' ન જાય,
અવત લવ લાગી રહે મૂએ તહં હિં સમાય. ૯૪

લગી લગન છૂટૈ નહીં અભ ચોચ જરિ જાય,
મીકા કહા અંગાર મેં જાહિ અકોર અખાય, ૯૫

સોઝોં તો સુપને મિલે જાગૌં તો મનમાંહિં,
લોચન રાતા સુધિ હરી ઈંખિછરત કખહૂં નાહિં ૯૬

તૂં તૂં કરતા તૂં ભયા તુઝમેં રહા સમાય,
તુઝ માંહી મન મિલિ રહા અખ કહૂં અનત ન જાય. ૯૭

૮૭. દેખાદેખીથી થતી ભક્તિનો રંગ જીવનમાં કદીયે જાડો લાગતો નથી. જેવી રીતે સાપ કાંચળા ઉતારી નાખે છે તેવી જ રીતે સંકટ આવી પડતાં એવી નકલી ભક્તિ છૂટી જશે.

૮૮. જ્યાં સુધી (સ્થૂલને ભેદોને) આત્મજ્ઞાન સંપૂર્ણ રીતે ભીતર પ્રવેશ્યું નથી ત્યાં સુધી હૃદયને શાંતિ મળતી નથી. દેખાદેખીથી થતી ભક્તિનો રંગ ટકતો જ નથી.

૮૯. જેમ નકામું ઘાસ ખેતરની ખરાબી કરે છે, જેમ મૂર્ખ માણસ સભાના રંગમાં ભંગ પાડે છે તેમ કેસરમાં ભળેલી ધૂળની જેમ લોભલાલચ ભક્તિને બગાડી મૂકે છે.

૯૦. કાળી, કેળી અને લોલીથી ભક્તિ થઈ શકતી નથી. ન્યાત, ભત અને કુળના ભેદોને ફગાવી દઈને ભક્તિ કરનાર વીર તો વિરલ જ હોય છે. (હરિનો મારગ છે ચરાનો.)

૯૧. જેમ માછલીને પાણી પ્રિય હોય, લોભિયાને ધન પ્રિય હોય અને માતાને બાળક પ્રિય હોય તેમ ભક્તને ભગવાનનું નામ પ્રિય છે.

૯૨. કપીર કહે છે કે જ્યાં સુધી ભક્તિનું સ્વરૂપ સ્કામ રહે છે ત્યાં સુધી સેવા-સાધના નિષ્ફળ જાણવી. પોતાના દેવરૂપ પરમાત્મા તો નિષ્કામ છે; એટલે એ સ્કામને શું કરવા મળે ?

૯૩. કપીર કહે છે કે ભક્તિ તો બહાર યોગાનમાં પડેલા દડા જેવી છે. જેને પસંદ પડે તે એને લઈ જાય. ભક્તિને પ્રાપ્ત કરવા માટે રામ-રંગના કોઈ જ ભેદ નથી. તે સર્જનને સુલભ છે.

૯૪. લગની તો એ જ કહેવાય જે કદી પણ છૂટે નહીં અને જીવનભર એવી તો લાગેલી જ રહે કે છેક મૃત્યુ આવે ત્યારે જ શમે.

૯૫. લગની તો (ચંદ્રગ્રેભી) ચકોરની. (માન્યતા છે કે) એ અંગારા ખાય છે. એમાં શી મિઠાશ બળી હોય છે? તેમાં તો એની જીભ ને ચાંચ દાઝી જાય છે, તોયે એની લગની છૂટતી નથી.

૯૬. સૌં જાહે ત્યારે સ્વપ્નામાં મળે અને જાગૃત ત્યારે તો મનમાં જ હોય. આ લોચનિયાં પણ એની લગનીમાં લાલ લાલ થઈ ગયાં છે. એમાં ને એમાં મારી સુધભુધ રહી નથી. આ (લગની) તો કદીયે મને છોડતી જ નથી; મારાથી અલગ થતી નથી.

૯૭. ઘું જ ઘું જ કરતાં હું પોતે જ ઘુંમય થઈ ગયો અને ઘુંમાં જ સમાઈ ગયો. (અહંભાવનો નિઃશેષ લય થઈ જતાં) મન પણ તારામાં જ વિલીન થઈ ગયું છે. હવે એ ખીન્ને ક્યાંયે જઘું જ નથી.

અર્થ' ખર્થ' લૌ' દર્થ' હૈ ઉદય અસ્ત લૌ' રાજ,
લક્ષિત મહાતમના તુલ એ સખ કૌનૈ કાજ. ૯૮

અંધ લયા સખ ડોલધં યહ નહિ' કરૈ બિચાર,
હરિલક્ષિત જાને બિના બૂઠિ સુઆ સંસાર. ૯૯

ઔર કર્મ' સખ કર્મ' હૈ લક્ષિત કર્મ' નિષ્કર્મ',
કહૈ કપીર પુકારિ કૈ લક્ષિત કરૌ તજિ ધર્મ. ૧૦૦

પ્રેમ

યહ તો ઘર હૈ પ્રેમકા ખાલાકા ઘર નાહિ',
સીસ ઉતારૈ ભુધ ધરૈ તખ પૈઠે ઘર માહિ'. ૧૦૧

સીસ ઉતારૈ ભુધ ધરૈ તાપર રાખૈ પાંવ,
દાસ કપીરા થૌં કહૈ ઐસા હોય તો આવ. ૧૦૨

પ્રેમ ન ખાડી બિપજૈ પ્રેમ ન હાટ બિકાય,
રાજા પરજા જેહિ રુચૈ સીસ દેહ લેધ જાય. ૧૦૩

પ્રેમ પ્રિયાલા જો પિયૈ સીસ દગ્ગિના દેય,
લોભી સીસ ન દે સકે નામ પ્રેમ કા લેય. ૧૦૪

છિનહિ' અઢૈ છિન ઉતરૈ સૌં તો પ્રેમ ન હોય,
અઘટ પ્રેમ પિંજર બસૈ પ્રેમ કહાવૈ સોય. ૧૦૫

જળ મૈં થા તખ ગુરુ નહીં અળ ગુરુ હૈ' હમ નાહિ',
પ્રેમ ગલી અતિ સાંકરી તામે' હો ન સમાહિ'. ૧૦૬

જા ઘટ પ્રેમ ન સંચરે સો ઘટ જન મસાન,
જૈસે ખાલ લોહારકી સાંચ લેત બિનુ પ્રાન. ૧૦૭

૯૮. અબળેની અગણિત સંપત્તિ હોય, ઉદ્યાયળથી અસ્તાચળ સુધીનું રાજ-
પાટ હોય તો પણ એ બધું ભક્તિના તોણે આવે એમ નથી. ભક્તિ વિના
એ બધું શા કામનું ?

૯૯ આંધળાં બનીને બંધાં જ નાચે કૂદે છે, પણ આટલીયે વિચાર કરતાં
નથી કે પ્રભુભક્તિની સાચી સમજણ વિના જ આ આખાયે સંસાર દૂખી
મર્યો છે ।

૧૦૦. ખીબાં બધાં જ કમેની ભલે કર્મ કહીએ પણ તે બધાં સકામ હોઈ
બાંધક થાય છે, પરંતુ ભક્તિરૂપી કર્મ નિષ્કામ હોઈ એ તારક થાય છે. તેથી
જ કુખીર પોઠારીને કહે છે કે કર્મનાં સકામ અને બાહ્ય કમેની છાડીને
ભક્તિમાં જ લાગી જાયો.

પ્રેમ

૧૦૧. આ તો પ્રેમનું ઘર છે, માણીનું ઘર નથી. અહીં તો માયું ઉતારીને
ભોંય પર ધરી દે ત્યારે જ અંદર પ્રવેશ મળે.

૧૦૨. કખીરદાસ કહે છે કે માયું ઉતારીને ભોંય પર ધરી દે અને પાછો
એના પર પગ દાખી દે (અહ ભાવનું સંપૂર્ણ વિસર્જન કરી દે) તો જ
પ્રેમના ઘરમાં પ્રવેશી શકે.

૧૦૩. પ્રેમ કંઈ વાડીમાં ભગતો નથી, કે બજારમાં વેચાતો નથી. રાજ કે
રૈયત જે કોઈને એ પસંદ પડે તે શિરને સાટે એને લઈ જાય.

૧૦૪ પ્રેમનો પ્યાલો પીનારો તો મંસ્તકની દક્ષિણા ચૂકવે છે. લોભી તો પ્રેમનું
નામ જ લીધા કરે છે. એનાથી માયું આપી શકાતું નથી.

૧૦૫. ઘડીમાં ચડે ને ઘડીમાં ઊતરી જાય એ કંઈ પ્રેમ ન, કહેવાય. પ્રેમ તો
એ જ કહેવાય જે દેહ પિંજરમાં વસવા છતાંયે સ્થૂલના આધાર વિનાનો હોય.

૧૦૬. બ્યાં સુધી 'હુ' (અહ કાર) હેતો ત્યાં સુધી શુરુ (પરમાત્મા) ન હતા
અને હવે શુરુ જ છે, 'હુ' નથી. આ પ્રેમની ગંધી તો અત્યંત સાંકડી છે,
એમા બે ત્રો સમાય જ નહીં.

૧૦૭ જે જીવનમાં પ્રેમનો સંચાર થયો નથી તેને સ્મશાન જ સમજી લેવું.
શ્વાસ તો લુહારની ધમણ પણ લે છે. પરંતુ એમાં પ્રાણ ક્યાં છે ? (પ્રેમ
જ પ્રાણરૂપ છે. પ્રેમ વિનાનું શરીર લુહારની ધમણ જેવું નિષ્પ્રાણ છે.)

હઠા બગૂલા પ્રેમકા તિનકા હઠા અકાસ,
તિનકા તિનકાસે મિલા તિનકા તિન કે પાસ. ૧૦૮

સૌ જોજન સાજન બસે માનો હૃદય મંઝાર,
કપટ સનેહી આંગને જાતુ સમુદર પાર. ૧૦૯

ચહ તત વહ તત એક હૈ એક પ્રાન હૃથ ગાત,
અપને જિયસે જાનિયે મેરે જિયકી ખાત. ૧૧૦

હમ તુમહારો સુમરિન કરૈં તુમ મોહિ ચિતવૌ નાહિ,
સુમરિન મનકી પ્રીત હૈં સો મન તુમહિ માહિં ૧૧૧

પ્રીતિ-જો લાગિ ઘુલ ગઈ પૈઠિ ગઈ મનમાહિં,
રોમ રોમ પિઉ-પિઉ કરૈં સુખકી સરધા નાહિ. ૧૧૨

જો જાગત સો સ્વપ્નમેં જ્યોં ઘટ બીતર સ્વાસ,
જો જન જાકો લાવતા સો જન તાકે પાસ. ૧૧૩

પીયા ચાહે પ્રેમરસ રાખા ચાહૈ માન,
એકે મ્યાનમેં દો ખડખ દેખા સુના ન કાન. ૧૧૪

કબિરા ખ્યાલા પ્રેમકા અંતર લિયા લગાય,
રોમ રોમ મેં રમિ રહા જૌર અમલ કયા ખાય. ૧૧૫

કબિરા હમ શુરુ રસ પિયા બાકી રહી ન છાક,
ચાકા કલમ કુમહારકા બહુરિ ન ચઢસી ચાક. ૧૧૬

સખૈ રસાયન મૈં કિયા પ્રેમ સમાન ન કાય.
રતિ એક તન મેં સંચર સખ તન કંચન હોય. ૧૧૭

રાતા માતા નામ કા પીયા પ્રેમ અઘાય,
મતવાલા દીદારકા માંગે સુકિત બલાય. ૧૧૮

૧૦૮. પ્રેમનો વંટોળ જાગ્યો. માનવ પ્રેમી રૂપી તરણું જાગે આકાશમાં (બ્રહ્માંડમાં) ઊઠ્યું. તે પ્રભુ પ્રેમ રૂપી તરણાને મળ્યું. આમ પ્રભુનો પ્રેમ (જે માનવમાં પણ છે જ) પ્રભુ પાસે પહોંચ્યો. (પ્રેમનું પ્રેમ સાથે મિલન થયું. આત્માનું પરમાત્મા સાથે પ્રેમમય મિલન થયું.)

૧૦૯. પ્રિયતમ સેંકડો ગાઉ દૂર હોય તોયે જાણે હૃદયમાં જ હોય તેવું લાગે છે, પણ કપટી સ્નેહી આંગણમાં હોય તોયે જાણે દરિયાપાર હોય તેવું દૂરત્વ લાગે છે.

૧૧૦. મારા શરીરમાં આ તત્ત્વ ને તમારા શરીરમાં એ તત્ત્વ બન્ને એક જ છે. આપણા બેનાં શરીરમાં એક જ પ્રાણ છે. માટે મારા હૃદયની આ વાતને પોતાના હૃદયથી જ તમે જાણી લો ને !

૧૧૧. હું તમારું સ્મરણ કરું છું પણ તમે મારી તરફ જોતા નથી. આ સ્મરણ તો મનની પ્રીત છે, એ મન અખંડ તમારામાં જ લાગેલું છે. (એટલે વાંધા નથી.)

૧૧૨. આ પ્રેમ તો લાગતાંની સાથે જ મનમાં એકરસ થઈને એવો તો ઊતરી ગયો છે કે રોમ રોમ હવે 'પિયુ પિયુ' પોકારે છે. હવે મોઢાનો વિશ્વાસ રહ્યો નથી.

૧૧૩. જેવી રીતે શ્વાસ આ શરીરમાં ફિછે તેવી રીતે એ મારામાં જામત અવસ્થામાં હોય છે અને સ્વપ્નાવસ્થામાં પણ હોય છે; જેને જેના પર પ્રેમ હોય તે સદાય તેની પાસે જ હોય છે.

૧૧૪. પ્રેમ રસનું પાન કરવું ને અભિમાન પણ રાખવું એ બે વાત સાથે ન બને. એક મ્યાનમાં બે તલવાર કદી જોઈ કે સાંભળી છે ?

૧૧૫. કબીરાએ તો હૈયાથી પ્રેમનો પ્યાલો ગટગટાવ્યો છે. એ અદ્વીષ્ટનો નશો રોમ રોમમાં વ્યાપી રહ્યો છે. પછી હવે ખીજ કોઈ નશાની જરૂર શી ?

૧૧૬. કબીર કહે છે કે આપણે તો ગુરુએ પાયેલો બ્રહ્મરસ પીધો છે. હવે (આત્મ મસ્તીની) તૃપ્તિમાં કોઈ નશો બાકી નથી. કુંભારનો ઘડો પાકો થઈ ચૂક્યો હોય તો એને ફરી ફરીને ચાકડે ચડવાનું હોય નહીં.

૧૧૭. મેં બધાયે રસાયણ (કાયાકલ્પની ઔષધિ) અજમાવી જોયાં, પણ પ્રેમની તોલે તો કોઈ જ નથી. જો રતિમાર પ્રેમ પણ દેહમાં ઊતરે તો આખાં કાયા કંચનની થઈ જાય.

૧૧૮. જેણે ધરાઈને પ્રેમરસ પીધો છે, જે અખંડ રામનામમાં રાતોરાતો છે અને જે હરિદશન પામીને મસ્ત છે, તેને શુકિતની કંઈ જ પડી નથી.

મિલના જગમે' કઠિન હૈ મિલિ બિછૂડો જનિ કોય,
બિછૂડા સબજન તેહિ મિલે બિન માથે મનિ હોય. ૧૧૬

ભેઈ મિલૈ સો પ્રીતમે' ઔર મિલૈ સખ કોય,
મન સો મનસા ના મિલૈ દેહ મિલે કા હોય. ૧૨૦

નૈનોંકી કરિ કોઠરી પુતલી પલંગ બિછાય,
પલકોંકી ચિક ડારિ કે પિય કે લિયા રિઆય. ૧૨૧

જળ લગિ મરને સે ડરૈ તબ લગિ પ્રેમી નાહિ,
બહી ફર હૈ પ્રેમઘર સમઝ લેહુ મનમાહિ. ૧૨૨

હરિ સે તૂ જનિ હેતુ કર કર હરિજન સે હેત,
માલ સુલુક હરિ દેત હૈ હરિજન હરિ હી દેત. ૧૨૩

કહા ભયો તન બીછુરે ફરિ બસે જે બાસ,
નૈના હી અંતર પરા પ્રાણ તુરહારે પાસ. ૧૨૪

જલ મે' બસે કમોદિની ચંદા બસૈ અકાસ,
જો હૈ બકો ભાવતા સો તાહી કે પાસ. ૧૨૫

પ્રિતમ કે પતિયાં લિખૂં જો કહું હોય મિદેસ,
તન મે' મન મે' નૈન મે' તાકો કહા સદેસ. ૧૨૬

અગિની આંચ સહના સુગમ સુગમ બડગઝી ધાર,
નેહિ નિભાવન એકરસ મહા કઠિન ખ્યોહાર. ૧૨૭

નેહ નિભાએ હી બનૈ સોચૈ બનૈ ન આન,
તન દે મન દે સીસ દે નેહ ન દીજૈ જાન. ૧૨૮

કાંચ કથીર અધીર નર તાહિ ન ઉપજૈ પ્રેમ,
કહ કથીર કસની રહૈ કે હીરા કે હેમ. ૧૨૯

કસત કસૌટી જો ટિકે તાકો શબ્દ સુણાય,
સોઈ હમરા બંસ રૈ કહ કથીર સમઝાય. ૧૩૦

૧૧૯. જગતમાં આવું મિલન થવું મુશ્કેલ છે, એટલે એવું મિલન થયા પછી રખે કોઈ વિખૂટા પડતા ! વિખૂટા પડી ગયેલા પ્રિયતમ (પ્રણુ)નું મિલન તો જેને માથે મણિ (આત્મજ્ઞાનરૂપી) હોય તેને જ થાય છે.

૧૨૦. પ્રેમથી થતું આવું પ્રિયતમનું મિલન એ જ સાચું મિલન છે, બાકી તો બધાય દુનિયામાં મળતા જ હોય છે. મનથી જે મન મળીને એકરૂપ ના થઈ જાય તો માત્ર દેહના મળ્યાથી શું વળવાતું છે ?

૧૨૧. મેં તો આંખોની ઓરડી બનાવીને એમાં કીકીરૂપી પલંગ બિછાવીને પાંપણોના પડદો નાખી દઈને મારા પ્રિયતમને રિઝાવી લીધા છે.

૧૨૨. જ્યાં સુધી મરવાની ખીક રહે ત્યાં સુધી એ પ્રેમી નથી એમ જાણવું.. એવા જીવે આટલું તો મનથી સમજી જ રાખવું કે એમને માટે પ્રેમનું ધામ હજી ઘણું દૂર છે,

૧૨૩. રખે તું હરિથી હેત કરતો. એના કરતાં તો હરિજન (સાચા ભક્ત) પર પ્રેમ રાખ, કારણ કે હરિ તો પ્રસન્ન થઈને માલમિલકત જ આપે પણ હરિના જન તો ખુદ હરિ જ આપી દે છે. (ભક્ત જ ભગવાનનો ભેટો કરાવે છે.)

૧૨૪. શરીર છૂટું પડે તેથી શું થઈ ગયું ? દૂર જે નિવાસમાં રહેવાનું થાય તેમાં તો માત્ર આ સ્થૂલ આંખોનું જ અંતર પડ્યું હોય છે. બાકી પ્રાણ તો અખંડ તમારી પાસે જ છે.

૧૨૫. કુમુદિનીના વાસ જળમાં હોય છે ને ચંદ્રમા તો છેક જિયે આકાશમાં વસે છે. અરે, જેનું દિલ જેમાં ધાગેલું હોય તે અખંડ તેની પાસે જ હોય છે.

૧૨૬. પ્રિયતમ પરદેશ ગયા હોય તો જ મારે પત્ર લખવો પડે ને ? એ તો મારાં તનમાં, મનમાં નયનમાં હાજર હાજૂર જ છે; એને વળી સ દેશી શાનો ?

૧૨૭. અગ્નિની ઝાળ સહેવાનું અને ખાંડાની ધારે ચાલવાનું સહેલું છે, પણ એકધારે અખંડ પ્રેમ નિભાવવો એ અત્યંત મુશ્કેલ વ્યવહાર છે.

૧૨૮. પ્રેમ તો નિભાવ્યાથી જ નભે છે. ખીજા વિચારો કર્યાથી એમાં કશું થઈ શકતું નથી. પ્રેમી તો તન દઈ દે, મન દઈ દે, અરે મસ્તક પણ દઈ દે; પરંતુ તે કહી પ્રાણ રહેતાં પ્રેમ છોડતો નથી.

૧૨૯. કખીર કહે છે કે કાચ ને કથીર જેવા અધીરા માણસમાં પ્રેમ ક્યાંથી પ્રકટે ? હીરા કે હેમ હોય તે જ આકરી કસોટી ખંભી શકે (કાચ કે કથીર નહીં.) તેવી રીતે હીરા કે હેમ જેવા ધીર માણસો જ પ્રેમની કસોટી સહી શકે.

૧૩૦. કસોટીમાં કસાતાં જે ટકી રહે તેનો જ શબ્દ (બ્રહ્મનાદ) સંભળાય છે. કખીર આ સત્ય સમજાવતાં કહે છે કે આ પ્રેમ જ આપણું ગોત્ર છે

સ્મરણ

હુખમેં સુભિરન સખ કરૈ સુખમેં કરૈ ન કોય,
જો સુખમેં સુભિરન કરૈ તો હુખ કાહે હોય. ૧૩૧

સુખમેં સુભિરન ના ક્રિયા હુખમેં ક્રિયા યાદ,
કહ કબીર તા દાસકી કૌન સુનૈ ફરિયાદ. ૧૩૨

સુભિરનકી સુધિ યોં કરૌ જૈસે કામી કામ,
એક પલક બિસરૈ નહીં નિસદિન આઠો જામ. ૧૩૩

સુભિરન સોં મન લાઇયે જૈસે નાદ કુરંગ,
કહ કબીર બિસરૈ નહીં પ્રાન તજૈ તેહિ સંગ. ૧૩૪

સુભિરન સુરત લગાઇકે સુખ તેં કછુ ન જોલ,
ખાહર કે પટ દેઈ કે અંતર કે પટ જોલ. ૧૩૫

માલા ફેરત જુગ લયા ફિરા ન મન કા ફેર,
કર કા મનકા હારિ દે મન કા મનકા ફેર. ૧૩૬

કબિરા માલા મનહિં કી ઔર સંસારી લેખ,
માલા ફેરે હરિ મિલૈ ગલે રહંટ કે દેખ. ૧૩૭

કબિરા માલા કાઠકી ખહુત જતનકા ફેર,
માલા સ્વાંસ ઉસાસકી જામેં ગાંઠ ન મેર. ૧૩૮

સહજે હી ધુન હોત હૈ હરદમ ઘટકે માંહિ,
સુરત શબ્દ મેલા લયા સુખકી હાજત નાહિં. ૧૩૯

માલા તો કર-મેં ફિરૈ જીભ ફિરૈ સુખમાહિં,
મનુષાં તો દહું દિસિ ફિરૈ યહ તો સુભિરન નાહિં, ૧૪૦

તન થિર મન થિર બચન થિર સુરતનિરત થિર હોય,
કહ કબીર ઈસ પલક કો કલપ ન પાવે કોય. ૧૪૧

સ્મરણ

૧૩૧. દુઃખમાં તો બધા જ હરિસ્મરણ કરે છે પણ સુખમાં કોઈ કરતું નથી.
જો સુખમાંયે પ્રભુસ્મરણ કરે તો પછી દુઃખ આવે જ શા માટે ?
૧૩૨. કપીર કહે છે કે સુખમાં પ્રભુસ્મરણ કર્યું નહીં ને દુઃખમાં જ પ્રભુને યાદ કરવા બેસે, તો પછી એવા (સગવડિયા) દાસની ફરિયાદ કોણ સાંભળે ?
૧૩૩. જે રીતે વિષયાસક્ત કામી જીવ રાતદિવસ ને આઠે પહોર એક ક્ષણ પણ કામભોગને ભૂલતો નથી, તેવી જ રીતે જીવાત્માએ પ્રભુસ્મરણનું અખંડ ધ્યાન રાખવું જોઈએ.
૧૩૪. કપીર કહે છે કે જેવી રીતે હરણ સંગીતના નાદમાં તલ્લીન થઈ જાય છે અને તેને તે વિસ્મરણ કદી કરતું નથી એ તે તેની સાથે જ પ્રાણ પણ આપી દે છે, તેવી જ રીતે તું પણ પ્રભુસ્મરણમાં મનને લીન કરી દે.
૧૩૫. પ્રભુસ્મરણમાં ધ્યાનથી તલ્લીન થઈને મોઢેથી કંઈ જબોલવું નહીં. બહારના બધા જ પડદા બંધ કરી દમને અંદરના (હૃદયમંદિરના) પડદા ખોલી નાખ.
૧૩૬. માળા ફેરવતાં તો કેંક યુગ વીતી ગયા તોયે હજી મનની ચંચળતા મટી નથી. હવે તો હાથના મણકા (બાજી રટણ) મૂકીને મનના મણકા (માનસ સ્મરણ) ફેરવવા માંડ.
૧૩૭. કપીર કહે છે કે માળા તો મનથી જ ફેરવવાની હોય; બાકીના તો બધા સસારી વેશ છે. માળા ફેરવવાથી જ જો પ્રભુ મળતા હોય તો રેંટના કંઠમાં તો કેટલીયે માળા ફેરે છે !
૧૩૮. કપીર કહે છે કે એ માળા તો જડ કાષ્ઠની છે; એવું જાતન કરવાની પંચાન લારે છે. પણ સાચી માળા તો આ (અખંડ ચાલતા) શ્વાસ-હિચ્છવાસની જ છે; કેમ કે એમાં કયાંયે ગાંઠ કે મેર છે જ નહીં. (હરિસ્મરણ એની સાથે જ થવું જોઈએ.
૧૩૯. શ્વાસે શ્વાસે આ દેહમાં સહજ રીતે જ અખંડ ધૂન ચાલી રહી છે. આત્મતત્ત્વ અને શબ્દનો એવો તો અંદર મેળ જળી ગયો છે કે હવે મોઢાની જરૂર જ નથી રહી.
૧૪૦. માળા તો હાથમાં જ ફેરે ને જીભ મોંમાં જ ફેરે, પણ આ ચંચળ મનકું તો દેશી દેશમાં ક્યાં જ કરતું હોય છે. આને તે કંઈ હરિસ્મરણકહેવાય ?
૧૪૧. કપીર કહે છે કે તન સ્થિર, મન સ્થિરને સુરત-નિરત આત્મા-પરમાત્માનું ધ્યાન) પણ સ્થિર હોય એવી ધન્ય ક્ષણ તો જુગજુગમાં પણ કોઈને પ્રાપ્ત થતી નથી.

જાપ મરે અજપા મરે અનહદ લી મર જાય,
ચુરત સમની શબ્દ મેં તાહિ કાલ નહિં ખાય. ૧૪૨

કબિર છુધા હૈ કુકરી કરત લજન મેં ભંગ,
ચાકો દુકડા કરિ કૈ સુમરિન કરો નિસંક. ૧૪૩

તૂં તૂં કરના તૂં ભયા મુઝમેં રહી ન હૂં
વારી તેરે નામ પર જિત દેખૂં તિત તૂં. ૧૪૪

વિશ્વાસ

કબિર: કયા મેં ચિંતહું મમ ચિંતે કયા હોય.
મેરી ચિંતા હરિ કરૈ ચિંતા મોહિં ન કોય. ૧૪૫

નધૂ ગાંડિ ન બાંધઈ ઉદર સમાતા લેય,
અગે પછે હરે ખડે જખ માંગે તખ દેય. ૧૪૬

પૌ ફાટી યગનાં ભયા બગે છવા બૂન,
અજ કાફૂ કો દેત હૈ ચોંચ સમાતા ચૂન. ૧૪૭

કેન કરીમા લિખિ રહા અખ કછુ લિખા ન હોય,
અસા ઘટૈ ન તિલ બઢૈ નો સિર ફોડ હોય. ૧૪૮

મઈ ઇતના દીજિએ જામેં કુટુંબ સભાય.
મેં લી ભૂખા ના રહું સાધુ ન ભૂખા જાય. ૧૪૯

પાંડર પિંજર મન ભંવર અરથ અનૂપમ ખાસ,
એક નામ સીંચા અમી ફલ લાગા વિસ્વાસ. ૧૫૦

ગયા જિન પાયા નહીં અનગાયે તેં ફરિ,
દિન ગાયા વિસ્વાસ ગહિ તાકે સદા હજૂરિ. ૧૫૧

૧૪૨. મુખના (વૈખરી) ભપનો, અર્જપા ભપનો અને અનહદ નાદનો પગ અંત આવે છે; પણ શબ્દસ્રાવમાં લીન થઈ સમાઈ જનાર આત્માને કાળ કશું જ કરી શકતો નથી. (એવા લયમા અમરત્વની સિદ્ધિ સમાઈ છે.)
૧૪૩. કબીર કહે છે કે ભૂખ તો ફૂતરી જેવી છે. ભજનમાં એ ભગ પડાવે છે, માટે એને દુકડો નાખીને પછી નિરાંતે હરિસ્મરણ કરવું.
૧૪૪. તુજ તુજ રટતાં રટતાં તુંમય થઈ જવાથી હવે મારામાં હું (અહ વૃત્તિ) રહું નથી. હે પ્રભુ ! તારા નામ પર તો હું વારો જઈ છું કેમ કે (નામ રટણના પ્રભાવથી) હવે તો જ્યાં જોઈ ત્યાં તું જ છે.

વિશ્વાસ

૧૪૫. કબીર કહે છે કે હું શી ચિંતા કરું ? હું ચિંતા કરું તેથી શું વળે ? મારી ચિંતા તો પ્રભુ પોતે જ કરે છે એટલે મારે તો કોઈ ચિંતા જ નથી.
૧૪૬. સાધુ પુરુષ સત્ત્વ નહીં કરે. એ તો પેટ પૂરવું જ લેશે; કારણ કે બ્યારે જોઈએ ત્યારે માંગ્યું દેનારો ભગવાન એની આગળ ને પાછળ ખડો જ છે એવી એને શ્રદ્ધા હોય છે. (અનન્ય ભક્તિનું યોગક્ષેમ પ્રભુ જ વહન કરે છે.)
૧૪૭. પ્હો ફાટતાં જ પ્રભાત થાય છે ને બધાય જીવજંતુ સમયસર જાગી જોડે છે. ભગવાન એ સર્વને ચાંચ પ્રમાણે ચણુ (કાડીને કણુ ને હાથોને મણુ) આપી રહે છે.
૧૪૮. પ્રભુએ (કર્મ પ્રમાણે) લલાટના લેખ લખેલા જ છે. હવે એમાં કંઈ નવું લખવાનું નથી. કોઈ માયું ફૂટીને મરી જાય તોયે એમાં તલભાર પણ વધવટ થઈ શકે એમ નથી.
૧૪૯. હે માલિક ! તું એટલું આપજો કે જેમાં આ કુટુંબનો ખર્ચો નભે. આંગણેથી સાધુ ભૂખ્યો ન જાય. અને હું ય ભૂખ્યો ના રહું.
૧૫૦. આ શ્વેત (પવિત્ર) પંજર (શરીર) મનરૂપી ભમરાને (રહેવા) માટે અનુપમ સ્થાન છે. ત્યાં તો પ્રભુનામનુ અમૃત સીંચ્યું કે શ્રદ્ધાનું ફળ લાગ્યું જ છે.
૧૫૧. જેણે ગુણ ગાયા છે તેને પ્રભુ મળ્યા નથી અને નથી ગાયા તેવાથી તો એ દૂર જ છે. પણ જે શ્રદ્ધાપૂર્વક હરિગુણ ગાય છે તેને તો પ્રભુ હંમેશા હાજરાહજૂર જ છે.

ગિરહિન

ગિરહિન દેય સંદેસરા. સુનો હમારે પીવ,
જલ બિન મચ્છી કયોં જિયે પાની મેં કા ભવ. ૧૫૨
અંખિયાં તો અંઈ પરી પંથ નિહાર નિહાર,
છહડિયા છાલા પરા નામ પુકાર પુકાર. ૧૫૩

નનન તો અરિ લાઇયા રહટ બહૈં નિસુ ખાસ,
પપિહા બ્યોં પિઉ પિઉ રટૈ પિયા મિલનકી આસ. ૧૫૪

બહુત દિનનકી ભેવતી રટત તુમહારો નામ,
જિવ તરસૈ તુવ મિલનકો મન નાહિં વિશ્રામ. ૧૫૫

ગિરહ બુવંગમ તન હસા મંત્ર ન લાગૈ કોય.
નામ મિયોગી ના જિયે, જિયે તો બાહર હોય. ૧૫૬

ગિરહ બુવંગમ પૈઠિ કે કિયાં કલેજે લાવ,
ગિરહી અંગ ન મોહિ હૈ બ્યોં લાવૈ ત્યોં ખાવ. ૧૫૭

કૈ ગિરહિન કો મીચ હૈ કૈ આપા દિબલાય,
આઠ પહર કા દાગના મોપૈ સહા ન બાય. ૧૫૮

ગિરહ કમંડલ કર લિયે ખૈરાળી દો નૈન,
માંગ હરસ મધૂકરી છકે રહૈ દિન રૈન. ૧૫૯

ચેહિ તનકા દિવલા કરોં ખાતી મેલોં ભવ,
લોહૂ સીચોં તેલ બ્યોં કબ સુખ દેખોં પીવ. ૧૬૦

ગિરહા આપા હરસ કો કડુવા લાગા કામ,
કાયા લાગી કાલ હોય મીઠા લાગા નામ. ૧૬૧

હૈંસ હૈંસ કંત ન પાઈયા બિન પાયા તિન રોય,
હાંસી ખેલે પિય મિલૈ કૌન હુહાગિન હોય. ૧૬૨

વિરહિણી

૧૫૨. વિરહિણી સંદેશ પાઠવે છે કે હે મારા પિયુષ ! સાંભળો તો ખરા ! માછલી તો પાણીનો જીવ તે પાણી વિના કેમ જીવી શકે ? (આ જીવનનો આધાર તો તમે જ છો)

૧૫૩. વાટ જોઈ જોઈને આંખે ઝાંખ વળી ગઈ છે ને-તમારા નામનો પોકાર કરતાં કરતાં તો આ જીભે ફેલ્લો પડી ગયા છે.

૧૫૪. આ આંખો તો રાતદિવસ રેંટની જેમ આંસુની ઝડી વરસાવી રહી છે. પ્રિયતમના મિલનની આશામાં ને આશામાં બપૈયાની જેમ પિયુ પિયુનું રટણ ચાલી રહ્યું છે.

૧૫૫. ઘણાંયે દિવસની પ્રતીક્ષા કરતી તમારું નામ રટયા કરું છું, તમને મળવા માટે આ જીવ તલસી રહ્યો છે ને મનને તો જરાયે જંપ જ નથી.

૧૫૬. આ તનને વિરહરૂપી નાગ કરેડયો છે. કોઈ પણ મંત્ર કામે લાગતો નથી. પ્રભુનો વિયોગી તો હવે જીવે જ નહીં; ને જીવે તો બાવરો જ બની બધા.

૧૫૭. આ વિરહરૂપી નાગે તો છેક અંદર ઘૂસી જઈને કાળજમાં દંશ દીધો છે. અરે ! વિરહીને તો જેમ બટકા ભરવા હોય તેમ ભરને ! એનું એક અંગ નહોં હાલે !

૧૫૮. કાં તો આ વિરહિણીને મોત આપો કે કાં તો તમે દર્શન આપો, પણ આમ આડે પહોર વિરહમાં સળગ્યાં જ કેરવાનું હવે મારાથી સહન થતું નથી.

૧૫૯. વિરહરૂપી કમંડલ હાથમાં લઈને આ બે વૈરાગી-નેત્રો હરિદર્શનની ભિક્ષા માગ્યા કરતાં દિનરાત રસમસ્ત રહે છે.

૧૬૦. આ દેહનો દીવડો મનાવી તેમાં જીવરૂપી વાટ મૂકું છું. અને રુધિરની તેલ ધાર સી યું છું. પુણ્ય (આવી આ જીવન જ્યોતિષી) પ્રિયતમના સુખડાનું દર્શન ક્યારે થશે ?

૧૬૧. વિરહી જીવ હરિદર્શને આબ્યા છે. એને કામભોગમાં (હવે) કડવાશ લાગી છે, એટલે સ્થૂલ કાયા પણ કાળ જેવી અકારી થઈ પડી છે. એને તો હવે હરિનામ જ મીઠું લાગે છે.

૧૬૨. હસી હસીને કોઈ પ્રીતમને માગ્યું નથી જેને એ મળ્યા છે તેને આંસુ ધારે જ મળ્યા છે. એમ હસતાં ખેલતાં (મોજ ભોગવતા) જે પ્રાનમ મળતા હોત તો કોઈ દુખિયારી રહેત જ નહીં !

માંસ ગયા પિંજર રહો તાકન લાગે કાગ,
સાહેબ અજહું ન આધ્યા મંદ હમારે લાગ. ૧૬૩

અંખિયા પ્રેમ બસાઈયા જન જાને હુંખદાય,
નામ સનેહી કારને રો રો રાત બિતાય. ૧૬૪

હવસ કરે પિય મિલનકી ઓ સુખ ચાહે અંગ
પીર સહે બિતુ પદમિની પૂત ન લેત ઉછંગ. ૧૬૫

બિરહીન ઓદી લાકડી સપચે ઓર ધુંધુઆય,
છૂટ પડો યા બિરહસે જો સિગરો જરિ જાય. ૧૬૬

પરખત પરખત મૈં ફિરિ નૈન ગંવાયો રોય,
સો બૂટિ પાયો નહીં જાતે જીવન હોય. ૧૬૭

હિરદૈ લીતર દવ બલૈ ધુંઆ ન પરગટ હોય,
જાકે લાગી સો લખૈ કી જિન લાઈ સોય. ૧૬૮

સખહી તરુ તર જાઈ કે સખ ફલ લીન્હો ચીખ,
ફિરિ ફિરિ માંગત કબિર હૈ દરસન હી કી લીખ. ૧૬૯

પિયબિન જિય તરસત રહૈ પલપલ બિરહ સતાય,
રૈન દિવસ મોહો કલ નહીં સિસક સિસક જિય જાય. ૧૭૦

સાંઈ સેવત જલ ગધ માંસ ન રહિયા દેહ,
સાંઈ જખ લગ સેઈ હોં ચહુ તન હોય ન ખેહ. ૧૭૧

બિરહા બિરહા મત કહો બિરહા હૈ સુલ્તાન,
જા ઘટ બિરહ ન સંચરે સો ઘટ જાન મસાન. ૧૭૨

દેખત દેખત દિન ગયા નિસ લી દેખત જાય,
બિરહિન પિય પાવૈ નહીં કેવલ જિય ઘબરાય. ૧૭૩

૧૬૩ આ દેહ સુકાઈ જઈને હવે તો હાડપિંજર જ રહ્યું છે. કાગડા પણ તાકી જ રહ્યા છે. અરેરે ! હજીયે મારા સ્વામી ન આવ્યા ! મારું નસીબ ન ખરાબ છે !

૧૬૪. આ આંખોએ પોતાનામાં જે પ્રેમ વરસાવ્યો છે એને રખે દુઃખ દેનારો માનતા. એ તો પ્રભુના (નામના) પ્રેમને લીધે જ રાત રડી રડીને વીતાવે છે.

૧૬૫. પ્રિયતમના મિલનની ઝંખના સેવે અને સાથે સાથે અંગે અંગ ભોગ-સુખ માણવાની તૃષ્ણા રાખે ? બન્ને સાથે શી રીતે બને ? પણ (પ્રસૂતિની) પીડા સહન કર્યા વિના પદમણીને ખોળાનો ખૂંદનાર પ્રાપ્ત થતો નથી. (બ્રહ્માનંદની પ્રાપ્તિ માટે જીવે પ્રસૂતાની વેદના જેવાં કષ્ટ વેઠવાં પડે છે.)

૧૬૬. આ વિરહિણી તો લીના કાષ્ઠ જેવી છે. એ સળગે છે તોયે પાછી ધુમાડો કર્યા કરે છે. જો એ પૂરી સળગી જાય તો આ વસમી વિયોગ વેદનાથી તો છૂટે !

૧૬૭. હું તો કુંગરે કુંગરા ખૂદી વળી ને રડીરડીને આ આંખો પણ ખોઈ; તો પણ આ જીવન ટકાવી રાખે એવી (અમરત્વ દેનારી) જડીછટ્ટી તો મને ના જ મળી !

૧૬૮. હૈયામાં (વિરહરૂપી) આગ લાગી છે, પણ બહાર તો ધુમાડોય દેખાતો નથી. એ તો જેનામાં લાગી છે તે જ જાણે અથવા તો જેણે એ આગ લગાડી છે તે જ (પ્રભુ) સમજે.

૧૬૯. ઝાડે ઝાડ રખડીને બધાંયનાં ફળ ચાખી જોયાં (સર્વ સાધન સાધી જોયાં) પણ કખીર તો ફરીફરીને પ્રભુના દર્શનની જ લીધ માગી રહ્યો છે.

૧૭૦. પ્રિયતમ વિના આ જીવ તરફકચા કરે છે. ક્ષણેક્ષણ મને વિયોગ સતાવી રહ્યો છે. રાત ને દિવસ કંઈ જ એન પડતુ નથી. હવે તો વિરહમાં રડી રડીને આ જીવ પણ જઈ રહ્યો છે !

૧૭૧. સ્વામીની સેવા કરતાં તો હું સળગી રહી છું. એમાં જ આ દેહનું હાડપિંજર થઈ ગયું છે. પણ જ્યાં સુધી સ્વામીની સેવા થતી રહેશે, ત્યાં સુધી આ દેહનો નાશ નહીં થાય.

૧૭૨. ‘વિરહ’, ‘વિરહ’ની ખૂસો ન પાડો. આ વિરહ તો મોટો સમ્રાટ છે. જે શરીરમાં એની સત્તા ફરી વળી નથી તેને સ્મશાન જ સમજી લેવું.

૧૭૩. (વાટ) જોતાં જોતાં તો દિવસ વીતી ગયો અને રાત પણ એવી જ રીતે વહી ગઈ. તોયે વિનિયોગ્યને તો પ્રોત્સાહ મળતા નથી, એનો જીવ મૂંઝાયાં કરે છે.

સો દિન કેસા હોયગા ગુરુ બહેંગે બાહિ,
અપના કર ખેઠાવહીં ચરનકંવલ કી છાંહિ. ૧૭૪

લો જન બિરહી નામ કે સદા મગન મનમાંહિં,
જ્યેાં દરયન કી સુંદરી કિનહૂં પકડી નાહિં. ૧૭૫

અકધ બિછુરી રૈનકી આય મિલી પરભાત,
સતગુરુસે લો ખીછુરે મિલે દિવસ નહિં રાત. ૧૭૬

બિરહિન ઉઠિ ઉઠે ભૂંઠ પર દરસન કારન રામ,
મૂએ પીછે દેહુગે સો દરસન કેહિ કામ. ૧૭૭

મૂએ પીછે મત મિલૌ કડૈ કખીરા રામ,
લોહા માટી મિલ ગયા તબ પારસ કેહિ કામ ? ૧૭૮

સબ રગ તાંત રખાબ તન બિરહ બજાવે નિત,
ઔર ન કોઈ સુનિ સકે કૈ સાંઈ કૈ ચિત. ૧૭૯

તૂં મતિ જાનૈ ખીસરું પ્રીતિ ઘટૈ મમ ચિત,
મરું તો તુમ સુમિરત મરું જિઉં તો સુમિરું નિત. ૧૮૦

બિરહ અગિન તન મન જલા લાગિ રહા તત છવ.
કૈ વા જાંને બિરહિની કૈ બિન લેંટા પીવ. ૧૮૧

બિરહ કુદહારી તન બહૈ ઘાવ ન બાધૈ રોહ,
મરને કા સંસય નહીં છૂટિ ગયા બ્રમ મોહ. ૧૮૨

કખીરા ખેઠ બુલાઈયા પકરિ કે દેખી બાંહિ,
ખેઠ ન બેદન જાનઈ કરક કરેજે માંહિ. ૧૮૩

બિરહબાન બેહિ લાગિયા ઔષધ લગત ન તાંહિ,
સુસુકિ સુસુકિ મરિ મરિ જિયૈ ઉઠૈ કરાહિ સરાહિ. ૧૮૪

૧૭૪. સદ્ગુરુ મને હાથ પકડીને પ્રેમથી અપનાવી લઈને પોતાનાં ચરણ-
કમલને આશ્રયે બેસાડશે એવા (ધન્ય મિલનના) દિવસનું શું થઈ ગયું ?
એ ક્યારે આવશે ?

૧૭૫. જે લોકો નામ (પ્રભુ)નાં વિચોગી છે તેઓ તો સદાયે અંતર્ધુષ્પ થઈ
મનમાં જ તલ્લીન રહે છે। દર્પણમાં દેખાતી સુંદરીને જેમ કોઈ પકડી
શકતું નથી તેમ આવા વિરહીને કોઈ પાસી શકતું નથી.

૧૭૬. રાતની વિભેગણુ ચકવી પ્રભાત થતાં જ પોતાના પ્રિયતમને આવીને
મળી, પણ સદ્ગુરુ (પરમાત્મા)થી જે (સંસારમાં) વિખૂટા પડી ગયા છે,
તેમનો તો દહાડે કે રાતે પ્રભુથી ભેટો થતો જ નથી. શું કરવું ?

૧૭૭. પ્રભુદર્શનને માટે તરફડતી વિભેગણુ ભણી થઈથઈને પાછી ધરતી પર
ઢળી પડે છે ને પોકારે છે કે હે નાથ ! મર્યા પછી દર્શન દેશો તો તે શા કામનું ?

૧૭૮. કબીર કહે છે કે હે ભગવાન ! મર્યા પછી મળશે નહીં. લોખંડની માટી
થઈ બધ પછી પારસમણિનું શું કામ ?

૧૭૯. આ વિરહ તો મારી નસેનસના તાર બનાવીને શરીરૂપી સારંગીને નિત્ય
બળબ્યા કરે છે. મારુ ચિત્ત કે મારા સ્વામી સિવાય બીજું કોઈ જ એ
સાક્ષી શકતું નથી

૧૮૦. ધું એમ ન સમજીશ કે હું તને વિસરો જઈશ કે મારા ચિત્તમાંથી પ્રીતિ
ઝોઢી થઈ જશે. હવે તો મરણુ પણ તારું સ્મરણુ કરતાં કેરતાં જ થશે
અને જીવતાં પણ તારું નિત્ય અખંડ સ્મરણુ રહેશે.

૧૮૧. વિરહની આગમાં આ તન ને મન સળગી ગયાં છે ને આ જીવ તો
એનામાં જ ચોંટી રહ્યો છે. આ દશા કાં તો વિરહિણી સમજી શકે અથવા
તો જેને પ્રિયતમ મળી ગયા છે તે સમજી શકે.

૧૮૨. વિરહરૂપી કુહાડીથી તો આ અંગે અંગ ધાયલ થઈને તેમાંથી રુધિર
વહી રહ્યું છે. એને કોઈ રોકતું નથી. હવે ભ્રમ ને મોહ છૂટી ગયા છે
અને મરવાની ચિંતાયે નથી રહી.

૧૮૩. કબીર કહે છે કે વૈદને બોલાવ્યા. એમણે હાથ પકડીને નાહી તો જોઈ
પણ વૈદને મારી વેદનાને કશી જ ગતાગમ નથી. દર્દ તો દિલમાં પકડ્યું છે.

૧૮૪. જેને વિરહનું તીર વાગ્યું હોય તેને કોઈ જ દવા લાગ્ય પડતી નથી.
એ તો આહ પોકારતાં, પ્રીતમની પ્રશંસા કરતાં, ધ્રુસકા ભરતાં, ચીસો પાડતાં
ને મરતાં મરતાં જ જીવે છે.

વિનય

સુરતિ કરી મેરે સાંધયા હમ હૈં ભવ જલ માહિં,
આપે હી બહિ બચંગે ભે નહિ પકરૌ બાહિં. ૧૮૫

કયા મુખ લૈ બિનતી કરૌં લાજ આવત હૈ મોહિ,
તુમ દેખત ઔશુન કરૌ કૈસે ભાવેં તોંહિ. ૧૮૬

મેં અપરાધી જનમકા નખસિખ ભરા બિકાર,
તુમ દાતા દુખભંજના મેરી કરો સમ્હાર. ૧૮૭

અવશુન મેરે બાપ છ બકસ ગરીબનિવાજ,
ભે મેં પૂત કપૂત હૈં તઉ પિતાકો લાજ. ૧૮૮

ઔશુન કિઓ તો બહુ કિઓ કરત ન માની હાર,
ભાવૈં બંદા બકસિયે ભાવૈં ગરદન માર. ૧૮૯

સાહેબ તુમ જનિ બીસરો લાખ લોગ લગિ બહિં,
હમસે તુમરે બહુત હૈ તુમ સમ હમરે નાહિ. ૧૯૦

અંતરબમી એક તુમ આતમ કે આધાર,
ભે તુમ છોડૌ હાથ તો કૌન ઉતારે પાર. ૧૯૧

મેરા મન ભે તોહિં સોં તેરાં મન કહિં ઔર,
કહ કપીર કૈસે નિલૈ એક ચિત્ત દુષ ઠૌર. ૧૯૨

મન પરતીત ન પ્રેમરસ ના કછુ તન મેં ઢંગ,
ના બનૌ ઉસ પીવસે ક્યોંકર રહસી સંગ. ૧૯૩

મેરા મુઝમેં કુછ નહીં ભે કુછ હૈ સો તોર,
તેરાં તુઝકો સોંપતે કયા લાગત હૈ મોર. ૧૯૪

તુમ તો સમરથ સાંધયા દહ કરિ પકરૌ બાહિ,
ધુર હી લૈ પહુઆધયો જનિ છાંડો મગ માંહિ. ૧૯૫

વિનય

૧૮૫. અરે, મારા સ્વામી ! ધ્યાન તો રાખો. અમે તો ભવસાગરમાં ખેંચાઈ રહ્યાં છીએ. જો તમે હાથ નહીં પકડો અને અમને બચાવી નહીં લો તો અમે તો આ પ્રવાહમાં તણાઈ મરવાનાં !

૧૮૬. મને તો શરમ લાગે છે કે હું કયે મોઢે તમને પ્રાર્થના કરું ? તમારા દેખતાં હું પાપ કર્યે જઈ છું. તો પછી તમને હું ગમું જ કેવી રીતે ?

૧૮૭. હે પ્રભુ ! હું તો જન્મેજન્મથી અપરાધી છું. મારામાં નબળાઈ વિકારો ભરેલા છે. પણ તમે દયાળુ ને દુઃખજન છો. પ્રભુ ! મારી સંભાળ લો.

૧૮૮. હે બાપજી ! હે દયાળુ ! મારા અવશ્યોને તમે માફ કરી દો. હું, તમારા પુત્ર જો કપૂત છું તોયે લાજ તો પિતારૂપ તમને જ લાગશે ને ?

૧૮૯. પાપ તો મેં પાછું વાળીને જોયા વિના જ ધણીયે કરી નાખ્યાં છે. હવે તો ચાહે તો તમે આ સેવકને માફ કરો કે ચાહે તો ગરદન મારો-જેવી પ્રભુની ઇચ્છા !

૧૯૦. લાખો લોકો પાસે ભલે તમે જતા પણ મારા નાથ ! તમે મને રખે વિસારી મૂકતા. મારા જેવા તો તમારે અનેક છે, પણ મારે તમારા સરખું ખીજુ કોઈ જ નથી

૧૯૧. હે અંતર્યામી ! આ આત્માના આધાર તો એક તમે જ છો. તમે મારો હાથ છોડી દો, તો પછી મને પાર કાણુ ઉતારશે ?

૧૯૨. કપીર કહે છે કે મારું મન તો તારામાં જ લાગેલું છે; પણ તારું મન જો ખીજે કયાંય હોય તો પછી એક ચિત્ત બે સ્થાને કેવી રીતે નભે ?

૧૯૩. મનમાં પ્રેમ રસ નથી, પ્રતીતિ નથી ને શરીરમાયે કંઈ ઢંગધડો નથી. (ત્રિપતમના મિલનની માનસિક કે શારીરિક કશી જ યોગ્યતા નથી.) તેથી મને તો સમજવું જ નથી કે એ ત્રિપતમની સાથે કેવી રીતે આનંદથી રહી શકીશ ?

૧૯૪. મારામાં કંઈ જ મારું નથી, જે કંઈ છે તે તારું જ છે. તારું તને જ સોંપવામાં મારે શું ખાવાનું છે ?

૧૯૫. તમે તો મારા સમર્થ સ્વામી છો. મારો હાથ મજબૂત રીતે પકડી રાખજો અતે છેક ધામ સુધી પહોંચાડજો; રખે મને રસ્તા વચ્ચે જ છોડી દેતા.

સૂક્ષ્મ માર્ગ

ઉતતેં કોઈ ન બાહુરા બસે બૂઝૂં ધાય,
ઈતતેં સબ હી બત હૈ ભાર લદાય લદાય. ૧૯૬

ચાર બુલાવૈ ભાવ સોં મો પૈ ગયા ન બાય,
ધન મૈલી પિઉ બિજલા લાગિ ન સગૌં પાય. ૧૯૭

નાંવ ન બને ગાંવકા બિન બને કિત નાંવ,
ચલતા ચલતા જુગ લયા પાવ કોસ પર ગાંવ. ૧૯૮

ચલન ચલન સબ કોઈ કહે મોહિ અંદેસા ઔર,
સાહેબ સોં પરિચય નહીં પહુંચેગે કેહિ ઠોર. ૧૯૯

જહાં ન ચીંટી ચઠિ સકૈ રાઈ ના ઠહેરાય,
મનુવાં તહં દૈ રાખિયે તહંધ પહુંચે બાય. ૨૦૦

બાટ બિચારી કયા કરે પથી ન ચલૈ સુધાર,
રાહ આપની છાંડિકે ચલૈ ઉબર ઉબર. ૨૦૧

મરિયે તો મરિ બધએ છૂટિ પરૈ જંબર,
ઐસા મરના કો મરે દિન મેં સૌ સૌ બાર. ૨૦૨

પરીક્ષક (પારખી)

હીરા તહાં ન ખોલીએ જહાં ખોટી હે હાટ,
કસ કરી બાંધો ગાંઠરી ઉઠ કર ચાલો બાટ. ૨૦૩

હીરા પાયા પરખિ કે ઘન મેં દીયા આન,
ચોંટ સહી કૂટા નહીં તબ પાઈ પહિચાન. ૨૦૪

બો હંસા મોતી ચુગ કાંકર ક્યોં પતિયાય,
કાંકર માથા ના નવૈ મોતી મિલે તો ખાય. ૨૦૫

સૂક્ષ્મ માર્ગ

૧૯૬. ત્યાંથી (પ્રભુ પાસેથી) પાછો આવનારો એવો કોઈ (મુસાફર) મળતો નથી જેને દોડીને (એ પંથ વિશે) પૂછી લઈ. અહીંથી (સ સારમાંથી જનારા બધા તો ભાર (કર્મનો) લાદીને જ જઈ રહ્યા છે.
૧૯૭. પ્રીતમ તો પ્રેમથી તેડાવે છે. પણ મારાથી જ જવાનું નથી. મારામાં મલિનતા ભરેલી છે ને મારા પ્રિયતમ તો ઊજળા (નિર્મળ સ્વરૂપ) છે. એટલે એમને તો હું પગે પથ્થુ લાગી શકતી નથી
૧૯૮. એમના ગામનું નામ તો ખબર નથી, એટલે એ જાણ્યા વિના હું કયાં જઈ ? આમ અજ્ઞાનમાં ચાલતાં ચાલતાં તો યુગ વહી ગયો, ને નામ તો ગામ (પ્રભુનું ધામ) પા ગાઉ પણ દૂર નથી.
૧૯૯. ‘ચાલો, ચાલો’ એમ બધાએ કહે છે, પણ મારા મનમાં તો એ જ અદેશો રહે છે કે માલિકને પરિચય તો છે નહીં, તો પછી કયા ધામે પહોંચી શકાશે ?
૨૦૦. અને મનવા ! જ્યાં ફોડી ના ચડી શકે ને રાઈતો દાણો પણ રહી ન શકે તેવા ધામની (શૂન્ય શિખરની) લગની રાખ. ત્યાં જ જઈ પહોંચવાનું છે.
૨૦૧. વટેમાર્ગે જ સમજાવું કે સુધરીને સરખો ચાલે નહીં અને પોતાનો રસ્તો છોડીને આડો આડો વેરાનમાં ચાલ્યા કરે, તેમાં વાટ બિચારી શું કરે ?
૨૦૨. મોત આવે તો મરી જઈ કે જેવો આ બધી જ જાળમાં તો મુકત થઈ જવાય ! આમ દિવસમાં સેંકડો વાર મરવા જેવું જીવન જીવવું અને કષ્ટ જોગવવું કેને ગમે ?

પરીક્ષક

૨૦૩. જ્યાં જૂઠાનું બળરહોય ત્યાં (અનુભવ સાનરૂપી) ગાંઠના હીરાને ખોદવો નહીં. ત્યાં તો હીરાની ગાંઠડીને કચકચાવીને બાધી દો અને ઊભા થઈને રસ્તો જ પકડો.
૨૦૪. પારખીને હીરા (પ્રજ્ઞાજ્ઞાન) મેળવ્યો છે. તેને ધણુના પ્રહાર કરવા માટે (કસોટી કરનારની દુકાને) આવીને આપી દીધો. ઢેકેટલા ધણુના ધા લાગ્યા, તોયે એ હીરા તૂટ્યો નહીં, ત્યારે જ એની ખરી પિઞ્જન થઈ.
૨૦૫. જે હ સ (સાની) મોતીનો ચારો (શ્રેષ્ઠ તત્ત્વ) ચરનાર છે તેના મનમાં કાંકરા પરત્વે (નિઃસાર વસ્તુ માટે) એવો વિશ્વાસ થા માટે હોય કે તે સંતાપ આપશે. કાંકરો જોઈને (ખાવા માટે) તે માથું નમાવતો નથી. એ તો મોતી મળે તો જ ખાય છે.

હંસા બગુલા એકસા માનસરોવર માહિં,
બગા ઠંઠોરે માછરી હંસા મોતી ખાહિ. ૨૦૬

ચંદન ગયા બિદેસડે સખ કોઈ કહે પલાસ,
જ્યોં જ્યોં ચૂલે ઝોંકિયા ત્યોં ત્યોં અધકી ખાસ. ૨૦૭

એક અચંભા દેખિયા હીરા હાટ બિકાય,
પરખનહારા ખાહિરી કૌડી બદલે બાય. ૨૦૮

રામ રતન ધન પાઈ કૈ ગાંઠિ ખાંધિ ના ખોલ,
નાહિ પટન નહિ પારખી નહિ ગાહક નહિ મોલ. ૨૦૯

પારસ રૂપી શુવ હૈ લોહ રૂપ સંસાર,
પારસ તે પારસ ભયા પરખ ભયા ટકસાર. ૨૧૦

અમૃત કેરી પૂરિયા બહુ વિધિ લીન્હે ઓરિ,
આપ સરીખા ને મિલે તાહિ પિઆઉં ઘોરિ. ૨૧૧

કાજર હી કી કોકરી કાજર હી કા કોટ,
તૌ કલી કારી ના ભઈ રહી ને ઝોટ હી ઝોટ. ૨૧૨

સન રતન કી કોકરી ચુપ કરિ લીન્હેં તાલ,
પારખિ આગે ખોલિએ કુંજ બચન રસલ. ૨૧૩

ના પખાન જમ સકલ હૈ લખિ આવૈ સખ કોઈ,
નગ તે ઉત્તમ પારખિ જગમેં બિરલા કોઈ. ૨૧૪

૨૦૬. માનસરોવરમાં હંસ અને બગલા સરખા જ દેખાતા હોય છે, પરંતુ (ગુણુ ધર્મે એ પરખાઈ નય છે કેમ કે) બગલો માછલી શોધતો હોય છે બ્યારે હંસલો તો મોતી જ ચરે છે.

૨૦૭. ચંદન કાષ્ઠ અબ્જયા દેશમાં જઈ ચડયું તો ત્યાં બધા (અજ્ઞાની) લોકો કહેવા લાગ્યા કે આ તો ખાખરો છે; પણ જેમ જેમ એને (કસોટીના) ચૂલામાં ખોસતા ગયા તેમ તેમ તેની સુગંધ (સાચું સ્વરૂપ) વધુ ને વધુ મહેકી ઊઠી.

૨૦૮. એક એવું અચરજ દીકું કે (અજ્ઞાનીના) હાટમાં હીરો વેચાય છે. એને જોનારા ઉપર ઉપરથી જ જુએ છે એટલે એ કોડીની કીમતે ચાલ્યો નય છે. (સાચા જ્ઞાનીને અજ્ઞાની સંસારી જેનો ઝાળખ્યા વિના જ ગુમાવે છે.)

૨૦૯. રામરતન રૂપી સંપત્તિ પામીને બાંધેલી તારી (આધ્યાત્મિક) અનુભવ ગાંઠડી તું કહી ખોલ નહીં. એને ચોગ્ય આ નગર નથી. કે અહીં કોઈ પારખનાર નથી. અહીં કોઈ ચોગ્ય ધરાક નથી અને ખરો ભાવ આપનાર નથી.

૨૧૦. જીવાત્મા પારસમણિ જેવો છે અને આ સંસાર લોખંડ જેવો છે. પારસના સંગથી તે પણ પારસરૂપ બની ગયો છે. હવે તો પરમાત્માનો પરિચય પામવાથી એ જ સંસાર ટંકશાળ* (ક્ષત્રરૂપ) બની ગયો છે.

૨૧૧. અમૃતની (અનુભવ જ્ઞાનની) પડીકરી મેં તો અનેક શુકિતઓ (સાધના) કરીને મેળવી લીધી છે. હવે તો મારા જેવું જ કોઈ મળી આવે તો આ અમૃતરસ ઘોળીને પીવડાવું.

૨૧૨. કાળજની કોટડી અને કાળજનો કિલ્લો (તમોગુણનો ઘેરો) ચોમેર હોવા છતાંયે હું (મૂળ ચેતન) તો કાળી ના થઈ. હું તો પડદા પાછળ એવી ને એવી (નિર્લેપ) જ રહી !

૨૧૩. મેં તો જ્ઞાનરત્નની કોટડીને મૌનપૂર્વક તાળું જ દીધું છે. એના કદરદાન પરખ દા આગળ જ મધુર વેણુની ચાવીથી એ જ્ઞાન કોટડીને ખોલવી જોઈએ.

૨૧૪. આખું જગત પહાડના પથ્થર જેવું છે જેને બધા જ જોઈ શકે છે. એ પહાડમાંથી કોઈ ઉત્તમ (જ્ઞાની રૂપી) રત્ન જવદલે જ મળી આવે છે.

*ટંકસાર-વેદોત્તું સૂક્ષ્મ રહસ્ય પ્રકટ કરતી કપીરજના ચાર પ્રકારની વાણી ગણાય છે-કૂટ ટંકસાર, મૂલજ્ઞાન તથા ખીકજ, કખીર ૫. ૫૬ (હ. દ્વિવેદી).

બલિહારી નિહિ પુરુષકી પરિચિત પરખનહાર,
સાંઈ દીન્હોં ખાંડ કો ખારી બૂઝ ગૈવાર. ૨૧૫

હીરા વહી સરાહિએ સહે ઘનનકી ચોટ,
કપટ કુરંગી માનવા પરખત નિકસા ખોટ. ૨૧૬

હરિ હીરા જન જોહરી સખન પસારી હાટ,
જખ આવૈ જન જોહરી તખ હીરૌ કી સાંટ. ૨૧૭

હીરા પરા બજારમેં રહા છાર લપટાય,
બહુતક મૂરખ ચલિ ગએ, પારખિ લિયા ઉઠાય. ૨૧૮

કલિ ખોટા જગ આંધરા શબ્દ ન માનૈ કોઈ,
બહિ કહૌં હિત આપના સાં ઉઠિ ખેરી હોઈ. ૨૧૯

જિજ્ઞાસુ

અસા કોભી ના મિલા હમકો દે ઉપદેસ,
લવસાગર મેં ફૂળતા કર ગહિ કાઢે કેસ. ૨૨૦

ઐસા કોઈ ના મિલા જાસે રહિયે લાગ,
સખ જગ જલતા દેખિયા અપની અપની આગ. ૨૨૧

જૈસા ફૂંઠત મેં ફિરૌં તૈસા મિલા ન કોય,
તત્વેતા તિરશુન રહિત, નિરશુન સે રત હોય. ૨૨૨

સર્પહિ ફૂંધ પિલામ્હએ સોઈ વિષ હવ જાય,
અસા કોઈ ના મિલા આપે હી વિષ ખાય. ૨૨૩

જિન ફૂંઠા તિન પાઈયાં ગહરે પાની પૈકિ,
મેં બપુરા બૂઝન ડરા રહા કિનાર ખૈકિ. ૨૨૪

૨૧૫. પારકાના હૃદયને (ચૈતન્યને) પારખી લેનાર પુરુષની તો બલિહારી છે. પ્રભુએ તો (મીઠી) સાકાર આપી છે પણ જે ગમાર છે તે તેને ખારી સમજે છે. (અગ્નાનીને જ બ્રહ્મરૂપ સંસાર દુઃખરૂપ લાગે છે.)
૨૧૬. ધણુના ધા સહન કરે એને જ હીરો જાણીને વખાણુજો. કપટ વેષ-ધારી ખરાબ, ખોટા રગવાળા માણસો તો કસોટીનાં પારખાં લેતાં જ ખોટા નીવડે છે.
૨૧૭. બધાને ઝવેરી બનીને દુકાન તો માંડી છે પણ હરિરૂપી હીરો તો હરિજન પાસે (વેચવા માટે) છે. જ્યારે એનો સાચો પારખનાર ઝવેરી (જ્ઞાની સંત) આવી મળે છે ત્યારે જ એ હીરાનું વેચાણ થાય છે.
૨૧૮. હીરો (પ્રભુ) તો બળ્દરમાં (સ સારમાં) જ પડ્યો છે પણ એની ઉપર કેટલીયે (માયાની) ધૂળ જમી ગઈ છે. કેટલાયે મૂખાં (અગ્નાની) ત્યાંથી પસાર થઈ ગયા પણ એના પારખનારે જ એને ઉપાડી લીધો.
૨૧૯. કલિકાળનું આ જુઠ્ઠાણુથી ભરેલું જગત આંધળું છે. શબ્દને (પરમાત્માનો) કોઈ જ માનવું નથી. જેને પોતાના જ કહ્યાણુની વાત હું સમજવું છું તે જ સામો થઈને દુરમન બની જાય છે !

જિજ્ઞાસુ

૨૨૦. એવું (પરમાર્થી) તો કોઈ ના મળ્યું કે જે આપણને ઉપદેશ આપે અને ભવસાગર ડૂબતાં હાથ પકડીને કે વાળ ઝાલીને બહાર ખેંચી કાઢે.
૨૨૧. એવું કોઈ ના મળ્યું કે જેને અખંડ વળગી રહીએ. મેં તો જ્યાં જોયું ત્યાં દુનિયામાં બધાયને પોતપોતાનાં દુઃખની આગમાં બળતા જ જોયા !
૨૨૨. હું જેવાની શોધ કરતો ફરું છું તેવો ત્રિગુણથી રહિત અને નિર્ગુણમ્ભ તત્ત્વીન તત્ત્વવેત્તા (જ્ઞાની સંત) તો મને કોઈ મળ્યો નહીં.
૨૨૩. સાપને દૂધ પીવડાવીએ તો એવું જ ઝેર બની જાય છે. એવું કોઈ ના મળ્યું, જે જગતનાં સર્વ ઝેર (વેર, ઈર્ષ્યા, દ્વેષ આદિની) પોતે પી જાય.
૨૨૪. જેણે જિંડા પાણીમાં પ્રવેશીને શોધ ચલાવી છે તેણે ધન્યપ્રાપ્તિ કરી છે. પણ મને તો ડૂબી જવાની ખીક લાગી એટલે બિચારો હું (જીવ) કિનારે જ (હાથ ધસતો) ખેંચી રહ્યો !

હેરત હેરત હેરિયા રહા કંપીર હિરાય,
ખુંદ સમાની સમુંદ મેં સો કિત હેરી જાય. ૨૨૫

ઐક સમાના સકલ મેં સકલ સમાના તાહિ,
કંપીર સમાના ખૂઝમેં તહાં ફસરા નાહિં. ૨૨૬

દુખિધા

હિરદે માહીં આરસી મુખ દેખા નહિં જાય,
મુખ તો તખલીં દેખઈ દુખિધા દેહ બહાય. ૨૨૭

પહા ગુના સીખા સહી મિટા ન સંસય સૂલ,
કહ કંપીર કાસોં કહું ચહ સખ દુખકા મૂલ. ૨૨૮

ચી ટી ચાવલ લૈ ચઢી બિચમેં મિલિ ગઈ દાર,
કહ કંપીર દોહ ના મિલૈ ઐક લે ફૂલ ઠાર. ૨૨૯

સત્ત નામ કહુઆ લગે મીઠા લાગૈ દામ,
દુખિધામેં દોહ ગયે માયા મિલી ન રામ. ૨૩૦

કથની ચૌર કરની

કથની મીઠી ખાંડ સી કરની વિષકી લોય,
કથની તણ કરની કરે / વિષ સે અમૃત હોય. ૨૩૧

કથની બદની છાંડિકે કરની સો ચિત લાય,
નરહિં નીર ખ્યાયે બિના કબહૂં ખ્યાસ ન જાય. ૨૩૨

૨૨૫. જેણે શોધ ચલાવી તે તો શોધની વસ્તુમાં ફૂળી જ ગયો. કપીર (સાંઈને) શોધતાં શોધતાં (સાંઈમાં જ) અલોપ થઈ ગયો ! આ તો ! સન્ધુમાં બિન્દુ સમાઈ ગયું. (જીવ આત્મજ્ઞાનથી પ્રભાવ થઈ ગયો) પછી હવે એ ક્યાંથી શોધાય ?

૨૨૬. એક (પરમતત્ત્વ) સર્વમાં સમાયેલું છે અને આ સર્વ એ એકમાં જ સમાયેલું છે. કપીર આ કેવળજ્ઞાનમાં એવો લલલીન થઈ ગયો છે કે હવે એક (બ્રહ્મ) વિના બીજું કંઈ છે જ નહીં. (અદ્વૈતતાની સ્થિતિ આવી.)

દ્વિધા

૨૨૭. હૃદયમાં જ દર્પણ છે તોયે મુખ દેખાતું નથી ! 'દેહ હું છું' એ ભ્રમ બ્યારે નીકળી જશે ત્યારે જ મુખ દેખાશે. (સ્વ-રૂપનું આત્મદર્શન થશે.)

૨૨૮. કપીર કહે છે કે ભણીગણીને બધું ચાખ્યા તોયે સંશયનું મૂળ મટ્યું નહીં- બધાંયે દુઃખનું મૂળ આ શંકા જ છે એ કોને સમજવું ?

૨૨૯. કાઠી (જીવ) ચોખ્ખાનો દાણો (નિર્મલ આત્મતત્ત્વ) લઈને ચાલો નીકળી. ત્યાં તો વચમાં એને દાળનો દાણો (રંગીન સસાર) મળી ગયો. કપીર કહે છે કે એ બન્ને એક સાથે રખાય તેમ નથી, એટલે એક લેવું હોય તો બીજું મૂકી દે. (જીવથી જગત ને જગન્નાથ એ બન્નેનો નાતો એકીસાથે નહીં રખાય.)

૨૩૦. પ્રજ્જલ નામ કડવું લાગે છે પણ તે પાર ઉતારે છે ને ધનસપત્તિ માઠી લાગે છે જે મોહમાં બાંધે છે. બન્નેમાંથી એકનો ! સ્વીકાર કરવાની દ્વિધામાં રહોને તો જીવે બન્નેય ગુમાવ્યાં. રામનું મિલન ના થયું ને માયાનું ક્ષણિક સુખ પણ માણી ન શકાયું.

કહેણી ને કરણી

૨૩૧. કહેણી તો સાકર જેવી માઠી (પ્રિય) લાગે છે પણ કરણી જ ઝેરના ભડકા જેવી (અપ્રિય) લાગે છે. મનુષ્ય જો કહેણી મૂકીને સાચી કરણી જ કરે, તો ઝેરનું અમૃત થઈ જાય.

૨૩૨. મોંની વાતો કહેવાનું મૂકી દઈને આચરણમાં મન લગાડવું જોઈએ. પાણી પાયા વિના માણસની તરસ (પાણીની વાતોથી જ) કદી છીપી શકતી નથી.

કરની બિન કથની કથૈ અજ્ઞાની દિન રાત,
કૂકર નયેં ભૂંકત ફિરે સુની સુનાઇ બાત. ૨૩૩

લાયા સાખિ બનાયકર ઇત ઉત અચ્છર કાટ,
કહ કબીર કબ લગ જિયે જૂઠી પત્તલ ચાટ. ૨૩૪

પાની મિલૌ ન આપ કે ઔરન ષકસત છીર,
આપન મન નિસચલ નહીં ઔર બંધાવત ધીર. ૨૩૫

કથની થોથી જગતમેં કરની ઉત્તમ સાર,
કહ કબીર કરની સખલ ઉતરૈ ભૌ-જલ પાર. ૨૩૬

પદ ભેરૈ સાખી કહૈ સાધન પરિ ગઘ રૌસ,
કાઠા જલ પીવૈ નહીં કાઢી પિયનકી હૌસ. ૨૩૭

સાખી કહૈ ગહૈ નહીં ચાલ ચલી નહિં જાય,
સલિલ મોહ નદિયા બહૈ પાંવ નહીં ઠહરાય. ૨૩૮

મારજ ચલતે ભે ગિરૈ તાકે નાહિં દોસ,
કહ કબીર બેઠા રહે તા સિર કરડે કોસ. ૨૩૯

કહતા તો બહુતા મિલા ગહતા મિલા ન કોઈ,
સો કહવા બહિ બન દે ભે નહિ ગહતા હોઈ. ૨૪૦

એક એક નિરવારિયા ભે નિરવારી જાય,
હુઈ હુઈ મુખ કા બોલના ધને તમાચા ખાય. ૨૪૧

મુખ કી મીઠી ભે કહૈ હુદયા હૈ મતિ આન,
કહ કબીર તેહિ લોગસોં રામૌ બડે સયાન. ૨૪૨

૨૩૩. અસાની હોય તે જ રાત દહાડો વર્તન વિનાની વાતો કર્યા કરે છે. એ તો આમતેમથી સાંભળેલી વાતો હોય તે જ કૂતરાની જેમ બધેભસતો ફેરે છે.
૨૩૪. કપીર કહે છે કે અક્ષરોમાં આમતેમ કાપકૂપ કરીને સાખી બેડીને ટું લાવે છે પણ એંડી પતરાળી ચાટી ચાટીને આમ કયાં સુધી નભશે ?
૨૩૫. તારી પોતાની પાસે પાણી પણ નથી અને ટું ખીબને દૂધની વાતો કરે છે ? ખુદ તારું પોતાનું જ મન સ્થિર નથી ને ખીબને ટું ધીરજની વાતો કરે છે ?
૨૩૬. કપીર કહે છે કે માત્ર કહેણી તો છાતરાં જેવી નિઃસાર છે. કરણી જ ઉત્તમ સારૂપ છે. ભવસાગર પાર ઉતારે તેવી શક્તિશાળી તો કરણી (કર્મપરાયણતા) છે.
૨૩૭. ટું ગીત-ભજન બેડે છે અને સાખી સંભળાવે છે. આમ આ બાહ્ય સાધનની પરંપરા ઊભી થઈ ગઈ છે. (ભવરોગ મટાડનાર કર્તવ્યરૂપી), કાંદો તો ટું પોતે પીતો નથી. અરે ! એ પીવાની ઇચ્છા (લાવ) જ તે કાઢી નાખી છે.
૨૩૮. યાનની સાખીઓ સભળાવે છે પણ તેમાંનું કંઈ ટું તો ગ્રહણ કરતો નથી ! તે પ્રમાણે વર્તન પણ થતું નથી ! મોઢ નદીનાં પૂર વહ્યાં બન્ય છે, તેના પાણીમાં કયાંયે તારો પગ ટકતો જ નથી !
૨૩૯. કપીર કહે છે કે માર્ગે ચાલતાં ચાલતાં જે પડો બન્ય તેના કંઈ દોષ નથી, (એમ કરતાં કરતાં તે મોડોવહેલો લક્ષ્યસ્થાને પહોંચે છે.) પણ જે એડો જ રહે છે તેને માથે એ (અણકાખ્યા) ગાઉનો ખૂબ ભાર લાગે છે. (પ્રભુ પથે નહિ ગયાનો તેને ખૂબ પસ્તાવો થાય છે.)
૨૪૦. વાતો કહેનારા તો ઘણાંયે મળ્યા પણ તે પ્રમાણે જીવનમાં ગ્રહણ કરનારા કોઈ ના મળ્યા. જે અમલ કરતા નથી તેવા વાતો હાંકનારાને (એમના જ અસાનમાં) તણાઈ જવા દો ને !
૨૪૧. બે ઉકેલવું હોય તો એક એક કરીને ઉકેલી શકાય. પણ આ તો બબ્બે મોઢાની (આડાઅવળા) વાતો (કહે કંઈ અને કરે કંઈ તેવો દશા) હોય એટલે તો પછી ઉકેલવાને બદલે સખત તમાચા જ ખાય ને !
૨૪૨. મોઢેથી જે મીઠી મીઠી વાતો કરે પણ હૃદયમાં ખીજું જ કંઈ રાખતા હોય તેવા લોકો કરતાં કપીર કહે છે કે (યાદ રાખજો) ભગવાન વધુ શાણો ને ચતુર છે. (એ છેતરાશે નહીં.)

જસ કથની તસ કરનિયૌ જસ ચુંબક તસ નામ,
 કહ કળીર ચુંબક બિના કયોં છૂટે સંગ્રામ. ૨૪૩

શ્રોતા તો ઘરહી નહીં બકતા બદૈ સો ખાદ,
 શ્રોતા બકતા એક ઘર તબ કથની કો સ્વાદ. ૨૪૪

સહજભાવ

સહજ સહજ સખ કૌઠિ કહૈ સહજ ન ચીન્હૈ કૌય,
 બા સહજૈ સાહેબ મિલૈ સહજ કહાવૈ સોય. ૨૪૫

સહજૈ સહજૈ સખ ગયા સુત બિત કામ નિકામ,
 એકમેક હૂવે મિલિ રહો દાસ કળીરા નામ. ૨૪૬

જો કછુ - આવે સહજ મેં સોઈ મીઠા જાન,
 કડુવા લાગે નીમ સા :જમેં ખેંચાતાન. ૨૪૭

સહજ મિલ સો દૂધ સમ માંગ મિલૈ સો પાનિ,
 કહ કળીર વહ રક્ત સમ જામેં ખેંચાતાનિ. ૨૪૮

મૌનભાવ

ભારી કહુ તો બહું ઠરૂં હલકા કહૂં તો ઝીક,
 મેં કથા જાનૂં પીવ કો નૌના કહુ ન દીક, ૨૪૯

દીકા હૈ તો કસ કહૂં કહૂં તો કો પતિયાય,
 સાંઈ જસ તૈસા રહો હરખિ હરખિ શુન ગાય. ૨૫૦

એસો અદભુત મત કથો કથો તો ધરો છિયાય,
 એદ કુરાના ના લિખી કહૂં તો કો પતિયાય. ૨૫૧

૨૪૩. જેવી કહેણી તેવી કરણી હોવી જોઈએ જેમ યુબક તેના નામ પ્રમાણે ગુણવાળુ હોય છે, તેવું જ પ્રભુનામ (જીવને ખેંચનારું) યુબક છે. કપીર કહે છે કે આ યુબક વિના આ (સંસારરૂપી) સંગ્રામમાંથી કેમ છુટાય ?
૨૪૪. ખરે શ્રોતા (પોતાના જીવ) તો સ્વસ્થાને હાજર નથી અને (પેલો) વક્તા જે ભાષણ કરે છે તે ભાષણ મિથ્યા બકવાદરૂપ છે. પોતે ખોલે ને પોતે જ સાંભળીને અમલ કરતો હોય તેવો વક્તા મળી જાય, ત્યારે તેવા સ્વાનુભવરસિકના કથનમાં રસ પડે.

સહજભાવ

૨૪૫. ‘સહજ’, ‘સહજ’ની વાતો તો બધાયે કરે છે, પણ સાચા સહજભાવને કોઈ પિછાણતું નથી. જે સહજભાવથી પરમાત્મા મળી જાય તે જ ખરે સહજભાવ કહી શકાય.
- ૨૪૬ ‘સહજ’ની સાધના કરતાં કરતાં તો સહેજે પુત્ર, સંપત્તિ, કામ, નિષ્કામની બધીયે જન્મળ છૂટી ગઈ. હવે તો કપીરદાસ પ્રભુ સાથે એકાકાર થઈ ગયો છે !
- ૨૪૭ સહજભાવે જે કંઈ મળી આવે તેને જ તું મધુર ગણજે, જેની પ્રાપ્તિ માટે કંઈ પણ ખેંચતાણ કરવી પડે તે તો લીમડા જેવું કડવું લાગે
૨૪૮. જે સહજભાવે જ આવી મળે તે દૂધ જેવું ઉત્તમ ગણાય, જે માગીને મળે તે પાણી જેવું ગણાય; પણ કપીર કહે છે કે જેને મેળવવા માટે ખેંચતાણ કરવી પડે તે તો લોહી સમાન ગણાય.

મૌનભાવ

૨૪૯. એ (પ્રભુ)તે ભારે કહેતા હર લાગે છે ને એને હલકો કહું તો તે ખોટું છે. આ આંખોએ તો (એમનાં ૩૫-૨૭) કંઈ જ જોયું નથી, એટલે પ્રિયતમ વિશે હું શું જાણું ?
- ૨૫૦ એને દીકો છે તો પણ શબ્દોમા કેવી રીતે કહી સમજવું ? અને કહું તોયે કોણ વિશ્વાસ કરશે ? એટલે મારે સાંઈ (સ્વામી) જેવો છે તેવો જ ભલે રહ્યો. આ હૈયું હરખાઈ હરખાઈને એના જ ગુણગાન ગાય છે.
૨૫૧. એ તો એવો અદ્વિત છે કે તું એની વાત ના કર. ને જે વાત દેરે તો તે જાની રાખ. અરે ! વેદ, કુરાન વગેરે ધર્મગ્રંથો પણ તેવું વર્ણન કાળી શક્યા નથી. તો પછી હું એની વાત કહું તો કોણ સાચી માનશે ?

જો દેખે સો કહૈ નહિ કહૈ સો દેખી નાહિં,
સુનૈ સો સમજાવૈ નહિં રસના દગ શ્રુતિ કાહિં. ૨૫૨

બાદ બિબાદે વિષ ધના ખોલે બહુત હાથિ
મૌન ગહે સખકી સુનૈ સુમિરૈ નામ અગાધ. ૨૫૩

જીવન્મૃત (મરણવા)

મેં મરણવ સસુંદ્ર કા હુળકી મારી ઝોક,
મૂઠી લાયા જ્ઞાન કી જામેં વસ્તુ અનેક. ૨૫૪

હુળકી ગારી સસુંદ્ર મેં નિકસા જાય અકાસ,
ગગન મંડલ મેં ઘર ક્રિયા હીરા પાયા દાસ. ૨૫૫

હરિ હીરા કયેં પાઈ હૈ જિન જીવે કી આસ,
શુરુ દરિયાસો કાઢસી કોઈ મરણવા દાસ. ૨૫૬

ખરી કસૌટી નામ કી ખોટા ટિકૈ ન કોય,
નામ કસૌટી સો ટિકૈ જીવત મિરતક હોય. ૨૫૭

મરતે મરતે જગ સુઆ ઔરસ સુઆ ન કોય.
દાસ કળીશ યેં સુઆ બહુરિ ન મરના હોય. ૨૫૮

જા મરને સે જગ ડરૈ મેરે મન આનંદ,
કળ મરિહૌં કળ પાઈહૌં પૂરન પરમાનંદ. ૨૫૯

૨૫૨. જેણે એનાં દર્શન કર્યો છે તે કહેવા બેસતો નથી અને જે કહેવા બેસે છે તેણે દર્શન કર્યો જ નથી ! એ શબ્દબદ્ધતું જેણે શ્રવણ (કે દર્શન રૂપ અનુભવ) કર્યું છે તે સમજાવવા બેસતો નથી. સમજાવનારી આ જ્ઞાને પોતાને આખંડ કે કાન ક્યાં છે !

૨૫૩. વાદવિવાદથી બહુ વેરઝેર થાય છે ને બોલવા જતાં બહુ ઉપાધિ ભણી થાય છે. તે કરતાં તો મૌન ધારણ કરીને બધાયતું સાંભળી લેવું અને પરમાત્માતું આખંડ નામસ્મરણ કરતા રહેવું એ જ ઉત્તમ છે.

મરજીવા

૨૫૪ હું તો મહાસાગરનો મરજીવો છું એટલે જાહેર દુબકી મારીને મૂઠીમાં જાનમેાતી લાવ્યો છું. એમાં તો અનેક વસ્તુઓ સમાયેલી છે.

૨૫૫. દુબકી તો મેં સમુદ્રના ઊંડાણમાં (આંતરૂપ્રદેશમાં) લગાવી, પણ જઈને છેક આકાશમાં (બ્રહ્માંડમાં) નીકળી ગયો. ત્યાં પહોંચી ગગનમંડળમાં મારું ઘર કર્યું (શૂન્યસમાધિમાં સ્થિર થયો). આમ આ સેવકને તો (દુબકી લગાવનાથી) હીરા (બ્રહ્માન દરૂપી) મળી ગયો.

૨૫૬. જેને જીવતા રહેવાની ફિકર પડી છે તેને હરિરૂપી હીરા - કેમ મળી શકે ? યુરુકૃપાજ ભવસાગરમાંથી કાઢેક મરજીવા થનાર સેવકને ઉગારી લે છે.

૨૫૭. નામની (એટલે કે હૃદયથી થતા આખંડ પ્રભુસ્મરણની) કસોટી એ જ સાધકની ખરી પરીક્ષા છે. એની આગળ કોઈ ખોટો ટકી જ શકતો નથી. આ નામ કસોટીમાં તો જે જીવતાં જ (વૈરાગ્યભાવથી) મરી બાણે તેવા જ ટકી રહે. (મહાપદ પામ્યા તે મરજીવા.)

૨૫૮. આખું જગત અનેક વાર મરતાં મરતાં મૃત્યુ પામે છે પણ ખરું મૃત્યુ કોઈ પામતું નથી, જેથી આવાગમનના બંધનથી સ્થિત માટે મુક્ત થવાય. કપીરદાસ તો (જીવતાં જતાં) એવી રીતે મુખ્ય છે કે ફરી ફરીને મરવાતું આવે જ નહિ. (જીવત્વનો લય કરી આવાગમનથી છુટી ગયો.)

૨૫૯. જે મૃત્યુથી દુનિયા ડરે છે તે મૃત્યુનો મને તો આનંદ છે. મને તો એમ જ થાય છે કે ક્યારે હું મરુ (દિલ્લખનથી મુક્ત થઈ) ને પૂર્ણ પરમાનંદની પ્રાપ્તિ કરું !

ઘર બારે ઘર ભાગે ઘર રાખે ઘર બાય,
એક અચલા દેખિયા મુઆ કાલ કે ખાય. ૨૬૦

રોડા લયા તો કયા લયા પ'થી કે હુઝ દેથ,
સાધુ એસા આહિએ જ્યોં પૈ'ડેકી એથ. ૨૬૧

ખેહ લઈ તો કયા લયા ઉડિ ઉડિ લાગે અંગ
સાધુ એસા આહિએ જૈસે નીર નિપંગ. ૨૬૨

નીર લયા તો કયા લયા તાતા સીરા જોય,
સાધુ એસા આહિએ જો હરિ જૈસા હોય. ૨૬૩

હરિ લયા તો કયા લયા કરતા હરતા હોય,
સાધુ એસા આહિએ હરિ લજ નિરમલ હોય. ૨૬૪

નિરમલ લયા તો કયા લયા નિરમલ માગે કૌર,
નલ નિરમલ સે રહિત હૈ તે સાધુ કોઈ કૌર. ૨૬૫

હારસ લખુ મરણવ કે યંસિ કે પૈકિ પતાલ,
ભવ અટક માનૈ નહીં ગહિ લે નિકર્થો લાલ. ૨૬૬

મધ્ય પથ

પાયા કહે તે બારે ખોયા કહે તે દૂર,
પાયા ખોયા કહુ નહીં જ્યોં કા ત્યોં ભરપૂર. ૨૬૭

ભજૂં તો કે હૈ ભજન કેં તજૂં તો કા હૈ આન,
ભજન તજન કે મધ્ય મેં સો કપીર મન માન. ૨૬૮

અતિ કા લલા ન ખોલના અતિ કી ભલી ન ચૂપ,
અતિ કા લલા ન બગસના અતિ કી ભલી ન ધૂપ. ૨૬૯

૨૬૦. ધર બાળ્યેથી ધર બચી જાય છે ને ધરને રાખવા જતાં ધર ગુમાવવું પડે છે. (સાંસારિક આસક્તિ છોડવાથી જ જન્મારો સાર્થક થાય છે). અહીં મેં એક આશ્ચર્ય જોયું છે કે મરેલો કાળને જ ખાઈ જાય છે. (મરણવા દેહાંતરૂપ મૃત્યુનો ભય જ નથી રાખતા.)

૨૬૧. રસ્તાના પથ્થર કે ઢેઠાં જેવા બની ગયા તેથી શું ? એ તો રસ્તે જનારને દુઃખ દે છે ! સાધુ તો પૈડાંની ધૂળ જેવો (નમ્ર, સહનશીલ ને નિરાભિમાની) હોવો જોઈએ.

૨૬૨. પણ પૈડાંની ધૂળ જેવા બની ગયા તેથી શું ? એ તો જાડી જાડીને અંગે લાગે છે ! સાધુ તો નિર્મળ નીર જેવો હોવો જોઈએ.

૨૬૩. પણ નીર જેવા બની ગયા તેથી શું ? પાણી તો ગરમે હોય ને ઠંડું ચે હોય ! સાધુ તો હરિ જેવો (સદાયે સમાન) હોવો જોઈએ.

૨૬૪. અરે ! પણ હરિરૂપ બની ગયા તેથી શું વળે ? એને તો પાછું કર્તા-હતા થવું પડે ! સાધુ તો એવો હોવો જોઈએ કે જે હરિની ભક્તિથી નિર્મળ (જંજળરહિત) હોય.

૨૬૫. પણ એવા નિર્મળ બનવાથી શું ? એવા નિર્મળને રહેવા માટે પાછું કોઈ સ્થાન જોઈએ. એટલે જે મલિનતા અને નિર્મળતાના ભેદભાવથી રહિત (નિત્ય શુદ્ધ, નિર્લેપ સ્વરૂપ) હોય તેવા સાધુ તો વિરલ જ હોય છે.

૨૬૬. આ મરણવાની હિમત તો ભારે ! એ તો ધસી જઈને છેક બેડે પાતાળમાં પેઠો. એ મરણવાએ તો કોઈની રોકટોક પણ ગણકારી નહીં. છેવટે એ રત્ન (પ્રભુને) પામીને જ બહાર નીકળ્યો !

મધ્યમ માર્ગ

૨૬૭ (પરમાત્માને) હું પામ્યો છું એમ કહેનાર પાગલ છે અને મેં ખોયો છે એમ કહેનાર મૂર્ખ છે. એને પામવા કે ખોવાપણું છે જ નહીં. એ તો સદા સર્વદા જેમનો તેમ હરપૂર છે.

૨૬૮ જે તેનો સ્વીકાર કરુ છું તો તે સ્વીકારવા માટે કંઈ વસ્તુ છે તે સમજવું નથી. અને ત્યાગ કરુ છું તો તે મારાથી અન્ય નથી, પછી શી રીતે ત્યાગ કરું ? એટલે સ્વીકાર અને ત્યાગની વચ્ચેના મધ્યમ માર્ગમાં જ મારું (કપીરતું) મન લાગ્યું છે.

૨૬૯. અતિશય બોલવું સારું નહીં ને અતિશય ચૂપ રહેવું પણ સારું નહીં. અતિશય પાણી વરસે તે સારું નહીં અને અતિશય તાપ પડે તે પણ સારું નહીં. (બધું ચે અતિશયતા છોડીને પ્રમાણસર જ સારું લાગે).

શૂર ધર્મ

ગગન દમામા બાજિયા પડત નિસાને ઘાવ,
ખેત પુકારૈ શૂરમા અખ લડને કા દાવ. ૨૭૦

સૂરા સોઈ સરાહિએ લડે ધની કે હેત,
પુરબ પુરબ હોઈ રહૈ તબી ન છાડે ખેત. ૨૭૧

સૂરા સોઈ સરાહિએ અંગ ન પહિરૈ લોહ,
જૂઝૈ સખ બંદ ખોલિકૈ છાંડે તન કા મોહ. ૨૭૨

ખેત ન છાંડૈ સૂરમા જૂઝૈ દો દલ માહિં,
આસા જીવન મરન કી મન મેં આનૈ નાહિં. ૨૭૩

અખ તો જૂઝૈ હી બનૈ મુઠ ચાલે ઘર દૂર.
સિર સાહેબ કો સૌંપતે સોચ ન કીજે સૂર. ૨૭૪

સિર રાખે સિર બત હૈ સિર કાટે સિર સોચ,
જૈસે બાતી દીપ કી કટી બિજારા હોચ. ૨૭૫

જો હારેં તો સેવ શુરુ જો જીતેં તો દાવ,
સતનામ સે ખેલતા જો સિર જાવ તો જાવ. ૨૭૬

ખોજ કો ઠર બહુત હૈ પલપલ પડૈ બિજોગ,
પ્રન રાખત જો તન ગિરૈ સો તન સાહેબ જોગ. ૨૭૭

તીર તુપક સે જો લડૈ સો તો સૂર ન હોચ,
માયા તજિ ભક્તિ કરૈ સૂર કહાનૈ સોચ. ૨૭૮

પાર્તિપ્રત

પતિબરતા મૈલી ભલી કાલી કુચિત કુરૂપ,
પતિબરતા કે રૂપ પર વારેં કોટિ સરૂપ. ૨૭૯

શૂર ધર્મ

૨૭૦. ગગનમાં નગારાનો; ડંકાનો નાદ થયો છે, તાકેલાં નિશાન પર ધા પડવા માંડ્યા છે, શરવીરોને રણક્ષેત્ર ઢાકલ કરી રહ્યું છે ન હવે તો શરૂ સંગ્રામ ખેલનાનો વારો આબ્યો છે.

૨૭૧. સ્વામીની (પરમાત્માની) ખાતર જે સંગ્રામ ખેલે અને લડતાં જે ટુકડે ટુકડા થઈ જાય તોયે રણમેદાન ન છોડે એ જ શરવીર છે. એની પ્રશંસા કરો.

૨૭૨. તે જ શૂરાના વખાણ કરવાં જોઈએ કે જે પોતાને અંગે લોખંડનું બખતર ધારણ કરતો નથી પણ એવાં બધાં જ બંધન ફગાવી દઈને તથા શરીરનો મોહ પણ મૂકીને જે સંગ્રામ ખેલે છે.

૨૭૩. શરવીર તો રણક્ષેત્રને છોડે જ નહીં, એ તો બન્ને દળમાં ઝડપીતો ફરે છે. એના મનમાં જીવવાની કે મરવાની કોઈ જ પરવા હોતી નથી. (એ તો પ્રભુપ્રીત્યર્થે જ જીવન સંગ્રામ ખેલે છે)

૨૭૪. પાછા વળીને જવાથી તો હવે વળે નહિ. એ ધામ તો દૂર રહી ગયું છે. એટલે હવે તો જંગમાં ઝુકાવવાનું રહ્યું. હે શરવીર! માલિકને મસ્તકે અર્પી દેતાં જરાએ ખચકાઈશ નહીં.

૨૭૫. માયું બચાવવા જતાં માયું ખોવા વારો આવે છે. માયું કાપીને ધરી દેવાથી જ માયું ટકી રહે છે. જેમ હીવાની વાટનું માયું (મોગરો) કાપી નાખીએ તો જ તેનું તેજ ટકીને વધે છે, તેમ માયું આપવાથી જ જીવનમાં પ્રભુનું તેજ પ્રકાશે છે.

૨૭૬. આ સંગ્રામમાં હારું (લડતા પંખી જઈ) તો એ શુરની સેવા જ છે અને જીતુ તોયે એનો જ દાવ જિતાયો ગણાય. શરવીર તો પ્રભુના કારણે જ જંગ ખેલતો હોય છે એટલે જંગ ખેલતાં માયું જાય તો ભલે જાય.

૨૭૭. શોધવા નીકળનારને તો પળેપળે વિચોગનો ડર રહે છે, પરંતુ પ્રતિજ્ઞા-પૂર્વક પ્રભુને શોધતાં જેનો દેહ પડે છે, તેનું જ જીવન પ્રભુને પામવા યોગ્ય ગણાય છે.

૨૭૮. તીર ને બદ્ધકથી લડે તે કંઈ શરવીર ના કહેવાય. ખરો શરવીર તો જે માયાને ત્યજીને પ્રભુભક્તિ કરે તે જ કહેવાય.

પાતિવ્રત

૨૭૯. કાળી, કદરૂપી ન મેલી હોય તોયે પતિવ્રતા સારી. એવી પતિવ્રતાના (ચારિત્ર્યના) રૂપ પર તો કોટિ કોટિ સ્વરૂપવાન ન્યોછાવર છે.

પતિબરતા પતિ કેા ભજૈ ઔર ન આન સુહાચ,
સિંહ બચા જો લંઘના તૌ લી ઘાસ ન ખાય. ૨૮૦

નૈનાં અંતર આવ તૂ નૈન અંપિ તોહિ લેંવ,
ના મૈ દેખોં ઔર કેા ના તોહિ દેખન દેંવ. ૨૮૧

કળીરા સીપ સમુદ્ર કી રહે પિયાસ પિયાસ,
ઔર યૂંદ કેા ના ગદૈ સ્વાતિ યૂંદ કી આસ. ૨૮૨

પચિહા કા પન દેખકર ધીરજ રહે ન રંચ,
મરતો હમ જલ મેં પડા તઉ ન ઔરી અંચ. ૨૮૩

સુંદર તો સાંઈ ભજૈ તલૈ આન કી આસ,
તાહિ ન કબહૂં પરિહર પલકા ન છાંડે પાસ. ૨૮૪

ચઢી અખાડે સુંદરી મંડા પિઉં સોં જેલ,
દીજક જોયા જ્ઞાન કા કામ જરૈ જ્યોં તેલ. ૨૮૫

સૂરા કે તો સિર નહીં દાતા કે ધન નાહિં,
પતિબરતા કે તન નહીં સુરતિ બસૈ પિઉ માહિં. ૨૮૬

પતિબરતા મૈલી ભલી ગલે કાંચ કી પોત,
સખ સખિયન મેં થોં દિપૈ જ્યોં રવિ-સસિ કી જોત. ૨૮૭

પતિબરતા પતિ કેા ભજૈ પતિ પર ધર વિશ્વાસ,
આન દિસા ચિતલૈ નહીં સદા પીર કી આસ. ૨૮૮

નામ ન રટા તો કયા હુઆ જો અંતર હૈ હેત,
પતિબરતા પતિ કેા ભજૈ મુખ સે નામ ન લેત. ૨૮૯

૨૮૦. પવિત્રતા તો પતિને જ સેવે છે. એને ખીજું કંઈ રુચતું જ નથી.

સિંહનું બચ્ચું ભૂખે મરે તોય ઘાસ નહીં ખાય.

૨૮૧. (હિ પ્રીતમ !) તું આ નયનોની અંદર તો આવ. તને નયનોમાં પૂરીને એવા તો સમાવી લઉં કે પછી હું ખીજું કંઈ દેખું જ નહીં અને તનેય પછી ખીજું જોવા ન દઉં.

૨૮૨. કખીર કહે છે કે મહાસાગરની છિપલી પ્રિયતમની આશામાં તરસી પડી પડી એનું જ રટણ કર્યાં કરે છે. એને તો સ્વાતિ નક્ષત્રનાં મેઘનું જ બિંદુ જોઈએ, ખીજું જલમિન્દુ તો એને ખપે જ નહીં !

૨૮૩. બપૈયાની ટેક જોઈને તો ભલભલાની જરાયે ધીરજ ના રહે. છેલ્લો શ્વાસ લેતી વખતે એ પાણીમાં પડ્યો તોયે પોતાની ચાંચ (સ્વાતિ નક્ષત્રની વર્ષા સિવાયના) પાણીમાં એણે ખેળી જ નહીં.

૨૮૪. (હૃદયથી) સુદર હોય તે જ સ્વામીની સેવા કરે છે. એણે ખીજની આશા તણ દીધી હોય છે એ તો સ્વામીને કદી પલ્લુ છોડતી નથી અને પલક-ભર પલ્લુ પ્રીતમનો સહવાસ મૂકતી નથી.

૨૮૫. (જીવ) સુદરી બાથ લીડીને પ્રિયતમ (પ્રભુ) સાથે ખેલ ખેલવા માંડી, ત્યાં જ (યોગનો માર્ગ ભોગમાં સરી ન પડે તે માટે) એણે જ્ઞાનનો જ્યોતિર્મય દીવડો જોયો. દીવડમાં જેમ તેલ બળીને તેજ થાય તે જ-રીતે જ્ઞાનને લીધે કામ સળગીને હૃદય રામનો પ્રકાશ થયો. (જ્ઞાનપ્રકાશથી જીવન નિષ્કામ થાય ત્યારે જ પ્રભુનું મિલન થાય.)

૨૮૬. શરારે શિરની પડી નથી, દાતાને ધનની પડી નથી. તે જ રીતે પતિ-વ્રતાને પોતાના દેહની કંઈ જ પડી નથી. એનું આત્માતત્ત્વ તો અખંડ-પ્રિયતમમાં જ લાગેલું છે.

૨૮૭. કંઠે કાચના મણકાવાળી ને મેલીંબેલી પલ્લુ પતિવ્રતા સારી, કારણ કે સૌ સહિયરોના સઘમાં એના શીલથી એ સૂર્યચંદ્રની જેમ દીપી ઊઠે છે.

૨૮૮. પતિવ્રતા તો પતિ પર જ અપાર વિશ્વાસ રાખીને એની ભક્તિ કરે છે. સદાયે એને પતિની જ અનન્ય આશા હોવાથી તે ખીજ દિશામાં નજર પલ્લુ કરતી નથી.

૨૮૯. હૃદયમાં જો ભરપૂર પ્રેમભક્તિ હોય તો પછી મોઢેથી પ્રિયતમનું નામ ના લે તોયે શું ? પતિવ્રતા નારી હૃદયપૂર્વક પતિને જ અખંડ ભજે છે; તે મોઢેથી એનું નામ લેતી નથી.

જો યહ એક ન જાનિયા બહુ જાને કા હોય,
એકે તેં હોત હૈં સખ તં એક ન હોય. ૨૯૦

સત આયે ઉસ એક મેં હાર પાત ફલ ફૂલ,
અખ કહુ પાછે કયા રહા ગહિ પકડા જખ મૂલ. ૨૯૧

પ્રીતિ બડી હૈ તુજઝ સે બહુ શુનિયાલા કંત,
જો હુંસ જોલોં ઔર સે નીલ રંગાઓ દંત. ૨૯૨

કબિરા રેખ સિંદૂર અરુ કાજર દિયા ન જાય,
નેનન પ્રીતમ રમિ રહા ફૂળ કહાં સમાય. ૨૯૩

આઠ પહર ચૌસઠ ઘડી મેરે ઔર ન કોય,
નેના માંહીં તૂ બસૈ નીંદ કો ઠોર ન હોય. ૨૯૪

અખ તો ઐસી હવૈ પરી મન અતિ નિર્મલ કીન્હ,
મરને કા ભય છાંડિ કૈ હાથ સિંધોરા લીન્હ. ૨૯૫

સતી બિચારી સત કિયા કાંટોં સેજ બિછાય,
હૈ સૂતી પિય આપના અહું દિસ અગિન લગાય. ૨૯૬

સતી ન પીસૌ પીસના જો પીસૌ સો રાંઠ,
સાધૂ લીખ ન માંગઈ જો માંગૌ સો ભાંઠ. ૨૯૭

સેજ બિછાવૈ સુંદરી અંતર પરદા હોય,
તન સૌંપે મન દે નહીં સંત સુહાગિન સોય. ૨૯૮

સત્ગુરુ

સત્ગુરુ સમ કો હૈ સગા સાધૂ સમ કો દાત,
હરિ સમાન કો હિત હૈ હરિજન સમ કો જાત. ૨૯૯

૨૯૦ ને આ એક (પ્રજ્ઞ)ને જ ના ઝોળખ્યો તો પછી અનેકને ઝોળખવાથી શું વળવાતું? આ એકમાંથી જ અનેક સરખા છે; કંઈ અનેકમાંથી એ એક સરખો નથી.

૨૯૧. સત્તો સંસાર થતાં એ (મૂળ) એકમાં જ કાળ, પાન, ફૂલ, ફળ (સમગ્ર સંસાર) ખીલે છે. હવે કહો નેઈએ કે એક મૂળને જ દઢ રીતે પકડ્યું છે ત્યાં પછી બાકી શું રહ્યું?

૨૯૨. અનેક ગુણવાળા પ્રિયતમ ! તમારા પર મને ભારે પ્રેમ છે. બીજા કોઈ સાથે ને હું હસીને વાત પણ કરું તો (એ બૂલ માટે) મારા કાંત હું વાદળી રંગના રંગાવી દઈશ.

૨૯૩. કપીર કહે છે કે હવે તો (શબ્દગાર માટે) સિંદૂર કે કાળજીની રેખા પણ આ આંખોમાં સમાય એમ નથી. આ નયનોમાં તો મારો નાથ નિરંતર રમી રહ્યો છે, એટલે હવે એમાં બીજું કંઈપણ ક્યાંથી સમાય?

૨૯૪ મારે તો આઠે પહોર ને ચોસઠ ઘડી બીજું કોઈ જ નથી. આ આંખો માંથે તું જ વસ્યો છે એટલે એમાં નીંદરડીને પણ જગા નથી રહી !

૨૯૫. (અખંડ પતિભક્તિથી) મનને ખૂબ નિર્મળ કરો દીધું છે અને હવે તો એવી દશા થઈ ગઈ છે કે મેં મરવાની બીક પણ મૂકી દીધી છે. હવે (સૌભાગ્ય સાથે જ મરવા માટે) સિંદૂરનો કબો હાથમાં જ રાખ્યો છે.

૨૯૬. કાંટાઓમાં સેજ બિછાવીને બિચારી પતિવ્રતા સતી થઈ. એ પતિને સાથે લઈને ચારે બાજુ ચિતા ચેતાવીને તેમાં શાંતિથી પોલી ગઈ ! (અનન્ય છુક્ત કષ્ટમય સંસારમાં યાતનાઓ વેડી પ્રજ્ઞમાં લીન થાય છે.).

૨૯૭. સતી (પેટ માટે વેઠ કરવા) કોઈનાં દળણાં દળતી નથી. હલકટ નારી જ એવું કરે. સાધુ ભીખ માગતો નથી; ભીખ તો વેષધારી લવાયો માગે. પ્રજ્ઞ જ સતી અને સાધુનું યોગક્ષેમ વહન કરે છે.

૨૯૮. સુંદરીએ સંસારની સેજ બિછાવી છે, પણ પોતાના અંતરમાં સંસારથી પડદો રાખ્યો છે. એ(સંસાર)ને શરીર સોંપી દે છે પણ (પ્રજ્ઞને અર્પેલું). મન કદી સોંપતી નથી. એ જ સુંદરી સંસાર સેવ્યા છતાં પ્રજ્ઞની અખંડ સૌભાગ્યવતી છે.

સદ્ગુરુ

૨૯૯. સદ્ગુરુ જેવું બીજું કોણ છે? સાધુ સમાન દાતા કોણ છે? હરિ જેવું હિતકારી કોણ છે અને હરિના ભક્તભજન સમાન કુલીન કોણ છે?

ਗੁਰੂ ਗੋਵਿੰਦ ਫੋਲੀ ਘਣੇ ਕਾਢੇ ਲਾਗਾਂ ਪਾਏ,
ਭਲਿਛਾਰੀ ਗੁਰੂ ਆਪਨੇ ਗੋਵਿੰਦ ਦਿਓ ਭਨਾਏ. ੩੦੦

ਭਲਿਛਾਰੀ ਗੁਰੂ ਆਪਨੇ ਥਡਿ ਥਡਿ ਲੈ ਲੈ ਆਰ,
ਮਾਨੁਖ ਸੇ ਦੇਵਤਾ ਕਿਆ ਕਰਤ ਨ ਲਾਗੀ ਆਰ. ੩੦੧

ਸਭ ਧਰਤੀ ਕਾਗਦ ਕਰੁੰ ਲੇਖਨਿ ਸਭ ਵਨਰਾਏ,
ਸਾਤ ਸਮੁੰਦ ਕੀ ਮਸਿ ਕਰੁੰ ਗੁਰੂ ਗੁਨ ਲਿਖਾ ਨ ਭਾਏ. ੩੦੨

ਤਨਮਨ ਤਾਕੇ ਦੀਞਿਏ ਭਠੇ ਵਿਥਾ ਨਾਹਿੰ,
ਆਪਾ ਸਭਠੀਂ ਭਾਰਿ ਏ ਰਾਏ ਸਾਢੇਭ ਮਾਹਿੰ. ੩੦੩

ਤਾਤ ਮਨ ਦਿਯਾ ਤੋ ਕਯਾ ਛੁਆ ਨਿਭ ਮਨ ਦਿਯਾ ਨ ਭਾਏ,
ਭਠੇ ਭਖੀਰ ਤਾ ਫਾਸ ਸੋਂ ਏਸੇ ਮਨ ਪਤਿਯਾਏ. ੩੦੪

ਗੁਰੂ ਸਿਭਲੀਗਰ ਦੀਞਿਏ ਮਨਹਿੰ ਮਝਕੇਲਾ ਦੇਏ,
ਮਨ ਕੀ ਮੈਲ ਛੁਡਾਏ ਏ ਚਿਤ ਦਰਪਨ ਕਰਿ ਲੇਏ. ੩੦੫

ਗੁਰੂ ਧੋਯੀ ਸਿਖ ਕਾਪਠਾ ਸਾਧੁਨ ਸਿਰਯਨ ਭਾਰ,
ਸੁਰਤਿ ਸਿਫਾ ਪਰ ਧੋਯੀਐ ਨਿਕਸੈ ਨੇਸਿ ਅਪਾਰ. ੩੦੬

ਗੁਰੂ ਕੁਝਾਰ ਸਿਖ ਕੁੰਭਾ ਹੈ ਗਠ ਗਠ ਕਾਢੇ ਘੋਟ,
ਅੰਤਰ ਛਾਥ ਸਫਾਰ ਏ ਆਫਰ ਆਫੈ ਘੋਟ. ੩੦੭

ਭਖੀਰਾ ਤੇ ਨਰ ਅੰਧਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਕੋ ਕਠਤੇ ਔਰ,
ਭਰਿ ਝੋਲੈ ਗੁਰੂ ਔਰ ਹੈ ਗੁਰੂ ਝੋਲੈ ਨਾਹਿੰ ਔਰ. ੩੦੮

ਗੁਰੂ ਹੈ ਘਣੇ ਗੋਵਿੰਦ ਤੇ ਮਨ ਮੇਂ ਦੇਖੁ ਵਿਚਾਰ,
ਭਰਿ ਸੁਨਿਰੈ ਸੋ ਵਾਰ ਹੈ ਗੁਰੂ ਸੁਨਿਰੈ ਸੋ ਪਾਰ, ੩੦੯

ਗੁਰੂ ਪਾਰਸ ਗੁਰੂ ਪਰਸ ਹੈ ਬੰਨ੍ਹ ਆਸ ਸੁਆਸ,
ਸੁਤਗੁਰੂ ਪਾਰਸ ਯੁਵ ਕੋ ਦੀਞੀਂ ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਨਿਵਾਸ. ੩੧੦

૩૦૦. શુરુ ને ગોવિંદ બન્ને આ જિજ્ઞાસુ હું તે કોને પૂછે લાગ્યું ? શુરુદેવ ! બલિહારી તો આપની જ છે. આપે જ મને ગોવિંદનાં દર્શન કરાવ્યાં !
૩૦૧. શુરુદેવ ! બલિહારી છે તમારી ! મને મેંકડો વાર ટીપીટીપીને તમે મનુષ્યમાંથી દેવ બનાવ્યો છે. પણ તેમ કરતાં તમને કંઈ જ વાર નથી લાગી.
૩૦૨. અહો ! આખી આ ધરતીનો કાગળ બનાવું, બધીયે વૃક્ષાવલિની મોટી કદમ બનાવું અને સાત સાગરની શાહી ઘોળીને લખવા બેસું તોયે શુરુદેવના ગુણનું વર્ણન નહીં થઈ શકે !
૩૦૩. તનમનનું સમર્પણ એવાને કરવું કે જેનું હૃદય સર્વ વિષયોથી મુક્ત છે અને જેણે પોતાનું સર્વ સ્વત્વ પ્રભુમાં જ સમાવી દીધેલું છે.
૩૦૪. કખીર કહે છે કે (શુરુએ) મણુ તત્ત્વ-જ્ઞાન આપ્યું તેથી શું વળ્યું ? બ્યાં સુધી સેવકે પોતાનું મન સમર્પણ કરી દીધું નથી ત્યાં સુધી તેના પર હૃદયથી વિશ્વાસ કેમ બેસે ?
૩૦૫. શુરુ તો સંરોણિયા જેવા છે એમ કહીએ એ આપણાં મનને ધસીધસીને ઊજળાં કરે છે અને એ રીતે મનની બધી મલિનતા કાઢી નાખીને દિલનું દર્પણ નિર્મલ કરી દે છે.
૩૦૬. શુરુરૂપી ધોખી દ્વારા શિષ્યરૂપી વસ્ત્રને પ્રભુ (સ્મરણ) રૂપી સાણુ લઈને જો સુરતિદેખી (આત્મધ્યાનની) શિલા પર ધોવાય તો (મલિનતારૂપી) બધા કીણુ નીકળી જાય.
૩૦૭. શુરુ (ઘડવૈયો) કુંભાર છે અને શિષ્ય ઘડો છે. શુરુ ટીપીટીપીને શિષ્યની ત્રુટિઓ દૂર કરે છે. ઘડો ઘડતી વખતે એ અંદરની બાજુ (હૃદયમાં) પોતાના હાથનો અખંડ સહારો આપે છે ને બહારની બાજુ ટપકા લગાવે છે.
૩૦૮. કખીર કહે છે કે શુરુને જો લોકો પોતાના નગણી પારકા ગણે છે અને ગમે તેવું તેમના વિષે કહે છે તે લોકો આંધળા છે; કારણ કે જો ભગવાન કોપે તો પણ શુરુનો આશ્રય મળે જ છે; પણ શુરુદેવ કોપે તો તો ખચવાનો કોઈ ઉપાય જ રહેતો નથી.
૩૦૯. મનમાં વિચારીને સમજી લો કે ગોવિંદ કરતાં શુરુદેવ ખરેખર મહાન છે. હૃદયને સેવનાર તો દારે જ ઊભો હોય છે. પણ શુરુને સેવનાર તો પેલે પાર પહોંચી જાય છે.
૩૧૦. શુરુ તો પારસમણિ છે. શુરુનો પાવન સ્પર્શ અંદર સમાન સુગન્ધિત અને શીતલ છે. સદશુરુરૂપી પારસમણિ જ (જીવનનો પથઠો કરીને) જીવને સુકિત-પદ આપે છે.

પાંડિત પઠિ શુન પચિ મુએ શુરુ બિન મિલો ન જ્ઞાન,
જ્ઞાન બિના નહિં મુક્તિ હે સત્ત શબ્દ પરમાન. ૩૧૧

તીન લોક નો ખંડ મેં શુરુ તે બડા ન કોઈ,
કરતા કર ન કરિ સકે શુરુ કરે સો હોઈ. ૩૧૨

કબિરા હરિ કે રૂંટે શુરુ કે સરને જાય,
કહ કચીર શુરુ રૂંટે હરિ નહિં હોત સહાય. ૩૧૩

બસ્તુ કહીં દૂંઠે કહીં કેહિ બિધિ આવે હાથ,
કહ કચીર તખ પાઈયે લેલી લીજે સાથ. ૩૧૪

ચહ તન બિષ કી બેલરી શુરુ અમૃત કી ખાન,
સીસ દિયે જો શુરુ મિલો તો બી સસ્તા જાન. ૩૧૫

કોટિન ચંદા બિગવેં સૂરજ કોટિ હંજર,
સતશુરુ મિલિયા બાહરે દીસત ઘોર અંધાર. ૩૧૬

સતશુરુ પારસ કે સિલા દેખો સોચ વિચાર,
આઈ પડોસિન લે ચલી દીયો દિયા સંવાર. ૩૧૭

ચૌંસઠ દીવા જોય કે ચૌદહ ચંદા માહિં,
તેહિ ઘર કિસકા ચાંદના જેહિ ઘર સતશુરુ નાહિં. ૩૧૮

તાકી પૂરી કયોં પર શુરુ ન લખાઈ બાટ,
તાકો બેડા બૂડિહૈ ફિર ફિર અવઘટ ઘાટ ૩૧૯

અસદ્ શુરુ

શુરુ મિલા નાં સિષ મિલા લાલ ખેલા દાંવ,
દોબી બૂંડેં ધાર મેં ચઢિ પાથર કી નાવ. ૩૨૦

૩૧૧. પડિત પોથીં બણીગણીને બલે ગુણો ગોખીને મરે, પણ ગુરુ વિના
તો ખરું જ્ઞાન નહીં જ મળે. જ્ઞાન વિના મુક્તિ નથી. સદ્ગુરુનો શબ્દ
(જ્ઞાન) એ જ ખરેખર પ્રમાણ છે.
૩૧૨. ત્રણે લોક અને નવખંડમાં ગુરુથી મોટું કોઈ નથી. કિરતારનું કરેલું
પણ ગુરુ વિના ખીજું કોઈ અન્યથા કરી શકતું નથી. સદ્ગુરુ જે કરે
- તે જ થાય છે.
૩૧૩. કંપીર કહે છે કે ભગવાન કોપે તો ગુરુનું શરણ લઈને ખંચી શકાય.
પણ ગુરુદેવ કોપે ત્યારે તો ખુદ ભગવાન પણ સહાય કરતા નથી.
૩૧૪. કંપીર કહે છે કે વસ્તુ (આત્મતત્ત્વ) ક્યાં છે અને તું તેને શોધે છે
ક્યાં ? પછી તને એ કેવી રીતે મળી શકે ? બ્યારે બાણકાર ભોમિયાને
(ગુરુને) સાથે લેશે ત્યારે જ તે (આત્મજ્ઞાન) તમને મળશે.
૩૧૫. આ શરીર તો વિષની વેલ છે અને સદ્ગુરુ અમૃતની ખાણ છે. માથું
આપતાં પણ જો તને સદ્ગુરુ મળી જાય તો તને એ સસ્તામાં મળી
ગયા તેમ માનજે.
૩૧૬. લાખ લાખ ચંદ્રમાંકે કોટિ કોટિ સૂરજનાં અજવાળાં થાય તો
પણ સદ્ગુરુની પ્રાપ્તિ વિના (અજ્ઞાનથી) અંધારું જ લાગવાનું.
૩૧૭. જરા વિચાર તો કરી જો. સદ્ગુરુ (પરમાત્મા) તો પારસમણિ છે.
(કાળરૂપી) પડોશથી (તું) અજ્ઞાનના અંધારામાં રહીશ તો તને ઉપાડી જશે,
મારે સવેળા તારો (જ્ઞાનનો) દીવડો સંભાળી લે (અને પારસને સાચવી રાખ).
૩૧૮. તમે ઘરમાં ચોસદ દીવડાની રોશની જુઓ કે ચૌદે ચંદ્રમા ચમકતા જુઓ.
તોયે જો ત્યાં (જીવનમાં) સદ્ગુરુ નથી તો કેવી રીતે અજવાળું હોઈ શકે ?
૩૧૯. ગુરુએ (ઉપદેશ દઈ) જોને માર્ગ જતાઓ નથી તેની ઇચ્છા કેવી રીતે
પૂર્ણ થાય ? એવા નગરાની જીવનનૌકા તો ખત્તા ખાતી ખરાબ ઘાટે
અથડાઈને ફૂગવાની જ.

અસદ્ગુરુ

૩૨૦. (સાચા) ગુરુ મળ્યા નથી અને પોતે સાચો શિષ્ય પણ નથી. એ લાલસા-
નો, માયાનો કપટદાવ ખેલવા બેઠો છે. (કોઈ તારનાર જાની છે જ નહીં
એટલે) પથ્થરની નૌકામાં બેઠેલા એ (અજ્ઞાની) ગુરુ-શિષ્ય બન્ને સંસારના
પ્રવાહમાં જ ફૂળી મર્યા.

જનતા ખૂઝા નહીં ખૂઝી ક્રિયા નહિં જૌન,
અંધે કે અંધા મિલ રાહ બતાવે કૌન. ૩૨૧

અંધે કે અંધા મિલ છૂટૈ કૌન ઉપાય,
કર સેવા નિરખંધ કી પલ મેં લેત છુડાય. ૩૨૨

આત બનાઈ જગ કળા, મન પરમોધા નાહિં,
કહ કંપીર મન લે ગયા લખ ચૌરાસી માહિં. ૩૨૩

નીર પિયાવત કા કિરૈ, ઘર ઘર સાથર ખારિ,
તુષાવંત ને હોધગા પીવૈગા અખમારિ. ૩૨૪

સિષ શાખા બહુતે ક્રિયે સતશુરુ ક્રિયા ન મિત્ત,
આલે ચે સતલોક કે બીચહિં અટકા ચિત્ત. ૩૨૫

સંતજન

સાધ બડે પરમારથી ઘન જ્યોં બરસૈ આય,
તપન ખુઝાવૈં ચૌર કી અપનો પારસ લાય. ૩૨૬

સિંહોં કે લેહંડે નહીં હંસોં કી નહીં પાંત,
લાલોં કી નહીં બારિયાં સાધ ન ચલૈ જમાત. ૩૨૭

સખ બન તૌ ચંદન નહીં સૂરા કા ફલ નાહિં,
સખ સમુદ્ર મોતી નહીં ચોં સાધૂ જગ માહિં. ૩૨૮

સાધ કહાવત કઠિન હૈ લંખા પેઠ ખજૂર,
ચઢૈ તો આખૌ ગ્રેમરસ ગિરૈ તો ચકનાચૂર. ૩૨૯

૩૨૧. જાણનારને પૂછ્યું નહીં અને પૂછીને તે પ્રમાણે (યોગ્યમાર્ગે) ગમન કર્યું નહીં. આંધળા (શિષ્ય)ને આંધળો (શુરુ) મળ્યો પછી તો કાણ કોને રસ્તો બતાવે ?

૩૨૨. બંધનમાં પડેલાને તેના જેવો જ બંધાયેલો મળે તો બેમાંથી કોઈથી પણ છુટાય જ કેવી રીતે ? તેથી હે જીવ ! પળવારમાં તને તારાં સર્વ બંધનથી મુક્ત કરી દે તેવા મુક્ત પુરુષ (સદ્ગુરુ)ની તું સેવા કર.

૩૨૩. કબીર કહે છે કે કેવળ વાતો જ કરીકરીને તેં આખા જગતને કંથ્યું છે, પણ પોતાના જ મનને તેં જ્ઞાન આપીને પ્રભુપદે દોર્યું નથી. એ અજ્ઞાનમાં રહેલું મન જ તને લખચોરાશીના ફેરામાં ધસડી ગયું.

૩૨૪. હે અધર્મી, તું ક્યું (ઉપદેશવું) પાણી પાતો ફેરે છે ? (ચૈતન્યરૂપ) મહા-સાગરનું (અમૃતમય) જળ તો ઘેરઘેર (પ્રત્યેક દેહમાં) છે જ. જેને ખરેખરી તરસ લાગી હશે તે તો ઝખમારીને જાતે જ (અંતર્યુષ થઈને) તે પી લેશે.

૩૨૫. ચેલાઓ અને પથની શાખાઓ તો બહુ વધાર્યાં, પણ (હૃદયથી) હજી સદ્ગુરુ પરમાત્માની મૈત્રી સાધી નથી. સત્યલોકમાં પ્રભુ પાસે પહોંચવા માટે પ્રયાણ તો આરંભ્યું, પણ ચંચળ ચિત્ત વચ્ચે જ સંસારમાં અટકી પડ્યું !

સંતજન

૩૨૬. સંતજનો ભારે પરમાર્થી હોય છે. એ તો વાદળાંની જેમ આવીને વરસે છે અને પોતાના (દિવ્ય શક્તિના) પારસમણિથી બીજના ત્રિતાપ દૂર કરે છે અને શાંતિ આપે છે.

૩૨૭. સિંહનાં ટોળાં ન હોય અને હંસોની પંક્તિઓ ન હોય તેવી રીતે સંત-જનો કાષ્ઠ વાડાબંધીમાં, જમાતમાં જીવતા નથી.

૩૨૮. બધારે જંગલોમાં ચંદનનાં ઝાડ હોતા નથી; શરાઓનું ટોળું હોતું નથી. બધા દરિયાઓમાં મોતી પાકતાં નથી; તેવી જ રીતે જગતમાં બધે જ સત્પુરુષો મળતા નથી.

૩૨૯. પોતાને સાધુ કહેવડાવવું સહેલું નથી. એ તો ખજૂરના ઊંચા ઝાડ જેવું છે. એની છેક ઉપર ચઢી જાઓ (હૃદય સાધુતા સિદ્ધ કરો) તો પ્રેમરસ ચાખી શકો અને તેમ કરતાં પડી જાઓ (અજ્ઞાનથી બે પ્રલોભનમાં ગંધડી પડો) તો ખેલ બલાસ ! ચૂરેચૂરા !

ગાંઠી દામ ન બાંધઈ નહીં નારી સોં નેહ,
કહે કબીર તા સાધ કી હંમ ચરનન કી ખેહ. ૩૩૦

પ્રમદ કબહું નહિં ફલ ભખૌ નદી, ન સચૈ નીર,
પરમારથ કે કારન સાધુન ધરા સરીર. ૩૩૧

સાધુ સાધુ સખહી બડે અપની અપની કૌર,
ચન્દ વિવેકી પારખી તે માથે કે મૌર, ૩૩૨

સાધુ સાધુ સખ એક હૈ જ્યેં પોરતે કા ખેત,
કેઈ વિવેકી લાલ હૈ નહીં સેત કા સેત. ૩૩૩

નિરાકાર કી આરસી સાધૌ હી કી દેહ,
લખા બે ચાહૈ અલખ કે ઇન હી મેં લખિ લેહ. ૩૩૪

કેઈ આઠૌ લાવ લે કેઈ આવ અલાવ,
સાધ દે.ગ કે પે.પતે ગિનૈં ન લાવ અલાવ. ૩૩૫

નહિં શીતલ હૈ અંદ્રમા હિમ નહિં શીતલ હોય,
કબિરા શીતલ સંતજન નામ સનેહી સોય. ૩૩૬

જાતિ ન પૂછે સાધ કી પૂછ લીજિયે - જ્ઞાન,
મોલ કરે તરવાર કા પડા રહેન દો ધ્યાન. ૩૩૭

સંત ન છોડે સંતઈ કોટિક મિલૈ અસંત,
મલયા ભુવંજ હિ બેધિયા - સીતલતા ન તજંત. ૩૩૮

સાધુ એસા આહિએ ફૂંખે ફૂંખાવૈ નાહિં,
પાન ફૂલ છોડે નહીં બસૈ બગીચા માહિં. ૩૩૯

સાધ સિદ્ધ બડે અંતરા જૈસે આમ બખૂલ,
વાકી હારી અમી ફલ યાકી હારી સૂલ. ૩૪૦

૩૩૦. કબીર કહે છે કે પૈસો પણ સંધરીને ગડિ બાધે નહીં અને નારી સાથે (વિકારી) પ્રેમ ન રાખે એવા સાધુજનના ચરણોની હું તો રજમાત્ર છું.
૩૩૧. વૃક્ષ કદી પણ પોતાનાં ફળ ખાતાં નથી અને વહેતી નદી પોતાનું પાણી સધરી રાખતી નથી. તેવી જ રીતે સાધુપુરુષ પણ પરોપકારને માટે જ શરીર ધારણ કરતા હોય છે.
૩૩૨. પોતપોતાને સ્થાને બધા જ સંતપુરુષો મહાન છે, પરંતુ જેમને સારા-સારના વિવેકથી શબ્દબ્રહ્મનું અનુભવ-જ્ઞાન થયેલું છે તેવા સત તો માથાના મુગટ (મોઠ) સમાન (શ્રેષ્ઠ) છે.
૩૩૩. ખેતરમાં ઊગેલાં બધાં (અકીણુનાં) ફૂડાં સરખા દેખાય તેમ બધાંયે સાધુજન સરખા જ લાગે; પણ તેમાંથી કોઈક જ ખરા જ્ઞાની અને રત્ન જેવા લાલ હોય છે. બાકી બધા તો સફેદ ડગ જેવા જ માનવા.
૩૩૪. સતનું જીવન એ તો નિરાકાર પરમાત્માની સાકાર આરસી સમાન છે. જો અલખ (અદશ્ય) પ્રભુનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન કરવાં હોય તો તું તેમાં જ નીરખી લે. (સંતદર્શન એટલે પ્રભુદર્શન).
૩૩૫. સતજન પાસે કોઈ લાવપૂર્વક આવે તો વળી કોઈ લાવ વિના પણ આવે; તેમ છતાં એ તો ભાવ અભાવ જોયા વિના જ બન્ટોને આશ્રય આપી પોષે છે. કારણ કે સંત સમદષ્ટિવાળા હોય છે.
૩૩૬. કબીર કહે છે કે ચંદ્રમા શીતળ નથી અને બરફ પણ શીતળ નથી. પ્રભુનામના પ્રેમી સંતજન જ (અંતરને શાંતિ દેનાર) શીતળ હોય છે.
૩૩૭. સંત પાસેજઈને એમની નાતજાત ન પૂછવી. તેમની પાસેથી (જિજ્ઞાસા-પૂર્વક) જ્ઞાન જ મેળવી લેવું. આપણે મ્યાનનું (બાહ્ય આવરણનું) શું કામ છે ? એને પકડવું મેલીને તલવારનો જ (આંતરિક મૂળ વસ્તુનો) સોદો કરી લેવો.
૩૩૮. ચંદનવૃક્ષને સાપ વીંટી વળે છે તો પણ તે પોતાની શીતળતા છોડતું નથી. તેવી જ રીતે કોટિ કોટિ દુર્જનોના સંગમાં પણ સંતજન પોતાની સાધુતા-છોડતા નથી.
૩૩૯. સાધુ તો એવા હોવા જોઈએ કે જે પોતે દુખી થાય પણ કોઈનેય દુઃખે નહીં. તોએ એક એવા બગીચામાં રહે છે જેના પાનખરમાં પણ પાન અને ફૂલ ખરતાં નથી.
૩૪૦. આંખા અને બાવળમાં જેમ ફેર છે તેમ સંતજન અને સિદ્ધજનમાં ફેર છે. એકના કાળે અમૃતક્ષણ છે તો બીજાની કાળીએ શૂન્ય છે.

હરિ દરિયા સૂબર ભરા સાધો કા ઘટ સીપ,
તામે' મોતી નીપજે ચઢે દેસાવર દીપ. ૩૪૧

સાધુ ભૂખા ભાવ કા ધન કા ભૂખા નાહિં,
ધન કા ભૂખા બે ફિરે સો તો સાધુ નાહિં. ૩૪૨

સાધુ સમુંદર બાનિયે માછી' રતન ભરાંય,
મંદભાગ મૂઠી ભરે કર કંકર ચડિ બાય. ૩૪૩

ચંદન કી કુટકી ભલી નહિં બબૂલ લખરાંય,
સાધન કી ઝુપડી ભલી ના સાકટ કેા ગાંવ. ૩૪૪

હરિ સેતી હરિજન બડે સમજિ દેખુ મન માહિં,
કહ કચીર જગ હરિ બિખે સો હરિ હરિજન માહિં. ૩૪૫

બે ચાહૈ આકાર તૂ સાધુ પરતછ દેવ,
નિરાકાર નિજ રૂપ હૈ પ્રેમ પ્રીતિ સે સેવ. ૩૪૬

પશ્ચાપક્ષી કારણે સખ જગ રહા બુલાન,
નિરપક્ષે હૂવૈ હરિ ભજૈ તેઈ સંત સુજાન. ૩૪૭

સમુજિ બુજિ જડ હૂવૈ રહે બલ તજિ નિર્બલ હોય,
કહ કચીર તા સંત કેા પલા ન પકરૈ કોય. ૩૪૮

હદ ચલૈ સો માનવા બેહદ ચલૈ સો સાધ,
હદ બેહદ દોનોં તજૈ તાકો મતા અગાધ. ૩૪૯

સોના સબજન સાધુજન દૂટિ જુરૈ સૌ ખાર,
દુર્જન કુંભ કુમ્હાર કેા ઓકૈ ધકા દરાર. ૩૫૦

જીવ-મુકતૈ હૂવૈ રહૈ તજૈ બલક કી આસ,
આગે પીછે હરિ ફિરૈ કયોં દુઃખ પાવૈ દાસ. ૩૫૧

૩૪૧. હરિરૂપ મહાસાગર સભર, ભરપૂર છે અને સંતજનોતું મન અને શરીર એમાં રહેલી છિપલી રૂપ છે. એમાં જ (બ્રહ્મજ્ઞાનનાં) મોતી પાકે છે જે પછી દેશદેશાવરમાં પહોંચે છે.

૩૪૨. સંત તો ભાવના ભૂખ્યા હોય છે. એ કંઈ ધનદોલતના ભૂખ્યા નથી. જે ધનના ભૂખ્યા અને ભટકતા હોય છે તે તો સંત જ નથી.

૩૪૩. સંત એટલે તો રતોથી ભરપૂર મહાસાગર ! એમાંથી મૂઠી ભરનાર જો કમનસીબ હોય તો એના હાથમાં કાંકરા આવી પડે છે !

૩૪૪. કાંટાળાં બાવળનાં બાગ કરતાં ચંદનનો છોડ સારો. તેવી જ રીતે શક્તિનાં (શક્તિના તાંત્રિક ઉપાસકો) અથવા ધૂર્તનાં આખા ગામ કરતાં સંતની એક મૂ પડી (કલ્યાણકારી હોવાથી) વધારે સારી જાણી.

૩૪૫. કબીર કહે છે કે મનમાં વિચારી જોઈને સમજી લો કે હરિ કરતાંયે હરિના જન વધારે મહાન છે. જે હરિ જગતમાં વ્યાપકરૂપે વિખરાઈ જઈને વસેલો છે તે જ હરિ (ધનીભૂત થઈને) હરિજનનાં (સંતનાં) રામેરામમાં રહેલો છે.

૩૪૬. જો તારે સાકાર રૂપે પ્રભુ જોઈતા હોય, તો સાધુસંતોને સેવ. એ અત્યક્ષ દેવ જ છે. નિરાકાર પરમાત્માતું પોતાતું જ એ પ્રકટ સ્વરૂપ છે; તેથી તું એની પ્રેમ-ભક્તિપૂર્વક સેવા કર.

૩૪૭. પક્ષાપક્ષીને લીધે જ આખી દુનિયા ભ્રમના ભુલાવામાં પડેલી છે. જે પક્ષા-પક્ષીથી પર થઈને (સમદષ્ટિ રાખીને) પ્રભુ ભજે છે તે જ સુચ સંતજન છે.

૩૪૮. જાણીયુગીને (જાની હોવા છતાં) જે જડ જેવા થઈને રહે અને આત્મબળ પ્રાપ્ત હોવા છતાં જે તે છોડીને દુર્બળ થઈને રહે, તેવા (દેખાવે) જડ અને દુર્બળ સંતને શરણે કોઈ લોકો જતા નથી.

૩૪૯. હૃદમાં ચાસે (સીમાબદ્ધ રહે) તે મનુષ્ય અને બેહૃદ (અનંતના અસીમ) પ્રદેશમાં વિહાર કરે તે સંત. પરંતુ હૃદ-બેહૃદના ભેદથી પરના પ્રદેશમાં વિહરનારની જ્ઞાન-પ્રતિભા તો અગ્રાધ હોય છે.

૩૫૦. સજ્જન અને સંત તો સોના જેવા છે જે સો વાર તૂટે તોય પાછા સાંધી (મેળવી) શકાય. કોઈ ભૂલને લીધે તેમની સાથે આપણો સમ્બન્ધ તૂટે તોય પાછો જોડાઈ જાય છે. પણ દુર્જન તો કુંભારના (કાચી માટીના) ઘડા જેવા છે જેમાં એક જ ધપામાં તડ પડી જાય. તેમની સમ્બન્ધ ક્ષણિક હોય છે.

૩૫૧. જે દુનિયાની અશા છોડીને જીવનમુક્ત થઈને જ રહે તથા જેની આગળ ને પાછળ પ્રભુ પોતે જ રખવાળું કરતો કરતો હોય એવા પ્રભુના દાસને કુ બ પડે જ કેમ ?

અસંજન

સંજતિ ભઈ તો કયા લયા હિરદા લયા કોર,
નો નેજા પાની ચઢે તબી ન લીજે કોર. ૩૫૨

હરિયા જનૈ રૂપડા જો પાની કા નેહ,
સૂખા કાં ન જનઈ કેતહ બૂડા મેહ. ૩૫૩

કબિરા મૂઢક પ્રાનિયાં નખસિખ પાખર આહિ,
આહનહારા કયા કરે ખાન ન લાગે તાહિ. ૩૫૪

પસુવા સોં પાલા પર્યો રહુ રહુ ક્રિયા ન ખીજ,
ભિસર ખીજ ન ભિગસી ઘાલૈ દૂના ખીજ. ૩૫૫

કબિરા ચંદન કે નિકટ નીમ લી ચંદન હોય,
બૂડે બાંસ બડાઈયા ચેં જનિ બૂડો કોય. ૩૫૬

આલ બકુલ કી ચલત હૈ બહુરિ કહાપૈ હંસ,
તો સુકતા કૈસે ચુગૈ પરૈ કાલ કે હંસ. ૩૫૭

સાધુ લયા તો કયા હુઆ માલા પહિરિ ચાર,
બાહર ભેસ બનાઈયા લીતર ભરી ભંગાર. ૩૫૮

માલા તિલક લગાઈ કે ભક્તિ ન આઈ હાથ,
દાઢી મૂંછ મુડાઈકે ચલે દુની કે સાથ. ૩૫૯

દાઢી મૂંછ મુડાઈકે હુઆ ઘોટમઘોટ,
મન કો કર્યો નહિ મૂડીએ જામે ભરિયા ખોટ. ૩૬૦

મૂંડ મુંડાયે હરિ મિલૈં સખ કોઈ લેહિ મુંડાય,
બારબાર કે મૂંડને ભેડ ન વકુંઠ જાય. ૩૬૧

અપસંગન.

૩૫૨. (ફુજનું) કાળજું એવું કઠોર થઈ ગયું હોય છે કે એને સારી સંગત થાય તોયે શું ? એ તો પથ્થર પર પાણીના ધોધ જેવું છે. નવ વાંસડા જેટલું પાણી તેના પર ચઢી જાય તોય કાળજની કોર પણ પડતી નથી.
૩૫૩. પાણીનો પ્રેમસંબંધ હોવાને લીધે હરિયાળાં ઝાડ પાણીની મહત્તા જાણે છે, પણ ગમે તેટલા પાણીમાં તરબોળ થયા હોય તોયે સૂકા (ભાવનારાહિત) લાકડાને વરસાદની (આર્દ્ર ભાવની) ગમ પડતી નથી.
૩૫૪. કપીર કહે છે કે ફુજનો તો નખ-શિખ લોહાની મૂલ પહેરેલ પ્રાણી જેવા છે. એમને (અંદર) તો કોઈ (ઉપદેશનું) તીર લાગતું જ નથી. એટલે પછી તીર મારનાર (માર્ગદર્શક શુરુ) શું કરે ?
૩૫૫. આ તો (ફુજનફી) પશુને પહેલે પડવાનું થયું છે એટલે હે હૃદય ! તું રહી રહીને આમ વ્યાકુળ ના થઈશ. જમીન જ ખારી હોય એટલે પછી એમાં બમણાં બીજ વાવે તોયે તે ઊગવાનાં તો નહિ જ !
૩૫૬. કપીર કહે છે કે ચંદન (સંત)ની સોગતથી તો કદાચ લીમડો (ફુજન) પણ ચંદન બની જાય. પણ અભિમાનમાં અચ્છડ રહેતો જોયો વાંસ ડૂબી જાય છે; માટે રખે કોઈ એવી રીતે બકાશમાં ડૂબી જતા !
૩૫૭. તું ચાલ તો બગવાની (કપટી) ચાલે છે ને વળી પાકે પોતાને હંસ (સંત) કહેવડાવે છે ? પણ બગવાથી હંસો વચ્ચે મોતીનો ચારો કેવી રીતે ચરાય ? એને તો (દંભ ખુલ્લો થતાં) મરવું જ પડે છે.
૩૫૮. ચાર માળા ડોકમાં ધાલીને સાધુ બની બેઠા તેથી શું વળ્યું ? આમ બહારથી તો સાધુનો વેશ કાઢ્યો છે પણ અંતરમાં તો દુર્ગુણોનો ભંગાર ભરેલો છે !
૩૫૯. માળા ને તિલક (બાહ્ય ચિહ્નો) ધારણ કરવાથી ભક્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી. (સંન્યાસીની જેમ) દાઢી ને મૂછ મૂંડાવવા છતાંયે એવા (વેશધારીઓ) તો દુનિયાની રીતે જ (આસક્તિમય) જીવન ગાળતા હોય છે !
૩૬૦. દાઢી ને મૂછ મૂંડાવીને તું મોઢે સાવ સફાચટ થઈ ગયો ખરો, પણ તું અસત્ય અને અજ્ઞાનથી ભરપૂર એવા આ મનને જ શા માટે મૂંડીને સ્વચ્છ કરતો નથી ?
૩૬૧. એમ માનું મૂંડાવ્યાથી પ્રજ્ઞ મગતા હોય તો બધા જ માનું મૂંડાવી લે. કેટલીયે વાર કેશ મૂંડાવનાર વેદુ કંઈ વૈકુંઠ પામતું નથી !

કેસન કહા બિગારિયા જો મૂંઠો સૌ બાર,
મન કો કયોં નહિં મૂંઠિયે જામેં વિષય વિકાર. ૩૬૨

બાંબી ફૂટે આવરે સાંપ ન મારા જાંયે,
મૂરખ બાંબી ના હસે સર્પ સળન કો ખાય. ૩૬૩

જો વિભૂતિ સાધુન તણ તેહિં વિભૂતિ લપટાય,
જોન બવન કરિ હારિયા સ્વાન સ્વાદ કરી ખાય. ૩૬૪

હમ જાના લુમ મગન હૌ રહે પ્રેમરસ પાગિ,
રંચક પવન કે લાગતે જીઠે નાગ સે જાગિ. ૩૬૫

સજ્જન તો દુર્જન લયા સુમિ કાહુ કો મોલ,
કાસા તાંબા હવે રહા નહિં હિરણ્ય કા મોલ. ૩૬૬

લોહે કેરી નાવરી પાહન ગરુઆ ભાર,
સિર મેં વિષ કી મોટરી ઉતરન આહે પર. ૩૬૭

સકલૌં દુરમતિ દૂરિ કરુ અઘણ જનમ બવાહિ,
કાગગવન બુધિ છોડિ દે હંસગવન ચલિ આહિ. ૩૬૮

અંદન સર્પ લપેટિયા અંદન કાહં કરાય,
રોમ રોમ વિષ લીનિયા અમૃત હહાં સમાય. ૩૬૯

મલયાગિરિ કે ખાસ મેં બેધા નહંક પલાસ,
બેના કબહું ન બેધિયા જુગજુગ રહિયા પાસ. ૩૭૦

જહર જિમીં દૈ રોપિયા અમીં સીચેં સૌ બર,
કબીરા બલકે ના તઝે જામેં જોન બિચાર. ૩૭૧

૩૬૨. આ કેશે શું બગાડ્યું છે કે એમ ને આમ સેંકડો વાર મૂંઢી નાખવા ?
ભરપૂર વિષય વિકારોથી વિકૃત થઈ ગયેલા આ મનને જ (સ્વચ્છ કરવા) -
શા માટે નહીં મૂંડવું ?

૩૬૩. અરે બાવરા ! રાફડાને ટીપવાથી અંદર બેઝેલો સાપ મરતો નથી. મૂખ !
એ રાફડો કંઈ કરડતો નથી; એની અંદર ભરાઈ રહેલો સાપ જ બધાને
ખાઈ જાય છે.

૩૬૪. જે દુન્યવી માયા મોહને ભસ્મ સમજીને સાધુસ તોએ ત્યજી દીધાં હોય
છે તે જ તુ તારે અંગે લાપેટ છે ! આ તો ઊઘટી કરી નાખેલું અન્ન -
કૂતરો લહેજતથી ચાટી જાય તેવું કહેવાય !

૩૬૫. અમને તો એમ થયું કે તુ ધ્યાનમાં તદ્દલીન થઈને પ્રભુ-પ્રેમમાં તરબોળ
થઈ ગયો છે ! પણ આ તો જરાક (પ્રતિકૂળતાનો) પવન લાગતાં જ
તું તો (કોષથી) નાગની જેમ ઝેરી ફૂંકાડો મારી જાગી ઊઠ્યો !

૩૬૬. સજ્જન બે કોઈકેનાં વેણુ સામળીને દુર્જન થઈ જાય તો એનું મૂલ્ય
શુદ્ધ સુવણું જેટલું નહીં, પરંતુ કાંસા અને તાંબા જેટલું જ (ઊતરતી
કોટિયું) સમજવું.

૩૬૭. (જનન) લોખંડની નાવ કરી છે, તેમાં વળી ભારે પથરા (વિકારોના) -
ભયાં છે, માથે ઝેરની (દુર્ગંધ અને દુષ્ટકર્મની) પોટલી લઈને તું (ભવ -
સાગરની) પાર ઊતરવા માગે છે ?

૩૬૮. બધી કુણુદિને કાઢી નાખીને તારા જીવતરને સુંદર બનાવી દે. કાગડાની
રીતે (મહાનતામાં) ચાલવાની કુમતિ મૂકી દઈને હંસ (સજ્જન સંત)ની
ચાલે ચાલ્યો આવ

૩૬૯. ચંદન વૃક્ષ (શુદ્ધ માનવ જીવ)ને સાપ (પાપ) વીંટાઈ વળ્યો છે; તોય
એ ચંદન વૃક્ષનું શું કરી શકે ? તારા તો રોમેરોમમાં ઝેર ભરાયેલું
છે; પછી તેમાં અચૂત (જ્ઞાન) ક્યાંથી સમાઈ શકે ?

૩૭૦. મલયગિરિમાં સુખડની સોબતથી ખાખરાતું ઝાડ પલટાઈને સુગંધિત
થઈ જાય છે. પણ વાંસનું ઝાડ (દુર્જન) જુગના જુગ ચંદન સાથે રહે
છે તોયે તેમાં ફેર પડતો નથી. સજ્જનોના સંપર્કથી પણ ખરા દુર્જન -
બદલાતા નથી.

૩૭૧. કપીર કહે છે કે ઝેરનાં ખીજ જમીનમાં રોપીને પછી એની ઉપર
સેંકડો વાર અચૂતનું સિંચન કરે તેથી શું વળે ? આ સંસારમાં જેનામાં
જે વિચાર (સ્વભાવ ખીજ રૂપે) હોય છે તે કોઈ છોડતું નથી.

શુરુ બિચારા કયા કરૈ શિબ્ય હી મેં હૈ ચૂક,
ચબદબાણુ બેધે નહીં "ખાંસ બળવૈ કૂંક. ૩૭૨

સતસંગ

કબિરા સંગત સાધ કી હરૈ ઔર કી વ્યાધિ,
સંગત ખૂરી અસાધ કી આઠોં પહર ઉપાધિ. ૩૭૩

કબિરા સંગત સાધુ કી જૈ કી ભૂસી ખાય,
ખીર ખાંઠ લોજન મિલ સાકટ સંગ ન જાય. ૩૭૪

કબિરા સંગત સાધુ કી જ્યોં ગંધી કા ખાસ,
જો કછુ ગંધી દે નહીં તો લી ખાસ સુખાસ. ૩૭૫

મથુરા ભાવૈ દારિકા ભાવ જા જગનાથ,
સાધ સંગતિ હરિ ભજન બિનુ કછુ ન આવૈ હાથ. ૩૭૬

તે દિન ગએ અકારથી સંગતિ લઈ ન સંત,
પ્રેમ બિના પશુ જીવના ભક્તિ બિના ભગવંત. ૩૭૭

કબિરા મન પંછી લયા ભાવૈ તહંવા જાય,
જો જૈસી સંગતિ કરૈ સો તૈસા ફલ ખાય. ૩૭૮

કબિરા ખાંઈ કોટ કી પાની પિબૈ ન કોય,
જાય મિલે જબ ગંગ સે સખ ગંગોદક હોય. ૩૭૯

કુસંગ

જાનિ ખૂઝિ સાંચી તજૈ કર જૂઠી સો નેહ,
તાકી સંગતિ હે પ્રભુ સપને હુ મતિ દેહ. ૩૮૦

તોહિ ખીર જો પ્રેમ કી પાકા સેતી ખેલ,
કાંચી સરસોં પેરિ કૈ ખલી લયા ના તેલ. ૩૮૧

૩૭૨. શુરુ બિચારા શું કરે? શિષ્યમાં જ દોષ છે. તે પોતે જ (જ્ઞાનરૂપી) શબ્દ બાલુથી પોતાના હૃદયને વીધવા દેતો નથી. જેમ પોતા વાંસમાં ફૂંકે કાલુઓની આરપાર નીકળી જાય છે તેમ જડ શિષ્યને પ્રબોધેલો ઉપદેશ વ્યર્થ જાય છે. (તપ અને સાધના વિના બ્રહ્માના જ્ઞાન અને આનંદનું મધુર સંગીત જીવનમાં પ્રકટતું નથી.)

સત્સંગ

૩૭૩. કબીર કહે છે કે સંતનો સંગ ખીજના દુઃખનું નિવારણ કરે છે પણ દુઃખનનો સંગ તો એવો ખરાબ હોય છે કે તે આઠે પહેર ઉપાધિ જ કરાવે છે.
૩૭૪. કબીર કહે છે કે જવનું થૂણું ખાવાનું મળે તોયે સંતનો સંગ જ સારો, પણ ખીર સાકરવાળાં મિષ્ટાન્ન ભોજન મળે તોયે શાકંતોના સંગમાં જવું નહીં.
૩૭૫. કબીર કહે છે કે સંતનો સંગ તો અત્તર વેચનારની સોબત જેવો છે. એ અત્તરવાળો આપણને કંઈ જ ના આપે તો પણ માત્ર એની પાસે રહેવાથી જ આપણે મધમધી ઊઠીએ છીએ.
૩૭૬. ચાહે તો મયુરા ને દારકાનાં તીર્થધામ ફરે કે જગન્નાથની જાત્રાએ જાઓ, પણ સંતનો સમાગમ અને હરિ ભજન વગર કશુંયે (પુણ્ય) હાથમાં નહીં આવે. (પ્રભુપ્રાપ્તિ માટે આવશ્યક આંતરિક પવિત્રતા સત્સંગથી જ મળે).
૩૭૭. સંતનો સમાનમ ના સેવ્યો હોય તેવા (જિંદગીના) દિવસ ફોગટ જ ગયા એમ સમજવું. ભગવાનની ભક્તિ અને પ્રેમ વિનાનું જીવન પણ સમાન છે.
૩૭૮. કબીર કહે છે કે આ મન તો પંખી જેવું થઈ ગયું છે. એ તો એને જ્યાં ગમે ત્યાં જઈ શકે છે. જે જેવો સંગ સેવે છે, તેવું જ તે ફળ પામે છે. (મનની સત્સંગમાં રુચિ જરૂરી છે.)
૩૭૯. કબીર કહે છે કે કિલ્લાની (મલિનતા ભરી) ખાઈનું પાણી કોઈ પીતું નથી, પરંતુ એ જ પ્રવાહ (પતિત પાવની) ગંગામાં મળી જાય છે ત્યારે તો બધું જ પાવત્ર ગગાળી જતી જાય છે. (સત્સંગ જીવનને નિર્મળ કરે છે.)

કુસંગ

૩૮૦. હે પ્રભુ ! બાણીયુગીને જ સાચાનો સંગ છોડીને જૂઠા સાથે સ્નેહ રાખે છે, તેવાનો સંગ મને સ્વપ્નમાં પણ ના આપીશ
૩૮૧. તને જે પ્રેમ ભક્તિની પ્રભુપ્રાપ્તિ માટે ચટપટી લાગી છે તો તું પાકા (પરિપક્વ જ્ઞાની સત્)નો સંગ સેવ્યા કર. કાચા સરસવ (અધકચરા સાધુ). પીલવાથી તેનો ખોળ નહીં થાય અને તેમાંથી તેલ (જ્ઞાન) તો નહીં જ મળે.

દાગ જો લાગાં નીલ કા સૌ મન સાયુન ધોય.
કોટિ જતન પરખોધિયે કાગા હંસ ન હોય. ૩૮૨

મારી મરે કુસંગ કી કેરા કે ઢિગ ખેર,
વહ હોલૈ વહ અંગ ચિરૈ બિધિ ને સંગ નિવેર. ૩૮૩

કેરા તબહિ ન ચેતિયા જખ ઢિગ લાગી ખેરિ,
અખ કે ચેતે કયા ભયા કાંટન લીન્હોં ચેરિ. ૩૮૪

સેવક ઔર દાસ

કર ધની કે પડી રહે ધકા ધની કા ખાય,
કબહુંક ધની નિવાજઈ જો કર છાંકિ ન જાય. ૩૮૫

દાસાતન હિરદે નહીં નામ ધરાવે દાસ,
પની કે પીયે બિના કેસે મિટે પિયાસ. ૩૮૬

ભુક્તિ મુક્તિ માંગૌં નહીં લક્તિ દાન દૈ મોહિં,
ઔર કોઈ યાચૌં નહીં નિસદિન યાચૌં તોહિં. ૩૮૭

કાજર કેરી કોફરી અસા યહ સંસાર,
ખલિહારી વા દાસ કી પૈકિ કે નિકસન-હાર. ૩૮૮

અનરાતે સુખ સોવના રાતે નીંદ ન આય,
જ્યેં જલ છૂટે માછરી તલક્ત રૈન બિહાય. ૩૮૯

જા ઘટ મેં સાંધ બસૈ સો ક્યેં છાના હોય,
જતન જતન કરિ દાબિયે તૌ ઉબિયાલા સોય. ૩૯૦

૩૮૨. અરે આ તો એવી ગળીના કાષ (કુસંગતું કથંક) પડેલા છે કે સો મણુ સાણુથી બાજી ઉપાયેથી પણ નહીં ધોવાયં. કોટિ ઉપાય કે ઉપદેશ કરા તોયે કાગડાનો હંસ નહીં બની શકે.
૩૮૩. કેળની પાસે (સજ્જનોમાં) એક કાંટાળી બોરડી (દુર્જન) ભગી નીકળી છે. તેની ખરાબ સોબતને લીધે કુંઠ હેરાન હેરાન થઈ ગઈ છે. કેળ હાલે છે તો બોરડીના કાંટાથી એનું અંગેઅંગ ચિરાઈ બધ છે. એ જ રીતે વિધાતાએ એમની અંતોખી સોબત ગોઠવી છે !
૩૮૪. પોતાની પાસે બોરડી ભગવા માંડી ત્યારે કેળ ચેતી નહીં. હવે તો એના કાંટા બધી બાજુથી ઘેરી વળ્યા છે એટલે મોડા મોડા ચેત્યાથી શું વળે ? (દુર્જુષુ ને પાપવૃત્તિને મૂળથી જ કામવાં જોઈએ).

સેવક અને દાસ

૩૮૫. માલિકને બારણે પડ્યો રહે, માલિકના ધક્કા ખાતો રહે અને જો માલિકના દાર છેડે નહીં. તો કોઈકે ઢ્હાડો તો માલિક પ્રસન્ન થઈને જરૂર દયા કરશે જ ને !
૩૮૬. નામે દાસ કહેવડાવવું છે અને હૃદયમાં સાચો દાસભાવ (ભક્તિ) તો છે નહીં ! પાણી પીધા વિના તરસ કેવી રીતે છોપે ? (ભક્તિ વિના તૃષ્ણા ટળે નહીં.)
૩૮૭. હે પ્રભુ ! હું ભોગ કે મોક્ષ માગતો નથી. બીજા કોઈ પાસે નહીં પણ તમારી જ પાસે હું રાતદિવસ આટલું જ માણું છું કે મને ભક્તિદાન દો.
૩૮૮. આ સંસાર તો કાળજીની કાટડી જેવો છે. એમાં પ્રવેશીને જે (નિર્દોષ રહી) બહાર નીકળી આવે તેવા પ્રભુ-ભક્તની તો બલિહારી છે.
૩૮૯. રાત ન હોય ત્યારે સુખેથી સૂએ (જગત જે વિશે ભગત હોય તેમાં બેપરવા રહે) પણ રાતે (જગત જે વિષે બેપરવા છે તે પ્રભુપ્રાપ્તિ માટે) જાંઘ વિના ભજે. પાણીમાંથી કાઢેલી માછલીની જેમ તરફડિયાં મારતાં આખી રાત વિતાવે છે. (યા નિશા સર્વ ભૂતાનામ્ તસ્યાં ભગતિ સંયમી. ગીતા અ. ૨-૬૯).
૩૯૦. જે શરીર પ્રભુના ધામ રૂપ થઈ ગયું છે તે કંઈ જાતું રહી શકે ? ગમે એટલી મહેનત કરીને એ છુપાવવા અથત્ન કરે તોયે એનાં અજવાળાં તો પથરાવાનાં જ !

ਸਭ ਥਟ ਮੇਰਾ ਸਾਂਝਿਆ ਸੁਨੀ, ਸੇਭ ਨ ਕੋਧ,
ਘਲਿਛਾਰੀ, ਵਾ ਫਾਸ ਕੀ ਯ ਥਟ ਪਰਗਟ ਛੋਧ. ੩੬੧

ਲੇਖ

ਤਾਤ੍ਵ ਤਿਲਕ ਮਾਥੇ ਦਿਯਾ ਸੁਰਤਿ ਸਰਬਨੀ ਕਾਨ,
ਕਰਨੀ ਕੰਠੀ ਕੰਠ ਮੇਂ ਪਰਸਾ ਪਛ ਨਿਰਾਨ. ੩੬੨

ਮਨ ਮਾਲਾ ਤਨ ਮੇਘਲਾ ਲਧ ਕੀ ਕਰ ਲਭੂਤ,
ਅਲਖ ਮਿਲਾ ਸਭ ਦੇਖਤਾ ਸੋ ਜੋਗੀ ਅਵਖੂਤ. ੩੬੩

ਤਨ ਕੋ ਜੋਗੀ ਸਭ ਕਰ ਮਨ ਕੋ ਘਿਰਵਾ ਕੋਧ,
ਸਫਲੈ ਸਭ ਭਿਖਿ ਪਾਏਏ ਜੋ ਮਨ ਜੋਗੀ ਛੋਧ. ੩੬੪

ਛਮ ਤੋ ਜੋਗੀ ਮਨਛਿੰ ਕੇ ਤਨ ਕੇ ਹੈ ਤੇ ਐਰ,
ਮਨ ਕਾ ਜੋਗ ਲਗਾਵਤੇ ਫਸਾ ਲਛਿ ਕਛੁ ਐਰ. ੩੬੫

ਚੇਤਾਵਨੀ

ਕਥਿਰਾ ਗਵੰ ਨ ਕੀਜਿਏ ਕਾਲ ਭਛੇ ਕਰ ਕੇਸ,
ਨਾ ਜਨੀ ਕਿਤ ਮਾਰਿ ਹੈ ਕਥਾ ਬਰ ਕਥਾ ਪਰਦੇਸ. ੩੬੬

ਭੂਠੇ ਸੁਭ ਕੋ ਸੁਭ ਕਹੈ ਮਾਨਿਤ ਹੈ ਮਨ ਮੋਛ,
ਯਗਤ ਅਯੋਨਾ ਕਾਲ ਕਾ ਕੁਛ ਸੁਭ ਮੇਂ ਕੁਛ ਗੋਛ. ੩੬੭

ਕੁਸਲ ਕੁਸਲ ਹੀ ਪ੍ਰਭਤੇ, ਯਗ ਮੇਂ ਰਛਾ ਨ ਕੋਧ,
ਯਰਾ ਮੁਢ ਨਾ ਲਧ ਸੁਆ ਕੁਸਲ ਕਹਾਂ ਸੋ ਛੋਧ. ੩੬੮

ਪਾਨੀ ਕੇਰਾ ਘੁਛਘੁਛਾ ਅਸ ਮਾਨੁਖ ਕੀ ਜਾਤ,
ਦੇਖਤ ਹੀ ਛਿਪ ਜਾਯਗਾ ਜਯੋਂ ਤਾਰਾ ਪਰਲਾਤ. ੩੬੯

૩૯૧. મારો સાંઈ (ભગવાન) તો ઘટઘટમાં (પ્રત્યેક દેહમાં) પોઢેલો જ છે. કોઈ (જીવન) સેજ એણે સૂત્રી નથી રાખી. પણ જેના જીવનમાં એ (જગીન) પ્રગટ થાય છે, એવા પ્રભુના દાસની તો બલિહારી જ છે.

ભેખ

૩૯૨. જેણે નિર્વાણના પરમપદનો (આત્મી સ્થિતિનો) પાવન સ્પર્શ કર્યો છે તેના લલાટમાં (ચૈતન્ય તત્ત્વનું) જ્યોતિર્ભય તિલક હોય છે, કાનમાં અભ્યાસ-ધ્યાનનાં કુણ્ડલ હોય છે અને કંઠમાં સત્કર્મની દિવ્ય કડી હોય છે.

૩૯૩. મનની માળા અને તનનો કંદોરો કરીને જેણે ભયને ભસ્મ કરીને તેની ભભૂતિ અંગેઅંગ લગાવી હોય અને સર્વમાં જેને અલ્પ પરમાત્માનાં દર્શન લાધ્યાં હોય એ જ સાચો અવધૂત યોગી છે.

૩૯૪. શરીરને તો બધાયે (વેપ ધારણ કરીને) યોગી બનાવે છે, પણ કોઈ વિરક્ષા જ (સાધના કરીને) મનને યોગી બનાવતા હોય છે. જે સાચી રીતે મન યોગી થયું હોય તો સંપૂર્ણ રીતે સફળ અવસ્થાની (બ્રહ્મજ્ઞાનીની સ્થિતિ) પ્રાપ્ત થાય છે.

૩૯૫. આપણે તો મનના જ યોગી છીએ, તનના હોય તે તો ખીજા આ મનનો યોગ સાધતાં સાધતાં તો કંઈ ચોર જ સ્થિતિ થઈ જાય છે. (ગિન્દુનો સિન્દુ થઈ જાય છે.)

ચૈતવણી

૩૯૬. કબીર કહે છે કે કશાનુયે અભિમાન ના કરીએ. કાળે જીવનો ચોટલો હાથમાં પકડેલો જ છે ઘરમાં કે પછી પચ્છેશમાં, એ આપટ મારીને ક્યારે એનો કાળિયો કરી જશે તેની કશી જ ખબર નથી.

૩૯૭. મિથ્યા સુખને (બ્રમને લીધે) સાચું સુખ માનીને તું મનમાં મલકાય છે, પણ યાદ રાખ કે કાળ તો બેઠો બેઠો આપ્પા જગતનું ચલાવું કરીને તે કાકી રહ્યો છે; એમાં ફેર એટલો જ કે કોઈ એના મોમાં છે તો કોઈક એના ખોળામાં છે.

૩૯૮. કુશળ હો એમ પૂછ્યા કરનારા કોઈ આ જગતમાં કુશળ રહ્યા નથી ! અહીં ધકપણનો નાશ થયો નથી ને મૃત્યુને ભય ટળ્યો નથી પછી કોઈનેયે કુશળ (સુખ) ક્યાંથી હોય ?

૩૯૯. આ મનુષ્યનું જીવન તો પાણીના પરપોટા જેવું છે. પરોઢિયાના તારાની જેમ એ તો જોત જોતામાં જ અદૃશ્ય થઈ જાય છે.

રાત ગવાઈ સોય કર, દિવસ ગવાયા ખાય,
હીરા જનમ અમોલ થા કોટી બદલે જાય. ૪૦૦

આછે દિન પાછે ગયે શુરુ સે કિયા ન હેત,
અબ પછતાવા કયઃ કરૈ ચિડિયાં ચુગ ગઈ ખેત. ૪૦૧

કાલ કર સો આજ કર આજ કરૈ સો અબખ,
પલ મેં પરલૈ હોયગી બહુરિ કરેગા કબખ. ૪૦૨

પાવ પલક કી સુધિ નહીં કરૈ કાલહં કા સાજ,
કાલ અચાનક મારસી જ્યોં તીતર કા બાજ. ૪૦૩

કબિરા નૌખત આપની દિન દસ લેહુ બબખ,
યહ પુર પટન યહ ગલી બહુરિ ન દેખોં આય. ૪૦૪

પાયોં નૌખત બાજતી હોત છતીસોં રાગ,
સો મંદિર ખાલી પડા ખેકન લાગે કાગ. ૪૦૫

ભિજડ ખેડે ઠીકરી ગઠિ ગઠિ ગયે કુમહાર,
રાવન સરિખા ચલ ગયા લંકા કા સરદાર. ૪૦૬

કબિરા ગર્વ ન કીજિયે અસ જોખન કી આસ,
ટેસૂ કૂલા દિવસ દસ ખંખર લયા પલાસ. ૪૦૭

કબિરા ગર્વ ન કીજિયે ભંચા દેખ અવાસ,
કાલહં પચેં ભુઈ લેટના ભાપર જમસી ઘાસ. ૪૦૮

ઐસા યહ સંસાર હૈ જૈસા સેમર ફૂલ,
દિન દસ કે ખ્યોહાર મેં જૂઠે રંગ ન બૂલ. ૪૦૯

માટી કહૈ કુમહાર કા તૂ કયા રૂંદે મોહિં,
કેક દિન ઐસા હોયગા મેં રૂંદેગી તોહિં. ૪૧૦

૪૦૦. રાત સૂવામાં બગાડી અને દિવસ ખાવામાં (ભોગમય પ્રવૃત્તિમાં) બગાડ્યા.
આ માનવ જન્મ તો અમૂલ્ય હીરા જેવો છે. એ પામવા છતાં તું એને
ઠોડીને મૂલે ગુમાવી રહ્યો છે !
૪૦૧. જીવનનો (આત્મસાધના માટેનો) ઉત્તમ સમય તો વહી ગયો. તેમ છતાં
તે હજી સદૃશ્ય સાથે પ્રેમસંબંધ તો બાંધ્યો નથી ! હવે તો આખું
(જીવનરૂપી) ખેતર ચકલાં (ચંચલ વૃત્તિઓ) એ સાફ કરી નાખ્યું છે.
એટલે પેસ્તાવો કર્યાથી શું વળે ?
૪૦૨. કાલે કરવાનું હોય તે આજે કરી લે અને આજે કરવાનું હોય તે
અબધડી જ કરી લે, કારણ કે પળવારમાં પ્રલય પણ થઈ જાય ! પછી
તું કંચારે કરી શકશે ?
૪૦૩. ધરીના છઠ્ઠા ભાગની તો તને કંઈ જ ખબર નથી ને તું કાલના શણગાર
સજે છે ? અરે ! શિકારી બાજ આપટ મારીને તેતરને હવું ન હવું કરી
નાખે છે, તેમ ઓગિયો તો જ કાળ તારી પર પણ તરાપ મારશે !
૪૦૪. કખીર કહે છે કે દસ દહાડા સૌ પોતપોતાની નોખત વગાડી લો.
(આ જન્મે મળેલા) આ ગામ, આ શહેર ને આ ગલીકુંચીઓ ફરી
ફરીને અહીં આવીને જોવા નહીં મળે !
૪૦૫. અરે આ (દિહરૂપી મહેલને) પાંચે (ઈન્દ્રીયોરૂપી) દરવાજે નોખતો ગાજતી અને
છત્રીસે રાગરાગણીઓ વાગતી. એ જ મ દિર આજે (આતમરામ ભીડી જતાં)
ખાલીખમને સૂનકાર પડ્યું છે! એને કાચી ખાવા કાગડાએ ખેસવા મંડ્યા છે.
૪૦૬. વેરાન, કાચા ધરનાં ઠીકરાં થઈ પડેલી આ બધી ભવ્ય ઇમારતોના
ધડધેયાઓ તો એ બધી ધરી ધરીને (પાછળ છોડીને) ક્યાંયે ચાલ્યા ગયા !
અરે ! સુવણ્વીની લ કાનો રાજા રાવણ પણ (બધું છોડીને જ) ચાલ્યો ગયો !
૪૦૭. કખીર કહે છે કે આ જુવાનીની આશામાં ને આશામાં અભિમાન ના
કરવું. એ તો ચાર દહાડા (અદ્વકાળ) રૂડા રંગે ચમકતા કેસડાં જેવું છે.
કેસડાં (જુવાનીના રંગ) ચાલ્યાં જાય એટલે ખાખરો સૂક્ષ્મા ખાખરા જ
લાગે ને !
૪૦૮. કખીર કહે છે કે ભિંચા ભિંચા મહેલ જોઈને પણ ગર્વ ના કરવો. એ
બધાએ કાલે કે પરમ દિવસે ભોંય ભેગા થવાના અને એમનાં ખડેર
ઉપર ધાસ ભગી નીકળવાનું એ ચોક્કસ છે !
૪૦૯. આ સંસાર તો શીમળાનાં ફૂલ જેવો છે. એના જેવા આ દસ દહાડાના
સંસાર વહેવારના રંગો પણ ક્ષણિક ને મિથ્યા જ છે, એ તું ભૂલીશ નહીં.
૪૧૦. માટી કે ભારને કહે છે, ‘અરે ! તું મને શું રંગદોળે છે ? એક દિવસ
(મૃત્યુનો) એવો જરૂર આવવાનો છે બ્યારે હું જ તને રંગદોળી નાખીશ.’

કળિરા યહ તન જાત હૈ સકૈ તો કૌર લગાવ,
કૈ સેવા કર સાધ કી કૈ શુરુ કૈ શુન ગ.વ. ૪૧૧

મોર તોર કી જોવરી બટિ બાંધા સંસાર,
દાસ કળીરા કયોં બંધે બંધે, નામ આધાર. ૪૧૨

હલેલ માનુષ જનમ હૈ દેહ ન બારંબાર,
તરવર જયોં પત્તા ગડૈ બહુરિ ન લાગે દાર. ૪૧૩

આયે હૈં સો જયંગે રાજા રંક ફકીર,
એક સિંધાસન ચઢિ ચઢે ઇક બંધિ જાત જંજીર. ૪૧૪

જો જાનહ જીવ આપના કરહું જીવ કૈ સાર,
જિયરા એસા પાહુના રિઠૈ ન ફૂજી બાર. ૪૧૫

કળિરા યહ તન જાત હૈ સકૈ તો રાખ બહોર,
ખાલી હાથોં વે ગયે જિનકે લાખ કરોર. ૪૧૬

આસપાસ જોધા ખડે સળી બજાવેં ગાલ,
માંઝ મહલ રો દે ચલા એસા કાલ કરાલ. ૪૧૭

તન સરાય મન પાહંરૂ મનસા ઉતરિ આય,
કોઈ કાહૂંકા હૈ નહીં દેખા કોંક બજાય. ૪૧૮

મૈં મૈં બહી બૂલાય હૈ સકૈ તો નિકસો ભાગ,
કહ કળીર કળ લગ રહૈ રૂઈ લપેટી આગ. ૪૧૯

બાસર સુખ ના રૈન સુખ ના સુખ સપને માહિં,
જો નર બિછુડે નામ સો તિનકો ધૂપ ન છાહિં. ૪૨૦

૪૧૧. કબીર કહે છે કે આ શરીર તો (મરી) ચાલ્યું. તારાથી બને તો એને સાધુસંતની સેવા અથવા ગુરુનાં ગુણગાનમાં રાકી રાખ અને જીવન સાર્થક કરી લે.

૪૧૨. કબીર કહે છે કે આ મારું-તારું (મમત્વ)નું દોરકું વણીને એમાં જ સ સાર બધાઈ ગયો છે. પણ જેને હરિનામનો જ આધાર છે એવા પ્રસુભકતો એમાં શા માટે બંધાય ?

૪૧૩. મનુષ્યનો જન્મ દુર્લભ છે. ફરી ફરીને આ માનવદેહ મળતો નથી જેમ ઝાડનાં પાદડાં એક વાર ખરી જાય તે ફરી પાછાં ઝાડ પર લાગતાં નથી, તેમ ગયેલો જન્મ ફરી પાછો આવતો નથી.

૪૧૪. રાજ, રક ને કકીર એ સર્વ જે અહીં (સંસારમાં) આવ્યા છે તે બધાએ એક દિન જવાના જ, કોઈ સિદ્ધાસન પર સવાર થઈને, તો કોઈ વળી સાંકળથી બંધાઈને. પણ સૌ પરલોક તો જાય જ છે !

૪૧૫. જે આ જીવને તું (સાનદષ્ટિથી) પોતાનો માનતો હોય તો એનું બરાબર જતન કર, કારણ કે જીવ તો આ દેહ રૂપી મંદિરમાં મહેમાન છે. તને એ ફરી વાર કદી નહીં મળે. (આત્મ દેવતાનું આરાધન કર.)

૪૧૬. કબીર કહે છે કે આ શરીર તો કાળનો કાળિયો થવા જઈ જ રહ્યું છે. તારાથી બને તો એને પાછું વાળીને બચાવી લે. અરે ! મોટા મોટા લખપતિને કરોડપતિ પણ અંતે તો ખાલી હાથે જ (દુનિયામાંથી) વિદાય થયા છે.

૪૧૭. આબુબાલુ ખડેપગે ચોક્કા કરતા સૈનિકો હોય, બધાએ અભિમાનથી ગાલ ફુલાવી રહ્યા હોય તેમ છતાં છેક અંતઃપુરમાં પેસી જઈને જીવને ઉપાડી જનારો આ કાળ તો મહા વિકરાળ છે !

૪૧૮. આ શરીર ધર્મશાળા છે. મન રૂપી મહેમાને ઈચ્છાથી આવીને એમાં ઉતારો કર્યો છે. એણે આવીને આટલું તો ચોક્કસ સમજી જ લીધું છે કે અહીં (સંસારમાં) કોઈ કોઈવું નથી !

૪૧૯. કબીર કહે છે કે આ હું-હું ની તો ભારે બલા છે. તારાથી બને તો એનાથી ભાગી છૂટ (નહિ તો એ તને ભરખી જશે.) આગથી ઘેરાઈ ગયેલું-૩ કેટલી વાર ટકી શકે ?

૪૨૦. જે માનવજીવ પ્રભુ (નામ)થી વિખૂટા પડી ગયા છે તેમને દહાડે, રાતે કે સ્વપ્નમાં પણ સુખ-શાંતિ નથી. તેમને ક્યાંયે તડકો મળતો નથી કે છાંયો મળતો નથી !

અપને પહરે જાગિયે ના પડિ રહિયે સાથ,
ના જાનોં છિન ઝોક મેં કિસકા પહરા હોય. ૪૨૧

દીન ગૌવાયો સંગ હુની હુની ન ચાલી સાથ,
પૌવ કુલ્હાડી મારિયા મૂરખ અપને હાથ. ૪૨૨

મેં લૌવરા તોહિ બરજિયા બન બન ખાસ ન લેય,
અટકૈગા કહું બેલ સે તરપિ તરપિ જિય દેય. ૪૨૩

ખાડી કે બિચ લૌવર થા કલિયાં લેતા ખાસ,
સો તો લૌવરા ઉડિ ગયા તજિ ખાડી કી આસ. ૪૨૪

ભય બિનુ ભાવ ન ભપજૈ ભય બિનુ હોય ન પ્રીત,
જખ હિરદે સે ભય ગયા મિટી સકલ રસરીતિ. ૪૨૫

ભય સે ભક્તિ કરે સખૈ ભય સે પૂજા હોય,
ભય પારસ હૈ જીવ કે નિર્ભય હોય ન કોય. ૪૨૬

ઐસી ગત સંસાર કી જ્યોં ગાઠર કી કાટ,
ઝોક પઠા જેહિ ગાઠ મેં સખૈ જાય તેહિ ખાટ. ૪૨૭

ઇકે દિન ઐસા હોયગા કેહ કાહૂં કા નાહિં,
ઘર કી નારી કે કહૈ તન કી નારી નાહિં. ૪૨૮

લૌવર બિલખે ખાગ મેં બહુ ફૂલન કી આસ,
જીવ બિલખે વિષય મેં અંતહું ચલે નિરાસ. ૪૨૯

ચલતી ચક્ષી દેખિકે દિયા કબીરા રોય,
હુઈ પટ લીતર આઈકે સાબિત ગયા ન કોય. ૪૩૦

૪૨૧. મનુષ્યે પોતે જ પોતાના પહેરો ભરવાના છે. એટલે કે (આત્મજ્ઞાન-પૂર્વક) સાવધાનપણે સેવીને જાગૃત રહેવાનું છે. પ્રમાદ સેવીને સૂતા રહેવું ન જોઈએ, કારણ કે ધ્યાન ચૂકીએ તો ઘડી વારમાં જ આપણે આંગણે ખીખ કાઢીને (માયાના કે પડ રિપુઓના) પહેરો લાગી જાય ને તેની ખબર પણ ના પડે !
૪૨૨. આખોયે દિવસ (જન્મ-મારો) તો તેં દુનિયાની આસક્તિમાં જ વીતાવ્યો. તેમ છતાં એ (દુનિયા) તો તારી સાથે ના જ રહી ! મૂરખ ! તું જ વિચારી લે કે તે હાથે કરીને પોતાના પંગ પર કુહાડી મારી છે. (અને દુર્લભ માનવ જન્મ વ્યર્થ ગુમાવ્યો છે.)
૪૨૩. હે જીવ-ભ્રમરા ! મેં તને સંસારના બાગમાં બધે ગ્રંથ લેતાં ભટકવાની ના તો કહી છે. એમ કરવા જતાં (મોહ ને લોભને લીધે) કોઈ જગ્યાએ કોઈ વેલમાં ભરાઈ પડીશ ને પછી તારે તરફતાં મરવું પડશે.
૪૨૪. (દેહરૂપી) વાડીમાં જીવરૂપી ભ્રમરો આવીને કળાઓની સુગંધ (ઇન્દ્રિયના ભોગો) માણ્યો હોતો ! અરે, એ ભ્રમરો તો અંતે દેહવાડીની આશા છોડીને પાછો ભીડી પાણુ ગયો !
૪૨૫. ભય વિના હૃદયમાં ભાવ ઉત્પન્ન થતો નથી અને (વિયોગના) ભય વિના પ્રેમ પણ નથી થતો. હૃદયમાંથી આવેો ભય ટળી જાય તો પછી બધી જ આસક્તિ (રસ) જતી રહે.
૪૨૬. બધા સોફો (મૃત્યુ કે પુરસ્કોકના) ભયના મોયાં જ લક્ષિત ને પૂળ કરે છે. જીવને માટે તો આ ભય-પારસમણિ રૂપ છે (કેમ કે તેને તે સત્પથે દોરે છે) પણ સંસારભરમાં કોઈ નિર્ભય તો છે જ નહિ !
૪૨૭. આ સંસારની ગતિ તો ગાડરિયા પ્રવાહ જેવી છે. એક ઘેટું (અજ્ઞાની જીવ) જઈને ખાડામાં પડ્યું હોય તોયે ખીખ પણ એ જરૂર ને જવાનાં !
૪૨૮. એક દિન એવો આવશે કે કોઈ કોઈનું નહીં રહે. આ તનની નાડી જ્યાં એસશે ત્યારે (મૃત્યુ વખતે) કોણ કહે છે કે ધરની નારી તો સાથ દેશે જ.
૪૨૯. ઘણું કુલોની સુગંધનો ભોગ માણવાની આશામાં ભ્રમરો બાગમાં રોકાયેલ રહે છે. તેવી જ રીતે આ જીવ વિષય ભોગોમાં રોકાયેલ રહે છે. પણ અફસોસ ! ભૂતંતે તો એને નિરાશ થઈને જ ચાકી નીકળવું પડે છે !
૪૩૦. કપીર કહે છે કે કાળની આ આવતી ચક્ષી જોઈને (કડુશુભને લીધે) મારી તો આખો જીવકાઈ ભીડી કે “અરેરે ! કાળના આ બે પડની લીસમાં આવીને કોઈ જ સહીસલામત નીકળ્યો નથી.”

સેમર સુવના સેધના હુઈ ઢેઢી કી આસ,
ઢેઢી ફૂટિ ચટાક દે સુવના ચંદા નિરાસ. ૪૩૧

ધરતી કરતે એક પગ સમુંદર કરતે ફાલ,
હાથન પરખત તૌલતે તિનહૂં ખાયા કાલ. ૪૩૨

આજ કાલ દિન એક મેં ઇસ્થિર નાહિં સરીર,
કહ કબીર કસ રખિહૌ કાંચે ખાસન નીર. ૪૩૩

માલી આવત દેખિકૈ કલિયાં કરૈં પુકાર,
ફૂલિ ફૂલિ ચુનિ લિયે કાલિક હમારી ખાર. ૪૩૪

કાંચી કાયા મન અથિર ધિર ધિર કાજ કરંત,
બચેં બચેં નર નિધડક ફિરત ત્યેં ત્યેં કાલ હસંત. ૪૩૫

હમ જાનૈં ચે ખાયંગે બહુત જમીં બહુ માલ,
જયેં કા ત્યેં હિ રહ ગયા પકાર લ ગયા કાલ. ૪૩૬

દવ કી દાહી લાકડી કાઠિ કરૈ પુકાર
અખ જો બહિં લોહાર ધર ડાહૈં દુશ ખાર. ૪૩૭

જરનેહારા લી મુઆ મુઆ જરાવનહાર,
હૈ હૈ કરતે બી મુએ કાસેં કરૈં પુકાર. ૪૩૮

બાઈ ખીર બટાઉઆ ભરિ ભરિ નૈનન રોય,
બકા થા સો લે લિયા હીન્હા થા દિન દોય. ૪૩૯

તેરા સંગી કોઈ નહીં સખૈ સ્વારથી લોય,
મન પરતીતિ ન બપજૈ જીવ બિસ્વાસ ન હોય. ૪૪૦

કબિરા રસરી પાંવ મેં કહ સેવૈ સુખ ચૈન,
સ્વાંસ નગાડા ફૂંચ કા બાજત હૈ દિન રૈન. ૪૪૧

૪૩૧. બે (રસમયી) ફળની આશાએ પોપટ શીમગાના ઝડ પર બેસીને તેની માવજત કરવા લાગ્યો. પણ એ ફળ ફાટતાં એમાંથી તો સૂકા રેસા જ બહાર આવ્યા. એટલે એ નિરાશ થઈ બેઠી ગયો. (તેવી જ રીતે મિથ્યા સંસાર ભોગમાંથી સાચાં સુખશાંતિની આશા રાખનાર જીવ અ તે નિરાશ થઈને મરે છે.)
૪૩૨. આ ધરતીનું એક ચક્રે શાસન કરનારા, આ સમુદ્રને ફાળ ભરીને જીતનારા અને પહાડને પણ હાથમાં તોલનારા બધાયેનો મહાકાળ તો કાળિયો જ કરી ગયો છે !
૪૩૩. કપીર કહે છે કે આ શરીર સ્થિર નથી. આજ કે કાલ પણ એક દિન તો એ જવાનું જ છે. કાયા વાસણમાં પાણી કેવી રીતે ભરી શકાય ?
૪૩૪. ફૂલ વીણવા આવતા (કાળરૂપી) માણીને જોઈને બધી (જીવરૂપ) કળી-ઓએ તો હાહાકાર મચાવી મૂક્યો. એમને થયું કે આ માણી આજે ફૂલી ફૂલી કળીઓ ચૂંટી લે છે તો કાલે અમારો વારો પણ આવશે જ !
૪૩૫. કાયા કે લ જેવી (ક્ષણભંગુર) કાયા અને અસ્થિર મન લઈને, (સ સારતું આ બધું) સદાયે સ્થિર રહેનાર છે તેવું માનીને મનુષ્યને બેધડક ફરતો ને કામ કરતો મહાકાળ જીવે છે ત્યારે તે હસ્યા કરે છે.
૪૩૬. આપણે તો માનતા હતા કે ખૂબ જમીન-જમીન ને માલ, મિલકત છે. બેઠાં બેઠાં નિરાંતે (ધડપણમાં) ભોગવીશું, પણ એ બધું એ એમનું એમજ પડી રહ્યું ને કાળ જીવને આપટ મારીને ઉપાડી ગયો !
૪૩૭. દાવાનળમાં દાઝેલી લાકડી (ત્રિતાપથી ત્રાસેલો જીવ) જામી જામી બૂમ પાડે છે કે હવે જો છુહારના (કાળના) હાથમાં પડું તો એ મને ફરીથી કામ દેશે ! (પુનર્જન્મમાં ફરી પાછા કષ્ટ વેઠવાં પડશે.)
૪૩૮. અરે ! બળનારા તો મુઆ જ, પણ બળનારાયે મરી પરવાયા. આ બધું 'છે, છે, કહેનારા પણ મુઆ. (સર્વ કંઈ કાળને વશ છે) તો હવે હું (બચાવવા) કેને હાક મારું ?
૪૩૯. અરે ભાઈ મુસાફર ! ચોધાર આંસુએ આમ શાને વિલાપ કરે છે ? એ તો જેવું હવે તેણે તને બે દિન માટે આપેલું. તે (સ્વજનને) હવે તેણે પાછું લઈ લીધું !
૪૪૦. અહીં (સ સારમાં) કોઈ જ તારું નથી. બધા લોકો સ્વાર્થી છે, પણ (આ સત્ય વિશે) સનને ખાતરી થતી નથી અને જીવને વિશ્વાસ બેસતો નથી.
૪૪૧. કપીર કહે છે કે પગમાં તો (કાળરૂપી) દોરડાનું બંધન છે અને તું સુખ-ચેનથી સૂઈ રહ્યો છે ? અહીં તો દિનરાત તારે શ્વાસે શ્વાસે (મૃત્યુ તરફ) કૂચની નોખત વાગી રહી છે !

પાત ઝરંતા, યોં કહૈ સુત તરવર બન હોય,
 અળ કે। બિછુરે ના મિલૈ ફર પરે ગે જાય... ૪૪૨
 કબિરા જંત્ર ન બાજઈ દ્રુટિ ગયા સળ તાર,
 જંત્ર બિચારા કયા કરૈ ચલા બજાવનહાર. ૪૪૩
 સાથી હમરે ચલિ ગયે હમ લી ચાલનહાર,
 કાગદ મેં બાકી રહી તાતેં લાગી બાર. ૪૪૪
 દસ દ્વારે કા પીંજરા તામે પછી પોન,
 રહિયે કો અચરજ હૈ જાય તો અચરજ કૌન. ૪૪૫
 સુર નર મુનિ ઓ દેવતા સાત કીપ નવ બંડ,
 અહ કપીર સળ, લોગિયા દેહ ધરે કા, દહ. ૪૪૬

ઉપદેશ

જો તોકો કાંટા યુવે તાહિ બોવ તૂ ફૂલ,
 તોહિં ફૂલ કો ફૂલ હૈ વાકો હૈ તિરસૂલ. ૪૪૭
 ફૂલ કો ન સતાઈયે બકી મેટી હાપ,
 બિના જીવે કી સ્વાસ સે લોહ ભસમ ફૂલ જાય. ૪૪૮
 કબિરા આપ કંગાઈયે ઓર ન કંગિયે કાય,
 આપ કંગા સુખ હોત હૈ ઓર કંગે દુઃખ હોય. ૪૪૯
 આ ફુજિયા મેં આઈ કે છાડિ દેઈ તૂ ઐઠ,
 દેના હોઈ મેં લેઈ લે જાઠિ જાત હૈ પૈઠ. ૪૫૦
 ઐસી બારી બોલિયે મન કા આપા ખેલ,
 ઓરન કો સીતલ કરૈ આપહું સીતલ હોય. ૪૫૧
 જગામેં ખેરી કોઈ નહીં જો મન સીતલ હોય,
 આ આપા કો ડારિ દે દયા કરૈ સખ કોય. ૪૫૨
 હસ્તી ચઢિયે જ્ઞાન કી સહજ ફૂલીયા ડારિ,
 સ્વાન રૂપ સંસાર હૈ ભૂસન દે અંખ મારિ. ૪૫૩

૪૪૨. ખરી જતાં પાન વૃક્ષને કહે છે કે હે તરુવર ! આ હવે છૂટાં પડીશું એટલે દૂરી મળાશે નહીં, હવે વિખૂટા પડીને દૂર-દૂર જઈ પડીશું !
૪૪૩. કપીર કહે છે કે આ (દેહરૂપી) વાજિંત્ર તો હવે વાગતું નથી ! એના (ઇન્દ્રિયોરૂપી) બધાએ તાર તૂટી ફૂટી ગયા છે. અરે ! પશુ એ બિચારુ વાલ શું કરે ? એનો બજલેયો (જીવ) જ ચાલી નીકળ્યો છે.
૪૪૪. આપણા બધા જ સાથી ચાલી ગયા અને આપણે પોતે પશુ ચાલી નીકળવાના. આ તો (કર્મના) ખાતામાં ચૂકવવાનું થોડું બાકી હશે તેમાં જ આટલી વાર થઈ !
૪૪૫. આ દસ દરવાજવાળા (દેહ) પિંજરમાં પ્રાણરૂપી પવનવેગી પંખી પૂરાએણું છે. એમાં એ લાંબો વખત પૂરાઈ-રહે તો જ નવાઈની વાત છે; પણ (સ્વભાવ અમાણે) એ ભડી જાય, તો એમાં શું આશ્ચર્ય ?
૪૪૬. આ સાત દ્વીપ ને નવખંડ ધરતી ઉપર સુર, નર, મુનિ અને દેવતા એ બધાએ દેહ ધારણ કર્યાં (મૃત્યુરૂપ) દંડ ભોગવે જ છે.

ઉપદેશ

૪૪૭. જો કેઈ તારા માર્ગ ઉપર કાંટા વાવે તોયે તું તેના માર્ગ ઉપર ફૂલ જ વાવજે. પરિણામે તને તો (સત્કર્મ રૂપી) ફૂલનાં ફૂલ જ મળવાનાં અને એના શળ તો (દુષ્કર્મ રૂપી) ત્રિશૂળ (અનેક દુઃખ) થઈ જશે.
૪૪૮. દુર્બળને સતાવીએ નહીં, કારણ કે એની હાંધે ભારે હોય છે. જુઓને, આ જીવ વિનાના (ધમણના) નિસાસાથી તો લોહુ પશુ પીગળી જાય છે !
૪૪૯. કપીર કહે છે કે પોતે ઠગાણુ પણ બીજા કોઈને ઠગણું નહીં. પોતે ઠગાવામાં અંતે સુખ મળે છે પણ બીજાને ઠગવામાં દુઃખ જ થાય છે.
૪૫૦. આ દુનિયામાં આવીને તું ધમંડ છોડી દે અને જેકંઈ લેવું હોય તે ઝડપથી લેતો થા. આ સંસારનો હાટ તો ખલાસ થવા આવ્યો છે.
૪૫૧. મનનું 'હું' પદ છોડી દઈને, બીજાને તેમ જ પોતાને શીતળતા અર્પે એવી મધુર વાણી બોલવી જોઈએ.
૪૫૨. જેનું મનઃશાંત ને શીતળ હોય તેને જગતમાં કોઈ દુઃખ નથી. આ 'હું' પદને છોડીને એ તો બધાંયની ઉપર દયાભાવ રાખે છે.
૪૫૩. સહજ સમાધિનો માલીઓ નાખીને, જ્ઞાનરૂપી ગજરાજ પર સવારી કરી લે (અને સ્વરૂપાનુભવત્રી મસ્તીમાં મહાલ). પછી સંસારરૂપી કૂતરું ભડેને ભર્યાં કરે !

બાળન દેહુ જતરી કલિ કૂટલી મન છેડ,
 તુએ પરાઈ કયા પહી અપની આપ નિએક. ૪૫૪
 આપત ગારી એક હે ઉલટત હોય અનેક,
 કહ કંબીર નહિ ઉલટિયે વહી એક હી એક. ૪૫૫
 ગારી હી એં ઉપજૈ કલહ કપટ ઔ નીચ,
 હારિ એટૈ સો સાધુ હૈ લાગિ મરૈ સો નીચ. ૪૫૬
 જૈસા અનજલ ખાઈએ તૈસા હી મન હોય,
 જૈસા પાની પીજિયે તૈસી બાની ચોય. ૪૫૭
 નાંજન મરન સમાન હૈ મતિ કોઈ માંગો બીખ,
 નાંજન તે મરના બલ પહ સતશુરુ કી સીખ. ૪૫૮
 ઉકર સમાતા અન્ન હૈ તનહિ સમાતા ચીર,
 અધિક હી સંગ્રહ ના કરૈ તાકા નામ કીર. ૪૫૯
 કહતે કો કહિ બન દે શુરુ કી સીખ તુ કોઈ,
 સાકટ જન ઔ જ્વાન કો દિર જવાળ નત દેઈ. ૪૬૦
 જો કોઈ સમજે જૈન મેં તાતોં કહિયે બન,
 સન બન સમજે નહીં તાતોં કછુ કહૈ ન. ૪૬૧
 બહતે કો નત બહન દે કર ગહિ ખેંચહુ કૌર,
 કહો સુના માન નેત્રેં બચન કહો હુઈ કૌર. ૪૬૨
 સકલ હુરમતિ ફર કરિ આછો જન્મ બનાવ,
 કાગ ગમન ગતિ છાંડિ દેહંસ ગમન ગતિ આવ. ૪૬૩
 મધુર બચન હ ઔપધિ કટુકે બચન હૈ તીર,
 અવન દાર ફૂવૈ સંચરૈ સાલૈ સકલ સરીર. ૪૬૪
 બોલત હી પહિચાનિયે સાહુ ચોર કો ઘાટ,
 અંતર કી કરની સખ નિકરૈ સુખ કી ખાટ. ૪૬૫
 પઠિ પઠિ કે પત્થર ભયે લિખિ લિખિ ભયે જો છટ,
 કંબીરા અંતર પ્રેમ કી લાગી નેક ન છીટ. ૪૬૬

૪૫૪. તું બજવેયાને (દેહરૂપી)વાજિત્ર બજાવ્યા કરવા દે. તેમાં વચ્ચે ફલેશ.
—કલહના સ્વરને ન છેડીશ તારે પારકી પંચાત શાને કરવી? તું
તારું પોતાનું જ પતાવને!

૪૫૫. કપીર કહે છે કે ગાળ આવે ત્યારે તો એક જ હોય છે પણ એને
પાછી વાળતાં જ તે અનેક ગણી થઈ જાય છે. એવી રીતે ગાળનેા
ગુણાકાર થવા જ ના દઈએ તો તે એકની એક જ રહી જશે.

૪૫૬. ગાળમાંથી જ ફલેશ, કષ્ટ અને સુસુ પણ નીપળે છે. એનાથી હારીને.
(સામી ગાળ દીધા વિના) જે ચાહ્યા જાય તેઓને સજ્જન ગણવા. પણ
જે ગાળ ખાઈને લડી પડે તેમને હલકા સમજવા.

૪૫૭. જેવું અનન્ય લઈએ તેવું જ મન ધડાય છે અને જેવું પાણી પીએ
તેવી જ વાણી પ્રગટે છે.

૪૫૮. માગવું ને મરવું એ બરાબર છે. માટે કોઈ ભીખ ના માગશો, સદગુરુનો
એ જ બોધ છે કે માગવા કરતાં મરવું બહુ.

૪૫૯. પેટ ભરાઈ રહે તેટલું જ અન્ન લે, દેહ ઢંકાય તેટલાં જ વસ્ત્ર રાખે
અને જરૂરિયાતથી વધારે સંગ્રહ જ ના કરે એવું નામ ફકીર-સંત.

૪૬૦. કહેનારાને કહેવા દે, પણ ગુરુની શિખામણ માન અને શક્તિ (સંપ્રદાયના)-
લોકોને અને લક્ષતા કૃતરાને તુ વળતો જવાબ આપતો નહીં.

૪૬૧. જે સાનમાં સમજી જાય તેને જ વાત કરવી જે સાન કે શબ્દકથું
જ ના સમજે તેને કંઈ કહેવું નહીં.

૪૬૨. તણાઈ જનારને તું તણાવા દઈશ નહીં એનો હાથ પકડીને એને એક
સ્થળે ખેંચી લે. પછી એ તારું કંઈ ન માને તોયે એને શિખામણનાં
બે વચન કહેજે.

૪૬૩. બધી કુચ્છિ દૂર કરીને આ જીવતરને સુંદર બનાવ. કાગડાની (દુષ્ટ).
ચાલથી ચાલવાનું છોડીને હંસની (શુદ્ધ) ચાલે ચાલ્યો આવ.

૪૬૪. મધુર વચન (ઉપકારક) ઔષધિ છે અને કટુવચન (દુઃખક) તીર છે. એ
બન્ને કાનને દરવાજાથી અંદર પેસીને આખાથે શરીરને અસર પહોંચાડે છે.

૪૬૫. શાહુકાર છે કે ચોર તેની પરખ તો બોલતાં જ થઈ જાય છે, કારણ
કે અંતરની કરણી જ મોઢા વાટે નીકળી પડતી હોય છે.

૪૬૬. કપીર કહે છે કે પોતાં વાંચીને પથ્થર (જેવા જડ) થયા ને લખી
લખીને ઈટાળા બન્યા તેથી શું વળુ? હલકામાં પ્રેમની લગીરે છાંટ ન.
લાગી તો પછી એ બધુયે ફાગટ છે.

નામ ભળે મન ખસી કરો યહી ખાત હૈ તાંત,
કાહે કો પઠિ પઠિ મરો કોટિન જ્ઞાન ગરંથ. ૪૬૭

કરતા થા તો કયોં રહા અબ કરિ કયોં પંછિતાય,
ખોવે પેડ ખબૂલ કા આમ કહાં તેં ખાય. ૪૬૮

કબિરા હુનિયા દેહરે સીસ નવાવન' બય,
હિરદે માંહી હરિ બસૈ તૂ તાહી' લૌ લાય. ૪૬૯

મન મથુરા દિલ દારિકા કાથો કાસી જાન,
દસ દ્વારે કા દેહરા તામે' જોતિ પિછાન. ૪૭૦

પૂજ સેવા નેમ મત શુકિયન કા સા ખેલ,
જબ લગ પિઠ પરસૈ નહી' તબ લગ સંસય મેલ. ૪૭૧

તીરથ ચાલે દુધ જના ચિત ચંચલ' મન ચોર,
એકૌ પાપ ન ઉતરિયા મન દસ લાચે જૌર. ૪૭૨

નહાયે ધેયે કયા લયા જો મન મૈલ ન બય,
મીન સદા જલ મેં રહે ધોયે ખાસ ન બય. ૪૭૩

પોથી પઠિ પઠિ જગ. સુઆ પંડિત હુઆ ન કોય,
એકૌ અવધર પ્રેમ કા પઠે સો પંડિત હોય. ૪૭૪

પઠે ગુને સીખે સુને મિટી ન સંસય સૂલ,
કહ કબીર ક.સોં કહૂં ચે હી હુખ કા મૂલ. ૪૭૫

પંડિત જૌર મસાલચી દોનોં સૂઝે નાહિં,
જૌરન કો કર ચાંદના આપ અંધેરેં માંહિં. ૪૭૬

જાંચે ગાંવ પહાડ પર જૌ મોટે કી ખાંહ,
જૌસો કાકુર સેઈયે ઉખરિય જાકી છાંહ. ૪૭૭

૪૬૭. પ્રજ્ઞાનું નામ ભગ્ને ને મન વંશ કરો. એ જ ખરી વાત છે. જ્ઞાનના આ કોટિ કોટિ ગ્રંથો વાંચી-ગોખીને જ્ઞાનેહેરાન થાઓ છો ?
૪૬૮. જે કરતો હતો તેમાંથી તું કેમ અટકી ગયો ? કયાં પછી હવે પસ્તાવાથી શું ? હાથે કરીને તે બાંધણ વાળ્યો, એટલે હવે કરી ખાવાની ક્યાંથી મળે ?
૪૬૯. કખીર કહે છે કે આખી દુનિયા માણું નમાવીનો પ્રણામ કરવા દેવ-મંદિરમાં જાય છે, પણ ભગવાન તો આ હૃદયમંદિરમાં જ વસેલો છે. તું તારે એની જ લગની લગાવ.
૪૭૦. મનને મથુરા, દિલને દારકા અને તારી કાયાને કાશી જાણુ. આ દસ દરવાજાવાળા દેહમંદિરમાં જ એ પરમ જ્યોતિને જોળખી લઇ તું એનાં દર્શન કરી લે.
૪૭૧. સેવા, પૂજા, વ્રત, નિયમ એ બધું જ લીંગધીના ખેલજેવું છે. જ્યાં સુધી (અંતરના અંતઃપુરમાં) પ્રિયતમ પ્રજ્ઞાનો સ્પર્શ ના થાય ત્યાં સુધી મનમાં સંશયનો મેલ રહેવાનો.
૪૭૨. ચંચળ ચિત્ત ને ચોર મન એ બન્ને જ્યાં તીર્થયાત્રા કરવા નીકળ્યાં, પણ ખેમાંથી એક જણે પાપનો ભાર હળવો કર્યો નહીં; બિલટા એ તો દસ મણુ ખીજ પાપ ભરી લાવ્યા !
૪૭૩. મનની મહિનતા દૂર ન થાય તો પછી આમ નહાવા-ધોવાથી શો લાભ ? એમ તો પેલી માછલી પણ હંમેશાં પાણીમાં જ રહે છે; તેમ છતાં એની દુર્ગંધ જતી નથી.
૪૭૪. પોતાં ગોખા ગોખીને આખી દુનિયા મરો પરવારો. તોયે કોઈ એમાંથી સાચો જ્ઞાની પાક્યો નહીં ! અરે ! પ્રેમનો આ એક જ અક્ષર શીખી લે તો (માનવી) સાચો પંડિત થઈ જાય.
૪૭૫. કખીર કહે છે કે ભણુ, ગણુ, લખે, વાંચે ને શીખે તો પણ અંદરથી શંકાનો કાંટો નીકળે નહીં તેનું શુ થાય ? દુઃખનું મૂળ આ (શંકા) જ છે તે કોને કહેવું ?
૪૭૬. પંડિત અને મશાદયી એ બન્નેને દેખાતું નથી, કારણ કે તેઓ ખીજને અજવાળું કરી આપે છે, પણ પોતે તો અંધારામાં જ અથડાતા હોય છે.
૪૭૭. જ્યાં પહાડ પર વસેલા ગામમાં નિવાસ અને મોટાનું શરણુ (સંકટમાંથી) જાગરી જવા માટે સેવવા યોગ્ય છે. (પરમાત્મા ઉપર જ્યાં બ્રહ્માંડમાં વસે છે અને મહાન છે તેથી તેનું શરણુ ગ્રહણુ કરવું.) સેવા તો એ જ સ્વામીની કરવી કે જેથી એનો આશ્રય લીધાથી ખેડો પાર થઈ જાય.

હે કબીર તૈં બિતરિ રહુ સંબલ પરોહ ન સાથ,
સમલ ઘટે ઔ પગ થકે ભવ બિરાને હાથ. ૪૭૮

અપા તને ઔ હરિ ભને નખ સિખ તને બિકાર,
સખ જિહ તે નિરજૈર રહુ સાધુ મતા હૈ સાર. ૪૭૯

બહુ બંધન તે બાંધ્યા એક બિચારા ભવ,
કા બલ છૂટે આપને જો ન છુડાવૈ પીવ. ૪૮૦

સમુઝાયે સમુઝે નહીં પરહથ આપે બિકાય,
મેં અંચત હૈ આપ કો ચલા સો જમપુર ભય. ૪૮૧

વોહુ તો વૈસહિ - ભયા તૂ મતિ, હોઈ અયાન.
તૂ શુણવંત વે નિરશુણી મતિ એકે મેં સાન. ૪૮૨

પૂરા સાહેબ સૈઈયે સંખ બિધિ પૂરા હોઈ,
ઓછે નેહ લગાઈયે મૂલો આવૈ ખોઈ. ૪૮૩

પહિલે ધુરા કંમોઈ કે બાંધી વિષ કે મોટ,
કોટિ કમ મિટ પલક મેં આવૈ હરિ કી ઓટ. ૪૮૪

કામ

સહ કામી દીપક દસા સોખૈ તેલ નિવાસ,
કબિરા હીરા સંતજન સહજૈ સદા પ્રકાસ. ૪૮૫

કામી કોધી લાલચી કનસે ભક્તિ ન હોય,
ભક્તિ કરૈ કોઈ સૂરમા ભતિ બરન કુલ ખોય. ૪૮૬

૪૭૮. કપીર કહે છે કે તું તો (અંતકાળ નજીક આવવાથી) પાર ભિતરવા આવ્યો; પણ તારી પાસે (સાનનું) ભાણું કે (સદગુરુપી) વાહન તો છે નહીં ! ભાણું ખૂટી પડ્યું છે ને પગ પણ થાકી ગયા છે, એટલે તું જીવ (અજ્ઞાન અને ભ્રમ જેવા) પારકા તરવોના હાથમાં અટવાય છે.
૪૭૯. હું પદ છોડીને હરિને ભજો અને ખૂણેખાંચરેથી અંગેઅંગના વિકારોને ફગાવી દો. બધાય જીવોની સાથે નિર્વૈર વૃત્તિથી હળોમળીને રહો એ જ સંજ્ઞાના જીવનનો સાર છે.
૪૮૦. બિચારા એક જીવને કેટકેટલાં બંધનોથી જકડેલો છે ? પ્રિયતમ પ્રભુ એને ના છોડાવે તો એની શી ગુંભયેશ છે કે પોતાની તાકાતથી એ છટી શકે ?
૪૮૧. સમજાવ્યો (જીવ) સમજતો નથી અને હાથે કરીને દુશ્મનને (પડરિપુરૂપી) હાથે વેચાઈ ભય છે. હું એને પોતાના (સ્વરૂપ) તરફ ખેંચું છું તોયે એ તો જમણરીને પથે જ ચાલ્યો ભય છે !
૪૮૨. ખીજો એ (અજ્ઞાની જીવ) ભલે એવો થઈ ગયો પણ હવે તું એવો અજ્ઞાની ના થઈશ. તું તો શુણવાન છે અને એ શુણહીન. તું આટલી એક જ સાનમાં માની ભ.
૪૮૩. સર્વ રીતે સંપૂર્ણ હોય તેવા જ સ્વામીની સેવા કરવી કે જેથી બધી રીતે પૂર્ણ થવાય. અપૂર્ણની સાથે પ્રેમનો નાતો બાંધીએ તો આપણું મૂળમાં જે કંઈ સત્ત્વ હોય તે પણ શુભાવી બેસીએ.
૪૮૪. પહેલાં પાપની દમાલ્લી કરીને ઝેરનાં પોટલાં બાંધ્યાં છે. તેમ છતાંયે જો હરિની એથે (જવાતમા) આવી ભય તો એનાં કોટિકોટિ કર્મોનાં બંધન પદ્મકારામાં ટળી ભય.

કામ

૪૮૫. કપીર કહે છે કે પોત તું તેજ (શક્તિ) પોતે જ શોધી લેનાર દીપક અને કામી જીવની દશા સરખી હોય છે. સંતજન હીરા સમાન છે કારણ કે એમને તો સદાયે કુદરતી, સહજ (મુલુને) દીધેલો સ્વાભાવિક પ્રકાશ પ્રાપ્ત હોય છે.
૪૮૬. કામી, કોધી અને લોભીથી ભક્તિ થઈ શકતી નથી. ન્યાત, જાત અને કુળને ફગાવી દઈને ભક્તિ કરનારા શૂરવીર તો કોઈ વિરલા જ હોય છે !

લક્ષિત બિગારી કાનિયાં ઇંદ્રી કેરે સ્વાદ,
હીરા ખોયા હાથ સે જનમ ગેવાયા ખાદ. ૪૮૭

જહાં કામ તહાં નામ નહિં જહાં નામ નહિં કામ,
દોનોં કબહૂં ના મિલૈં રવિ રજની ઇકે ઠામ. ૪૮૮

કામ કોધ મદ લોભ કી જબ લગ ઘટ મેં ખાન,
કહાં મુખ કહાં પંડિતા દોનોં એક સમાન. ૪૮૯

કામ કામ સબ કોઈ કહૈ કામ ન ચીનૈ કોય,
જેતી મન કી કલ્પના કામ કહાવૈ સોય. ૪૯૦

કોધ

કોટિ પરમ લાગે રહેં એક કોધ કી લાર,
કિયા કરાયા સબ ગયા જબ આયા હંકાર. ૪૯૧

દસો દિસા સે કોધ કી ભીઠી અપરબલ આગિ,
સીતલ સંગતિ સાધુ કી તહાં ઉબરિયે ભાગિ. ૪૯૨

કુબુધિ કમાની ચટી રહી કુટિલ બચન કા તીર,
ભરિ ભરિ મારૈ કાન મેં સાલૈ સકલ સરીર. ૪૯૩

કુટિલ બચન સબસે ધુરા બાનિ કરૈ તન છાર,
સાધે બચન જલગૂચા હૈં બરસૈ અમૃત ધાર. ૪૯૪

કરક કરેજે ગડિ રહી. બચન બક્ષ કી કાંસ,
નિકસાયે નિકસ નહીં રહી સો. કાહૂં બાસ. ૪૯૫

મધુર બચન હૈં ઔષધી કટુક બચન હૈં તીર,
શ્રવણ દ્વાર હૂંવેં સંચરૈ સાલૈ સકલ સરીર. ૪૯૬

૪૮૭. અરે કામીજીવડા ! આ ઈન્દ્રિયોની ભોગલોહપતાથી તો તે તારી ભક્તિ બગાડી મૂકી ! તે તો હાથમાંથી (બ્રહ્મજ્ઞાનનો) હીરો ગુમાવી દીધો અને તારો આ જન્મારો પણ એળે ગયો !
૪૮૮. જ્યાં કામ (વાસનાઓ) છે ત્યાં (પ્રભુ) નામ નથી અને જ્યાં નામ છે ત્યાં કામ નહીં ટકે. સૂર્ય અને અંધારી રાત એ બન્ને એક જગાએ કદી પણ સાથે હોય જ નહીં !
૪૮૯. જ્યાં સુધી મનમાં કામ, ક્રોધ, મદ અને લોભની ખાણુ ભરેલી છે, ત્યાં સુધી કોણુ મૂર્ખ ને કોણુ પંડિત ? બન્ને જણુ સરખા ગણાય !
૪૯૦. આ ‘કામ, કામ’ની જૂસો તો બધાએ પાડે છે, પણ ‘કામ’ને કોઈ જ ઓળખતું નથી. ખરું પૂછો તો મનની કલ્પનાનો નેટલો વિસ્તાર તેટલો જ કામનો વિસ્તાર પણ સમજી લેવો.

ક્રોધ

૪૯૧. ક્રોધની લંગારમાં તો કરોડો મોટાં મોટાં પડેલાં હોય છે. ક્રોધનો હુંકાર આંચો એટલે સમજી જ લેવાનું કે કથું કરાંચું બધું જ ધૂળ !
૪૯૨. દશે દિશાઓથી જ્યારે ક્રોધની ત્રયંડાંઆગ ભલ્લકી ઊઠે, ત્યારે ભાગી જઈને સંતજનના શીતળ સત્સંગમાં પહોંચી જવું ને તેમાંથી બચી જવું.
૪૯૩. (ક્રોધથી) કુણ્દિની ધતુષ-કમાન (ભમર) ચઢાવીને કુટિલ વચનોનાં તીર ઉપરાછાપરી કાનમાં મારવાથી સામાને આખે શરીરે એની પીડા રહે જ છે.
૪૯૪. કુટિલ વચન તો સૌથી ખૂબી ચીજ છે. કારણુ કે એનાથી તો અંગે અંગે (અંદરથી) બળીને ખાખ થઈ જાય છે. પણ સંતનાં વચન અમૃતની ધાર વરસાવતાં શીતળ જળ જેવાં છે.
૪૯૫. છાતીમાં કદુ વચનની ફાંસ વાગે છે. તેની વેદના કાળજમાં થયા જ કરે છે. એનું શૂળ તો કાઢ્યું કઢાય તેમ નથી કેમ કે ગાંઠની જેમ એ ઊંડે વળગી રહે છે.
૪૯૬. મીઠાં વેણુ તો (ઉપકારક) ઔષધિરૂપ છે અને કડવાં વેણુ (દુઃખદ) તીર જેવાં છે. કાનને દરવાજોથી અંદર શરીરમાં ઘૂસીને એ અંગે અંગેમાં ખૂંચે છે.

લોભ

જળ મન લાગેં લોભ સોં ગયા બિષય મેં સોય,
કહૈ કબીર બિચારિ કૈ કસ ભક્તીધન હોય. ૪૯૭

કબિરા ત્રિસ્ના પાપિની તાસોં પ્રીતિ ન ભેરિ,
પૈંડ પૈંડ પાછે પરૈ લાગૈ મોટી ખોરિ. ૪૯૮

કબિરા ઔઘી ખોપરી કબહૂં ધાપૈ નાહિં,
તીન લોક કી સંપદા કબ આવૈ ઘર માહિં. ૪૯૯

આવ ગઈ, આઠર ગયા નનન ગયા સનેહ,
યે તીનોં તખ્તિ ગયે જખહિં કહા કછુ દેહ. ૫૦૦

બહુત જતન કરિ કીજિયે સખ ફલ જાન નસાય,
કબિરા સંચય સૂઝ ધન અંત ચોર લૈ જાય. ૫૦૧

મોહ

મોહ ફંદ સખ ફાંદિયા કોઈ ન સકૈ નિરવાર,
કોઈ સાધુજન પારખી બિરલા તત્વ વિચાર. ૫૦૨

મોહ મંઘન સંસાર હૈ કન્યા રહી કુમારિ,
કહુ સુરતિ જો ના કરી ફિરિ ફિરિ લે અવતારિ. ૫૦૩

જહુ લગ સખ સંસાર હૈ મિરગ સખન કો મોહ,
સુર નર નાગ પતાલ અરુ ઋષિ મુનિવર સખ જોહ. ૫૦૪

સલિલ મોહ કી ધાર મેં બહિં ગયે ગહિર ગંભીર,
મુચ્છમ મછરી સુરતિ હૈ ચઢતી ઉલટી નીર. ૫૦૫

લોભ

૪૯૭. કપીર સમજને કહે છે કે લોભમાં મન લાગી જાય એટલે જીવ વિપયના ભોગો ભોગવવામાં તદ્દલીન થઈ જાય. એવી દશા થઈ જાય પછી ભક્તિ રૂપી ધનની કમાણી કેવી રીતે કરી શકે ?
૪૯૮. કપીર કહે છે આ તૃણા તો મોટી પાપિણી છે. એની સાથે પ્રીત ના જોડીશ. એ તો પગલે પગલે પીછા પકડે છે અને (એના સંગથી) ભારે કલંક લગાડે છે.
૪૯૯. કપીર કહે છે લોભીની ભાંધી જોપરી કદાચે સંતોષાતી નથી ! એને તો એમ જ થયાં કરે છે કે ત્રણે લોકની સંપત્તિ મારા ધરમાં ક્યારે આવી જાય ?
૫૦૦. ‘કંઈક આપો’ એમ કહીને માગતાની સાથે જ આપણા માટે આવકારના લાવ ભાડી જાય છે, આદરભાવ અદશ્ય થઈ જાય છે અને આખમાંનો સ્નેહ પણ એાસરી જાય છે.
૫૦૧. કપીર કહે છે કે ખૂબ કાળજી રાખીને લોભથી ભેજાં કરેજાં બધું જ ફળ (ધન) નાશ પામે છે. કંજૂસનું સંધરેજાં ધન અંતે તો ચોર જ લઈ જાય છે.

મોહ

૫૦૨. મોહના ફેદામાં તો બધાચે ફસાયેલા છે. એને કોઈ ટાળી શકવું નથી. તત્ત્વ દષ્ટિથી વિચાર કરીને એને પારખી લેનાર સંતજન તો વિરલ જ હોય છે.
૫૦૩. આખો સંસાર મોહમાં ફૂંચેલો છે, એટલે જ આ (જીવરૂપી) કન્યા હજી કુંવારી (પ્રભુ-પતિને પામ્યા વગરની) રહી છે. એનાં લગન (પ્રભુ-મિલન) ન થાય તો એને ફરી ફરી અવતાર (જન્મમરણનો ફેરો) લેવો પડે.
૫૦૪. જ્યાં સુધી સંસારનો આ પસારો છે ત્યાં સુધી મોહ રૂપી માયાનુગ સુર, નર, નાગલોક અને પાતાળલોક તેમ જ ઋષિ, મુનિ બધાંયને ટટળાવે છે.
૫૦૫. મોહજાળના પ્રવાહમાં તો ભલભલા ધીરગંભીર જનો પણ તણાઈ ચાલ્યા; પણ આ (સુરતા) પરમ તત્ત્વ પ્રત્યે વળેલી વૃત્તિ અક્ષમ માણી જેવી છે જે મોહપ્રવાહની સામે જ દોડે છે.

અમૃત ઠેરી મોટરી સિર સે ધરી ઉતારિ,
ભહિ કહોં મેં એક હોં મોહિ કહેં દ્રે ચારિ. ૫૦૬

બકો મુનિવર તપ કરેં વેદ પઠેં શુન ગાય,
સોઈ દેવ સિંખાપના નહિં કોઈ પંતિયાય. ૫૦૭

ભર્મ પરા તિહું લોક મેં ભર્મ બસા સખ ઠાઉં,
કહહિ કૃષ્ણીર પુકારિ કે ભર્યે ભર્મ કે ગાઉં. ૫૦૮

શુવા જરા બાલાપન બીત્યો ચૌથિ અવસ્થા આઈ,
જસ મુસવા કો તકૈ બિલૈયા તસ જમ ઘાત લગાઈ. ૫૦૯

દર્પણ ઠેરી જો શુદ્ધ સોનહા પૈઠો ધાય,
દેખત પ્રતિમા આપની ભૂંકિ ભૂંકિ મરી ભય. ૫૧૦

મનુષ્ય બિચારા કયા કરે કહે ન પુલેં કંપાટ,
શ્વાન ચૌક બેઠાય કે પુનિ પુનિ એપન ચાટ. ૫૧૧

આહુંકાર

માયા તણ તો કયા ભયા માન તન નહિં ભય,
માન બડે મુનિવર ગલે માન સખન કો ખાય. ૫૧૨

માન બડાઈ કૂકરી સંતન એદી બનિ,
પાંડવ જગ પૂરન લયા મુપચ બિરાજે અનિ. ૫૧૩

માન બડાઈ જગત મેં કૂકર કી પહિયાની,
મીત કિયે મુખ ચાટહી ખેર કિયે તનહાનિ. ૫૧૪

૫૦૬. અમૃતની (આત્મચાનની) પોટલી માથેથી ઉતારીને નીચે મૂકી અને મેં જેને કહ્યું કે 'હું એક છું,' સામેથી મને તેણે ઉતર આપ્યો કે 'જે ચાર છે.' (અદૈતનું આત્મચાત ભેદ-ભાવવાળા સંસારીને ગળે ઊતરવું નથી એટલે લોકો દ્વૈતમાં જ રાચે છે.)
૫૦૭. જેને માટે મુનિવરો તપ કરે છે, શાસ્ત્રો ભણે છે અને જેનાં તેઓ ગુણગાન કરે છે. તે જ દેવ (અતરાત્મા)ની શિષ્યામણુમાં કોઈને વિશ્વાસ રહ્યો નથી !
૫૦૮. કબીર પોકારીને કહે છે કે ત્રણે લોકમાં ધર્મ વ્યાપેલો છે; અધે જ ઠેકાણે ધર્મભળ ફેલાયેલી જણાય છે. આ (સંસારરૂપી) ધર્મના ધામમાં (જીવોને) સૌને વાસો મળેલો છે. (ધર્મનાં જ ગામ વસ્ત્યાં છે.)
૫૦૯. બાળપણ, જુવાની અને ઘડપણ વીતી ગયાં હવે તો ચોથી અવસ્થા (મૃત્યુ) આવી પહોંચે છે. ઉદર પર તાકી રહેલી બિલાડી જેમ હાથ બેઠીને તરાપ મારે છે, તેમ જ જન્મ-તરાપ મારવાનો હાથ જુએ છે.
૫૧૦. દર્પણની શુક્રમાં (અંતર પ્રદેશમાં) પેસીને, કૃતરાએ (જીવે)જેયું તો ત્યાં પોતાની જ પ્રતિમા અદર દેખાઈ. (મોહને લીધે એવું રહસ્ય ન સમજવાથી) એણે તો ભસી ભસી પ્રાણુ ત્યજ દીધા.
૫૧૧. મનુષ્ય બિચારો શું કરે ? એમકઈ કહ્યાથી ભીતરનાં બારણાં (હૃદય મંદિરનાં દાર) એમાં જીવડે છે ? (દેહમંદિરના) આંગણમાં (ભોગ લોહપ ઈન્દ્રિયો રૂપી) કૃતરા બેસાડેલા છે. એટલે તે તો ફરી ફરીને ચોખા (આજી રંગરાગનો સ્વાદ) ચોટચા કરે છે.

અહીં કાર

૫૧૨. માયા છોડી તેથી શું વળ્યું ? અભિમાન જલદી છોડાતો નથી. અરે, આ અભિમાન તો ભલભલા મુનિવરોને ગળી ગયો છે. એ તો બધાયને સ્વાહો કરી બધે છે.
૫૧૩. માનનોટાઈ રૂપી કૃતરા તો સતોને પણ હરાવી દે છે. જગતમા પાંડવો પૂર્ણ હતા તોયે તેમને એણે ચડાવેલો દુર્દશમાં આણીને મૂકી દીધા !
૫૧૪. દુનિયમાં માનનોટાઈને તો કૃતરાના જેવા જ બાણવાં. કારણ કે કૃતરાની જેમ જ જે એ દોસ્તી કરે તો મોડું ચાટે અને દુશ્મનાવટ કરે તો કરડી ખાય.

બડા હુઆ તો કયા હુઆ જૈસે પેઠ બજૂર,
 પંથી કે છાયા નહીં ફલ લાગે અતિ ફૂર. ૫૧૫

કબિરા અપને જીવ તેં ચે દો બાતેં ધાય,
 માન બડાઈ કારને આછત મૂલ ન ખોય. ૫૧૬

પ્રભુતા કે સખ કેઉ લજૈ પ્રભુ કે લજૈ ન કોય,
 કહ કંબીર પ્રભુ કે લજૈ પ્રભુતાં ચેરી હોય. ૫૧૭

જહું આપા તહું આપદા જહું સંસય તહું સોગ,
 કહ કંબીર કૈસે મિટૈ આરોં દીરધ રોગ. ૫૧૮

માયા ત્યાગે કયા બયા માન તખ નહિં જાય,
 જેહિ માનૈ મુનિવર હગે, માન સખન કે ખાય. ૫૧૯

કંપટ

કબિરા તહાં ન જાઈયે જહાં કપટ કા હેત,
 જાનો કલી અનાર કી તન રાતા મન સ્વેત. ૫૨૦

ચિત કપટી સખસોં મિલૈ માહીં કુટિલ કઠોર,
 ઇક દુરજન ઇક આરસી આગે પીછે ઔર. ૫૨૧

હેત પ્રીતિ સોં જો મિલે તાકો મિલિયે ધાય,
 અંતર રાખે જો મિલૈ તાસોં મિલૈ બલાય. ૫૨૨

આશા

આસા જીવૈ જગ મરૈ લોગ મરૈ મન જાહિ,
 ધન સંચૈ સો લી મરૈ ઉખરૈ સો ધન ખાહિ. ૫૨૩

૫૧૫. મોટા માણસ થયા તેથી કોઈનું શું વળ્યું ? એ તો ખજૂરના ઝાડ જેવી વાત છે. વટેમાથું ને એનો જાંયો તો મળતો જ નથી અને એને ફળ થાય તો તે પણ (પહોંચાય નહીં તેટલે) ભીંચે હોય છે !
૫૧૬. કપીર કહે છે કે પોતાના જીવનમાંથી માન અને મોટાઈ એ બન્નેને દૂર કરવાં. એ માન મોટાઈને કારણે આપણી પાસેનું (માણસાઈનું) મૂળ ધન જ ન શુભાવી બેસીએ (તેનું ધ્યાન રાખવું.)
૫૧૭. કપીર કહે છે કે પ્રભુતા (મોટાઈ)ને બધાયે ભજે છે (મંજે છે) પણ પ્રભુને કોઈ ભજવું નથી, પણ જો પ્રભુને જ ભજશે તો પ્રભુતા એની દાસી થઈને (આપોઆપ) પાછળ આવશે.
૫૧૮. કપીર કહે છે કે જ્યાં અભિમાન ત્યાં આપત્તિ છે અને જ્યાં શંકા ત્યાં શોક છે. સંસારી જનોના આ ચારે મહારોગ કેવી રીતે મટી શકે ?
૫૧૯. માયાનો ત્યાગ કર્યાથી શું વળ્યું ? અહંકાર તો છોડાતો નથી ! જે અહંકારે મુનિવરોને પણ છેતર્યા છે તે તો બધાયને ગળી જાય તેમ છે.

કપટ

૫૨૦. કપીર કહે છે જ્યાં કપટ ભર્યું હોત દેખાય ત્યાં જવું નહીં. એ તો દાડમની કળી જેવું છે—બહારથી લાલ દેખાય, પણ અંદર જુઓ તો ધોળું ધમ.
૫૨૧. કપટી ચિત્તવાળો બધાની સાથે હળે મળે તોયે તેનું અંતર કુટિલતાવાળું અને કઠોર હોય છે. દુર્જન અને દર્પણમાં સામે કંઈક દેખાય અને પાછળ કંઈક જુદું જ હોય એવો કપટ ભેદ હોય છે.
૫૨૨. પ્રેમભાવથી જે મળે તેને સામા દોડી જઈને જરૂર મળીએ, પણ મનમાં ભેદભાવ (કપટ) રાખીને જે મળે તેને જખ મારવા કોઈ મળે ?

આશા

૫૨૩. આશા જ (અમર) જીવંત છે. દુનિયા મરે છે, લોકો મરે છે ને મન પણ (મરી) જાય છે. જે ધન સંચય કરે છે તે પણ મરે છે અને જીવતા રહે છે તે એનું ધન ખાય છે.

આસન મારે કા લયા સુધં ન મન કી આસ,
 જ્યોં તેલી કે ખેલ કો ઘર હી કોસ પયાસ. પર૪
 આસા એક જો નામ કી ફૂલ આસ નિરાસ,
 પાની માંહિં ઘર કરૈ સો લી મર પિયાસ. પર૫
 કબિરા જોગી જગત શુરુ તબૈ જગત કી આસ,
 જો જગ કી આસા કરૈ જગત શુરુ, વહુ દાસ. પર૬
 આસા કા, ઈંધન કરુ મનસા કરુ લાભૂત,
 જોગી ફિરિ ફેરિ કરુ એા જની આવૈ સુત. પર૭

તૃણા

કબિરા સો ધન સચિયે જો આગે કો હોય,
 સીસ ચંદાચે ગાઠરી જાન દેખા કોય. પર૮
 કી ત્રિશના હૈ કાટિની કી જીવન કા કલ,
 ઔર ઔર નિસદિન, ચહે જીવન કરૈ બિહાલ. પર૯

નિદ્રા

કબિરા સોયા કયા કરૈ છઠિ ન લાગે ભગવાન,
 જમ જખ ધર લે જાયે પડા રહેગા મ્યાન. પર૧૦
 કબિરા સોયા કયા કરૈ જાગન કી કરુ ચૌપ,
 એ દમ હીરા લાલ હૈ ગિનિ ગિનિ શુરુ કો સૌપ. પર૧૧

૫૨૪. બંધાં સુધી મનની આશા મરી નથી ત્યાં સુધી આસન લગાવીને બેઠાથી શું વળે? એ તો ધ્યાનીના બળદિયાના પચાસ ગાઉના પ્રવાસ જેવું છે. (એ ગમે તેટલું ગોળ ગોળ ફરે તોયે ઘેરનો ઘેર. એમાં પ્રગતિ શી ?)
૫૨૫. ખરી આશા તો એક પ્રભુની જ ગણાય. ખીજી બધીય આશા નિરાશામાં જ પરિણમે છે. પાણીમાં વાસ કરે ને તોયે જવ તરસે મરે (સુખના ધામ પ્રભુને ખોળે હોવા છતાં જવ દુઃખી થાય) તે કેવું આશ્ચર્ય !
- ૫૨૬ કખીર કહે છે કે જે આ જગતની આશા છોડી દે તે જ સાચો જોગી, અર્થાત્ જગતનો શુરુ ગણાય; પણ જે આ જગતની આશા રાખે છે તેને માટે તો જગત એનો શુરુ ગણાય અને એ પોતે જગતનો શુભામ કહેવાય.
૫૨૭. આશાનું છંધણ કરીને આ મનને ભસ્મ કરી નાખુ ને પછી જોગી બનીને ક્યાં કરું તો જ જીવનું કહ્યાણ થઈ શકે !

તૃણા

૫૨૮. કખીર કહે છે કે આગળ (પરલોકમાં) કામ લારો તેવું (પ્રવચન) ધન સંધરવું. આ દુનિયામાંથી માથે (ધન સંપત્તિની) ગાંસડી મૂકીને (પરલોક) જનારો કાંઈ જોયો નથી.
૫૨૯. આ તૃણાને કાઢણ કહેવો કે જીવનનો સાક્ષાત્ કાળ ? એ તો (સદાચે અસંતુષ્ટ રહીને) દિન રાત 'હજી વધારે', 'હજી વધારે'ની ખૂસી પાડ્યાં જ કરે છે ને જીવનને ખેલાણ કરી મૂકે છે.

નિદ્રા

૫૩૦. કખીર કહે છે કે જાંઘ્યા શું કરે છે ? જીડીને ભગવાનનું ભજન કેમ નથી કરતો ? જમદૂતો બ્યારે (જીવને) પકડીને ઉપાડી જશે ત્યારે ખોળિયું (આન) જ પડી રહેવાનું છે. (દિલનું જતન છોડી દેવનું ભજન કર.)
૫૩૧. કખીર કહે છે કે જાંઘ્યા કરે છે ? ભગવાની ચાનક રાખ. આ એક એક શ્વાસ તો (તને મળેલો) એક એક અણમોઝ હીરો છે એને ગણી ગણીને (પ્રભુમય કરીને) શરને ચરણે ધરતો રહે.

નીંદ નિસાની મીચ કી ઉઠ્ઠ કબીરા જાગ,
 ઔર રસાયન છાંડિ કે નામ રસાયન લાગ. ૫૩૨
 પિઉ પિઉ કહિ કહિ કૂંકિયે ના સોઈય અસારાર,
 રાત દિવસ કે કૂંકતે કબહુંક લાગ પુકાર. ૫૩૩
 સોતા સાધ જગાઈયે કરૈ નામ કા બપ,
 યહ તીનાં સોતે ભલે સાક્ત, સિંહ ઔ સાપ. ૫૩૪
 જાગન મેં સોવન કરૈ સોવન મેં લૌ લાય,
 સુરતિ ઠોરી લાગિ રહે તાર દૂટિ નહિં જાય. ૫૩૫

નિંદા

નિંદક નિયરે રાખિયે આંગન કુટિ છવાય,
 બિન પાની સાથુન બિના નિર્મલ કરૈ સુભાય. ૫૩૬
 તિનકા કબહું ન નિંદિયે જો પાવનતર હોય,
 કબહું ઉડિ આંખિન પરૈ પીર ઘનેરી હોય. ૫૩૭
 સાતો સાયર મેં ફિરા જંબુદીપ દૈ પીઠ,
 નિંદ પરાઈ ના કરૈ સો કોઈ બિરલા દીઠ. ૫૩૮
 દોષ પરાયા દેખિ કરિ ચલે હસંત હસંત,
 અપને યાદ ન આવઈ બકો આદિ ન અંત. ૫૩૯
 નિંદક એકહુ મતિ મિલૈ પાપી મિલો હબર,
 ઈકે નિંદક કે સીસ પર કોટિ પાપ કો લાર. ૫૪૦

માયા

માયા છાયા એક-સી બિરલા બને કાય,
 ભગતાં કે પીછે ફિરૈ સનમુખ ભાગ સોય. ૫૪૧

૫૩૨. કપીર કહે છે કે જાંઘ (અજ્ઞાનમાં પડ્યા રહેતું) તે) તો મોતની નિશાની છે. જીઠ, જાગ્રત થા. ખીજાં રસાયણો અજ્ઞાતવાં છોડીને-
તુ પ્રભુનામ રૂપી રસાયણતું અખંડ સેવન કરવા માંડ.
૫૩૩. હે જીવ! 'પિયુ, પિયુ' કરતા પ્રભુને પોકારતા રહીએ. જરા પણ સૂતા ના રહીએ. આમ અખંડ રાત દિવસ પોકારતાં પોકારતાં કોઈક દિવસ તો પ્રભુજી એ સાંભળશે ને?
૫૩૪. સૂતેલા (અજ્ઞાનવશ થયેલા) સજ્જનને જગાડીએ કે જેથી એ પ્રભુ નામનો જાગ્ર કરવા માંડે. પણ સાપ, સિંહ ને શાકત તો સૂતેલા જ રહે તે સારું.
૫૩૫. જગત જે વિશે જાગ્રત હોય તે વિશે એ જાંઘતો (નિઃસ્પૃહી) રહે અને જગત જે ખાખતમાં જાંઘતું (ખેપરવા) હોય તે પરત્વે એની લગની લાગેલી હોય. એવા સંયમી સતત અખંડ ધ્યાન તો પ્રભુમાં-
એતું લાગેલું રહે છે કે એના તાર તૂટે જ નહીં.

નિંદા

૫૩૬. આંગણમાં અને ઘરમાં બધે જ નિંદકને નજીક જ રાખવો. એ તો (નિંદાટરીને)પાણી કે સાણુ વિના જ આપણા સ્વભાવને નિર્મળ કરે છે.
૫૩૭. પગ તળેના તણખલાની પણ કદી નિંદા ન કરવી. કોઈક વાર એ પણ જીડીને આપણી આંખમાં પડે છે ને બહુ પીડા જાણી કરે છે.
૫૩૮. હું તો જંજીરોપ (સ્વદેશ)તરફ પૂંઠ ફેરવીને દુનિયાના સાતે સાગર ફરી વળ્યો, પણ પારકી નિંદા ના કરે એવો કોઈ વિરલો જ મારા જોવામાં આવ્યો છે.
૫૩૯. જે પારકાના દોષ જોઈ જોઈને મલકાયાં કરે છે તેને પોતાના જ અનંત દોષોનું જાન હોતું નથી !
૫૪૦. હજારો પાપી ભલે મળો પણ એક નિંદા કરનારનો ભોટો મને ના થશે, કારણ કે એક નિંદકને માથે કોટિ પાપનો ભાર હોય છે.

માયા

૫૪૧. માયા અને છાયાનું સ્વરૂપ એક સરખું જ છે, એ હકીકત કોઈ વિરલા જ સમજે છે. પડછાયાની જેમ માયા પણ ભાગતા માણસની તો પાછળ જ ફર્યા કરે છે પણ સામે થતાં જ તે ભાગી જાય છે.

ਮਾਯਾ ਤੇ। ਠਗਨੀ ਲਧ, ਠਗਤ ਫਿਰੈ ਸਭ ਫੇਸ,
ਜਾ ਠਗ ਯਾ ਠਗਨੀ ਠਗੀ ਤਾ ਠਗ ਕੇ ਆਵੇਸ. ੫੪੨

ਭਖਿਰਾ ਮਾਯਾ ਝੁਝਡੀ ਹੋ ਫੇਲ ਕੀ ਢਾਤਾਰ,
ਯੋਵਨ ਘਰਘਟ ਸੁਭਿਤ ਲੇ ਸੰਘਤ ਨਰਕੇ ਫੁਆਰ. ੫੪੩

ਮਾਯਾ ਨੇ। ਭੈ ਗਮ ਕੀ ਮੋਢੀ ਸਭ ਸੰਸਾਰ,
ਯਕੈ ਚਿਠੀ ਭਿਤਰੀ ਸੋਧ ਘਰਘਨ ਢਾਰ. ੫੪੪

ਮਾਯਾ ਸੰਘ ਸ ਅਭੈ ਵਡੇ ਦਿਨ ਯਨੈ ਨਾਢਿੰ,
ਸਾਢਸ ਘਰਸ ਕਾ ਸਭ ਕਰੈ ਮਰੈ ਮਝੂਰਤ ਸਾਢਿੰ. ੫੪੫

ਭਖਿਰਾ ਮਾਯਾ ਮੋਢਨੀ ਮੋਢੇ ਯਨ ਸੁਯਨ,
ਲਾਗੇ ਡੂੰ ਢੁਟੈ ਨਢੀਂ ਲਰਿ ਲਰਿ ਮਾਰੈ ਯਾਨ. ੫੪੬

ਮਾਯਾ ਕੇ ਅਕ ਯਗ ਯਰ ਕਨਕੇ ਕਾਮਿਨੀਂ ਲਾਗਿ,
ਕਛ ਭਖੀਰ ਕਸ ਯਾਧਿਭੈ ਝੁਝ ਲਪੇਟਿ ਆਗਿ. ੫੪੭

ਜੈਂ ਯਨ੍ਹੰ ਢਰਿ ਸੇ ਮਿਲ੍ਹੰ ਮੋ ਮਨ ਮੋਟਿ ਆਸ,
ਢਰਿ ਯਿਧ ਡਾਰ ਅੰਤਰਾ ਮਾਯਾ ਅਭਿ ਪਿਸਾਸ. ੫੪੮

ਆਂਧੀ ਆਧਿ ਜਾਨ ਕੀ ਢਛੀ ਲਰਮ ਕੀ ਲੀਤਿ,
ਮਾਯਾ ਟਾਟੀ ਭਿਠਿ ਗਧਿ ਲਗੀ ਨਾਮ ਸੇ ਪ੍ਰੀਤ: ੫੪੯

ਮੀਂਡਾ ਸੰਘ ਕੋਧ ਯਾਤ ਭੈਂ ਵਿਧ ਡੂੰਵੈ ਲਾਂਗੋਂ ਧਾਧੰ,
ਨੀਯ ਨ ਕੋਧ ਪੀਵਸੀ ਸਵੰ ਰੋਗ ਮਿਟ ਯਧ. ੫੫੦

ਮਾਯਾ ਟਰਵਰੰ ਤ੍ਰਿਯਿਧਿ ਕਾ ਸਾਯਾ ਯਿਧਧੰ ਸੰਤੀਧੰ,
ਸੀਤਲਤਾ ਸਧਨੇ ਨਢੀਂ ਫੇਲ ਕੀਂਡਾ ਤਨ ਟਾਂਧੰ. ੫੫੧

૫૪૨. માયા તો હુગારી છે. એ આખી દુનિયાને હુગતી કરે છે; પરંતુ જે હોગે આ માયારૂપી હુગારીને પણ હુગી છેતે (માયાજીત) હગ (સ તગ્ગ) તો જ આ (માયા વિશેનો) બોધ છે.
૫૪૩. કબીર કહે છે કે આ માયા તો બેજ ફળ દેનાર ઝાડ જેવી છે (મુક્તિ અને નરક આ બે ફળ). માયા (સાંસારિકતા)ને ખોઈ કે ખરચીને ખલાસ કરી નાખો તો મુક્તિ મળશે અને એને સંધ્યા કરો તો એ નરકનો દરવાજો દેખાડી દેશે.
૫૪૪. માયા તો રામની (દેણ) છે. એ તો આખા સંસારને રીઝવે છે. (કર્મોનુસાર) જેના નામની ચીઠ્ઠી નોકળે તેને જ તે (માયાની સમૃદ્ધિ) ખરચવા મળે.
૫૪૫. જે જીવ માયા ભેગી કર્યા કરે છે તેને બિચારાને કાળનું જ્ઞાન નથી. આખા વરસનું એ (યોજના ધરીને) ભેગું કરવાની ધૂષ્ટતા કરે છે પણ ધરીમાં તો એ પોતે જ ખલાસ થઈ જાય છે !
૫૪૬. કબીર કહે છે કે માયા તો મોહિની છે. એણે તો ભલભલા વિદ્વાન અને સુસજ્જનોને પણ મુગ્ધ કર્યા છે. એનાથી ભાગવા છતાંયે તે બચ્યા નથી કારણ કે એ તો બાણનો ભરપૂર મારો ચલાવે છે.
૫૪૭. કબીર કહે છે કે માયાની ધૂનની લીધે જ જગતમાં (મોહિત જીવો) કનક અને કામિની માટે બળ્યા કરે છે. આગથી ઘેરાયેલું રૂંડેની રીતે બચી શકે ?
૫૪૮. મને થાય છે કે હું પ્રભુને મળું. મારા મનમાં આ મોટી આશા છે, પણ આ માયા તો ભારે પિશાચિણી છે. એ મારી અને પ્રભુની વચ્ચે અતરાયો જ ભ્રમા કરે છે.
૫૪૯. જ્ઞાનનો પ્રયત્ન વંટોળાયેા ધસી આવ્યો એટલે પ્રેમની ભીંત તૂટી પડી, માયારૂપી પડદો પણ ઊડી ગયો અને હૃદયને પ્રભુનામમાં પ્રેમ પ્રકટયો.
૫૫૦. મીઠું મીઠું ખાવું (વિષય ભોગનો રસાસ્વાદ) બધાથને ગમે છે, પણ એ જ (મિષ્ટાન્ન) પાછું ઝેર (દુઃખરૂપ) બનીને (જીવને) વળગે છે. બધાયે (ભવ) રોગ મટાડી દે'તેવો (સત્યજ્ઞાનરૂપી) લીમડાનો રસ તો કોઈ પીવું નથી !
૫૫૧. માયા તો આધિદૈતિક, આધિદેવિક અને આધિભૌતિક ત્રિવિધ તાપનું ઝાડ છે. વિષય ભોગનાં દુઃખ એ એની શાખાઓ છે. એને આશ્રયે તો સ્વપ્નમાં પણ શીતળતા નહીં મળે. એનાં ફળાસ્વાદ વિનાનાં શીકાં અને શરીરને સંતાપ દેનારાં છે.

જિનકો સાંઈ રંગ દિયા કલી ન હોઈ કુરંગ,
દિન દિન બાની આગરી ચઢે સવાયા રંગ. ૫૫૨.

માયા દીપક નર પતંગ બ્રમિ બ્રમિ માહિ પરંત,
કોઈ એક શુરુસાન તે ઉબરે સાધૂ સંત. ૫૫૩.

કનક ઓર કામિની

ચલોં ચલોં સળ કોઈ કહૈ પહુંચે બિરલા કોય,
એક કનક ઓ કામિની દુરગમ ઘાટી દોય. ૫૫૪.

નારી કી અંઈ પરત અંધા હોત ભુજંગ,
કબિરા તિનકી કૌન ગતિ નિત નારી કો સંગ. ૫૫૫.

પરનારી પૈની છુરી મતિ કોઈ લાઓ અંગ,
રાવન કે દસ સિર ગયે પરનારી કે સંગ. ૫૫૬.

પરનારી પૈની છુરી બિરલા બાંચે કોય,
ના વહિ પેટ સંચારિયે સર્વ સોન કી હોય. ૫૫૭.

દીપક સુંકર દેખિ કે જરિ જરિ મરૈ પતંગ,
બઢી લહર બે વિષય કી જરત ન મોડૈ અંગ. ૫૫૮.

સાંપ બીછિ કો મંત્ર હૈ માહુર, ઝારૈ ભત,
બિકટ નારિ પાલે પરી કાટિ કરેબ આત. ૫૫૯.

કનક કામિની દેખિ કે તૂ મતિ ભૂલ સુરંગ,
બિછુરન મિલન દુહેલરા કેયુકિ તજૈ ભુજંગ. ૫૬૦.

૫૫૨. એને પ્રભુએ જ પોતાના રંગે રંગી દીધો છે તે કહીએ કુરંગ (માયાવી પક્ષા ખાતો જીવ) નહીં બને. એની કાન્તિ તો દિવસે દિવસે ઉત્તમ થતી જાય છે અને એનો લાગેલો પ્રભુનો રંગ સવાર્યો થતો જાય છે.
૫૫૩. માયારૂપી દીપક છે અને મનુષ્યો પતંગિયાં છે. જીમમાં ચક્ષર ખાતાં આ માનવ પતંગિયાં તે માયાના દીપકમાં ફૂદી પડે છે. સદગુરુ પાસેથી (જિમનાશક) યાન પામીને એમાંથી બચી જનારા 'સાધુ' સંત તે કોઈકે જ હોય છે.

કનક અને કામિની

૫૫૪. 'ચાલો, ચાલો'ની બૂમો તો બધાય પાડે છે પણ નિબધામ પહોંચનારા તો કોઈ વિરલા જ હોય છે. ત્યાં પહોંચતાં પહેલાં કનક કે કામિનીનાં મોહરૂપી બે દુર્ગમ ઘાટ પસાર કરવાના હોય છે.
૫૫૫. કપીર કહે છે કે નારીનો પડછાયો પડતાં સાપ આંધળો બની જાય છે, તો પછી નારીનો નિત્યસંગ સેવનારાની શીયે ગતિ થતી હશે ?
૫૫૬. પારકી નારી તો તીણી છરી જેવી છે, એને કોઈ અંગે લગાડશો નહીં. રાવણનાંદશે મસ્તક પરાઈ નારીનો સંગ કરવા જતાં જ છેલ્લેઈ ગયાં નો.
૫૫૭. પરાઈ નારી રૂપી તીક્ષ્ણ છરીથી બચી જનારા કોઈક વિરલા જ હોય છે. સાવ સોનાની ઘડેલી હોય તોયે છરીને પેટમાં તે ના જ ખોસાય !
૫૫૮. સુંદર દીવો દેખીને પતંગિયું એમાં ફૂદી પડીને બળી મરે છે. તેવી જ રીતે (જીવને) જ્યારે વિષય ભોગનો (કેફી) જુઆળ ચડે છે, ત્યારે એનાથી દાઝવા છતાંયે એ પોતાના શરીરને એમાંથી પાછું વાળતો નથી !
૫૫૯. સાપ અને વીછીના ઝેરને ઝાડકું કરીને ઉતારવાના મંત્ર હોય છે; પણ નારીના પનારે પડેલાની સ્થિતિ ભયંકર હોય છે. એ તો એનું કાળજું જ ફોરી ખાય છે.
૫૬૦. હે સુંદર રંગવાળા (આત્મ સ્વરૂપ જીવ) કનક અને કામિનીને જોઈને તું મોહભ્રમમાં ભોળવાઈ કે લોભાઈ જઈશ નહીં. જેવી રીતે સાપ કાંચળી ત્યજ દે છે તેવી જ રીતે તું કનક અને કામિની આ બન્નેથી અલિપ્ત થઈ જા. કારણ કે એ બન્નેના મિલન અને વિયોગ દુઃખદાયી જ છે. (એમની આસક્તિ તું છોડી દે.)

મોહક દ્રવ્ય

મદ તો બહુતક ભાંતિ કા તાહિ ન જાનૈ કોય,
તનમદ મનમદ જાતિમદ આર્થામદ સર્ખ હોય. ૫૬૧
વિદ્યામદ ઔ શુનહુમદ રાજમદ હિતમદ,
ઇતને મદ કે રદ કરે તલ પાવૈ અનહદ. ૫૬૨

કબીરા માતા નામ કા મદ મતવાલા નાહિ,
નામ પિયાલા જે પિય સો મતવાલા નાહિ. ૫૬૩

શીલા

શીલ છિમા જમ ઉપજૈ અલખ દષ્ટિ તખ હોય,
ખિના સીલ પહુચૈ નહી લાખ કયૈ જે કોય. ૫૬૪

સીલવંત સખતે બડા સર્વ રતન કી ખાનિ,
તીન લોક કી સંપદા રહી સીલ મેં આનિ. ૫૬૫

જાની ધ્યાની સંજમી હાતા સૂર અનેક,
જપિયા તપિયા બહુત હૈ સીલવંત કોઈ એક. ૫૬૬

સુખ કા સાગર સીલ હૈ કોઈ ન પાવૈ થાહ,
સખદ ખિના સાધુ નહી, દ્રવ્ય ખિના નહી સાહ. ૫૬૭

ઘાયલ ઉપર ધાવ લૈ ટોટે ત્યાગી સોય,
ભર જોખન મેં સીલવંત ખિરલા હોય તો હોય. ૫૬૮

ક્ષમા

છિમા બડન કે આહિયે છોટન કે ઉત્પાત,
કંઠા વિશ્વ કે ઘટિ ગયો જે બ્રહ્મ મારી લાત. ૫૬૯

મોદક દ્રવ્ય

૫૬૧. મદ તો કેટલી બધી જાતના હોય છે ! એની પૂરી સમજ કોઈને નથી હોતી. લોકોને શરીરનો મદ, છુદ્ધિનો મદ, ઉચ્ચ જાતિનો મદ તેમ જ માયાનો મદ હોય છે.
૫૬૨. તે ઉપરાંત વિદ્યાનો મદ અને શુણનો મદ તેમજ ઉન્નત કરી મૂકતો રાજ સત્તાનો મદ ! આટલા બધા મદને જે રદ કરી શકે તેને જ અનહદ (અસીમ પરમાત્મા)ની પ્રાર્થિત થઈ શકે છે.
૫૬૩. કબીર તો પ્રભુનામનો પ્યાલો પીને રામરસથી મસ્ત બનેલો છે. એ કંઈ આવા કોઈ મદથી છઠ્ઠી ગયેલો નશાખોર મતવાલો નથી.

શીલ

૫૬૪. જીવનમાં જ્યારે શીલ (સદાચાર) અને ક્ષમા પ્રગટે છે ત્યારે જ અલખ (પ્રભુમય આત્મ) દષ્ટિ થાય છે. લાખો વાર ઉપદેશ આપો તો પણ શીલ વિના પ્રભુપદને પમાવું નથી.
- ૫૬૫ શીલવાન મનુષ્ય તો સૌથી મહાન છે. એ તો સર્વ રત્નોની ખાણ છે કારણ કે ત્રણે લોકની સર્વ સંપત્તિ શીલમાં સમાયેલી છે.
૫૬૬. જ્ઞાની, ધ્યાની, સંયમી, દાતા અને શરવીર તો ધણા હોય છે તે ઉપરાંત જપતપ કરનારા પણ ધણાંયે હોય છે. પણ શીલવાન તો કોઈક જ હોય છે.
૫૬૭. શીલ તો સુખનો અગાધ સાગર છે. એની ગહનતાનો પાર કોઈ પાસી શકતું નથી. સંપદ (પ્રભુજ્ઞાન) વિનાનો સત ન હોઈ શકે ને સંપદ વિનાનો શાહકાર ન હોઈ શકે.
૫૬૮. (ધકપણ કે અશક્તિને લીધે) ધાયલ (કુખંલ) થયા પછી જે (વિપય-ભોગથી) ભાગવા માંડે છે તે તો અધૂરા ત્યાગી જ ગણાય. પણ ભર જુવાનોમાંયે શીલવાન હોય એવા તો કોઈ વિરલા જ હોય છે.

ક્ષમા

૫૬૯. નાનાં કે હલકાં ઉત્પાત જ હોય, પણ મોટાંએ તો ક્ષમા જ રાખવી. ગુન્હાપિએ ભગવાન વિષ્ણુને છાતી પર લાત મારી. તેમાં પ્રભુનું શું ધટી ગયું ?

જહાં દયા તહાં ધર્મ હૈ જહાં લોભ તહાં પાપ,
જહાં ક્રોધ તહાં કાલ હૈ જહાં છિન્ના તહાં આપ. ૫૭૦

કારણસ સમ દુરજન બચન રહૈ સંતજન ટારિ,
બિભુલી પરૈ સમુદ્ર મેં કહા સકૈગિ બારિ. ૫૭૧

ખોદ ખોદ ધરતી સહૈ કાટ કૂટ બનરાય,
કુટિલ બચન સાધુ સહૈ ઔર સે સહા ન જાય. ૫૭૨

ઉદારતા

કળિરા શુરુ કે મિલન કી ખાત સુની હમ દોય,
કૈ સાહેબ કા નામ લૈ કૈ કર ભંચા હોય. ૫૭૩

ઋતુ બસંત જાયક બચા હરષિ દિયા દુમ પાત,
તાતે નવ પદલવ લયા દિયા દૂર નહિ જાત. ૫૭૪

જો જલ ખાઠૈ નાવ મેં ઘર મેં ખાઠૈ દામ,
દોહી હાથ ઉલીચિયે યહી સજજન કો કામ. ૫૭૫

હાડ બહા હરિભજન કર દ્રવ્ય બહા કુછ દેય,
અકલ બહી ઉપકાર કર જીવન કા ફલ લેય. ૫૭૬

દેહ ધરે કા શુન યહી દેહુ દેહુ કછુ દેહુ,
બહુરિ ન દેહી પાઈયે અબ કી દેહુ સો દેહુ. ૫૭૭

સત હી મેં સત ખાંટધ રોટી મેં તે ટૂક,
કહ કળીર તો દાસ કો કબહુ ન આવે ચૂક. ૫૭૮

સંતોષ

ચાહ ગઈ ચિંતા મિટી મનુવાં બેપરવાહ,
જિનકો કછુ ના ચાહિયે સોઈ સાહ સાહ. ૫૭૯

૫૭૦. જ્યાં દયા છે ત્યાં જ ધર્મ છે; જ્યાં લોભ છે ત્યાં જ પાપ છે; જ્યાં ક્રોધ છે ત્યાં જ કાળ છે અને જ્યાં ક્ષમા છે ત્યાં જ પ્રભુ પોતે (સ્વરૂપાનુભવ રૂપે) હાજર છે.
૫૭૧. દુર્જનોનાં કંકેશ વેલુથી સંતજન અળગા (અલિપ્ત) જ રહે છે. સમુદ્રમાં વીળળી પડે તો ત્યાં એ શું બાળી શકે ?
૫૭૨. ધરતી ખોદકામનું કષ્ટ સહન કરે છે અને જંગલ કાપકૂપની વેદના વેદી લે છે. તેવી જ રીતે સંતજન ક્ષમાપૂર્વક કુટિલ વંચનો સહન કરી લે છે. ખીજથી એ સહન થઈ શકતાં નથી.

ઉદારતા

૫૭૩. કબીર કહે છે કે યુગુ મળ્યા એ વિશેની વાત મેં સાંભળી છે. (જેને યુગુ મળ્યા હોય) તે કાં તો અખંડ પ્રભુનું નામ લેતો હોય અથવા હાથ જોડ્યા જ રાખતો હોય (અર્થાત્ કોઈ પામે હાથ ન લાંબાવતો અયાચ્છ હોય).
૫૭૪. વસ ત ઋષ્ટએ યાચક બનીને માંગ્યું ત્યારે શ્લેષેએ આનંદપૂર્વક પોતાનાં પાન (પાનખર ઋષ્ટમાં) આપી દીધાં. એટલે જ તેમને પાછાં નવાં પાન મળી રહ્યાં. ખરેખર દીધેલું દાન નકામું જ પડ્યું નથી.
૫૭૫. જે હોડીમાં પાણી વધતું જાય અને ધરમાં ધન વધતું જાય તો એને બન્ને હાથે ઊભેચવા માંડવું એ જ સંજ્ઞાનું કર્તવ્ય છે.
૫૭૬. પું હાડે મોટો (તંદુરસ્ત) હોય તો હરિભજન કર, ધ્રુવે મોટો (ધનવાન) હોય તો કંઈક દાન કર, અને છુદ્ધિએ મોટો (જ્ઞાની) હોય તો પરાપકાર કર. જીવનનું સાર્થક્ય એમાં (પરમાર્થ કાર્યમાં) જ છે.
૫૭૭. બસ, પું કે ક દે, દે ને દે. દાન દેવામાં જ આ માનવદેહ ધારણ કર્યાની સાર્થકતા રહી છે. આ દુર્લભ દેહ ફરી ફરી નહીં મળે. આ ફેરામાં જ જે દેવું હોય તે દઈ દે.
૫૭૮. કબીર કહે છે કે પ્રભુનો જે દાસ છે તે પોતાની પાસેનાં તરવોની વહેંચણી કર્યા કરે છે. તેમ જ પોતાની રોટલીનો ટૂકડો પણ સૌને વહેંચીને ખાય છે. તેને કંઈ પણ ખોટ આવતી નથી.

સંતોષ

૫૭૯. ઈચ્છા મટી અને ચિંતા ટળી એટલે માનવીને કશાની પરવા રહેતી નથી. જીવનમાં જેને કશાની જ કામના નથી એ જ ખરો શહેનશાહ છે.

ਮਾਂਗਨ ਗਏ ਸੋ ਮਰਿ ਰਹੇ ਮਰੇ ਸੋ ਮਾਂਗਨ ਨਾਹਿ,
ਤਿਨਸੇ ਪਛੁਣੇ ਧੇ ਮਰੇ ਛੋਟ ਕਰਤ ਨੋ ਨਾਹਿ. ੫੮੦

ਗੋਧਨ ਗੋਧਨ ਘਾਝਿਧਨ ਐਰਿ ਰਤਨ ਧਨਭਾਨ,
ਭਘ ਆਵੈ ਸੰਤੋਖ ਧਨ ਸਭ ਧਨ ਧੂਰਿ ਸਮਾਨ. ੫੮੧

ਮਰਿ ਨਾਹਿ ਮਾਂਗੂ ਨਾਹੀ ਅਪਨੇ ਤਨੁ ਠੇ ਕਾਭ,
ਪਰਮਾਰਥ ਠੇ ਕਾਰਨੇ ਸੋਇ ਨ ਆਵ ਲਾਭ. ੫੮੨

ਧੀਰ

ਧੀਰੇ ਧੀਰੇ ਰੇ ਮਨਾ ਧੀਰੇ ਸਭ ਕਛੁ ਛੋਧ,
ਮਾਵੀ ਸੀਐ ਸੀ ਬਡਾ ਯਤੁ ਆਏ ਫਲ ਛੋਧ. ੫੮੩

ਕਭਿਰਾ ਧੀਰਭ ਠੇ ਧਰੇ ਛਾਥੀ ਮਨਕਾਰ ਆਧ,
ਫਲ ਐਕ ਠੇ ਕਾਰਨੇ ਸਵਾਨ ਧਰੈ ਧਰ ਭਾਧ. ੫੮੪

ਕਭਿਰਾ ਲਾਵਰ ਮੇ ਘੋਡਿ ਠੇ ਭੀਚਕ ਮਨਾ ਨ ਭੋਧ,
ਫੁਲਨ ਠੇ ਲਧ ਛਾਂਡਿ ਫੇ ਕਰਤਾ ਕਰੈ ਸੋ ਛੋਧ. ੫੮੫

ਮੈ ਮੇਰੀ ਸਭ ਭਧਗੀ ਤਭ ਆਵੈਗੀ ਐਰਿ,
ਭਘ ਧਛੁ ਨਿਸ਼ਚਲ ਛੋਧਗਾ ਤਭ ਪਾਵੈਗਾ ਠੈਰ. ੫੮੬

ਦੀਨਤਾ

ਦੀਨ ਗਰੀਬੀ ਯਾਹਗੀ ਸਾਧਨ ਸੋ ਅਧੀਨ,
ਤਾਠੇ ਸੰਗ ਮੈ ਥੋਂ ਰਛੁ ਭਧੋਂ ਪਾਨੀ ਸੰਗ ਮੀਨ. ੫੮੭

ਦੀਨ ਲਧੇ ਸੁਭ ਸਭਨ ਠੇ ਦੀਨਫਿ ਲਧੈ ਨ ਠੋਧ,
ਲਛੀ ਭਿਧਾਰੀ ਦੀਨਤਾ ਨਰਛੁ ਦੇਵਤਾ ਛੋਧ. ੫੮੮

૫૮૦. માગવા-જય તેમને મરેલા જાણો અને મરેલા-હોય તે જ માગવા નીકળે; પણ જેની પાસે સાધનસંપત્તિ હોય-છતાંયે જે કંઈ પણ સત્કર્મ કરતા નથી તેવાને તો એ બધાયેથી પહેલાં જ મરેલા સમજી લેવા.
૫૮૧. ગોધન, ગજધન, અશ્વધન અને ખીજરતન-સંપત્તિના ભંડાર ભરેલા હોય, તે બધાયે સંતોષરૂપી ધનપ્રાપ્ત થતાં જ ધૂળ જેવા (નકામા) લાગે છે.
૫૮૨. પોતાના સ્વાર્થ માટે તો મરી જાઉં તોયે મારું નહીં, પણ ખીજના કલ્યાણને માટે માગતાં મને શરમ નહીં લાગે.

ધૈર્ય

૫૮૩. હે મન ! ધીરજ ધારણ કર. સંસારમાં સૌ કંઈ ધીરે ધીરે જ થાય છે. માળી સેંકડો ઘડા પાણી સીંચે છે પણ ફળ તો તેની મોસમ આવે ત્યારે જ થાય છે. (ઉતાવળે આંખ પાકે નહીં.)
૫૮૪. કબીર કહે છે કે ધીરજ રાખીને રહેવાથી હાંથીને એનું મણુ ખાવાનું મળી રહે છે પણ કૂતરાને (અધીરાઈને લીધે) એક ટૂંકડા ખાતર વેર વેર ભટકવું પડે છે.
૫૮૫. કબીર કહે છે કે સંસારના વમળની વચ્ચેવચ્ચે બેસીને હે મન ! હવે તું આકળ વિકળ થઈશ નહીં, હવે તું કુખવાનો ભય-છોડી દે. પ્રભુએ ધારણ હશે તે જ થવાનું છે.
૫૮૬. આ 'હું' ને મારું' એ બધું (મમતા) ચાલ્યું જશે ત્યારે જ (સમત્વની) ખીજ શક્તિ પ્રગટ થશે. આવો નિશ્ચય જ્યારે હૃદયમાં થશે ત્યારે જ જીવથી ફરીફામ બેસાશે.

દીનતા

૫૮૭. પ્રભુ તો દીનભાવ, દાગિદ્રવ્ય અને પ્રાર્થનાનાં ભાવપૂર્ણ સાધનને જ વશ છે. પાણીમાં માછલી તલ્લીન રહે તેવી જ રીતે હું તો એ (સાધન)માં જ મગ્ન રહું છું.
૫૮૮. દીન હોય તે સૌનાં મોઢાં તરફ જોયાં કરે છે પણ એ દીન મુખની તરફ કોઈ નજર પણ કરતું નથી ! બિચારી કહેવાતી આ દીનતા જ ખરેખર ઉપકારક છે કારણ કે એનાથી જ (દીનભાવથી) નરમાંથી નારાયણ થાય છે.

દીન - ગરીબી બંદગી સખસે આદરભાવ,
કહ કબીર તેઈ બહા બંમે બહા સુભાવ. ૫૮૬

કબીરા નવૈ સો આપકો પર કો નવૈ ન કોય,
ઘાલિ તરાશૂ તૌલિયે નવૈ સો ભારી હોય. ૫૮૭

ભિયે પાની ના ટિકૈ નીચે હી કહરાયા,
નીચા હોય સો ભરિ પી। ભિયા પ્યાસા બય. ૫૮૮

નીચે નીચે સખ તરે જેતે બહુત અધીન,
ચલે બોહિત અભિમાન કી બૂડે ભિય કુલીન. ૫૮૯

સખ તેં લઘુતાઈ બલી લઘુતાઈ તેં સખ હોય,
જસ હુતિયા કો ચંદ્રમા સીસ નવૈ સખ કોય. ૫૯૦

પુરા ભે દેખન મેં ચલે પુરા ન મિલિયા કોય,
ભે દિલ બોભે આપના સુઝસા પુરા ન હોય. ૫૯૧

મેરા સુઝમે કુછ નહીં ભે કહુ હૈ સો તોર,
તેરા પુઝકો સૌપતે કયા લાગેના મેર. ૫૯૨

લઘુતા તે પ્રભુતા મિલે પ્રભુતા તે પ્રભુ દરિ,
ચીટી લ શક્કર ચાલી હાથી કે સરિ ધૂરિ. ૫૯૩

દયા

દયા ભાવ હિરદે નહીં જ્ઞાન કયે બેહદ,
તે નર નરક હિં બહિંજે સુનિ સુનિ સાખી સખ. ૫૯૪

દયા કૌન પર કીજિયે કો પર નિદેય હોય,
સાધ કે સખ એવ હૈ કીરી કુંજર હોય. ૫૯૫

૫૮૯. કપીર કહે છે કે દીનભાવ, ગરીબાઈ, પ્રાર્થના અને સૌની સાથે સ્નેહ-ભાવ-આ લક્ષણો જેનામાં સારા પ્રમાણમાં હોય તે જ માણસ સૌથી મહાન છે.
૫૯૦. કપીર કહે છે કે જે નમે છે તે પોતાનું જ ગૌરવ વધારે છે. નમીને કોઈ પારકાને સાચી મોટાઈ આપતું નથી. ત્રાજવામાં જ તોલી જુઓને! (ન્યાય દષ્ટિથી તપાસો) જે પશ્ચું નમે છે તે જ વધારે ભારે હોય છે.
૫૯૧. પાણી (પ્રજ્ઞતારપ) જાંચે (અહંકારમાં) નહીં, પણ નીચે (નમ્રતામાં) જ ટકી રહે છે. નીચો નમે તે જ ધરાઈને પી શકે છે પણ (અહંકારમાં) અચ્છડ રહે તો તે તરસ્યો જ રહી જાય છે.
૫૯૨. જે બધા નીચા (નમ્ર અને દીન) અને અન્યના સદ્ભાવને વશ હોય છે તે બધા તરી જાય પણ અભિમાનના સકવાળા વહાલુમ ા ચહીને જનાગ જે ઉચ્ચ ને કુચીન હોય છે તે જ ડૂબી મરે છે.
૫૯૩. લઘુતા (દીનભાવ) જ સૌથી સરસ સાધન છે કારણ કે લઘુતાથી બધું જ સધાય છે. બીજના (લઘુ) ચંદ્રને બધાએ માયુ નમાવે છે.
૫૯૪. ખૂરાની શોધમાં નીકળતાં મને તો કેમ ખૂરું મળ્યું જ નહીં. અતે મારા પોતાના અંતરમાં શોધતાં મને સમજાઈ ગયું કે ખરેખર મારા જેવું ખૂરું (દોષપૂર્ણ) બીજું કોઈ જ નથી.
૫૯૫. હે પ્રજ્ઞ ! મારામાં કશું જ મારું નથી. જે કંઈ છે તે તો તારું જ છે. એટલે જે તારું છે તે તને જ સોંપવામાં મારું શું જવાનું છે ?
૫૯૬. લઘુતાથી જ પ્રજ્ઞતા પ્રાપ્ત થાય છે, પણ પ્રજ્ઞતા (માનમોટાઈ)થી તો પ્રજ્ઞ દૂર જ રહે છે. જુઓને, આ ઝીણી કીડી ખાંડ (સારરૂપ વસ્તુ) લઈને દોડતી ચાલી, પણ પેલો હાથી (અહંકારી) એ લેવા જતાં માથે ધૂળ જ ઉવાડી મૂકે છે !

દયા

૫૯૭. બેશુભાર જ્ઞાનની વાંતો કર્યા કરે પણ જેના હૃદયમાં દયાભાવ ના હોય તેવા (દયાહીન) માણસો આ સાખીઓ અને જ્ઞાનનાં પેદા (શબ્દો) સાંભળીને પણ નરકમાં જ જવાના.
૫૯૮. કોના તરફ દયા રાખવી અને કોની સાથે નદય થવું એવા વિચાર ના કરે તો કીડી હોય કે કુંજર, બધા જ જીવ જાગવાનના છે. (એટલે સર્વ પર દયાભાવ રાખવો.)

સત્યતા

સાંચ બરાબર તપ નહીં જૂઠે બરાબર, મામ,
બકે હિરદે સાંચ હૈ તા હિરદે ગુરુ આચ. ૫૬૬

સાંઈ સે સાચા રહી સાંઈ સાંચ સુઠાય,
ભાવે લાંબે કેસ રખ ભાવે ઘોટ સુઠાય. ૫૦૦

સાંચે આપ ન લાગઈ સાંચે કાલ ન ખાય,
સાંચે કૌ સાંચા મિલે સાંચે મોહિ સમાય. ૬૦૧

સાંચ બિના સુમિરન નહીં ભય બિન ભક્તિ ન હોય,
પારસ મેં પરદા રહે કંચન કેહિ બિધિ હોય. ૬૦૨

પ્રેમ ખીતિ કા ચોલસા પહિરિ કબીરાં નાચ,
તનમન તા પર વાર હૂં બે કોઈ બોલે સાંચ. ૬૦૩

સાંચે કોઈ ન મલી જઈ જૂઠે જગ પતિયાય,
મલી મલી ગોરસ કિરે મહિરા ઘેઠિ ણિકાય. ૬૦૪

સાચ કહૂં તો મારિહૈ જૂઠે જગ પતિયાય,
ચે જગ કાલી ફકરી બે છેડે તો ખાય ૬૦૫

સબ તે સાંચા હૈ ભલા બે સાંચા દિલ હોઈ,
સાંચ બિના સુખ નાહિ ના કોટિ કરે બે કોઈ. ૬૦૬

સાંચે સૌદા કીજિયે અપને મન મેં જાનિ,
સાંચે હીરા પાઈયે જૂઠે મૂરી હાનિ. ૬૦૭

વાચનિક જ્ઞાન

જ્યાં અંધરે કો હાથિયા સબ કાહૂં કો જ્ઞાન,
અપની અપની કહત હૈ કાકો ધરિયે ધ્યાન. ૬૦૮

સત્યતા

૫૯૯. સત્ય સમાન તપ નથી અને જૂઠું સમાન પાપ નથી. જે હૃદયમાં સત્ય છે તે હૃદયમાં ગુરુદેવ (સત્યસ્વરૂપ પરમેશ્વર) પોતે જ બિરાજમાન છે.
૬૦૦. પ્રભુ સાથે સત્યાઈ રાખતી કારણ કે પ્રભુને સત્ય જ પ્રિય છે. પછી ગમે તો લાંબી જટા રાખે કે માત્રુ' મુંડાવે. એ બાદ વેશ તો ગોણું છે.
૬૦૧. સત્યને શાપ લાગતો નથી તેમ જ સત્યને કાળ ખાઈ શકતો નથી. સત્ય (પરમાત્મા)માં સત્યનું (આત્મ સ્વરૂપનું) મિલન થઈ જતાં તે પરમ સત્ય (બ્રહ્મા)માં જ લીન થઈ જાય છે.
૬૦૨. સત્યાઈ વિના (આત્મ લાનની) સ્મૃતિ જગતી નથી અને હાથ વિના પ્રભુભક્તિ નથી થતી. પારસમણિનો (પ્રભુનો) સ્પર્શ થવામાં વચ્ચે જે (અસત્યનો) પડદો રહી જાય તો પછી (જીવરૂપી) લોહનું કંચન કેવી રીતે થઈ શકે ?
૬૦૩. કબીર કહે છે કે હે જીવ ! પ્રેમનું પટોણું પહેરીને તુ નાચ્યાં કર. સત્ય (જ્ઞાન) કહેનારનો ઉપર તો હું તન, મન, બધું જ એવારી નાખું !
૬૦૪. સત્ય પર કોઈને વિશ્વાસ નથી. જગત જૂઠાનો જ વિશ્વાસ કરે છે. જ્યોતે ! ગોરસ વેચવા ગલીએ ગલીએ ધૂમવુ પડે છે પણ મદિરા તો દુકાને જ ખેસીને વેચાય છે.
૬૦૫. સત્ય કહું તો મારવા દોડે છે ! જગતને જૂઠા પર જ વિશ્વાસ છે. અરે ! આ જગત તો કાળી કૂતરી જેવું છે. જે એને ખોલાવે તેને જ ખાવા ધાયાં
૬૦૬. જે સાચા દિલનો હોય તેનું જ સ્વરૂપ સત્ય ને ઉત્તમ ગણાય. કોઈ કોટિ ઉપાયો ભલે કરે, પણ સત્ય (આત્મજ્ઞાન) વિના સુખ પ્રાપ્તિ છે જ નહીં.
૬૦૭. પોતાના મનથી સમજી લઈને સત્યનો જ સોદો કરવો. સત્યના વેપાર-માંથી જ અમૂલ્ય હીરા (પરમાત્મા) મળશે. જૂઠાના આશ્રયથી તો સમૂળી નુકસાની છે.

વાચનિક જ્ઞાન

૬૦૮. જેમ આંધળાઓએ સ્પર્શને જોયેલા હાથીનું તેમનું જ્ઞાન અપૂર્ણ હોય છે તેમ જ બધા પંડિતાના જ્ઞાન વિશે છે. સૌ પોતપોતાની જ વાતને સારી કહે છે. એમાં કોનું ધ્યાનમાં લેવું ?

જાની સે કહિયે કહા કહત કબીર લખય,
અધે આગે નાચને કલા અકારથ નય. ૬૦૯

જાની ભૂલે જ્ઞાન કથિ નિકટ રહ્યો નિજ રૂપ,
ખાહાર ખોજેં ખાપુરે ભીતર ખરતુ અનૂપ. ૬૧૦

ભીતર તો લેધો નહીં ખાહર કયે અનેક,
જો પૈ ભીતર લખિ પરે ભીતર ખહાર એક. ૬૧૧

વિચાર.

પાની કેરા પૂતલા રાખા પવન સંચાર,
નાના ખાની ખોલતા જોતિ ધરી કિરતાર. ૬૧૨

એક શબ્દ મેં સખ કહા સખ હી અર્થ વિચાર,
લખિયે નિશુન નામ કે તજિયે બિષે બિકાર. ૬૧૩

સહજ તરાજૂ આનિ કરિ સખ રસ દેખા તોલ,
સખ રસ માંહીં છલ રસ જો કોઈ જાનૈં યોલે. ૬૧૪

આચારિ સખ જગ મિલા, મિલા બિચારી ન કોંય,
કોટિ અચારી વારિયે એક બિચારી જો હોય. ૬૧૫

મેન દીયા કહિં ઔર હી, તન સાર્ધન કે સંગ,
કહ કબીર કોરી ગણ કૈસે લાગે રંગ. ૬૧૬

લોગ લરોસે કોન કે બરિ રહે અરગાય,
અસ જિયરૈ જમ લૂટૈ મેઢૈં લૂટૈ કસાય. ૬૧૭

ખોલી એક અખોલ હૈ જો કોઈ ખોલૈં જાનિ,
હિયે તરાજૂ તૌલિ કે તખ સુખ ખાહાર આનિ. ૬૧૮

૬૦૯. કપીર કહે છે કે જ્ઞાનીને શું કહેવું? અરે! કહેતાં પણ શરમ લાગે. આંધળા (અજ્ઞાન) સામે નૃત્ય કરેવાથી તો એ બધી કળા વ્યર્થ જ થાય!
૬૧૦. જ્ઞાનની વાતોમાં જ વમળોમાં જ્ઞાની ભૂલો પડે છે. પોતાનું સાચું સ્વરૂપ પોતાની જ પાસે છે. જે અનુપમ વસ્તુ પોતાની ભીતર જ છે તેને એ બિચારો બહાર શોધતો ભટક્યાં કરે છે!
૬૧૧. બહારની બધું વાતો કરે છે પણ ભીતર ભેદીને અંદર (હૃદયકમળમાં) પ્રવેશ કરતો નથી. પરન્તુ જો એમ કરીને ભીતરનાં (આત્મ) દર્શન થાય તો સમજાઈ જાય કે ભીતર ને બહાર બધું વસ્તુતઃ એકાકાર જ છે.

વિચાર

૬૧૨. આ મનુષ્ય દેહ તો વિચાર પવન ભરીને રાખેલું પાણીનું પૂ તળું છે. એની અંદર પરમાત્માએ (વિચાર શક્તિ રૂપી ચૈતન્યની) જ્યોતિ મૂકેલી છે. એટલે એ જાતજાતની વાણી બોલે છે.
૬૧૩. સર્વ અર્થનો વિચાર કરીને આ એક જ શબ્દમાં બધું સમજાવી દીધું છે કે વિષય વિકાર ત્યજ દો અને નિર્ગુણ પરમાત્માનું ભજન કરો.
૬૧૪. સહજ ધ્યાનને ત્રાજવે જીવનના બધાથે રસોને તોણી નેચા તો સમજાયું કે સાચા જ્ઞાનીની વાણીમાંથી ઝરતો અમીરસ જ સૌ રસોમાં શ્રીષ્ઠ છે.
૬૧૫. (જડ) આચારમાં અટવાઈ પડેલું તો આપુ જગત જોયું પણ ઊંડો વિચાર કરનારું કોઈ જણાયું નહીં. એવો જ્ઞાન વિચાર કરનાર એક જણ પણ મળે તો તેની આગળ (જડ) આચારવાળા કરોડોને પણ ન્યોછાવર કરી દેવાય!
૬૧૬. કપીર પૂછે છે કે જો શરીર સાધન સાધવામાં લાગેલું હોય પણ મન કંઈ બીજે જ પરોવાયેલું હોય તો પછી કેરા કપડા પર રંગ કેવી રીતે લાગશે? (મન વિનાની સાધના મિથ્યા છે.)
૬૧૭. લોકોના ભરોસે કાણુ રહી શકે? બધાં જ લોકો દુઃશનની જેમ અળગા થઈને બેસે છે. એવી અજ્ઞાનીની દુર્દૃશ્યોમાં જઈ પડેલા જીવને કસાઈ જેવી રીતે ઘેટાને ઘંસડી જાય તેવી રીતે અંતે જમડા લઈ જાય છે.
૬૧૮. હૃદયને ત્રાજવે તોણીને જ જે વાણી મુખમાંથી બહાર નીકળે છે. તે સમજપૂર્વક બોલાયેલી વાણી જ અમૃત છે.

विवेक

कूटि आधि भिजेक कीलये न संत। असंत,
जके संग दस धीस है ताको नभि महुंत ॥ ६१६

साधू मेरे सभ भडे अपनी अपनी ठौर,
सज्ज भिजेकी पारणी सो भाये के भौर ॥ ६२०

समझा समझा जेके ह अनसमझा सभ जेके,
समझा केधे जनिये जके हृदय भिजेक ॥ ६२१

अवर—जल भगुजल ह भूडे जव अनेक
कहे कभीर ते जांचि है निमके हृदय भिजेक ॥ ६२२

जहु गाढके तहुं हां नही हां जहुं गाढके नाहिं,
भिना भिजेक लटकत किरै पकरि शब्द की छाहिं ॥ ६२३

पुद्धि और कुपुद्धि

अ केत अरस सो जतरां बिधना दीन्ही भाटि,
जेक अलोगो रह गया, जेकन्ह दीन्ही छाटि ॥ ६२४

भिना वसीवे याकरी भिना पुद्धि की देह,
भिना ज्ञान का जोगना किरै लगये जेह ॥ ६२५

समझ का धर और है अनसमझा का और,
ज धर मे साहय भसै भिरवां जनि ठौर ॥ ६२६

भूरथ के समझावते ज्ञान गांठि के जय,
केधवां छेधन जेजरो नौ मन साधुन लाय ॥ ६२७

भूरथ सो कथां भोलिये सठ सो कहां भसाय,
पाहन मे कथा भारिये जेभा तीर नसाय ॥ ६२८

વિવેક

૬૧૯. જેની વિવેકરૂપી આંખ ફૂટેલી છે, એને સંત અને અસંતનો ભેદ સમજતો નથી. એવી દસ વીસ (વિવેકદષ્ટિયુક્ત) આંખો જેને હોય તેને મહંત કહેવાય. (મહંતની દષ્ટિ સદા સર્વદા વિવેકયુક્ત જ હોય.)
૬૨૦. પોતપોતાને સ્થાને બધા જ સંત મારે મન તો મેટા છે, પણ શબ્દ બદલને પારખનાર વિવેકશીલ સંત તો માથાના મુગ્ધ સમાન વંદનીય જ છે.
૬૨૧. સમજ્યો, સમજ્યો, એમ મેંદિથો કહેનારા અને અણુસમજુ એ બધાએ સરખા જ છે. પણ જેના હૃદયમાં વિવેક પ્રગટ્યો હોય તેવાને જ સાચો સમજનાર (જ્ઞાની) બાણવેં.
૬૨૨. કપીર કહે છે કે (ધ્રમની) ભમરબળ અને (કપટની) બગલા બળમાં ફંસાઈને કેટલાયે જીવ સંસારમાં ફૂળી મરે છે, પણ જેના હૃદયમાં વિવેક શક્તિ ખીલી છે તે જ તેમાંથી બચી શકશે.
૬૨૩. જ્યાં (સાચો જિજ્ઞાસુ) ગ્રાહક છે ત્યાં અહંભાવ નથી અને જ્યાં અહંકાર છે ત્યાં સાચો ગ્રાહક નથી. સંસારી જીવો વિવેકવિચાર વિના જ શબ્દ (મૂળવસ્તુ)નો પકાચો પકડીને ભટકતા ફરે છે.

બુદ્ધિ અને કુબુદ્ધિ

૬૨૪. આકોશ(દિવ્ય ચેતના)માંથી ઊતરી આવેલી અંકુલને વિધતાએ વહેંચી લીધી છે. અભાગિયો જીવ એમાં રહી ગયો ને ખીબ જીવે તે વીણી વીણીને લઈ લીધી.
૬૨૫. વગવસીલા વિનાની નાકેરી અને છુદ્ધિ વિનાનું શરીર નકામાં ગણાય. તેવી જ રીતે રાખ યોગીને ફરનારનો જ્ઞાન વિનાનો (બાહ્ય) યોગ પણ વ્યર્થ જ ગણાય.
૬૨૬. સમજુ માંનીનું જીવન અને અણુસમજુનું જીવન બન્ને નિર્રાળા જ હોય છે. જે જીવનમાં પ્રભુનો વાસ છે તેને તો વિરલા જ બણી શકે છે.
૬૨૭. મૂરખને સમજવવા જતાં તો ગાંઠનું (પોતાનું) જ્ઞાન પણ જનું રહે. સો મણુ સાથુ ધસીએ તો પણુ કોથસો તો ઊંજળો નહીં જ થાય !
૬૨૮. મૂરખને શું કહેવું અને હુચ્ચાને ક્યાં સધરવો? પથ્થરમાં મારવા જતાં તો તાતાં તીર પણ ખલાસ થઈ જાય.

પલ મેં પરલય બીતિયા લોગન લગી તમારિ,
આગિલ સોચ નિવારિ કે પાછો કરો ગોહારિ. ૧૨૬

આહાર

ખટ્ટા મીઠા ચરપરા બિટ્ટવા સળ રસ લેય,
ચોરાં કૃતિયા મિલિ ગઈ પહારા કિસકા દેય. ૧૩૦

ખટ્ટા મીઠા દેખિ કે રસના મેલે નીર,
જળ લગ મન પોકો નહીં કાંચો નિપટ કથીર. ૧૩૧

ખકરી પાતી ખાત હૈ તાકી કાઠી ખાલ,
ને ખકરી કો ખાત હૈ તાકો કોન હવાલ. ૧૩૨

દિન કો રોજ રહેત હૈ રાત હનત હૈ ગાય,
યહ તો ખૂન વહ બંદગી કહુ કયો ખુસી ખુદાય. ૧૩૩

ખુસ ખાના હૈ - ખીચરી માહિં પરા દુક નૌન,
માસ પરાયા ખાય કર ગરા કરાવે કૌન. ૧૩૪

રૂખા સૂખા ખાઈ કે ઠંઠા પાની પીવ,
દેખિ બિરાની ચૂપડિ મત લલચાવે છવ. ૧૩૫

કબિરા સાંઈ સુબજો સૂખી રોટી દેય,
ચૂપડી માંગત મેં હરૂં રૂખી છીનિ ન લેય. ૧૩૬

આધી અરુ રૂખી લલી આરી સો સંતાય,
ને આહંગા ચૂપડી બહુત કરેગા પાય. ૧૩૭

૬૨૯. હે જીવ ! પળવારમાં (અચાનનો) પ્રલયકાળ વીત્યો બાણી લે અને તિમિર દૂર કરનાર (સાનરૂપી) સૂર્ય દેખાવા લાગ્યો છે એટલે તું પહેલાંની ચિંતા છોડી દે અને હવે પછીની (જિંદગીની) રક્ષાની ફિકર કર.

આહાર

૬૩૦. જીભને તો ખાટો, મીઠો અને તીખો-બધા જ રસનો ચટોકો લાગે છે. બસ, ચોરો (દુર્ગુણો)ની સાથે જ (જીભ) પહેરેગીર કૂતરી મળી ગઈ છે એટલે હવે એ કોની ચોકી કરે ? (સ્વાદેન્દ્રિયનો સંયમ) ન રાખનારમાં ખીબ દુર્ગુણો ઘૂસે છે.)
૬૩૧. ખાદું મીઠું ખાવાનું જોતાં જ જીભમાંથી પાણી ઝરવા માંડે છે. મન જ્યાં સુધી પાકું સંયમી નથી થયું ત્યાં સુધી જીવનને ચોખ્ખી કાચી કલાઈ (હલકી ધાતુ) જ સમજો.
૬૩૨. બકરી ઝાડનાં પાદડાં ખાય છે, તો લોકો એની ચામડી ઉતારે છે. તો પછી જે લોકો ખુદ બકરીને જ (મારીને) ખાઈ જાય છે, તે માંસાહારીની શી દશા થવાની ?
૬૩૩. દિવસે રોજ (ઉપવાસ) રાખવા અને રાતે (મિજબાની માટે) પથુ હત્યા કરવી એ કેવું વિચિત્ર ? આમ એક બાજુ ખુદાનો બંદગી અને તેની સાથે જ ખૂન કરતા રહેવાથી ખુદા કેવી રીતે ખુશ થાય ?
૬૩૪. ચપટી મીઠું નાખીને રાંધેલી ખીચડીનું ખાણું જ ઉત્તમ છે. ખીબ જીવનું માંસ ખાઈને પોતાનું ગળુ કોણ કપાવે ?
૬૩૫. લૂણું સૂકું ખાઈ લઈને ઠકું પાણી પી લેવું પણ પારકી ઘીપોળા જોઈને લલચાઈ જવું નહીં.
૬૩૬. કપીર કહે છે કે હે ભગવાન ! મને સૂકો રોટલો આપતો રહેજે હું ઘીપોળા માગતાં ગભરાઉં છું કે રખેને એમ લોભ કરવા જતાં આ સૂકો રોટલો પણ છિનવાઈ જાય !
૬૩૭. અકબો ને તે પણ સૂકો રોટલો જ સારો. આખી ને ઉત્તમ ઘીપોળામાં જ (લોભને લીધે) દુઃખ રહ્યું છે. જેને એવી ઘીગળાનો લોભ છે તેને એ મેળવવા બહુ પાપ કરવા પડે છે.

સંસારોત્પત્તિ

પ્રથમે સમરથ આપ રહ ફળ રહા ન કોય,
ફળ કેહિ બિધિ ભાપના, પૂછત હૌં ગુરુ સોય. ૬૩૮

તબ સતગુરુ સુખ બોલિયા સુકૃત સુનો સુજન,
આદિ અંત કી પારચૌ તોસોં કહૌં બખાન. ૬૩૯

પ્રથમ સુરતિ સમરથ કિયોઃ ઘટ મેં સહજ ઉચાર,
તાતે જામન દીનિયા સાત કરી બિસ્તાર. ૬૪૦

ફજે ઘટ ઇચ્છા ભઈ ચિત મનસા તો કીન્હ,
સાત રૂપ નિરમાઈયા અવિગત કાહુ ન ચીન્હ. ૬૪૧

તબ સમરથ કે શ્રવણુ તે મૂલ સુરતિ ભૈ સાર,
શબ્દ કલા તાતે ભઈ પાંચ બ્રહ્મ અનુહાર. ૬૪૨

પાંચોં પાંચોં અંડ ધરિ એક એક મા કિન્હ,
દુઈ ઇચ્છા તહં ગુપ્ત હં સો સુકૃત ચિત દીન્હ. ૬૪૩

સંસારોત્પતિ

૬૩૮. હે ગુરુદેવ ! પ્રથમ તો સર્વશક્તિમાન આપ પોતે જ હતા અને બીજું કોઈ જ ન હતું. તો પછી બીજીની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ તે હું પૂછું છું.
૬૩૯. ત્યારે સદગુરુદેવે શ્રીમુખે કહ્યું, ‘હે સુબાણ સુકૃતિ ! (કબીરજીનું સત્ય યુગનું નામ) હું તને વિસ્તારપૂર્વક આદિથી અંત લગીનો (સૃષ્ટિનો) પરિચય કહી સંભળાવું છું.’ *
૬૪૦. સૌથી પ્રથમ તો સમર્થ સત્ય પુરુષને સુરતિ, આત્મતત્ત્વની સ્મૃતિ થઈ. પછી (વિશ્વઘટમા) ‘સહજ’ શબ્દનો સ્ફોટ થયો અને (એકાડહં બહુ શ્યામ સંકટપથી) તેમાંથી સાત રૂપોનો વિસ્તાર થયો.
૬૪૧. સમર્થ પુરુષની બીજી સ્મૃતિ અથવા સુરતિ ઇચ્છા રૂપે પ્રગટ થઈ. આ રીતે તેણે સાત રૂપોનું નિર્માણ કર્યું જે સમજવા યોગ્ય નથી, અગ્રેય છે. તેથી કોઈ તેને ઓળખતું નથી.
૬૪૨. પછી સમર્થ સત્ય પુરુષના વિરાટ શ્રવણોમાંથી મૂળ સ્મૃતિ સ્થૂળ રૂપે પ્રગટ થઈ અને તેમાંથી સ્થૂળ નાદ બધું (શબ્દ) પ્રગટ થયો અને આ બધું બ્રહ્મ સ્વરૂપે પ્રગટ થયું જેની સંખ્યા પાંચ હતી.
૬૪૩. આ પાંચને પાંચ ઇલાઓના રૂપે સ્થાપીને અત્યેકમાં તેણે શક્તિનો સંચાર કર્યો. આ રીતે બે ઇચ્છાઓ પ્રગટી, જે ગુપ્ત હતી, જેમના વિષે સુકૃતે પોતાનું ચિત્ત કેન્દ્રિત કર્યું અર્થાત્ જેને તેમણે સમજ્યું. આ દોહાનો એવો અર્થ છે કે કબીરદાસે જ આ બે ગુપ્ત ઇચ્છાઓને સૌ પ્રથમ સમજી હતી. આ બે ઇચ્છાઓ પ્રથમ સ્મૃતિ અને દ્વિતીય સ્મૃતિ છે. પ્રથમ સ્મૃતિ તે—હું એક જ છું, અને બીજી સ્મૃતિ તે—હું અનેક થાઉં.

“ નોંધ :-અહીંથી શરૂ થતી સૃષ્ટિક્રમની કથા વિશે આ ‘આદિમંગલ’ સપ્તધર્માં શ્રી. હનરીપ્રસાદ ત્રિવેદીના ‘કબીર’ ગ્રંથના ‘નિરજન કૌન હૈ’ નામના પ્રકરણમાંથી પૃષ્ઠ ૫૪ પરથી ઉદ્દ્યુત કરેલી આટલી માહિતી સહાયકારક થઈ પડશે.

“સત્ય પુરુષે સૃષ્ટિ કાર્ય માટે છપુત્રા ઉત્પન્ન કર્યા હતાં. (૧) સહજ (૨) અંકુર (૩) ઈચ્છા (૪) સુહંગ-‘સોહ’ (૫) અચિંત-‘અચિંત્ય’ (૬) અક્ષર-આ છએ જણા ભારે તેજસ્વી ને તપસ્વી હતા. તે વખતે આપુરે જગત જળથી પરિપૂર્ણ હતું. અને તેમાં સત્ય પુરુષે પોતાનું સાતમું સંતાન-એક અક-તરતું મૂક્યું. તે વખતે તપોમગ્ન અક્ષર પુરુષની પાસે આવતાં જ એ ઇંકું ફટી ગયું અને તેમાંથી દુર્દમનીય કાલ પુરુષ નિરંજન પેદા થયા. એજ “હિરણ્ય ગર્ભ.” અન્ને સાખીના આ નિરૂપણમાં કૈંક મફેર જણાય છે.

યોગમયા યકુ કારને ઊલો અક્ષર કીન્હ,
યા અવગતિ સમરથ કરી તાહિ શુભ કરી દીન્હ. ૬૪૪

શ્વાસા ઓહં ઊપજે કીન અમી બંધાન,
અઠ અંશ નિરમાઈયા ચીન્હોં સંતુ સુખાન. ૬૪૫

તેજ અંડ આચિંત્ય કા દીન્હોં સકલ પસાર,
અંડ શિખા પર ખાંઠ કૈ અધર દીપ નિરધાર. ૬૪૬

તે અચિંત્ય કે પ્રેમ તે ઉપજે અક્ષર સાર,
આરિ અંશ નિરમાઈયા આરિ વેદ બિસ્તાર. ૬૪૭

તખ અક્ષર કા દીનિયા નીંદ મોહ અલસાન,
વે સમરથ અવિગત કરી નર્મ કોઈ નહિ બાન. ૬૪૮

જખ અક્ષર કે નીંદ ગં દબી સુરતિ નિરવાન,
આમ બરણુ ઈક અંડ હું સો જલ મેં ઉતરાન. ૬૪૯

અક્ષર ઘટ મેં ઊપજે બ્યાકુલ સંશય શૂલ,
કિન અંડા નિરમાઈયા કહા અંડ કા મૂલ. ૬૫૦

તેહિ અંડ કે મુકબ પર લગી શબ્દ કી છાપ,
અક્ષર દષ્ટિ મેં કૂટિયા દશ દ્વારે કઠિ બાપ. ૬૫૧

તેહિ તે જ્યોતિ નિરંજનૌ પ્રકટે રૂપનિધાન,
કાલ અપર બલ બીરલા તીનિ લોક પરધાન. ૬૫૨

તાતે તીનેાં દેવ લે પ્રહ્લા વિષ્ણુ મહેશ,
આરિ ખાનિ તિન સિરજિયા માયા કે ઉપદેશ. ૬૫૩

લખ ચૌરાસી ધાર નાં તહાં છવ દિય વાસ,
ઔદહ જમ રખવારિયા આરિ બેદ બિન્દાસ. ૬૫૪

૬૪૪. સમર્થ પુરુષની ચોથી પરિણતિ તે અક્ષર છે જેણે યોગમાયાને ઉત્પન્ન કરી. તેને સમર્થ પુરુષે જાણી, પણ ગુપ્ત રાખી.
૬૪૫. સમર્થ પુરુષની પાંચમી પરિણતિ (પુન) સોડહમ્ છે, આ સોડહમ્ હંમણા બધનમાં અર્થાત્ અમૃતના બધનમાં છે. તેના દ્વારા નિરંતર સમર્થ પુરુષ જીવ સાથે સમ્બન્ધમાં જોડાય છે. તેણે પોતાનું આઠ અંશે ઉપર નિર્માણ કર્યું. ચતુર સત લોકો, આ વોતને સમજે.
૬૪૬. ત્યાર પછી અચિંત્યના તેજોમય અડનો પ્રકાશ બધે પસરી ગયો. એના શિખારૂપ ઉચ્ચ સ્થાન પર અધર દીપની જ્યોતિ મિરાજમાન હતી.
૬૪૭. એ અચિંત્યના સર્જન પ્રેમે અક્ષર પુરુષને પ્રગટ કર્યા. તેમના ચાર વિભાગ થયા. તે વિસ્તારપૂર્વક ચાર સૂક્ષ્મ વેદ રૂપે પ્રગટયા.
૬૪૮. ત્યારે અક્ષર પુરુષની એ દુનિયા નિદ્રા, મોહ અને આળસને લીધે જડતાને પામતી લાગી એટલે સમર્થ સત્ય પુરુષે તેને અદૃશ્ય કરી દીધી. તેનું રહસ્ય કોઈ જાણતું નથી.
૬૪૯. જ્યારે અક્ષર પુરુષની નિદ્રા ભડી ગઈ અને તેમની ધ્યાન શક્તિ પાછી પ્રગટ થઈ, ત્યારે એ જગજગાકાર સૃષ્ટિમાં શ્યામ વર્ણનું એક વિરાટ અંડ જળમાં તરતું ભિતરી આવ્યું.
૬૫૦. આમ થવાથી આ અક્ષર પુરુષના અતરમાં વ્યાકુળતા અને સંશયનું કબૂત્ર જાણું થયું. એમને એ પ્રશ્ન થયો કે આ વિરાટ શ્યામ અંડનું નિર્માણ કોણે કર્યું ? એનું મૂળ કયાં હશે ?
૬૫૧. એ અડના મુખ પ્રદેશ પર શબ્દની (ગાન શક્તિની) છાપ હતી અને તેની ઉપર અક્ષર પુરુષની દૃષ્ટિ પડતાં જ તે ફૂટ્યું અને દશે દિશામાં ફેલાઈ ગયું.
૬૫૨. તેમાંથી જ તેજના અંબાર સમા તેજસ્વી નિરંજન પ્રગટ થયા. એ બળવાન, વીર અને ખીજ કાળપુરુષ રૂપ જ હતા. ત્રણે લોકમાં એ જ મુખ્ય (દેવતા) થઈ પડ્યા.
૬૫૩. તેમણે પછીથી બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ એ ત્રણ દેવાને આવિર્ભાવ કર્યો તથા આદ્યશક્તિ સાયાના સહકારથી ચાર (ખાણે) જીવ્યોનિઓની ઉત્પત્તિ કરી.
૬૫૪. ત્યાર પછી તે ચોર્ચાશી લાખ પ્રકારના જીવોની ભતો ઉત્પન્ન થઈ અને બધે વસવા લાગી. એમનું શાસન-રક્ષણ કરવા ચૌદ યમનું નિર્માણ થયું. ચાર વેદ શાસ્ત્રો એમનું ધર્મ નિયમન રચાયું.

આપુ આપુ સુખ સખર મૈં એક અંઠ કે માહિં,
ઉત્પતિ પરલય દુખ સુખ ફિરિ આવહિં ફિરિ જાહિં. ૬૫૫

સાત સુરતિ સખ મૂલ હૈ પ્રલયહૂં ઇનહીં માહિં,
ઇનહીં, -મેં સે બિપજે ઇનહીં માંહ સમાહિ. ૬૫૬

સોઈ ખ્યાલ સમરત્થ કરે રહે સો અછપછપાઈ,
સોઈ સંધિ લે આઘ્યા સોવત જગહિં જગાઈ. ૬૫૭

સાત સુરતિ કે બાહિરે સોરહ સંખ કે પાર,
તહં સમરત્થ કો બૈઠકો હંસન કેર આધાર. ૬૫૮

મન

મન કે મતે ન ચાલિએ મન કે મતે અનેક,
જો મન પર અસવાર હૈ સો સાધુ કોઈ એક. ૬૫૯

મન મુરીદ સંસાર હૈ ગુરુ મુરીદ કોઈ સાધ;
જો માનૈ ગુરુબચન કો તાકો મતા અગાધ. ૬૬૦

મન કો મારું પટફિકે દૂક દૂક હોઈ જાય,
બિષ કી કચારી બોઈ કે હુનતા કયોં પછિતાય. ૬૬૧

મન પાંચોં કે બસિ પરા મન કે બસ નહિં પાંચ,
જિત દેખૂં તિત દૌ લગી જિત ભાગૂં તિત આંચ. ૬૬૨

કબિરા બેરિ સબલ હૈં એક જીવ રિપુ પાંચ,
અપને અપને સ્વાદ કો બહુત નચાવૈં નાચ. ૬૬૩

૬૫૫. આ એક બ્રહ્માંડમાં ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયનો તેમ જ સુખ દુઃખનો ક્રમ ચાલ્યાં જ કરે છે. તેમાં સૌ જીવ પોતપોતાનાં સુખ ને શાંતિની શોધમાં (જન્મમરણની) આવળ કર્યાં જ કરે છે
૬૫૬. આ રીતે સાત તેજશક્તિ રૂપ આ સર્વ સર્જનનું મૂળ છે. સર્વને પ્રલય પણ એમાં જ થવાનો છે. એમાંથી એનું સર્જન થાય છે ને વિલય પણ એમાં જ.
૬૫૭. સમર્થ સત્ય પુરુષનો એ આદિ સંકલ્પ (એકાડહં બહુ શ્યામ) અવ્યક્તમાંથી વ્યક્ત રૂપમાં પ્રગટ થવા માટે અવસર જોઈને આવે છે અને સુષુપ્ત જગતને પાછું જાગ્રત કરે છે.
૬૫૮. આ સાત તેજશક્તિની પણ પેલે પાર અને સોળે શંખ (બ્રહ્માંડના વ્યક્ત અવ્યક્ત સર્વ પ્રદેશ તેમ જ પિંડમાં રહેલા સર્વ ચક્રોનીયે ઉપર) ને પેલે પાર એ સમર્થ સત્ય પુરુષનું દિવ્ય આસન છે અને હંસલાનો (આત્માનો) એ જ નિત્ય આધાર છે.

મન

૬૫૯. મનના મત પ્રમાણે ચાલવું નહીં કારણ કે મનના તો અનેક મત છે, (જે જમમાં નાખે છે.) મનને નાથીને તેના પર જે સવારી કરે છે તે સત તો કોઈકે જ હોય છે.
૬૬૦. આખો સંસાર મનનો જ શિખ્ય બનેલો છે. સદ્ગુરોના શિષ્ય તેના જ સંત હોય છે. જે સદ્ગુરુનાં વચન માને છે તેનું જ્ઞાન અગાધ છે.
૬૬૧. ‘મનને એવું તો પછાડીને મારું કે એના ટુકડે ટુકડા થઈ જાય.’ (એમ પોકારતાં, મનની ગુલામી કરીને ત્રાસેલા હે જીવ !) ક્યારીમાં ઝેરનાં બીજ વાળીને હવે તેના ઝેરી ફાલ લણવાને વખતે શા માટે આમ અકળાઈને પસ્તાય છે ?
૬૬૨. આ મન તો પાંચે ઇન્દ્રિયોની ગુલામીમાં પડેલું છે. એ પાંચે મનના કાણુમાં નથી રહેતી. હું તો જ્યાં જોઈ છું ત્યાં આગ લાગેલી છે. અને જ્યાં નાસવા જઈ છું ત્યાં એનો જ દાહ છે.
૬૬૩. કબીર કહે છે કે જીવ એકલો છે ને શત્રુ પાંચ (ઇન્દ્રિયો) છે. અને એ પાંચે શત્રુ બહુ જ સખળ છે. તેઓ પોતપોતાના ભોગનો સ્વાદ પુડે કરવા માટે મનને ખૂબ નાચ નચાવે છે.

કળિરા મન તો એક હૈ ભાવૈ તહાં લગાય,
ભાવ ગુરૂ કી ભક્તિ કર ભાવૈં બિષય કમાય. ૬૬૪

મન કે મારે બન ગયે બન તબિં બસ્તી માહિં,
કહ કળીર કયા કીબિયે યહ મન ઠહરૈ નાહિ. ૬૬૫

જેતી લહર સમુદ્ર કી તેતી મન કી ઠૌર,
સહજૈ હીરા નીપજૈ ભે મન આરૈ ઠૌર. ૬૬૬

પહુલૈ યહ મન કાગ થા કરતા જીવનઘાત,
અબ તો મન હંસા લયા મોતી ચુંગિ ચુંગિ ખાત. ૬૬૭

કળિરા મન પરબત હતા અબ મૈં પાયા કાનિ,
ટાંકી લાગી સખદ કી નિકસી કંચન ખાનિ. ૬૬૮

અગમ પંથ મન ચિર કરૈ બુદ્ધિ કરૈ પરબેસ,
તનમન સબ હી છાંડિ કે તબ પહુલૈ વા દેસ. ૬૬૯

મન મોટા મન પાતરા મન પાની મન, લાય,
મન કે જૈસી ઉપજૈ તૈસી હી હવૈ જાય. ૬૭૦

મન કે બહુતક રંગ હૈં છિન છિન બદલૈં સોય.
એકે રંગ મેં ભે રહૈં એસા બિરલા કોય. ૬૭૧

મનુષાં તો પંછિ લયા ઉડિ કે ચલા અકાસ,
બિપર હી તેં ગિરિ પડા યા માયા કે પાસ. ૬૭૨

અપને અપને ચોર કેા સબ કોઈ ઠારૈ માર,
મેરા ચોર મુજે મિલૈ સરખસ ડારૂં વાર. ૬૭૩

મન કુંજર મહમંત થા ફિરતા ગર્હિર ગંભીર,
ઢોહરી તેહરી ઓહરી પરિ ગઈ પ્રેમ જંજીર. ૬૭૪

૬૬૪. કબીર કહે છે કે આ મન તો એક જ છે, એને તું તને ગમે ત્યાં લગાડ. ગમે તો એ મનથી શુરુની ભક્તિ કર અથવા એને વિષય ભોગમાં લગાડી દે.
૬૬૫. કબીર કહે છે કે મનથી ત્રાંસીને વનમાં ગયા ને વન છોડીને પાછા વસ્તીમાં આવ્યા. આ મન ક્યાંયે સ્થિર જ થતું નથી. એટલે શું કરવું તેની જીવને સૂઝ પડતી નથી.
૬૬૬. સમુદ્રના જેટલા તરંગો છે એટલા જ આ મનનાં ચક્કર હોય છે. ભોમન કરીકામ સ્થિર થાય તો સરળતાથી (અજ્ઞાન રૂપી) હીરાની પ્રાપ્તિ થઈ શકે.
૬૬૭. પહેલાં તો આ મન કાગડા જેવું (તામસિક) હટ્ટ તે જીવ હિંસા કરીને (મહિનતાથી) પેટ ભરતું; પણ હવે તો એ મન હંસ જેવું (સાત્વિક) બની ગયું છે, એટલે એ તો વીણી વીણીને (ત્રેષ્ઠ તત્ત્વ રૂપ) મોતીનો ચારો ચરે છે.
૬૬૮. કબીર કહે છે કે મન તો પહાડ જેવું અભેદ હટ્ટું, પણ હવે તો મને (એને જીતવાની) સમજણ પડી છે એટલે શબ્દ (સત્યજ્ઞાન)નું ટાંકણું લાગ્યા કરવાથી એમાંથી શુદ્ધ સુવર્ણની ખાણ (સ્વરૂપાનુભૂતિ) નીકળી છે.
૬૬૯. એ (પ્રભુના ધામનો) પંથ અગમ્ય છે જ્યારે મન સ્થિર થાય, શુદ્ધિ (મનની પારના પ્રદેશની) અંદર પ્રવેશ કરે અને તનમનની બધી ચિંતા છૂટી જાય ત્યારે જ એ પ્રદેશમાં પહોંચાય.
૬૭૦. મન તો જાકુંય છે ને પાતળુંય છે મન તો પાણી પણ છે અને આગ પણ છે. મન તો જેવી કલ્પના ખડી કરે તેવું જ બની જાય છે.
૬૭૧. મનના તો ધણાંયે રંગો છે એટલે એ તો ધડીએ ધડીએ રંગો પલટે છે; પણ એક જ રંગમાં મનને અખંડ રંગેણું રાખે એવા (અનન્ય ભાવવાળા) તો કોઈક વિરલા જ હોય છે.
૬૭૨. આ મનકું પંખી બનીને જાંએ આકાશમાં (જીર્વ પ્રદેશમાં) ઊડવા તો માંડ્યું, પણ એ જાંએથી જ નીચે પડીને આ માયાના પાશમાં પાછું ફસાઈ પડ્યું છે.
૬૭૩. સૌ કોઈ પોતપોતાના ચોરને પકડીને મારી નાખે છે પણ મારો (મન હરનાર) ચોર મને મળી જાય તો મારું સર્વસ્વ એના પર ન્યોછાવર કરી દઉં
૬૭૪. મન તો પહેલાં ધીર ગંભીર ગતિએ ડોલતા મદમસ્ત હાથી જેવું હટ્ટું, પણ હવે તો એને બેવડી, તેવડી અને ચોલડી ત્રેમભક્તિની સાંકળોએ બાંધી લીધું છે. (એટલે એનું ડોલવાનું બધ થયું છે અને એ પ્રભુમય બન્યું છે.)

હિરદે લીતર આરસી મુખ દેખા નહિં જાય,
મુખ તો તબ હીં દેખસી દિલ કી દુવિધા જાય. ૬૭૫

પાની હૂં તે પાતલા ધૂઆં હૂં તે ઝીન,
પવન હૂં તે અતિ ઊતલા દોસ્ત કંપીરા કીન. ૬૭૬

મન મનસા કો માર કરિ નન્હા કરિ કે પીસ,
તબ મુખ પાવૈ સુન્દરી પદ્મ અલકે સીયા. ૬૭૭

મન મનસા કો મારિ દૈ ઘટહી માંહીં ચેર,
જળહી ચલૈ પીઠે દૈ આંકુસ દૈ દૈ ફેર. ૬૭૮

કંપીરા મન હિ ગયન્દ હૈ આંકુસ દૈ દૈ રાખું,
બિષ કી બેલી પરિહરી અમૃત કા ફલુ આખું. ૬૭૯

કુંભે બાંધા જલ રહૈ જલ બિનુ કુંભ ન હોય,
જ્ઞાન બાંધા મન રહૈ મન બિનુ જ્ઞાન ન હોય. ૬૮૦

મન માયા તો એક હૈ માયા મનહિં સમાય,
તીન લોક સંસય પરા કાહિ કહું સમુગાય. ૬૮૧

મન સાયા મનસા લહરિ ખૂડે બહે અનેક,
કહ કંપીરા તે બાંચી હૈ જાકે હૃદય બિએક. ૬૮૨

નૈનન આગે મન બસૈ રલ પિલ કરૈ જો દૌર,
તીન લોક મન ભૂપ હૈ મન પૂજ સબ દૌર. ૬૮૩

તન બોહિત મન કાગ હૈ લખ જોજન ઉડિજાય,
કબહીં દરિયા અગમ બહિ કબહીં ગગન સમાય. ૬૮૪

મન કે હારે હાર હૈ મન કેજલૈ જીત,
કહ કંપીર પિઉ પાઈએ મન હી કી પરતીત. ૬૮૫

૬૭૫. હૃદયમાં જ દર્પણ છે ને તોયે મુખ જોઈ શકાતું નથી. (સ્વરૂપ દર્શન થતું નથી.) અરે, જ્યારે દિલની દ્વિધા, શંકા વગેરે દૂર થશે ત્યારે જ એમાં મુખ દેખી શકાશે
૬૭૬. કપીર કહે છે કે જીવે પાણીથી પાતળો, ધુમાડાથી ચે ઝીણો અને પવનથી પણુ વધુ અંચળ ને વેગીલો એવો આ (મનરૂપી) દોસ્ત કરેલો છે.
૬૭૭. મનોકામનાઓને મારી ઘૂટીને ક્ષીણ કરી નાખવામાં આવે ત્યારે જ (આત્મરૂપી) સુંદરીને સુખ મળે છે અને મસ્તક પર સહઅપક્ષ ખીલી જાહે છે. (મનોજયથી પ્રભુ પ્રાપ્તિતું સૌભાગ્ય મળે છે)
૬૭૮. મનોકામનાઓને તો અદર જ ઘેરી લઈનેદાખી દેવી. (મન) જરાક હાલે-ચાલે કે તરત પૂઠ ફેરવીનેએનેઅ કુશલગાવતા રહેવું અને કાબૂમાં રાખવું.
૬૭૯. કપીર કહે છે કે મન તો ગજરાજ છે. એને તો અકુશ વડે વશમાં જ રાખવો જોઈએ. (એને છૂટો રાખવાથી વધતી) ઝેરી વેલને (તૃષ્ણા વગેરેને) ત્યજીને (મનોજયથી પ્રાપ્ત થતા આત્મ જ્ઞાન રૂપી) અમૃતના ફળ ચાખો.
૬૮૦. પાણી ધડામાં પુરાઈને રહે છે પણ એ ધડાની સાર્થકતા તો પાણીથી જ છે. પાણી વિના ધડાનો અર્થ નથી. જ્ઞાનથી મન બંધાયેલું રહે છે, પણ મન (રૂપી સાધન) વિના જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી
૬૮૧. મન અને માયા તો એક જ છે. માયા મનમાં જ સમાયેલી છે; પણ આવી સાદી બાબતમાં ત્રણે લોકમાં બધાંને શકા પડે છે. હવે કોને સમજાવીને કહેવું ?
૬૮૨. કપીર કહે છે કે મનરૂપી મહાસાગરના કામનારૂપી તરંગોમાં ધણુયે લોકો તણાઈને ડૂબી મર્યા છે. જેના હૃદયમાં સારાસારનો વિવેક પ્રગટયો છે તે જ બચ્યા છે.
૬૮૩. આંખ આગળ જ મન રહેલું છે. એ આમતેમ ચક્કર મારતું દોડાદોડ કરે છે. આ મન તો ત્રણે લોકનો રાજા છે; એટલે જ બધી જગાએ મનની પૂજા થાય છે.
૬૮૪. આ તનરૂપી મોઢું વહાણ છે ને મન તેની ઉપર બેઠેલો કાગડો (ચતુર પપ્પી) છે. એ તો લાખો ચોજન ભંડીને કયાંનો કયાં જઈ આવે છે. કોઈક વાર અગમ્ય મહાસાગરના ભંડાણમાં તો કોઈક વાર એ જીએ ગગનમંડળમાં તદલીન થઈ જાય છે.
૬૮૫. કપીર કહે છે કે મનની હારે હાર અને મનની જીતે જીત છે. એ મનના જ દઢ વિશ્વાસ ને સંકલ્પથી પ્રિયતમ (પ્રભુ)ને પ્રાપ્ત કરી લેવા જોઈએ.

તીનિ લોક ટીંડી લઈ ઉડિયા મન કે સાથ,
હરિજન હરિ જાને બિના પરે કાલ કે હાથ. ૬૮૬

ખાજીગર કા ઘંઠરા ઐસા જિઉ મન સાથ,
નાના નાચ નચાય કે રાચે અપને હાથ. ૬૮૭

મન કરિ સુર સુનિ જહંડિયા મન કે લક્ષ હુવાર,
ચે મન ચંચલ ચોરઈ ઈ મન શુદ્ધ ઠંગાર. ૬૮૮

મન મતંગ ગૈયર હનૈ મનસા લઈ શયાન;
જંત્રમંત્ર માન નહીં લાગી ઉડિ ઉડિ ખાન. ૬૮૯

મન ગયંદ માનૈ નહીં ચલૈ ન સુરતિ કે સાથ,
દીન મહાવત કયા કરૈ અકુંશ નાહિં હાથ. ૬૯૦

દેસ બિદેસન હૌં દિરા મન હીં ભરા સુકાલ,
બાકો દૂંઢન હૌં દિરૌં તાકો પરા હુકાલ ૬૯૧

મન સ્વારથ આપહિં રસિક વિષય લહરિ ફહરાય,
મન કે ચલતૈ તન ચલત તાતે સરખસુ બાય. ૬૯૨

ચહ મન તો શીતલ લયા જળ ઉપજા પ્રહારાન,
જેહિ બૈસંદર જગ જરૈ સો પુનિ ઉદક સમાન. ૬૯૩

વિવિધ

સુપને મેં સાંઈ મિલે સોવત લિયા જગાય,
આંખિ ન ખોલૂં ડરપતા મત સુપના હૈવૈ બાય. ૬૯૪

૬૮૬. આ ચંચળ મનની સાથે ત્રણે લોક તીકનાં ટોળાં જેવા ચંચળ થઈ ઊઠે છે. પ્રભુનો કે પ્રભુના ભક્તોનો સત્સંગ નહીં કરવાથી (ચંચળ મનના) લોકો કાળના હાથમાં ફસાઈ જાય છે.
૬૮૭. મદારી માંકડાને નચાવે છે તે જ રીતે મન આ (પરાધીન) જીવને ભાત ભાતના નાચનચાવે છે. છતાં જીવ પાછો મનના હાથમાં જ રાજી રહે છે !
૬૮૮. મનને કારણે તો ઋષિ-મુનિઓ અને દેવો પણ ઠગાઈ ગયા છે. મનને છટકવા માટે તો લાખ દરવાજા છે. આ મન જ ચંચળ ચોર છે ને આ મન જ પાકો ઠગ પણ છે.
૬૮૯. મન રૂપી મદમત હાથી પોતાના મહાવતને જ મારી નાખે છે. મન સાપની જેમ બની જાય છે. તે કોઈ પણ જન્મ-મંત્રના બંધન માનવું નથી. તે (મનરૂપી સાપ) વિષય રૂપી નાના નાના જીવોને ઊડી ઊડીને ખાઈ જાય છે.
- ૬૯૦ મન રૂપી ઉન્મત ગજરાજ કહ્યું માનતો નથી અને આત્માનો સત્સંગ સેવી ને તે ચાલતો નથી. એટલે બિચારો (જીવરૂપી) મહાવત પણ શું કરે ? એના હાથમાં (વિવેક વિચાર રૂપી જ્ઞાનવું) અકુશ જ નથી.
૬૯૧. દેશપરદેશ હું (સુખ માટે) ભટક્યો પણ (હવે અંતર્મુખ થતાં સમજાયું કે) મનમાં જ સર્વ સુખ સમૃદ્ધિનો ભરપૂર સુકાળ છે. જે સુખને શોધવા હું બધે ભટક્યા કરું છું તેના જ (બાહ્ય) દુનિયામાં દુકાળ પડેલો દેખાય છે.
૬૯૨. સ્વાર્થને ખાતર પોતાને ગમતા વિષય ભોગોના તરંગોમાં મન ભટક્યા કરે છે. બ્યારે મન આવી રીતે (ભોગોમાં ભમવું) ચાલે ત્યારે તન પણ તેમ જ ચાલવા માડે અને બધાયનો સત્યાનાશ વળી જાય છે.
- ૬૯૩ બ્યારે બ્રહ્મ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું ત્યારે જ મન શાંત થયું. પછી તો જે (માયામમતાની) આગમાં આખી દુનિયા બળી રહી છે, તે પણ (જ્ઞાન દ્રષ્ટિથી સમત્વ પ્રાપ્ત થયાથી) ઠંડા જળ જેવો શીતલ જ લાગે છે.

વિવિધ

૬૯૪. મને સ્વપ્નામાં (અંતર્મુખ અવસ્થામાં) મારા પ્રભુ મળી ગયા અને-મને (બ્રમની) બંધમાંથી ઉઠાડ્યો. હવે તો હું આંખ ખોલતાં (અહિરૂંધ્ર થતાં) પણ ગભરાઈ છું, તે એટલા માટે કે આંખ ઉઘડતાં જેમ સ્વપ્ન ઊડી જાય છે તેમ આ પ્રભુમિલનનો આનંદ સ્વપ્નવત્ થઈ ઊડી જાય તો ?

સોજીં તો સુપને મિલૂં જાગૂં તો મનમાહિં,
લોચન રાતે સુલ ઘડી બિસરત કબહૂં નાહિં. ૬૯૫

કબિરા સાથી સોઈ ક્રિયા હુખસુખ જાહિ ન કોય,
હિલમિલકે સંગ ખેલઈ કધી બિછોહ ન હોય. ૬૯૬

તરવર તાસુ બિલંબિએ ખારહ માસ ફલંત,
સીતલ છાયા સઘન ફલ પંછી ફેલ કરંત. ૬૯૭

તરવર સરવર સંતજન ઔથે ભરસૈ મેંહે,
પરમારથ કે કારને ચારૌં ધારૈં દેહ. ૬૯૮

કબિરા સોઈ પીર હૈ જો જાનૈ પર પીર,
જો પર પીર ન જાનઈ સો કાફિર બેપીર. ૬૯૯

નવન નવન બહુ અંતર નવન નવન બહુબાન,
ચે તીનોં બહુતૈ નવૈ ચીતા ચોર કમાન. ૭૦૦

કબિરા ત્રીપ સમુદ્ર કી ખારા જલ નહિં લેય,
પાની પાવૈ સ્વાતિ કા સોભા સાગર દેય. ૭૦૧

જિંચિ જાતિ પપીહરા પિયૈ ન નીચા નીર,
કૈ સુરપતિ કૈ જાંચઈ કૈ હુખ સહે સરીર. ૭૦૨

ચાતક સુતહિં પઠાવહી આન નીર મત લેય,
મમ કુલ યહી સુભાવ હૈ સ્વાતિ બૂંદ ચિત દેય. ૭૦૩

લંબા મારગ દૂર ઘર બિકટ પંથ બહુ ભાર,
કહુ કબીર કસ પાઈએ ફુલૈલ ગુરુ દિશાર. ૭૦૪

હેરત હેરત હે સખી હેરત ગયા હેરાય,
ખૂંદ સમાની સમુંદ મેં સો કિત હેરી જાય. ૭૦૫

૬૯૫. સૂઈ જઈ તો (પ્રભુને) સ્વપ્નમાં મળું છું ને જાગત રહું તો મનમાં મળું છું. મારા લાલ (પ્રિયતમ)ના અખંડ મિલનથી તો આ (ભિન્ન-વિદેશી) લોચનિયાયે લાલ થઈ ગયાં છે. એ (મિલનની) ધન્ય ધડી કદી પણ વિસરાતી નથી.
૬૯૬. કપીર કહે છે કે હવે તો એવાનો જીવન-સાથ કયો છે કે જેને સુખ-દુખ જેવું કંઈ છે જ નહીં. એના સાથે અખંડ હળીમળીને હું તો ખેલ્યાં કરું છું. એનો કદીયે વિયોગ જ થતો નથી.
૬૯૭. તે જ વૃક્ષરાજ (જ્ઞાની) પાસે થોભવું જોઈએ કે જે બારે માસ ફળે, જેની શીતળ છાયા હોય, જે ખૂબ ફળ આપે અને ૫ ખીડાં જેને આશ્રયે કિલ્લોલ કરે.
૬૯૮. તરુવર, સરોવર, સંતજન અને વરસતાં વાદળાં એ ચારેનું જીવન પરોપકાર માટે જ હોય છે.
૬૯૯. કપીર કહે છે કે પરાઈ પીડ જાણે તે જ સાચો પીર (સંતજન) છે. જે પારકી પીડા સમજતો નથી તેને નિર્દય ને અધર્મી જાણવો.
૭૦૦. નમવા નમવામાં પણ ધણો ફેર હોય છે. અવારનવાર નમવાની ધણીની ટેવ હોય છે. બાણીની કમાન, ચિત્તો અને ચોર આ ત્રણે નમતા તો બહુ હોય છે (પણ તે તો ખીજને હાનિ કરવા માટે જ).
૭૦૧. કપીર કહે છે કે હીપ સમુદ્રમાં હોવા છતાંયે તેનાં ખારા પાણીનું એક ટીપું પણ લેતી નથી. એ તો સ્વાતિ નક્ષત્રનાં મેઘનું જ પાણી લે છે. તેમ છતાંયે તે શોભાવે છે તો સાગરને. તેવી જ રીતે સંતો જગતમાં રહેવા છતાં તેનું કશું લીધા વિના પોતાના વ્યક્તિત્વથી જગતને શોભાવે છે.
૭૦૨. બૈચો એવો કુલીન છે કે એ કદી પણ નીચેનું પાણી નહીં પીએ. કાં તો એ વર્ષા બિન્દુ માટે દેવરાજ ધન્ધને પોકાર્યા કરશે કે પછી તરસનું દેહકષ્ટ સહન કર્યા કરશે.
૭૦૩. ચાતક પોતાના બચ્ચાને શાખવે છે કે “ખીજું (હલકું) પાણી પીવું નહીં, પણ સ્વાતિનક્ષત્રના જળબિન્દુ પર જ ધ્યાન (સ્થિર) રાખવું. એ જ આપણા કુળનો સ્વભાવ છે.”
૭૦૪. કપીર કહે છે કે પંથ લાખો છે, ધર (સ્વ-ધામ) દર છે, રસ્તો વિકટ છે અને બોલો ધણો છે. એટલે ગુરુનાં (પરમાત્માનાં) ફુલેન દર્શન કેવી રીતે થઈ શકે?
૭૦૫. હે સખી ! (એને) શોધતાં શોધતાં તો શોધનાર જ ખોવાઈ ગયો ! આ તો બિન્દુ જઈને સિંધુમાં સમાઈ ગયું. એટલે હવે શોધો તોયે તે ક્યાંથી મળે?

આદિ હોત સખ આપ મૈં સકલ હોતો તા માહિં,
જ્યેાં તરવર કે બીજ મેં હાર પાત ફલ છાંહિં. ૭૦૬

કબિરા મૈં તે તખ ડરૌં જો મુઝહી મેં હોય,
મીચ બુઢાયા આપદા સખ કાહૂં મેં સોય. ૭૦૭.

સાત દીપ નૌ ખંડ મેં તીન લોક પ્રહાંડ,
કહ કબીર સખ કો લગૌ દેહ ધરે કા દંડ. ૭૦૮

દેહ ધરે કા દંડ હૈ સખ કાહૂં કો હોય,
સાની ભુગતૌ જ્ઞાન કરિ મૂરખ ભુગતૌ રોય. ૭૦૯

દેખન હી કી ખાત હૈ કહને કી કછુ નાહિં,
આદિ અંત કો મિલિ રહા હરિજન હરિહી માહિં. ૭૧૦

સખૈ હમારે એક હૈં જો મુમિરૈ સત નામ,
ખસ્તુ લહી પહિયાનિ કે ખાસન સોં કયા કામ. ૭૧૧

જૂઆ ચોરી મુખબિરી બ્યાજ વૂસ પર-નાર,
જો આહૈ દીદાર કો એતી ખસ્તુ નિખાર. ૭૧૨

રાજદુઆરે સાધુજન તીનિ ખસ્તુ કો જાય,
કૈ મીકા કૈ માન કો કૈ માયા કી ચાય. ૭૧૩

દેખન કો સખ કોઈ ભલા જૈસે સીત કા કોટ,
દેખત હી ઢહિ જ્ઞયગા ખાંધિ સકૈ નહિં પોટ. ૭૧૪

નાચૈ ગાધૈ પદ કહૈ નાહીં શુરુ સોં હેત,
કહ કબીર કયોં નીપજૈ બીજ બિહૂનો ખેત. ૭૧૫

પ્રહ્લાહિં તેં જગ ભીખજ કહત સયાને લોગ,
તાહિ પ્રહ્લા કે ત્યાગિ બિનુ જગત ન ત્યાગન જોગ. ૭૧૬

૭૦૬. જેવી રીતે વૃક્ષના ખીજમાં ડાળ, પાન, ફળ અને છાયા સમાયેલાં જ છે, તેવી જ રીતે સર્વનો આર ભ અને વિકાસસ્વરૂપ (આત્મા)માં જ રહેલો છે.
૭૦૭. કપીર કહે છે કે આ મૃત્યુ, ધડપણ અને દુ ખનો ડર તો મને ત્યારે જ લાગે કે જ્યારે એ ફક્ત મને જ લાગતા હોય; પણ એ તો (સંષ્ટિક્ષ્મ પ્રમાણે) જગતમાં બધાંયને લાગે જ છે. (એટલે મને તેમનો ડર નથી)
૭૦૮. કપીર કહે છે કે સાત દ્વીપ, નવખંડ, ત્રણે લોક અને સમગ્ર બ્રહ્માંડમાં દેહ ધારણ કર્યાનો (દુઃખ-મૃત્યુરૂપ) દંડ તો બધાંયને ભોગવવો પડે છે.
૭૦૯. દેહ ધારણ કર્યાનો જે દંડ છે તે તો બધાંયને માટે હોય છે; પણ શાની શાન પામીને શાંતિપૂર્વક એ ભોગવી લે છે અને મૂખ અશાની એને રોકકળ કરતો ભોગવે છે, એટલો જ ફેર છે.
૭૧૦. આ તો પ્રત્યક્ષ જોઈ લેવાની જ વાત છે. એમાં કંઈ કહેવાનું છે જ નહીં, હરિના (ભક્ત) જન આદિથી તે અંત પર્યંત હરિમય રહીને હરિમાં જ સમાઈને લીન થઈ જાય છે.
૭૧૧. જે પ્રભુનું નામ સ્મરણ કર્યા કરે છે તે બધા જ અમારે મન એકરૂપ છે. મૂળ વસ્તુને (એક પરમ નત્વ) સૌની અંદર ઓળખી લીધા પછી બહારના પાત્રના (શરીરના) ભેદનું શું પ્રયોજન ?
૭૧૨. જે તું પ્રભુનાં દર્શન ઇચ્છતો હોય તો જુગાર, ચોરી, જમણસી, વ્યાજવદ્ડું, લાંચચંચલ અને પારકી નારી-એટલાથી તું દૂર જ રહે.
૭૧૩. રાજને બારણે સાધુજન તથા કારણોસર જતા હોય છે. કાં તો મિષ્ટાન્ન ભોજન માટે, કાં તો માન પ્રાપ્તિ માટે અને કાં તો પછી ધનસંપત્તિ જેવો કોઈ સંસારી ઇચ્છાને લીધે.
૭૧૪. દેખાવમાં તો હુમ્મસના ઢગલાની જેમ બધા જ સારા લાગે છે, પણ એ તો જોતજોતામાં જ ખલાસ થઈ જાય છે. એની કંઈ ઘોટલી બાંધી શકાતી નથી. (દેખાવની ભલાઈ કંઈ કામે લાગતી નથી.)
૭૧૫. કપીર કહે છે કે નાચે, ગાય ને ભજન લલકારે પણ વ્તે પ્રભુ પર પ્રેમ જ ન હોય તો મુક્તિ કેવી રીતે મળી શકે ? ખીજ વિનાના ખેતરમાં (પાણી, ખાતર વગેરે સામગ્રી હોય તો પણ) અનાજ કેવી રીતે ગોળી શકે ?
૭૧૬. શાણા જાની પુરુષો કહે છે કે બ્રહ્મમાંથી જ જગત ઉત્પન્ન થયેલું છે નથી જ બ્રહ્મને ત્યાગ કર્યા વિના જગતનો ત્યાગ કરવો શક્ય નથી. (જગતને ત્યાગ કરના જતાં, તે બ્રહ્મમય હોવાથી, બ્રહ્મનો જ ત્યાગ થઈ જાય !)

બ્રહ્મ જગત કા બીજ હૈ જો નહિં તાકો ત્યાગ,
જગત બ્રહ્મ મેં લીન હૈ કહેહુ કૌન ગૌરાગ. ૭૧૭

નેત નેત જેહિં બેદ કહિ જહાં મન કહેરાયા,
મન બાની કી ગમ નહીં બ્રહ્મ કહા કિન તાય. ૭૧૮

એક કર્મ હૈ બોવના ઉપજૈ બીજ બહુત,
એક કર્મ હૈ ભૂજના ઉદય ન અંકુર સુત. ૭૧૯

આંદ સુરજ નિજ કિરન કૈ ત્યાગિ કવન બિધિ કીન,
બકી કિરનૈ તાહિ મેં ઉપજિ હોત પુનિ લીન. ૭૨૦

શુર ઝરોખે ખેઠિ કે સબકા સુજરા લેઈ,
જેસી બકી ચાકરી તૈસા તાકો દેઈ. ૭૨૧

હંઆ બકે એકે રંગ લખિ અરૈ એક હી તાલ,
છીર નીર તે બાનિએ બકે ઉધરૈ તેહિ કાલ. ૭૨૨

બિન દેખે વહ દેસ કી બાત કહે સો દૂર,
આપૈ ખારી ખાત હૈ બેચત દિસ્ત કપૂર. ૭૨૩

મલયાગિરિ કે બાસ મેં ખૂમ્મ રહા સખ ગોય,
કહિએ કૈ અંદન લયા મલયાગિરિ ના હોય. ૭૨૪

કાટે આંખ ન મૌરિયા કાટે શુરૈ ન કાન,
ગોરખ પદ પરસે બિનો કહૌ કૌન કી સાન. ૭૨૫

આબે સીદી સાંકરી પાછો ચકનાચૂર,
પરહા તર કી સુંદરી રહી ધકા દૈ દૂર. ૭૨૬

૭૧૭. બ્રહ્મ તો જગતનું ખીજ છે એટલે એનો ત્યાગ હોય જ નહીં. જગત જ બ્રહ્મમાં સમાઈ રહેલું છે તો પછી શાનો ત્યાગ ને ધૈરાગ્ય ?
૭૧૮. વેદ જેને વર્ણવતાં ' નતિ, નતિ ' કહે છે, જેના વિશે મનથી સ્થિર થવાનું નથી તથા મન તેમ જ વાણીને જેની કશી ગમ પડતી નથી; તેને ' બ્રહ્મ ' કોણે કહ્યું હશે ?
૭૧૯. એક પ્રકારનાં કર્મ છે વાવવા જેવાં (સર્જક). એમાંથી અનેક ખીજ ઉત્પન્ન થાય છે. પણ ખીજ પ્રકારનાં કર્મ છે બાળવા જેવાં (નાશક) જેમાંથી સુંદર અકુરનો વિકાસ થતો નથી.
૭૨૦. ચંદ્ર અને સૂર્ય પોતાના કિરણોનો ત્યાગ કૈવીરીતે કરી શકે ? એ તો પ્રગટ થઈને (સંલગ્ન રહેવાથી) જેનાં કિરણો હોય તેનામાં જ પાછાં વિધીન થઈ જાય છે.
૭૨૧. હૃદયરૂપી ઝરુખામાં બિરાજીને પરમાત્મા બધાંની અજલિ સ્વીકારતો હોય છે અને જેની જેવી સેવા હોય છે તેનું તેને કળ આપ્યા કરે છે.
૭૨૨. હસ (સંત) અને બગલો (કુળ્હા) ૨ ગે એક સરખા જ દેખાય છે, એક જ (સંસારરૂપી) સરોવરમાં વિહાર કરતા હોય છે. પણ તેમનો તફાવત દૂધ-પાણીનો વિવેક કરવામાં જ જણાઈ આવે છે તેવે વખતે બગલો ઉંધાડો પડી જાય છે.
૭૨૩. જોયા બધયા વિના જ જે એ (પ્રભુના) દેશની વાતો કરે છે તે મૂખ છે. પોતે તો ધૂળ ફાકતા (ભિખારીજેવા) હોય છે અને કપૂરના (કીમતી વસ્તુના) સોદા કરતા ફરે એ કેવું વિચિત્ર ?
૭૨૪. જ્યાં ભરપૂર ચંદન વૃક્ષોથી ખીજાં બધાં વૃક્ષ ગ્રુમ થઈ ગયેલાં લાગે તે જ મલય પર્વત; પણ કહેવા પૂરતું એકાદ ચંદન વૃક્ષ થયું હોય ત્યાં કંઈ મલય પર્વત કહેવાય ?
૭૨૫. કાપેડો આંખો મ્હોરતો નથી ને ફાટેલો કાન પાછો સંધાતો નથી. સદૃશ્ય સંતનાં ચરણ સેવ્યા વિના કોને જ્ઞાન મળ્યું છે તે તો કહો ! (સદૃશ્યનું સાંનિધ્ય અનિવાર્ય છે.)
૭૨૬. આગળ જવાની સીડી સાંકડી છે ને પાછળનું તો બધું ચૂરેચૂરા કરી નાખે તેવું છે. પડદા પાછળ રહેલી (અંતરાત્મારૂપી) સુંદરી તોતને ધક્કો દઈને દૂર જ રહી ગઈ છે ! (હવે તું પુરુષાર્થ કરી પ્રગતિ કર અને સ્વ-રૂપને ઓળખ.)

બેરા બાંધિ ન સર્પ કૈ ભવસાગર કે માહિં,
છોડૈ તો ખૂડત અહૈ ગહૈ તો કસિહૈં વાહિં. ૭૨૭

કર ખોરા ખોવા ભરા મગ જોહત દિન જાય,
કબિરા ઉતરા ચિત્ત સોં છાંછ દિયો નહિં જાય. ૭૨૮

વિષ કે બિરવા ઘર ક્રિયા રહો સર્પ લપટાય,
તાતે જિયરૈ કર ભયા જાગત રૈનિ બિહાય. ૭૨૯

સેમર કેરા સુવના સિહુલે બૈકા જાય,
ચોંચ અહોરૈ સિર ધુનૈ ચહ વાહી કૈ ભાય. ૭૩૦

સેમર સુવના બેગિ તજુ ઘની બિશુચૈન પાંખ,
ઐસા સેમર જો સેવૈ હૃદયા નાહીં આંખ. ૭૩૧

કેતે દિન ઐસે ગયે અનરૂચે કૈ નેહ,
બોચો બિસર ન બિપરૈ જો ઘન બરસૈ મેહ. ૭૩૨

પ્રકટ કહીં તૌ મારિયા પરદા લાખૈ ન કૌય,
સહના છપા પયાર તર કૈ કહિ જૈરી હોય. ૭૩૩

બૈ લૌં તારા જગમગૈં તો લૌં ઉગે ન સૂર,
તૌ લૌં જિય જગ કર્મ અસ બૈ લૌં જ્ઞાન ન પૂર. ૭૩૪

કરુ બહિયાં બલ આપની છાંડ બિરાની આસ,
બાકે આંગન નદી બહૈ સો કસ મરે પિઆસ. ૭૩૫

૭૨૭. આ ભવસાગરમાંથી પાર તરી જવા માટે હે જીવ ! તું (માયારૂપી) સાપનો તરાપો ન બાંધીશ, કારણ કે એ છોડી દઈશ તો તું ડૂબી જશે ને એને પકડી રાખીશ તો એ જ તને કરડી ખાશે.
૭૨૮. કપીર કહે છે કે મનુષ્યના કર રૂપી કટોરામાં માવો (સાત્ત્વિક પદાર્થ) ભરેલો છે અને (પ્રભુ મળી જતા તે અર્પણ કરવાની) વાટ જોતાં દિવસો વહી જાય છે પણ ચિત્તમાંથી બ્યારે ભકિતભાવની એટ થઈ જાય છે ત્યારે (પ્રભુને કાળે) છાશ (જેવી તુચ્છ વસ્તુ) પણ આપી શકાતી નથી.
૭૨૯. (સંસારરૂપી) ઝેરના ઝાડ પર ઘર માંડયું છે ને એને (મૃત્યુરૂપી) સાપ વીંટાઈ રહેલો છે. જીવને એટલા માટે જ ડર લાગ્યાં કરે છે ને આખી રાત જાગતાં જ વીતી જાય છે.
- ૭૩૦. શીમળાનો સૂડો (પોપટ) એના સફેદ ફળથી આકર્ષાઈ કાળ પર જઈને ખેડો અને (રસદાર ફળની આશાથી) ચાંચ મારવા લાગ્યો અને નિરાશાથી માયુ ધુલ્યાવવા માંડ્યો. (શીમળાનાં ફળમાંથી રૂ જેવા માત્ર રેપા જ જાડે છે) એને (અગાનીને) એવું જ ગમે.
- ૭૩૧. હે શીમળામાં (અસાર સસારમાં) મોહિત થનાર પોપટ ! (જીવ) તું જલહી એ (મોહ) છોડી દે. તારી પાંખો પણ એમાં ધણી ગૂંચવાઈ પડી છે. આવા શીમળાનું જે સેવન કરે છે તેને અંતરની (જ્ઞાન) દષ્ટિ જ હોતી નથી. (સંસાર સેવામાં મોહિત જીવ અંતે ધ્વંસિત જ બની જાય છે.)
- ૭૩૨. નક્કામા માણસો પ્રત્યે પ્રીતિ રાખતાં કેટલાયે દિવસ વહી ગયા (પણ તેમના તરફથી પ્રીતિ મળી જ નહિ). ખારી જમીનમાં ખીજ વાવો અને પછી તેની ઉપર મૂસળધાર વરસાદ વરસે તો પણ તેમાંથી કંઈ જ ઉત્પન્ન થતું નથી !
૭૩૩. (પ્રભુ) પ્રગટ છે એમ કહું તો બધા મારવા દોડે છે કારણ કે (માયાના) પડદાને લીધે કાંઈને તે દેખાતા નથી. એટલે આપણે તો નીચે પડેલાં પરાણની જેમ જે દુઃખ પડે તેને સહન કરી મૂંગા રહેવું; એટલે પછી કાણુ વેરી થશે ?
૭૩૪. જ્યાં સુધી તારા ઝગમગતા હોય છે ત્યાં સુધી સૂર્ય પ્રકાશતો નથી. તેવી જ રીતે જ્યાં સુધી પૂરું આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું નથી, ત્યાં સુધી જ જીવ આ જગતમાં કર્મને વશ રહી ભગ્યાં કરે છે.
૭૩૫. પારકી આશા છોડીને પોતાનાં જ બાવડાંની શક્તિથી કાર્ય કરો. જેના (જીવનરૂપી) આંગણમાં જ (આત્મશક્તિ) નહી વહેતી હોય તે કેવી રીતે તરસ્યો મરે ?

હેં ગુંણવન્તી બેલરી, તવ ગુણ બરણિ ન જાય,
જર કાટે તે હરિઅરી સીંચે તે કુંભિલાય. ૭૩૬

બેલી કુઠંગી ફલ બુરો કુલવા કુબુધિ બસાય,
મૂલ બિનાસી તૂમરી સરોપાત કરુઆય. ૭૩૭

હમ જાન્યો કુલ હંસ હો તાતે કીન્હોં સંગ,
જો જન ત્યોં બક બરન હો છુવન ન દેત્યોં અંગ. ૭૩૮

ગુણિયા તો ગુણ કેા ગહૈ નિગુંણ ગુણહિં ધિનાય,
બેલ હિં દીજૈ જયકર કયા બૂઝૈ કયા ખાય. ૭૩૯

ખેત લલા બીજ લલા બોઈએ મૂટી ફેર,
કાહે બિરવા રૂબરા યા ગુણ ખેતૌ ફેર. ૭૪૦

જન્ત્ર બજાવત હોં સુના દૂટિ ગયે સખ તારે,
જન્ત્ર બિચારા કયા કરૈ ગયો બજાવનહાર. ૭૪૧

ઔરન કે સમુજાવતે સુખ મેં પરિગો રેત,
રાસિ બિરાની રાખતે ખાએ ઘર કેા ખેત. ૭૪૨

તકત તકાવત તકિ રહે સકે ન બેઝા મારિ,
સજૌ તીર ખાલી પરે ચલે કમાની હારિ. ૭૪૩

અપની કહ મેરી સુનૌ સુનિમિલિ એકૈ હોય,
મેરે દેખત જજ લયા એસા મિલા ન કોય. ૭૪૪

૭૩૬. હે ગુણુવ તી (ભક્તિરૂપી) વેલ / તારા ગુણુનું તો વણું ન થાય તેમ નથી. તને (આધાત કરી) કાપે છે ત્યારે તુ ફૂલીફાલી હરિયાળી લાગે છે અને બહારથી તને સી ચ્યા કરે છે તેમ તેમ તુ ચીમળાતી બન્ય છે ! (સાચી ભક્તિ સંસારના આધાતોથી અંતરમાં ખીલે છે, પણ સાંસારિક સુખો મળતાં તે મંદ પડે છે.)
૭૩૭. આ (માયારૂપી) વેલ તો આખી ખરાબ છે. એનાં ફળ પણ ભૂડાં છે, એનાં ફલ ધુલિ બગાડનારાં છે, એનાં મૂળિયાં પણ વિનાશક છે, એની તુમડી અને બધાં પાન કડવાં કડવાં છે.
૭૩૮. મેં તો માનેલું કે આ (માયાવી સંસાર) તો કુલીન હંસ હશે એટલે એનો મેં સંગ કર્યો અને (અને દુઃખી થયો). પણ ને એ બગલાની બાત છે તેમ પહેલેથી જાણ્યું હોત તો મારા અંગને એને સ્પર્શ પણ થવા દેત નહીં.
૭૩૯. ગુણુવાન જન ગુણુને સમજીને મઠણુ કરે છે જે ગુણુહીન હોય છે તે જ ગુણુનો તિરસ્કાર કરે છે. બળદ (ઢોર)ને બળકળ (ખાવા) ધરે તો એમાં એ શુ સમજે ને શું ખાય ?
૭૪૦. ખેતરસારુ હોય, ખીજ સારા હોય અને તેમા મૂડી અંતરે છટી વાવણી કરી હોય, તેમ છતાંયે ને છાંડવા સૂકા રહે તો તેમાં ખેતરનો જ કોઈ (અચાન) દોષ કારણુ રૂપ હોવો જોઈએ.
૭૪૧. આ દેહ રૂપી વાજિંત્રને વગાડતો મેં એને (જીવને) સાલબ્યો છે, તેના બધા (ઈન્દ્રિય સમૂહ રૂપી) તાર.(કાળના કટકાથી) તૂટી-ગયા છે, એટલે બિચારુ એ વાજિંત્ર હવે શું કરે ? એનો બળવૈયો (જીવાત્મા) જ (સંસારને છોડીને) ચાલી ગયો છે !
૭૪૨. ખીજને જ ઉપદેશ આપ્યા કરવામાં અ તે તારે ધૂળ ફાકવાનો વખત આવશે કારણુ કે એ રીતે ખીજના (અન્નના) ઢગલાની રખવાણી કરતાં કરતા તું તારું પોતાનું ખેતર ખલાસ કરી નાખીશ. (પછી તને પોતાની આત્મોન્નતિ સાધવાનો અવસર જ નહીં રહે)
૭૪૩. (નિશાન) તાકતાં તાકતાં તો તુ જોતાં જ રહી ગયો અને લક્ષ્ય તે : સિદ્ધ થયું નહીં. તારા બધાં જ (સાધનરૂપ) તીર ખાલી ગયાં અને હવે તો તુ આ (દેહરૂપી) ધનુષ્યને છોડીને ચાલવા પણ માંડ્યો !
૭૪૪. પોતાની વ ત કરીને મારી સાંભળે. એમું પરસ્પર વાત સાંભળી તેનેમેળવી જોતાં સૌની વાતનું રહસ્ય એક જ નીકળે છે. (કે જન્મે તે મરે.) કોઈ એવું કહેનાર જોયું નથી કે જે એમ કહી શકે કે મારા દેખતાં આખી દુનિયા ખલાસ થઈ ગઈ અર્થાત્ આનાશ્વંત જગતમાં કોઈ અનાદિ અનંત નથી.

દેસ દેસ હમ બાગિયા ગ્રામ ગ્રામ કી ખોરિ,
એસા બિયરા ના મિલા બે લે ફરકિ પછોરિ. ૭૪૫

અસ્તુ અહૈ ગાહક નહીં અસ્તુ સો ગરુવા મોલ,
બિના દામ કેા માનવા કિરૈ સો હામાહોલ. ૭૪૬

સિંહ અકેલા બન રમૈ પલક પલક કે દોર,
બેસા બન હૈ આપના તૈસા બન હૈ ઔર. ૭૪૭

બૈઠા હૈ ઘર ભીતરૈ બૈઠા હૈ સાચેત,
જબ જૈસી ગતિ આહતા તબ તૈસી મતિ દેત. ૭૪૮.

બના બનાયા માનવા બિના બુદ્ધિ ભેતૂલ,
કહા લાલ લૈ કીજિયે બિના બાસ કા ફૂલ. ૭૪૯

આગે આગે દવ બરૈ પીછે હરિયર હોઈ,
અલિહારી વા બૃચ્છ કી જર કાટે ફલ હોઈ. ૭૫૦

સરહર પેઠ અગાધ ફલ અરુ બૈઠા હૈ પૂર,
અહુત લાલ પચિ પચિ મરે ફલ મીઠા અરુ ફૂર. ૭૫૧

સબહી તરુ તર બચ કે સબ ફલ લી-હોં ચીખિ,
કિર કિર માંગત કબિર હૈ દર્શન હી કી ભીખિ. ૭૫૨

કંચન લો પારસ પરસિ અહુરિ ન લોહા હોઈ,
ચંદન બાસ પલાસ બિધિ ઠકે કહૈ ના કોઈ. ૭૫૩

ભક્તિ ભક્તિ સબ કે ઈ કહૈ ભક્તિ ન આઈ કાજ,
જહુંકો કિયા ભરોસવા તહુંતે આઈ ગાજ. ૭૫૪

૭૪૫. દેશેદેશ અને ગામેગામની ગલીએ ગલી અમે ભટકયા પણુ અમને કોઈ એવો જીવડો ના મળ્યો કે જે અનાજ (જીવનમાં વિવેક વિચારને) સૂપડે ઝાટકીને જ (સાર જ) ગ્રહણ કરતો હોય.
૭૪૬. વસ્તુ (અભિજ્ઞાન) છે પરંતુ તેને લેનારા ગ્રાહક નથી. એ વસ્તુની કિંમત ભારે છે. જે માનવી (એ વસ્તુ કરવા માટેના ભક્તિ રૂપી) ધન વિનાનો ભટક છે તેનું જીવન કામાડોળ થઈ પડે છે.
૭૪૭. પદ્ધતિ પદ્ધતિ (જન્મેજન્મે) ફેરા મારતો (જીવાત્મા રૂપી) સિંહ (સંસાર રૂપી) વનમાં એકલો ખેલે છે. જેવું આપણું આ (મૃત્યુલોક રૂપી) વન છે તેવા બીજા (લોક રૂપી) વન પણ છે.
૭૪૮. આ દેહરૂપી ધરની અંદર એનો માલિક (આત્મા) બરાબર સાવધાન થઈને બેઠેલો જ છે. એને જ્યારે જેવી ગતિ જોઈએ છે ત્યારે તેવી જ મતિ એ જીવને આપે છે.
૭૪૯. સર્ગોપાર્ગ (શરીર અને બીજી બધી રીતે) સંપૂર્ણ લાગતો માણસ પણ શુદ્ધિ વિના અસંતુલિત (મૂર્ખ) ગણાય. કૂદા ભલે લાલ ચટકે હોય પણ સુગંધ વિનાનું જે તે હોય તો તેને લઈને કોઈ શું કરે ?
૭૫૦. એ (ભક્તિ વૃક્ષ)ની આગળ આગળ (કસોટીનો) દાવાનળ સળગે છે અને એની પાછળ હરિયાળી લાગે છે. આ વૃક્ષની તો બલિહારી જ છે. એના મૂળ (માયાના) કાપો ત્યારે જ એમાં ફળ પ્રગટ છે. (કપરી કસોટી પછી ભક્તિનો આનંદ મળે છે.)
૭૫૧. એ (આત્મજ્ઞાનનું) નિત્ય લીલું ને ઘટાદાર વૃક્ષ છે. એને ભરપૂર લાગેલાં ફળ પણ અપાર છે. કેટલાયે જણ તે પામવા મહેનત કરી કરીને મરી ગયા કારણ કે એનાં ફળ મીઠા છે પણ દુર્લભ છે.
૭૫૨. બધી જાતના (પ્રભુપ્રાપ્તિનાં સાધન રૂપી) વૃક્ષોની તળે જઈને દરેકનાં ફળ ચાખી જોયાં, તોયે કબીર તો ફરીફરીને પરમાત્માનાં દર્શનની જ લીધ મારી રહ્યો છે.
૭૫૩. પારસમણિના સ્પર્શથી લોહાનું કંચન થઈ ગયું. તે ફરી પાણું લોહું નહીં બને. ખાખરાના ઝાડમાં જે ચંદનની સુગંધ તેને વી ધીને બરાબર પ્રવેશી જાય તો પછી ખાખરાને ખાખરો કોઈ નહિ કહે. તે ચંદન જ હશે.
૭૫૪. ‘ભક્તિ, ભક્તિ’ તો સૌ કોઈ કહે છે. પણ એવી ભક્તિ કંઈ કામ આવતી નથી. કહેવતા સાંસારિક ગુરુની (દુન્યવી) ભક્તિ કરનાર જે તેમના પ્રત્યે વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા રાખીને બેઠો હોય છે તો અ તે તેમના દ્વારા તેના પર વિજળી જ પડે છે. (અણીના સમયે તેઓ દગો દે છે.)

સુખ કો સાગર મેં રચ્યા હુખ હુખ મેલો પાવ,
તથિ ના પકરૈ આપના ચલૈ રંક ઓર રાવ. ૭૫૫

લિખા પદી મેં પરે સખ ચહ શુણ તજૈ ન કોઈ,
સખૈ પરે જમન્દલ મેં ઠારા ચહ જિય ખોઈ. ૭૫૬

જૈસી લાગી ઓર કી તૈસી નિખડૈ થોરિ,
ગૈડી કૌડી જોરે કૈ પૂજ્યો લગ્ન કરોરિ. ૭૫૭

નવ મન દૂધ ખટોરિ કૈ ટિપકા કિયા બિનાગ.
દૂધ કોટિ કાંજિ હુઆ લયા થીવ કા નાશ. ૭૫૮

માનુષ તેરા શુણ ખડા માંસ ન આવૈ કાજ,
હાડ ન હોતે આલરણ ત્યારા ન ખાજન ખાજ. ૭૫૯

પ્રથમે એક જો હે. કિયા લયા સો ખારહ ખાટ,
કસન કઠોરી નાટિકા પીતર લયા નિરાટ. ૭૬૦

કુલવા ધાર ન હો સકૈ કહૈ સિખન સોં રોઈ,
જ્યોં જ્યોં લીજૈ કામરી ત્યોં ત્યોં લારી હોઈ. ૭૬૧.

પદ ગાવૈ લવલીન હૃદૈ કટૈ ન સંસય કાંસ,
સખૈ પછેરૈ થોથરા એક બિના બિસ્વાસ. ૭૬૨.

ઘર કચીર કા સિખર પર જહાં સિલિહિલી જૈલ,
પાચૈ ન ટિકૈ પિપીલીકા ખલકન લાદે જૈલ. ૭૬૩.

૭૫૫. મેં તો બધે જ સુખનો સાગર સરભ્યો છે. પણ (હાથે કરીને) દુઃખ પર જ પગલા મૂકીને તિથિ-વાર જોયા વિના જ પોતપોતાની મેળે રંક ને રાય બધાયે (સંસારમાંથી દુઃખ ભોગવીને) ચાલ્યા બધ છે.
૭૫૬. બધાયે લખવા-વાંચવામાં પડી ગયા છે. આ ત્રિગુણમયી માયાને કોઈ છોડતું નથી. બધાયે લોકો એની બ્રમભળમાં ફસાઈ પડ્યા છે. એમ કરીને જ આ જીવતર સૌએ એળે ગુમાવ્યું છે.
૭૫૭. વધારાનો જેવો લોભ લાગે છે તેવો ને તેવો જ એને કંઈ થોડો જ નિભાવાય છે ? એ તો કોડી કોડી ભેગી કરીને જ લાખ કે કરોડનો ઢગલો કરી શકાય. (ટીપેટીપે જ સરોવર ભરાય.)
૭૫૮. નવ મણુ દૂધ (જીવનનાં ૫ ય મહાભૂત સાથે કાલ, દિદ્, આત્મા અને મન રૂપી નવ દ્રવ્યો) ભેગું કર્યું અને (ભોગ-લાલસારૂપી) ખટાશના એક જ ટપકાંએ એનો ધણુ વાળી દીધો. એ બધું દૂધ ફાટીને ખાડું છાસ જેવું થઈ ગયું અને ઘીનો પણ નાશ થયો. (એક જ દુર્યુજને લીધે અનેક સદ્યુજોનો નાશ હાય છે)
૭૫૯. હે મનુષ્ય ! તારું ગૌરવ તો સદ્યુજીથી જ છે. તારું માંસ કોઈનેય કામ નથી લાગતું, તારાં હાડકાંના ધરેણાં બનતાં નથી કે તારી ચામડીનાં ઢોલવાજાં પણ બનતાં નથી !
૭૬૦. પ્રથમ જે એક જ (ચૈતન્ય તત્ત્વની) રચના કરેલી તે જ આ (સંસારમાં) અનેક રૂપે થઈ ગયેલી છે. આ સંસાર નાટિકાને (આત્મચાનની) કસોટી પર કસી જોતાં જ એ તો (નાશવત નામરૂપનું) ચોખ્ખું પીતળ છે એમ (સ્પષ્ટ) જણાઈ આવે છે.
૭૬૧. (જીવરૂપી) ફૂલથી (બીજનું કરેલું કર્મ) ઉધાર લઈ શકાતું નથી એટલે એ (ઈન્દ્રિયરૂપી) સખીઓને ત્રિલાપ કરીને કહે છે કે (બતે કંઈ જ ના કર્યું !) કાળના વહેતા પ્રવાહમાં જેમજેમ જીવનરૂપી કામળી ભીબતી બધ છે તેમ તેમ તે ભારે પણ થતી બધ છે. (અંતે ભવસાગર તરવાને બદલે અક્ષરમી જીવ તેમાં ડૂબી સરે છે.)
૭૬૨. તલ્લીન થઈ જીવ ભજન લલકારે તો પણ શકાતી બળમાંથી તે મુક્ત થતો નથી શ્રદ્ધા વિના એ બધું (ભજનાદિ કર્મ) નકામાં પોલા છોતરા કૂટવા જેવું છે. (શ્રદ્ધા વિના ભજનનો કસો અર્થ નથી.)
૭૬૩. કપીરતું ધામ તો જોયે (થન્યના) શિખર પર છે, બ્યાં જવાની કેડી ખૂબ જ ભીની અને લપસણી છે. ત્યાં તો કીડીનો પગ પણ ટકી શકે તેમ નથી; તોયે દુનિયાના અચાની લોકો ગાડાં જોડીને ત્યાં જવા માગે છે. !

અપને અપને શીશ કી સખન લીન હૈ માનિ,
હરિ કી ખાત હુરંતરી પરી ન કાહૂ જાનિ. ૭૬૪

ઘાટ ભુલાના ખાટ બિન લેષ ભુલાના કાનિ,
જાકી મોલી જગદમાં સો ન પરા પહિયાનિ. ૭૬૫

ઉપર કી દોહા ગઈ હિય કી ગઈ હેરાય,
કહ કળીર ચારિઉ ગઈ તાસોં કહા બસાય. ૭૬૬

યતી સતી સખ ખોજહીં મનૈ ન માનૈ હારિ,
ખરખઠ ખીર ખયૈ નહીં કહહિ કળીર પુકારિ. ૭૬૭

ઝોકે સાધે સખ સધૈ સખ સાધે સખ જાય,
જો તૂ સેવૈ મૂલ કો કૂલૈ રૂલૈ અઘાય. ૭૬૮

સાંઈ કેરે બહુત શુન લિખે જો હરિદે માહિં,
પિજિં ન પાની ડરપતા મત વૈ ધોઝે જાહિં. ૭૬૯

ચાર ખુલાવૈ ભાવ સે મોપૈ ગયા ન જાય,
ધન મૌલી પિઉ ઊજલા લાગિ ન સકકું ચાય. ૭૭૦

પપિહા પર કો ના તજૈ તજૈ તો તન ખેકાજ,
તન છૂટે તો કુછ નહીં પર છૂટે હૈ લાજ. ૭૭૧

પ્રેમ પ્રીતિ સે જો મિલૈ તાસોં મિલિએ ધાય,
અંતર રાખે જો મિલૈ તાસોં મિલૈ બલાય. ૭૭૨

ખુલિ ખેલી સંસાર મેં બાંધિ ન સકકે કોય,
ઘાટ જગાતી કયા કરૈ જો સિર ખોઝ ન હોય. ૭૭૩

૭૬૪. પોતાપોતાનાં મસ્તકને ઊંચું રાખવાની (પોતાની પ્રતિષ્ઠાની) વાત સૌ કોઈ સ્વીકારે છે; પણ પ્રભુની (પરમાર્થની) વાત મુશ્કેલ છે એટલે એની તે કોઈને પડી નથી એમ મને લાગે છે.
૭૬૫. સાચા માર્ગની સમજણ વિના ઘાટ (ઊતરવાનું સ્થાન) ભૂલી જવાય છે. તેમજ લોકલાજની પરવા કરવામાં સાચો વેશ (સાત્ત્વિક ભાવ) ભૂલી જવાય છે. જેની આ જગતમાં સેવા પૂજા કરી એ માલિક જ ભૂલાઈ ગયો. (અજ્ઞાન અને લોકલાજમાં એનું ઓળખાણ થઈ શકતું નથી.)
૭૬૬. કપીર કહે છે કે બહારની બન્ને નેત્રાની દૃષ્ટિ ગઈ છે (છમથી અધત્વ છે) અને હૃદયથી જેવાની આંખો પણ ખોઈ નાખી છે. આમ ભ્રમમાં જ જેની આંખે આંખે ગઈ તેનું સંસારમાં ક્યાં કેકાણું પડી શકે ?
૭૬૭. કપીર પો ૧૨ કરીને કહે છે કે યતિ, સતી બધાં જ (પ્રભુને) શોધે છે. પણ મનથી કદી પણ એ વિષે પોતાની હાર કબૂલતા નથી. અરે ! મોટા મોટા બહાદુરો પણ એ માર્ગે બચી શક્યા નથી. (એવો પ્રભુનો માર્ગ કપરો છે.)
૭૬૮. એક (પરમાત્મા)ને જ સાધવાથી બધું સધાય છે, પણ બધાને સાધવા જતાં બધું જ ગુમાવવું પડે છે. એટલે જો તું તે મૂળ જ સેવે તો તેમાંથી જ ખીલતાં ફૂલ ને ફળથી તું અંતે સનૃપ્ત થઈ જઈશ.
૭૬૯. મારા પ્રભુજીના તો ધણાંયે ગુણો છે જે આ હૃદયમાં (આત્મામાં) આલેખાયેલા છે. એટલે જ તો હું કરનો માર્ગો (સંસારનું) જળા પીતો નથી કે જેથી એ (ગુણલેખ) ધોવાઈ ન જાય.
૭૭૦. પ્રિયતમ મને પ્રેમથી બોલાવે છે તોયે મારાથી (શરમના સાર્થો) જવાતું નથી. મારા પિયુજી તો ઊજળા (પવિત્ર-નિર્મળ) છે ને હું (જીવાત્મા) એની વધૂ મલિનતાથી ભરેલી છું એટલે હું ગોરા પિયુને પગે પણ લાગી શકતી નથી !
૭૭૧. બપૈયો પોતાની પાંખો (ટેક) છોડતો નથી. એ છૂટે તો એનો દેહ છૂટી જાય. એને તો શરીર છૂટી જાય એનું કંઈ નથી, પણ એની ટેક વૂટે તો એની લાજ જાય.
૭૭૨. પ્રેમ અને પ્રીતિપૂર્વક જે મળે તેને સામા દોડી જઈને મળવું, પણ મનમાં ભેદભાવ રાખીને જ મળવા આવે તેને કેણું બધા મળે ?
૭૭૩. જેણે પ્રુદેસે દિલે (નિષ્કપટ રીતે) સ સારનો ખેલ ખેદ્યો છે તેને કોઈ બાધી શકનાર નથી. અરે ! માથે કંઈ પોટલુ જ ના હોય, તો ઘાટને પાર કરવા જતાં જકાતી અમલદાર શું કરી શકવાનો છે ?

સખ કાહુકા લીજિએ સાંચા શખ નિહાર,
પચ્છપાત ના કીજિએ કહે કળીર વિચાર. ૭૭૪

તન સંઝૂકે મન રતન હૈ ચુપકે દે હટતાલ,
ગાહકે બિના ન ખોલિએ પૂંછ શખ રસાલ. ૭૭૫

જળ દિલ મિલા દયાલસોં તખ કછુ અંતર નાહિં,
પાલા ગલિ પાની લયા ચેં હરિજન હરિમાહિં. ૭૭૬

મેમેં ઇતની સક્તિ કહાં ગાઓ ગલા પસાર,
ખ દે કે ઇતની ઘની પડા રહે દરખાર. ૭૭૭

રચનહાર કે ચીન્હિ લે ખાને કે કચેં રોય,
દિલ મદિર મેં પૈંઠિ કરિ તાનિ પિછૌરા સોય. ૭૭૮

સખસે લલી મધૂકરી લાતિ લાંતિ કા નાજ,
દારા કાહૂં કા નહીં ઘડા બિલાયત રાજ. ૭૭૯

લૌસાગર જલ બિષ લરા મન નહિં ખાંધે ધીર,
સખ-સનેહી પિઉ મિલા ઉતરા પાર કળીર. ૭૮૦

નામ રતન ધન સંત પહૂં ખાન ખુલી ઘટમાંહિં,
સેંત મેંત હૌં દેત હૈ ગાહક કોઈ નાહિં. ૭૮૧

ઇતિ

પ્રથમ ખંડ સંપૂર્ણ

૭૭૪. કપીર સમજાવીને કહે છે કે સૌ કોઈમાંથી સત્ય શબ્દને (પરમાત્મતત્ત્વને) નીરખી લેવો. આ રીતે સર્વત્ર સમદષ્ટિ રાખીને કદી પક્ષપાત કરવો નહીં.
૭૭૫. આ તનની પેટીમાં મનરૂપી રત્ન રહેલું છે. આ (સંસારરૂપી) હાટમાં એને ચૂપચાપ તાળું મારીને સાચવી રાખ. હૃદયના અધિકારી ગ્રાહક વગર આ રસપૂર્ણ શબ્દરૂપી (આત્મજ્ઞાનની) મૂડી ખોલવી નહીં.
૭૭૬. જ્યારે દિલને દયાળુ (પરમાત્મા)નું મિલન થાય છે ત્યારે તો કંઈ જ ભેદ રહેતો નથી. હિમ ઓગળી જઈને પાણી ભેગુ પાણી થઈ એકાકાર બની જાય. તેવી જ રીતે હરિના જન હરિમાં લીન થઈ જાય છે.
૭૭૭. પ્રભુ! મારામાં એટલી શક્તિ જ ક્યાં છે કે ગળું ખોલીને ગાઉં? એટલે જ તો આ સેવકને તમારા દરબારમાં પડી રહેવા દો એટલું જ ચાલું છે, નાથ!
૭૭૮. જો સરજનહાર માલિકને તું ઓળખી લે તો પછી ખાવાની ફિકર કરીને રડતું શાને પડે? પછી તો હૃદય મ દિરમાં પેસીને નિરાંતે ચાદર ઓઢીને સૂઈ જ રહેવાનું. (કારણ કે અનન્ય ભક્તનું યોગક્ષેમ પ્રભુ વહન કરે જ છે.)
૭૭૯. સૌથી મેષ્ટ તો મધુકરી (શિક્ષા) છે, જેમાં અનેક જાતનાં અન્ન મળે છે. એના પર કોઈના ખાસ હક્ક હોતો નથી. એ તો પ્રભુની દીધેલી છે કે જેનું દેશવિદેશ ને અખિલ બ્રહ્માંડમાં મોડું સામાન્ય છે!
૭૮૦. આ ભવસાગરનાં પાણી તો ઝેરથી ભરપૂર છે. એમાં મનને ધીરજ રહેતી નથી. પણ કપીરને તો સદ્ભાગ્યે શબ્દપ્રેમી પ્રિયતમ પરમાત્મા જ મળી ગયા અને એટલે જ એ પાર જીતરી શક્યો છે!
૭૮૧. સંતની પાસે પ્રભુનામ રૂપી રત્નનું અમૂલ્ય ધન છે. એ પામીને તો મારા આ જીવનમાં એની ખાણુ ખુલ્લી થઈ ગઈ છે. એટલે હું તો એ (અમૂલ્ય ધન) મક્કત આપી રહ્યો છું. પણ અફસોસ! એ લેનાર ધરાકે કોઈ નથી.

ધતિ

પ્રથમ ખંડ સંપૂર્ણ

કુખીર વચનાવલી

દ્વિતીય ખંડ

(શબ્દાવલી)

કર્તા-નિરૂપણ

૧

સબકા સાખી મેરા સાંધ;
બ્રહ્મા વિષ્ણુ રુદ્ર ઇશ્વર હૈં ઔ અવ્યાકૃત નાહીં.

સુમતિ પચીસ પાંચ સે કર લે યહુ સબ જગ ભરમાયા,
અકાર ઉકાર મકાર માત્ર ઇનકે પરે બતાયા.

બગત સુપન સુષોપત તુરિયા ઇનતે ન્યારા હોઈ,
રાજસ તામસ સાત્ત્વિક નિર્ગુન ઇનતે આગે સોઈ.

સુછમ થૂલ કારન મહુકારન ઇન મિલ 'લોગ બખાના,
તેજસ બિસ્વ પરાગ આતમા ઇનમેં સાર ન બના.

પરા બસંતી મધમા બૈબરી ચૌબાની ના માની,
પાંચ કૌષ નીચે કર દેખો ઇનમેં સાર ન બાની.

પાંચ જ્ઞાન ઔ પાંચ કર્મ કી યહુ દસ ઇંદ્રી બનો,
ચિત સોઈ અંતઃકરણ બખાનો ઇનમેં સાર ન માનો.

કુરમ સેસ કિરકિલા ધનંજય દેવદત્ત કહું દેખો,
ચૌદહ ઇન્દ્રી ચૌદહ ઇન્દ્રા ઇનમેં અલખ ન પેખો.

તત્પદ ત્વંપદ ઔર અસીપદ બાચ લચ્છ પહિયાને,
અજહદ લચ્છના અજહદ કહતે અજહદ જહદ બખાને.

સતગુરુ મિલ સત્ શબ્દ લખાવૈ સાર શબ્દ બિલગાવૈ,
કહુ કબીર સોઈ જન પૂરા બો ન્યારા કર ગાવૈ.

કર્તા-નિરૂપણ

૧

મારો સાંધ સૌનો સાક્ષી છે. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રુદ્ર અને ઈશ્વરથી માંડીને આ અવ્યાકૃત પ્રકૃતિ સુધી કોઈ નહીં, પ્રભુ જ સાક્ષી છે.

સુમતિ (આદ્યાશક્તિ)એ પંચતત્ત્વ અને એ પ્રત્યેકની પાંચ-પાંચ પ્રકૃતિની પચીસી હાથમાં લઈને આ વિશ્વની રચના કરી છે. તેમાં આપું જગત ભર-માયેલું છે. સાંધને તો (પ્રણવની) અકાર, ઉકાર અને મકારની માત્રાથી પણ પર દર્શાવેલો છે.

એ 'તો જગત્, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ અને તુરિય એ ચારે અવસ્થાથી પણ ન્યારો છે. તેમ જ રમેશુણુ, તમેશુણુ, સત્ત્વગુણુ અને નિર્ગુણુથી એ આગળ છે.

સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ, કારણ અને મહાકારણ એ સૌએ મળીને ભોગની ભૂમિકા વર્ણવેલી છે. તેજસ (ઈત્યાદિ પ્રકૃતિના વિકાર સ્વરૂપ તત્ત્વો) અને પુષ્પના પરાગની જેમ વિશ્વમાં વ્યાપેલા આત્મામાં પણ તત્ત્વસ્વરૂપ એ સમાઈ ગયેલો જણાતો નથી.

એ તો પરા, પરમતી, મધ્યમા અને વૈષ્ણવી એ ચારે પ્રકારની વાણીથી પણ પર છે. પાંચ પ્રકારના (અન્ન, પ્રાણ, મનસ, જ્ઞાન અને આનન્દમય) કોષોના ઊડાણમાં ઊતરીને એમાંથી પણ સત્યનુ સારસ્વરૂપ જ્ઞાન લાંબતું નથી.

પંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય અને પંચ કર્મેન્દ્રિય મળીને આ દશ ઇન્દ્રિયો ઉપરાંત અંત કરણ રૂપ ચિત્ત કહેલું છે; તે બધામાં પણ કંઈ સાર (સત્યજ્ઞાન) નથી.

કૂર્મ, શેષ, ધનંજય, દેવદત્ત વગેરે પંચ પ્રાણોમાં કયાંયે એ અલખ જીવો કે પછી આ ચતુર્દશ તેમજ ચૌદે (ભુવનમાં) ઇન્દ્રોમાં કયાંય પ્રભુ (પૂર્ણરૂપે) જણાયો નથી.

વેદાંતનુ તત્ત્વ ત્વમ્ અને અસિ (તે તું જ છે) પદનું રહસ્ય પણ લક્ષ્ય અને વાચ્ય એટલે કે ધ્યાનગમ્ય ગણાયું છે. જહંદ લક્ષણા અને અજહંદ લક્ષણાની અટપટી જ્ઞાન-સાધના પણ (નિ.સાર) લાગી છે.

કળીર કહે છે કે જેને સદ્ગુરુનું મિલન થાય અને એ સદ્ગુરુ સત્ શબ્દ અર્થાત્ પ્રભુનું સત્યજ્ઞાન આપીને, અન્ય સર્વથી ન્યારા એવા શબ્દસ્વરૂપ પરમાત્માનાં દર્શન કરાવે એ જ મનુષ્ય પૂરો સદ્ભાગી કહેવાય; કારણ કે એ પ્રભુને સૌથી ન્યારા એવા અનુભવીને એમની સ્તુતિ ગાય છે.

૨

મેરી નજર મેં મોતી આયા હૈ,
કોઈ કહે હલકા કોઈ કહે ભારી દોનોં લેદ ભુલાયા હૈ,

બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેસર થાકે તિનહૂં ખોજ ન પાયા હૈ,
સેસ સારદા સંકર હારે પઠ રટ બહુ શુન ગાયા હૈ.

હૈ તિલ કે તિલ ખીતર બિરલે સાધૂ પાયા હૈ,
અહું દલ કમલ તિરકુટી સાજે ઓમકાર દરસાયા હૈ.

રરંકાર પદ સેત સુન્નમદ પદ્મલ કૈવલ બતાયા હૈ,
પાર બ્રહ્મ મહા સુન્ન મંઝારા સોઈ નિઃઅછર હરાયા હૈ.

લૈવર શુક્રામ સોહં રાજૈ સુરલી અધિક બર્નયા હૈ,
સત્ત લોક સત્ત પુરુષ બિરાજૈ અલખ અગમ દોઉ ભાયા હૈ

પુરુષ અનામી સખ સ્વામી બ્રહ્મજીં પાર જો ગાયા હૈ,
થહુ સખ ખાતેં દેહી મૌહી પ્રતિબિંબ અંડ જો પાયા હૈ.

પ્રતિબિંબ પિંડ બ્રહ્માંડ હૈ નકલી અસલી પાર બતાયા હૈ,
કહુ કંપીર સતલોક સાર હૈ પુરુષ નિયારા પાયા હૈ.

૩

સંતો, બીજક મન પરમાના,
કૈયક ખોણ ખોળિ થકે કોઈ બિરલા જન પંહિયાના.

ચારિત્ર ગુણ ઓ નિગમ ચાર ઓ ગાંવૈ પંથ અપારા,
બિષ્ણુ બિરંચિ રૂદ્ર ઋષિ ગાવૈ સેસ ન પાવૈ પારા..

૨

મારી નજરે મેં મોતી (અલ્પજ્ઞાન) જોયું છે. કોઈ કહે છે એ હલકું છે, તો કોઈ કહે છે કે એ ભારે છે; પણ વસ્તુતઃ એ બન્નેય બ્રમમાં ભૂલેલા છે. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વર પણ થાકી ગયા છે કારણ કે તેમને પણ એ શોધ્યું જડતું નથી. અરે, શેષ, શારદા અને શ કર પણ એનું રટણ ને ગુણગાન કરતાં હારી ગયા છે.

એ તો તલના ઘણેઘણામાં રહેલા છે અને તેલની પણ અંદર તત્ત્વરૂપે રહેલા છે. એને તો કોઈ વિરલ સંત જ પામી શક્યા છે.

ચતુર્દશ કમલ (મૂલાધાર ચક્ર)થી માંડીને ત્રિકુટીમાં (ભૃકુટીના મધ્યસ્થાને આસાચક્રમાં) એ શોભે છે અને ઉજ્જ્વલ રૂપે એનાં દર્શન થાય છે.

રસંકાર નાદવાણું પદ્મકમલ (નાભિ પાસેના સ્વાધિષ્ઠાન ચક્રમાં) હોય છે અને (ન્યાં જીવાત્માને પદ્મકોનો ભેદ કરીને પહેલ્યાડવાતુ યોગીતું અતિમ ઐય હોય છે તે) મસ્તકમાં આવેલા મહાન શૂન્યચક્ર (શિવશક્તિ સમવાય સ્થાન) —માં નીત્ય થઈને પરબ્રહ્મ લીન થયેલ છે.

ત્યાં સોહંના અખંડ નાદ ગુંજનવાળી બ્રમરગુફામાં એ જ મુરલી બજાવતો બિરાજે છે (સર્વ ચક્રોની ઉપરના) સત્યલોકમાં આ અગમ, અલખ, સત્ય પરમાત્મપુરુષ બિરાજે છે.

એ સર્વ પર એનું સ્વામિત્વ છે એવા અનામી પુરુષને ‘બ્રહ્મયીયે પાર છે’ એમ કહીને વર્ણવેલો છે. આ બધી બ્રહ્માડના પ્રતિબિંબરૂપે દેહના પિંડમાં જ રહેલી હકીકત છે. બ્રહ્મના બ્રહ્માંડનું જ આ પિંડમાં પ્રતિબિંબ છે અને તત્ત્વસ્વરૂપ મારો સ્વામી તો અસલ અને નકલ એ બન્નેથી પર છે.

કપીર કહે છે કે એ પરમ સત્યલોક જ સાર રૂપ છે અને ત્યાંથી જ સૌથી ન્યારા આ મોતીરૂપ સત્યપુરુષ પરમાત્માનાં દર્શન લાધ્યાં છે.

૩

હે સતો ! ચારા મન માટે તો બીજક જ પ્રમાણ છે. પરમતત્ત્વને શોધી શોધીને કેટલાયે થાકી ગયા પણ કોઈ વિરલાને જ એની પિછાન થઈ છે.

ચારે યુગમાં ચારે વેદશાસ્ત્રોએ અને પાર વિનાના ધર્મપથોએ એનાં ગુણગાન ગાયાં છે વિષ્ણુ, બ્રહ્મા અને સુદ્ર તેમજ ઋષિમુનિઓ અને સ્વયં શેષનાગ પણ (હંભર મુખે) એની સ્તુતિ ગાતાં છતાં એનો પાર પામી શકતા નથી.

કોઈ નિરગુન સરગુન ઠંહરાવૈં કોઈ જોતિ બતાવૈં,
નામ ધની કો સખ ઠંહરાવૈં રૂપ કો નહીં લખાવૈં

કોઈ સૂઝમ અસૂઝલ બતાવ કોઈ અચ્છર નિજ સાંચા,
સતગુરુ કહૈં બિરલે પહિચાનૈં ભૂલે ફિરૈં અસાંચા.

લોભ કે ભક્તિ સરૈં નહિ કામા સાહબ પરમ સચાના,
અગમ અગોચર ધામ ધની કો સખૈં કહૈં હ્યાં જાના.

દિખૈં ન પંથ મિલૈં નહિં પંથી દૂંઢત કૌર કિકાના,
કોઈ ઠંહરાવૈં શૂન્યક કીન્હા જોતિ એક પરમાના.

કોઈ કહ કહ રૂપ-રેખ નહિં વાકે ધરત કૌન કો ધ્યાના,
રોમ રોમ મેં પરગટ કર્તા કહો ભરમ ભુલાના.

પચ્છ અપચ્છ સખૈં પચિ હારે કર્તા કોઈ ન બિચારા,
કૌન રૂપ હૈ સાંચા સાહબ નહિં કોઈ બિસ્તારા.

બહુ પરચૈં પરતીત દઢાવૈં સાંચે કો બિસરાવૈં,
કલપત કોટિ જનમ યુગવા ગૈ દરશન કતહું ન પાવૈં.

પરમ દયાલુ પરમ પુરુષોત્તમ તાહિ ચીન્હ નર કોઈ,
તતપર હાલ નિહાલ કરત હૈ રીઝત હૈ નિજ સોઈ.

બધિકે કર્મ કરિ ભક્તિ દઢાવૈં નાના મત કો જ્ઞાની,
બીજક મત કોઈ બિરલા જાને ભૂલિ ફિરે અભિમાની.

કહ કબીર કર્તા મેં સખ હૈ કર્તા સંકલ સમાના,
લેદ બિના સખ ભરમ પદે કોઈ બૂઝૈં સંત સુજાના.

કોઈ એને નિર્ગુણ તો વળી કોઈ નિશ્ચયપૂર્વક સચ્ચુ ઠરાવે છે; તો કોઈ વળી એને જ્યોતિરૂપ ગણે છે. માલિક (પ્રભુ)નાં અનેક નામો બધા નક્કી કરે છે પણ એનું સ્વરૂપ કેવું છે તે તો કોઈ દેખાડતું નથી.

કોઈ એને સૂક્ષ્મ તો વળી કોઈ એને સ્થૂલ દર્શાવે છે. કોઈ પોતાના અક્ષર (બહ)ને જ સત્ય ગણાવે છે' અરે, એ સદ્ગુરુને ક્યાંક કોઈક વિરલા જ ઓળખી શકે છે, પણ અસત્યનો આશ્રય લેનારા તો જુલાવામાં લમ્યા જ કરે છે !

પરમ જ્ઞાન સ્વરૂપ પ્રભુને પામવાનું કામ સ્વાર્થમય ભક્તિ કર્યાથી સરતું નથી પ્રભુનું ધામ અગમ ને અગોચર છે અને બધાએ કહે છે કે સૌએ ત્યાં જ પહોંચવાનું છે.

પણ ત્યાંનો માર્ગ કે એ માર્ગે જ તો કોઈ વટેમાગુરુ દેખાતો નથી એનું કામ ઠેકાણું શોધતા બધાએ અટવાય છે કોઈક એને શૂન્ય સ્વરૂપ તો કોઈ વળી જ્યોતિ સ્વરૂપ સમજાવે છે.

તો વળી કોઈ કહે છે કે એને રૂપ કે રેખા (આકૃતિ) જેવું કંઈ છે જ નહીં. તો પછી ધ્યાન કેવું ધરાવે છે ? અરે ! એ (સૃષ્ટિનો) કર્તા તો રોમેરોમમાં પ્રગટ જ છે (તેમ છતાં) શા માટે બધા ભ્રમમાં ભટકે છે ?

આમ પક્ષાપક્ષી કરતાં બધા ચાકીને હારી ગયા છે; છતાં સૃષ્ટિકર્તા પ્રભુ (અસલ) સત્ય સ્વરૂપે કેવા છે તેનો પરિપૂર્ણ ખ્યાલ સમજાયો નથી કે એનું કોઈએ વિસ્તારથી એવું વર્ણન પણ કર્યું નથી.

ખૂબ પરિચય કરીને બધા પોતપોતાના જ વિચારને દબાવીને દેખાડે છે, પણ તેમાં મૂળ સત્યને જ બધા જુલો જાય છે ! એવી રીતે કલ્પના કરતાં કરતાં તો કરોડો જન્મ અને જુગના જુગ વહી જાય તોયે કદી પણ એનાં દર્શન થતાં નથી.

પરમ પુરુષોત્તમ પરમાત્મા તો દયાળુ છે. એમને તો કોઈક જ ઓળખી શકે છે એ પોતે, જ કરુણા કરીને પ્રસન્ન થાય છે અને દર્શન દર્શને જીવનને ન્યાય કરી દે છે.

જુદા જુદા મત ધરાવનારા જ્ઞાની લોકો માત્ર સ્થૂલ કર્મો કરીને પોતાની જડ ભક્તિ દબ કરતા હોય છે. “ પ્રભુ (ચૈતન્યમય) બીજ રૂપે સર્વમાં રહેલો છે ” એવું બીજક-જ્ઞાન તો કોઈ વિરલાને જ થાય છે; પણ વૃથા અભિમાન કરનારા તો ભ્રમમાં ભટકતા જ કરે છે.

કમ્પીર કહે છે કે બધું જ કર્તા (પ્રભુ)માં સમાયેલું છે અને સર્વમાં સમાન રૂપે એ કર્તા જ સમાયેલો છે. આ ભેદ (રહસ્ય) સમજ્યા વિના જ બધા ભ્રમમાં પડેલા છે. કોઈ જ્ઞાની સંત જ પરમ રહસ્યને પામી જાય છે.

૪

તેહિ સાહબ કે લાગો સાથા,
હુધ હુખ મેટિ કે હોહુ સનાથા.

દશરથ કુલ અવતરિ નહિં આયા,
નહિં લોકા કે રાય સતાયા.

નહિં દેવકી કે ગર્ભહિં આયા,
નહિં યશોદા ગોદ ખિલાયા.

પૃથ્વી રમન દમન નહિં કરિયા,
ઘેઠિ પતાલ નહીં બલિ છલિયા.

નહિં બલિરાય સો માંડી રારી,
નહિં હિરણ્યકુચ બધલ પછારી.

રૂપ બરાહ ધરણી નહિં ધરિયા,
છત્રી મારિ નિછત્રિ ન કરિયા.

નહિં ગોબર્ધન કર પર ધરિયા,
નહિં જ્વાલ સંગ બનબન ફિરિયા.

ગંડક શાલગ્રામ ન શીલા,
મત્સ્ય કચ્છ હૂવે નહિં જલ હીલા.

દ્રાવણી શરીર ન છાંડા,
લે જગનાથ પિંડ નહિં ગાડા.

કહહિ કબીર પુકારિ કે વા પંથે મત ભૂલ,
જેહિ રાખે અનુમાન કરિ થૂલ નહીં અસથૂલ.

૫

સંતો, આવે બંધ સો માયા;
હે પ્રતિપાલ કાલ નહિં વાકે ના કહું ગયા ન આયા.
કયા મકસૂદ મચ્છ કછ હોના શંખાસુર ન સંધારા,
અહૈ દવાલુ દ્રોહ નહિં વાકે કહહું કૌનકે મારા.

૪

એ જ સ્વામીનો (પ્રભુનો) મને સચવારો મળી ગયો છે. મારાં બંધાયે દ્વિધા ને દુઃખ દૂર થઈ ગયાં છે ને હવે હું સનાથ છું.

એ પ્રભુ નથી દશરથના કુળમાં અવતાર લઈને આવ્યા કે નથી એમણે લોકના રાજાને દુઃખ દીધું.

એ પ્રભુ નથી દેવકીના ગર્ભમાંથી પ્રગટ્યા કે નથી એમને યશોદાએ ખોળે રમાડ્યા.

એ પ્રભુએ આ પૃથ્વીને રમણુભમણુ નથી કરી નાખી કે નથી એમણે (વામનરૂપે) પાતાળમાં પેસીને બહિરાજાને (વચનથી બાંધી લઈને) છેતર્યો !

એ પ્રભુએ બહિરાજા સાથે કોઈ તકરાર નથી કરી કે નથી એમણે હિરણ્યકશિપુનો પછાડીને સહાર કર્યો.

એ પ્રભુએ વરાહરૂપ ધારણ કરીને ધરતીનો ઉદ્ધાર નથી કર્યો કે (પરશુરામ રૂપે) ક્ષત્રિયોને સહારીને એમણે પૃથ્વીને ક્ષત્રિય વિનાની નથી કરી.

એ પ્રભુએ ગોવર્ધન પર્વતને હાથ પર નથી ઉપાડ્યો કે નથી એ ગોવાળિયાઓની સાથે જ ગલમા રમ્યા !

એ પ્રભુ ગંડક-ગંગાના શાલિગામ કે શિલામૂર્તિ નથી કે નથી એમણે મત્સ્ય કે કૂર્મના અવતાર લઈને જળવિહાર કર્યો.

એ પ્રભુએ દ્વારકાવાસી ચઈને ત્યાં (પ્રભાસપાટણમાં) દેહત્યાગ કર્યો નથી કે નથી જગન્નાથે દેહપિંડ ધારણ કરીને એને દટાર્ધ જવા દીધો.

કમ્પીર પોકારીને કહે છે કે હે જીવ ! તું આવા (અવતારવાદના ભેદ-ભાવવાળા) પથોમાં અટવાઈ ના જઈશ. જેને તે આમ વિવિધ રૂપે કહ્યા છે તે પરમાત્મા એવા સ્થૂલ નથી; એ તો પરમ સૂક્ષ્મ છે.

૫

હે સતો ! આવે ને જાય (અસ્થિર) તે તો માયા છે. પ્રભુ તો (સમગ્ર બ્રહ્માંડના) પાળનારા છે. એને કાળ જેવું કંઈ જ નથી એને ગમન-આગમન (જન્મ-મરણ) જેવું પણ કંઈ નથી.

એ શા માટે મત્સ્ય કે કાચ્યો બને ? શંખાસુરને કંઈ એણે સંહાર્યો નથી. એ તો પરમ દયાળુ છે. એને કોઈથીયે વેરઝેર નથી. તો પછી કહો, એ કોને મારે ?

વે કર્તા ન બરાહ કહાવૈં ધરણિ ધરૈં નહિ ભારા,
ઈ સખ કામ સાહેબ કે નહીં જૂઠં ગઢૈં સંસારા.

ખંભ દારિ ને બાહિર હોઈ તાહિ પતિજ સખ કોઈ,
હિરનાકુસ નખ ઉદર બિદીરે સો નહિં કર્તા હોઈ.

બાવન રૂપ ન બલિ કી જાંચૈં ને જાંચૈં સો માયા,
બિના બિબેક સકલ જગ જ'હડે માયા જગ ભરમાયા.

પરશુરામ છત્રી નહિં મારા ઈ છલ માયા કીન્હા,
સતશુરુ ભક્તિ લેઈ નહિં જાનૈં જીવ અભિથ્યા દીન્હા.

સિરજનહાર ન ખ્યાહી સીતા જલ પખાન નહિ બંધા,
વે રઘુનાથ એક કૈં સુમિરૈં ને સુમિરૈં સો અંધા.

ગોપ ગ્વાલ ગોકુલ નહિં આગ્યે કર તે કંસ ન મારા,
મેહુરખાન હૈં સખકા સાહેબ નહિં જીતા નહિં હારા.

વે કર્તા નહિં બૌધ કહાવૈં નહીં અસુર કો મારા,
સાન-હીન કર્તા સખ ભરમે માયા જગ સંહારા.

વે કર્તા નહિં ભગ્યે કલંકી નહીં કલિંગહિં મારા,
ઈ છલબલ સખ માયૈં કીન્હા જતિન સતિન ત્રણ ટારા.

દસ અવતાર ઇશ્વરી માયા કર્તા કૈં જિન પૂજા,
કહે કંબીર સુનો હો સંતો ઉપજૈં ખપૈં સો દુન.

એ કરતાર (પ્રભુ) કંઈ વરાહ થઈને ધરતીને ભાર ઉપાડતો નથી. આ બધાં કામ કંઈ મારા પ્રભુજનાં નથી. સંસાર તો એને નામે આવી મિથ્યા વાતોને જ પકડીને બેઠો છે !

સ્તભને કાઢીને જે (નૃસિંહ૩પે) પ્રગટ થયા તેની ઉપર (ભયના માર્યા) બધાએ વિસ્વાસ રાખે છે; પણ જેણે પોતાના નખવડે હિરણ્યકશિપુનું પેટ ચીરી નાખ્યું તે કંઈ પૂર્ણ પરમાત્મા ના હોય !

એણે વામનરૂપે બલિરાજની પાસે યાચના નથી કરી; જે યાચે છે તે તો (એતુ) માયા (૩પ) છે. (સત્યાસત્યના) વિવેકજ્ઞાન વગર આપું જગત છેતરાઈ રહ્યું છે. (પ્રભુની) માયાએ જગતને ખટું ભરમાવ્યું છે !

એણે પરશુરામ૩પે ક્ષત્રિયોને સંહાર્યાં નથી. એ બધું છળકપટ તો માયાએ કરેલું છે. સદ્ગુરુ પાસેથી જીવ ભકિતના સાચા રહસ્યને જાણતો નથી. તેથી જ તે (માયાને) અમિથ્યા (સત્ય) સમજી બેસે છે.

સૃષ્ટિના એ સરજનહારે સીતા સાથે લગ્ન નથી કર્યા કે નથી એણે (લકા-ગમન માટે) સમુદ્રજળને પથ્થરના સેતુથી બાંધી લીધું. કેટલાયે લોકો એવા એક રઘુનાથ (અયોધ્યાના રાજકુવર, રઘુવશના નાથ રામચંદ્ર)ને જ સ્મરે છે. પણ એવી રીતે (જડવત) સ્મરણ કરનારા (સત્ય દષ્ટિ વિનાના) અધ જ છે.

એ પરમાત્મા ગોપાલ બનીને ગોકુળના ગોવાળો વચ્ચે નથી આવ્યો કે નથી એણે સ્વહસ્તે કંસનો વધ કર્યો. એ કરુણાનિધિ તો સર્વનો સ્વામી છે. એને તો જય નથી કે પરાજય પણ નથી ! એ હારજીતથી સદાયે પર છે.

એ સૃષ્ટિનો કર્તા પરમેશ્વર છુદ્ધ બન્યો નથી કે નથી એણે (મારની સેનાના) અસુરોને સહાર્યા. આમ પરમાત્માની બાબતમાં બધા જ્ઞાનહીન લોકો ભ્રમમાં પડેલા છે. આ જગતનો સંહાર તો માયા જ કરે છે

એ કરતાર (પ્રભુ) કલિક અવતાર લેતા નથી કે નથી એમ જન્મીને એ કલિંગનો (કલિયુગનો) સંહાર કરતા. આ બધાં છળકપટ માયાએ રચેલાં છે. જતિ, સતી જેવાં (પ્રભુના રહસ્યને જાણનારા) જ એ બધાં છળને ટાળી શક્યા છે.

તેઓ જાણે છે કે દસ અવતાર તો ઈશ્વરની માયા જ છે. તેઓ તો તેના કર્તાને પૂજે છે. કબીર કહે છે કે હે સતો ! જે જન્મે છે ને મરે તે તે તો બીજું (માયા૩પ) જ છે. (તે પૂર્ણ પરમાત્મા પોતે નથી કેમ કે તે તો જન્મમરણાદિ દેહથી પર છે.)

કર્તા-મહત્તા

૬

બરનહું કૌન રૂપ ઔ રેખા, દ્વંસર કૌન આય ને દેખા.
 ઔ ઉચ્ચાર આદિ નહિં વેદા, તાકર કહૌં કૌન કુલ લેદા.
 નહિં તારાગન નહિં રવિચંદા, નહિં કછુ હોત પિતા કે બિંદા.
 નહિં જલ, નહિં થલ થિર પવના, કે ધર નામ હુકમ કેા બરના.
 નહિં કછુ હોત દિવસ અરુ રાતી, તાકર કહહું કૌન કુલ જાતી.

શૂન્ય સહજ મન સુરિતતે પ્રગટ ભઈ એક જ્યોતિ,
 બલિહારી તા પુરુષ છબિ નિરાલંબ જો હોતિ.

૭

એકે કાલ સકલ સંસારા, એક નામ હૈ જગત પિથારા,
 તિયા પુરુષ કછુ કથો ન ભઈ સર્વ રૂપ જગ રહા સમાઈ.

રૂપ અરૂપ જાય નહિં બોલી, હલુકા ગરુઆ જાય ન તોલી,
 ભૂખ ન તૃષ્ણા ધૂપ નહિં છાંછી, દુઃખદુઃખ રહિત રહે તે માછી.

અપરમ પરમ રૂપ મગુ નહિં તેહિં સંખ્યા આહિ,
 કહહિ, કપીર પુકારિ કે અદ્ભુત કહિએ તાહિ.

૮

રામ શુભ ન્યારો ન્યારો ન્યારો;
 અબુઆ લોગ કહાં લોં ખૂઝેં ખૂઝનહાર બિચારો.

કર્તી-મહત્તા

૬

હું તે ક્યાં રૂપ ને રેખાનાં વર્ણન કરું ? એ (પ્રભુ)ના વિના બીજું છે - જ કોણ કે જેણે આવીને એની રૂપરેખાને જોઈ હોય ?

અરે, ઉચ્ચકારનું આદિ રૂપ વેદશાસ્ત્રો નથી, તો પછી એ (ઉચ્ચકાર રૂપ પરમેશ્વર)ના કુળ, જાત વગેરેના ભેદ કેમ કહી શકાય ?

એ તારામંડળ કે સૂર્યચંદ્ર રૂપ નથી. એ કંઈ બનતો (રૂપ ધારણ કરતો) નથી; એ પિતાથી ઉત્પન્ન થતો પુત્રરૂપ નથી એ જળ, સ્થળ કે પવનમાં સમાઈ ગયેલો નથી. એ કોઈ નામ ધારણ કરીને હુકમ કરતો નથી કે એને કોઈ વર્ણ પણ નથી.

એ દિવસ કે રાત જેવું કશું બની જતો નથી. એવા (નામ રૂપના સર્વ - ભેદોથી પ્ર) પરમાત્માનાં કુળ કે જ્ઞાતિ કેવી રીતે કહી શકાય ?

મનની શૂન્ય સહજ દશામાં (સમાધિ અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં) આ સુરતિ (અંતર્બુદ્ધિ વૃત્તિ)માં એક દિવ્ય જ્યોતિ પ્રગટ થઈ છે. બહિષ્કારી છે એ તેજોમય નિરાલય અભિસ્વરૂપ પરમાત્મા પુરુષની !

૭

આખા સંસારમાં એક જ કાલ (અખડરૂપે વ્યાપ્ત) છે. એ (અનંત પરમાત્માનું) નામ જ જગતમાં સૌથી પ્રિય છે.

એને સ્ત્રી કે પુરુષ કંઈ જ કહી શકાય તેમ નથી જગતમાં એ સર્વ રૂપમાં સમાઈ રહેલો છે. એને રૂપવાળો કે અરૂપ કશું કહેવાય એમ નથી એને ત્રાજવે તોલીને હલકો કે ભારે પણ નહીં કહી શકાય. એને ભૂખ કે તરસ, તડકો કે ઊંથો કંઈ જ નથી. એ તો દુઃખ સુખ (ઈત્યાદિ ૬૬)થી રહિત થઈને બધાયની અંદર વ્યાપી રહેલો છે.

એ પરમ (કેવળ તત્ત્વ) રૂપ છે. એનાં બીજાં રૂપો અને ભાગો અપરંપાર છે. એની કોઈ સંખ્યા ગણી શકાય તેમ નથી. એટલે જ કળીર પોકાર કરીને કહે છે કે એને તો કેવળ 'અદ્ભુત ! અદ્ભુત !' જ કહી શકાય !

૮

રામના ગુણ સાએસાય ન્યારા જ છે ! અર્જુની લોકો બિચારા કેટલું સમજી શકે ? અરેની એ વિશે તો જ્ઞાની પણ મૂંઝાઈને વિચારમાં પડી બળ્ય છે.

કેતે રામચંદ્ર તપસીસે જિન જગ ચહુ બિરમાયા,
કેતે કાન ભયે મુરલીધર તિન ભી અંત ન પાયા.

મચ્છ મચ્છ વારાહ સ્વરૂપી વામન નામ ધરાયા,
કેતે બૌધ ભયે નિકલંકી તિન ભી અંત ન પાયા.

કેતિક સિધ સાધક સંન્યાસી જિન બન બાસ બસાયા,
કેતે મુનિ જન ગોરબ કહિયે તિન ભી અંત ન પાયા.

બાકી ગતિ બ્રહ્મ નહિ પાચે શિવ સનકાદિક હારે,
તાકે શુન નર કેસે પૈહા કહે કંબીર પુકારે.

૯

અબ હુમ બાના હો હરિબાળ કે ખેલ,
ઠંક બબાય દેખાય તમાશા બહુરિ સો લેત સકેલ.

હરિબાળ સુર નર મુનિ જંહડે માયા ચેટક લાયા,
ધર મેં ડારિ સબન ભરમાયા હૃદયે જ્ઞાન ન આયા.

બાળ બૂંઠ બાળગર સાંચા સાધુન કી મતિ ઐસી,
કહુ કંબીર જિન જૈસી, સમજ તાકી ગતિ ભઈ તૈસી.

૧૦

છેમ કુસલ ઔ સહીસલામત કહહુ કૌનકો દીન્હા હો,
આવત બાત દુનોં બિધિ લૂટે સરખ સંગ હરિ લીન્હા હો.

તપસવી રામચંદ્ર જેવાથી જગત બ્રમમાં પડયું છે, તો વળી કેટલાક માને છે કે મુરલીધર કૃષ્ણ રૂપે પ્રભુ અવતર્યા હતા. પણ એ બધા લોકો એનો પાર પામી શક્યા નથી.

કેટલાક કહે છે કે મત્સ્ય, કૃર્મ, વરાહરૂપે અને વામન નામ ધારણ કરીને પ્રભુએ અવતાર લીધા છે, તો વળી કેટલાક એને બુદ્ધરૂપે પ્રગટ થયેલા અથવા કલ્ક અવતાર લેનારા માને છે. એ બધા પણ એનો પાર-પામ્યા નથી.

વનમાં (એકાંતમાં) વસનારા સિદ્ધ, સાધક કે સંન્યાસીઓ તેમ જ કેટલાયે મુનિ લોકો અને ગોરખનાથ જેવા મહાત્માઓ પણ એ પ્રભુનો પૂરો પાર પામી શક્યા નથી.

કચીર પોકાર કરીને કહે છે કે અરે! જેની ગતિનો પાર સ્વયં બ્રહ્મા પણ પામી શક્યા નથી અને શિવ તેમ જ સનકાદિક ઋષિઓ પણ જેનો પાર પામવા જતાં હારી ગયા છે, એવા પરમાત્માના ગુણનો પાર (અધ્યશક્તિવાળો) મનુષ્ય કેવી રીતે પામી શક્યાનો છે ?

૯

હવે મને પ્રભુની આ (સંસારરૂપી) બાજનો ખેલ સમજાઈ ગયો છે.

એ બાજગર (મદારી) ડાકલું વગાડીને અનેક તમારા દેખાડે છે ને ફરી પાછો એ બધા ખેલને સ કેલી પણ લે છે !

પ્રભુની આ બાજએ તો મનુષ્ય, દેવ અને ઋષિ-મુનિઓને પણ છેતર્યા છે, કારણ કે એ બાજગરે પોતાની સાથે માયાની મોહિની આણેલી છે. એ બાજગરે તો આ (દિહરૂપી) ઘરમાં જ માયાની મોહિની ફેલાવી દઈને બધાને એવાં તો ભરમાવી મૂક્યાં છે કે એને લીધે જ હૃદયમાં સત્ય જ્ઞાન પ્રગટતું નથી.

સંતજનો સમજી જાય છે કે આ બધો બાજનો ખેલ (દરયરૂપ સંસાર) ખોટો છે, માત્ર બાજગર (પ્રભુ) જ સાચો છે.

કચીર કહે છે કે પ્રભુની આ અટપટી બાજને જે જેવી રીતે સમજે છે તેવી જ તેની ગતિ થાય છે.

૧૦

કહો તો ખરા કે આ દુનિયામાં સદાસર્વદા ક્ષેમકુશળ ને સત્રીસલામત રહેવાનું કેને મળ્યું છે ?

અરે ! આવતાં ને જતાં બંને રીતે છવ કાળને હાથે લુટાય છે અને એની સાથેના સર્વસ્વનું હરણ થઈ જાય છે.

સુરનંરસુનિ સખ પીર ઔલિયા મીરા પૈદા કીન્હા હો,
કહુલૌ ગિનૈં અનંતિ કેટિ લૌં સકલ પંથાના દીન્હા હો.

યાગી પવન અકાસ જાહિગો અંદ્ર જાહિગો સૂરા હો,
વહુ લી જાહિગો ચહુ લી જાહિગો પરત કાહુકો ન પૂરા હો.

કુસલૈ કહેત કહત જગબિનસૈ કુસલ કાલ કી કાંસી હો,
કહુ કપીર અખ દુનિયા મિનસલ રહલ રામ અવિનાસી હો.

૧૧

અસા લો તાત ઐસા લો મ' કેહિ બિધિ કહૌં ગંલીરા લો,

ખાહર કહૌં તો સતગુરુ લાલૈ, લીતર કહૌં તો બૂઠા લો.

ખાહર ખીતર સકલ નિરંતર ગુરુ પરતાપ દીઠા લો,

દૃષ્ટિ ન સુષ્ટિ ન અગમ અગોચર પુસ્તક લિખા ન જાઈ લો,

જિન પહિચાના તિન લલ જના કહે ન તો પતિયાર્થ લો.

મીન ચલૈ જલ મારગ જોવૈ પરમતત્ત ધૌં કૈસા લો,

પુહુપ ખાસ હૂં તે કછુ ઝીના પરમ તત્ત ધૌં ઐસા લો.

આકાસૈ ઉડિ ગયો બિહંગમ યાછે ખોજ ન દરસી લો,

કહુ કપીર સતગુરુ દાયા તેં બિરલા સતપદ પરસી લો.

આ જે બધા મનુષ્ય, દેવ, ઋષિમુનિઓ તેમ જ પીર-ઓલિયાઓ અને સર્વશ્રેષ્ઠલોકો ઉત્પન્ન થયેલા છે એ બધાની કઈ ગણતરી થાય એમ છે ? અનંત કોટિ પ્રકારની સૃષ્ટિ સરજીને (જન્મેલાં) બધાં માટે જવાનું (મૃત્યુ) નિર્માણ કરી જ રાખ્યું છે.

આ પાણી, પવન ને આકાશ તેમ જ સૂર્ય અને ચંદ્ર પણ એક દિન જવાનાં (લય પામવામાં) છે. એ બધુંજે જશે અને આ બધું (દશ્ય જગત) પણ જશે જ. એને કોઈ પહોંચી વળે તેમ નથી.

અરે! સુખની વાત કરતાં કરતાં તો આખું જગત કાળનો કોળિયો થઈ જાય છે. આ સંસારનાં સુખ તો જાણે કાળનો ફંસો જ છે.

કપીર કહે છે કે આખી દુનિયા નાશ પામનાર છે, પણ એક પ્રભુ જ અવિનાશી રહેનાર છે.

૧૧

અરે, આપુ ! હું તે કેવી રીતે ગંભીરતાથી કહી શકું કે એ (પરમ તત્ત્વરૂપ) પ્રભુ આવો છે કે તેવો છે ?

એ બહાર છે એમ કહું તો (એને અતર્વાસીરૂપે સમજાવનાર) સદ્ગુરુએ દીધેલું જ્ઞાન લાગે, એ અદર જ છે તેમ કહું તો (તે સર્વવ્યાપક હોવાથી) હું જૂઠો ઠંડું.

અરે ! એને તો સદ્ગુરુના કૃપા-પ્રતાપે મેં બહાર ને અંદર, બધે જ. અખંડ (તત્ત્વ) રૂપે વસેલો નીરખ્યો છે.

એ અગમ અને અગોચર છે. એ દષ્ટિમાં કે મુદ્રિમાં સમાય નહીં એવો (અદશ્ય અને અગ્રાણ્ય) છે. પુસ્તકો લખીને પણ એનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

જેણે એને પિછાણ્યો છે તે જ એનું યથાર્થ જ્ઞાન પામ્યા છે. પછી એ કહે નહીં તોયે એનામાં (નિનયેન જોતો) વિશ્વાસ ખેસી જાય છે.

જળમાં પોતાનો માર્ગ જોતી માછલી કેવી આગળ વધે છે ? એવું જ આ પરમ તત્ત્વનું હશે ને ?

અરે ! કૃષ્ણી ફારમથી પણ સૂક્ષ્મ એવું આ પરમ તત્ત્વ છે.

અનંત આકાશને ખોળે પખી ભડી જાય પછી એને શોધતાં છતાં એ દેખાતું નથી !

કપીર કહે છે કે સદ્ગુરુની કૃપાથી લાગ્યે જ કોઈ વિરલાને આ પરમ તત્ત્વનો સત્સ્પર્શ (અનુભવ) પ્રાપ્ત થાય છે.

૧૨

બાબા અગમ અગોચર કૈસા તાતેં કહિ સમુઝાઓ ઐચા.

જો દીસૈ સો તો હૈ નહીં હ સો કહા ન જાઈ,
સૈના ઐના કહિ સમઝાઓં ગૂંગે કા શુક લાઈ.

દશિ ન દીસે સુષ્ટિ ન આવૈ બિનસૈ નાહિં નિચારા,
એસા જ્ઞાન કથા શુર મેરે પંડિત કરૈ વિચારા.

બિન દેખે પરતીત ન આવૈ કહે ન કોઈ પતિયાના,
સમુઝા હોય સો સખદૈ ચીન્હે અચરજ હોય અયાના.

કોઈ ધ્યાવૈ નિરાકાર કો કોઈ ધ્યાવૈ સાકાર,
વહુ તો ઈન દોઝી તે ન્યારા જાનૈ જાનનહારા.

કાજ કથૈ કતેબ કુશના પંડિત વેદ પુરાના,
વહુ અચર તો લખા ન જાઈ માત્રા લગે ન કાના.

નાદી, બાદી પઢના શુનના બહુ અતુરાઈ મીના,
કહુ કૃષ્ણીર સો પડે ન પરલય નામ લક્ષિત જિન ચીના.

૧૩

અવધુ, કુદરત કી ગતિ ન્યારી,
રંકનિવાજ કરે વહુ રાજ ભૂપતિ કરૈ લિખારી.

૧૨

આ અગમ અગોચર (પરમતત્ત્વ) કેવું છે એમ પૂછે છે ? તો બ્રે, બાપુ ! હું કહીને સમજાવું એવું કંઈક એ છે. આ જે કંઈ આંખે દેખાય છે, તે તો (દૃશ્ય પદાર્થ હોવાથી) છે જ નહીં અને જે છે તેને વર્ણવી શકાય તેમ નથી. મૂળો માણસ ગોળ ખાઈને તેની મિઠાશ વર્ણવવા એસે તેમ હું તને ઈશારે-અણસારે કંઈક આછેરી સમજણ આપું છું.

એ (પરમ તત્ત્વરૂપ પ્રભુ) અદૃશ્ય હોઈ આ દૃષ્ટિથી દેખાતો નથી, તેમ જ સૂક્ષ્મ અને અગ્રાહ્ય હોવાથી મૂઠીમાં પકડાતો નથી. એનો કદીયે નાશ થતો નથી. એ તો સૌથી ન્યારો છે. મારા સદ્ગુણો અને આત્મ જ્ઞાન આપ્યું છે. પડિત હોય તો આટલા પરથી આ વિશે વિચાર કરે, પણ જાતે જોયા વિના શ્રદ્ધાએ કેમ એસે ? ને કોઈ કહેવા એસે તેમાં ખીલ્લને વિશ્વાસ એસે તેમ નથી. સમજદાર (જ્ઞાની) હોય તો, તે તો શબ્દ સ્વરૂપ બ્રહ્મને તરત જ પારખી લે છે. આશ્ચર્ય તો અજ્ઞાની હોય તેને જ થાય છે.

કોઈ નિરાકાર માનીને એનું ધ્યાન ધરે છે, તો કોઈવળા એને સરકાર રૂપે આરાધે છે, પણ એ તો એ બનેથી ન્યારો છે, એ હકીકત તો માત્ર બળકાર જાની જ સમજે છે.

મૌલવી કુરાન સભળાવે છે ને પડિતો વેદ ને પુરાણની કથાઓ કરે છે. પણ એ અક્ષર બ્રહ્મને (સ્વર વ્યંજનમય ભાષાના) અક્ષરથી આદેખાય તેમ નથી. એ અક્ષર પુરુષના (બારાખડીના) અક્ષરને કાનો માત્ર લગાડીને વર્ણવી શકાય તેમ નથી.

એને નાદથી, વાદથી, શાસ્ત્ર વાંચીને કે માળાના મણકા ગણીને પામવા માટે કેટકેટલી યુક્તિઓ કરવામાં આવે છે, પણ કખીર કહે છે કે જેણે એની (અખંડ) નામ સ્મરણરૂપ ભકિતને પિછાણી છે, તે (સાચો ભક્ત) પ્રલય થાય તોયે નાશ પામતો નથી.

૧૩

હે અવધૂત ! (પ્રભુની માયારૂપી) કુદરતની ગતિ ન્યારી જ છે.

એ કૃપાળુ આહે તો રકને રાજ કરી દે છે ને ભૂપને ભિખારી પણ બનાવી મૂકે છે !

યે તે લવંગ હિ ફલ નહિં લાગૈ ચંદન ફૂલ ન ફૂલે,
મચ્છ શિકારી રમૈ જંગલ મેં સિંહ સમુદ્ર હિ જૂલે.

રેંડા રૂખ ભયા મલયાગિર ચહું દિસ ફૂટિ બાસા,
તીન લોક ગ્રહાંડ ખંડ મેં દેખે અંધ તમાસા.

પંગુલ મેરુ સુમેરુ ઉલઘૈ ત્રિભુવન મુક્તા ડોલૈ,
ગૂંગા જ્ઞાન વિજ્ઞાન પ્રકાસૈ અનહદ વાણી બોલૈ.

બાંધિ અકાશ પતાલ પઠાવૈ સેસ સ્વરગ પર રાજૈ,
કહૈ કપીર રામ હૈ રાજા જો કછુ કરૈ સો છાજૈ.

*

*

*

કર્તા યુગ

૧૪

અવધૂ, છોડહું મન વિસ્તારા,
સો પદ ગહો જાહિ તે સદગતિ પારગ્રહ તે ન્યારા.

નહીં મહાદેવ નહીં મહમ્મદ હરિ હજરત તથા નાહીં,
આદમ ગ્રહ નાહિં તથા હોતે નહીં ધૂપ નહિં છાંહી.

અસી સહસ્ર પૈગંબર નાહીં સહસ્ર અઠાસી મૂની,
ચંદ્ર સૂર્ય તારાગન નાહીં મચ્છ કચ્છ નહિ ફ્રની.

વેદ કિતાબ સુમૃત નહિં સંયમ નાહિં યંમન પરસાહી,
ખાંગ નિવાજ નહીં તથા કમલા રામૌ નહીં ખોદા હી.

એથી જ તો લવંગના છોડને ફળ લાગતાં નથી ને ચંદનવૃક્ષને ફૂલ થતાં નથી. (તે પણ એ આહે તો કરી દે)

એ આહે સમુદ્રનાં માછલાંને જ ગલમા શિકારે ફરતાં કરી મૂકે અને સિંહને સમુદ્રમાં મહાદતો કરી દે !

એ ધારે તો એરંડામાંથી ચંદનવૃક્ષ બનાવી દઈ ને આરે બાબુ મધમધની સુગંધ ફેલાવી દે !

અરે ! અશક્યને શક્ય કરી મૂકનાર એને લીધે તો આંધળો હોય તે પણ ખડેખંડ, ત્રણે લોક અને સમગ્ર બ્રહ્માંડની દરથ લીધાનો આ તમારો દેખતો થઈ જાય અને પાંગળો હોય તે પણ મોટા મેરુ પર્વતનેય ઓળંગી જાય અને મુક્ત થઈ ને ત્રિભુવનમાં વિહાર કરવા લાગે ! એની લીધાથી તો મૂગો હોય તે પણ જ્ઞાન-વિજ્ઞાનનો પ્રકાશ પાથરતો, પ્રવચન કરતો અને અનહદ વાણી બોલતો થઈ જાય.

અરે ! એ તો આકાશને બાધીને પાતાળમાંય મોકલી દે અને શેષનાગને લપ્તે ભીએ છેક સ્વર્ગમાં પધરાવો દે. (લણ પૂછવું એ અકળ કળા કરતી રામની માયાવું !)

કપીર કહે છે કે રામ તો અખિલ બ્રહ્માંડનો રાજા છે. એ જે કંઈ કરે, કરાવે તે એને જ શોભે !

+

*

*

કર્તા યુગ

૧૪

હે અવધૂત ! મનના પસારાને પડતો મૂક તું એવું પદ સિદ્ધ કર કે જેથી પરબ્રહ્મથી પણ પર ગણાય તેવી પરમ ગતિ તું પામી શકે.

એ આદિ પદમાં તો મહાદેવ કે મહામદ, હરિ કે હંજરન અથવા મહાત્મા કોઈ નથી હોતા; બાવા આદમ કે બ્રહ્મા પણ નહીં. આ તડકો છાંયો કશું જ ત્યા નથી હોતું.

એ શી હંજર પયગંબરો અને અકુચારી હંજર ઋષિ—મુનિઓ, તેમ જ આ ચંદ્ર, સૂર્ય ને તારાઓનાં મડળો પણ ત્યાં નથી હોતાં. મત્સ્ય, કૂર્મ કે કોઈ અવતારો ને દુનિયા પણ નહીં !

આ વેદ, સ્મૃતિશાસ્ત્રો કે ધર્મગ્રંથો અને આ સંયમ નિયમવાળી સાધનાઓનો પડછાંયો મુઠ્ઠાં ત્યાં હોતો નથી. ત્યાં તો બાંગ કે નમાન્ને નથી અને લક્ષ્મી, રામ કે ખુદા એવાં દેવદેવીના કોઈ ભેદો પણ નથી.

આદિ અંત સન મધ્ય ન હોતે આતશ પવન ન પાની,
લાખ ચૌરાસી જીવ જંતુ નહિં સાખી શબ્દ ન ખાની.

કહહિં કબીર સુનો હો અવધૂ આગે કરહુ બિચારા,
પૂરન પ્રદ્ધ કહાં તે પ્રગટે કિરતિમ કિન ઉપચારા.

૧૫

જહિયા હોત પવન નહિં પાની તહિયા સૃષ્ટિ કૌન ઉતપાની.
તહિયા હોત કલી નહિં કૂલા, તહિયા હોત ગર્ભ નહિં મૂલા.
તહિયા હોત ન વિદ્યા વેદા તહિયા હોત શબ્દ નહિં ખેદા.
તહિયા હોત પિંડ નહિં બાસૂ ન ધર ધરણિ ન ગગન અકાસૂ,
તહિયા હોત ગુરુ નહિં ચેલા, ગમ્ય અગમ્ય ન પંથ દુહેલા.

અવિગતિ કી ગતિ કયા કહૌં જાકે ગૌંડ ન ઠાંઈ,
ગુણોં બિહીના પેખના કા કહિં લીજે નાંઈ.

-*

*

*

સત્યલોક

૧૬

બલિહારી અપને સાહબ કી જિન ચહ જુગુત બનાઈ.
ઉનકી શોભા કેહિ બિધિ કહિયો મોસોં કહી ન જાઈ.

બિના જ્યોતિ કી જહં ઉજિયારી સો દરસૈ વહ દીયા,
નિરતૈ હૈસ કરે કૌતુહલ વોહી પુરુખ સમીયા.

અલકે પદુમ બાનિ નાના બિધ માથે છત્ર બિરાજૈ,
કોટિન માનુ ચંદ તારાગણ એકએક કુચરિયન છાજૈ.

કર ગહિ બિહંસિ જખૈ સુખ બોલૈ તબ હંસા સુખ પાવૈ,
ખંશ અંસ જિન ખૂઝ બિચારી સો જીવન મુકતાવૈ.

અરે ! આદિ, મધ્ય અને અંત એવા (અખંડ કાળના) વિભાગ પણ ત્યાં નથી. તેમ જ અગ્નિ, પવન કે પાણી વગેરે (પંચતત્ત્વો) પણ ત્યાં નથી. શુદ્ધરૂપ કોઈ વાણીના ભેદ પણ નથી.

કપીર કહે છે કે (આ બધો જ મનનો પસારો છે) મનમાં સમજીને હવે પ્રભુપદ વિશે વિચારો. હે અવધૂત ! આનાથી આગળનો વિચાર કરો કે પૂર્ણ પર-બ્રહ્મ પરમાત્મા કયા કૃત્રિમ ઉપચારોથી અને ક્યાંથી આમ પ્રગટ થયા હશે ?

૧૫

અહો ! જ્યાં પવન કે પાણી પણ ન હતાં ત્યાં આ સૃષ્ટિ કોણે ઉત્પન્ન કરી ? જ્યાં કુળી કે ફૂલ ન હતાં, જ્યાં ગર્ભ કે મૂળિયા ન હતાં, જ્યાં કોઈ વિદ્યા કે વેદો ન હતાં કે જ્યાં શબ્દ કે શોક પણ ન હતાં, જ્યાં આ દેહના પિંડ કે નિવાસો ન હતા, અરે ! જ્યાં આ પૃથ્વી કે આકાશ પણ ન હતાં અને આ ગુરુ કે એસો ન હતા, તેમ જ સુગમ કે દુર્ગમ કોઈ જાતના પંથો જ ન હતા ત્યાં આ બધી સૃષ્ટિનો પસારો કોણે કર્યો ?

અહો ! જોને કોઈ ચોક્કસ ગામ કે ઠામ નથી એવા અગ્રેય (પરમતત્ત્વ)-ની ગતિ શી રીતે વર્ણવી શકાય ? જોને સર્વ ગુણથી રહિત અર્થાત્ ગુણાતીત રૂપે જ જોવા-જાણવાનું હોય છે એનું નામ પણ શું કહી શકાય ?

*

*

*

સત્યલોક

૧૬

આ જગતની રચના કરનાર આપણા પ્રભુની તો બહિહારી જ છે ! એની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકીએ ? મારાથી તો એ કહેવાય એમ નથી !

જ્યાં ન્યોત વિના જ (આત્માના) અજવાળાં દેખાય છે અને એ જ (આત્મ) દીવડે એ (પ્રભુ)નાં દર્શન થાય છે ત્યાં આ (જીવાત્માપી) હંસ એ જ પરમાત્મા પુરુષ પાસે કુતૂહલપૂર્વક તૃત્પ કર્યા કરે છે.

ત્યાં ભાતભાતના રંગોના કમળો શોભે છે અને ઉપર જીવ મિરાજે છે. કરોડો સૂર્ય, ચંદ્ર અને તારામંડળો એકેક પાંખડી પર ચમકતાં હોય તેવું લાગે છે. (જ્યારે કુરુણા કરીને એ પરમાત્મપુરુષ) બાય પકડીને મલકાતે મુખડે બોલે છે ત્યારે હસવાને મુખનો અનુભવ થાય છે જેણે પોતાનો મળ વશ કર્યો છે તથા પોતે કોનો અંશ છે, તે (આત્મસ્વરૂપને) વિશે સમજીને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે, તેવું જીવન જ મુક્તપદને પામે છે.

ચૌદહ લોક એક કા મંડલ, તહંલગ કાલ દોહાઈ,
લોક એક જિન ફંદા કાટી તે વહ લોક સિધાઈ.

સાત શિકારી ચૌદહ પારથ લિન્નલિન્ન નિરતાવૈ,
ચારિ અંશ જિન સમઝ બિચારી સો જીવન મુક્તાવૈ.

ચૌદહ લોક બસૈ યમ ચૌદહ તહંલગ કાલ પસારા,
તકે આગે જ્યોતિ નિરંજન બૈઠે સુન્ન મંઝારા.

સોરહ પટ અચ્છર ભગવાના જિન ચહુ સૃષ્ટિ, ઉપાઈ,
અચ્છર કલા સૃષ્ટિ ઉપજી ઉનહી માંહ સમાઈ.

સત્રહ સંજ્ય પર અધર દીપ જહું શખ્તાતીત બિરાજૈ,
નિરતૈ સખી બહૂ વિધ શોભા અનહદ બાબ બાજૈ.

તાકે ઉપર પરમ ધામ હૈ મરમ ન કોઈ પાયા,
બે હમ કહી નહીં કોઈ માનૈ ના કોઈ દૂસર આયા.

બેદન સાખી સબ જિઉ અરુએ પરમ ધામ ડહરાયા,
ફિરિ ફિરિ ભટકે આપ ચતુર હૂવૈ વહ ઘર કોહુ ન પાયા.

બે કોઈ હોઈ સત્ય કા કિનકા સો હમ કા પતિયાઈ,
ઔર ન મિલે કોટિ કરી થાકે બહુરિ કાલ ઘર બાઈ.

સોરહ સંજ્ય કે આગે સમરથ જિન જગ મોહિં પઠાયા,
કહે કબીર આદિ કી બાની એક લેદ નહિં પાયા.

આ ચૌદ્વેલોક અને વેદશાસ્ત્રોનાં મંડળો સુધી તો કાળની આણુ વર્તે છે. જેણે આ બધાં લોક અને વેદ વગેરેની જન્મળને પાર કરી લીધી છે, તેને જ સત્યલોકમાં જવાનું મળે છે.

(અતુર્દશ કરણરૂપી) આ ચૌદ જણને આ (સપ્તધાતુરૂપી) સાત શિકારીઓ જુદા જુદા નામ ન્યાયે છે. જેણે ચારે પ્રકારની અવસ્થાના પ્રત્યેક અંશના રહસ્યને આત્મજ્ઞાનથી સમજમાં ઉતાર્યું હોય તેનું જીવન મુક્તિ પામે છે.

ચૌદ્વેલોકમાં (પિંડ તેમજ બ્રહ્માડમાં) ચૌદ યમનો વાસ છે, એટલે એટલા વિસ્તારમાં તો કાળનો પસારો છે. તેનીય આગળ (દેશકાલથી પર) શૂન્ય મહેલમાં (સહસાર ચક્રમાં) પરમતત્ત્વરૂપ નિરજન પરમાત્મજ્યોતિ ધિરાજમાન છે.

અક્ષર પુરુષસ્વરૂપ પરમાત્માએ (પ્રકૃતિના વિકાર સ્વરૂપ) ચોવીસ તત્ત્વોમાંથી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ કરી છે. આખીયે આ સૃષ્ટિની કલા એ અક્ષર પુરુષમાંથી જ ઉત્પન્ન થયેલી છે અને તેમા જ એ સમાર્પ જાય છે.

(ચક્રો ઉપરાંતનાં ઉર્ધ્વલોકના) સોળ સ્થાનની પાર સત્તરમે સ્થાને અધર દીપ અર્ચાત્ સ્વય પ્રકાશિત પરમ તેજતત્ત્વ છે. ત્યાં જ અનિર્વચનીય શબ્દાતીત પ્રભુ ધિરાજે છે. ત્યાં અનાહતનાદના દૈવી વાજિઓ વાગે છે અને ભાતભાતની ત્યાં શોભા લાગે છે. (પરમાત્મા સામે) ત્યાં (પ્રકૃતિ તત્ત્વોરૂપ) સખીઓ નૃત્ય કરતી હોય છે

પરંતુ જેનું પૂરું રહસ્ય હજી કોઈ પામ્યું નથી એવા સત્ય પુરુષનું પરમ ધામ તો તેનાથી પણ ઉપર છે આ હું કહું છું તે કોઈ માનતું નથી. આ સત્ય કહેનાર બીજું કોઈ જન્મ્યું નથી. પરમ ધામના આ નિશ્ચિત સ્થાનની બાબતમાં તો વેદ, ધર્મગ્રંથો અને બધાં જીવો ગુચ્છવાયેલા જ છે. એ બધાં પોતાને ચતુર યાત્રી માનીને અજ્ઞાનને લીધે જન્મમરણના ફેરામાં ભટક્યા કરે છે. છતાંયે પરમપદને તો એ કોઈ પામી શક્યું નથી.

જો આ સત્યજ્ઞાનની કશી પણ કોઈની પાસે હશે તો તેને મારામાં વિશ્વાસ બેસશે. બીજા કોટિ ઉપાય કરો તોયે એ પરમપદ નહીં મળે અને ફરીને કાળને ઘેર જવું જ પડશે.

જેણે મને આ જગતમાં મોકલ્યો છે એ સમર્થ સત્ય પુરુષ તો સોળે સ્થાનની પણ આગળનાં ધામમાં છે. આ આદિમંગલની રહસ્યમય સર્જનવાણી કબીર સંભળાવે છે. એ વાણીના રહસ્યની વેદને પણ ખબર નથી.

૧૭

ચલા જબ લોક કો સોક મખ ત્યાગિયા,
 હંસ કો રૂપ સતગુરુ ખનાઈ,
 ભૂંગ જ્યો કીટ કો પલટિ ભૂંગે ક્રિયા,
 આપ સમ રંગ દે લે ઉકાઈ.
 છોડિ નાસૂત મલકૂત કો પહુચિયા,
 વિખુ કી ઠાકૂરી દીખ જાઈ,
 ઇન્દ્ર કુબેર જહં રંભ કો નૃત્ય હૈ
 દેવ તૈંતીસ કોટિકે રહાઈ.
 છોડિ ખેકુંઠ કો હંસ આગે ચલા
 શૂન્ય મેં જ્યોતિ જગમગ જગાઈ,
 જ્યોતિ પરકાશ મેં નિરખિ નિસ્તત્ત્વ કો
 આપ નિર્ભય હુઆ ભય મિટાઈ.
 અલાખ નિરગુન કરે વેદ જોહિ અસ્તુતિ
 તીન હું દેવ કો હૈ પિતાઈ,
 તિન પરે શ્વેત મૂરતિ ધરે ભગવાન
 ભાગ કા આન તિનકો રહાઈ.
 ચાર મુક્કામ પર ખંડ સોરહ કહેં
 અંડ કી છોર હ્યાં તે રહાઈ,
 અંડ કે પરે અસ્થાન આચિંત કો
 નિરખિયા હંસ જબ ઉહાં જાઈ.
 સહસ્ર ઔ કાદમે રૂંદ્ર હૈં સંગ મેં,
 કરત કલ્લોલ અનહદ ખબાઈ,
 તાસુકે બદન કી કૌન મહિમા કહૌં
 ભાસતી દેહ અતિ નૂર છાઈ.
 મહલ કંચન બને મનિક તામેં જડે
 ખેંઠ તહં કલસ આખંડ છાઈ,
 અચિંત કે પરે અસ્થાન સોહંગ કા
 હંસ છત્તીસ તહંવા બિરાજે.

૧૭

જ્યારે સર્વ પ્રકારના રાગ શોકાદિને છોડીને આ જીવાત્માએ (સત્ય) લોક તરફ જવા માટે (ઉપર) પ્રયાણ આદર્યું, ત્યારે તો સદ્ગુરુએ તેને શુદ્ધ હંસરૂપ બનાવી દીધો. અરે ! જ્વર જેમ કીટને પલટાવીને (નિવરૂપ) જ્વર જ બનાવી દે છે, તેમ સદ્ગુરુદેવ મને પોતાના આત્મરંગે રંગી દઈને ઊડતો કરીને જાણે લઈ ગયા.

નાસ્ત અર્થાત ભુવલોકને છોડીને તેની ઉપરના મલકૂત (વૈકુંઠ કે દેવલોક) માં પહોંચ્યાં. ત્યાં તો વિષ્ણુના ઠાઠમાઠનાં દર્શન થયાં. ત્યાં જ ઈન્દ્ર, કુબેર અને તેત્રીસ કોટિ દેવતાઓ રહે છે અને રંભાનું નૃત્ય ત્યાં ચાલે છે.

એ વૈકુંઠને છોડીને હસલો જ્યારે આગળ ચાલ્યો ત્યારે (ગગનમંડળના અંતરાલરૂપ) શૂન્યમાં ઝગમગતી (અલ) જ્યોતિનાં એને દર્શન થયાં. એ જ્યોતિના દિવ્ય પ્રકાશમાં સૂક્ષ્મ આત્મસ્વરૂપને નીરખીને સર્વ પ્રકારનો ભય છૂટી જવાથી હું નિર્ભય થઈ ગયો.

એ નિર્ગુણ અલખ નિરજન પરમાત્મા જ આ અલ્પા, વિષ્ણુ અને મહેશ એ ત્રણ દેવોના પિતારૂપ છે. વેદો તેમની જ સ્તુતિ કર્યા કરે છે. તેમની ઉપર જ નિર્મળ શ્રવેત મૂર્તિ ધારણ કરીને પરમાત્મા રહેલા છે. ખીન્નનું તો એવું નસીય પણ ક્યાંથી હોય કે તે આટલે સુધી પહોંચે ?

આ ચાર લોકના મુકામ સુધીના કહેલા સોળ ખડોમાં હિરણ્યગર્ભમાંથી સર્જાયેલુ અલ્પાંડ વ્યાપેલું છે. આ અલ્પાંડ વ્યાપી સૃષ્ટિનીયે ઉપર અચિંત્ય લોક આવેલો છે. ત્યાં પહોંચીને અજય હંસલાએ એનું દર્શન કર્યું. ત્યાં સહસ્ર અને બારે ટુકો એકી સાથે અનહદ નાદ સાથે કંથોલ કરે છે. એમનાં દિવ્ય મુખ-મંડળનો શો મહિમા વર્ણવું ? એમના અંગેઅંગમાં દિવ્ય તેજ જ્વાલેલું હોય છે.

ત્યાં તો માણેક મહેલા મુવર્ણ મહેલો છે અને તેમની ઉપર અખંડ કળશ શોભે છે આ અચિંત્ય લોકની ઉપર સોહ લોક છે. ત્યાં છત્રીસ હંસો ખિરાજી રહ્યા છે.

* સત્ય પુરૂષે સૃષ્ટિ કાર્ય માટે જ તેજસ્વી તપસ્વી પુત્રો ઉત્પન્ન કર્યાં તે સદાજ, અકુર, ઈન્દ્રા, સોહ, અચિંત્ય અને અક્ષર. ત્યારે સર્વ જલમય દત્ત તથોમગ્ન અક્ષર પાસે સત્યપુરૂષે હિરણ્યગર્ભ કહેવાતા ઇડાને તરતું મૂક્યું તેમાંથી નિરજન પ્રગટ થયા કબીર પપ૪ હ. દ્વિવેદી

નૂર કા મહલ ઔ નૂર કી ભૂમિ હૈ
 તહાં આનંદ સો કંદ લાગૈ,
 કરત કલ્લોલ બહુ ભાંતિ સે સંગ ચહ
 હંસ સોહંગ કે બે સમાજૈ.
 હંસ જબ બત ષટચક્ર કો બેધ કે
 સાત મુકામ મેં નજર ફેર,
 પરે સોહંગ કે સુરતિ ઇચ્છા કહી
 સહસ્ર વામન જહાં હંસ હેરા.
 રૂપ કી રાશિ તે રૂપ ઉનકો બના
 હિંદુ છ નહીં ઉપમા નિભેરા,
 સુરતિ સે ભેટિ કૈ સખદ કો ટેકિ ચઢિ
 દેખિ મુકકામ અંકૂર કેરા,
 શૂન્ય કે ખીસ મેં ગિમલ ખેંકક જહાં
 સહજ અસ્થાન હૈ ગૌબ કેરા.
 નવોં મુકકામ ચહ હંસ જબ પહુંચિયા
 પલક ખેલંબ હ્યાં કિયો કેરા.
 તહાં સે ડોરી મજતાર જ્યોં લાગિયા
 તાહિ ચઢિ હંસ ગોદ દરેરા,
 લયે આનંદ સે કંદ સખ છોડિયા
 પહુંચિયા જહાં સતલોક મેરા.
 હંસિની હંસ સખ ગાય બજમય કૈ
 સાજિ કૈ કલસ ઓહિ લેન આયે,
 યુગન યુગ ખીછરે મિલે તુમ આઈ કૈ
 પ્રેમ કરિ અંગ સો અંગ લાગ્યે.
 પુરુષ ને દરસ જબ દીન્હિ યા હંસ કો
 તપનિ બહુ જન્મ કી તખ ન સાગ્યે,
 પલટિ કૈ રૂપ જબ એક સો કીન્હિયા
 મનહું તખ લાતુ પોડશ ઉગાયે.

ત્યાં તેજના જ મહેલ અને તેજની જ ભૂમિ હોય છે. ત્યાંના આનંદથી સર્વ પ્રકારનાં દુઃસ્વપ્નો લય થઈ જાય છે. ત્યાં આ (જીવાત્મારૂપ) હસલો સોહં (પરમાત્મા) સાથે અભિન્નતા અનુભવીને અનેક રીતે આનંદ કલ્પેલ કરે છે.

ઉર્ધ્વગમન કરતાં આ હંસે જ્યારે મુખ્ય પટચક્રોને વીંધીને સાતમા સ્થાનમાં નજર ફેરવી તો સમગ્રયુગ્લે એ સોહ લોકની આગળનું સ્થાન સુરતિ લોકનું ઇચ્છા-સ્થાન કહેવાય છે. હંસે જોયું તો ત્યાં સહસ્ર વામનનાં દર્શન થાય છે.

એમનાં રૂપનું સર્જન રૂપરાશિમાંથી જ થયેલું હોવાથી એને વર્ણવતી ઉપમા હિન્દુ ધર્મમાંથી મળે તેમ નથી એ સુરતિ-ઇચ્છાલોકનું મિલન માણીને શબ્દનો જ (પરમાત્મ-સત્તાનો) આધાર લઈને તેનાથી ઉપરનાં 'અંકુર' લોકના ધામના દર્શન કર્યાં

તેનીયે આગળના નવા મુકામે જ્યારે હંસલો પહોંચ્યો ત્યારે તેણે ત્યાં થોડી ઘડી વાસો કર્યો એ ધામ તે ઉર્ધ્વલોકના શૂન્યપદની મધ્યમા આવેલા નિર્મળ આસન પર બિરાજમાન 'સહજ'નું રહસ્યમય સ્થાન છે.

ત્યાંથી મળી જતા અનુસધાનનો દોર પકડીને હંસલો જ્ઞાનના ખોળામાં પ્રેમપૂર્વક બેઠો. એ પ્રભુજનું સત્યલોક હતું જ્યાં તે પહોંચી ગયો એને આનંદ આનંદ થઈ ગયો અને એના બધા જ બધ ફેદ છૂટી ગયા

આ સત્યલોકમાં એના સ્વાગત માટે ત્યાં વિહરતાં બધાં હંસ-હંસિનીઓ ગાતાં બળવતાં કળશ લઈને આવી પહોંચ્યાં અને ઉમળકાભેર 'અરે ! જુગ જુગનો વિખૂટો પડી ગયેલો તુ પાછો (સ્વધામ) આવી મળ્યો !' એમ કહીને એને પ્રેમપૂર્વક બેટી પડ્યાં.

જ્યારે પરમ પુરુષ પરમાત્મ દેવે આ હંસને દર્શન દીધાં ત્યારે તો જન્મો-જન્મના વિયોગનો એનો તાપ દૂર થયો પછી રૂપ બદલી નાંખીને જ્યારે મને એમણે એકરૂપ (નિજમય) કરી લીધો ત્યારે તો મધે મોઝે સૂર્ય પ્રકાશી ગોકળા હોય તેવું તેજ તેજ છવાઈ રહ્યું.

પુહુપ કે દીપ પીચૂખ લોજન કરૈ
 સખદ કી દેહ જખ હંસ પાઈ,
 પુહુપ કે સેહરા હંસ ઔ હંસિની
 સચ્ચિદાનંદ સિર છત્ર છાઈ.
 'દિપૈ' બહુ દામિની દમક બહુ ભાંતિ કી
 જહાં ઘન સખદ કે ઘુમડ લાઈ,
 લગે જહું ખરસને ગરજિ ઘન ઘેરિ કે
 ઊઠત તહાં શખદ ધુનિ સતિ સહાઈ.
 સુને સોઈ હંસ, તહં ચૂથ કે ચૂથ હૈ
 એક હીં નૂર એક રંગ રાગૈ,
 કરત વિહાર મન લાવની સુક્રિત મેં
 કર્મ ઔ ભર્મ સખ દૂર ભાગૈ.
 રંક ઔ ભૂપ કોઈ પરખ આવૈ નહીં
 કરત કલોલ બહુ ભાંતિ ભાગૈ,
 કામ ઔ કોધ મદ લોભ અભિમાન સખ
 છાંડિ પાખંડ સત સખદ લાગૈ.
 પુરુષ કે વદન કી કૌન મહિમા કહૌં
 જગત મેં ઉભય કછુ નાહિં પાઈ,
 અંદ ઔ સૂરગણુ જોતિ લાગૈં નહીં
 એક હી નકખ પરકાસ ભાઈ.
 પાન પરખાન જિન બંસ કા પાઈયા
 પહુંચિયા પુરુષ કે લોક જાઈ,
 કહે કબીર ચહિ ભાંતિ સોં પાઈ હૌ
 સત્ય કી રાહ સો પ્રગટ ગાઈ.

૧૮

છોડિ નારૂત મલકૂત જવરૂત કે
 ઔર લાહૂત હાહૂત બાહૂ,
 ઔર સાહૂત રાહૂત હ્યાં ડારિ દૈ
 કૂદિ આહૂત બાહૂત બાહૂ.

જ્યારે હંસલાને શબ્દ (પરમાત્મા)નું સ્વ-રૂપ પ્રાપ્ત થયું ત્યારે તો પુષ્પના દીવડામાંથી એ અમૃત રસનું પાન કરવા લાગ્યો. સમ્યક્દાનંદ પ્રભુની છત્ર-છાયામાં એ બધાં હંસને હંસિનીઓ પુષ્પની કલગી પહેરી સદાય આનંદમાં વિહરે છે.

ત્યા તો ખૂબ વીજળીઓ ચમક્યાં કરે છે ને ભાત ભાતની ઝાકઝમાળ હોય છે. એ સત્ય લોકમાં અનાહત દુઃકુલિનાદનો અખંડ ગડગડાટ ગર્જતો હોય છે અને ધનધોર ગર્જના કરીને મૂસળધાર મેઘ વરસે છે. તેમાંથી સત્ય શબ્દની અખંડ ધૂન ગુંજતી હોય છે.

ત્યાં પહેંચેલાં હંસનાં જૂથનાં જૂથો મળીને આ સત્ય શબ્દની અખંડ ધૂન તલ્લીન થઈને સાંભળે છે. ત્યાં બધાયનાં તેજ તેમ જ રંગરાગ એક સરખાં જ લાગે છે. ત્યાં આમ વિહાર કરતાં કરતા સૌને મનગમતી મુક્તિ મળે છે અને બધાં કર્મબંધન તેમ જ ભ્રમ દૂર થઈ જાય છે.

રંક ને રાગનો ભેદ ત્યાં દેખાતો જ નથી અને બધાયે સાથે જ આનંદ માણે છે. એ બધા તો કામ, ક્રોધ, મદ, લોભ, અભિમાન વગેરે સવ પ્રકારનાં પાપડનો ત્યાગ કરીને સત શબ્દ સ્વરૂપ પરમાત્માની લગનીમાં જ લીન હોય છે.

એ પરમ પુરુષના દિવ્ય વદનનો મહિમા કેવી રીતે વર્ણવું ? એને ઉપમા અપાય તેવું જગતભરમાં ખીભું કશુંયે નથી અરે ! બધા જ સૂચ-ચંદ્રનો સમગ્ર પ્રકાશ એના એક નખના પ્રકાશની આગળ કશી જ વિસાતમાં નથી.

જેને પોતાના વશના મૂળ સ્વરૂપ (આત્મા)નું પ્રમાણભૂત જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે, તે ઊર્ધ્વ પ્રયાણ કરીને આ સત્યપુરુષના લોકમાં જઈ પહેંચે છે.

કપીર કહે છે કે આ રીતે એની પ્રાપ્તિ થાય છે એટલે જ એ સત્ય-લોકનો માર્ગ પ્રગટ રીતે આમ ગાર્હ સંભળાવ્યો છે.

૧૮

પૃથ્વીની સ્થૂલ ભૂમિકા પરથી ઊર્ધ્વ પ્રયાણ કરનાર જીવાત્મા પિંડમાં તેમજ અક્ષાંડમાં સત્યપુરુષના પરમપદને પામવા જતાં નાસત *, મલકત અને જખડત (અર્થાત માનવલોક, અદૃશ્ય લોક અને ઉચ્ચતમ લોક) છોડીને લાહૃત અને હાહૃતની ઊંચેની સૂક્ષ્મ ભૂમિકાઓમાં પહેંચી જાય છે. ત્યાંથીયે આગળના સાહૃત અને રાહૃત (અનુક્રમે ઇન્દ્રિયાદ્રીપ અને અંકુર દ્રીપના શિવલોક અને વિષ્ણુલોક)ને પણ છોડીને એ કૃદકો મારીને આહૃત અને ભહૃત કહેવાતી સત્યલોકની ભૂમિકામાં જઈ પહેંચે છે.

* ઇન્દ્રિયામનાં ધર્મક્રમો અને સૂરી સંતોની માન્યતા પ્રમાણેની જીવાત્માની ઊર્ધ્વગતિની આ બધી નવ ભૂમિકાઓ છે—નાસત, મલકત, જખડત, લાહૃત, હાહૃત, આહૃત, સાહૃત, રાહૃત અને ભહૃત

જાય જાહૂત મેં જુદ ખાવિંદ જહં
 વહીં મઝ્કાન સાહેત સાજી,
 કહે કબીર હાં સિસ્ત દોજખ થકે
 વેદ કીતાબ કાહૂત કાજી.

૧૮

જહં સત ગુરુ ખેલૌં જતુ વચંત,
 તહં પરમ પુરુષ સખ સાધુ સંત.
 વહ તીન લોક તે સિજ રાજ,
 તહં અનહદ ધુનિ ચહું પાસ ખાજ.
 દીપકૈં ખરૈં જહં નિરાધાર,
 બિરલા જન કોઈ પાવ પાર.
 જહં કોટિ કૃષ્ણ ભેરે દુ હાથ,
 જહં કોટિ વિષ્ણુ નાવૈં સુમાથ.
 જહં કોટિન પ્રહ્લા પદ પુરાન,
 જહં કોટિ મહાદેવ ધરૈં ક્યાન.
 જહં કોટિ સરસ્વતી કરૈં ગગ,
 જહં કોટિ ઈન્દ્ર ગાવને લાગ.
 જહં ગણ ગંધર્વ સુનિ ગનિ ન જાહિં,
 સો તહંવા પરગટ આપુ આહિં.
 તહં ચોવા ચંદન અરુ અખીર,
 તહં પુહુપ ખાસ ભરિ અતિ ગંભીર.
 જહં સુરતિ સુગંધ સુરંગ લીન,
 સખ વહી લોક મેં ખાસ કીન.
 મેં અજર દીપ પહુચ્યો સુબધ,
 તહં અજર પુરુષ દે દરસ પાધ.
 સો કહ કબીર હુંદયા લગાધ,
 યહ નરકે ઉધારન નામ જાધ.

એ બહુત એટલે કે સત્યલોકમાં સ્વયં પરમાત્મપુરુષ બિરાજે છે. ત્યાં જ પ્રભુનું સાકેતધામ શોભાયમાન છે.

કપીર કહે છે કે આ પરમધામની આગળ સ્વર્ગ, નરક બધુંય હારી નય છે વેદ, કુરાન, ખીજા ધર્મગ્રંથો કે અન્ય કોઈ પણ એનું વર્ણન કરી શકે તેમ નથી

૧૯

જ્યાં સદગુરુ પરમાત્મા વસંતજીનું બિલ્લવલીલા ખેલી રહ્યા છે, ત્યાં એ પરમપુરુષ સાથે (એ નિત્યલીલામાં) સૌ સાધુસતો (જ્યોતિષે) વિદ્યમાન હોય છે.

એ તો ત્રણે લોકથી નિરાળું એવું રાજ્ય છે. ત્યાં તો ચારે બાજુ અના-હતનાદનો દિવ્યધ્વનિ અખડ સભળાયા કરે છે. ત્યાં કશાંચે આધાર વિના હૈવી દીપકોની જ્યોત ઝગમગી રહી હોય છે

આ ધામમાં તો કોઈ વિરલા જ પહોંચી શકે છે. ત્યાં તો કરોડો કૃષ્ણ એ હાથ જોડીને બિલેલા હોય છે, ત્યાં કરોડો વિષ્ણુ મસ્તક નમાવતા હોય છે; ત્યાં કરોડો બ્રહ્મા પુરાણોનો અખડ પાઠ કરતા હોય છે અને કરોડો મહાદેવ ત્યાં ધ્યાન ધરતા હોય છે ત્યાં કોટિકોટિ સરસ્વતી વીણા પર રાગરાગિણી છેડે છે અને કોટિકોટિ ઇન્દ્ર ત્યાં સ્તુતિગાનમાં તલ્લીન છે

આ વિરાટ ઉત્સવમાં ગધર્વો અને મુનિઓનાં તો અગણિત ટોળાં હોય છે. આ ધામમાં એ પ્રભુ સ્વયં પધારીને પ્રગટ થાય છે.

(વસંતલીલા ખેલતાં) ત્યાં સુવાત્સવ ને અપીલ-ગુલાબ બીડે છે. પુષ્પોની ખૂબ ઘેરી સુગંધ ત્યાં મહેક્યા કરે છે એ દિવ્ય ફૂલોનાં સુંદર રંગ અને સુગંધના હૈવી અનુભવમાં પ્રભુમિલન અખતી વૃત્તિ (સુરતિ) તલ્લીન રહે છે. ખંધાંચે (હંસલા બીંચે જઈ જઈને) આ લોકમાં જ નિવાસ કરે છે.

હું પણ એ અજર જ્યોતિની પાસે જઈ પહોંચ્યો અને ત્યાં જ મને એ અજરઅમર પરમ પુરુષનાં દિવ્ય દર્શન લાખ્યાં! એને હૃદયસરસો રાખીને જ આ કપીર કહે છે કે એનું નામ (સ્મરણ) ખરેખર અધોગતિના નરકમાંથી ઉદ્ધાર કરીને બીંચે લઈ જનારું છે.

૨૦

સદા અસંત હોત તેહિ ઠાઠિ,
 અંશય રહિત અમરપુર ગાઠિ.
 જહંવા રોગ સોગ નહિ કોઈ,
 સદા અનંદ કરે સખ કોઈ.
 સૂરજ અંદ દિવસ નહિ રાતિ,
 ખરન લેદ નહિ ભાતિ અજાતિ.
 તહંવા જરા મરન નહિ હોઈ,
 કર વિનોદ કીડા સખ કોઈ.
 પુહુપ વિમાન સદા ઉજિયારા,
 અમૃત લોજન કરે અહારા.
 કાયા સુંદર કો પરવાના,
 ઉદિત લયે ખોડત્ર લાના.
 પતા એકે હંસા ઉજિયારા,
 શોભિત ચિકુર ઉદય જનુ તારા.
 વિમલ વાસ જહંવા પૌઠાહિં,
 ભોજન ચાર ધ્રાન બે બાહિં.
 શ્વેત મનોહર છત્ર સિર છાજ,
 ભૂઝિ ન પરે રંક અરુ રાજ.
 નહિં તહં નરકે સ્વર્ગ કી ખાનિ,
 અમૃત ખચન ખોલે લલ ખાની.
 અસ સુખ હમરે ઘરનહ મહં,
 કહૈ કચીર છુઝાય,
 સત્ય સખદ કો ભનિ કૈ
 અસ્થિર ખેઠે આય.

૨૧

તૂ સૂરત નૈન નિહાર અંડ કે પારા હૈ,
 તૂ હિરદૈ સોચ બિચાર થકુ દેસ હમારા હૈ.
 પહુલે ધ્યાન શુરુન કા ધોરો
 સુરત નિરત મન પવન ચિતારો,
 સુહેલનાં ધુન નામ ઉચારો
 લહુ સતશુરુ દીદારા હૈ.

૨૦

એ ધામમાં તો સદાસર્વદાવસંત ઋતુ જ ખીલતી રહે છે. ખરેખર ! હું આ અમરાપુરીનો જ મહિમા નિઃસંશય રીતે લલકારી રહ્યો છું.

એ ધામ એવું છે કે જ્યાં રોગ કે શોક છે જ નહીં, અને ત્યાં બધા જ આનંદમાં લીન હોય છે. ત્યાંના અખંડ પ્રકાશમાં સૂર્ય, ચંદ્ર કે રાતદિવસના ભેદ છે જ નહીં. તેમ જ વર્ષાના કે ઉચ્ચનીચ જાતિના પણ કોઈ ભેદ નથી.

ત્યાં ધરપણુ કે મરણતું નામ પણ નથી. એટલે બધા જ આનંદપૂર્વક ખેલતા હોય છે.

ત્યાં પુષ્પનાં તો વિમાન હોય છે અને ત્યાં સદાયે અજવાળું જ રહેતું હોય છે. બધાયે ત્યાં અમૃતતું દિવ્ય ભોજન કરતા હોય છે. ત્યાં સૌને સુંદર પતંગિયાં જેવી સદૃશ્યને દૈવી કાયા હોય છે. ત્યાં તો સોળે સૂર્ય પ્રકાશતા હોય તેવો ઝગમગાટ લાગે છે. તેનું જ્ઞાન એક માત્ર ઉજ્જવળ હંસને (આત્માને) જ છે. એને અગેઅગે ભીગતા તારા જેવી રૂંવાટી શોભે છે. એણે જે નિર્મળ દિવ્ય સ્થાનમાં વાસ કર્યો છે, તેની સુગંધ તો ચાર યોજન સુધી પહોંચે છે. ત્યાં સૌના શિર પર મનોહર શ્વેત છત્ર છવાયેલું છે. એટલે રંક કોણુ ને રાગ કોણુ તેની ખબર જ ન પડે !

ત્યાં સ્વર્ગ કે નરક જેવું કંઈ જ નથી ત્યાં બધા જ અમૃત જેવી મીઠી ને સુંદર વાણી બોલે છે.

કપીર, સમજાવીને આ જ વસ્તુ કહે છે કે આ દિવ્ય વસ તલીલાનું અનેડું (અનુભવ) સુખ આપણા આ (દેહરૂપી) ધરમાં જ છે. એટલે પ્રભુના સત્ય શબ્દ સ્વરૂપનું જ્ઞાન પામીને એ સ્વરૂપમાં જ સુસ્થિર થઈને આપણે એસી જવું જોઈએ.

૨૧

હે જીવ ! તું પ્રભુના સ્વરૂપને નયન ભરીને તીરખીલે એ લાગે છે તો બ્રહ્માંડની પાર, પણ તું હૃદયથી જ્ઞાનપૂર્વક સમજ લે કે એ પ્રભુનું ધામ તે જ આપણું ધામ છે.

(આ દર્શન પામવા માટે) સૌથી પ્રથમ તું ગુરુનું ધ્યાન ધર અને આ પવનવેગી મન દ્વારા સુરત-નિરતના (એટલે કે વૃત્તિની અતર્ક્યતા અને બહિર્-સુખતાના) ભેદને ત્રીણવટથી સમજ. તેની સાથે સાથે જ તું અખંડ ધૂન રૂપે પ્રભુજીના સુંદર નામનું રટણ કરતો જા અને સદ્ગુણનાં દર્શન પામી લે.

સતગુરુ દરસ હોય જાંબ લાઈ,
 વહુ દે તુમકો નામ ચિતાઈ.
 સુરત રાખદ દો લેલ બતાઈ
 દેખ સંખ કે પારા હૈ.
 સતગુરુ કૃપા દષ્ટિ પહિચાના
 અંડ સિખર બેહુદ મૈદાના,
 સહજ દાસ તહં રોપા થાના
 અશ્ર દીપ સરદારા હૈ.
 સાતુ સુન્ન બેહુદ કે માંહિ
 સાત સંખ તિનકી ભંચાઈ,
 તીન સુન્ન લૌં કાલ કહાઈ
 આગે સત્ત પસારા હૈ.
 પરથમ અભય સુન્ન હૈ લાઈ
 કન્યા કંઠ યહં બાહર આઈ,
 ભેગ સંતાયન પૂછો વાઈ
 દારા વહુ લરતારા હૈ.
 દૂજે સકલ સુન્ન કર ગાઈ
 માયા સહિત નિરંજન રાઈ,
 અમર કોટ કે નકલ બનાઈ,
 અંડ મધ રચ્યો પસારા હૈ.
 તીજે હૈ મહસુન્ન સુ ખાસી
 મહાકાલ યહં કન્યા ગ્રાસી,
 ભેગ સંતાયન આ અવિનાસી
 ગલનખ છેલ નિકારા હૈ.
 ચૌથે સુન્ન અભોખ કહાઈ,
 સુદ્ધ પ્રદા કે ધ્યાન સમાઈ,
 આદ્યા યૌ બીજા લે આઈ
 દેખો દષ્ટિ પસારા હૈ.

હે ભાઈ! તને ન્યારે સદ્ગુરુનાં દર્શન થશે ત્યારે તો એ જ તને પ્રભુ નામનું ગૂઢ રહસ્ય સમજવી દેશે. અંતરાત્મા (સુરતિ)માં તત્ત્વીન થવા આવેલા તને એ સુરતિ અને પરમાત્માતત્ત્વરૂપ શબ્દનો ભેદ પણ સમજાવશે. તું ભેદ શકશે કે એ (શબ્દબ્રહ્મ) પદ સર્વ ગણતરીથી પાર છે.

સદ્ગુરુ કૃપાદષ્ટિથી (શરણાગત જીવને) ઓળખીને અપનાવે છે ત્યારે તેને બ્રહ્માંડથી ઉપરનો અસીમ વિશાળ પ્રદેશ પ્રાપ્ત થાય છે. એ ‘સદ્ગુરુ’ લોકમાં પ્રભુનો દાસ થાણુ જન્માવીને સ્થિર થાય છે. ત્યાં આગળ દીવા ઝગમગતા હોય છે.

(ભિર્વ લોકના) એ અસીમ પ્રદેશની સાત શંખ જેટલી ભિર્વાઈવાળી શૂન્યની સાત ભૂમિકાઓ હોય છે. તેમાંની ત્રણ ભૂમિકા સુધી કાળની ગતિ કહેવાય છે અને તેની આગળ (કાલાતીત) સતનો વિસ્તાર વિસ્તરેલો છે.

હે ભાઈ! એમાં પ્રથમ ભૂમિકા અલય શૂન્યની છે. (સસારી પતિ છોડીને આવેલી) જીવાત્મારૂપ કન્યાએ અહીં આવીને યોગી અને સ તોને પૂછ્યું તો એને સમજાયું કે પોતે પત્ની છે અને એ (પરમાત્મા) જ એનો પતિ છે.

બીજી ભૂમિકા સ-કલ શૂન્યની કહેવાય છે. ત્યાં નિરંજન રાય માયા રાણી સાથે બિરાજે છે. એમણે જ આ બ્રહ્માંડમાં સૃષ્ટિવિસ્તારની રચના કરેલી છે અને તેમાં કેટલીયે જાતના અમર કોટ રચ્યા છે.

ત્રીજી ભૂમિકા મહાશૂન્યની ગણાય છે. અહીં આવતાં(જીવાત્મારૂપ) કન્યાનો મહાકાળ વિલય કરી નાખે છે. કાળ પોતાના નખથી સ્થૂલને છેદી નાખીને જોગી અને સ તોદ્વારા આ અવિનાશી તત્ત્વને પ્રગટ કરે છે.

ચોથી ભૂમિકા અતુલ શૂન્યની હોય છે અહીં શુદ્ધ બ્રહ્મના ધ્યાનમાં તત્ત્વીનતા પ્રાપ્ત થાય છે. આદ્યા (મહામાયા) શક્તિ સહિના બીજરૂપ આ સ્થાનમાં લઈ આવે છે. ત્યાંથી તું નજરે નીરખી લે કે આ બ્રહ્માંડનો પસારો કેવો (જખરો) છે!

પંચમ સુન્ન અલૈલ કહાઈ
 તહં અહલી બંદિવાનં રહાઈ,
 જિનકા સંતશુરુ ન્યાવં ચુંકાઈ,
 ગાદી અહલી સારા હૈ.
 ષષ્ઠે સાર સુન્ન કહલાઈ,
 સાર ભંડાર યાહિ કેં મોહિ,
 નીચે રચના જાહિ રચાઈ
 જાકા સકલ પસારા હૈ.
 સતવે સત સુન્ન કહલાઈ
 સત્તં ભંડાર યાહિ કે મોહિ,
 નિઃતત રચના તાહિ રચાઈ
 જો સખહિન તે ન્યારા હૈ.
 સત સુન ઉપર સત કી નગરી,
 ખાંટ બિહંગમ ખાંડી ડગરી,
 સો પહુચે ચાલે બિન પગરી
 ઐસા ખેલ અપારા હૈ.
 પહલી ચકરી સમાધ કહાઈ
 જિન હંસન સતશુરુ મતિ પાઈ,
 બેઠ ભરમ સખ દિયે ઉડાઈ
 તજ તિરશુન ભયે ન્યારા હૈ.
 દૂજ ચકિર અગાધ કહાઈ
 જિન સતશુરુ સંગ દ્રોહં કરાઈ,
 પીછે આનં ગહે સંરણાઈ
 સો ચહં આન પધારા હૈ.
 તીજ ચકરિ મુનિકર નામા
 નિજ મુનિયન સતશુરુ મંમ જાના.
 સો મુનિયન ચહં આય રહાના,
 કરમ ભરમ તજ ડારા હૈ.

પાંચમી ભૂમિકા અલેલ (કલ્લોલ) શૂન્યની કહેવાય છે, ત્યાં આવીને સત્ય પારખનારી વિવેકશક્તિ પણ રુધિર્ધાન્ય છે, પણ સદ્ગુરુ પરમાત્મા જ એનો ન્યાય કરે છે અને આખુલે વિશ્વ એ સત્યરૂપ આત્મશક્તિની જ ગાદી છે એમ એને સમજાવે છે.

છઠ્ઠી ભૂમિકા સારશૂન્ય ગણાય છે. એમાં જ બધા સારસત્ત્વનો ભંડાર ભરેલો છે. જેણે એની નીચેની બધી રચના કરેલી છે અને જેનો આ બધો ખસારો દેખાય છે, તે અહીં છે.

સાતમી ભૂમિકા સત્યશૂન્યની કહેવાય છે. એમાં સત્યનો ભંડાર છે. એ સત્યે જ બધી સદ્ગતિ રચના કરેલી છે. તેમ છતાંયે એ પોતે તો બધાયથી ન્યારો જ છે.

આ સાતે શૂન્યની ભૂમિકાઓની પણ પાર સત્યપુરુષની નગરી આવેલી છે. એમાં સરસ રસ્તા ને પખીડાં ને વાંછીચૂંકી શેરીઓ છે. જે (જડ સંપ્રદાયોનો) પગથિયાં વિના (મુક્તપણે અંતરાત્માની પ્રેરણાથી જ) ચાલે છે તે જ એને પહેાંચી શકે છે. આ લીલા એવી અપાર છે.

(અહીંથી આગળની ચક્રરાત્રા લઈ ને ભૈરવગતિ કરતી ભૂમિકાઓનું હવે નિરૂપણ થાય છે.)

પ્રથમ ચક્રરાવો સમાધિનો કહેવાય છે. જેનું જ્ઞાન હંસલાને સદ્ગુરુની રૂપાથી થયું છે અને જેના વડે ત્રય ને પંચના ભેદભાવનો લય થયો છે અને ત્રિગુણથી. અતીત એવી અવસ્થાને જે પામ્યા તેમનું આ સ્થાન છે.

બીજો અગાધ ચક્રરાવો ગણાય છે. જેણે પહેલાં સદ્ગુરુનો દ્રોહ કરીને ફરી પાછા આવીને એમની શરણાગતિ સ્વીકારી હોય તેવાની ગતિ અહીં છે.

ત્રીજો મુનિ ચક્રરાવો કહેવાય છે. મને પોતાને માર્ગદર્શન કરાવતા આ મુનિઓને મેં મારા સદ્ગુરુ રૂપ જાણ્યા છે. એવા બધાં કર્મની જાળ અને જામનો સદંતર ત્યાગ કરીને આવેલા મુનિઓનું આ ધામ છે.

ઔથી ચકરિ ધૂન હ લાઈ
 જિન હંસન ધૂન ધ્યાન લગાઈ,
 ધૂન સંગ પહુંચે હમરે પાહિં
 યહ ધૂન સખઠ મંગારા હ.
 પંચમ ચકરિ રાસ જો લાખિ,
 અલમીના હૈ તહં મધ ઝાંખિ,
 લીલા કોટ અનંત વહાં કી
 રાસ વિલાસ અપારા હૈ.
 ષષ્ઠ ચકરિ વિલાસ કહાઈ
 જિન સતગુરુ સંગ પ્રીતિ નિખાહી,
 છૂટત દેહ જગંહ ચહ પાઈ,
 ફિર નહિ ભવ અવતારા હૈ.
 સતવીં ચકરિ વિનોદ કહાનો,
 કોટિન ખંસ શુરન તહં જનો,
 કલિ મેં બોધ ક્રિયા જ્યોં માનો
 અધકાર ઉજિયારા હૈ.
 અઠવી ચકરિ અનુરોધ બખાના
 તહાં જુલહટી તાનાતાના,
 બકા નામ કપીર બખાના
 જો સંતન સિર ધારા હૈ.
 ઔસી ઔસી સહસ કરોડી,
 ઉપર તલે રચી જ્યો પૌડી,
 ગાદી અદલિ રહી સિર મોડી
 સતગુરુ ખંદિ નિવારા હૈ.
 અનુરોધી કી ઉપર ભાઈ,
 પદ નિર્માન કે નીચે તાહીં,
 પાંચ સંખ હૈ ચાહિ ઉંચાઈ
 અદ્ભુત ઠાઠ પસારા હૈ.

હે ભાઈ! ચોથો છે ધૂન ચક્રાવૌ, જે હંસધાઓએ (અખંડ ચિંતનરૂપ) ધૂનમાં જ પોતાનું ધ્યાન લગાડેલું છે, તેઓ એ ધૂનની સાથે સાથે જ અહીં નિજપદમાં આવી પહોંચે છે. એ ધૂન શબ્દલક્ષમાં જ લીન કરનાર છે.

પાંચમો રાસ ચક્રાવૌ ગણાય છે. ત્યાં નીલ જ્યોતિની ઝાંખી થાય છે, ત્યાંની લીલા અનંત કોટિ વિસ્તારવાળી છે અને ત્યાંની રાસ વિલાસની લીલાનો તે પાર જ નથી.

છઠ્ઠો વિલાસ ચક્રાવૌ કહેવાય છે. જેણે સદ્ગુરુ સાથેનો પ્રેમ નિભાવ્યો છે, તેને દેહ છૂટતાં આ સ્થાન મળે છે. ત્યાર પછી એને સંસારમાં અવતરવું પડતું નથી.

સાતમો વિનોદ ચક્રાવૌ ગણાય છે. અંધકારમાં અજવાળું કરે એવી રીતે જેમણે કલિકાલમાં જ્ઞાનનો ઉપદેશ કર્યો હોય છે, તેના ગુરુઓનાં અસંખ્ય કુળોનું સ્થાન અહીં છે.

આઠમો અનુરોધ ચક્રાવૌ કહેવાય છે. કપીરે જેના નામની સ્તુતિ કરેલી છે. આજે સંતોએ જેને શિર પરધારણ કરેલી છે. તે પરમ સર્જકની મૂળ સત્તાના તાણાવાણાથી રચાએલું આ ધામ છે.

આવી આવી હજારો ને કરોડો ભૂમિકાઓનાં ઉપર નીચે પગથિયાં ફેલાયેલાં છે. એ બધાંયેના મસ્તકની ઉપર સત્તી ગાદી આવેલી છે. સદ્ગુરુનું શરણ લેનારે એ બધી ભૂમિકાઓને વટાવી દીધેલી હોય છે.

હે ભાઈ! આ અનુરોધ ચક્રાવૌની ઉપરનું જે ધામ છે તેની ઊંચા પાંચ અબજ કોસ જેટલી છે અને એનો ઠાઠમાઠ ને પસારો પણ અદ્ભુત છે. આ ધામ નિર્વાણપદની નીચેનું જ છે.

સોલક-મુતહિત દીપ-રચાઈ,

સત-મુત રહે તામ્ર ટે માંડિ,

ગાદી. અદલ કપીર યહાં હીં

જો સખહિન સરદારા હ.

પદ નિરખાન હે અનંત અપારા,

નૂતન સુરતિ લેંક સુધારા,

સત્ત પુરુષ નૂતન તન ધારા,

સતશુક્ર સંતન સારા હૈ.

આગે સત્ત લોક હૈ ભાઈ,

સંખન કોસ તામ્ર ભોંચાઈ,

હીરા પન્ના લાલ જડાઈ

અદભુત ખેલ અપારા હૈ.

બાગ બગીચે-ખીલી ફૂલવારી

અમૃત નહરે હો રહીં જારિ,

હંસા ખેલ કરત તહં ભારી

અનહદ ઘુરૈ અપારા હૈ.

તાં મધ અધર સિંહાસર ગાજૈ

પુરુષ સખદ-તહં અધિક બિરાજૈ,

કોટિન સૂર રોમ ઇંક લાજૈ

ઐસા પુરુષ દિદારા હૈ.

હંસી હંસ આરતી ઉતારૈ

ખોડસ લાલુ સૂર પુનિ ચારૈ,

પગ ખીના સત સખદ ઉચારૈ

ખેલત હિયે મંજારા હં.

તાપર આગમ મહલ એક ન્યારા,

સંખન કોટિ તામ્ર બિસ્તારા,

બાગ બાવડી અમૃત ધારા

અધરી. ચલૈ કુહારા હં.

(સહિના) સોળે સતરના (જડવત) ‘તંતુને’ માટે (ચેતનાથી પ્રકાશિત કરવા માટે) અહીં દીપક ઝગમગે છે; અને સપ્ત ધાતુરૂપ સાતે તંતુઓ તો એની અંદર જ રહેલા છે. કપીર કહે છે કે જે બધાયના સ્વામી છે, તે સત્ય પરમાત્માની ગાદી અહીં જ છે.

નિર્વાણપદ્ધતું ધામ તો અનંત ને અપાર છે. ત્યાં જીવન સાર્થક કરતા નવીન અનુભવો જવાભાને થાય છે. સત્યપુરુષપણ ત્યાં નવીન તત્ત્વ ધારણ કરે છે. આ ધામને સદ્ગુરુ સતોએ ઉત્તમ ગણેલું છે.

હે ભાર્ગવ! સત્યલોકનો વિસ્તાર તો એનીયે આગળ છે. એની ભિંચાઈ કરોડ કોસ છે. ત્યાં હીરા અને લાલ-પન્ના જેવાં અમૂલ્ય રત્નો જડેલાં છે. ત્યાંનો સમગ્ર ખેલ જ અદ્ભૂત અને અપાર છે.

ત્યાં આગળગીયા અને ફૂલવાડી ખીલેલાં છે. અને નિગ્નનંદરૂપ અમૃતની નહેરો ત્યાં અખંડ વહાવે કરે છે, ત્યાં અનાહત નાહના અપાર ગુંજન સાથે હંસલા ખૂબ આનંદ કરે છે.

તેની મધ્યમાં અદ્ધર એક સિંહાસન છે. મોટે ભાગે એની ઉપર જ શબ્દ પુરુષ બિરાજે છે એવું મુખ એવું દેહીધ્વમાન છે કે એના એકેક રોમ આગળ કરોડ સૂર્ય ને ચંદ્ર પણ શરમાઈ જાય.

હંસ હસી બધાં જ એની આરતી ઉતારે છે, સોળે સૂર્ય પણ હાજર છે અને ચારે વેદ પણ સ્તુતિનાં સૂર પૂરે છે. નૃત્ય કરતાં ચરણોની વીણા સત્ શબ્દનો ઉત્થાર કરી રહી છે. આ બધુંયે દર્શન હૃદયને અંદરથી ભેદી નાંખે છે.

ત્યાં આગળ અનેરો આગમ-મહેલ આવેલો છે. એનો વિસ્તાર તો કરોડો કોટ જેટલો છે. ત્યાં આગળગીયા, ફૂલ અને અમૃતની વહેતી ધારા છે. ત્યાં અદ્ધર બીડી રહેલા કુવારા પણ છે.

મોતી મહલ ઔ હીરન ચૌસ
 શ્વેત ખરન તહં હંસ ચકોરા,
 સહસ સૂર છબિ હંસન જોરા
 ઔસા રૂપ નિહારા હૈ.
 અધર સિંહાસન જિંદા સાર્ધ
 અખન સૂર રોમ સમ નાહિં,
 હંસ હિરખર ચંવર હુલાર્ધ,
 ઔસા અગમ અપારા હૈ.
 અધરી ઉપર અધર ધરાધ
 સંખન સંખ તાસુ ઉંચાધ,
 જિલમિલહુટ સો લોગ. કહાધ,
 જિલમિલ જિલમિલ સારા હૈ.
 ખાગખગીચે જિલમિલ કારી
 રતનન જડે પાત ઔ ડારી,
 મોતી મહલ ઔ રતન અટારી
 પુરુષ વિદેહ પધારા હૈ.
 કોટિન ભાતુ હંસ કો રૂપા,
 ધુન હૈ વહ કી અજખ અનૂપા,
 હંસા કરત ચંવર સિર ભૂપા,
 ખિન કર ચંવર હુલારા હૈ
 હંસા કેલ સુનો મન લાધ,
 એક હંસ કે જો ચિત આધ,
 ફજ હંસ સમુચ પુનિ જાધ
 ખિન મુખ જૈન ઉચારા હૈ.
 તેહિ આગે નિઃલોક હૈ ભાધ
 પુરુખ અનામી અકહુ કહાધ,
 જા પહુચે જાનેગે વાહી
 કહન સુનન તે ન્યારા હૈ.

ત્યાં તો મોતીના મહેલ ને હીરાના ચોતરા છે. ત્યાં-વિહરતા સફેદ-રંગનાં હંસ ને ચકોર પક્ષી હોય છે. હજારો સૂર્યની કાંતિ પ્રાપ્ત થઈ હોય તેવું હંસલાલું તેજસ્વી સ્વરૂપ દેખાય છે.

ત્યાં એ અદ્ધર સિંહાસન ઉપર સાક્ષાત સ્વામી બિરાજે છે. અખળો સૂર્યનો પ્રકાશ એના એક રૂંવાની બરાબર પણ નથી. હીરનાં નિર્ભળ ચીરવાળાં હંસલો એને ચમર ઢાળે છે. આવો અગમ અને અપાર આ પ્રદેશ છે.

એ અદ્ધર સિંહાસનનીયે ઉપર અદ્ધર આવેલો તેજોમય લોક છે. એની ઊંચાઈ અસંખ્ય યોજન છે. એ આખોયે લોક સદા દિવ્ય પ્રકાશથી ઝગમગ ઝગમગ થયા જ કરે છે

ત્યાંના બાગબગીચા પણ ઝગમગ કરે છે. ત્યાંનાં પાન ને ડાળીઓ પર રત્નો જડેલા છે. ત્યાં મોતીના તો મહેલ અને રત્નોની અટારીઓ છે. ત્યાં પરમાત્મપુરુષ વિદેહરૂપે પધારેલા છે.

ત્યાં હંસલાલું સ્વરૂપ કરોડો સૂર્ય જેવું તેજોમય હોય છે. ત્યાંની ધૂન જ અજળ ને અજોડ હોય છે. હંસલો હાથ વિના જ મહારાજ (પરમાત્મા)ને શિરે ચમર હલાવે છે

એક (સદ્ભાગી) હંસલાના મનમાં પ્રભુની આ આખી મિલનલીલા સમ-જાઈ ગઈ અને મુખ વિના જ બોલેલા (સંકેતમય) વેણુથી બીજા હંસલાના ધ્યાનમાં એ આવી ગઈ એટલે તે પણ એમાં લીન થઈ ગયો.

ભાઈ! તેનીયે આગળ નિર્વૈક પદ છે. ત્યાં અનામી અને અકથ્ય કહેવાતા પુરુષ પરમાત્મા છે એને તો જે ત્યાં પહોંચે તે જ જાણે છે કારણ કે તે કથન અને શ્રવણથી પર છે.

રૂપ સરૂપ, કહ્યું વહાં નાહીં
 ઠોર ઠાંવ કહ્યું દીસે નાહીં,
 અરજ તૂલ કુછ દષ્ટિ ન આઈ,
 કેસે કહ્યું સુમારા હૈ.
 બા પર કિરપા કરિ હૈં સાંઈ
 ગગની મારગ પાવૈં તાહિ,
 સત્તર પ્રલય મારગ માંહી
 જખ પાવે દીદારા હૈ.
 કહ કબીર સુખ કહા ન જાઈ
 ના કાગદ પર અંક ચઢાઈ,
 માનોં મૂંગે સમ શુડ ખાઈ
 સૈનન બૈન ઉચારા હૈ.

૨૨

ચુવત અમીરસ ભરત તાલ જહં સખદ ઊઠે અસમાની હો,
 સરિતા ઉમડ સિંધુ કો સોઐ નહિં કહ્યું જાત બખાની હો.
 આંદ સુરજ તારાગણ નહિં વહં નહિં રૈન ણિહાની હો,
 બાજે બજે સિતાર ખાંસુરી રરંકાર મૃદુખાની હો.
 કોટિ ઝિલમિલી જહં વહુ ઝલકૈ ધિનજલ બરસત પાની હો,
 શિવ અજ વિષ્ણુ સુરેસ સારદા નિજનિજ મતિ અનુમાની હો.
 દસ અવતાર એક તત રાજૈ અસ્તુતિ સહજ સયાની હો,
 કહે કબીર લેદ કી ખાતૈ બિરલા કોઈ પહિચાની હો.
 કર પહિચાન ફેર નહિ આવૈ જમ કી જુલમી ખાની હો.

૨૩

સખિયા વા ઘર સખસે ન્યારા
 જહં પૂરખ પુરખ હમારા.
 જહં નહીં સુખદુખ સાંચ જૂઠ
 નહીં પાપન પુન પસારા.

ત્યાં રૂપ-સ્વરૂપ જેવું કંઈ જ નથી. ત્યાં પહોળાઈ કે લંબાઈ જેવું કંઈ જ નજરે ચડતું નથી. એટલે એની સીમાનો સુમાર પણ કેવી રીતે કરી શકાય ?

એ તો જેની ઉપર પ્રભુ મોતે જ કૃપા કરે છે, તેને જ આ ગગનનો અક્ષમાર્ગ મળે છે. એ પંથે જતાં તો સત્તર પ્રલય અર્થાત જુગના જુગ વહી જાય છે ત્યારે એના દર્શન પમાય છે.

કપીર કહે છે કે સુખથી તો એની વાત કરી જ શકાતી નથી કે કાગળ પર અક્ષર લખીને પણ તે સમજવાય તેમ નથી. મૂંગા આણસે ગોળ ખાધો હોય અને તે એ મીઠા સ્વાદની વાત ખાત્ર ઈશારાથી જ સમજાવી શકે છે તેમ મેં પણ આ વાત એવી સાનમાં જ સમજાવી છે.

૨૨

(એ રહસ્યમય અસીમ પ્રદેશમાં). અખંડ અમૃતરસ ઝરે છે ને એવું જ સરોવર ભરાય છે. ત્યાં આકાશી (અનાહત) નાદ અખંડ ઊઠેલો કરે છે, ત્યાં સરિતા ઊછળીને સિંધુને શોષી લે છે (અર્થાત લક્ષ્મીનો સ્રોત ભવસાગરની માયાને સૂકવી નાખે છે અને સાંસારિક તાપને દૂર કરે છે.) એવું કંઈ જ વર્ણન થઈ શકતું નથી.

ત્યાં ચંદ્ર, સૂર્ય કે તારામંડળ નથી તેમ જ ધોર રાત્રિઓ ત્યાં પસાર કરવાની હોતી નથી ત્યાં તો અખંડ સંગીત ચાલ્યા કરે છે સિતાર ને ખંસરીમાં રરહારનો મધુર ધ્વનિ સભળાયા કરે છે.

ત્યાં કરોડો વીજળીઓનો ઝગમગાટ થયા કરે છે અને વગર પાણીએ આનંદજળનો મેઘ વરસ્યાં જ કરે છે. શિવ, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, ઈન્દ્ર અને સરસ્વતી પોતપોતાની શક્તિ ને મતિ પ્રમાણે એની સ્તુતિ કરે છે. ત્યાં દશે અવતાર એક સરખા બિરાજી રહ્યા હોય છે અને સહજભાવે સુંદર સ્તુતિ કરે છે.

કપીર કહે છે કે આ બધી ગૂઢ રહસ્યપૂર્ણ અગમ વાતો કોઇ વિરલો જ સમજે છે અને એ સમજી લઈને જન્મ-મરણના ચક્રમાં પછી ફસાતો નથી અને યમના નરકાગારમાં પડતો નથી.

૨૩

હે સખી ! જ્યાં અમારો પૂર્ણ પુરુષોત્તમ સ્વામી બિરાજે છે એ પ્રદેશ તો સૌથી નિરાળો જ છે. ત્યાં સુખ કે દુઃખ, સત્ય કે અસત્ય ને પાપ કે પુણ્યનાં દંદોનો પસારો નથી.

નહિ દિન રૈન ચંદ્ર નહિ સૂરજ
 બિના જ્યોતિ ઉજિયારા.
 નહિ તહં જ્ઞાન ધ્યાન નહિ જપતપ
 બેઠ કિતેબ ન બાની,
 કરની ધરની રહની ગહની
 ચે સખ ઉહાં હૈરાની.
 ધર નહીં અધર ન બાહર ભીતર
 પિંડ બહાંડ કછુ નાહિં,
 પાંચ તત્ત્વ ગુન તીન નહીં તહં
 સાખી સખદ ન તાહીં.
 મૂલ ન ફૂલ બેલ નહીં બીજા
 બિના વૃચ્છ ફલ સોહૈ,
 ઓહં સોહં અરધ ઉરધ નહીં
 સ્વાસા લેખન કેા હૈ.
 નહિ નિરગુન નહિ સરગુન લાઈ
 નહિ સૂછમ અસ્થૂલ
 નહિં અચ્છર નહિં અવિગત લાઈ
 ચે સખ જગ કે ભૂલ.
 જહાં પુરુષ તહંવા કછુ નાહિં
 કહ કંબીર હમ બના,
 હમરી સૈન લખૈ બે કોઈ
 ખાવૈ પદ નિરવાના.

૨૪

સુરત સરોવર નહાઈ કે મંગલ ગાઈયે,
 દરખન સખદ નિહાર તિલક સિર લાઈયે.
 ચલ હંસા સત લોક બહુત સુખ પાઈયે,
 પરસિ પુરુષ કે ચરન બહુરિ નહિ આઈયે.
 અમૃત લોબન તહાં અમી અચવાઈયે.
 સુખ મેં સેત તંબૂલ સખદ કેા લાઈયે.

ત્યાં દિવસ કે રાત, ચંદ્ર કે સૂર્ય કે કોઈ ન્યેત નથી, તોયે ત્યાં અખંડ અજવાળાં હોય છે ! અરે ! ત્યાં જ્ઞાન, ધ્યાન, જપ, તપ, વેદ કે કુરાનની શાસ્ત્રવાણી પણ નથી. કર્મ-ધર્મનાં વિધિ-નિષેધના નિયમની ત્યાં હેરાનગતિ નથી.

ત્યાં કંઈ નીચે કે ઉપર, બહાર કે અંદર તેમ જ પિંડ અને બ્રહ્માંડના ભેદ જ નથી. ત્યાં પાંચ તત્ત્વો કે ત્રણ ગુણોના ભેદો પણ નથી. ત્યાં સાખી રૂપ (જ્ઞાન) કે શબ્દ બ્રહ્મરૂપ (જ્ઞેય)ના ભેદ પણ નથી ત્યાં મૂળ કે ફલવેલ નથી. બીજા કે વૃક્ષ વિના જ ત્યાં ફળની દિવ્ય શોભા છે. ત્યાં કુંઝ સોહનો જપ કે નીચે ને ઉપર રેચક, પૂરક ઇત્યાદિ શ્વાસ પ્રાણાયામની ગણતરી પણ કરવાની નથી.

ભાઈ ! ત્યાં નિર્ગુણ કે સગુણ તેમ જ સદ્ગતિ ને સ્થૂલના ભેદ પણ નથી. ત્યાં અક્ષર કે અનંતના ભેદ પણ નથી. આ બધી તો આ દંદમય જગતની બ્રાન્તિઓ છે.

કબીર કહે છે કે આટલું મને સમજાયું છે કે જ્યાં પરમાત્મપુરુષ છે ત્યાં એના સિવાય બીજું કશું જ (અસ્તિત્વમાં) નથી. મારા આ સંકેતને જે ધ્યાનપૂર્વક સમજી લેશે તે નિર્વાણપદને પામશે.

૨૪

હે હંસલા ! સુરતા (અંતરાત્માના) સરોવરમાં (બ્રહ્મ-અનુભૂતિ કરીને) સ્નાન કરીને મંગળગીત ગા અને (આત્મારૂપી) દર્પણમાં શબ્દ (બ્રહ્મરૂપ પરમાત્મા) નાં દર્શન કરીને માથે તિલક કર. (બ્રહ્મનો માર્ગ અપનાવ) પછી હે હંસલા ! ચાલ, સત્યલોકમાં પહોંચીને ખૂબ આનંદ-સુખ પામીએ. ત્યાં બ્રહ્મપુરુષનો ચરણ-સ્પર્શ પામીને જન્મ-મરણનો ફેરો ટાળી દઈએ. (પુનર્જન્મ ન પામીએ.)

ત્યાં અમૃતનાં બોજન કરીએ અને અમીરસત્તુ આયમન કરીએ. પછી શબ્દ બ્રહ્મની લગનીરૂપ નિર્મલ તાંબુલને સુખવાસરૂપે ગ્રહણ કરીએ. ત્યાં પુષ્પોની અનુપમ સુગંધ મહેકતી હોય છે. ચાલ હંસલા, ત્યાં જઈએ.

પુહુપ અનુપમ પ્રાસ, હંસ ઘર ચલિ જિયે.
અમૃત કપડે ઓઢિ મુકુટ સિર દીજિયે.
વહુ ઘર બહુત અનંદ હંસા સુખ લીજિયે,
બદન મનોહર ગાત નિરખ કે જીજિયે.

હુતિ બિન મસિ બિન અંક સો પુસ્તક વાંચિયે.
બિન કરતાલ બબાય ચરન બિન નાચિયે.
બિન દીપક ઉજિયાર આગમ ઘર દેખિયે,
ખુલ ગયે સખ્દ કિંવાડ પુરુખ સો લેટિયે.

સાહુબ સન્સુખ હોય ભક્તિ ચિત લાઈયે,
મન માનિક સંગ હંસ દરસ તહં પાઈયે.
કહુ કબીર ચહુ મંગલ ભાગ ન પાઈયે,
ગુરુ સંગત લૌ લાય હંસ ચલ બાઈયે.

*

*

*

કર્તાર-થાન .

૨૫

સંતૌ ! પ્રેમ અધ્યાતમ સોઈ,
એક પ્રદ્ધ સકલ ઘટ વ્યાપે હુતિયા ઔર ન કોઈ
પ્રથમ કમલ જહં જ્ઞાન ચારિ દલ તહં ગણેશ કે પ્રાસા,
રિધિસિધિ બકી શક્તિ ઉપાસી જપતે હોત પ્રકાસા.
પટદલ કમલ પ્રદ્ધ કે સાવિત્રી સંગ સેના,
પટ સહસ્ર જહં જાપ જપત હૈ ઈન્દ્ર સહિત સખ દેવા.

એ નિજ ધામમાં પહોંચીને હંસલા, અમરત્વને પામી શકીએ છીએ; માટે ચાલ, હંસલા ! ત્યાં અમૃતત્વરૂપી અપ્સરના વાદા પહેરીને માથે (ન્યોતિર્મય) મુગટ પહેરીએ. એ ધામમાં તો આનંદ આનંદ છે. એનું દિવ્ય સુખ માણીએ. ત્યાં પ્રભુના મનોહર સુખકમળ અને અગેશગનાં દિવ્ય દર્શન કરીને જીવન જીવીએ.

ત્યાં (જ્ઞાન માટે) શાહી લેખણ વગર જ લખેલા અક્ષરશ્રવણો ગ્રંથ, વિના અજવાળે જ વાંચીએ અને (ભક્તિરૂપે) કરતાલ વગાડ્યા વિના તેમજ ચરણ હલાવ્યા વિના આનંદથી નૃત્ય કરીએ. કોઈ પણ સ્થૂલ દીવાના પ્રકાશ વિના જ એ પરમ ધામમાં ઝગમગાટ થતાં અજવાળાં અનુભવીએ હવે તો પરમાત્માનાં મંદિરના દરવાજા ખૂલી ગયા છે. એટલે પ્રભુનું મિલન આનંદથી માણીએ.

પ્રભુ પોતે આમ સન્મુખ હોય અને હૃદયથી ભક્તિ કરીએ. હે હંસ ! આ મનરૂપી માણેકને સાથે જ રાખીને પ્રભુનાં દર્શન કરીએ કપીર કહે છે કે આવાં મંગલ દર્શન પામવાનું સદ્ભાગ્ય ફરી ફરી નહીં મળે, માટે હે હંસલા ! સદ્ગુરુનો સત્સંગ કરતાં કરતાં પ્રભુભક્તિની લગનીમાં લીન થઈને તુ તારે આ ધામ પ્રતિ ચાલ્યો જ જા.

*

*

*

કર્તાસ્થાન

૨૫

હે સતો ! ઘટઘટમા વ્યાપક બ્રહ્મ તો એક જ છે, જીજ્ઞા કઈ જ નથી. આ જ અધ્યાત્મયોગ છે

(આ બ્રહ્મતત્ત્વની યોગસાધનામાં સિન્નસિન્ન ચક્રોનું ભેદન કરીને ઊર્ધ્વગતિ સાધતા જીવાત્માને) સૌથી પહેલા મૂલાધાર ચક્રરૂપ ચાર દલવાળા કમળનું જ્ઞાન થાય છે. ત્યાં ગણેશનો વાસ છે. જેની રિદ્ધિ અને સિદ્ધિ આ બે શક્તિઓ ઊપાસના કરે છે અને જેના અખંડ જપથી પ્રકાશ થાય છે.

તે પછી (નાભિ પાસેના) ૭ દલવાળા સ્વાધિષ્ઠાન ચક્રરૂપ કમળમાં બ્રહ્માનો વાસ છે. તેમની સાથે સાવિત્રી એમની સેવા કરે છે. ત્યાં ઇન્દ્રની સાથે બધાથે દેવો મળીને ૭ હજાર જપ જપતા હોય છે.

અબ્દ કમલ જહું હરિ સંગ લછમી તીજે સેવક પવના,
ષટ સહસ્ર જહું જાપ જપત હૈં મિટિગો આવા ગવના.

દ્વાદસ કમલ મેં સિવ કો બાસા ગિરિન્દ્ર શક્તિ સારંગ,
ષટ સહસ્ર જહું જાપ જપત હૈં જ્ઞાન સુરતિ લૈ પારંગ.

ખોડસ કમલ મેં જીવ કો બાસા શક્તિ અવિદ્યા બનૈ,
એક સહસ્ર જહું જાપ જપત હૈં એસા લેદ બખાનૈ.

ભંવર ગુફા જહું દુર્ધ દલ કમલા પરમ હંસ કર બાસા,
એક સહસ્ર બઠે જાપ જપત હૈં કરમ ભરમ કો નાસા.

સહસ્ર કમલ મેં ઝિલમિલ દરસો આપુર્ધ બસત અપારા,
જોતિ સરૂપ સકલ જગ વ્યાપી અછય પુરુષ હૈ ખ્યારા.

સુરતિ કમલ પર સતગુરુ ખોલે સહસ્ર જાપ જપ સોઈ,
છ : સૈ ઈકંઈસ સહસ્રહિં જપિ લે બૂઝૈ અજપા કોઈ.

ચહિ જ્ઞાન કો કોઈ બૂઝૈ લેદ અગોચર લાઈ!
જો બૂઝૈ સો મન કા પેઝૈ કહુ કપીર સમઝાઈ.

૨૬

રસ ગગન ગુફા મેં અજર ઝરૈ,
ખિના બાબા ઝનકાર ભઠે જહું સમુઝિ પરૈ તબ ધ્યાન ધરૈ.

એનાથી સહેજ ઉપર અષ્ટદલ ચક્રકમળ હોય છે. ત્યાં લગવાન વિષ્ણુ સાથે લક્ષ્મી બિરાજે છે અને એ બે ઉપરાંત ત્રીજે ત્યાં પવન સેવા કરી રહ્યો છે. ત્યાં પણ છ હજાર દેવતા અખંડ જાપ જપતા હોય છે. અહીં પહોંચનારનું જન્મભરણનું આવાગમન ટળી જાય છે.

તે પછી બાર દલવાળા (અનાહત ચક્રરૂપ) કમળમાં શિવ અને ગિરિજા શક્તિનો વાસ છે. ત્યાં પણ છ હજાર દેવતા જાપ જપતા હોય છે. જ્ઞાન પામીને બ્રહ્મની અભિમુખતા થતાં જીવાત્મા પાર ભિતરે છે.

એની ઉપર (કઠ પાસે) સોળ દલવાળા (વિશુદ્ધ ચક્રરૂપ) કમળમાં જીવનો વાસ હોય છે. ત્યાં અવિદ્યા માયારૂપી શક્તિ હોય છે. ત્યાં એક હજાર મુખે જાપ થયા હોય છે. આપુ આ કમળોનું રહસ્ય છે.

એની આગળ ભ્રમરગુફા કહેવાતા બે દલવાળા (આસાચક્રરૂપ) કમળમાં ધરમ પદને પામેલા પરમહંસનો વાસ હોય છે ત્યાં એક હજાર મુખે જાપ જપાતા હોય છે. આ આને પહોંચનારાના કર્મનાં સૌ બંધનોનો અને સર્વ પ્રકારના ભ્રમોનો નાશ થઈ જાય છે.

એનીયે ઉપર મસ્તકમાં શૂન્ય અથવા સહસ્રાર ચક્રરૂપ હજાર દલવાળા કમળમાં જ્યોતિસ્વરૂપ સમગ્ર જગતમાં વ્યાપેલા, અક્ષયરૂપ અને ત પુરુષ, સ્વયં પ્રિયતમ પરમાત્મદેવનાં જ દેહીધ્માન દર્શન થાય છે. એમનું એ નિવાસધામ છે.

સતોને મતે આ સહસ્રારચક્રની પણ ઉપરના સુરિત કમળમાં પહોંચતા સદ્ગુરુની દિવ્યવાણી સંભળાય છે અને અહીં તો સહેજ જાપ જ થતો હોય છે. શરીરની નાની મોટી મળી જસો એકવીસ હજાર નાડીઓ ત્યાં અખંડ અજાપા જાપ કરતી હોય છે

કપીર સમજાવીને કહે છે કે ભાઈ! આ જ્ઞાનનું રહસ્ય તો કોઈક જ જાણે છે. એ અગમ્ય છે. પણ જે ધ્યાનદ્વારા એને સમજે છે તે જ એને સાચી રીતે જાણી શકે છે ચચલ મન શું સમજે ? કપીરે એ જ રહસ્ય અહીં સમજાવ્યું છે.

૨૬

ગગનગુફામાં (અર્થાત્ પિંડના સર્વોચ્ચ સ્થાન સત્યલોકમાં) નિત્યનવીન જરાહીન અમૃતરસ ઝર્યા જ કરે છે વાજિત્રો વિના જ ત્યાં ઝંકાર થયાં કરે છે. એની સમજણ પડે ત્યારે જ એનું ધ્યાન કરી શકાય છે.

બિના તાલ જહંતહં કમલ ફુલાને તેહિ ચઢિ હંસા કેલી કરૈ,
બિન ચંદા ઉજિયારી દરસૈ જહંતહં હંસા નજર પરૈ.

દસવેં દારે તાડી લાગી અલખ પુરુષ જાકો ધ્યાન ધરૈ,
કાલ કરાલ નિકટ નહિ આવૈ કામ ક્રોધ મદ લોભ જરૈ.

જુગુન જુગુન કી તૃષા યુગ્માની કરમ ભરમ અલ વ્યાધિ ટરૈ,
કહે કળીર સુનો ભાઈ સાધો અમર હોય કબહૂં ન મરૈ.

૨૭

મોકો કહાં દૂંઢો બંદે મૈં તો તેરે ખાસ મેં,
ના મૈં બકરી ના મૈં લેડી ના મૈં છુરી ગંડાસ મેં.

નહીં ખાલ મેં નહીં પોંછ મેં ના હડ્ડી ના માંસ મેં,
ના મૈં દેવલ ના મૈં મસ્જીદ ના કાળે કેલાસ મેં.

ના તો કૌનો ક્રિયા કર્મ મેં નહીં જોગ બૈરાગ મેં,
જોજી હોય તો તુરતૈ મિલિહૌં પલભર કી તલાસ મેં..

મૈં તો રહૌં સહર કે બાહર મેરી પુરી મવાસ મેં,
કહે કળીર સુનો ભાઈ સાધો સખ સાંસોં કી સાંસ મેં..

*

*

*

કર્તાપ્રાપ્તિ સાધન

૨૮

જ્ઞાન કા ગેંદ કર સુરતિ કા દંડ કર

ખેલ ચૌગાન મૈદાન માંહીં.

જગત કા ભરમના છોડ દે બાલકે

આય જા લેખ ભગવંત પાહીં.

ત્યાં તો જળાશય વિના જ (ચક્રોદ્ધી) કમળ ખીલે છે અને તેમાં પહોંચી જઈને (જીવદ્ધી) હસલો પ્રભુમિલનનું સુખ અનુભવી આનંદ માણે છે. એને તો જ્યાં જુએ ત્યાં ચંદ્ર વિના જ અજવાળાં દેખાયાં કરે છે.

(ચક્રો ભેદીને) દશમે દ્વારે પહોંચતા જ સમાધિ લાગી જાય છે અને યોગી લોકો જેનું ધ્યાન ધરે છે તે અલખ પુરુષનાં દર્શન થાય છે. એટલે તો પછી વિકરાલ કાળ પણ પાસે ફરકતો નથી અને કામ, ક્રોધ, મદ, લોભ વગેરે પૂરિપુઓ પણ ભસ્મ થઈ જાય છે.

પ્રભુથી વિખૂટા પડી ગયેલા જીવાત્માની જુગજુગની પ્રભુમિલનની તરસ છિપે છે અને કર્મનાં બંધન, ભ્રમ, પાપ, વ્યાધિ બધું જ ટળી જાય છે.

કપીર કહે છે કે હે ભાર્ગવ! આમ અમર થનાર પછી કદી મરતો નથી.

૨૭

હે ભક્ત! તુ મને ક્યાં શોધી રહ્યો છે? અરે, હું તો અખંડ તારી પાસે જ છું.

આ ભોગ અપાતા થેટા બકરાથી હું મળતો નથી હું કંઈ એ માટેના છરી કે દાતરડાથી અથવા તો એનાં આમડી, પૂછડી કે હાડમાંસથી પણ મળતો નથી.

હું કંઈ દેવળ કે મસ્જિદ અથવા કાળામાં કે કૈલાસધામમાં મળતો નથી. તેમ જ કોઈ પણ બાહ્ય ક્રિયા કર્મથી અથવા યોગ ને વૈરાગ્યથી પણ પ્રાપ્ત થતો નથી.

મને સાચી લગનીથી શોધનારને તો હું ઘડીભરની (તીવ્રતાભરી) શોધમાં જ ઝટ મળી જઉં છું. હું તો દુન્યવી કામકાજની ધમાલથી દૂર અંતરપ્રદેશના રક્ષા-કુર્ગમાં વસું છું. (બધું છોડીને મારી શરણે આવનારને હું સુલભ છું.)

કપીર કહે છે કે હે સંતજન! સાંભળી લેજો. એ તો (પ્રાણરૂપે) આપણા શ્વાસેશ્વાસમાં રહેલો છે.

✽

કર્તાપ્રાપ્તિ સાધન

૨૮

જ્ઞાનનો દડો અને સુરતિસ્વરૂપ (પ્રભુ મિલન ઝખતી વૃત્તિની) ગેડી બનાવીને વિરાટ મેદાનમાં ખેલવા નીકળી પડ જગતના ભ્રમમાં ભટકવાનું છોડી દે અને પ્રભુનો ભેખ લઈને ભગવાનને શરણે આવી જ.

ભેખ ભગવંત કી સેસ મહિમા કરૈ
 સેસ કે સીસ પર ચરન ડારૈ.
 કામદલ જીતિ કૈ કમલદલ સોધિ કૈ
 બ્રહ્મ કો વેધિ કૈ કોધ મારૈ.

પદમ આસન કરે પવન પરિચૈ કરે
 ગગન કે મહલ પર મદન બારૈ.
 કહત કબીર કોઈ સંતજન જોહરી
 કરમ કી રેખ પર મેખ મારૈ.

૨૯

દો સુર ચલે સુભાવ સેતી નાભી સે ઉલટા આવતા હૈ,
 બિચ ઇંગલા પિંગલા તીન નાહી સુષમન સે ભોજન પાવતા હૈ.

પૂરછ કરૈ કુંભછ કરૈ રેચછ કરૈ ઝરિ બવતા હૈ,
 કાયમ કબીરા જૂલના જી દયા ભૂલ પરે પછિતાવતા હૈ.

૩૦

સુરશિક નૈનોં ખીચ નખી હૈ,
 સ્યાહ સપેદ તિલોં બિચ તારા અવિગત અલખ રખી હૈ.

આંખી મદ્દે પાંખિ ચમકે પાંખિ મદ્દ દારા,
 તેહિ દારે દુરખીન લગાવૈ ઉતરે ભવજલ પારા.

સુન્ન સહર મેં બાસ હમારા તહું સરખંગી બાવૈ.
 સાહબ કબીર સદા કે સંગી સજદ સહુદ મહુલ લે આવૈ.

લગવાનના ભેખનો મહિમા તો શેષ પણ ગાય છે કારણ કે ભેખ લેનાર તો શેષ મસ્તક (નિમ્ન ભૂમિકાઓ) પર ચરણ મૂકીને જ ઊર્ધ્વગતિ કરે છે. કામનાઓને જીતીને, લિન્નલિન્ન ચક્રોનાં કમળદલોનું શોધન કરીને, બ્રહ્મનો લક્ષ્યવેધ કરતો કરતો (સાધક) ક્રોધનો સંહાર કરી નાખે છે.

પદ્માસન લગાવીને પ્રાણાયામ દ્વારા એ પ્રાણનો પરિચય સાધે છે. અને ગગનગુફામાં પહોંચીને (શંકરની જેમ) મદનદહન (અર્થાત્ વિપયવાસનાનો નિઃશેષ લય) કરે છે. કબીર કહે છે કે કર્મની રેખ પર આવી આત્મસાધનાથી મેખ મારનાર (બ્રહ્મરૂપી રત્નને પ્રાપ્ત કરનાર) ઝવેરી તો કોઈક સંતજન જ હોય છે.

૨૯

નાભિના પ્રદેશથી ઊર્ધ્વગતિ કરતો એ સાધક ઉપર જય છે. ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે જ (ઈડા અને પિંગલાના) એ પ્રવાહો વાલતા લાગે છે, એ બેની વચ્ચેની સુષુમ્ણા. આ ત્રણ નાડીઓમાંથી સાધકને તો બ્રહ્મનાડીરૂપ સુષુમ્ણાને માર્ગે જ (કુંડલિની શક્તિના ઊર્ધ્વપ્રવાહથી) પોષણ મળતું રહે છે.

‘સહિત’ પ્રાણાયામ કરતાં એ પૂરક, કુલક અને રેચક કરીને પ્રાણની શુદ્ધિ દ્વારા કુંડલિનીને ઊર્ધ્વપથે ઝરે છે. કબીર તો નિરંતર મસ્ત બનીને આ ઊર્ધ્વપ્રદેશમાં જ ઝૂલતો રહે છે એ માર્ગેથી ભ્રમિત ચર્ધને જે ભૂલો પડે છે તેને પછી પસ્તાવુ પડે છે.

૩૦

હે ઉપદેશક ! પરમાત્મા તો આ નયનોની મધ્યમાં જ રહેલો છે.

(યોગમાં યમુનાનો શ્યામપ્રવાહ તે પિંગલાનાડી, ગંગાનો શ્વેતપ્રવાહ તે ઈડા નાડી અને તે બન્ને વચ્ચેની બ્રહ્મનાડી. સુષુમ્ણામાંથી ચક્રબેદ કરીને ઊચેચઢતો કુંડલિની શક્તિનો ગૂઢ ઊર્ધ્વપ્રવાહ. એ ત્રણેનું મિલનસ્થાન તે બે ભ્રમર વચ્ચેનું ત્રિકુટિ સ્થાન અને તેમાં આસાચક છે.) કાળા અને સફેદ તલ વચ્ચે તેજસ્વી તારા જેવા એ જ જ્ઞાનમય અલખ પરમાત્મા પ્રતિષ્ઠિત છે.

એ બ્રહ્મનાં નિવાસસ્થાનમાં તો વસંતઋતુ છે. આંખોની વચ્ચે (દ્વિદલ આસાચકમાં) પાંખડીઓ ચમકે છે અને એની પણ મધ્યમાં જે દાર છે તે દાર પર જ ધ્યાનતું દુરગ્ધિન લગાવનાર સાધક લવસાગરને પાર કરી જાય છે.

આપણો વાસો તો જીંચે ગગનમંડળના શૂન્ય પ્રદેશમાં (બ્રહ્માંડમાં) છે. આપણી સર્વ અંગથી ત્યાં જ ગતિ છે. કબીર તો પરમાત્માનો નિત્યનો સંગ પામીને શબ્દ બ્રહ્મરૂપ પ્રભુને જ પોતાના (દેહરૂપી) પિંડમહેલમાં પ્રત્યક્ષ-લઈ આવે છે. (અને આમ પિંડમાં જ બ્રહ્માંડની લીલા દર્શાવે છે.)

૩૧

કર નૈનાં દીદાર મહલ મેં ખ્યારા હૈ.

કામ ક્રોધ મદ લોભ બિસારો સીલ સંતોષ છમા સત ધારો,
મદ્યમાંસ મિથ્યા તબિ ડારો હો જ્ઞાન-લોહો અસવાર
ભરમ સે ખ્યારા હૈ.

ધોતી નેતી બરતી પાઓ આસન પદમ જુગત સે લાઓ,
કુંભક કર રેચક કરવાઓ પહલે મૂલ સુધાર
કાર્ય હો સારા હૈ.

મૂલ કમલદલ ચતુર બખાનો જાપ કલિંગ લાલ રંગ માનો,
દેવ ગણેશ તહું રોપા થાનો ઋષિ સિધિ ચંપર હુલારા હૈ.

સ્વાદ ચક્ર ષટ દલ વિસ્તારો બ્રહ્મ સાવિત્રી રૂપ નિહારો,
ઉલટિ નાગિની કા સિર મારો તહાં સખ્ત ઓમકારા હ.

નાભિ અષ્ટકમલ સાજ સેત સિંહાસન વિષ્ણુ બિરાજ,
જાપ હિરિંગ તાસુ સુખ ગાજ લછમી શિવ આધારા હૈ.

દ્વાદશ કમલ હૃદય કે માંહિ સંગ ગૌરી શિવ ધ્યાન લગાઈ,
સોહં શબ્દ તહાં ધૂન છાઈ ગણકર જયજય કારા હૈ.

દો દલ કમલ કંઠ કે માંહિ તેહિ મધ બસે અવિદ્યા બાઈ,
હરિ હર બ્રહ્મા ચમર હુલાઈ શ્રીંગ નામ ઉચ્ચારા હૈ.

તાપર કંજ કમલ હૈ ભાઈ બગ ભૌંરા હુઈ રૂપ લખાઈ,
નિજમન કરત તહાં ઠંકુરાઈ, સૌ નૈનન પિછરાવા હૈ.

૩૧

તું નયનોથી દર્શન કરી લે. આ (દિહરૂપી) મહેલમાં જ પ્રિયતમનો વાસ છે.
કામ, ક્રોધ, મદ અને લોભને તું છોડી દે અને શીઘ્ર, સતોષ, ક્ષમા અને
સત્યને ધારણ કરી લે.

મદિરા, માંસ અને અસત્યનો ત્યાગ કર. જ્ઞાનને ઘોડે સવારી કરી લે,
કારણ કે પ્રિયતમ પરમાત્મા તો અજ્ઞાનના બ્રમથી ન્યારો જ છે

ધોતી, નેતી બસ્તી વગેરે શરીર શુદ્ધિની યૌગિક ક્રિયાઓ તુ કરનો .
જા અને યુક્તિપુરસ્કર પદ્માસન લગાવ. તેવી જ રીતે પ્રાણશુદ્ધિ માટે .
કુંભક, રેચક વગેરે પ્રાણાયામની ક્રિયાઓ કરતો રહે. પ્રથમથી જ મૂળની શુદ્ધિ
કરવાથી સર્વ કાર્ય સફળ થાય છે.

મૂલાધાર ચક્રરૂપ કમળના ચાર ફલ હોય છે. ત્યાં ક્ષીમ્ બીજક મંત્રનો .
જાપ ચાલે છે અને ફલનો રંગ લાલ હોય છે. ત્યાં ગણેશદેવનું આસન છે અને .
રિદ્ધિસિદ્ધિ એમને ચમ્મર ઢાળી રહ્યા હોય છે.

તેની ઉપર નાભિની પાસે સ્વાધિષ્ઠાન ચક્રરૂપ કમળનાં છ ફલ હોય છે. .
ત્યાં તું બ્રહ્મા અને સાવિત્રીનાં દર્શન કરી લે.

જાગ્રત થઈને બિર્ધ્વગતિ કરતી કુ ડલિની શકિતરૂપી ઉઘટી દિશામાં જતી
નાગણને તું ડેઝકારના જાપથી વશ રાખતો જા.

ત્યાં જ નાભિ પાસે આઠ ફલવાળું એક ચક્ર શોભે છે, જ્યાં શ્વેત સિંહાસન
પર વિષ્ણુ બિરાજે છે. હ્રીમ્ બીજકમંત્રના જાપગુ જનથી ત્યાંના સુખાન દગાજે
છે. લક્ષ્મી અને શિવનું આ આસન છે.

હૃદયપ્રદેશમાં બાર ફલવાળું અનાહતચક્રરૂપ કમળ છે. તેમાં તો શક્તિ .
સહિત શિવ ધ્યાન લગાવીને બેઠેલા છે. ત્યાં સોહં જાપની અખંડ ધૂન ચાલે
છે અને શિવના અગણિત ગણો જયજયકાર ગજવી રહ્યા છે.

કંઠની અદર બે ફલવાળું કમલ છે. તેમાં અવિદ્યા શક્તિનો વાસ છે.
વિષ્ણુ, શિવ અને બ્રહ્મા ત્યાં ચમ્મર ઢાળી રહ્યા છે અને શ્રીમ બીજકમંત્રનો
ત્યાં જાપ થઈ રહ્યો છે.

હે લાખ ! તેની ઉપર શિરોકુંજરૂપ કમલ છે. ત્યાં બગલા (અર્થાત્
શ્વેત) અને લમરા (અર્થાત્ રયામ) એ બન્નેનાં બન્ને રૂપનાં દર્શન થાય છે. આ :
સ્થાન સુધી પોતાના મનની સત્તા પ્રવર્તે છે. આ સ્થાન નેત્રોની પાછળ છે. .

કમલલેહ ક્રિયા નિરવારા યહ સખ રચના પિંડ મંઝારા,
-સતસંગ - કર સતગુરુ સિરધારા વહ સતનમ ઉચારા હૈ.

-આંખ કાન મુખ બંધ કરાઓ અનહદ ઝિંગા શબ્દ સુનાઓ,
દોનોં તિલ ઇકિતાર મિલાઓ તખ દેખો ગુલબારા હૈ.

ચંદ સૂર એકૈ ઘર લાઓ મુખમન સેતિ ધ્યાન લગાઓ,
તિરબેની કે સંધ સમાઓ લોર ઉતર ચલ પારા હૈ.

-ઘંટા સંખ સુનો ધુન દોઈ સહસ કંવલ દલ ઝગમગ હોઈ,
તા મધ કરતા નિરખો સોઈ બંકનાલ ધસ પારા હૈ.

-હાકિની સાકિની બહુ ફિલકારે જમકિંકર પ્રમદૂત હંકારે,
-સતનામ સુન ભાગે સારે સતગુરુ નામ ઉચારા હૈ.

-ગગનમંડલ બિચ બિધંમુખ કુંધ્યાં ગુરુમુખ સાધુ લરપર પીયા,
-નિશુરે ખ્યાસ મરે બિન કીયા બકે હિય અધિયારા હૈ.

ત્રિકુટી મહલ મેં વિદ્યા સારા ઘનહર ગરજે બજે નગારા,
લાલ બરન સૂરજ ઉજિયારા ચતુર કમલ મંઝાર ઓમકારા હૈ.

સાધ સોઈ જિન યહ ગઢ લીન્હા નૌ દરવાજે પરગટ કીન્હા,
દસવાં બય ખોલ જિન દીન્હા જહાં કુલુક રહા મારા હૈ.

આ પિંડમાં આ જે બધીર ચના છે તેમાં રહેલાં જુદાંજુદાં ચક્રોંડાં કમળોના ભેદનો આ બધો ખુલાસો કર્યો છે. સત્સંગ સેવીને, સદ્ગુરુનું શરણ લઈને પછી જ સાધક સત્નામનો ઉચ્ચાર કરે છે. (આગળનો સાધનાક્રમ દર્શાવતાં કબીર કહે છે કે-)

આંખ, કાન અને મુખને બંધ કરે અને બીતર ગાજતો અનાહતનાદ સાંભળે નેત્રની બન્ને કીકીઓને એક કરી દે. (જે ભુકુટી વચ્ચે ત્રિકુટીમાં ધ્યાન લગાવે) એટલે લીલાહેર લાગશે.

ઈડા નાડીરૂપી ચંદ્ર અને પિંગલા નાડીરૂપી સૂર્યને ત્રિકુટીરૂપ એક જ સ્થાનમાં લાવીને એમનું બ્રહ્મનાડી સુપુચ્છા સાથે ધ્યાન દ્વારા મિલન કરાવે. આમ ત્રિવેણીમાં લીન થાઓ, જેથી સાધનાની સિદ્ધિના સૂર્યોદય સમયે પાર ઉતરાય.

ત્રિકુટીના સ્થાનથી આગળ વાંકી નળી જેવા વિકટ માર્ગે ધસી જઈને પાર નીકળતાં મસ્તિષ્કમાં કૈલાસરૂપ ગગનમંડળમાં સહસ્રદલ કમળ ઝગમગી રહ્યું છે. એની જ મધ્યમાં પ્રભુ બિરાજે છે. ત્યાં જતાં ધૃત અને શંખનો મહામ દિરમા થતો હોય તેવો અખંડ ધ્વનિ સંભળાય છે.

(ત્યાં સાધનામાં વિક્ષેપ કરનારાં) ડાકિની, શાકિની તથા જમદૂતો વગેરે ખૂબ ટિકિયારીઓ કરતાં હોય છે અને યમદૂતો ધર્મના દૂતોને લગાડતા દેખાય છે. પણ સદ્ગુરુ પરમાત્માના નાચોચ્ચારથી અને સત્નામના પ્રભાવને લીધે એ બધાં જ વિદ્નો ભાગી જાય છે.

(જ્યાં જ્યોતિર્મય બ્રહ્માનો અખંડ પ્રકાશ દેદીધ્યમાન છે તે) ગગનમંડળની મધ્યમાં સહસ્રદલ કમળની વચ્ચે ઊંધા મુખવાળા ધડા જેવો ચંદ્રાકાર અમૃત કૂપ છે. ગુરુશરણથી જેનું મુખ ખુલેલું છે તેવા સદ્ભાગી સંતજન આ અમૃતનું ખૂબ ધરાઈને પાન કરે છે; પણ જેના હૃદયમાં અજ્ઞાનનું અંધારું ભરેલું છે તે ગુરુ વિનાના અભાગી જન આ સાધના વગર તૃષ્ણાથી તરસે મરે છે.

ત્રિકુટી મહેલમાં સર્વ વિદ્યા છે. ત્યાં તો સ્થૂલભાવનું હરણ કરનારો દિવ્ય નગારાનો ગડગડાટ ગાજે છે. ત્યાં લાલ રંગનો સૂર્યપ્રકાશ ઝગમગે છે અને કમળની મધ્યમાં સૂર્યકાર ગુંજે છે.

જેણે આ ગઢ જીત્યો તે જ સંતજન એણે દેહના નવ દરવાજાને પારખી લઈને તેમને જીતીને પાર કર્યા છે અને તાળાથી બંધ રહેતો (બ્રહ્મરંજનો) દસમો દરવાજો એવા સંતજને સાધનાદ્વારા ત્યાં પહોંચીને ખોલી નાખ્યો હોય છે.

આગે સેત સુન્ન હે ભાઈ માતસરોવર પૈકિ અન્હાઈ,
હંસન મિલ હંસા હોઈ જાઈ મિલે જો અમી અહારા હૈ.

કિંગરી સારંગ બજે સિતારા અચ્છર પ્રહ્લ સુન્ન દરબારા,
દ્વાદસ લાતુ હંસ ઉજિયારા, પટદલ કમલ મંઝાર શબ્દ રરંકારા હૈ.

મહા સુન્ન સિંધ વિષમી ઘાટી, બિન સતગુરુ પાવૈ. નહીં બાટી,
ખ્યાધ સિંધ સરપ બહુ કાટી, સહજ અચિંત પસારા હૈ.

અઠદલ કમલ પાર પ્રહ્લ ભાઈ દહિને દ્વાદશ અચિંત રહાઈ,
બાંચે દસ દલ સહજ સમાઈ ચેં કંવલન નિરબારા હૈ.

પાંચ પ્રહ્લ પાંચો અંડ બીનો પાંચ પ્રહ્લ નિઃઅક્ષર ચીની,
ચાર મુકામ ગુપ્ત તહં કીના, જા મધ બંદિવાન પુરુષ દરબારા હૈ.

દો પરબત કે સંઘ નિવારો ભંવર-ગુફા મેં સંત પુકારો,
હંસા કરતે કેલ અપારો તહાં ગુરુન દરબારા હૈ.

સહસ અઠાસી દ્વીપ રચાએ હીરે પન્ને મહલ જહાએ,
મુરલી બજત અખંડ સદાએ તહં સોહં અનકારા હૈ.

સોહં હદ તણ તબ ભાઈ સત્તલોક કી હદ પુનિ આઈ,
ભિંત સુગંધ મહા અધિકાઈ જાકો વાર ન પારા હૈ.

બોડસ લાતુ હંસ કો રૂપા બીના સત ધુન બજે અનૂપા,
હંસા કરે અંવર સિર ભૂપા સત પુરુષ દરબારા હૈ.

હે ભાઈ! એ ત્રિકુટીથી આગળ શ્વેત (જ્યોતિર્મય) શૂન્યનો કૈલાસરૂપ પ્રદેશ આવે છે. ત્યાંના અમૃતકુડરૂપ માનસરોવરનાં શુભ્રજળમાં પેરળિને સંત સ્નાન કરે છે. ત્યાં તો અમૃતનો આહાર મળતો હોય છે એટલે જીવાત્મા રૂપ હંસદા મળીને અનરામર સોહં પરમાત્મારૂપ બની જાય છે.

આ ગગનમંડળના જ્યોતિર્મય શૂન્યપ્રદેશમાં અક્ષરબ્રહ્મ પરમાત્માનો દરબાર ભરેલો છે. ત્યાં બારે સૂર્યનો પ્રકાશ ઝગમગે છે. આ છ દલવાળા કમળમાં રરકારનો અખંડધ્વનિ થયા કરે છે.

મહાન્શૂનના વનની ખીણો બહુ વસમી હોય છે. સદ્ગુરુના સાથ વિના ત્યાં માર્ગ મળતો નથી. ત્યાં તો વાઘ, સિંહ અને સાપ રૂપ ઘણાં વિઘ્નો કરડે છે. (પિંડના મધ્યલોકની જેમ ઊર્ધ્વલોકમાં પણ લિન્નલિન્ન ચક્રોનાં સ્થાન છે.) તે ચક્રનાં સ્થાનોનો વિસ્તાર અચિંત દ્વીપના પ્રદેશથી સહજ દ્વીપના પ્રદેશ સુધીનો છે (ગુઓ નોંધ પદ ૧૭ મું)

હે ભાઈ! ત્યાં અષ્ટદલકમળમાં પરબ્રહ્મનું સ્થાન છે. એની જમણી બાજુ બાર દલવાળા કમળમાં ‘અચિત’નું ધામ છે અને ડાબી બાજુએ દસ દલવાળા કમળમાં ‘સહજ’નું સ્થાન છે આમ આ ઊર્ધ્વલોકનાં ચક્રરૂપી કમળોનો ઉકેલ છે.

ત્યાં પાંચ બ્રહ્મા (સર્જક દેવરૂપે) પાંચ કોશમાં ગૂઢ યર્ધને નીરવ બેઠેલા છે. તેમણે (અનમય સિવાયના) ચાર સૂક્ષ્મ કોશોનાં સ્થાનને તો અંદર જ ગુપ્ત કરીને રાખેલાં છે આમ પરમાત્મપુરુષના આ વિરાટ દરબારનો કેટલોયે ભાગ આ રીતે હજી તો અવ્યક્ત ને અપ્રકટ હોવાથી તે અંદર બંદીવાન જેવો જ છે.

પર્વતની બે હારો તમે તોડી લો અને પછી હે સંતજન! એની અંદરની બ્રમરગુફામાં પોકાર કરો. જ્યાં પહોંચીને હંસદા અપાર આનંદલીલા કરે છે. ત્યાં જ ગુરુનો દરબાર છે

ત્યાં અકુચારી હજાર દીવા ઝગમગે છે અને હીરા, પન્ના વગેરે જડેલા મહેલો છે. અખંડ મોરલીનો ત્યાં મધુરધ્વનિ થયા કરે છે અને ‘સોહં’ ‘સોહં’ના ઝંકાર સભળાય છે.

પછી હે ભાઈ! આ સોહંની સીમા છોડીને સત્યલોકની હદ આવે છે. ત્યાં ખૂબ જ સુગંધ આવે છે કે જેનો પાર પામી શકાતો નથી.

હંસલાનું સ્વરૂપ તો ઝગમગતા સોળે સૂર્ય જેવું જ્યોતિર્મય યર્ધગચું હોય છે અને અનુપમ એવી વીણા પર સતનામની ધૂન અખંડ ત્યાં વાગ્યા કરતી હોય છે. આ સત્યપુરુષના દરબારમાં એ મહારાજાધિરાજને શિરે હંસલો ચમ્બર દાણીને એમની સેવા કરે છે.

કેટિન ભાનુ ઉદય બે હોઈ એતેહિ પુન ચંદ્ર લખોઈ,
પુરુષરોમસમ એક ન હોઈ એસા પુરુષ દીદારા હૈ.

આગે અલખ લોક હૈ ભાઈ અલખ પુરુષ કી તહં ઠકુરાઈ,
અરખન સૂર રોમ સમ નાહીં એસા અલખ નિહારા હૈ.

તાપર અગમ મહલ ઇક સાબ, અગમ પુરુષ તાહી કો રાજ,
ખરખન સૂર રોમ ઇક લાજ એસા અગમ અપારા હૈ.

તાપર અકહ લોક હૈ ભાઈ પુરુષ અનામી તહાં રહોઈ,
બે પહુંચા જાનેગા વાહી કહન મુનન તે ન્યારા હૈ.

કાયા લેદ ક્રિયા નિરવારા ચહ સબ રચના પિંડ મંઝારા,
માયા અવગતિ જલ પસારા સો કારીગર ભારા હૈ.

આદિ માયા કીન્હી ચતુરાઈ જૂઠી બાજ પિંડ દિખાઈ,
અવગતિ રચના રચી અંડમાંહીં તાકા પ્રતિબિંબ ડારા હૈ.

શબ્દ બિહંગમ ચાત્ર હમારી કહ કબીર સતગુરુ દઈ તારિ,
મુલે કપાટ શબ્દ જનકારી પિંડ અંડ કે પાર સો દેસ હમારા હૈ.

૩૨

કર નૈનોં દીદાર પિંડ સે ન્યારા હૈ,
હિરદે સોચે બિચાર સો અંડ મંઝારા હૈ.

ચોરિ જરી નિંદા ચારો મિથ્યા તણ સતગુરુ સિર ધારો,
સત્સંગ કર સતનામ ઉચારો સનમુખ લહુ દિદારા હૈ.

કરોડો સૂર્યનો ઉદય થાય અને એટલા જ ચંદ્રો પણ સાથે જ દેખાય, તોયે આ પુરુષોત્તમ પ્રભુના એક રોમની પણ બરાબર એ બધાયનું તેજ નહીં લાગે. એવા તેજોમય આ પુરુષોત્તમનાં દિવ્યદર્શન હોય છે.

હે ભાઈ ! એનીયે આગળ અલખ લોક છે અને ત્યાં અલખ પુરુષની સત્તા પ્રવર્તે છે. અરે ! અખને સૂર્ય પણ એના એક રોમ બરાબર નહીં થાય એવાં એ અલખ પ્રભુજીનાં દિવ્ય દર્શન હોય છે

એની પણ આગળ એક અગમ મહેલ શોભે છે અને એનો જ રાજા છે અગમપુરુષ ખર્વ નિખર્વ સૂર્ય પણ એના રોમ આગળ શરમાઈ જાય એવાં જ્યોતિર્મય આ અગમ અપારનાં દર્શન હોય છે.

અને તેવી પણ આગળ અકથ્ય લોક છે. ત્યાં અનામી પુરુષપ્રભુ બિરાજે છે. ત્યાં જે પહોંચે છે તેને જ એનું જ્ઞાન થાય છે કારણ કે એ તો કથન અને શ્રવણથી પર છે.

આમ આ કાયાનગરના ગૂઢ રહસ્યનો ખુલાસો કર્યો છે. આ બધી રચના આ દેહપિંડની અદર જ રહેલી છે. માયાએ જ જીવની અવગતિની જાળ બિજાવેલી છે એ તો ભારે કારીગર છે

આદિ માયાશક્તિએ ભારે ચાતુરી કરી છે અને આ પિંડમાં ખોટી બાજી પણ બતાવી છે અને આ બ્રહ્માંડમાં (પ્રલોભનો સર્જન) અવગતિ માટે જે રચના ઉભી કરી છે તેનું જ પ્રતિબિંબ આ દેહપિંડમાં પાડેલું છે.

કબીર કહે છે કે સદ્ગુરુએ કૃપા કરીને અમને પ્રભુપદમાં તન-મયતા દીધી છે. એટલે જ અમારી ગતિ તો બિર્ધલોકનાયે સર્વ પ્રદેશોની પેલે પાર વિહંગમ રૂપી શબ્દબ્રહ્મની ગતિની જોમ છે, આ દેહના સૌ દરવાજા ખુલ્લા થઈ ગયા છે અને શબ્દબ્રહ્મની અખડ ધૂનનો ઝંકાર આ પિંડ અને બ્રહ્માંડને એકાકાર કરીને યુજોતો જ રહે છે. અમારા દેશ તો આ પિંડ-બ્રહ્માંડનીયે પેલે પાર છે.

૩૨

તું નયનોથી દર્શન કરી લે. એ પ્રભુ તો આ પિંડથી ન્યારો છે. તું હૃદયથી ધ્યાનપૂર્વક આ પણ સમજી લે કે એ આ વિરાટ બ્રહ્માંડમાયે વ્યાપેલો છે.

ચોરી, વ્યભિચાર, નિદા અને અસત્ય એ ચારેનો ત્યાગ કરીને સદ્ગુરુનું શરણ સ્વીકારી લે. સત્સંગ સેવ અને સત્નામનું રટણ કર એટલે તું અપ્રત્યક્ષ દર્શન પામી શકીશ.

જો જન ઐસી કરી કમાઈ તિનકી જગ દૈલી રોઝનાઈ,
અણ પ્રમાન જગહ સુખ પાઈ દેખા અંડ મંઝારા હૈ.

સોઈ અંડ કો અવગત રાઈ અકહુ અમરપુર નકલ બનાઈ,
સુદ્ધ બ્રહ્મપદ તહું હંદરાઈ નામ અનામી ધારા હૈ.

સંતવી સુન્ન અંડ દે માંહી ઝિલમિલહુટ કી નકલ બનાઈ,
મહાકાલ તહું આન રહાઈ અગમ પુરુષ ઉચ્ચારા હૈ.

છંદવી સુન્ન જો અંડ મંઝારા અગમ મહલ કી નકલ સુધારા,
નિરશુન કાલ તહાં થહુ ધારા અલખ પુરુષ હેહું ન્યારા હૈ.

પંચમ સુન્ન અંડ દે માંહિં સત લોક કી નકલ બનાઈ,
માયાઅહિત નિરંજન રાઈ સત પુરુષ દીદારા હૈ.

ઐથી સુન્ન અંડ દે માંહી પદ નિરવાન કી નકલ બનાઈ,
અવિગત કલ હૈ સતશુદ્ધ આઈ સોહં સો થહુ સારા હૈ.

તાણુ સુન્ન કી સુનો બડાઈ એક સુન્ન દે દોથ બનાઈ,
ઉપર મહાસુન્ન અધિકાઈ નીચે સુન્ન પસારા હૈ.

સંતવી સુન્ન મહાકાલ રહાઈ તાસુ કલા મહાસુન્ન સમાઈ,
પાર બ્રહ્મ કર થાપ્યો તાહી સો નિઃઅચર સારા હૈ.

છંદવી સુન્ન જો નિરશુન રાઈ તાસુ કલા આ સુન્ન સમાઈ,
અચર બ્રહ્મ કહે પુનિ તાહિ સોઈ સખદ રરંકારા હૈ.

પંચમ સુન્ન નિરંજન રાઈ તાસુ કલા ફજિ સુન છાઈ,
પુરુષ પ્રકૃતિ પદવી પાઈ અરશુન સુદ્ધ પસારા હૈ.

પુરુષ પ્રકૃતિ ફજિ સુનમાંહી તાસ કલા પરિથમ સુન આઈ,
જોત નિરંજન નામ ધરાઈ અરશુન થૂલ પસારા હૈ.

એણે આવી આત્મદર્શનરૂપી કમાણી કરી છે એનો પ્રકાશ આખા જગતમાં ફેલાય છે. એણે બ્રહ્માંડભરમાં પ્રભુને નીરખ્યા હોય છે એટલે એને તો સર્વત્ર (ન્યાયશાસ્ત્રના) આઠે પ્રમાણોથી સિદ્ધ થાય તેવા પરમસુખનો અનુભવ થાય છે.

એ જ બ્રહ્માંડની નકલરૂપે પરમાત્માએ અકલ્પ્ય એવી અમગાધુરી સર્જી છે. ત્યાં જ અનામી પુરુષરૂપે શુદ્ધ બ્રહ્મનું સ્થાન નક્કી કરેલું છે.

બ્રહ્માંડમાં ઊર્ધ્વલોકના સાતમા શૂન્ય પ્રદેશનું જે જ્યોતિર્મય ધામ છે, તેનાં ઝગમગાટની પણ પિંડમાં પ્રતિભૂતિ રચેલી છે ત્યાં મહાકાલ પધારીને રહે છે અને એમને અગમપુરુષ કહે છે.

બ્રહ્માંડનાં છઠ્ઠા શૂન્ય પ્રદેશના અગમ મહેલની પણ પિંડમાં રચના કરેલી છે. ત્યાં નિર્ગુણ કાલનું સ્થાન છે એ અલખ પુરુષ તરીકે ઓળખાય છે.

બ્રહ્માંડના પચમ શૂન્યના સત્યલોકની જે નકલ પિંડમાં સર્જેલી છે, ત્યાં માયાસહિત નિરંજન મહારાજ સત્યપુરુષરૂપે દર્શન દે છે.

બ્રહ્માંડના ચતુર્થ શૂન્યના નિર્વાણપદની નકલરૂપે રચેલા સોહંના પ્રદેશમાં સદ્ગુરુ જ્ઞાનની સર્વકલા સહિત પધારે છે. આ બધા સોહંનો પ્રદેશ છે.

ત્રીજા શૂન્યના પ્રદેશનો મહિમા સાંભળો. આ એક શૂન્ય પ્રદેશના બે વિભાગ રચેલા હોય છે; તેમાં ઉપરનો મહાશૂન્ય અને નીચેનો શૂન્યનો પ્રદેશ વિસ્તરેલો છે.

સાતમા શૂન્યપ્રદેશમાં જે મહાકાલ રહે છે તેની કલા મહાશૂન્યમાં સમાયેલી છે ત્યાં જ પરબ્રહ્મનું સ્થાન છે જે શબ્દાતીત છે.

છઠ્ઠા શૂન્યપ્રદેશમા જે નિર્ગુણ અલખરાજ વસે છે, તેમની કલા આ શૂન્યપ્રદેશમા સમાયેલી છે. આને અક્ષરબ્રહ્મ પણ કહે છે અને એમાં ૨૨ કારનો ધ્વનિ હોય છે.

પચમ શૂન્યપ્રદેશના અધિષ્ઠાતા નિરંજનરાજની કલાઓનો વિસ્તાર દ્વિતીય શૂન્યપ્રદેશમા થયેલો છે. ત્યાં જ પુરુષ અને પ્રકૃતિની પદની એમણે ધારણ કરેલી છે અને શુદ્ધ સગુણનો તેમાંથી વિસ્તાર થયેલો છે.

આ દ્વિતીય શૂન્યપ્રદેશમા પુરુષ અને પ્રકૃતિ બિરાજે છે. તેમની જ કલાલીલા અથમ શૂન્યપ્રદેશમાં વિસ્તરેલી છે. જ્યોતિરૂપે એમણે નિરંજન નામ ધારણ કર્યું છે. સગુણ સ્થૂલ સૃષ્ટિ તેમની જ પસારેલી છે.

પરિથમ સુન્ન જો જોત રહ્યો તાકી કલા અવિદ્યા ખાઈ,
પુત્રન સંગ પુત્રી ઉપભાઈ સિંધ ઘેરાટ પસારા હૈ.

સૌતવે આકાસ ઉતર પુનિ આઈ પ્રહ્લા, વિષ્ણુ સમાધિ જગાઈ,
પુત્રન સંગ પુત્રી પરનાઈ શ્રીંગ નામ ઉચ્ચારા હૈ.

છઠે આકાશ સિવ અવગતિ ભૌંરા ગંગ ગૌર રિધિ કરતી ચૌરા,
ગિરિ કૈલાસ ગન કરતે સૌરા તહં સોહં મિરમૌરા હૈ.

પંચમ આકાસમેં વિષ્ણુ વિરાજે લલમી સહિત સિદ્ધાસન સાજે,
હિરિંગ ઐક્યંક ભક્ત સમાજે ભક્તાન કારજ આરા હૈ.

અઉથ આકાસ પ્રહ્લા વિસ્તારા સાવિત્રી સંગ કરત વિહારા,
પ્રહ્લા ઋદ્ધિ મેં ઓમ્પદ આરા યહ જગ સિદ્ધનહારા હૈ.

ત્રીસર આકાસ રહે ધર્મદાઈ નરક સુરગ બિન લીનહ બનાઈ,
કરમન દેલ જીવન ભુગતાઈ ઐસા અદલ પસારા હૈ.

દ્વસર આકાસ મેં ઇન્દ્ર રહ્યો દેવ, સુનિ બાના તહં પાઈ,
રંભા કરતી નિરત સદાઈ કદીંગ સજ્જ ઉચ્ચારા હૈ.

પ્રથમ આકાસ મૃત્યુ હૈ લોકા જનમ - મરન કા જહું નિત ધૌકા
સો હંસા પહુંચે સતલોકા સતશુરુ નામ ઉચારા હૈ.

ચૌદહ તબકે કિયા નિરખારા અબ નીચે કા સુનો વિચારા,
સાત તબક મેં છઃ રખવારા લિનલિન સુનો પસારા હૈ.

ઐસે ધવલ વારાહ કહ્યો મીન કચ્છ ઔર કુરમ રહ્યો,
સો છઃ રહે સાત કે માંહીં યહ પાતાલ પસારા હૈ.

પ્રથમ શૂન્યપ્રદેશમાં જે ન્યોતિ વસે છે તેની જ કદાચ આ અવિદ્યા છે. એણે પુત્રોની સાથે પુત્રીને ઉત્પન્ન કરી છે અને વિરાટ સર્જનનો મહાસાગર ફેલાવ્યો છે. (ભિર્વલોકના સાત શૂન્યપ્રદેશોનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યા પછી ઉપરની કુલ ચૌદમાંની આકાશની સાત આકાશની ભૂમિકાઓનું સ્વરૂપ હવે સમજાવાય છે.)

ઉપરના શૂન્યપ્રદેશોમાંથી ઊતરતાં સાતમું આકાશ આવે છે જ્યાં બ્રહ્મા અને વિષ્ણુએ સમાધિ લગાવેલી છે. પુત્રની સાથે પુત્રીને પરણાવી છે અર્થાત્ પુરુષ અને પ્રકૃતિનું નર અને નારીરૂપે અહીં એકરૂપ મિત્રન થાય છે. અહીં શ્રેમ્ નું રટણ હોય છે.

છઠ્ઠા આકાશની પ્રમગ્નુફામા શિવ બિરાજે છે અને સાથે ગંગા, ગૌરી અને રિદ્ધિ પણ નિરાજેલાં છે તેમ જ એ ટેલાસ શિખર પર શિવના ગણો ઘોંઘાટ કરી રહ્યા છે. ત્યાં સોહનું ઉત્તમ ગુંજન આવી રહ્યું છે

પંચમ આકાશમા લક્ષ્મી સાથે સિંહાસન પર શેષાવમાન એવા વિષ્ણુ બિરાજે છે. એ વૈકુંઠ ધામમા ભક્તોનાં મંડળ હ્રીન્નું રટણ કરે છે. એ પ્રભુ ભક્તોનાં કાર્ય પાર ઉતારે છે.

ચોથા આકાશમાં બ્રહ્માનો વિસ્તાર છે. ત્યાં એ સાવિત્રી સાથે વિહાર કરી રહ્યા છે. જગતનું સર્જન કરનારા બ્રહ્માના આ વિસ્તારમાં ઝેનું ધામ ગણાયું છે.

ત્રીજા આકાશમાં સ્વર્ગ અને નરકની રચના કરનાર ધર્મરાજનું ધામ છે. એમણે એવો ન્યાયી કાનૂન વિસ્તાર્યો છે કે કર્મના ફળ પ્રમાણે સર્વને જીવનને ભોગવવાનો અવસર મળી રહે.

બીજા આકાશમાં ઈન્દ્રનું સ્થાન છે, ત્યાં મુનિઓ, દેવો વગેરેને રહેવાનું મળે છે. ત્યાં હમેશા રંભા નૃત્ય કરતી હોય છે અને ક્ષૌમ્નું રટણ હોય છે.

અને પહેલું આકાશ તે આ મૃત્યુલોક છે, જ્યાં હમેશાં જન્મમરણનો ભય રહેલો છે. જે અહીં સદૃશ્ય પરમાત્માનું નામ લે છે તે છવરૂપી હ પદ્મા ઉપર કરેલી બધી જ ભૂમિકાઓ ગુરુકૃપાએ વટાવી કઈને સ્તપ્યલોકમાં પડોડે છે.

આમ ઉપરની ચૌદે ભૂમિકાઓનો ખુલાસો કર્યો હવે ત્રીજેની ભૂમિકાઓની સમજૂતી સાલગો એ સાતે પ્રદેશોમા છ રખેવાળ છે જેમનો જુદોજુદો પસારો હોય છે.

એ છનાં નામ છે—શેષ, વૃષભ, વરાહ, મીન, કર્કશ અને ફર્ન. આ છ રક્ષાપાયો જે સાત પ્રદેશોમા રહેલા છે તે જ પાનાળોનો વિસ્તાર કહેવાય છે.

રામનામ મહિમા.

૩૩

રામ કે નામ તે પિંડ બ્રહ્મંડ સખ
 રામ કે નામ સુનિ ભરમ માની,
 નિરગુન નિરંકાર કે પાર પરબ્રહ્મ હૈ
 તાસુકે નામ રંકાર જાની..
 વિષ્ણુ પૂજા કરૈ ધ્યાન સંકર ધરૈ
 મનહિસું બિરગિ બહુ બિબિધ જાની,
 કહૈ કબીર કે પાર પાવૈ નહીં
 રામ કે નામ હૈ અકહ કહાની..

૩૪

રસના રામગુણ રમિ રમિ પીઝે
 ગુણાતીત નિમૂલક લીઝે.
 નિરગુણ બ્રહ્મ જ્યો રે ભાઈ,
 જેહિ સુમિરત સુધિયુધિ સખ પાઈ..
 બિખ તણ રામ ન જપસિ અભાગે.
 કા ખૂડે લાલચ કે આગે..
 તે સખ તરે રામ રસ સ્વાદિ
 કહૈ કબીર ખૂડે બકવાદી.

૩૫

મન રે ! જખતે રામ કહ્યો રે,
 ફિરિ કહિયે કૌ કછુ ન રહ્યો રે.
 કા ભો જોગ જસ તપ દાના,
 જો તૈ રામ નામ નહિ જાના..
 કામ કોથ દોઉ ભારે,
 ગુરુપ્રસાદ સખ તારે.
 કહૈ કબીર બ્રમ—નાશી
 રામ મિલે અવિનાશી.

રામનામ મહિમા

૩૩

રામનામથી જ આ પિંડ-અક્ષાંડ એ બધું ઉત્પન્ન થયેલું છે. રામનું નામ સાંભળતાં જ ભ્રમનું જ્ઞાન થઈ જાય છે.

નિર્ગુણ અને નિરાકારનીયે પેલે પાર પરમ્પર તત્ત્વ છે. એનું જ એ રંકાર રૂપ નામ છે, તેને જ રામ જાણો.

વિશ્વ એ રામની પૂજા કરે છે, રાંકર એમનું જ ધ્યાન ધરે છે અને અનેક રીતે વિવિધ વાણીથી એમનું જ વર્ણન-મનન કર્યા કરે છે.

કપીર કહે છે કે તો પણ આ રામની વાત તો એની અકૃષ્ય ને અવર્ણનીય છે કે કોઈ એનો પાર પામી શકતું નથી.

૩૪

હે રસના ! રામમાં અખંડ રમણ કરતાં કરતાં એના ગુણતુ પાન કર અને એમ કરીને ગુણાતીત અને મૂળ રહિત અનાદિ પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરી લે.

હે ભાઈ ! જોના સ્મરણથી આ બધી ચેતના અને સુધ્ધુષુધ પ્રાપ્ત થઈ છે, તે નિર્ગુણ અક્ષતુ રટણ કરો.

હે અભાગિયા ! આ માયામોહરૂપી-એર છોડીને તું રામનું રટણ કરતો નથી ? આ માયાની પ્રલોભનોમાં તું કેમ ડૂબી મરે છે ?

કપીર કહે છે કે મિથ્યા બકવાદ કરનારા ભવસાગરમાં ડૂબી મરે છે અને રામરસનો સ્વાદ માણુમારા બધા તરી જાય છે.

૩૫

હે મનડા ! જ્યારથી તે રામનામ લીધું છે ત્યારથી તારે ખીજું કંઈ ખોલવાનું ગ્રહું જ નથી.

જો તે રામનામ લઈ જાયું નથી તો પછી યોગ, યજ્ઞ, જપ, તપ અને દાન વગેરે કર્યાથી શું વળવાનું છે ?

કામ અને ક્રોધ એ એ ભારે ડૂબાડનારા છે, પણ ગુરુનો કૃપા-પ્રસાદ બધું પાર ઉતારી દે છે.

કપીર કહે છે કે ભ્રમનો નાશ થતાં જ અર્વિનાશી ભગવાન રામનું અભિલન થાય છે.

੩੬

ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਸਾਂਸਾਰ ਮੇਂ ਸਾਂਸਰ ਭੈ,
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਅਮ੍ਰਿਤ ਖਾਨੀ.
 ਰਾਮ ਕੇ ਨਾਮ ਤੇ ਡੋਟਿ ਪਾਤਕ ਟਰੈ
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਮਾਨੀ.
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵੈ ਸਾਖੁ ਸੁਮਿਰਨ ਕਰੈ
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵੈ ਲਕਿਸ਼ਿ ਠਾਨੀ,
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵੈ ਸੂਰ ਅਨਸੁਖ ਲਵੈ
 ਪੈਠਿ ਸਾਂਝਾਮ ਮੇਂ ਬੁਝ ਠਾਨੀ,
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵੈ ਨਾਰੀ ਅਤੀ ਲਭ
 ਯੇਹੁ ਖਾਨੀ ਕੰਤ ਸੰਗ ਜਰਿ ਭਯਾਨੀ.
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵੈ ਤੀਰਥ ਸਭ ਲਹਮਿਆ
 ਕਰਤ ਅਨਾਨ ਅਛੋਰ ਖਾਨੀ.
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵੈ ਮੂਰਤਿ ਪੂਜ ਕਰੈ
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵੈ ਦੇਵ ਫਾਨੀ.
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵੈ ਵਿਸ਼ ਲਿਖਿਯੁਕ ਖਾਨੈ
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਫੁਲਵਲ ਖਾਨੀ,
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਐ ਵੇਦ ਕਾ ਮੂਲ ਭੈ
 ਨਿਗਮ ਨਿਬੰਧ ਕਰ ਤਤ ਖਾਨੀ.
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਪਟ ਸਾਸਤਰ ਮਥਿਯੇ
 ਯਕਿ ਪਟ ਦਰਸ਼ਨੋਂ ਮੇਂ ਭਯਾਨੀ,
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਅਯਾਧ ਵੀਰਾ ਖਾਨੀ
 ਯੋਯਾਤ ਯੋਯ ਨਹਿੰ ਘਰ ਮਾਨੀ,
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵੈ ਵਿਸ਼ੁ ਸੁਮਿਰਨ ਕਰੈ,
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਸਿਵ ਲੋਗ ਖਾਨੀ,
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵੈ ਸਿੰਧ ਸਾਖਕ ਖਾਨੈ,
 ਸੰਭੁ ਸਨਕਾਦਿ ਨਾਰਧ ਖਾਨੀ.
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵੈ ਦੱਖਿ ਲਭ ਰਾਮਅੰਧ
 ਲਭੇ ਵਾਸਿਧੰ ਗੁਰਮੰਤ ਖਾਨੀ.

૩૬

રામનું નામ જ આ સસારમાં સારૂં છે. રામનું નામ એ તો અમૃત-વાણી છે.

રામના નામથી કોટિ કોટિ પાપ દૂર થાય છે. રામનું નામ જ શ્રદ્ધા રાખવા યોગ્ય છે.

રામનું નામ લઈને જ સતો પ્રભુસ્મરણ કરે છે. રામનું નામ લેવાથી ભકિતભાવ વધે થાય છે.

રામનામના જોરે જ શૂરવીર સામે મોટે સંગ્રામ ખેલે છે અને સમરભૂમિમાં યુદ્ધ જમાવે છે.

રામનામની શક્તિથી જ નારી સતી થાય છે અને મૃત પતિની સાથે અગ્નિમાં પ્રવેશીને ખાખ થઈને પરલોક ગમન કરે છે.

રામનું નામ લઈને સતો યજ્ઞાં તીર્થધામોમાં શ્રમણ કરે છે અને તીર્થ-જળમાં ડૂબકી મારીને સ્નાન કરે છે.

રામનું નામ લઈને ભક્તો પ્રતિમાનું પૂજન કરે છે અને રામનામ લઈને જ દાની દાન કરે છે.

રામના નામનું રટણ કરીને બ્રાહ્મણ ભિક્ષા માગે છે. રામનું નામ લેવું એ તો દુર્લભ ગણાય છે.

આ રામનું નામ તો ચારે વેદનું મૂળ છે. સૌ શાસ્ત્રોનો સાર કાઢીને એનો તત્ત્વ ગાળીને હાથમાં મૂક્યો હોય એવું શ્રેષ્ઠ આ રામનામ છે.

રામનામની જ વાત પદ્મશર્મ શાસ્ત્રોમાં વર્ણવેલી છે, એમ એ શાસ્ત્ર-ત્રયોનું મંથન કરતાં સમ્બળ્ય છે.

રામનામની લીલા એવી અત્યંત અગાધ છે કે એની ગહનતા શોધતાં એનો પાર પામી શકાતો નથી અને અતે હાર માનવી પડે છે.

રામનામ લઈને જ વિષ્ણુ પ્રભુસ્મરણ કરે છે અને યોગીરાજ શિવ રામનામના ધ્યાનમાં મગ્ન રહે છે.

રામનામથી જ શંભુ, નારદ અને સનક વગેરે જાની ઋષિ, મુનિઓ અને સાધકો સિદ્ધપદને પામ્યા છે.

રામનામથી જ અથોધ્યાપતિ રામચંદ્રને દિવ્ય દષ્ટિ પ્રાપ્ત થઈ હતી અને એ રામનામના પ્રતાપે જ વસિષ્ઠ ગુરુમંત્રના દાતા થયા હતા.

કહાંલૌં કહૈં અગાધ લીલા રચી,
 રામ કા નામ કાહૂં ન જાની.
 રામ કા નામ લૈ કૃષ્ણ ગીતા કથી,
 ખાંધિયા સેત તવ મર્મ જાની.
 હૈ પરમ જોતિ ઔ શુન નિરાકાર હૈ
 તાસુકો નામ નિરંકાર માની.
 રૂપ બિન રેખ બિન નિગમ અસ્તુતિ કરૈ
 સત્ત કી રાહ અનકથ કહાની,
 વિષ્ણુ સુમિરન કરૈ, જોગ શિવ જોહિ ધરૈ,
 ભનૈ સખ બ્રહ્મ વેદાંત ગાયા.
 બ્રહ્મ સનકાદિ કોઈ પાર પાવૈ નહીં
 તાસુકા નામ કહ રામરાયા,
 કહૈં કબીર વહુ શખસ તહકીક કર
 રામ કા નામ જો પૃથી લાયા.

૩૭

નામ અમલ જોતરૈ ના, ભાઈ !
 ઔ અમલ છિનછિન ચઢિ જોતરૈ
 નામ અમલ દિન બઢે સવાઈ.
 દેખત ચઢૈ સુનત હિય લાગૈ
 સુરત કિયે તન દેત ઘુમાઈ.
 પિયત પિયાલા ભર્યે મતવાલા,
 પાયો નામ મિટિ દુચિતાઈ.
 જો જન નામ અમલ રસ આખા
 તર ગઈ ગનિકા સહન કસાઈ,
 કહુ કબીર ગૂંજે શુડ ખાયા,
 બિન રસના કા કરૈ બડાઈ.

*

*

*

રામનામે રચેલી આ અગાધ લીલાને કુંઠ્યાં સુધી કહેવા બેસું ? ખરેખર, આ રામનામનું રહસ્ય કોઈ એ પણ પૂછુંપણે જાણ્યું નથી.

રામનામના પ્રતાપે જ શ્રીકૃષ્ણે ભગવદ્ગીતાનો ઉપદેશ આપ્યો છે. રામનામ એ તો ભવસાગર પાર કરવાનો સેતુ છે. એવું એવું રહસ્ય તો જ્યારે રામનામની શક્તિથી રામાવતારમાં સાગર પર સેતુ બંધાયો, ત્યારે જ સમજાયું.

રામનામ તો પરમ જ્યોતિ છે. એ શુણે નિરાકાર છે. એનું જ નામ નિરાકાર પરમ પુરુષ છે.

એવા આ રૂપ, રંગ કે રેખા વિનાના રામનામની અખંડ સ્તુતિ વેદ વગેરે શાસ્ત્રો કરી રહ્યા છે. આ સત્યના પંથની વાત તો અકથ જ રહી છે.

જેને પામવા માટે વિષ્ણુ અખંડ સ્મરણ કરી રહ્યા છે, શંકરે જેને માટે યોગનો માર્ગ લીધો છે, બ્રહ્માએ જેની લીલા સમજાવવા વેદવેદાંત લલકાર્યા છે, તેમ છતાં એ જ્ઞાની બ્રહ્મા, સનકાદિ મુનિઓ કે બીજા કોઈ એનો પાર પામી શક્તા નથી, એવા એ પરમતત્ત્વનું જ નામ 'રામ' છે.

કપીર કહે છે કે આ અલૌકિક રામનામને પૃથ્વીલોકમાં લાવનાર વ્યક્તિની તું શોધ કરી લે

૩૭

હે ભાઈ! આ રામનામનો કેફ તો ચદ્યો તે ચદ્યો.

ખાંજ બધી જાતનો કેફ તો ધડીમાં ચડે ને ધડીમાં જ જાતરી પણ જાય; પરંતુ આ રામનામનો નશો તો નિત્ય સવાયો થતો જાય છે

એ તો દેખતા જ ચઢી જાય છે અને સાંભળતાં જ હૈયે લાગી જાય છે. એનું સ્મરણ કરતાં જ આ કાયાનો પલટો ચર્ષ જાય છે.

આ નામના નશાનો પ્યાસોજે પીએ છે તે તો મસ્ત-મતવાસો બની જાય છે, આની ચઘાઈ પ્રાપ્તિ થતાં જ (તદલીનતાથી) ચિત્તની સૌ દ્વિધા, સૌ ખોટી ચિતાઓ ટળી જાય છે.

જેણે રામનામના અક્ષીણનો રસસ્વાદ આપ્યો છે, તે બધા ગણિકા અને સદના કસાર્થની જેમ ભવસાગર તરી જઈને મુક્તિ પામ્યા છે.

કપીર કહે છે કે રામનામના આ અમલના આનંદની વાત તો મૂંગા માણસે ગોળ ખાધા જેવી છે. અંદરનો આ આનંદ શબ્દ વિના કહેવાય જ નહીં રીતે ?

શબ્દમહિમા

૩૮

સાધો, શબ્દસાધના કીજે,
જાસુ શબ્દ તે પ્રગટ લએ સખ શબ્દ સોઈ ગહિ લીજે.

શબ્દહિ ગુરુ શબ્દ સુનિ સિખ હૈ સો બિરલા ખૂઝે,
સાંઈ શિષ્ય ઔર ગુરુ મહાતમ જેઈ અંતરગત સૂઝે.

શબ્દ વેદ પુરાન કહત હૈ શબ્દ સખ ઠહરાવૈ,
શબ્દૈ સુરમુનિ સંત કહત હૈ શબ્દભેદ નહિ પાવૈ.

શબ્દૈ સુનિસુનિ લેખ ધરત હૈ શબ્દ કહે અનુરાગી,
ષટ્કર્શન સખ શબ્દ કહત હૈ શબ્દ કહે પૈરાગી.

શબ્દૈ માયા જગ ઉતપાની શબ્દ કેર પસારા,
કહુ કપીર જહું શબ્દ હોત હૈ તખત ભેદ હૈ ન્યારા.

૩૯

સાધો, શબ્દ સખનસે ન્યારા

જાનેગા કોઈ જાનનહારા.

ભોગી જતિ તપી સંન્યાસી અંગ લગાવૈ છારા,
મૂલ મંત્ર સતગુરુ દયા બિન કૈસે બિતરૈ પારા.

ભોગ જસ પ્રત નેમ સાધના કર્મ ધર્મ ખ્યોપારા,
સો તો સુકિત સખનતે ન્યારી કસ છૂટે જમ દારા.

નિગંમ નેતિ ભાંકે ગુન ગાવૈ સંકર ભોગ અધારા,
ધ્યાન ધરત જેહિ પ્રહ્યા વિષ્ણુ સો પ્રભુ અગમ અપારા.

શબ્દમહિમા

૩૮

હે સંત ! શબ્દબ્રહ્મની સાધના કરો. જે મૂળ શબ્દમાંથી સર્વ કંઈ ઉત્પન્ન થયું છે, તેને જ ગ્રહણ કરી લો.

એ આદિ શબ્દ જ શુદ્ધ છે. એ શબ્દનો શ્રવણ કરી શિષ્યો જીવન ઉપદેશ પામે છે. એવા શબ્દનું સાચું જ્ઞાન તો કોઈ વિરલાને જ હોય છે. જેને અતરાત્રામાંથી જ એની સજ્જ ઊગે છે એવા કોઈ સ્વામી, શિષ્ય કે શુદ્ધ મહાત્માને એની ખરી સમજ પડે છે.

વેદ, પુરાણ વગેરે શબ્દનો જ મહિમા ગાઈ રહ્યાં છે અને બધુંયે શબ્દ રૂપ જ છે એમ નક્કી કહે છે દેવો, ઋષિ-મુનિઓ અને સંતો શબ્દનાં જ શુણ્ણગાન કરે છે તોયે એનો ભેદ પામી શકના નથી.

શબ્દનું જ શ્રવણ કરીને કોઈ ભોખ ધારણ કરે છે. પ્રેમભક્તિ કરનારા પણ શબ્દનું જ રટણ કરે છે અને અધાં છએ દર્શન શાસ્ત્રો આ શબ્દની જ વાત સમજાવે છે વૈરાગીઓ પણ આ શબ્દબ્રહ્મની જ લીલા સમજાવે છે.

આ શબ્દબ્રહ્મે જ જગતની માયા ઉત્પન્ન કરી છે. શબ્દબ્રહ્મે કરેલો જ આ બધો પસારો છે. કપ્પીર કહે છે કે જ્યાં આ શબ્દ બ્રહ્મની શક્તિ છે, ત્યાંનાં રહસ્યમય મહિમા અનેરો છે.

૩૯

હે સંતો ! શબ્દબ્રહ્મ તો સૌથી ન્યારો છે એનું રહસ્ય તો કોઈ જાણુ-ભેદ જ જાણી શકે.

યોગી, જતિ, તપસ્વી અને સંન્યાસી સૌ શરીરે રાખ ચોળે છે, પરંતુ સદ્ગુણની કૃપારૂપ મૂળમંત્ર મળ્યા વિના એ કેવી રીતે પાર ઊતરવાના ?

યોગ, યજ્ઞ, વ્રત, નિયમ અને સાધના એ અધાં (સકામ) વેપારી કર્મ-ધર્મ છે. પણ મુક્તિ તો એ સર્વથી ન્યારી જ વસ્તુ છે. મૃત્યુની પકડમાંથી એ બધા દ્વારા કેવી રીતે છૂટી શકાય ?

વેદશાસ્ત્રો જેનાં નેતિ, નેતિ પોઝારીને શુણ્ણગાન કરે છે, શંકરે જેને પામવા યોગનો આધાર લીધો છે અને બ્રહ્મ તથા વિષ્ણુ જેનું અખંડ ધ્યાન ધરે છે એ પરમાત્મા ખરેખર અગમ ને અપાર છે.

ਛਾਗਾ ਰਹੇ ਬਰਨ ਸਤਗੁਰੂ ਤੇ ਬੰਦ ਬਧੋਰ ਕੀ ਧਾਰਾ,
 ਕਹੈ ਭਖੀਰ ਸੁਨੋ ਭਾਧ ਸਾਧੋ ਨਭਸਿਖ ਸਭ ਛਮਾਰਾ।

੪੦

- ਸਭ ਕੇ ਯੋਗਿ ਵੈ ਸਭ ਕੇ ਯੁਗਿ ਵੈ
 ਸਭ ਛਿ ਸਭ ਯੂ ਬਧੋ, ਭਾਧ!
- ਸਭ ਆਕਾਸ ਹੈ ਸਭ ਪਾਤਾਲ ਹੈ
 ਸਭ ਤੇ ਪਿੰਡ ਘੁਲਾਂਡ ਭਾਧ।
- ਸਭ ਅਧਨਾ ਅਸੈ, ਸਭ ਸਰਬਨ ਅਸੈ
 ਸਭ ਤੇ ਭਯਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਨਾਧ,
- ਸਭ ਛਿ ਵੇਦ ਹੈ ਸਭ ਛਿ ਨਾਦ ਹੈ
 ਸਭ ਛਿ ਸਾਸ਼ ਯਛੁਲਾਂਤਿ ਗਾਧ।
- ਸਭ ਛਿ ਯੰਤ੍ਰ ਹੈ ਸਭ ਛਿ ਮੰਤ੍ਰ ਹੈ
 ਸਭ ਛਿ ਗੁਰੂ ਸਿਖ ਕੇ ਸੁਨਾਧ।
- ਸਭ ਛਿ ਤਤ੍ਵ ਹੈ ਸਭ ਨਿਤਤ੍ਵ ਹੈ
 ਸਭ ਆਕਾਰ ਨਿਰਾਕਾਰ ਭਾਧ,
- ਸਭ ਛਿ ਪੁਰੁਖ ਹੈ ਸਭ ਛਿ ਨਾਰਿ ਹੈ
 ਸਭ ਛਿ ਤੀਨ ਦੇਵਾ ਥਪਾਧ।
- ਸਭ ਛਿ ਦੁਖ ਅਨਦੁਖ ਐਸਕਾਰ ਹੈ
 ਸਭ ਛਿ ਸਕਲ ਘੁਲਾਂਡ ਅਧ,
- ਕਹੈ ਭਖੀਰ ਤੈ ਸਭ ਕੇ ਪਰਯਿ ਵੈ
 ਸਭ ਛਿ ਆਪ ਕਰਤਾਰ ਭਾਧ।

†

†

†

ਮਾਯਾਪ੍ਰਪੰਚ

੪੧

ਰਾਮ! ਤੇਰੀ ਮਾਯਾ ਵੰਦ ਮਥਾਵੈ.
 ਗਤਿਮਤਿ ਵਾਖੀ ਅਮਾਧਿ ਪੈਰੈ ਨਹੀਂ ਸੁਰ ਨਰ ਮੁਨਿਛਿ ਨਥਾਵੈ.

ચંદ્ર માટે જેમ ચક્રોનીનું અખણ ધ્યાન લાગેલું રહે છે તેમ સદ્ગુરુના ચરણની સેવામાં જે મંડયો જ રહે છે, તે જ શબ્દબ્રહ્મનું રહસ્ય પામી શકે છે. કબીર કહે છે કે હે સતો ! અમારા માટે તો નખશિખ સંપૂર્ણ એવો એક શબ્દબ્રહ્મ જ છે.

૪૦

હે ભાઈ ! તું આ શબ્દને શોધી લે ને શબ્દને જ બરાબર સમજ લે. અરે, તું ચાલ તો ખરે. આ બધું શબ્દમય જ છે.

આ આકાશ ને પાતાળ શબ્દરૂપ છે. આ શબ્દ જ પિંડ ને બ્રહ્માંડમાં ઘવાયેલો છે.

મુખનાં વેણમાં પણ શબ્દનો જ વાસ છે અને શ્રવણમાં પણ શબ્દશક્તિ જ છે. એ શબ્દના સંકટપથી જ આ સૌ જીવમૂર્તિઓ સર્જાઈ છે.

શબ્દ જ વેદરૂપે છે અને નાદબ્રહ્મ પણ શબ્દમય જ છે. આ શબ્દ શક્તિએ જ કેટલાયે પ્રકારનાં શાસ્ત્રોની રચના કરેલી છે.

યંત્ર ને મંત્ર પણ એ શબ્દરૂપ જ છે ગુરુદેવ મંત્રના ઉપદેશરૂપે શિષ્યને આ શબ્દ જ સંભળાવે છે.

શબ્દ જ મૂળ ચૈતન્યતત્ત્વ છે, તેમ જ શબ્દ જ નિસ્તત્ત્વ જડરૂપે પણ છે. હે ભાઈ ! આ શબ્દ જ સાકાર ને નિરાકારરૂપે રહેલો છે.

શબ્દ જ પુરુષ અને શબ્દ જ નારી રૂપે છે શબ્દે જ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ આ ત્રણ દેવોની ત્રિમૂર્તિનું રૂપ ધારણ કરેલું છે.

શબ્દ જ પ્રગટ અને શબ્દ જ અપ્રગટ હૈંકાર છે. આ શબ્દશક્તિએ જ સમગ્ર બ્રહ્માંડનું સર્જન કરેલું છે.

કબીર કહે છે કે એવા આ પરમ શબ્દને તું પારખીને પામી લે, કારણ કે હે ભાઈ ! આ શબ્દબ્રહ્મ જ સ્વયં પરમાત્મસ્વરૂપ છે.

✽

✽

✽

માયાપ્રપંચ

- ૪૩ -

હે રામ ! તારી આ માયા જ મનમાં દિધા ઊભી કરી દેદ સર્જે છે. એની ગતિમતિની કોઈને કંઈ ક્ષમજણી ચડતી નથી. એ તો સુર, નર, મુનિ બધાંયેને નવાવ્યાં કરે છે.

કા સેમર કે સાખ બહેયે ફૂલ અનૂપમ બાની,
કેતિક ચાતક લાગિ રહે હૈ ચાખત રૂવા ઉડાની.

કહા ખજૂર બડાઈ તેરી ફલ કોઈ નહીં પાવે,
ગ્રીષ્મ ઋતુ જખ આઈ તુલાની છાયા કામ ન આવે.

અપના ચતુર ઔર કો સિખવૈ કામિની કનક સયાની,
કહૈ કબીર સુનો હો સંતો રામ ચરણરતિ માની..

૪૨

માયા મહા ઠગિની હમ બાનિ.
તિરગુન કાંસ લિયે કર કોલૈ બોલૈ મધુરી બાની.

કેશવ કે કમલા હૂવૈ જૈઠિ શિવ કે ભવન ભવાની,
પંડા કે મૂરતિ હૂવૈ જૈઠિ તીરથમે ભઈ પાની.

ચોગી કે ચોગિની હૂવૈ જૈઠિ રાજા કે ઘર રાની,
કાહૂ કે હીરા હૂવૈ જૈઠિ કાહુ કે કોડિ કાની.

ભક્તન કે ભક્તિની હૂવૈ જૈઠિ બ્રહ્મા કે બ્રહ્માની,
કહૈ કબીર સુનો હો સંતો ચહ સખ અકથ કહાની.

૪૩

સખહી મદમાતે કોઈ ન બગ,
સંગહિ ચૌર ઘર મૂસન લાગ.

ચોગી મદમાતે યોગ ધ્યાન,
ચંડિત મદમાતે પઠિ પુરાન.

શીમળાની ડાળી પર, વાણી કહી ન શકે તેવાં અનુપમ ફૂલો ખીલ્યાં તેથી શું ? એમાંથી ખાવાનાં ઉત્તમ ફળ થશે. એવી આશાથી કેટલાયે આતુર પખીડા તે ફૂલો પર તાકી રહ્યાં હોય છે. જ્યારે તેઓ ચાંચ ભારી ચાખવા જાય છે ત્યારે એમાંથી અપાર રૂ જ નીકળીને ઊડે છે. આવો છે માયાનો ભ્રમ.

ને આ ખજૂરી ! તારી ઊંચાઈ પણ કેવી વ્યર્થ ? તારાં ફળ પણ કોઈ સહેલાઈથી પામી ન શકે અને ઉનાળો આવે ત્યારે તારો છાંયો પણ કોઈને કામે લાગતો નથી.

માયા જુદીજુદી રીતે પોતાની ઠગનારી આતુરી બીજને શીખવી દે છે. કામિની અને કચનમાં એ શાણી (માયા) છુપાએલી છે. એટલે જ સૌ એના દરય પ્રપચમાં ફસાય છે.

કપીર કહે છે કે હે સતો આ માયાપ્રપચથી મુક્ત થઈ રામના ચરણમાં પ્રેમ રાખવો એ જ મારે મન તો ઉત્તમ છે.

૪૨

માયા તો મહા ઠગારી છે તે અમને ખબર છે. હાથમાં ત્રિગુણનો (રજોગુણ, તમોગુણ અને સતગુણનો) ફાંસો લઈ એ ચોમેર નાચ્યા કરે છે અને મીઠીમીઠી વાણી બોલે છે.

જુઓને, વિષ્ણુની લક્ષ્મી બનીને અને શિવને ત્યાં પાર્વતી થઈને એ બેસી ગઈ છે. પડાપુજારીને ત્યાં એ મૂર્તિરૂપે અને તીર્થધામમાં એ તીર્થજળ રૂપે જઈને વસી છે.

જોગીને ત્યાં જોગણ અને રાજના ઘરમાં રાણીરૂપે તેમ જ કોઈને ત્યાં હીરા બનીને કે પછી કોઈને ત્યાં વળી કાણીકોડીરૂપે પણ એ જ માયા બેઠેલી છે.

લક્ષ્મીને એ લક્ષ્મી અને બ્રહ્માની એ બ્રહ્માણી બનીને બેસી ગઈ છે. તેથી જ કપીર કહે છે કે હે સતો ! આ માયાની લીલાની કહાણી તો ખરેખર અકથ જ છે.

૪૩

હુનિયામાં અથા જ પોતપોતાના નશાની મસ્તીમાં લાન ભૂલેલા છે. કોઈ ખરા જાગૃત નથી એટલે એની સાથે જ પરિણુ જવા ચોર લોકો એમનું ઘર લૂંટવા લાગે છે.

યોગીઓ યોગ ધ્યાનના મદમાં મસ્ત હોય છે તો પડિતો શાસ્ત્રોના વાચનમાં મસ્ત હોય છે.

તપસી મદમાતે તપ કે લેવ,
સંન્યાસી મદમાતે કરિ હમેવ.

મૌલાના મદમાતે પઢિ મોસાફ
કાજ મદમાતે કરિ ઇન્સાફ.

શુકદેવ મતે જીયો અકૂર
હુમત મદમાતે લે લંગૂર.

સંસાર મત્યો માયા કે ધાર
રાજા મદમાતે કરિ હંકાર.

શિવ માતી રહે હરિચરણ સેવ
કલિ માતે નામા જ્યદેવ.

વહુ સત્ય સત્ય કહુ સુન્નિત વેદ
જસ રાવણુ મારે ઘર કે લેદ.

યહિ ચંચલ મન કે અધમ કામ
કહુ કળીર લજ રામ નામ.

૪૪

આંધર ગુણિ સુણિ લૈ જૈરી
તીની લોક મહી લાગી ઠગૌરી.

બ્રહ્મ હી ઠગ્યો નામ સંહારી
દેવન સહિત ઠગ્યો ત્રિપુરારી.

રાજ ઠગૌરી વિજયુ હી પરી
ચૌદહુ લવન કેર ચૌધરી.

આદિ અંત જેહિ સાહુ ન જાનિ,
તાકે ઠર તુમ કાહે માની.

જી જિતંગ તુમ જાતિ પતંગા
યમ ઘર કિહેહુ જીવ કે સંગા.

તપસ્વી તપસ્યાના રહસ્યમાં અને સન્યાસીઓ 'હું જ બ્રહ્મ છું' એમ કરતા મદમસ્ત રહેતા હોય છે.

મૌલવીઓ નમાજ પઢવામાં અને કાજીઓ ઇન્સાફ કરવામાં જ ફૂલેલા રહે છે

શુકદેવ, ઉદ્ધવ અને અકૂર પણ પોતાની રીતે (જ્ઞાન કે ભક્તિમાં) મસ્ત હતા અને હનુમાન પણ લાખી પૂછડીવાળા વાનરો સાથે (રામસેવામાં) મસ્ત હતા.

આમ આખો સંસાર માયાને લીધે ઉન્મત્ત અને ભાન ભૂલેલો છે. રાજા અહંકારમાં ભાન ભૂલેલા છે.

ભગવાનના ચરણની સેવામાં શિવ ભાન ભૂલેલા છે, તો આ કળિ-કાળમાં નામદેવ અને જયદેવ જેવા ભક્તો ભક્તિમાં ભાન ભૂલેલા છે.

વેદ, સ્મૃતિ વગેરે શાસ્ત્રો કહે છે કે એ જ (પ્રભુ) સત્ય છે, એ જ સત્ય છે એ સત્યને ન સમજીને માયાવશ થઈને ઉન્મત્ત રહેનાર રાવણને એનું જ ધર ફૂટી જતા મરવું પડ્યું.

આ બધાં ત્રયલ મનનાં અધમ કામ છે. માટે કપીઃ કહે છે કે હે ભાઈ, માયાના બ્રમમાં ન કસાતા તું રામનામનુ ભજન કર.

૪૪

આધળાઓના સમૂહને (દિખાય નહીં તેથી) જેમ આખી દુનિયા દુરમન જેવી લાગે, તેવી આ માયાપ્રપંચની વાત છે ત્રણે લોકમાં એનો ઠગારો પ્રપંચ આલ્યા જ કરે છે.

એણે બ્રહ્માને તેના નામને વિકૃત કરીને છેતર્યા છે અને શિવનેય ખીન્ન દેવો સાથે ઠગ્યા.

ચૌદે લોકના સ્વામી વિષ્ણુને પણ આ રાજમાયા લાગેલી જ છે

લલાલલા સજ્જનો પણ જેનો આદિ-અંત ઓળખી શકતા નથી, તેનાથી તું શા માટે કરે છે ?

એ ભારે મોટી છે અને તું ફૂલા જેવો તુચ્છ છે. એ તો જીવની સાથે જ વળગી જઈને એને છેક ચમરાજને ઘેર પહોચાડી દે છે.

નીમ કીટ જસ નીમ પિયારા,
 ખિસ કે અમૃત કહૈ જૈવારા,
 વિષ કે સંગ કવન ગુણ હોઈ,
 કિંચિત લાલ મૂલગો ખોઈ.
 વિષ અમૃત ગો એકહિ સાનિ,
 જિન જાના તિન વિષ કે માની.
 કહા લયે નર સુધ ખેસૂઝા
 જિન પરિચય જગ મૂઢ ન ખૂઝા.
 મતિ કે હીન કૌન ગુણ કહઈ
 લાલચ લાગે આશા રહઈ.
 મુઝા અહૈ મરિ જાહુગે મુઝે કિ બાજિ ઢોલ,
 સ્વપ્નસનેહી જગ લયા સહિ દાની રહ ખોલ.

૪૫

જરાસિધુ શિશુપાલ સંહારા
 સહસ અર્જુનૈ છલ સોં મારા;
 ખલછલ રાવણુસે ગયે ખીતી
 લંકા રહ કંચન કી લીતિ.
 દુર્યોધન અભિમાન હિં ગયઉ
 પાંડવ કેર મરમ નહીં પયઉ.
 માયા કે ડિલ ગે સખ રાજ
 ઉત્તમ મધ્યમ બાજન બાજ.
 સાંચ કવૈ વિત ધરની સમાના.
 યાકૌ જીવ પરતીતિ ન આના.
 કહાં લૌ કહૌ અચેતે ગયઉ
 ચેત-અચેત ઝગર એક લયઉ.
 ઈ માયા જગ મોહિની મોહિત્રી સખ જગ ધાય,
 હરિચંદ સત કે કારને ઘરઘર ગયો બિકાય.

કડવા લીમડામાં વસતા જીવડાને એ લીમડો જ પ્રિય લાગે તેમ મૂખ હોય તે જ (માયાના) વિષને અમૃત માને છે.

ઝેરના સેવનથી વળી શો લાભ હોય ? એમાં કદીક જરા સરખો લાભ દેખાય; પણ તેય લેવા જતાં આપણી સત્વર પત્તિ સમૂળગી ગુમાવી દેવી પડે છે.

કોઈ વખત ઝેર અને અમૃત દેખાવમાં તો એક સરખાં જ દેખાય છે, પરંતુ જેને જ્ઞાન થયું છે તે તો વિષને વિષરૂપે જ ઓળખી લે છે.

શુદ્ધિમાન લોકો પણ ભાનભૂલ્યા થઈ ગયા છે તેમાં આશ્ચર્ય શું ? આખું જગત જ એ માયાને વશ થઈને મૂઠ ને મોહવશ બની ગયેલું છે.

શુદ્ધિહીનને કહ્યા કરવાથી શો લાભ ? એ તો લાક્ષ્યવશ થઈને આશા રાખીને બેઠો હોય છે

મયાં હશે અથવા તો હવે પછી મરશે, પણ મયાં કે વિદ્યાયનાં દોષ વાગવાનાં હોય ? જગતનો સાથ તો સ્વપ્નામાં થયેલા સ્નેહ જેવો મિથ્યા જ નીવડે છે એ સત્યજ્ઞાનની વાત ઉદાર મહાપુરુષો કરી રહ્યા છે

૪૫

આ માયાએ જ જરાસંધ અને શિશુપાલને માર્યા છે અને સહસ્તાશ્રુતને છળ કરીને એણે જ સંહાર્યો છે.

ભારે છળકપટથી એ રાવણ પાસે પહોંચી ગઈ એટલે તો એ સોનાની સંકામાં પણ ડરતો હતો.

દુર્યોધન પાંડવોની શુભનિષ્ઠાના રહસ્યને સમજ્યો જ નહીં, એટલે તો અભિમાનમાં રહીને એ પણ પાયમાલ થયો.

જેના નામનાં, ઉત્તમ મધ્યમ બધાએ સ્તુતિ-ગાન કરતા હતા તેવા બધાએ રાજાઓ માયાનાં બચ્ચાં જેવા હતા-ન હતા થઈ ગયા.

સાચું જ કહેલું છે કે ચેતનરૂપી ધન તો ધરતી જેવું વ્યાપક છે, પરંતુ જીવ એમાં વિશ્વાસ કરતો નથી, એટલે શું કહું ?

ક્યાં સુધી અજ્ઞાનમાં જ સમય વહી ગયો ? આમ જ ચેતન-અચેતનનો એક મોટો ઝઘડો ઊભો થઈ ગયો છે.

આ માયા તો જગમોહિની છે. એણે તો દોડી દોડીને આખાએ વિશ્વને મોહવશ કરી રાખ્યું છે. એના સકળમાં ન ફસાવાથી, સત્યને કારણે રાજ્ય હરિશ્ચંદ્રને વેચાઈને ઘેરઘેર ભટકવું પડ્યું હતું !

૪૬

યા માયા રઘુનાથ કી ખૌરી ખેલન ચલિ અહેરા હો,
ચતુર ચિકનિયા ચુનિચુનિ ચારૈ કાહુ ન રાખે નેરા હો.

મૌની ખીર નિગંબર મારે ધ્યાન ધરે તે જોગી હો,
જંગલ મેં કે જંગમ મારે માયા કિનહુ ન લોગી હો.

વેદ પઠંતા પાંડે મારે પૂજા કરંતે સ્વામી હો,
અર્થ બિચારત પંડિત મારે બાંધ્યો સકલ લગામી હો.

શૃંગી ઋષિ બન ભીતર મારે શિર બ્રહ્મા કે ફેરી હો,
નાથ મછંદર ચલે પીઠ કે સિહુલ હૂં મેં જોરી હો.

સાક્ત કે ઘર કર્તા ધર્તા હરિભક્તન કી ચેરી હો,
કહૈ કબીર સુનો સંતો, જ્યોં આપૈ ત્યોં ફેરી હો.

૪૭

નાગિન ને પૈદા કિયા નાગિન ડંસિ ખાયા,
કોઈ કોઈ જન ભાગત ભયે. શુરુસરન તકાયા.

શૃંગિ ઋષિ ભાગત ભયે બન માં બસે બાઈ,
આગે નાગિની ગાસિ કે વોહિ ડંસિ ખાઈ.

નેનધારી શિવ બડે ભાગે કૈલાસા,
ભેતિરૂપ પરગટ ભાઈ પરબત પરકાસા.

સુર નર સુનિ જોગિ જતિ કોઈ બચન ન પાયા,
નોન તેલ દૂંદૈં નહીં કચ્ચે ધરિ ધરિ ખાયા.

નાગિન ડરપે સંત સે ઉહ્યાં નહિ જાવૈ,
કહૈ કબીર શુરુમંત્ર સે આપૈ મરિ જાવૈ.

૪૬

રઘુનાથજીની આ બાવરી માયા શિકાર કરવા નીકળી પડી છે. એ તો ચતુર છેલ્લખીલાને ચૂંટી ચૂંટીને મારે છે. કોઈને પણ એ પોતાનાં કરીને પોતાની પાસે તો રાખતી જ નથી.

એણે મોટા મોટા ધ્યાન ધરનારા મૌની દિગંબરા અને યોગીઓને પણ માર્યા છે. જંગલમાં જઈને સ્થિર થનાર આચાર્યોને પણ એણે હણ્યા છે. માયા કોનો ભોગ નથી લેતી ?

વેદપાઠ કરતા પડિનેા અને પૂજાપાઠ કરતા સ્વામીઓને પણ એણે ભરખ્યા છે. શાસ્ત્રાર્થની ચર્ચા કરતા વિદ્વાનોને પણ એણે પટક્યા છે. બધાંયને માયાએ પોતાની લગામથી બાંધેલા છે.

એણે જ બ્રહ્માની મતિ બ્રષ્ટ કરી દીધી હતી અને વનમાં રહેતા શુગી ઋષિને પણ એણે જ મહાત કર્યા હતા. ગુરુ મત્સ્યેન્દ્રનાથ આગળ એ ગઈ ત્યારે તે પીઠ ફેરવીને હારી ગયા. અતે સિ હવેદ્વિપ લંકામાં એને (ગોરખનાથે) પકડીને કુબાવી દીધી (અને ગુરુને આસક્તિમાંથી મુક્ત કર્યાં).

આ (વામનાગીર્ણ) શક્તિ પદ્મનાભના ઘરમાં તો એ માયા જ કર્તા હોઈ હોય છે. હરિભક્તોને ત્યાં પણ એ સેવિકા-દાસી બનીને પહોંચી જ હોય છે. કબીર કહે છે કે હે સતો ! એને તો જેવી આવે તેવી જ પાછી કાઢી મૂકે.

૪૭

(માયારૂપી) નાગણે જ સૌને સંભ્યા છે અને એ જ બધાને કરડીને ખાઈ રહી છે. એમાંથી સદ્ગુરુનું શરણ લેનારા કોઈક જ ભાગી જઈ શકે છે.

(આ માયાનાગણની ચૂડમાંથી) ભાગતા ભાગતા શુગી ઋષિ છેક જંગલમાં જઈને વસ્યા તો ત્યાં પણ આ નાગણે આગળથી દોડીને એમને પકડ્યા અને કરડીને ખાઈ ગઈ.

નિયમ પાળનાર મહાદેવ શકરજી ભાગીને છેક કૈલાસધામ પહોંચ્યા, તો ત્યાં પર્વતમાં એ જ્યોતિરૂપે પ્રગટ થઈ અને પર્વતને પ્રકાશમય કરી નાખ્યો અરે ! સુર, નર, સુનિ, યોગી, યતિ કોઈ એનાથી બચી શક્યું નથી. પોતાના શિકારને ખાવા માટે એને મીઠા તેલની જરૂર જ નથી. એ તો બધાને કાપ્યા જ પકડીને ખાઈ જાય છે.

આ ભયંકર નાગણે એક માત્ર સતથી રહે છે. સતની આગળ એ નથી જતી. કબીર કહે છે કે ગુરુમંત્રના પ્રતાપથી તે આપોઆપ જ મરી જાય છે.

-૪૮

ખૂઝહું પડિત કરહું : વિચારી 'ચુરુષ' અહૈ' 'કિ નારી.
 આદાણ કે ઘર આદાણ હોતી ચોણી કે ઘર ચેલી,
 કલમા પઢિ પઢિ ભઈ તુરકિની કલિ મેં રહે અકેલી.
 બર નહીં બરૈ ખ્યાહ નહીં કરૈ પુત્ર જન્મ હોંનિહારી,
 ફવારે મડે એક નહિ છાંડે અબહિ આદિ કુંવારી.
 ત્રહૈ ન મૈકે બાય સસુરે સાંઈ સંગ ન સોવૈ,
 કહ કળીર વહ ગુગગુગ જીવૈ બતિ-પાંતિ કલ ખોવૈ.

૪૯

તુમ ખૂઝહું પડિત કૌન નારિ,
 'કોઈ નાહિ' બિઆહલ રહ કુંઆરિ.
 અહિ સખ દેવન મિલિ હરિહિ દીન્હ
 'તેહિં ચારો' ચુગ હરિસંગ દીન્હ.
 ચહ પ્રથમહિ પદ્મિની રૂપ આય,
 હૈ સાપિની સખ જગ દેખી ખાણ.
 ચા બર ચુવતી 'વે બર નાહ
 અંતિ 'તેજ તિયા હૈ રૈનિ તાહ..
 કહ કળીર સખ જગ વિચારી.
 'ચહ અપજે બલકવૈ રહે મારિ.

-૫૦

કર પલ્લવ કે બલ ખેલ નારિ
 પડિત ભે હોય સો લે વિચારી.

૪૮

હે પંડિતો ! સમજીને વિચારી તો જુઓ કે એ (માયા) પુરુષ હશે કે નારી ?
બ્રાહ્મણના ઘરમાં એ બ્રાહ્મણી થઈ જાય છે, યોગીને ત્યાં એ એલી બની જાય છે અને કલ્યા પટ્ટી પટ્ટીને એ બીબી બની જાય છે. આ કલિકાલમાં એ બધે આમ એકલી જ ફરતી ફરે છે.

એ કોઈ પતિને વરતી નથી કે લગ્ન પણ કરતી નથી, અને તો એ એ પુત્રને જન્મ આપે છે ! એણે તો કુંવારી હોવા છતાં સૌને વશમાં કર્યા છે. કોઈનેય છોડ્યા નથી. પણ મૂળથી એ હજી કુંવારી જ છે.

એ અનાદિ હોવાથી પિયરમાં રહેતી નથી ને (સમસ્ત જગત જ એનું પતિગૃહ હોવાથી)-એ બીજા કંઈ સાસરેય જતી નથી, અને પોતાના સ્વામી સાથે પણ એ શયન કરતી નથી. કબીર કહે છે કે પોતાની ન્યાત, જગત ને કુળ ખોનાર એ માયા યુગો સુધી જીવતી રહે છે.

૪૯

હે પંડિત ! એ કંઈ નારી છે તે સમજો. એ કોઈને પરણી નથી, એ કુંવારી જ રહી છે એટલે કે તે વિધિપૂર્વક કોઈની પત્ની થઈ નથી.

એને બધા દેવોએ મળીને ભગવાનને સોંપી છે એટલે જ ચારે યુગમાં ભગવાને એને સાથે રાખી છે.

સૌથી પહેલાં તો એ સુંદર પંચિની રૂપે આવે છે ને પછી (સૌને વશ કરીને) સાપણ થઈને આખી દુનિયાને ભરખી જતી દેખાય છે.

આ (માયા) યુવતી સુંદર છે. અને એના પ્રાંતિ (ભગવાન) સુંદર છે. તેથી એ નારી એમને કાંઈ સદાયે અભિમાનમાં જ રહેતી હોય છે.

કબીર કહે છે કે આ (માયાશ્રી) ખારી તો આખી દુનિયાને ગ્રિય છે. પણ એ તો પોતાનાં જ બચ્ચાને ખારીને જીવતી રહે છે. (કારણ કે જન્મ-મૃત્યુના લવચકમાં પડેલા જીવો વસ્તુતઃ માયાને કારણે જ નાશવત શરીરાદિને આત્મા માનીને કુખી થાય છે અને વારંવાર જન્મ મરણના ચક્રમાં પડે છે. આમ આ માયા પોતાનાં જ બાળકોને ખારી રહી છે.)

૫૦

આ (માયાશ્રી) નારી પોતાના કર-પદ્મવના જોરે જગતમાં ખેંચી રહી છે. જે પંડિત હોય તે સમજી લે કે આ નારી કોણ છે ?

કપરા નહીં' પહિરે રહુ ઉધારિ
નિરજીવૈ સો ધન અતિ પિયારી.

ઉલટી પલટી બાજે સો તાર
કાહુહિ મારૈ કાહુહિ ઉબાર.

કહુ કપીર દાસન કે દાસ
કાહુહિ સુખ દૈ કાહુહિ ઉદાસ.

૫૧

સંતો યક અચરજ ભો ભાઈ
કહોં તો કેા પતિયાઈ.

એક પુરુષ એક હૈ નારી
તાકર કરહું વિચારા,

એકૈ અંડ સકલ ચૌરાસી
ભર્મ ભૂલા સંસારા.

એકૈ નારી જલ પસારા.
જગ મેં લયા અંદેસા,

ખોજત કાહુ અંત ન પાયા,
બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેસા.

નાગ ફાંસ લીન્હે ઘટ ભીતર
મૂસિ સકલ જગ ખાઈ,

જ્ઞાન ખડગ, ખિન સખ જગ જૂઝે
પકરિ કાહુ નહિ પાઈ.

આપુહિ મૂલ ફૂલ ફૂલવારિ
આપુહિ ચુનિચુનિ ખાઈ,

કહુ કપીર તેઈ જન ઉબરે
જેહિ શુરુ લિયો જગાઈ.

*

*

*

એ કપડાં પહેરતી નથી. ઉઘાડી જ ફેરે છે (એને લાજ શરમ નથી)
નિર્જીવને પણ આ માયાનારી અતિ પ્રિય વ્યક્તિ જેવી લાગે છે.

એના વાજિત્રના તાર એ એવા તો ઊઘા છતા વગાડે છે કે એના
પ્રભાવથી એ કોઈને મારે છે તો કોઈને તારે છે

પ્રભુના દાસનો પણ દાસ કબીર કહે છે કે એ કોઈને મુખ દે છે તો
કોઈને દુઃખ !

૫૧

સંતો ! મેં એક ભારે અચરજ જોયું છે કહું તો કોણ વિશ્વાસ કરશે ?

જુઓ, એક છે પુરુષ ને એક છે નારી. એમની આ વાત વિશે જરા
વિચાર તો કરી જુઓ !

એક જ અંશખીજમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી આ ચોર્યાશી લાખ ચોનિનો
આખો સસાર ભાનભૂલ્યો ભ્રમમાં ભટકે છે !

તેનું કારણ એ છે કે (માયારૂપી) આ એક જ નારીએ એવી તો જળ
પાથરી છે કે આખા જગતમાં ફિકર થઈ પડી છે !

એને શોધવા જતાં તો અહ્મા, વિખ્ખુ, મહેશ કે કોઈ પણ એનો
પાર પામી શક્યા નથી.

એણે આ સમગ્ર પિંડ અહ્માડને પોતાનાં નાગપાશનાં બધનથી જકડી
લીધાં છે. બધાને આમ બાંધીને પછી છેતરપિંડી કરીને આખા જગતનો તે
કોળિયો કરી જાય છે.

આખો સસાર જાનરૂપી તેજસ્વી ખડ્ગ લીધાં વિના જ એને પકડવા મથે
છે. એ કોઈનાથી મહાત થતી નથી !

એ પોતે જ પોતાનાં મૂળ, દૂધ અને આખી (વિશ્વરૂપી) સુંદર
કૂલવાડીને ચૂંટીને ભરખી જાય છે.

કબીર કહે છે કે (એની આ સંહારલીલામાંથી) એ જ લોકો ભીગરી
શકે છે કે જેમને સદ્ગુણો (આત્મજ્ઞાનના બોધથી) સમયસર જાગૃત કરી દીધા છે.

જગત ઉત્પત્તિ

પર

જીવરૂપ થક અંતર બાસા અંતર જ્યોતિ કીન પરગાસા.

ઈચ્છારૂપ નારિ અવતરી તાસુ નામ ગાયત્રી ધરી.
તેહિ નારી કે પુત તીન ભયઉ પ્રદ્યા વિષ્ણુ શંભુ નામ ધરેઉ.

તમ પ્રદ્યા પૂછત મહતારી, કેા તોર પુરુષ કાકર તુમ નારી,
તુમ હમ હમ તુમ ઔર ન કોઈ તુમ મોર પુરુષ હમૈ તોર જોઈ.

બાપ-પૂત કી નારિ એક-એકૈ માય બિઆય,
દિગ્યો ન પૂત સપૂત અસ બાપૈ ચીન્હૈ ધાય.

પૃ૩

અંતર જ્યોતિ શબ્દ થક નારી, હરિ પ્રદ્યા તાકે ત્રિપુરારિ.
બખરી એક બિધાતૈ કીન્હા, ચૌદહ ઠહર પાટિ સો લીન્હા.

હરિ હર પ્રદ્યા મહ તા નાઈ, તે પુની તીન બસાવલ ગાઈ.
તે પુનિ રચિનિ ખંડ ખંડ પ્રદ્યાંડા, છ દર્શન છાનબે સખંડા.

પેટ હિ કાહુ ન બેદ પઢાયા, સુનતિ કરાય તુરક નહિ આયા.
નારી ગોચિત ગર્ભ પ્રસૂતિ, સ્વાંગ ધરૈ બહુતૈ કરતુવી.

તહિયા હમ તુમ એકૈ લોહુ, એકૈ પ્રાણ બિયાથલ મોહુ.
એકૈ જની જના સંસારા, કૌન જ્ઞાન તે ભયો નિનારા.

જગત ઉત્પત્તિ

૫૨

(જગત) એ એક જીવરૂપે બ્રહ્મમાં નિવાસ કરતુ હતું. એને બ્રહ્મની અંતર-જ્યોતિએ પ્રકાશિત કર્યું.

ત્યાર પછી ઇચ્છારૂપી એક નારી અવવરી અને એતું નામ ગાયત્રી રાખ્યું. એ નારીને ત્રણ પુત્રો થયા તેમનાં નામ બ્રહ્મા, વિશ્ણુ અને શંકર પડ્યાં.

ત્યારે (સર્જનશીલ દેવતા) બ્રહ્માએ પૂછ્યું કે મા ! તારો પુરુષ (સ્વામી) કોણ છે અને તું કેની નારી છે ? તો એમને જવાબ મળ્યો, “તું ને હું અને હું ને તું એ સિવાય બીજું કોઈ અહીં છે જ નહીં. તું જ મારો પુરુષ અને હું જ તારી પત્ની !”

આમ આપ-એટાની એક જ નાર અને તેય પાછા એક જ માએ એમને પેદા કર્યાં. એવો કોઈ સપૂત જન્મ્યો. જોયો નથી કે જેણે જન્મતાં જ બીજા કશાય દુન્યવી ત્રિપથમાં લક્ષ્ય ન દોડાવતા દોડીને બાપને (પરમાત્માને), બાળખી લીધો હોય !

૫૩

શબ્દબ્રહ્મમય અતરજ્યોતિ સ્વરૂપ એક નારી છે. વિશ્ણુ, બ્રહ્મા અને ત્રિપુરારિ શંકર એના જ (સર્જેલા દેવો) છે. વિષાતાએ એક માટી વખાર જેવું આ ત્રિથ બધું કરી દીધું છે અને એના ચૌદ મજલા જેવા ચૌદ લોક રચી દીધા છે

તેમાં વળી હરિ, હર અને બ્રહ્મા એ ત્રણ દેવતાઓના જે નામ છે તેમણે ત્રણ (લોકરૂપ) નગરો વસાવ્યા છે. તે પછી બ્રહ્માંડના બધા ખંડો રચાયા એ બધી ખટપટની ચર્ચા હ ઈર્ષનશાઓ કરે છે.

કોઈ હિંદુને પેટમાં જ વેદ લાણાવ્યા નથી કે કોઈ મુસ્લિમ સુન્નત કરાવેલો જન્મ્યો નથી. નારીએ શરીર વડે ગર્ભને જન્મ દીધો અને પછી જન્મેલા-ઓએ ઘણી જાતનાસ્વાંગ ધારણ કરીને સંસારના ભાતભાતનાં કામ કર્યાં છે.

અમે ને તમે (ત્યાં સૂળમાં તો) એક જ લોહીનાં છીએ. એક જ પ્રાણ-માંથી આપણે સૌ ઉદ્ભવ્યાં છીએ. એક જ જનેતાએ આખા સંસારને જન્મ આપ્યો છે. કયા જાનને આધારે આ બધું જુદું જુદું ગણી શકાય ?

અવગતિ કી ગતિ કાહુ ન જાનિ એક જીભ કિત કહૌં બખાની
જો મુખ હોય જીભ દસ લાખા તો કોઈ આઈ મહંતૌ લાખા.

કહંહિં કબીર પુકારિ કે ઈ લેઉ બ્યવહાર,
રામરામ જાને બિના બૂડિ મૂઆ સંસાર.

૫૪

પ્રથમ આરંભ કૌન કે લાજી દ્વસર પ્રગટ કીન સો કાંઈ.
પ્રગટે બ્રહ્મ વિષ્ણુ શિવશક્તિ પ્રથમે ભક્તિ કીન્હુ જિવ ઉકિત.
પ્રગટિ પવન પાની ઔ છાયા, બહુ વિસ્તર હૂવૈ પ્રગટિ માયા.
પ્રગટે અંડપિંડ બ્રહ્મંડા પૃથવી પ્રગટ કીન્હુ નવ ખંડા.
પ્રગટે સિંધ સાધક સંન્યાસી યે સખ લાગિ રહે અબિનાસી.
પ્રગટે સુર નર મુનિ સખ ગારી તેજી ખોજિ પરે સખ હારી.

જીઉ સિઉ સખ પ્રગટે વૈ ઠાકુર સખ દાસ,
કબીર ઔર જાનૈ નહીં રામનામ કી આસ.

૫૫

પ્રથમ એક જો આવૈ આપ, નિરાકાર, નિરગુન, નિરબંધ,
નહિં તખ ભૂમિ પવન અકાસા, નહિં તખ પાવક નીર નિવાસા.
નહિં તખ પાંચ તત્ત્વ ગુન તીનિ, નહિં તખ સૃષ્ટિ માયા કીની,
નહિં તખ આદિ અંત મધ તારા, નહિં તખ અંધધુંધ ઉજિયારા.
નહિં તખ બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેસા, નહિં તખ સૂરજ આંદ ગનેસા,

આ સત્યજ્ઞાનની ગહન ગતિની કોઈનેય પૂરી સમજ પડતી નથી. એ વિષે આ એક જ જીભથી કહી કહીને કેટલું કહેવાય ? જો દસ લાખ મોઢાં અને જીભ હોય તો વળી કોઈ સત-મહતની ભાષામાં સમજાવીને કહી શકીએ.

કપીર તો પોકાર કરીને કહે છે કે વ્યવહારમાં એક વાત સમજી લેવી જોઈએ કે રામને જાણ્યા વિના આ આખોયે સંસાર ડૂબી મરે છે.

૫૪

હે ભાઈ, આરંભમા પહેલું કોણુ પ્રગટ થયું ? અને ત્યાર પછી તે સ્થાને બીજા કોણુ સર્જન થયું ?

પ્રથમ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શિવ શક્તિસહિત પ્રગટ થયા અને જીવે એમની ભક્તિ કરવા માંડી.

પછી પવન, પાણી અને જાયાનો ઉદ્ભવ થયો અને માયાનો વિસ્તાર-પૂર્વક અવિર્ભાવ થયો.

ત્યાર પછી બીજ, પિંડ, બ્રહ્માંડ એ બધું પ્રગટ થયું અને પૃથ્વી પ્રગટ થતાં તેની ઉપરના નવ ખડોની રચના થઈ

તે ઉપરાંત સિદ્ધો, સાધકો તથા સન્યાસીઓ પણ અવતર્યાં અને એ બધા તો અવિનાશી પરમાત્માને જ વળગી રહ્યા.

આ વિશ્વરૂપી ઝાડીમાં અનેક સુર, નર, યુનિ પ્રગટ થયાં છે અને એમની શોધમાં જ બીજા બધા જીવો ભૂંડા પડે છે.

જીવ ને શિવ બધા જ આમ પ્રગટ થયા છે પણ સર્વના માલિક તો એક પરમાત્મા જ છે અને બીજા બધા જ એના સેવક છે આ બધામાં કપીરને તો બીજી કશી જ ખબર નથી એને તો કેવળ રામનામની જ આશા છે.

૫૫

સૌથી પ્રથમ તો જે સ્વયં પ્રગટે છે તે નિરાકાર, નિર્ગુણ અને નિશ્ચલ એવું તત્ત્વ એક જ છે.

ત્યારે તો પૃથ્વી, પવન કે આકાશ ન હતાં તેમજ પાવક, પાણી કે આ બધા નિવાસસ્થાનો ન હતાં

તે કાળે તો પંચતત્ત્વો કે ત્રણ ગુણોનું અસ્તિત્વ ન હતું તે વખતે તો માયાએ પોતાની અપાર સૃષ્ટિનું સર્જન પણ કરેલું ન હતું

એ સમયે આદિ, મધ્ય કે અંતરૂપે કાળની વિભક્ત ગણના પણ ન હતી કે અધકાર અને પ્રકાશનાં ઢંઢ પણ ન હતાં

અરે ! ત્યારે તો બ્રહ્મા, વિષ્ણુ ને મહેશ કે પછી સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા અને ગણેશ પણ ન હતા

રચક :

કપીર વચનાવલી.

નહિં તખ મચ્છ કચ્છ વારાહક, નહિં તખ લાહોં કશુન માહા.
નહિં તખ કંસ કૃષ્ણ અલિખામન, નહિં તખ રઘુપતિ નહિં તખ રાવન.
નહિં તખ સરયુન સકલ પસારા, નહિં તખ ધારે દસ અવતારા.
નહિં તખ સરસતિ જમુના ગંગા, નહિં તખ સાગર સમુદ્ર તરંગા,
નહિં તખ તીરથ ત્રત જપ પૂજા, નહિં તખ દેવ દૈત અરુ દૂજા.
નહિં તખ પાપયુન ગુરુસીખા, નહિં તખ પઠના ગુનના લીખા,
નહિં તખ વિદ્યા બેદ પુરાના, નહિં તખ ભયે ક્રોધ કુરાના.

કહે કપીર વિચારિ કે તખ કુછ કિરિતિમ નાહી,
પરમ પુરુષ તહ આપહિં અગમ અગોચર માહી.

૫૬

કરતા એક અગમ હૈ આપ, વાકે કોઈ માય ન બાપ.
કરતા કે નહિ બધુ ઔ નારી, સદા અખંડિત અગમ અપારી.
કરતા કછુ ખાવ નહીં પીવૈ કરતા કબહું મરૈ ન છવૈ.
કરતા કે કુછ રૂપ ન રેખા કરતા કે કુછ બરન ન લેખા.
તાકે ભત ગોત કછુ નાહી, મહિમા બરનિ ન બય મો પાહી.
રૂપ અરૂપ નહીં તેહિં નાંઈ; બર્ન અબર્ન નહીં તેહિં ઠાઈ.

કહે કપીર વિચારિ કે જાકે બર્ન ન ગાંવ,
નિરાકાર ઔ નિર્ગુના હૈ પૂરન સખ ઠાંવ.

મત્સ્ય, કૂર્મ કે વરાહ જેવા કોઈ અવતારે ન હતા અને ભાદ્રવેા કે ફાગણ જેવા કાળ ગણતરીના મહિના પણ ન હતા.

કંસ, કૃષ્ણ, બલિરાજા ને વામન અને રઘુપતિરામ કે રાજા રાવણ પણ ન હતા.

એ સમયે તો સદૃશ્યનો આ બધો કશો જ વિસ્તાર ન હતો અને દશ અવતાર પણ થયા ન હતા.

તેમ જ આ ગંગા, યમુના અને સરસ્વતી નદીઓ અને સાગર કે એના મોટા તરંગોય ન હતાં.

જગતમાં ત્યારે તો તીર્થ, વ્રત, યજ્ઞ, પૂજા જેવું કંઈ જ ન હતું. દેવો અને દાનવો જેવું કોઈ બીજું હતું જ નહીં.

પાપ કે પુણ્ય, ગુરુ કે શિષ્ય પણ ન હતા અને લાણવું-ગણવું કે લખવું-વાંચવું એવું કંઈયે હતું જ નહીં.

ત્યારે તો વિદ્યા કે વેદ કે પુરાણો પણ ન હતાં તેમ જ કુરાન કે એવા બીજા ધર્મગ્રંથો પણ થયા ન હતા.

કબીર પૂરેપૂરું સમજીને કહે છે કે એ આદિકાળમાં આવું બધું કૃત્રિમ કંઈ જ ન હતું. અગમ અગોચરમાં પરમ પુરુષ પરબ્રહ્મ જ સ્વયં સર્વત્ર વિદ્યમાન રહ્યા હતા.

૫૬

સમગ્ર બ્રહ્માંડનો કર્તા એક જ છે અને તે અગમ અને સ્વયંભૂ જ છે. એને કોઈ મા કે બાપ નથી.

એને કોઈ બાધુ, બાધવ કે નારી નથી એ તો નિત્ય, અખંડ, અગમ્ય અને અપાર છે.

એ કર્તા પ્રભુ તો કંઈ ખાય નહીં, કંઈ પીએ નહીં; એને નથી જીવન કે નથી મરણ !

અરે, આ કર્તાપ્રભુને કોઈ વિશિષ્ટ રૂપ, રંગ, આકાર કે વેશ પણ નથી.

એને કોઈ ન્યાત, જાત કે ગોત્ર નથી એનો અકળ મહિમા મારાથી વર્ણવી શકાતો નથી.

એ રૂપધારી કે અરૂપ નામથી પણ ઓળખાતો નથી. એને કોઈ ખાસ નામઠામ નથી કે એને કોઈ રંગરૂપ નથી.

કબીર પૂરેપૂરું સમજીને કહે છે કે જેને રંગ, રૂપ કે રહેવાનું ગામઠામ નથી એવા આ નિરાકાર અને નિર્ગુણ પરમાત્મા તો સર્વદા સર્વ સ્થળે સભર જ છે.

૫૭

કરતા કિરિતમ બાણ લાઈ, ઓમકાર તે સૃષ્ટિ ઉપાઈ.
 પાંચ તત્ત્વ તીનોં ગુન સાબળ તાતે સખ કિરિતમ ઉપરાબળ.
 કિરિતમ ધરતી ઔર અકાસ કિરિતમ સૂર ચંદ પરકાસ.
 કિરિતમ માંચ તત્ત્વ ગુન તીનિ કિરિતમ સૃષ્ટિ જુ માયા કીની.
 કિરિતમ આદિ અંત મધ તારા, કિરિતમ અંધ કૂપ ઉજિયારા.
 કિરિતમ સરગુન સકલ પસારા કિરિતમ કહિયે દસ અવતારા.
 કિરિતમ કંસ ઔર બલિ બામન, કિરિતમ રઘુપતિ કિરિતમ રાવન.
 કિરિતમ કચ્છ મચ્છ વારાહા, કિરિતમ ભાદૌ કાગુન માહા.
 કિરિતમ સહર સમુદ્ર તરંગા કિરિતમ સરસતી જમુના ગંગા.
 કરતિમ ઇસમૃત બેદ પુરાના, કિરિતમ કાળ કતેબ કુરાના.
 કરતિ બેગ બે પાવત પૂજા, કિરિતમ દેવ દેવી બે દૂજા.
 કિરિતમ પાપ પુનન ગુરુસીખા, કિરિતમ પઢના ગુનના સીખા.

કહૈ કંબીર વિચારિ કૈ કૃતિમ ન કરતા હોય,
 ચહ સખ બાણ કૃતિમ હૈ સાંચ સુનો સખ કોય.

૫૮

કરતા એક ઔર સખ બાણ ના કોઈ પીર મસાયખ કાળ.
 બાણ બદ્દા વિષ્ણુ મહેસા બાણ ઇન્દર ચંદ ગણેસા.
 બાણ જલથલ સકલ જહાના બાણ જાન જમીં અસમાના.

પ્રાં

પરમાત્માએ આ સૃષ્ટિરૂપ કૃત્રિમ જાદુખેલ કરેલો છે અને ઉચ્ચકારમાંથી (શબ્દબ્રહ્માંથી) આ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી છે.

આ પંચતત્ત્વ અને ત્રણ ગુણની સામગ્રીમાંથી બધોયે કૃત્રિમ ખેલ ખડો કર્યો છે.

આ ધરતી ને આકાશ તેમ જ આ ચંદ્ર, સૂર્ય અને પ્રકાશ એ બધું જ કૃત્રિમ છે

પંચતત્ત્વો અને ત્રણ ગુણ તે પણ બનાવટ જ છે. એણે આ સમગ્ર કૃત્રિમ સૃષ્ટિની માયા રચી છે.

આદિ, મધ્ય અને અંત એ (કાળવિભાગો) પણ કૃત્રિમ છે અને અંધારો દેવો કે વ્યજવાળાના ઓધ પણ બનાવટી જ છે

સગુણનો આ સર્વ પસારો તેમ જ તેમાં થતા દસ અવતારો પણ કૃત્રિમ છે.

કસ તેમ જ બલિરાગ અને વામન તથા રઘુપતિ ગમ અને રાવણ પણ કૃત્રિમ છે

મત્સ્ય, કર્મ અને વરાહ પણ કૃત્રિમ અને ભાસ્કરો તેમ જ કાગણ વગેરે કાળગણના કરવાના મહિના પણ કૃત્રિમ છે

આ શહેરો ને સમુદ્રના તરંગો તથા ગંગા, યમુના ને સરસ્વતી એ બધાં જ કૃત્રિમ છે.

સ્મૃતિઓ, વેદપુગણો નેમ જ કાજી, કુરાન અને ખીજા ધર્મગ્રંથો એ બધુંયે કૃત્રિમ છે.

પૂજા સીકારતા જોગી તથા ખીજા દેવદેવી એ બધા પણ કૃત્રિમ છે.

પાપ-પુણ્ય અને ગુરુ-શિષ્ય પણ કૃત્રિમ જ છે. આ લાણીયું ગણવું વગેરે શિક્ષણ પણ બનાવટી જ છે

પણ કબીર પ્રેપરું સમજી વિચારીને કહે છે કે પરમાત્મા (ડાં) કદી પણ કૃત્રિમ ના હોઈ શકે એણે રચેલો આ બધો ખેલ જ કૃત્રિમ છે. એ સાચા જ્ઞાનની વાત સૌ કોઈ સાલણી લે

૫૮

અખડ અને સત્ય તો એક પરમાત્મા જ છે, બાકી ખીજો બધો જ ખતમ થનારો ખેલ છે.

અહીં કોઈ પીર, પૈગંબર કે કાજી સાચા નથી. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ તેમ જ ઇન્દ્ર, ચંદ્ર અને ગણેશ એ બધોયે પ્રભુનો ખેલ જ છે.

જળ, સ્થળ અને આખી દુનિયા તેમ જ બધા જીવ, જમીન ને આસમાન બધું જ એ બાજીગરનો ખેલ છે.

બાણ બરનોં ઇસ્મૃતિ બેદા બાણગર કા લખૈ ન લેદા.

બાણ સિધ સાધક શુરુ-સિખા જહાં તહાં યહ બાણ દીખા.

બાણ જોગ જસ મત પૂજા બાણ દેવી દેવલ દૂખ.

બાણ તીરથ મત આચારા બાણ જોગ જસ વ્યવહારા.

બાણ જલથલ સકલ કિવાઈ બાણ સોં બાણ લિપટાઈ.

બાણ કા યહ સકલ પસારા બાણ માંહિ રહે સંસારા.

કહ કબીર સખ બાણ માંહીં, બાણગર કો ચીન્હૈ નાહીં.

*

*

મનમહિમા

૫૯

સંતો, યહ મન હૈ બડ બલિમ.
જસોં મનસોં કામ પરો હૈ તિસહી હૂવૈ હૈ માલુમ.

મન કારણ હી ઇનકી છાયા તેહિ છાયા મેં અટકે,
નિરશુન સરશુન મન કી બાણ ખરે સચાને લટકે.

મનહિ ચૌદહ લોક બનાયા પાંચ તત્ત શુણ કીન્હે,
તીન લોક જીવન વસ કીન્હે પરે ન કાહૂ ચીન્હે.

જો કોઈ કહ હમ મન કો મારા બડે રૂપ ન રેખા,
છિન છિન મે કિતનો રંગ લાવૈ જે સપનેહુ નહિં દેખા.

આ ચાર વર્ણો અને સ્મૃતિ, વેદ વગેરે શાસ્ત્રો કૃત્રિમ ખેલરૂપ હોવાથી તેમનો ખેલ કરનારનું સાચુ રહસ્ય સમજાતું નથી.

સિદ્ધો, સાધકો અને ગુરુ તેમ જ એવા આ ખેલનાં જ સોગઠાં છે. જ્યાં જુઓ ત્યાં આ ખેલ જ દેખાશે !

યોગ, યજ્ઞ, યન અને પૂજા એ બધું જ ખેલ છે; તેમ જ સર્વ દેવ, દેવી અને દેવળ પણ પ્રભુની જ ખેલખાજ છે

તીર્થયાત્રા, વ્રતનિયમો, એવા બાહ્યાચારો તથા યોગ, યજ્ઞ વગેરે ધાર્મિક વ્યવહારો પણ કૃત્રિમ છે.

આ જળ, સ્થળ બધું જ એ ખેલખાજના અંગરૂપ છે. અરે ! આ તો ખેલમાં ખેલ લપેટેલો છે !

આ ખેલનો જ બધો વિસ્તાર છે. આખોયે સસાર એ બાજીગરના ખેલમાં ખેલી રહ્યો છે.

કપીર કહે છે કે અરેરે ! આ બધાંયે લોકો ખેલના જાદુમાં જ પડી ગયા છે. કોઈ એ પરમ જાદુગરને તો ઓળખતું જ નથી !

*

*

*

મનમહિમા

૫૯

હે સતો ! આ મન બહુ જાલિમ છે. આ હકીકતની જાણ તો જોને એની સાથે (એને જ જીતવાનું) કામ પડ્યું છે, તેને જ થતી હોય છે.

મનના કારણને લીધે જ પ્રભુથી ભેદભાવ રહે છે. માયાનો પડછાયો પડેલો છે અને બધા જીવો એમણે સર્જેલી માયા-છાયાના ભ્રમમાં જ અટવાઈ પડ્યા છે આ નિર્ગુણ ને સગુણનો ખેલ પણ મનનું જ સર્જન છે એમાં તો ભલભલા શાસ્ત્રો પણ અટવાયા કરે છે.

આ મને જ ચૈદ લોક રચ્યા છે અને પચતત્ત્વ અને ત્રણ ગુણો ઉત્પન્ન કર્યા છે. ત્રણે લોકના જીવનને એણે પોતાને વશ કરી લીધા છે, પણ કોઈ નેય એની ખબર પડતી નથી.

જો કોઈ કહે કે અમે મનને જીત્યું તો શું સમજવું ? મનને કોઈ નિશ્ચિત રૂપ, રેખા કે આકૃતિ નથી સ્વપ્નામાંયે ન જોયા હોય તેવા કેટલાયે પ્રકારના રંગો એ ધડીધડીમાં ધારણ કરે છે

રાસાતલ બક ઇસ બ્રહ્મંડા સખ પર અદલ ચલાવે,
 પટરસ મેં લોગા મન રાજા સો કેસે કે પાવે.
 સખડે ઉપર નામ નિરચર તહં દૈં મન કે રાખે,
 તખ મન કી ગતિ જાનિ પરૈ યહ સત કચીર મુખ લાખે.

*

*

*

નિર્વાણપદ

૬૦

પંડિત સોધિ કહૌ સમુજાઈ, જાતે આવાગવન નસાઈ.
 અર્થ ધર્મ ઔ કામ મોક્ષ ફલ, કૌન દિસા બસ લાઈ.
 ઉત્તર દક્ષિન પૂરબ પચ્છિમ સરગ પતાલહિ માંહે,
 બિન ગોપાલ ઠૌર નહિં કતહૂં નરક જાત ધૌં કાહે.
 અનજાને કો નરક સરગ હૈ હરિ જાને કો નાહીં.
 જેહિ ડર કો સખ લોગ ડરત હૈ સો ડર હુમરે નાહીં.
 પાપ પુન્ન કી સંકા નાહીં, નરક સરગ નહિ જાહીં,
 'કહૌ કચીર સુનો હો સતો જહં પદ તહાં સમાહિં.

૬૧

ચલો સખી વૈકુંઠ વિષ્ણુ માયા જહાં,
 ચારિત મુક્તિ નિદાન પરમપદ લે તહાં.
 આગે શૂન્ય સરૂપ અલખ નહિ લસિ પરૈ
 તત્ત્વ નિરંજન જાન લરમ જાનિ ચિત્ત ધરૈ.
 આગે હૈ ભગવંત નિરચર નાંવ હૈ,
 તૌન મિટાવૈ કોટિ બનાવૈ ઠાંવ હૈ.
 આગે સિંધુ બલદ મહા ગહિરો જહાં,
 કો નંથા લૈ જાય ઉતારૈ કો તહાં.

છેક રસાતલથી સમગ્ર બ્રહ્માંડ પર એ એની સત્તા ચલાવે છે. આ મન તો પદ્મસના ભોગવિદ્યાસમાં મથગૂલ રહેનારો રાજા છે. એને કોઈ કેવી રીતે ઝટ પામી કે છતી શકે ?

કપીર કહે છે કે અરે, બધાનીયે ઉપર અક્ષરાતીત બ્રહ્મનું ધામ છે. ત્યાં મનને લઈ જઈને જે સ્થિર કરે છે તેને જ, ત્યારે, મનની અકળગત સમગ્રતા છે

~

*

*

નિર્વાણપદ

૬૦

હે પડિત ! જેનાથી આ જન્મમરણના ફેરા ટળી જાય એવું પરમસત્ય શોધીને સમજાવીને કહેલે ? અરે આ ધર્મ અર્થ, કામ અને મોક્ષ કઈ દિશામાં હશે ?

ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ કે પશ્ચિમમાં તેમ જ સ્વર્ગ ને પાતાળમાં પણ ગોપાલ (પરમાત્મા) વિનાનું કોઈ જ સ્થાન ક્યાંયે છે નહીં. તો પછી લલા, શા માટે જીવો નરકમાં દોડીને જતા હશે ?

અજાનીને મન જ આ સ્વર્ગ-નરકના ભેદ છે. હરિને જાણનારને તો એવું કંઈ જ નથી. જે ભયથી બધાય લોકો થયે છે, તે ભય અમારે તો છે જ નહીં.

પાપ પુણ્યની તો અમારે શ કા જ નથી એટલે સ્વર્ગ કે નરકમાં જવાનું પણ રહેલું નથી કપીર કહે છે કે હે સંતો ! સાચી વાત સાંભળો. જ્યાં પ્રભુનું છે ત્યાં જ તલ્લીન થઈને સમાઈ રહેવું.

૬૧

ચાલો, સખી ! જ્યાં વિષ્ણુની માયા વ્યાપે છે તે વૈકુંઠ ધામમાં જઈએ અને ત્યાં ચારે પ્રકારની મુક્તિ અને અતે પરમપદ પામીએ.

એ ધામને પથે આગળ જતા શૂન્યસ્વરૂપ અલખનું ધામ છે, જે ધ્યાનમાં નહીં આવે. એને તુ તત્ત્વરૂપ નિરજન જાણીને ચિત્તમાં ભ્રમ, દ્વિધા લાગી શ નહિ.

તેથીયે આગળ ભગવાનનું જે ધામ છે, તે અક્ષરાતીત પદ છે. એ જ આ કોટિકોટિ સ્થાનનું સર્જન કરે છે અને તેને સંહારે છે. આ સૃષ્ટિનો એ કર્તાહિતા છે.

એનાથી આગળ તો મોટો, ઊંડો ને વિશાળ સિદ્ધિ ધૂધવે છે. ત્યાં સુધી નાવને કેણુ લઈ જાય ? કેણુ ત્યાંથી સાધકને પાર ઉતારે ?

કર અજયા કી નાવ તો સુરતિ ઉતારિ હૈ
લોઈ હૌં અજગર નાવ તો હંસ ઉખારિ હૈ.

પાર ઉતર પુરુષોત્તમ પરખ્યો જાન હૈ,
તૈહવા ધામ અખંડ તો પદ નિરવાન હૈ.

તહું નહિ આહત સુકિત તો પદ ઝરે ફિરૈ,
સુનત સનેહી હંસ નિરંતર ઊચરૈ.

ખારહ માસ વસંત અમર લીલા જહાં,
કહે કચીર વિચાર અટલ હૂવૈ રહું તહાં.

૬૨

અત્ત સુકૃત સત નામ જગત જાનૈ નહીં,
ખિના પ્રેમ પરતીત કહા માનૈ નહીં.

જીવ અનંત સંસાર ન ચીનત પીવ કો,
કિતના કહ સમઝાય ચૌરાસીક જીવ કો.

આગે ધામ અખંડ સો પદ નિરખાન હૈ,
ભૂખ નીંદ ના વહાં નિઅચ્છર નામ હૈ.

કહે કચીર પુકારિ સુના મન ભાવના.
હંસા ચલ સતલોક બહુરિ નહિ આવના.

૬૩

હંસ લોક હમારે આઈ હૌં, તાતે અમૃતક્ષતુમ પાઈ હૌં.

લોક હમારા અગમ દૂર હૈ, પાર ન પાવૈ કોઈ,
અતિ આધીન હોય જો કોઈ તાકો દેવ લખાઈ.

મિરત લોક સે હંસા આયે, પુહુપ દીપ ચલી જાઈ,
અંબુદીપ મેં સુમિરન કરિહૌં તબ વહ લોક દિખાઈ.

એ પથે જતાં તું અંજય ઘડા-શક્તિની નૌકા લેશે તો તને આંતરવૃત્તિ પાર ઉતારશે. અને જો તું અજરામરપદ પ્રાપ્તિની નાવ લેશે તો, હે હંસલા, તું પાર જીતરી જઈશ.

ત્યાંથી પાર જીતનાં પછી સમજી લે કે પુરુષોત્તમ પરમાત્માનું પારખું થઈ જાય. અખંડ નિવાસ ત્યાં જ છે એટલે તને નિર્વાણપદ પ્રાપ્ત થશે જ.

ત્યાં મુક્તિ ન જોઈતી હોય તો તુ પગલાં માંડીને એ પ્રજુધામમાં વિહરતો રહેજે.

ત્યાં તો પ્રેમભરત હંસલો નિરંતર એમ જ કહેતો સંભળાય છે કે જ્યાં આરે માસ દિવ્ય વસ્તંતની અમરલીલા હોય છે તે જ ધામમાં સ્થિર બનીને રહેવું.

કપીર કહે છે કે હે જીવ ! વિચારીને તું એમ જ કર.

૬૨

સત્યસ્વરૂપ અને પુણ્યમય પરમાત્માના નામને જગત જાણતું નથી. એટલે પ્રેમ અને શ્રદ્ધા નહીં હોવાથી તે કંઈ પણ માનતું નથી.

આ સસારના અનંત જીવો પોતાના પ્રિયતમને પણ પિછાણતા નથી. ચોર્ણાંશી લાખના ફેરામાં ભટકતા જીવોને કેટકેટલું કંઈને સમજવીએ તોયે તેમને સમજતુ નથી.

આગળનું જે અખંડધામ છે એ જ નિર્વાણપદ છે. ભૂખ કે નિદ્રા જેવું કંઈ નથી. ત્યાં અક્ષરાનીત પ્રભુનું નામ અખંડ ગુંજે છે.

કપીર પોકારીને કહે છે કે એ ધામ ખૂબ મનોહર છે એમ સાંભળ્યું છે, તો હે હંસલા ! ચાલ, એ સત્યલોકમાં જ જઈએ કે જેથી ફરી ફરીને જન્મમરણનું આવગમન રહે નહીં.

૬૩

હે હંસલા ! જો તું અમાગ લોકમાં આવી પહોંચીશ તો તને અમૃતકળની પ્રાપ્તિ થશે.

અમારો એ લોક દૂર અને અગમ છે એટલે કોઈને એનો પતો ઝૂં લાગતો નથી. પરંતુ જે કોઈ અત્યંત વિનમ્ર થઈ સરણાગત બનીને આવે, તો તેને એ દેખાય છે.

મૃત્યુલોકમાંથી હંસલો આવે છે. તે પુષ્પદીપમાં ચાલ્યો જાય છે. તે પછી અંજુદીપમાં એ અખંડ પ્રભુસ્મરણ કર્યા કરે છે. ત્યારે તેને આ લોકનાં દર્શન થાય છે.

માટી કા પિંડા છૂટ જાયળા ઔ યહ સકલ બિકારા.
જ્યોં જલમાંહિ રહત હૈ પુરધન એસે હંસ હમારા.

લોક હમારે એહો હંસા તખ સુખ પૈહોં લાઈ,
સુખસાગર અસનાન કરોગે અજર અમર હૈવૈ જઈ.

કહ કપીર સુનો પ્રમદાસા હંસન કરી બધાઈ,
સેત સિંહાસન ખેઠક દેહોં જુગજુગ રાજ કરાઈ.

*

*

*

સદ્ગુરુ મહિમા ઔર લક્ષણ

૬૪

ચલ સદ્ગુરુ કી હાટ જ્ઞાન બુધ લાઈયે,
કર સાહબ સોં હેત પરમપદ પાઈયે.

સતગુરુ સખ કછુ દીન્હ દેન કછુ નહિ રહ્યો,
હમહિં અલાગિન તારિ છોરિ સુખ દુઃખ લહ્યો.

ગઈ પિયા કે મહલ હિયા અંગ ના રચિ,
રહ્યો કપટ હિય છાય માન લજ્જા ભરી,

જહાં ગેલ સિલહિલી ચઢૌં ગિરિ ગિરિ પઝૌં,
ઉઠૌં સમ્હારિ સમ્હારિ ચરણ આગે ધરૌં.

પિયા મિલન કી આહ કૌન તેરે લાજ હૈ.
અરધ મિલો કિન જાય ભલા કિન આજ હૈ.

ભલા બના સંજોગ પ્રેમ કા ચોલના,
તનમન અરપૌં સીસ સાહબ હસ ખોલના.

ત્યારે તો આ દેહરૂપી માટીનો પિંડ અને આ બધા વિકારોની આસક્તિ છૂટી જશે અને જળમાં જેમ કમળ (નિર્લેપ) રહે છે તેમ મારો આ હંસલો શુદ્ધ રૂપે નિર્લેપ અને નિર્વિકાર બની રહેશે.

માટે જ કહું છું કે હે હંસલા ! અમારા આ લોકમાં આવીશ ત્યારે જ તને સાચુ મુખ મળશે. ભાઈલા ! ત્યાં તો તું શાશ્વત સુખના સમુદ્રમાં સ્નાન કરવા પામીશ. એમ કરીને તું અજરઅમર થઈ જઈશ.

કબીર કહે છે કે હે ધર્મના દાસ ! સાંભળો. હંસલો આ લોકમાં આવનાં એને વધારી લઈને પ્રભુના શ્વેત સિંહાસન પર બેસાડીને જુગજુગ રાજ કરાવીશ. (અર્થાત્ એને પ્રભુથી અલિન એવું પરમપદ પ્રાપ્ત થઈ જશે.)

*

-

સદ્ગુરુ મહિમા ઔર લક્ષણુ

૬૪

(હે સખી !) ચાલ, સદ્ગુરુને શરણે જઈએ અને જ્ઞાન તથા શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરીએ પ્રભુથી પ્રેમ કરીને પરમપદને પ્રાપ્ત કરીએ

અરે ! સદ્ગુરુએ તો બધું જ દઈ દીધું છે. હવે દેવાનું કંઈ બાકી રહ્યું જ નથી. આપણે જ અભાગી નારી છીએ કે સ્વામીએ સર્વસ્વ આપી દીધું છે પણ તેમાંથી સુખને છોડીને આપણે દુઃખ જ વહોર્યું છે. આપણે પ્રિયતમના મહેલમાં તો ગયા પણ આ હ્રદય અને અગેઅંગના, એમને પ્રસન્ન કરનારા શબ્દગારે ક્યાં નહીં; પરંતુ આ હૈયામાં તો ઊલટાં કપટ અને અભિમાન તેમ જ લાજ શરમ વ્યાપી રહેલાં છે.

ત્યાંનો રસ્તો જાનો અને ચીકણો છે. એટલે ચક્રું ચક્રું ને વળી પડી જઈ. તેથી હવે સલાળી સંભાળીને પાછા ઊડીને આગળ પગલું ભરું છું.

અરે ! પ્રિયતમને મળવાની ઝંખના છે, તો પછી તારે લાજશરમ શાની છે ? આમ મિશનને અધૂરું છોડીને પાછું દોણુ બધ ? આજનો દિવસ તો મિશન પૂર્ણ કરી લેવા માટે સરસ છે.

સંભોગ પણ કેવો સરસ મળ્યો છે કે પ્રેમભક્તિ કરનારો આ માનવ-દેહ મળ્યો છે ! સ્વામી પ્રસન્ન થઈને બોલે તે માટે તો હું તન, મન અને શીષ પણ સમર્પી દઉં.

જો ગુરુ રૂઠે હોય તો તો તુરત મનાઈયે,
હુઈયે દીન અધીન ચૂકિ બકસાઈયે.

જો ગુરુ હોય દયાલ દયા દિલ હેરિ હૈ,
કોટિ કરમ કટિ બાય પલક છિન ફેરિ હૈ.

કહ કપીર સમુઝાય સમુઝ હિરદૈ ધરો,
ગુગન ગુગન કર રાજ કુમતિ અસ પરિહરો.

૬૫

ભાઈ, કોઈ સતગુરુ સંત કહાવૈ, નૈનન અલખ લખાવૈ.

ડોલત ડિગં ન બોલત બિસરૈ જખ ઉપદેશ દહાવૈ,
પ્રાનપૂબ્ય કિરિયાતે ન્યાસ સહજ સમાધિ સિખાવૈ.

દ્વાર ન રૂંધે પવન ન રોકૈ નહિં અનહુદ અરુઝાવૈ,
યહ મન બાય જહાં લગ જખહિં પરમાતમ દરસાવૈ.

કરમ કરૈ નિહકર્મ રહૈ જો ઐસો ગુગુત લખાવૈ,
સદા વિલાસ ત્રાસ નહિં મન મેં લોગ મેં ભોગ જગાવૈ.

ધરતી ત્યાગી અકાસ હું ત્યાગે અધર મડૈયાં છાવૈ,
સુન્ન મિખર કે સાર સિલા પર આસન અચલ જમાવૈ.

લીતર રહા સો બાહર દેખૈ દૂબ દષ્ટિ ન આવૈ,
કહત કપીર બસા હૈ હંસા આવાગવન મિટાવૈ.

જે ગુરુ રૂઠ્યા હોય તો વિલંબ કર્યા વિના જ તેમને પ્રસન્ન કરી લઈએ. દીનભાવે તેમનું શરણુ પુનઃ સ્વીકારીને ભૂલચૂકની કામા માગી લઈએ.

ગુરુ દયાળુ થઈને કુરુણાપૂર્ણ હૃદયથી આપણી તરફ જોશે તો પલક માત્રમાં કોટિકોટિ કર્મબંધનો તૂટી જશે અને ધડીકમાં જ પલટો થઈ જશે.

કબીર સમજાવીને કહે છે તે બરાબર સમજીને હૃદયમાં ધારણ કરે. અને એવી રીતે કુમનિને છોડો કે પ્રભુપદને પામીને જીગજીગનું રાજ્ય પામી શકો.

૬૫

હે ભાઈ! એવા સદ્ગુરુ સત તો કોઈક જ હોય કે જે આ નયનોથી જ અલખના દર્શન કરાવે. જ્યારે એ ઉપદેશ હૃદયમાં દબ કરે તો બોલતાં- જતાં એમના વચનોનું વિસ્મરણ થાય નહીં; તેમ જ બીજું બધું ચલિત થાય તો પણ ચિત્તવૃત્તિ જરા પણ ડગે નહીં, નિશ્ચલ બની રહે.

એ સદ્ગુરુ તો પ્રાણાયામ, પૂજાપાઠ ઇત્યાદિ ક્રિયાકર્મથી ન્યારી સહજ સમાધિ શીખવે છે એ પ્રાણના દ્વાર રૂંધીને પ્રાણાયામ વગેરેથી પવનને રોકતા નથી કે અનાહત નાદમાં ગૂંચવતા નથી.

એ સદ્ગુરુ તો એવી યુક્તિ શીખવી દે છે કે જેથી આ મન જ્યારે જ્યાં પહોંચે ત્યારે ત્યાં બધે જ એને પરમાત્માનાં દર્શન થાય અને કર્મ કરવા જતાંય તે મનથી સદા નિષ્કામ રહે.

મનમા કોઈ પ્રકારનો ત્રાસ કે દુઃખ રહેતાં નથી અને સદાયે પરમ આનંદનો ઉલ્લાસ અનુભવાય છે તેમ જ ભોગની વચ્ચે રહ્યા છતાંય નિર્લેપ વૃત્તિથી યોગની અનુભૂતિ કરાવે છે.

એવા સદ્ગુરુની કૃપાથી સાધકજીવ ધરતીની સ્થૂલ ભૂમિકા છોડીને તેમ જ આકાશને પણ છોડી દઈને છેક ભીંચેના અદ્ધર પ્રદેશમાં પોતાની મદ્દલી જમાવે છે અને ત્યાં શૂન્યશિખરની ઔષ્ણત્વરૂપ શિલા પર પોતાનું અચલ આસન લગાવે છે.

એ આંતર પ્રદેશમાં રહેનાર બ્રહ્મને સર્વત્ર બહાર જુએ છે. એને બ્રહ્માંડમાં પ્રભુ વિના બીજું કંઈ જ દેખાતું નથી.

કબીર કહે છે કે આ જે જીવાત્મારૂપ હંસલો છે તે એવા સ્થાને જઈ, વસ્યો છે કે જ્યાં આવાગમન ટળી જાય છે.

૬૬

સાધો, સો સતગુરુ મોહિં ભાવૈ,
સત્તનામ કા ભરભર ખ્યાલા આપ પીવૈ મોહિં ખ્યાવૈ.

મેલે જાય ન મહંત કહાવૈ પૂજા ભેટ ન લાવૈ,
પરદા દૂર કરે આંખિન કા નિજ દરસન દિખલાવૈ.

જાડે દરસન સાહજ દરસૈ અનહદ શબ્દ સુનાવૈ,
માયા કે સુખ દુઃખ કર જાનૈ સંગ ન સુપન ચલાવૈ.

નિસદિન સત સંગિત મેં રાચૈ શબ્દ મેં સુરત સમાવૈ,
કહુ કબીર તાકો ભય નાહી નિરભય પદ પરસાવૈ.

૬૭

દસોં દિસા કર મેટિ ધોખા સો કંઠહાર ઐઠહિ ચોખા.

દસોં દિસા કર લેખા જાને, સો કંઠહાર આરતિ ઠાને,
ઇસ ઇન્દ્રિ કો પારખ પાવૈ, સો કંઠહાર આરતિ ગાવૈ.

જો નહિ જાને એતિક સાજૈ, ચૌકાચુકિત કરૈ કેહિ કાજૈ,
હિંસ કારન કરહિ ગુરુઆઈ બિગરૈ જ્ઞાન જો પંથ પરાઈ.

પદ સાખી અરુ ગ્રંથ દેઢાવૈ બિન પારખ ઉત્તમ ઘર પ્રાવૈ,
શબ્દ સાખી સિખી પારસ કરહિં હોય ભૂત પુનિ નરકહિ પરહિં.

બિના ભેદ કંઠહાર કહાવૈ આગિલ જન્મ સ્વાન કો પાવૈ,
પદ સાખી નહિ કરહિં વિચારા ભૂંકિ ભૂંકિ જસ મરે સિચારા.

૬૬

હે સંતજન ! મને તો એ જ સદ્ગુરુ ગમે જે સતનામરૂપી અમૃતરસના પ્યાલા ભરી ભરીને પોતે પીએ અને મને પણ પીવડાવે.

એ નથી મેળામાં જતા કે નથી મહંત કહેવડાવતા. કોઈ એમને માટે પૂજાભેટ ધરતુ નથી. એ તો આંખઆડે આવતો અજ્ઞાનનો પડદો દૂર કરીને, દિવ્યદષ્ટિ દર્શને આત્મસ્વરૂપનું દર્શન કરાવે છે.

જેમનાં દર્શનથી પરમાત્માનાં દર્શન પ્રાપ્ત થાય અને અનાહતનાદનું શ્રવણ થાય, દુન્યવી માયાનાં મુખો દુઃખરૂપ છે એવો જે અનુભવ કરાવે, તેમ જ સ્વપ્નમાંથી આસક્તિથી જે ચલિત ન થવા દે તેવા સદ્ગુરુ મને ગમે.

એવા ગુરુની કરુણાથી તો રાતદિન સત્સંગમાં જ આનંદ અનુભવાય અને શબ્દબ્રહ્મમાં આ આત્મસ્વરૂપિ વિલીન થઈ જાય.

કમીર કહે છે કે એવા સદ્ગુરુને શરણે રહેનારને પરમાત્માના અભયપદનો સ્પર્શ પ્રાપ્ત થયો હોય છે એટલે એને પછી ડરવાપણુ રહેતુ જ નથી.

૬૭

શ્રેષ્ઠ મુકાની (સદ્ગુરુ) તો એ જ છે કે જેણે દશે દિશાનો ભય દાખ્યો છે.

જેને દશે દિશાનું પાકું જ્ઞાન હોય તે જ મુકાની દુઃખનું શમન કરે છે. જેને ઈશ્વર અને વિષયી જીવના ભેદની પરખ છે તેવા જ સદ્ગુરુરૂપ મુકાનીની સૌ આરતી ગાય છે.

આટલા પણ સાધનનું જેને જ્ઞાન ન હોય તેણે કરેલાં બાહ્ય આચરણરૂપ ચોકા પાઠપૂજા શા કામનાં ? હિંસકે સ્વાર્થી વૃત્તિથી તે (બાહ્યાંશ્ચરવાળો ગુરુ) બડાઈ કરે છે, એટલે જો કોઈ એવા અન્ય પથમાં પડે તો એનું પ્રાપ્ત જ્ઞાન પણ ભટ થઈ જાય.

પ્રભુજ્ઞાનનાં પદ, સાખીઓ અને ધર્મના ગ્રંથોનું રહસ્ય જે હૃદયથી ઘૂટીને જીવનમાં દબ દરે છે તે કોઈ પરખ દા વિના પણ પ્રભુના ઉત્તમ ધામને પ્રાપ્ત કરે છે. પરંતુ રહસ્યને પામ્યા વિના જ જે આ પદ અને સાખીઓના માત્ર શબ્દો જ (પોપટની જેમ) શીખીને એને જ પારસમણિ ગણી લે છે તે એનું યથાર્થ જ્ઞાન પામ્યા વિના પાછો ભૂત થઈને નરકમાં પડે છે ને અવગતિ પામે છે.

જે પરમાત્માના રહસ્યને સમજ્યા વિના જ મુકાની (ગુરુ) કહેવડાવે છે તે દુર્ગતિને પામી ખીજે જન્મે કૃતરાનો અવતાર પામે છે. આ સર્વ પદો અને સાખીઓમાં રહેલા રહસ્યનું જે ચિંતન કરતો નથી તે શિયાળની જેમ વૃથા જ ભૂક્યા કરતો અ તે અવગતિને પામે છે.

પદ સાખી હૈ લેદ હમારા ને ખૂઝે સો ઉતરૈ પારા,
જખ લગ પૂરા ગુરુ ન પાવૈ, તખ લગ લવજલ ફિરિ ફિરિ આવૈ.

પૂરા ગુરુ ને હોય લખાવૈ, શખ્દ નિરખિ પરગટ દિખલાવૈ,
એક બાર જિય પરચોં પાવૈ લવજલ તલે બાર નહિં લાવૈ.

શખ્દ લેદ ને જનહિં સો પૂરા કંડહાર,
કહ કપીર ધૂમચ્છ હૈ સોહં શખ્દ હિ પાર.

૬૮

સાંચે સદગુરુ કી બલિહારી,
જિન ચહ કુંજ કુંકુલ ઉધારી.

નખ સિખ સાહબ હૈ ભરપૂરા,
સો સાહબ કચોં કહિયે ફરા.

સતગુરુ દયા અમીરસ લીજૈ
તન મન ધન સબ અરપન કીજૈ.

કહત કપીર સંત સુખદાઈ
સુખસાગર અસ્થિર ઘર પાઈ.

*

*

*

સંત-લક્ષણુ

૬૯

હરિજન હંસ દશા લિયે ડોલૈં,
નિર્મલ નામ ચુનિચુનિ બોલૈં.

સુકતાફલ લિયે ચોંચ લુભાવૈં
મૌન રહૈ કે હરિગુન ગાવૈં.

અમારું તો (પરમાત્માના અખંડ સાક્ષીપદ્મ) સર્વ રહસ્ય આ પદો અને સાખીઓમાં રહેલું છે. જે એને હૃદયપૂર્વક સમજીને પામે છે એ ભવસાગર તરી નય છે જ્યાં સુધી પૂર્ણ સદ્ગુરુરૂપ પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થતી નથી ત્યાં સુધી જીવ ફરીફરીને આ ભવસાગરમાં જ આવ-જા કરે છે.

પૂર્ણપદ્મને પામેલા જે સદ્ગુરુ હોય ને તો શબ્દશ્વરનાં સ્વયં દર્શન કરીને એના પ્રત્યક્ષ દર્શન કરાવે છે. એવા સદ્ગુરુની જીવને જો એક વાર પણ પિછાન થઈ જાય તો જીવ ભવસાગર તરી નય અને ફરી વાર એને જન્મમરણના ફેરામાં આવવાનું રહે જ નહીં.

શબ્દશ્વરરૂપ પરમાત્માના રહસ્યને જે જાણે છે તે જ પૂર્ણપદ્મને પામેલા સદ્ગુરુ મુકાની છે. કબીર કહે છે કે આ સસાર માયાના ધુમાડાથી છવાયેલો છે. એમાંથી પાર ઉતારી આપનાર તો કેવળ સોહં શબ્દનું રહસ્યજ્ઞાન જ છે.

૬૮

સાચા સદ્ગુરુની તો ગલિહારી જ છે. એમણે જ આ આત્મજ્ઞાનરૂપી ચાવીથી અંતરનું અજ્ઞાનનું તાણુ ખોલી નાખ્યું.

નખશિખ સર્વોંને સર્વત્ર પરમાત્મા સહાર ભરેલા છે, એવા સર્વવ્યાપી પરમાત્માને કેવી રીતે દૂર કહી શકાય ?

એવા સદ્ગુરુની કૃપારૂપ અમૃતરસમાં તરખોળ થઈએ અને એમને ચરણે તન, મન, ધન અને બધું જ અર્પણ કરી દઈએ.

કબીર કહે છે કે સાચા સુખના દેનાર તો આવા સંત જ હોય છે. સદ્ભાગ્ય છે કે આપણને સદ્ગુરુની કૃપાથી સુખના સાગર સમુ પરમાત્માનું અવ્યયધામ પ્રાપ્ત થયું છે !

*

*

સંત-લક્ષણ

૬૯

હરિના જન પરમહસની મુક્ત સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી મરત મહાલે છે અને (મોતીનો ચારો ચણતા હંસની જેમ) પ્રભુનાં નિર્મળ નામરૂપી મોતી ચણી ચણીને મુખેથી અખંડ પ્રભુનામ બોલે છે. એમનું સુખ નામરમરણરૂપી મુક્તા-રૂપના ચારામાં જ સદાયે લુપ્ત હોય છે. કાં તો એ મૌન જ રહે છે કે કાં તો એ હરિગુણ ગાયા કરે છે.

માનસરોવર તટ કે બાસી,
 રામચરણ ચિત અંત ઉદાસી.
 કાક કુબુદ્ધિ નિકટ નહિ આવૈ,
 પ્રતિદિન હંસા દરસન પાવૈ.
 નીરછીર કૈ કરૈ નિભેરા,
 કહ કપીર સોઈ જન મેરા.

૭૦

ચીલ સંતોષ તે સખદ જા મુખ બસૈ
 સંતજન જોહરી સાંચ ગાની.
 અદન બિકસિત રહુ ખ્યાલ આનંદ મેં
 અધર મેં મધુર મુસકાત બાની.
 સાંચ ડોલ નહીં, જૂઠં બોલૈ નહીં,
 સુરત મેં સુમતિ સોઈ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાની.
 કહુત હૌં જ્ઞાન પુષ્કારિ કે સખન સોં
 હેત ઉપદેસ દિલ દદં જાની.
 જ્ઞાન કૈ પૂર હૈ, રહુનિ કૈ સૂર હૈ
 દયા કી ભક્તિ દિલમાંહિ ઠાની.
 ચોર તે છોર લૌં એકરસ રહુત હૈ
 અસે જન જગત મેં બિરલે પ્રાની.
 ઠગા બટપાર સંસાર મેં ભરિ રહે
 હંસ કી ચાલ કહ કાગ જાની.
 અપલતા ચતુર હૈ બને બહુ ચીકને
 બાત મેં ઠીક પૈ કપટ ઠાની.
 કહા તિન સોં કહૌં દયા જિનકે નહીં,
 ઘાત બહુતૈ કરૈ બકુલ-ધ્યાની.
 દુર્મતિ ભવ કી દુર્વિધ છૂટૈ નહીં
 જન્મજન્માત્ર પડ નકે પ્રાની.

એ તો (આત્મજ્ઞાનરૂપી) માનસરોવરના કિનારાના નિવાસી હોય છે. એટલે એમનું ચિત્ત તો રામનાં ચરણમાં જ લાગેલું હોય છે અને સંસાર પ્રતિ તે ઉદાસીન વૃત્તિ રાખે છે.

કુણ્ડિકૃપી કાગડો તો એમની પાસે ફરકી પણ શકતો નથી એ હસલાને સદાય પ્રભુનાં દર્શન થયાં કરે છે

તેથી જ એ દૂધ-પાણીને જુદાં પાડીને સારાસારનો વિવેક કરી શકે છે. ક્રમીર કહે છે કે એ જ મારો પ્રભુનો પ્યારો સતજન છે.

૭૦

શીલ અને સતોષ સાથે જેના મુખમાં પ્રભુનામ (શબ્દ) વસે છે તેને જ પરખદાઓ સાચા જ્ઞાની સંતજન ગણે છે.

એનું વદન ચિત્તવૃત્તિના આનંદથી સદાય પ્રકુલ્લિત રહે છે અને મીઠું મીઠું મલકતાં એના હોઠમાથી મધુર વાણી જ ઝરતી હોય છે.

એ સત્યને છોડતો નથી અને અસત્ય ખોલતો નથી એની સન્મતિ તો સદાયે પ્રભુભક્તનમા મગ્ન રહે છે; એટલે એ જ (અનુભવી સંત) શ્રેષ્ઠ જ્ઞાની છે.

હૃદયમા રહેલી જીવમાત્ર પ્રત્યેની કરુણાને લીધે જ આ પોતાના અનુભવનું જ્ઞાન હું બધાયને પોકારીને સભળાવી રહ્યો છું.

સતના જીવનમાં જ્ઞાનની પૂર્ણતા અને આચરણની દિવ્યતાનાં દર્શન થાય છે તથા દયા અને ભક્તિ એના હૃદયમા સદા વસેલાં હોય છે.

એ તો આત્મીય અત નુધી એકરસ જ (નિર્વિકાર) રહે છે. આવા સતો જગતમાં બહુ વિરલ હોય છે.

ઠગારા વાટમારુઓ સસારમાં ભરપૂર પ્રભાણુમાં છે જ, પણ કાર્થ હુંસની ગતિની કાગડાને ખબર હોય ?

ઠગ લોકો તો બહુ ચપળ, ચતુર અને મીઠામોઢા હોય છે; વાતો પરથી સારા લાગે, પણ અતે તે દગો કરનારા હોય છે.

ધર્મના મૂળરૂપ દયા જ જેના દિલમાં નથી તેવા બગલા જેવા દલી ધ્યાન ધરનારાને શું કહેવું ?

કુણ્ડિકવાળા એવા જીવોની મનની દિધા રળતી નથી. એને લીધે જ તેઓ જન્મજન્મોંતર સુધી નરકની ખાણમાં અવગતિ ભોગવે છે.

કાગ કુબુદ્ધિ સુબુદ્ધિ પાવે કહાં
કઠિન કઠોર વિકરાલ ખાની.

અગિન કે પુંજ હૈ સિતલતા તન નહીં
અમૃત ઔ વિષ દોઉ એક સાની.

કહા સાખી કહે સુમતિ જાગી નહીં
સાંચ કી ચાલ બિન, ધૂરધાની.

સુકૃત ઔ સત્ય કી ચાલ સાચી સહી
કાગ બક અધમ કી કૌન ખાની.

કહૈ કબીર કોઉ સુધર જન જોહરી,
સદા સખ ધાન પય નીર છાની.

૭૧

હૈ સાધુ, સંસાર મેં કંવલા જલ માહીં,
સદા સર્વદા સંગ રહે પરસત જલ નાહીં.

જલ કેરી જયોં ફૂકહી જલમાંહિ રહાની,
પંખ પાની વેધે નહીં કછુ અસર ના જાનિ.

મીન તરે જલ ઉપરે જલ લગૈ ન ભારા,
આડ અટકે માને નહિ પૈરે જલ ધારા.

જેસે સીપ સમુદ્ર મેં ચિત્ત દેત આકાસા,
કુંભ કલા હવૈ ખેલહિ તસ સાહેબ દાસા.

જુગતિ જમૂરા પાઈ કે સરપે લપટાના,
વિખ વાકે વેધે નહીં શુકુ ગમ્મ સમાના.

દૂધ ભાત ઘૂત ભોજના બહુ પાકે મીઠાઈ.
જિભ્યા લેસ લગૈ નહીં ઉનકૈ રોસનાઈ.

દુષ્ટ શુદ્ધિવાળા કાગડાને સદ્શુદ્ધિ ક્યાંથી આવે ? એની વાણી કંઠાર કંઈશ અને ભય કર લાગે તેવી હોય છે. એ તો બળના અંગારા જેવા ઘણક હોય છે. એમનામાં શીતલતા હોતી જ નથી અમૃત અને ઝેર બન્નેય એમનામાં સેળસેળ થઈ ગયેલાં હોય છે.

સાખીઓ ને ભજનો લલકારવાથી શુ વળે ? ને મુશુદ્ધિ જામત ન થાય તો સત્ય આચરણ વિના એ બધુ યે ધૂળધાણી છે

સકર્મ દરવા અને સત્યનુ આચરણ કરવું એ જ સૌથી ઉત્તમ છે. કાગડા અને બગલા જેવા કુમતિ અને દભી છુવોની તો કેવીયે અવગતિ હશે !

કપીર કહે છે કે એવા પરખંદા કુશળ સંતજન તો કોઈક જ હશે, જે બધાંમાંથી હસલાની જેમ વિવેકવૃત્તિથી સારાસારનો નિશ્ચય કરીને દૂધ અને પાણી જુદાં કરી લે અને સત્યને જ ગ્રહણ કરે.

૭૧

સસારમાં સંતજન એટલે જળમા કમળ સદાસર્વદા જળમાં વાસ હોય તોયે તેનાથી નિર્લેપ । એ તો કમળની જેમ (સ સારરૂપી) જળમાં જ રહે છે, તોયે એની પાખડીઓને પાણીની કંઈ જ અસર થતી નથી. (સતને સસાર બાધારૂપ થતો નથી)

માછલી તળિયે તરતી હોય છે અને પાણી તેની ઉપર હોય છે તોયે તેને પાણીનો ભાર લાગતો નથી. એ તો પાણીના પ્રવાહને બાધારૂપ ન ગણતાં તેમા જ તર્યા કરે છે.

જેમ ખારા સમુદ્રમાં રહેલી મોતીની છિપલી અતરમાં તો સ્વાતિના મેઘ-ખિંદુ માટે આકાશનું જ ચિતન કરે છે, તે જ રીતે પ્રભુનો દાસ સસારમાં કુંભકલા કરતો (અર્થાત્ દેહમા રહેલા તેમજ વિશ્વમાં વ્યાપેલા ચૈતન્યમય પરમાત્માની એકરૂપતા અનુભવતો) સ્થૂલની માયાથી નિર્લેપ રહે છે.

ગુરુગમસા લીન રહેવાને લીધે એવા સતને સસારનાં ઝેર કંઈ જ વિધન કરી શકતાં નથી ગુરુદત્ત યુક્તિ-પ્રયુક્તિરૂપ ચીપિયાથી તે સસારના માયાવી સર્પને પકડી લે છે.

દૂધ, ભાત અને ઘીનાં ભોજન ઉપરાંત ભાતભાતનાં પડવાન ને મિઠાઈ મળવા છતાંયે સંતની છબને એની સ્વાદિલી ઝંઘક જરા પણ લોભાવી શકતી નથી. (એવા ઇન્દ્રિયોના વિષયભોગો પરત્વે એ અનાસક્ત હોય છે.)

બામી મેં બિબધર બસે કેઈ પકરિ ન પાવે,
કહુ કપીર ગુરુમંત્ર સે સહજે ચલિ આવે.

૭૨

દરસ દિવાના બાવરા અલમસ્ત ફકીરા,
એક અકેલા હૂવે રહા અસ મત કા ધીરા..

હિરદે મેં મહબૂબ હૈ હર દમ કા ખ્યારા,
પીયેગા કેઈ જૈહરી ગુરુમુખ મતવારા..

પિયત પિયાલા પ્રેમ કા સુધરે સખ સાથી,
આઠ પહર જૂમત રહે જસ મૈગલ હાથી..

બંધન કાટે મોહ કે બેઠે નિરસંકા,
વાકે નજર ન આવતા કયા રાજ કયા રંકા.

ધરતી તો આસન ક્રિયા તંબુ અસમાના,
ચોલા પહિરા બાક કા રહું પાક સમાના.

સેવક કે સદગુરુ મિલે કછુ ન રહિ તબાહી,
કહુ કપીર નિજ ઘર ચલો જહાં કાલ ન બાહી.

૭૩

જેહિ કુલ ભગત ભાગ બડ હોઈ-

અબરન બરન ન ગનિય રંકે ધનિ બિમલ બાસ નિજ સોઈ-

પ્રાદાન છત્રિ ઐસ સૂઝ સખ ભગત સમાન ન કોઈ-

સંસારનાં ઝેર રૂપી વિપધર સાપ એવી બખોલમાં ભરાઈ ખેડેલો હોય છે કે કોઈ એને પકડી શકતું નથી, પણ કપ્પીર કહે છે કે સદ્ગુરુના મંત્રના પ્રભાવથી તે સહેલાઈથી પકડાઈને દૂર થઈ જાય છે.

૭૨

પ્રભુનાં દર્શન માટે દીવાનો ભેખધારી પાગલ તો મસ્ત હોય છે. એ એવો ધીરજ શુદ્ધિવાળો હોય છે કે સર્વત્ર રહેલા એક પરમાત્માની સાથે જ તે સદા એકાકાર બનીને રહે છે.

આ પ્રાણનો પ્રિયતમ તો હૃદયમાં જ બિરાજે છે પણ કોઈ ગુરુને મુખે ઉપદેશ પામીને મસ્ત થયેલો આત્મજાની સંત જ પ્રભુના મિલનનું એ અમૃત-પાન કરી શકે છે.

પછી તો એ પ્રભુના પ્રેમનો પ્યાલો સમરસિયા સંત સાથીઓની સગે મળીને પીધા જ કરે છે અને મદગળતા માતંગની જેમ એ આઠે પહોર પ્રભુ-પ્રેમની ખુમારીમાં મસ્ત મહાલે છે.

એનાં મોહનાં સર્વ બધન અને બધી શકાઓ નિર્મૂળ થઈ જાય છે. એની નજરમાં રાયરંકના ભેદ પણ રહેતા નથી.

ધરતી પર એનું આસન હોવા છતાંયે એણે તો એનો તથુ વિરાટ આસમાનનો બનાવેલો છે. એણે ખાખનો (વૈરાગ્યનો) ભેખ ઓઢેલો છે અને એ પવિત્ર તેમ જ સમભાવયુક્ત જીવન ગાળે છે.

સેવકને સદ્ગુરુ મળી જાય એટલે સર્વસ્વનું સમર્પણ કર્યા પછી કોઈ બરખાદીની વાત રહેતી નથી. એવા ધન્યભાગ્ય પામનારને કપ્પીર કહે છે કે આલો, ભાઈ! અમરપદ રૂપી સ્વધામમાં પહોંચી જઈએ કે ન્યાં કાળ પહોંચી પણ ના શકે

૭૩

જે કુળમાં ભક્ત પાકે તે કુળના મહાસદ્ભાગ્ય. એ (ભક્ત) ન્યાતન્મતના કે ગરીબ તવ ગરના ભેદને ગણતો જ નથી. એ તો પોતાના નિર્ભળ આત્માના ધામમા જ નિરંતર વાસો રાખે છે.

આઠાણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય કે શૂદ્ર એ બધાંયે જાતોમાં ભક્ત સમાન કોઈ એક નથી.

ધન વહુ ગાંવ કાંવ અસ્થાના હૂવૈ. પુનીત સંગ હોઈ,
હોત પુનીત જપૈ સતનામ આપુ તરૈ તારૈ કુલ દોઈ.
જેસે પુરધન રહુ જલ લીતર કહુ કબીર જગ મેં જન સોઈ.

વેદાન્તવાદ

૭૪

સાધે સતગુરુ અલખ લખાયા આગ આપ દરસાયા.

બીજ મધ્ય જ્યોં બૃચ્છા દરસૈ બૃચ્છા મધ્યે છાયા,
પરમાતમ મેં આતમ તૈસે આતમ મધ્યે માયા.

જ્યોં નભ મેં સૂર્ય દેખિયે સૂર્ય અંડ આકારા,
નિઃઅચ્છર તે અચ્છર તસે, અચ્છર છર વિસ્તારા.

જ્યોં રવિ મધ્યે કિરિન દેખિયે કિરિન મધ્ય પરકાસા,
પરમાતમ ને જીવ પ્રહ્મ ધમિ જીવ મધ્ય તિમિ શ્વાસા,

શ્વાસા મધ્ય શબ્દ દેખિયે અર્થ શબ્દ કે માંહિ,
પ્રહ્મ તે જીવ જીવ તે મન ધમિ ન્યારા મિલા સદાહિ.

આપહિ બીજ બૃચ્છ અંદૂર આપ કૂલ દેલ છાયા,
આપહિ સૂર કિરિન પરકાસા આપ પ્રહ્મ જિવ માયા.

અંડાકાર સૂર્ય નભ આપૈ સ્વાંસ શબ્દ અરથાયા,
નિઃઅચ્છર અચ્છર છર આપૈ મન જીવ પ્રહ્મ સમાયા.

આવેા લક્ષ્મી જ્યાં વસે છે તે ગામઠામને ધન્ય છે. એના સત્સંગથી એ લોકો પાવન થાય છે. એ પ્રભુનું સતનામ જપતો પવિત્ર જ રહે છે અને એમ કરીને પોતે તો ભવસાગર તરી જાય છે, પણ બંને કુળને (એટલે કે પોતાની સાથે જેના સપડમાં આવે તે બધાને) તારે છે.

કપીર કહે છે કે એવો લક્ષ્મીજન તો જળમાં રહેતા કમળની જેમ સંસારમાં સદાયે નિર્લેપ રહે છે.

વેદાન્તવાદ

૭૪

હે સંતજન ! સદચરુદેવે અલખનાં દર્શન કરાવીને મને પોતાના સત-સ્વરૂપનું આત્મદર્શન કરાવ્યું.

જેમ બીજમાં ગ્રહેલા વૃક્ષનું અને વૃક્ષમાં રહેલી છાયાનું જ્ઞાનભાન થાય, તેમ પરમાત્મામાં આત્માનું અને આત્મામાં માયા હોવા વિશેનું જ્ઞાન એમણે મને દીધું.

જેમ આકાશમાં શૂન્ય દેખાય અને એ શૂન્યનો અઘ્તાડરૂપ આકાર જણાય, તેમ અક્ષરાતીત અક્ષરમાંથી અક્ષર પરમાત્મા અને તેમાંથી આ ક્ષર (નાશવંત) સંસારનો વિસ્તાર થયેલો હવે સમજાય છે.

જેમ સૂર્યમાં કિરણો દેખાય છે અને એ કિરણોમાં પ્રકાશ હોય છે. તેમ જ પરમાત્માના આ જીવજલ્લ અને જીવમાં પ્રાણરૂપ શ્વાસ રહેલો છે.

એ શ્વાસમાં પણ તમે શબ્દબ્રહ્મનાં જ દર્શન કરી લો. એ શબ્દમાં જ અર્થરૂપ રહસ્ય સમાયેલું છે. બ્રહ્મમાંથી જીવ અને જીવમાંથી મન એમ એ ન્યારા હોવા છતાં સદાયે મૂળે એકરૂપ જ હોય છે

પોતાનું જ ચૈતન્યમય સ્વરૂપ આ બીજ, અંકુર, વૃક્ષ, તેમજ ફૂલ, ફળ અને છાયાના વિસ્તારમાં વિલસી રહેલું છે.

એ જ રીતે સૂર્ય, કિરણ અને પ્રકાશમાં તેમ જ બ્રહ્મ, જીવ અને માયામાં પણ એ જ પોતાનું આત્મસ્વરૂપ વિસ્તરેલું છે

આ વિરાટ બ્રહ્માંડાકાર શૂન્ય આકાશમાં તેમ જ આ શ્વાસ, તેમાં રહેલા શબ્દ અને અર્થ, એ બધું જ પરમાત્માના ચૈતન્યમય છે.

અક્ષરાતીત, અક્ષર તેમજ ક્ષર સ્વરૂપે પણ પરમાત્મા પોતે જ છે. આ મન, જીવ અને બ્રહ્મમાં પણ એ જ (ચૈતન્યરૂપે) સમાયેલા છે.

આતમ મેં પરમાત્મ દરસૈ પરમાતમ મેં અંધ,
અંધ મેં પરછાઈ દરસૈ લખ કબીરા સાંધ.

૭૫

પાની બિચ મીન પિયાસી
મોહિ સુન સુન આવત હાંસિ.
આતમ જ્ઞાન બિના સખ સૂના,
કયા મથુરા કયા કાસી.
ઘર મેં વસ્તુ ધરિ નહિ સૂઝ,
બાહર ખોજત બસી.
મૃગ કો નાભિ માહિ કસ્તૂરી
બનબન ખોજત બસી.
કહૈ કબીર સુનો લાઈ સાધો
સહજ મિલે અવિનાસી.

૭૬

ચંદા ઝલકૈ ચહિ ઘટ માહિં
અંધિ આબિન્હ સૂઝૈ નાહિં.
ચેહિ ઘટ ચંદા ચેહિ ઘટ સૂર
ચેહી ઘટ ગાળૈ અનહદ તૂર.
ચેહી ઘટ બાળૈ તબલ નિસાન
બહિરા શબ્દ સુને નહિ કાન.
જખ લગ મેરી મેરી કરૈ,
તખ લગ કાજ ન એકૌ સરૈ.
જખ મેરી-મમતા મરિ જાય,
તખ પ્રભુ કાજ સંવારે આય.
જખ લગ સિંહ રહૈ બન માહિં
તખ લગ વહ બન કૂલૈ નાહિં.
ઉલટા સ્યાર સિંહ કેા ખાય
ઉકડા બન કૂલૈ હરિઆય.

કપીર સમજાવીને બતાવે છે કે આત્મામાં પરમાત્માનાં દર્શન થાય છે અને પરમાત્મામાં (પોતાના આત્માનો) પડછાયો દેખાય છે. એ પડછાયામાં પ્રભુના પ્રતિબિંબનાં દર્શન થતાં આત્મા પરમાત્માની એકરૂપતાનાં દર્શન થાય છે. આવો અનુભવ સદૃશ્ય કૃપાથી પ્રાપ્ત થાય છે.

૭૫

અરે ! જળમાં માછલી તરસે મરે એ વાત જ સાંભળીને મને તો હંસવુ આવે છે !

શું મથુરા કે શું કાશી ! એ બધુંયે યાત્રાશ્રમણ આત્મજ્ઞાન વિના વ્યર્થ છે.

મૂળ (પરમાત્મરૂપ) વસ્તુ તો આપણા પોતાના જ આ દેહરૂપી ધરમા છે ; તો પણ તે દેખાતી નથી. એટલે જીવ તેને શોધવા બહાર જ ભટક્યા કરે છે.

પોતાની નાભિમાં જ કસ્તૂરી હોવા છતાંયે (અજ્ઞાનને કારણે) મૃગ એ શોધી કાઢવા વનમાં ભટક્યા કરે છે !

કપીર કહે છે કે હે સતજન ! અવિનાશી પરમાત્મા તો (ધરમાં જ છે તેથી તેને ઓળખી લેવાથી) સહજ સાધનાથી મળી જાય છે.

૭૬

આ (દેહરૂપી) ઘટમાં જ ચંદ્ર ચમકી રહ્યો છે, પણ આંધળી આંખોને એ દેખાતો નથી !

અરે ! આ ઘટમાં જ અનાહતનાદનાં નગારાં ગાજે છે આ ઘટમાં જ તબલાં ને ડકાનિશાન ગડગડે છે, પરંતુ બહેરાને કાને આ શબ્દ જાણતો મહાનાદ સંભળાતો નથી

જ્યાં સુધી જીવ માડુ માડુ કૂટ્યા કરે છે ત્યાં સુધી એનું એકે કામ પાર પડતું નથી

જ્યારે એ માડું અને મમત્વ મરી જાય છે, ત્યારે પ્રભુ પોતે જ પધારીને તેનું કામ સંભાળી લે છે.

જ્યાં સુધી સિંહ (આ બળવાન મન) આ વન (શરીર)માં રહે છે, ત્યાં સુધી આ વન (શરીર) પ્રકુલ્લિત નથી રહેતું (અર્થાત્ એની આધ્યાત્મિક શક્તિઓનો વિકાસ નથી થતો)

જ્યારે શિયાળ (ગુરુનો શબ્દ) તે સિંહ (મન)ને ખાય છે તો સમસ્ત સફી વનરાજિ (શરીરના ચક્ર અને કંમળ) ખીલી ઊઠે છે.

જ્ઞાન કે કારન કરમ કમાય,
 હોય જ્ઞાન તબ કરમ નસાય.
 ફલ કારન ફૂલે બનરાય
 ફલ લાગે પર ફૂલ સુખાય.

મિરગ પાત્ર કન્તૂરી ખાસ,
 આપ ન ખોલે ખોલે ઘાસ.
 પારે પિંડ મીન લે ખાઈ
 કહે કળીર લોગ ખૌરાઈ.

૭૭

અવધૂ, અ'ધ ફૂપ અ'ધિયારા.

·યા ઘટ ભીતર સાત સમુંદર યાહી મેં નદી નારા.
 ·યા ઘટ ભીતર કાશિ કારિકા યાહિ મેં ઠાકુરકારા.
 ·યા ઘટ ભીતર અંદ સૂર હૈ યાહિ મેં નૌલખ તારા.
 કહે કળીર સુનો ભાઈ સાથો યાહિ મેં સત કરતારા.

૭૮

આથો, એક આપુ જગ માહિં,
 ફળ કરમ ભરમ હૈ કિરતિમ જ્યોં દરપન મેં છાહિં.

જલ તરંગ જિમિ જલતે ઉપજે કિર જલ માહિં રહાઈ,
 કાયા અંઈ પાંચ તત્ત કી બિનસે કહાં સમાઈ.

યા બિધ સદા દેહગતિ અળકી યા બિધિ મનહિ બિચારો,
 આયા હોય ન્યાવ કરિ ન્યારો પરમતત્ત્વ નિરવારો.

જ્ઞાનને માટે જ કર્મની કમાણી થતી હોય છે, પણ સત્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં જ સર્વ કર્મબંધનનો નાશ થાય છે.

ફળપ્રાપ્તિ માટે જ વનમાં જસો પર ફૂલ ખેંચે છે, પણ ફળ ખેંચે એટલે આપોઆપ બધાં ફૂલ સુકાઈ જ જાય છે.

મૃગની પોતાની પાસે જ એની નાભિમાં કેન્દ્રી સુગંધ કરી રહેલી હોય છે, પરંતુ તે પોતાનામાં જ શોધીને તેને પ્રાપ્ત ન કરતાં અજ્ઞાનને લીધે જંગલમાં ઘાસમાં શોધ્યા કરે છે.

એ જ રીતે (માનવી પણ) અજ્ઞાનમાં (આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા વિના) દુર્લભ દેહ ગુમાવે છે અને અતે એને માછલાં ચરી ખાય છે ! કખીર કહે છે કે આ તો અજ્ઞાની લોકોનું ગાંડપણ જ છે.

૭૭

હે અવધૂત ! આંધળાને મન જ (દેહ) અધારો ફૂવો છે પણ વસ્તુતઃ આ ઘટમાં તો સાન સાગરો છે અને એમાં જ અનેક નદીનાળા પણ છે આ ઘટમાં જ કાશી ને દારિકા તેમ જ એમાં જ ઠાકોરજીવું મંદિર પણ છે. આ ઘટમાં જ ચંદ્ર ને સૂર્ય છે અને એમાં જ નવલખ તારા ચમકે છે. ચરે ! કખીર તો કહે છે કે હે સત ! સાંભળી લો, આ દેહ-મંદિરમાં જ સત પરમાત્મા સ્વયં બિરાજી રહ્યા છે

૭૮

હે સત ! જગતમાં એક આત્મ-સ્વરૂપ જ સત્ય છે. ખીજી બધું દર્પણમાં દેખાતા પ્રતિબિંબની જેમ કર્મથી થતો દુન્નિમ ભ્રમ છે.

જળના તરંગો જેમ જળમાથી ઉત્પન્ન થાય છે અને જળમાં જ રહે છે તે શરે છે, તેમ આ પંચતત્ત્વનું બનેલું કાયદરૂપ પ્રતિબિંબ નાશ પામીને કયા સમાવું હશે તેનો વિચાર કરો.

આ જ પ્રમાણે સૌના દેહની ગતિ થાય છે. તેનો મનમાં કાંડે ભીતરી વિચાર કરો એ (દેહમાનો ચૈતન્યરૂપ આત્મા) જો ખીજેથી આવેલો (દેહથી લિન્ન) લાગે, તો વિવેકવિચારથી એને અલગ કરીને એના વિશે વિચાર કરી નિર્ણય કરો.

સહજે રહે સમાય સહજ મેં ના કહું આયા ન જાવે,
ધરે ન ધ્યાન કરે નહિ જપતપ રામ રહિમ ન ગાવે.

તીરથ ખરત સકલ પરિત્યાગે સૂન ડોર નહિ લાવે,
યહ ધોખા જખ સમુગ્રિ પરે તખ પૂજે કાહિ પુજાવે.

ભોગ ભુગત મેં ભરમ ન છુટે જખલગ આપ ન સૂજે,
કહુ કપીર સોઈ સતગુરુ પૂરા, બે કોઈ સમુકે ખૂજે.

૭૯

સાધો, સહજે કાયા સોધો;
કરતા આપ આપમેં કરતા લખ મન કો પરમોધો.

જેસે બટ કા ખીજ તાહિ મેં પત્ર ફૂલ ફલ છાયા,
આપા મદ્દે બુદ્ધ બિરાજે બુદ્ધે મદ્દે કાયા.

અગ્નિ પવન પાની પિરથી નલ તા બિન મેલા નાહિ,
કાજ પડિત કરો નિખેરા કાકે માહિ ન સાંઈ.

સાંચે નામ અગમ કી આસા હૈ વાંહિ મેં સંચા,
કરતા ખીજ લિયે હૈ ખેતૈ ત્રિગુન તીન તત પાંચા.

જલભરિ કુલ જલૈ ખીચ ધરિયા બાહિર ભીતર સોઈ,
ઉનકો નામ કહન કો નાહિ ફૂલ ધોખા હોઈ.

કઠિન પથ સતગુરુ કો મિલના ખોજત ખોજત પાયા,
ઈકલગ ખોજ-મિટિ જખ દુબિધા ના કહું ગયા ન આયા.

કહૈ કપીર સુનો ભાઈ સાધો સત શબ્દ નિજ સારા,
આપા મદ્દે આપૈ બોલે આવૈ સિરજનહારા.

તમને જણાશે કે વસ્તુતઃ એ ચૈતન્યરૂપ આત્મા, પ્રભુના સર્વવ્યાપી સહજ સ્વરૂપમાં જ રહે છે અને અતે તે સહજ સ્વરૂપમાં જ સમાર્પ જાય છે. એ કથાયથી આત્મો નથી કે કથાયે જતો નથી. એ ધ્યાન ધરતો નથી કે જપતપ કરતો નથી. એ રામ કે રહીમનાં ભજન ગાતો નથી.

એણે તો તીર્થ, ત્રત વગેરેનો પણ ત્યાગ કરેલો છે. એ શૂન્યના સૂત્રનું અનુસધાન પણ કરતો નથી જ્યારે આ વિશેનો ભ્રમ ભાગે છે અને આત્મ-સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન થાય છે, ત્યારે પછી કોણ કોની પૂજા કરે ને કરાવે ?

યોગની આ બધી યુક્તિપ્રયુક્તિભરી સાધનાથી પણ જ્યાં સુધી આત્મ-દર્શન થયું નથી ત્યાં સુધી, ભ્રમ ભાંગતો નથી. કપીર કહે છે કે જે આ બધું આત્મજ્ઞાન ઊંડા ધ્યાન ને ચિંતનપૂર્વક સમજે છે તે જ પૂર્ણ સદ્ગુરુ છે.

૭૮

હે સંતજન ! સહજ અવસ્થાની પ્રાપ્તિ અર્થે કાયાનું શોધન કરો.

પોતે જ કર્તા પરમાત્મા સ્વરૂપ છે અને પરમાત્મા (બહાર નહીં પણ) પોતાની અદર જ છે, એવું નિશ્ચયપૂર્વક સમજીને મનને જ્ઞાન આપો.

જેમ વડનું ખીજ હોય છે અને તેમાં જ વૃક્ષનાં પાદડા, ફલ, ફળવગેરે સમાયેલા છે, તથા જેમ જન્મનારમાં (વીર્ય શક્તિરૂપ) ખૂદ રહેલું હોય છે અને તે ખૂદમાં કાયા સમાયેલી હોય છે, તે જ રીતે આ આત્મખીજમાં વિરાટ પરમાત્મા રહેલો છે

આ અગ્નિ, વાયુ, જળ, પૃથ્વી અને આકાશનો પચતત્ત્વનો મેળો પણ એના વિના કંઈ જ નથી. બધા વિદ્વાનો મળીને આ પ્રશ્નનો નિકાલ તો કરો કે પરમાત્મા કોનામાં નથી ?

સતનામ અગમ પરમાત્માની જ (જીવને) એક આશા છે. એ જ સૌમાં સત્યસ્વરૂપ પ્રભુ રૂપે છે. ખુદ કર્તા પ્રભુ જ (આત્મ ચૈતન્ય રૂપી) ખીજ અને ત્રણ ગુણો તેમ જ પાચે તત્ત્વો લઈને આ વિરાટ સંસારક્ષેત્રની ખેતી કરી રહ્યો છે.

ચેતનરૂપ પાણીથી ભરીને દેહરૂપી ઘડાને એ પાણીમાં જ રાખેલો છે, એટલે બહાર ને અદર બધે જ એ (ચેતનજલરૂપી) તત્ત્વ છવાયેલું છે. એનું નામ કહેવાનું હોય જ નહીં. સર્વત્ર એ એક જ પરમાભાતત્ત્વ વિલસે છે. ખીજું કંઈ છે એમ કહેવા જતાં જ ભ્રમ ઊભો થશે.

આ પથે જતાં સદ્ગુરુનું મિલન થવું કઠિન તો છે. અતે શોધતાં શોધતાં તે પ્રાપ્ત થયા ખરા, હૃદયની દ્વિધા ટળી ત્યાં સુધી એ એકધારી શોધ (અતર્ખ અર્થને) કર્યાં જ કરી, એટલે તેમાં તો કું ખીજે કથાય ગયો કે આત્મો નથી.

કપીર કહે છે કે હે સંતજન ! સાલગો. આ સત્ય સ્વરૂપ, શબ્દશ્વભમય પોતાનું આત્મરૂપ જ ઉત્તમ સાર રૂપ છે, કારણ કે એ તો પોતાનામાં રહીને પોતે જ ખોલે છે અને બધાનો સરજનહાર પણ એ (આત્મા) પોતે જ છે.

૮૦

દરિયાવ કી 'લહર દરિયાવ હૈ' છ
 દરિયાવ ઓ લહર ભિન્ન કોયમ્,

ઊઠે તો નીર હૈ ખેઠતા નીર હૈ
 કહો કિસ તરહ ફસરા હોયમ્.

ઉસી નામ કો ફેર કે લહર ધારે
 લહર કે કહે કયા નીર ખોયમ્,

જકત હી ફેર હૈ જકત સખ બ્રહ્મ મેં
 જ્ઞાન કરિ દેખ કબીર જોયમ્.

૮૧

મન, તૂ માનત કયોં ન મના રે!

કૌન કહન કો કૌન સુનન કો ફળ કૌન જના રે.

દર્પન મેં પ્રતિબિંબ જો લાસૈ આપ ચહું દિસિ સાંઈ,

હુવિધા મિટૈ એક જળ હોવૈ તો લખ પાવૈ કોઈ.

જેસે જલતે હીમ ખનત હૈ હીમ ધૂમ જલ હોઈ.

તૈસે યા તત વાહૂ તત સોં ફિર યહુ અરુ વહુ સોઈ.

જો સમઝૈ તો ખરી કહન હૈ ના સમઝ તો ખોટી,

કહુ કબીર દોઝ પખ ત્યાગૈ તાકી મતિ હૈ મોટી.

૮૨

ના મૈં ધમી નાહી અધરમી ના મૈં જતિ ન કામી હો.

૮૦

સમુદ્રનો તરંગ તે સમુદ્ર જ છે, ભાઈ! સમુદ્ર અને તરંગ ભિન્ન હોય જ કેમ ?

એ તરંગ ઊછળે તોયે સમુદ્રજળ છે અને પડે તોયે તે તો સમુદ્રજળ જ છે; તો પછી કહો જોઈએ, એ ખીચું કંઈ હોય જ કેમ ?

એ તરંગ, એ જ સમુદ્રના નામને ફેરવીને ખીચું નામ-રૂપ ધારણ કરે છે, એટલે તરંગના જુદા દેખાતા નામરૂપને લીધે શું એ (મૂળ સ્વરૂપ) સમુદ્ર જળ મટી જાય છે ?

આ જગતમાં એટલે કે ગતિમાન લાગતા સંસારમાં જ નામ-રૂપના ભેદ-ભાવો લાગે છે. પણ આખુલે જગત જ સાગર અને તરંગની જોમ પ્રહામય છે.

કપીર કહે છે કે આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને જગતનો પ્રહામમાં લય પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરી લે.

૮૧

અરે મન ! મના કરવા છતાં કે પ્રહામ વિના ક્યાંયે ખીચું કંઈ છે જ નહીં, તું હજી કેમ માનતું નથી ?

આ કહેનાર કોણ છે તથા સાલળનાર કોણ છે ? એ (મૂળરૂપે) તો એનો એ જ (આત્મા) છે. ખીચું છે જ કોણ ?

દર્પણમાં જોમ પ્રતિબિંબ દેખાય છે તેમ જગતમાં ચારે દિશામાં પરમાત્મા જ છે. (પ્રભુથી સંસાર જુદો છે એવો ભેદભાવ ટળીને) જ્યારે તે એકાકાર થઈ જાય ત્યારે જ મનની સૌ દ્વિધા ટળી જાય છે. તેમ થાય છે ત્યારે જ, કોઈ વિરધા જનને આપું દર્શન લાધે છે.

જળમાથી હિમ બને છે. જોમ હિમ અને વરાળ બન્ને જળ જ છે, તેમ આ બધું મૂળ પરમાત્મા તત્ત્વરૂપ જ છે, અને તે બધું પણ એ તત્ત્વરૂપ જ છે. તો પછી આ અને તે બધુંયે એક જ તત્ત્વમય અને અભિન્ન છે.

જે સમજે છે તેને આ જ કથન સત્ય લાગે છે પણ ના સમજે તેને તે અસત્ય લાસે છે

કપીર કહે છે કે જોણે આ બન્ને પક્ષોને પાર કર્યા છે, તેની દ્વિધાથી, ભેદભાવથી પર થયેલી પક્ષાતીત પ્રસાદ ખરેખર મહાન છે.

૮૨

ના, આ (આત્મસ્વરૂપ) હું ધર્મ કરનાર કે અધર્મી નથી તેમ જ હું ત્યાગી, યતિ, મુનિ કે કામી પણ નથી.

ના મૈં કહેતા ના મૈં સુનતા ના મૈં સેવક સ્વામી હો,
 ના મૈં બંધા ના મૈં મુકતા ના નિરબંધ સરભંગી હો.
 ના કાહૂસેં ન્યારા હૂવા ના કાહૂકો સંગી હો,
 ના હમ નરક લોક કે જાતે ના હમ સરગ સિધારે હો.
 સબહિ કરમ હમારા કીયા હમ કર્મનતે ન્યારે હો.
 યા મત કે કોઈ ખિરલા ખૂઝે સો સતશુરૂ હો ખેઠે હો,
 મત કપીર કાહૂકો થાપૈ મત કાહૂકો મેટે હો.

૮૩

ફહમ કરુ, ફહમ કરુ, ફહમ કરુ માન યહ
 ફહમ બિનુ ફિકિર નહિ મિટે તેરી.
 સકલ ઉબિયાર હીદાર દિલ ખીચ હૈ
 બેક ઔ શોક સંખ મૌજ તેરી,
 બોલતા મસ્ત મસ્તાને મહબૂબ હૈ
 ઇના સા અદલ કહુ કૌન કેરી.
 એક હિ નૂર દરિયાવ વહ દેખિયે,
 ફૈલ વહ રહા સખ સૃષ્ટિ મેરી,
 આપ હિ ગન્ની ગરીબ હૈ આપ હિ
 આપ ગન્નીમ હો આપ દેરી.
 આપ હિ ચોર પુનિ સાધુ હૈ આપ હિ
 જ્ઞાન કથી આપ હિ આપ સુનેરી,
 આપ હિ હરિ હરિનાકુસા આપ હિ
 આપ નરસિંહ હો આપ ગેરિ.
 આપ હી રાવના આપ રઘુનાથજી
 આપકો આપ હી આપ દલેરી,
 આપ બલિ હોઈ કે દાન વસુધા ક્રિયા,
 આપ હો ખામના આપ છલેરી.

હું કહેનાર પણ નથી અને સાંભળનાર પણ નથી. હું સેવક નથી ને સ્વામી પણ નથી.

હું બધાએલો નથી તેમ જ હું સર્વ અગોવાળો (શરીરધારી) પણ નથી.

હું કદીયે કોઈથી અળગો થયો નથી કે હું કોઈનાય સંગી નથી (હું અનાસક્ત છું.)

હું નરકમાં જતો નથી ને સ્વર્ગમાં પણ સિધારતો નથી

આ બધાં જ કર્મો છે તો મારાં કરેલાં, પણ હું (આત્મારામ) તો એ બધાંય કર્મથી તદ્દન ન્યારો (નિર્લેપ) છું.

આ (આત્મતત્ત્વના) વિચારને તો કોઈકે જ વિરલા સમજે છે. જે એ સમજે છે એ સદ્ગુરુરૂપ જ બની જાય છે

કપીર કહે છે કે એક પંથ, મત કોઈને પરમપદમાં સ્થિર કરે છે તો બીજો પંથ, મત કોઈને પતનના આરે લઈ જાય છે

૮૩

અરે ! તું આત્મચિંતન કર આટલું સમજી લઈને ચિંતન કર કે આ ચિંતન વિના તારી ચિંતા મરવાની નથી.

સર્વ પ્રકાશનું દર્શન તો હૃદયમાં જ છે અને તારા જીવનનું અધુરું લઘાવલશકર ને સુખભોગ વગેરે તારા આત્મસ્વરૂપમાં જ પ્રતિષ્ઠિત છે.

એ જ નિત્યપ્રસન્ન મસ્ત પ્રિયતમ બીતરથી બોલી રહ્યો છે એના જેવી છતાં બીજા કોની કહી શકાય એમ છે ? એ તો અજ્ઞેડ જ છે.

એ એક જ પ્રકાશનો મહાસાગર આ સમગ્ર સૃષ્ટિમાં ફેલાયેલો તુ નીરખી લે.

એ પોતે જ ધનિક ને પોતે જ ગરીબ છે એ પોને જ ઘેરી લેનાર શત્રુ અને ઘેરાનાર પણ એ પોતે જ છે.

પોતે જ ચોર ને પોતે જ શાહુકાર ! પોને જ જ્ઞાનની વાતો સલાખાવે અને પોતે જ પોતાનું કથન સાંભળે !

અરે ! એ પોને જ હરિ અને પોતે જ હિરણ્યકશિપુ થયા છે અને પોતે જ વૃસિહ રૂપે પ્રગટીને પોતાને જ પટકવાની અકળ લીલા કરી છે.

અરે ! રાવણ પણ પોતે અને રામચંદ્ર પણ પોતે જ આવીને પોતાનો જ સહાર કરતા હોય છે !

પોતે જ બહિરાગ્ન બનીને પૃથ્વીનું દાન કર્યું છે અને પોતે જ પાછા વામનરૂપે આવીને પોતારૂપ બલિને છેતરી ગયા છે.

આપ હી કૃષ્ણ હૈ કંસ હૈ આપ હી
 આપકો આપ આપ હિ હોતેરી,
 આપ હી ભક્ત ભગવંત હૈ આપ હી
 ઔર નહીં દૂસરા અર્જુન સુને રી.

૮૪

મુક્ત હોવૈ છૂટે બંધન સેતી
 તબ કૌન મરૈ તિસૈ કૌન મારૈ.
 અહંકાર તબે ભય રહિત હોવૈ
 તબ કૌન તરે તિસૈ કૌન તારૈ.
 મરના જના હે તાહિકો જ
 જો આપુ કો આપ બિસારી ડારૈ.
 ચૈતન્ય હોવે ભિક્ષુ જગ દેખે દયા
 દેખિકૈ જોતિ કપીર ધારૈ.

૮૫

યહ તો એક હુબાબ હૈ જ
 સાકિન દરિયાવ કે બીચ સદા,
 હુબાબ તો જૈન દરિયાવ હૈ જ
 દેખો નહીં વહ સે મૌજ જૂદા.
 હુબાબ તો હૈ ઉઠને હિ મેં જ
 હૈ ઊઠને મેં મતલબ ખુદા,
 હોબાબ દરિયાવ કપીર હૈ જો
 હુબા નામ જોલૈ સો ખુદખુદા.

૮૬

ઘટઘટમેં રટના લાગિ રહી
 પરગટ હુઆ અલોખ હૈ જ,

પોતે જ શ્રીકૃષ્ણ અને કંસ પણ પોતે જ ! એટલે આમ પોતે જ પોતાની હત્યા કરેલી દેખાય છે !

અરે ! ભક્ત પણ પોતે અને ભગવાન પણ સ્વયં પોતે જ છે. આ સમગ્ર અઘાંડમાં સર્વ ત્રિવિધ રૂપે એક પરમાત્મા જ છે એટલે સ્તુતિ કરનારા ભક્તથી જુદો એવો કોઈ તે સાંભળનારો પ્રભુ છે જ નહીં !

૮૪

બધનમાંથી (આત્મજ્ઞાન પામીને) મુક્ત થાય તો પછી કોણ મરે ? અને એને મારનાર પણ કોણ રહે ?

અહંકાર છોડીને નિર્ભય થઈ જાય તો પછી તરવાનું કે તારવાનું કોને રહે ?

આ મરવા-જીવવાનું એવાને માટે છે કે જેણે પોતાના અસદ્ આત્મ-સ્વરૂપનું ભાન જ સાવ વિસારી દીધું હોય

કપીર કહે છે કે (એવી અજ્ઞાન દશામાંથી) જાગી ઊડીને પોતાના આત્મતત્ત્વનું ભાન પ્રાપ્ત કરીને, પ્રભુની કૃપણા નીરખીને એની પરમાત્મ-જ્યોતિને જ (જ્ઞાનીજનો) હૃદયમાં અખડ ધારણ કરે છે.

૮૫

આ (જીવન) તો (ચૈતન્ય મહાસાગરનો) એક પરપોટો છે પ્રિયતમ પરમાત્મા (ચૈતન્ય) મહાસાગરમાં સદા તન્મય થઈ ને રહેલા છે.

એ પરપોટો (મૂળરૂપે) તો મહાસાગર જ છે. આ સમુદ્રથી કંઈ એના તરંગ ભિન્ન નથી. એ પરપોટાના ઊઠવામાં અને ફૂટવામાં મૂળ તો ચૈતન્યરૂપ મહાસાગર જ છે.

કપીર કહે છે કે આ જીવરૂપ પરપોટો અને બહારરૂપ સમુદ્ર એક જ છે. એ સિવાય બીજું જો કંઈ કહો તો તે બધું જ ક્ષણભંગુર પરપોટા સમાન છે.

૮૬

ચંદ્રધટમાં એની ધૂન ચાલી રહી છે અલખ પરમાત્મા ઘટઘટમાં પ્રગટ થયેલા છે.

કહું ચોર હુઆ કહું સાખ હુઆ
 કહું બામ્હન હૈ કહું સોખ હૈ જી.
 બહુરંગી ખ્યારા સખસે ન્યારા
 સખહી મેં એક લેખ હૈ જી.
 કબીર મિલા મુશીદ ઉસમેં
 હમ તુમ નાહીં વહ એક હૈ જી.

૮૭

અસમાન કા આસરા છોડ ખ્યારે
 ઉલટિ દેખો ઘટ અપના જી,
 તુમ આપમેં આપ તહકીક કરો
 તુમ છોડો મન કી કલ્પના જી.
 બિન દેખે જો નિજ નામ જપે
 સો કહિયે રૈન કા સપના જી.
 કબીર દિહાર પરગટ દેખા તખ
 જાપ કૌન કા જપના જી.

૮૮

અપનપો આપ હી ખિસરો.
 જૈસે સોનહા કાંચ મંદિર મેં લરમત ભૂંકિ મરો.
 જ્યોં કેહરિ બપુ નિરખિ કૂપ જલ પ્રતિમા દેખિ પરો.
 જૈસે હિ મહગજ ફટિક શિલા પર હસનનિ આનિ અરો.
 મરકટ મૂઠિ સ્વાહ ના ખિસરે ઘરઘર નટત ફિરો.
 કહુ કબીર લલની કે સુવના તોહિ કોનૈ પકરો.

(વિવિધ નામરૂપ ધારણ કરનાર) એ ક્યાંક ચોર થયો છે, તો ક્યાંક શાહુકાર, ક્યાંક બ્રાહ્મણ બન્યો છે, તો ક્યાંક વળી શેખ.

એ બહુરંગી પ્યારો પ્રભુ તો સૌથી ન્યારો છે, પણ બધાયેમાં એનું અસત્ત્વ સ્વરૂપ તો એક જ છે.

કબીર કહે છે કે સદ્ગુરુ મળ્યા એટલે સમજાઈ ગયું કે એ અખંડ એક-રસ પરમાત્મામાં હુ-તુ ના ભેદ નથી. એ તો સદા સર્વત્ર એક જ છે.

૮૭

હે પ્રિય (જીવાત્મા), બહારના આ દશ્ય જગતરૂપ આસમાનનો આશરો છોડી દર્શને જરા નજર પલટો કરીને પોતાના જ ઘટની ભીતર તું નીરખી લે.

તુ પોતાની અદ્વિત સ્વરૂપની બાંડી શોધ કર અને આ બધી મનની તરંગી કલ્પનાઓ મૂકી દે.

જે (આત્મદર્શન વિના) ભગવાનનું નામ જપ્યા કરે છે, તે તો રાત્રિના નિદ્રામાં આવેલા સ્વપ્ન જેવું મિથ્યા જ કહેવાય.

કબીર કહે છે કે ઘટમાં પરમાત્માનાં પ્રગટ દર્શન પામ્યા પછી બીજા કોના જાપ જપવાના બાકી રહે ?

૮૮

અરે, પોતાના સ્વરૂપને જ પોતે વિસારી મૂક્યું છે !

જેમ અરીસાથી મટેલા મકાનમાં પોતાનાં અનેક પ્રતિબિંબો જોઈને અજાની કૃતરો ભર્યા કરે, જેમ કૃવાના પાણીમાં પોતાનું જ પ્રતિબિંબ નીરખીને અજાની સિંહ તેમા ફૂંદી પડે, જેમ મદ્મસ્ત હાથી સ્ફટિકની શિલામાં પોતાનું જ પ્રતિબિંબ જોઈને અજાનને લીધે દત્તશૂળથી તેની સામે લડવા માટે ધસી જાય અને જેમ મહારીતુ માંકડુ મૂડીભર ખાવાનું પામવાની લાલચને લીધે ધરધર નાચતું ભટકે, તે જરીતે તું અજ્ઞાનવશ થઈ તારા આત્મસ્વરૂપને વિસારીને આ સસારના ગાયા-મોહમાં ફસાઈ ગયેલો છે.

કબીર કહે છે કે માયાના બધાંમાં પડેલા હે જીવ રૂપી પોપટ ! તું વિચારી તો જો કે તને આ માયાના પાંજરામાં કોઈએ ક્યાં પકડી રાખ્યો છે ? (આત્મારૂપે તુ મુક્ત જ છે)

સામ્યવાદ

૮૯

આપુહિ કરતાં લે કરતારા, બહુ બિધ બાસન ગઢૈ કુમ્હારા.

બિધના સબૈ કીન ચક કાંઉ, અનિક જતન કે બનક બનાઉં.

જઠર અગ્નિ મહું દિય પરબલિ, તામે આર ભયે પ્રતિપાલી.

બહુત જતન કે બાહર આયા, તબ શિવ શક્તિ નામ ધરાયા.

ઘર કે સુત બે હોય અયાના, તાકે સંગ ન જાય સયાના.

સાંચી બાત કહૌં મૈં અપની, લયા દિવાના ઔર કિ સપની.

શુપ્ત પ્રગટ હૈ એકૈ મુદ્રા કાકો કહિએ બ્રાહ્મન શૂદ્રા.

જૂઠ ગરબ ભૂલૈ મતિ કેઈ હિંદુ તુરક જૂઠ કુલ દોઈ.

જિન ચહ ચિત્ર બનાઈયા સાંચિ સૂરત ઢારિ,

કહુ કબીર તે જન ભલે જે તેહિ લેહિ બિચારી.

૯૦

એ તેહિ કર્તા વર્ણુ વિચારા જન્મત તીન દંડ અનુસારા.

જન્મત શૂદ્ર ભયે પુનિ શૂદ્રા, કૃત્રિમ જનેઉ ધાલિ જગદુંદ્રા.

એ તુમે બામ્હન બામ્હની જાએ, ઔર રાહ તુમ કાહે ન આએ.

સામ્યવાદ

૮૯

પ્રભુ પોતે જ કગતાર (ધડવૈયા) બન્યા છે, અને કુભારની જેમ અનેક પ્રકારનાં વાસણના ધાટ ધરી રહ્યા છે.

વિધાતાએ બધું એક જગાએ એકત્રિત કર્યું છે અને એમાંથી પછી ખૂબ કાળજીપૂર્વક આ બધાં (જગતનો) ઠાઠમાઠ તૈયાર કર્યો છે.

એ ધડવૈયાએ પેટમાં જઠરાગ્નિ પ્રગટાવી દીધા છે. એનું રક્ષણ કરનાર પણ (વૈશ્વાનરરૂપે) પોતે જ છે.

એ જ પરમાત્મા કેટલી બધી કાળજી લઈને બહાર પ્રગટ થયા છે !! ત્યારે શિવ અને શક્તિ (નર-નારી રૂપે) નામ ધારણ કર્યું છે.

ધરના દીકરારૂપ છત્ર જ જે અગ્નિની હોય તો તેની સાથે શાણો માણસ (સાતી) નહીં જાય

હું તો મારી પોતાની સાચી વાત કહી સમજાવું છું. તમારે મને દીનાનો કે સ્વપ્નદર્શી, જે કહેવું હોય તે કહેજો.

જે ગુપ્તરૂપે અદ્ભુત છે અને બહાર પ્રગટ પણ દેખાય છે તે સર્વ એક જ (પરમાત્માનો) આકાર છે એમા વળી બ્રાહ્મણ કોને કહેવો અને શૂદ્ર કોને કહેવો ?

કોઈ-કોઈની શુદ્ધિ મિથ્યા ગર્વ કરીને આ અટપટ ભેદોમા અટવાઈ પડે છે. ખરી રીતે તો હિન્દુ અને મુસલમાન એવા બન્ને જાતિભેદો નકામા છે.

કપીર કહે છે કે જેણે સત્યસ્વરૂપ આત્મચેતના સીમીને આ વિરાટ વિશ્વચિત્રની રચના કરી છે, તે સરજનહાર પરમાત્માનું ચિંતન, ધ્યાન કરીને તેને જે પ્રાપ્ત કરે છે તે જ સાચા માણસ છે.

૯૦

જો સરજનહારે જ તારી જાત નક્કી કરેલી હોત તો (શૂદ્ર, બ્રાહ્મણ અને મુસલમાન વગેરે) ત્રણે જુદી જુદી લાકડીઓની જેમ જુદા જ જન્મ્યા હોત !

જન્મથી તો બધા શૂદ્ર જેવા જ હોય છે ને વળી પાછા (શૂદ્ર કુળમાં જન્મ્યા હોય તો) ફરી શૂદ્ર કહેવાય ! કોઈ તો વળી બનાવટી જનોઈ ઘાલીને શ્રેષ્ઠ ગણાવેલા બ્રાહ્મણ બની બેસે છે !

અરે ! જો તું જન્મથી જ (એમાં શ્રેષ્ઠ) બ્રાહ્મણીને પેટે જન્મેલો બ્રાહ્મણ હોય તો તું આ દુનિયામાં (જનેતાની કૃપાને બદલે) ખીજે કોઈ ખાસ વસ્તેથી શા માટે ન આવ્યો ?

જે તૂં તુરક તુરકિની બાયા, પેટૈ કાહે ન સુનત કરાયા.

કારી પીરી ફૂહૌ ગાઈ, તાકર ફૂધ દેહુ બિલગાઈ.

છાંડુ કપટ નર અધિક સયામી, કહુ કંબીર ભંજુ સારંગપાની.

૯૧

દુઈ જગદીશ કહાં તે આયે કહુ કૌને ભરમાયા,
અલ્લા રામ કરિમ કેશવ હુરિ હુજરત નામ ધરાયા.

ગહુના એક કનકતે ગહુના તામેં ભાવ ન ફૂળ,
કહન સુનન કેા દુઈ કર થાતે એક નેવાજ એક પૂળ.

વહી મહાદેવ વહી મુહુમ્મદ બ્રહ્મા આદમ કહિએ,
કોઈ હિન્દુ કોઈ તુરુક કહાવૈ એક જમી પર રહિએ.

વેદ કિતાબ પઢે યે કુતબા વે મોલવી વે પાંડે,
બિગત બિગત કે નામ ધરાયો એક માટી કે ભાંડે.

કહુ કંબીર તે દોનોં ભૂલૈ રામહિ કિનહુન પાયા,
વે ખસિયા વે ગાય કટાવૈ વાઢૈ જન્મ ગંવાયા.

અને જો તું જન્મથી જ મુસ્લિમ સ્ત્રીને પેટે મુસલમાન જન્મ્યો હો, તો પછી જન્મેતાના પેટમાં હતો ત્યારે જ શા માટે તારી સુન્નત કરાવી ન લીધી ? (અર્થાત્ આ બાલક કોમ ને ધર્મના ભેદો વ્યર્થ છે.)

આ જુદા જુદા રંગની ગાયોને દોહીને એમના રંગ પ્રમાણે દરેકનું દૂધ જુદું પાડી આપોને ?

કમીર કહે છે કે હું શાણા જીવ ! એ બધા બહારના ભેદભાવનાં છળકપટ છોડી દે અને સર્વમા એક જ તત્ત્વરૂપે રહેલા સારંગપાણિ પરમાત્માનું જ ભગ્નન તું કર્યે જા.

૯૧

અરે ! બે પરમેશ્વર ક્યાંથી આવ્યા ? આમ તને કોણે ભરમાવ્યો તે તો કહે ! એક જ પરમેશ્વરે અલ્લા ને રામ, ક્રીમ ને કેશવ તેમ જ હરિ ને હજરતનાં જુદાં જુદાં નામ ધારણ કરેલાં છે

સોનામાંથી ધડાયેલા (જુદાં જુદાં નામ અને આકારવાળા) અલંકારો મૂળે તો સુવર્ણમય જ છે. એ બધામાં તત્ત્વરૂપે કોઈ જુદાઈ હોતી જ નથી.

નમાજ અને પૂજામાં માત્ર નામની જ કહેવા-સાંભળવા પૂરતી જુદાઈ છે. ખરી રીતે બન્ને એક જ છે.

વસ્તુતઃ એ જ મહાદેવ અને એ જ મહામદ, એ જ આદિપુત્ર અલ્લા અને એ જ બાવા આદમ ગણાય છે.

કોઈ જીવ હિંદુ તો કોઈ મુસ્લિમ કહેવાય છે, પણ બધાંયે આ એક જ ધરતી પર રહેનારા જીવો છે.

એક વેદ વાંચે છે તો બીજો કુરાન વાંચે છે. એક પઠિત કહેવાય છે તો બીજો વળી મૌલાના કહેવાય છે. પણ અરે ! આ બધાંયે એક જ માટીનાં પાત્રો છે, માત્ર એ બધાએ ભાતભાતનાં જુદાં જુદાં નામ જ ધારણ કરેલાં છે.

કમીર કહે છે કે એવા ભેદો ભીલા કરનારા બન્ને જણા (હિંદુ ને મુસ્લિમ) ભૂલમાં અટવાયેલા છે એવા બન્નેમાંથી કોઈનેય પ્રભુની પ્રાપ્તિ થતી નથી કારણ કે પેલા હિંદુ હજી (ભોગ ધરાવવા માટે) બકરા કાપે છે અને પેલા મુસ્લિમો હજીય ગાયની હત્યા કરે છે. આમ ને આમ ભેદના વાદવિવાદમાં એમનો (દુર્લભ-માનવ) જન્મ તેઓ વૃથા જ ગુમાવી દે છે.

૯૨

ઐસો ભરમ બિગુરચન ભારી,
વેદ કિતાબ દીન ઔ દોજબ કો પુરુષા કો નારી.

માટી કે ઘર સાજ બનાયા નાદે બિન્દુ સમાના,
ઘટ બિનસે કયા નામ ધરહુગે અહમકે ખોજ બુલાના.

એકે હાડ ત્વચા મલમૂત્રા રુધિર શુદ્ધ એકે મુદ્રા,
એકે બિન્દુ તે સૃષ્ટિ રચ્યો હૈ કો બ્રાહ્મણ કો શૂદ્રા,

રજગુણ બ્રહ્મ તમોગુણ શંકર સતોગુણી હરિ સોઈ.
કહે કંબીર રામ રમિ રહિયા હિંદૂ તુરુક ન કોઈ.

*

*

*

ભક્તિ ઉદ્રેક

૯૩

ઓઢન મેરો રામનામ મૈ રામહિ કો બનબારા હો,
રામનામ કો કરૈ બનિજ મૈ હરિ મોરા હટવારા હો.

૯૨

આ જમનો ગૂચવાડો તો એવો ભારે છે! આ વેદ ને શાસ્ત્રો, આ દીન-
(ધર્મપથો) અને આ સ્વર્ગ-નરક! એમાં વળી પુરુષ કોણ ને નારી કોણ ?

માટીના ઘર પર જ આ બધો શરીરનો શણગાર કરેલો છે. આ (સમષ્ટિમાં
વ્યાપ્ત અનાહત) નાદ જ (વ્યષ્ટિરૂપમાં) બિંદુ રૂપે સમાયેલો છે અને તેમાંથી
જ પિંડનું સર્જન થયેલું છે

આ દેહરૂપી ઘટ તો નાશ પામશે (એટલે કે નાશવંત નામ અને રૂપમાંથી
લય થઈ જશે) ત્યારે શું માત્ર નામને પકડી રાખશે ? આ અહંભાવ જ સત્ય-
આત્મસ્વરૂપની શોધમાં જીવને ભૂલાવે છે.

આ હાડકાં, ચામડી, મળમૂત્ર. ડુધિર અને ગુદા એ બધું જ એક જ
જીવીનું રૂપ છે. (ચૈતન્યના) એક જ બિંદુમાંથી આ સૃષ્ટિ રચેલી છે. પછી
એમાં વળી બ્રાહ્મણ કોણ ને શૂદ્ર કોણ ?

એ જ (પરમતત્ત્વ) રજોગુણરૂપે બ્રહ્મા, તમોગુણરૂપે શંકર અને સત્ત્વગુણ:
રૂપે વિષ્ણુ પણ કહેવાય છે

કળીર કહે છે કે સર્વત્ર સદા કેવળ એક જ રામ રમી રહ્યો છે.
એમાં કોઈ હિંદુયે નથી ને કોઈ મુસલમાન પણ નથી

*

~

*

ભક્તિ ઉદ્રેક

૯૩

રામનામ જ મારી દાલ છે અને હું તો એ રામનામનો જ વણજારો
છું. રામનામનો જ હું લેવડદેવડનો વેપાર કરું છું. મારો દુકાનદાર શેઠ પણ
એ ભગવાન જ છે.

સહસનામ કો કરૈં પસારા દિનદિન હોત સવાઈ હો,
કાન તરાજૂ સેર તિન પૌવા ડહકિન ઢોલ બજાઈ હો.

સેર પસેરી પૂરા કર લે પાસંઘ કતહું ન બાઈ હો,
કહૈ કપીર સુનો હો સંતો નેરિ ચલે જંહડાઈ હો.

૯૪

તોકો પ્રીવ મિલેંગે ઘૂંઘટ કા પટ ખોલ રે.
ઘટઘટ સેં વહુ સાંઈ રમંતા કટુક વચન મત ગોલ રે.

ધન ભોખન કો ગરબ ન કીજૈ જૂઠા પંચરંગ ચોલ રે.
સુન્ન મહલ મેં દિયના ખારિ લે આસા સોં મત ડોલ રે.

ભોગ જુગત સોં રંગ મહલ મેં પિય પાયો અનમોલ રે,
કહૈ કપીર અનંદ લયો હૈ બાજત અનહદ ઢોલ રે.

૯૫

પાયો સતનામ ગરૈ કૈ હરવા.

ત્સાંકર ખટોલના રહનિ હમારી દુખરે દુખરે પાંચ કહરવા,
તાલા કુંભ હમેં ગુરુ દીન્હી જળ ચહૌં તખ ખોલૌં કિવરવા.

એનાં હૃદયનો નામ છે: એનો જ હું વિસ્તાર વધારું છું. એટલે એ તો દહાડે દહાડે મને (ભક્તિભાવની વૃદ્ધિરૂપે) સવાયો લાલ જ કરાવે છે.

આ સંસારના કાણા ત્રાજવામાં તો શેરનું પોણાશેર ઊતરે તેવી ઠગામણીની બોલબાલ છે, પણ (હે છત્ર !) તું તારે જે બશેર-પાંચશેર તોલવું હોય તે પૂરી રીતે બરોબર તોલ. તોલવાનાં કાટલાં અને દાંડી આમ તેમ ન નમે, બરોબર જોખાય તે તું જો.

કબીર કહે છે કે હે સત ! સાંભળો. આપણે તો ખોટને (રામનામની ભરપૂર કમાઈથી) પૂરી કરીને ચાલવા માંડવાના !

૯૪

આ ધૂંધટનો પડદો ખોલી નાખ, તો તને પ્રિયતમ મળી જશે !

ધટધટમાં એ જ પ્રિયતમ સાંઈ રમી રહ્યો છે, માટે તું કદી પણ કડવાં વેણુ બોલ નહીં.

આ ધન-દોલત અને જુવાનીનો તું લગીરે ગર્વ ના કરીશ કારણ કે આ પંચતત્ત્વનું બનેલું પચરંગી ખોળિયું તો અનિત્ય અને નાશવંત છે.

તું (આત્મજ્ઞાનની સાધના દ્વારા) શૂન્ય મહેલમાં (બ્રહ્માંડમાં) જ્યોતિર્મય બ્રહ્મનો દીપક પ્રગટાવી લે અને બીજી ભૌતિક આશા તૃપ્તિઓથી તું ચલિત ન થા

કબીર કહે છે કે મને તો યોગની સાધના દ્વારા બ્રહ્માંડ રૂપી રંગ-મહેલમાં જ્યોતિર્મય પ્રિયતમનો, અલબ્ધ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થયો છે. જ્યારે (યોગ સાધના દ્વારા) એ ગગન ગુફાના શૂન્ય મહેલમાં અણબોલ પ્રિયતમ પરમાત્માનું દિવ્ય મિલન થાય છે, ત્યારે કબીર કહે છે કે સર્વત્ર આનંદ આનંદ વરતાય છે અને બ્રહ્મના એ દિવ્ય આનંદની અનાહત દુંદુભિ ગાજી રહે છે.

૯૫

મારા ગળાના હાર સમા, મારા કંઠને શોભા આપનાર (સતનામ) પ્રભુ મને મળી ગયા છે.

આ દેહરૂપી સાંકડી ખાટલીમાં આપણો નિવાસ છે અને એને આ પાંચ (ધન્ડિયોરૂપી) ઉપાડનારા સાવ દૂબળા છે.

સદગુરુએ તો આ (જીવનમંદિરના) તાળાની-કૂંચી અમને જ સોંપી-દીધી છે, એટલે જ્યારે ધ્યાન થાય ત્યારે એનાં સર્વ દારુ ખોલાય તેમ છે.

પ્રેમ પ્રીતિ કી ચુનરી હુમારી જળ આહું તખ નાચૌં સહરવા,
કહૈ કચીર ચુનો લાઈ સાધો બહુરિ ન ઐઐ એહિ નગરવા.

૯૬

મિલના કઠિન હૈ, કૈસે મિલૌગી પિય જાય.

સમુઝિ સોચ પગ ધરૌ જતન સે બારબાર ડિંગ જાય,
ભાચી ગૈલ રાહ રપટિલી પાંવ નહીં ઠંહરાય.

લોકલાજ કુલ કી મરજદા દેખત મન સકુચાય,
નૈહર બાસ બસા પીહર મેં લાજ તણ નહિ જાય.

અધર ભૂમિ જહાં મહલ પિયા કા હુમ પૈ ચઢો ન જાય,
ધન લઈ બારિ પુરુખ ભયે લોલા ચુરત ઝકોરા ખાય.

હૂતિ સતગુરુ મિલે બીચ મેં દીન્હોં લેદ બતાય,
સાહુબ કચીરા પિયાસોં લેંટચો સીતલ કંઠ લગાય.

૯૭

હુલહિન ગાવો મંગલચાર. હુમરે ઘર આયે રામ ભતાર.

તન રતિ કર મૈં મન રતિ કરિહૌં પાંચો તત્વ બરાતી,
રામદેવ મોહિં ખ્યાહુન આયે મૈં જોબન મદમાતી.

અમે તો પ્રેમભક્તિની ચૂંદડી ઓઢેલી છે એટલે જ્યારે મન થાય ત્યારે નગરમાં (મસ્ત થઈ) નાચવા નીકળી પડીએ છીએ.

કઝીર કહે છે કે હે સંતો ! આ માનવદેહરૂપી નગરીમાં ફરીફરીને આવવાનું મળતું નથી (માટે આ જન્મને જ પ્રભુપ્રાપ્તિથી સાર્થક કરી લો.)

૯૬

હુ કેવી રીતે જઈને પ્રિયતમને મળીશ ? મળતું તો મુશ્કેલ છે !

કેટલું સમજ વિચારીને કાળજીપૂર્વક પ્રિયતમના માર્ગ પર ડગલાં માંડું છું તોયે વારંવાર પગ ખસી પડે છે. પ્રિયતમને પથે જવાની ગલી તો જાણી છે અને રસ્તો લસરણો છે, એટલે પગ પણ સ્થિર રહી શકતા નથી.

લોકલાજ અને કુળની મર્યાદા વગેરે વ્યવહાર સંભાળવા જતાં મનને સ કોચ થાય છે. આ સંસારરૂપી પિયરમાં જ વાસ કરેલો છે એટલે અહીં જલદી લાજ-શરમ છોડાતી નથી

જ્યાં પ્રિયતમનો મહેલ આવેલો છે, તે તો ઉચ્ચ પ્રદેશ છે; એટલે આપણાથી તો ત્યાં ચઢી શકાય તેમ નથી

આ (છવરૂપી) વધૂ તો બાલિકા જેવી અચ્ચુઝ છે અને પ્રિયતમ પુરુષ પરમાત્મા તો અત્યંત સરળ છે, એટલે જ (આવડત વગર) આ મિલનની મારી લગતી ઝોલે ચડી ગઈ છે.

પણ ત્યા તો પ્રિયતમ પ્રભુનું મિલન કરાવી દેનાર દિવ્ય દૂત જેવા સદ્ગુરુ માર્ગમાં જ મળી ગયા અને એમણે પ્રભુમિલનનું રહસ્ય સમજાવી દીધું. પરિણામસ્વરૂપ, કઝીરને પ્રિયતમને ભેટીને ત્રિતાપથી મુક્ત થઈ શીતલ થવાનો પરમાનંદ મળી ગયો છે !

૯૭

હે નવવધૂ ! મંગળગીત ગાઓ. આપણે ત્યાં લગવાન જ લગથાર રૂપે પધાર્યા છે

તનનું મિલન સાધીને પછી હું મનનું મિલન માણીશ. આ પાંચે તત્ત્વો જનૈયા બનેલા છે. ચૌવનમાં મદમસ્ત મુજને પરણીને અપનાવવા પ્રભુ પોતે જ પધાર્યા છે.

સરિર સરોવદ વેદિ કરિહોં બ્રહ્મા વેદ ઉચારા,
રામદેવ સંગ ભાવર લૈહોં ધનધન ભાગ હમારા.

સુર તૈતીસો કૌતુક આચે મુનિવર સહસ અઠાસી,
કહ કળીર મોહિ બ્યાહી ચલે હૈ પુરુષ એક અબિનાસી.

૯૮

હરિ મોર પીવ મૈ રામ કી બહુરિયાં,
રામ મોર બડા મૈ તન કી લહુરિયાં.

હરિ મોર રંહટા મૈ રતન પિઉરિયાં,
હરિ કો નામ લૈ કાતલ બહુરિયાં.

છ માસ તાગ બરસ દિન કકુરી,
લોગ બોલે ભલ કાતલ બપુરી.

કહૈ કળીર સૂત ભલ કાતા,
રંહટા ન હોય મુક્તિ કર દાતા.

૯૯

સાંઈ કે સંગ સાસુર આઈ,
સંગ ન સૂતી સ્વાદ ન જનિ જોબન ગો સપને કી નાંઈ.

જેના ચારિ મિલિ લગન સોચાઈ જના પાંચ મિલિ મંડપ છાઈ,
સખી સહેલી મંગલ ગાવૈ દુઃખ સુખ માથે હરદિ ચઢાઈ.

આ શરીરને હું લગ્ન માટેની વેદી કરીશ અને બ્રહ્મા વેદમંત્રોનો મંગલ ધોપ કરશે; એટલે હું પતિદેવ (પરમાત્મા) સાથે મગળફેરા કરીશ. સાચે જ, ધન્યભાગ્ય છે. મારા આ મંગળ લગ્નનું કૌતુક નીરખવા તેત્રીસ ક્ષેત્ર દેવતાઓ અને અઠવાસી હજાર ઋષિ-મુનિઓ પધાર્યા છે.

કપીર કહે છે કે એ અદ્વિતીય અવિનાશી પરમ પુરુષ પરમાત્મા મારી સાથે લગ્ન કરીને મને પોતાની સાથે લઈ જાય છે.

૯૮

પ્રભુ મારા પિયુષ છે ને હું પ્રભુની પ્રિયા છું. મારા માલિક તો રામ છે. હું તો એ મારા વડીલના અગની એક નાની શી લહેર છું.

રામ મારો રેડિયો છે ને હું તો અણુમોલ રતન સમી કતાર્ધને એકતાર ચર્ધ જનાર પૂણી છું.

પ્રભુનું નામ લઈ લઈને મેં ઘણું મૃતર કાંત્યું, તેમાંથી જ મહિના એક ધારો તાર કાઢતા વરસ દહાડે કોકડું ભરાયું.

લોકો કહેતા હાગ્યા કે બિચારીએ કાંત્યું છે તો બહુ સાડુ. (અર્થાત્ પ્રભુ-સ્મરણથી પુણ્યની કમાણી તો સારી કરી છે.)

કપીર કહે છે કે ઘણું ને સાડુ મૃતર છેને કાંત્યું, પણ (આત્મજ્ઞાન વિનાનો) આ બાલકર્મનો રેડિયો મુક્તિ દેનાર નથી.

૯૯

સ્વત્રીની સાથે હું તો સાસરે આવી છું. હું એમની સાથે રહી જ નથી. એટલે પતિસગનો આનંદ મેં જાણ્યો જ નથી. મારી આ જીવાની તો સ્વપ્નાની જેમ વીતી ગઈ છે.

ચાર જણે મળીને લગ્નનું મુહૂર્ત કઢાવ્યું અને આ પાંચ જણે મળીને મંડપ રચી દીધો. બધી સખી સાહેલીઓ મગળગીત ગાવા લાગી, મારે માથે સૌએ મળીને સુખ દુઃખની પીડી ચોળી દીધી.

નાના રૂપ પરિ મન ભાંવરિ ગાંઠી બેરી ભઈ પતિ આઈ,
અરધ દેઈ દેઈ ચલી સુઆસિની ઔકહિં રાંડ ભઈ સંગ સાંઈ.

ભયો બિયાહ ચલી બિન દુલહ ખાટ બન સમધી સમુઝાઈ,
કહૈ કબીર હમ ગૌને જૈયે તરખ કંત લૈ તૂર બબાઈ.

*

*

*

વિરહ-નિવેદન

૧૦૦

બાલમ આઘો હમારે ગેહ રે,
તુમ બિન દુબિયા દેહ રે.

સખ કોઈ કહૈ તુમારી નારી
મોંકો યહ સંદેહ રે.

એકમેક હૂવે સેજ ન સોવૈ
તબ લગ કૈસે નેહ રે.

અન્ન ન ભાવૈ નીંદ ન આવૈ
ગૃહ બન ધરૈ ન ધીર,

જ્યોં કામી કો કામિની ખ્યારી
જ્યોં ખ્યાસે કો નીર રે.

હૈ કોઈ ઐસા પર-ઉપકારી
પિયસે કહૈ સુનાય રે.

અબ તો બેહાલ કબીર ભયે હૈં
બિન દેખે જીવ જાય રે.

૧૦૧

સદ્ગુરુ હો મહારાજ, મોપૈ સાંઈ રંગ . ડારા,
શબ્દ કી ચોટ લગી મેરે મન મે બેધ ગયા તન સારા.

વિધવિધ રૂપ ધારણ કરતા પ્રિયતમ સાથે આ મન ફેરા ફર્યું અને પતિ સાથે મારી જીવનગાઠ બેઠાઈ ગઈ, અને હું અહીં સાસરે આવી.

સૌભાગ્યવંતીઓ આશિષ દેતી ગઈ, પણ પતિ સગે હોવા છતાં આ ચોકમાં જ હું વિધવા થઈ ગઈ

હજન થવા છતાં હું આમ પતિ વિનાની જ ફર્યા કરું છું ! મને પતિના (પ્રભુપ્રાપ્તિના) માર્ગનું જ્ઞાન સૌ સમ્યક્ધીઓ સમજાવે છે.

કપીર કહે છે કે (આત્મજ્ઞાન થયું છે એટલે) હવે તો હું આજી કરીને પ્રિયતમની પાસે જ રહીશ અને પિયુજને પામીને અનાહતનાદના ઢોલ બજાવીને આ ભવસાગર તરી જઈશ.

*

*

*

વિરહ-નિવેદન

૧૦૦

વહાલા મારા ! ઘેર આવોને ! આ જીવન તો તમારા વિના દુઃખી-દુઃખી થઈ ગયું છે !

બધાએ કહે છે કે હું તમારી પગથેતર છું, પણ મને જ એમા શંકા થાય છે. એકરૂપ થઈને સેજમા સૂઈ એ નહીં ત્યાં સુધી બનતો પ્રેમસબંધ છે એમ કેવી રીતે કહેવાય ? (અહીં આત્મા અને પરમાત્માની અદ્વૈત ભાવનાનો સંકેત છે)

તમારા વિરહને લીધે મને અન્ન ભાવતું નથી અને નિદ્રા પણ આવતી નથી. ઘર અને જગલ ક્યાંયે હે પ્રિય ! આ મનમાં ધીરજ નથી રહેતી કામીને જેમ કામિની જ પ્રિય લાગે, તરસ્યાને જેમ પાણીની જ ઝંખના રહે તેમ આ હૃદય પણ તમારે માટે અર્ધીરૂં થઈ ગયું છે.

છે કોઈ એવું પરોપકારી કે જે મારા પિયુજને જઈને કહી સંભળાવે કે વહાલા ! હવે તો આ વિરહી કપીરાની એવી કુર્ફશા થઈ પડી છે કે તમને જોયા વિના આ જીવ 'જહ' જહ' જ કરી રહ્યો છે.

૧૦૧

હે સદ્ગુરુ મહારાજ ! મને તો મારા સાક્ષ્યાએ (પ્રેમભાવથી) રંગીનાખી છે !

આ દ્વિભા શબ્દ (જ્ઞાન)ની એવી તો ચોટ લાગી ગઈ છે કે મારું આખું શરીર વીધાઈ ગયું છે.

ઔપધ મૂલ કછુ નાહિ લાગે કયા કરે ખેદ બિચારા.
સુરનર સુનિજન પીર ઔલિયા કેઈ ન પાવે પારા,
સાહુબ કબીર સર્વ રંગ રંગિયા સખ રંગ સે રંગ ન્યારા.

૧૦૨

કૈસે દિન કટિ હૈ જતન બતાયે જઈઓ.
એહિ પાર ગંગા વોહિ પાર જમુના,
બિચવાં મંડૈયા હમકાં છવાયે જઈઓ.
અચરા કારિકે કાગદ બનાઈન,
અપની સુરતિયાં હિયરે લિખાયે જઈઓ.
કહુત કબીર સુનો લાઈ માધો,
બહિયાં પકરિકે રહિયા બતાયે જઈઓ.

૧૦૩

પ્રીતિ લગિ તુમ નામ કી પલ બિસર નાહીં,
નજર કરે અબ મેહુર કી મોહિ મિલો ગુસાઈ.
બિરહુ સતાયે મોહિકો જીવ તડપે મેરા,
તુમ દેખન કી ચાવ હૈ પ્રભુ મિલો સવેરા,
નૈન તરસે દરસ કે પલ પલક ન લાગૈ,
દરદ બંદ દિદાર કા નિગ્ર બામર જાગૈ.
જો અબ પ્રીતમ મિલે કરું નિમિષ ન ન્યારા,
અબ કબીર ગુરુ પાઠયા મિલા પ્રાન પિયારા.

૧૦૪

હું બારિ મુખ દેરિ પિયારે
કરવટ દે મોહિ કાહે કે મારે.
કરવટ લલા ન કરવટ તેરી,
લાગ ગરે સુન બિનતિ મેરી.

આ વૈદ્યિયારો શું કરે ? એના ઓસડિયાં કે મૂળિયાં કઈકામે લાગતાં નથી.

અરે. આ રંગની ભુરકીના બેઢનો પાર તો દેવો, માનવો, ઋષિ-મુનિઓ કે પીર-ઓલિયા કોઈથી પામી શકાતો તથી

કપીરનુ તો સર્વસ્વ એના સાલ્યાએ આ (ત્રિભલકિતના) રંગે રંગી નાખ્યું છે આ રંગ તો બધાએ રંગથી કઈ ન્યારો જ છે !

૧૦૨

તમાગ તિના દહાડા કેવી રીતે જશે ? પ્રિયતમ ! કઈક ઉપાય બતાવીને જાઓને !

આ બાળુ (હડાનાડીરૂપી) ગગા અને પેલી બાળુ (પિંગલાનાડીરૂપી) જમુના છે. એની વચમાં (મુધુમ્મ્મના માર્ગે) મારે માટે એકાત મઢ્ઠી (સ્થિર આસન) બનાવીને જાએ (મને તમારામાં જ લીન રહેવાની સાધનામા સ્થિર કરતા જાએ)

આ જીવન ચૂઢીનો પાલવ ચીરીને એનો જ કાગળ બનાવીને તમારી પ્યારી મુરત આ હૈયે એમાં અકિત કરતા જાએ

કપીર કહે છે કે હે સતજન ! સાલજો. બાંલ પકડીને હે પ્રિયતમ ! અમને તમારો (નિત્યમિલનનો) રાહ બતાવી જાએ

૧૦૩

તમાગ નામનો એવો તો નેડો લાગ્યો છે નાથ ! કે ધડીભર પણુ એ ભુલાતુ જ નથી હવે તો કૃપાદષ્ટિ કરીને મને આવી મળે મારા પ્રિયતમ ! !

તમારો વિયોગ મને સતાવી રહ્યો છે હે પ્રભુ ! તમારાં દર્શનની મને તીવ્ર ઝંખના છે, તો સવેળા પધારોને !

આ આંખો તમારા દર્શનની એવી તો તરસી છે કે પાંપણનો પલકારોયે થતો નથી. દર્શનની ઝખનાની વેદના ભરેલાં આ નયન તો રાતદિવસ જાગે જ છે.

હવે જો પ્રીતમ મળી જાય તો ઠણભર માટે પણુ અળગા ન થયા દર્જ.

કપીરને તો હવે સદ્ગુરુ મળ્યા છે અને તેમના પ્રતાપે પ્રાણથીયે પ્રિય એવા સ્વામી પણુ મળી ગયા છે

૧૦૪

હુ અજ્ઞાન બાળકી જેવી છું એટલે હે પ્રિયતમ ! મુખ ફેરવી લઈને આમ પડખુએ બઢ્ઠી લઈને મને શું કામ દડો છે ?

આમ મો ફેરવીને રહો છો, તે તો મને ગળા પર કરવત મુકાતી હોય તેવું વસ્તુ લાગે છે, તેથી મારી વિનંતી તો આંલજો !

હમ તુમ ખીચ ભયા નહિ કોઈ
તુમહિ સો કંત નારિ હમ સોઈ.

કહત કબીર સુનો નર લોઈ
અખ તુમરી પરતીત ન હોઈ.

૧૦૫

શબ્દ કી ચોટ લગી તન મેં
ધર નહિ ચૈન ચૈન નહીં બન મેં.

દૂંઢત ફિરૈં પીવ નહી પાંવૌં
ઔષધ મૂલ ખાઈ ગુજરાવૌં.

તુમસે જૈદ ન હમસે રોગી
મિન દીદાર કયોં જિયે બિયોગી.

એકૈ રંગ રંગી સખ નારી
ત્તા જાનોં કો પિય કી ખ્યારી.

કહ કબીર કોઈ શુરુસુખ પાવૈ
બિન નૈનન દીદાર દિખાવૈ.

૧૦૬

અલી મૈ ખોજ મેં પિય કી, મિટી નહીં સોચ ચહ જિય કી.
રહે નિત પાસ હી મેરે, ન પાઈ ચાર કો હેરે.
વિકલ ચહું ઔર કો ધાઈ, તખ હું નહિં કંત કો પાઈ.
ધરૌં કેહિ ભાંતિ સે ધીરા ગયો ગિર હાથ સે હીરા.
કટી જખ નૈન કી ઝાંઝ લખ્યો તખ ગગન મેં સાંધ.

નાથ ! મારી અને તમારી વચ્ચે બીજું કોઈ આડે છે જ નહીં, તમે જ મારા (પ્રભુસ્વરૂપ) કથ અને હું જ તમારી (અવરૂપ) નારી છું.

કબીર કહે છે કે હે નર લોકો ! આ વાતની તમને હજીયે પ્રતીતિ નહીં થાય કે પરમાત્મા જ (એક માત્ર) પુરુષ છે અને પ્રત્યેક જીવાત્મા એનું જ મિલન ઝાંખતી નારી છે

૧૦૫

આ જીવનમાં શબ્દ (જ્ઞાન)ની ચોટ એવી તો લાગી છે કે મને ઘર સંસારમાં કંઈ એન પડતું નથી ને વનમાયે એન નથી લાગતું.

હું શોધમા ભટક્યા કરું છું તોયે મને પિયુજ મળતા નથી એટલે એમના વિયોગના અસહ્ય દર્દ પર ઔષધ ને મૂળિયાં ખાઈને દહાડા કાઢું છું.

હે પ્રિયતમ ! તમારા જેવા કોઈ વૈદ નહીં હોય ને મારા જેવી કોઈ રોગી પણ નહીં હોય ! એટલો તો ખ્યાલ કરો કે વહાલાના દર્શન વિના વિરહિણી શવે જ કેવી રીતે ?

આ તો બધીયે નારીઓ (જીવાત્મા) એક જ રંગે રંગાયેલી છે, એટલે જાણે સરખી જ દેખાય છે. એમાં પ્રિયતમની કોણ પ્રિયા છે તેની કંઈ જ ખબર પડતી નથી.

કબીર કહે છે કે જે સદ્ભાગીને ગુરુના મુખેથી (ઉપદેશ પામીને) આત્મ-જ્ઞાનની દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય, તેને તો આ નયનો વિના પણ પ્રિયતમનાં દર્શન પ્રાપ્ત થાય છે.

૧૦૬

હું તો પિયુની શોધમાં નીકળી પડી છું પણ હજીયે આ હૃદયની ચિંતા શમી નથી. અરે ! એ તો સદાયે મારી પાસે જ રહે છે તોયે હું મારા પિયુનાં દર્શન પામી શકતી નથી !

આકુળવ્યાકુળ થઈને હું ચારે બાજુ ભટક્યાં કરું છું, તો પણ મને મારા નાથ મળતા નથી !

હું તે કેવી રીતે ધીરજ ધરું ? આ તો જાણે હાથ આવેલો હીરો હાથથી સરી ગયો લાગે છે !

અતે જ્યારે આંખેથી અજ્ઞાનનાં પડળ દૂર થઈ ગયાં ત્યારે મેં મારા સ્વામીને (હૃદયના) ગળનમંડળમાં જ નીરખ્યા !

કળીરા શબ્દ કહી ત્રાસા નયન મેં ચાર કે બાસા.

૧૦૭

અભિનાસી ફૂલહા કબ મિલિ હૈં ભક્તન કે રછપાલ.

જલ ઉપજી જલહી સોં નેહા રતત પિયાસ પિયાસ,
મેં ઠાડિ બિરહિન મગ બેઉં પ્રિયતમ તુમરિ આસ.

છોડે ગેહુ નેહ લગિ તુમસોં ભઈ ચરનન લવલીન,
તાલાબેલિ હોત ઘટ ભીતર જૈસે જલબિતુ મીન,

દિવસરૈન ભૂખ નહિ નિદ્રા ઘર અંગના ન સુહાય,
સેજરિયાં બૈરિન ભઈ હુમકો બગત રૈન બિહાય.

હમ તો તુમરી દાગી સજના તુમ હમરે ભરતાર,
દીનદયાલ દયા કરિ આઓ સમરથ સિરજનહાર.

કૈ હમ પ્રાન તજત હૈં ખ્યારે કૈ અપના કર લેવ,
દાસ કળીર વિરહ અતિ બાઢ્યો હમ કૈ દરસન દેવ.

૧૦૮

સુન સતગુરુ કી તાન નીંદ નહિ આતી,
બિરહા મૈ સૂરત ગઈ પછાડે ખાતી.

તેરે ઘર મેં હુઆ અંધેર ભરમ કી રાતી,
નહિ ભઈ પિયા સે ભેટ રહી પછતાતી.

કપીર કહે છે કે એના શબ્દોમાં (નામસ્મરણ કરતા કરતાં) એને શાધી શાધીને જીવ હેરાન થઈ ગયો ત્યારે અતે એ પ્રિયતમનો વાસ આ નયનમાં થયો અને મધુર મિલન-મુખ મળ્યું.

૧૦૭

હે અવિનાશી પ્રિયતમ ! હે ભક્તોના રખવાળા ! ક્યારે મળશો ?

પાણીમાં જ-મીને પાણીથી જ પ્રેમ હોવા છતાંયે હે પ્રીતમ ! હું તરસે મરતી પાણી માટે પોકાર કરી રહી છું. ઊભી ઊભી હું વિન્નોગણ તમારી વાટ જોયા કરુ છું કેમ કે હે નાથ ! મને કેવળ તમારા જ મિલનની ઝખના છે.

આ તમારો નેડો લાગ્યો છે ત્યારથી મેં ધરઆર છોડ્યાં છે અને તમારાં ચરણોના ધ્યાનમાં હું લવલીન થઈ ગઈ છું.

ને આ દેહની અદર હૃદયમા તો જળ વિનાની માછલી તરફડતી હોય તેવી તમારે માટે તાલાવેલી લાગેલી છે.

રાત કે દહાડો, નથી ભૂખ કે નથી નિદ્રા; મને આ ધરમા કે ધર બહાર (સ સારસ્વતી) આગણામા ક્યાંયે ગમતુ નથી. આ સુતી સેજ પણ હવે વેરણ થઈ પડી છે; એટલે આખી રાત જાગરણમાં જ પસાર થાય છે.

હે વહાલા ! અમે તો તમારી દાસી છીએ અને તમે જ અમારા પ્રિયતમ છો. હે સમર્થ સરજનહાર ! હે દીનદયાળ ! કરુણા કરીને હવે આવોને !

હે પ્રીતમ ! હવે કા તો તમે મને અપનાવી લો નહિ તો હવે હું આ પ્રાણ ત્યજ દઉં.

કપીરદાસને હૈયે આ વિરહ દાવાનસ અત્યંત વધી ગયો છે: હે નાથ ! હવે દર્શન દોને !

૧૦૮

સદગુરુના શબ્દ (આત્મજ્ઞાનના યોધ)ની હાકલ સાભળતાં જ મારી અજ્ઞાનની ઊધ ઊડી ગઈ અને મારો જીવ પ્રિયતમ પરમાત્માના વિરહમાં તરફડિયાં મારવા લાગ્યો.

(મને લાગી આવ્યું કે રે જીવ ! તારા આ (જીવનરૂપી) ધરમાં જ શ્રમ અને અજ્ઞાનની ધનધોર રાત જવાયાથી બધું અધારુ થઈ પડ્યું છે. એમાં જ અથડાતા નને પ્રિયતમનું મિલન પણ ના થયું અને તારે આમ પસ્તાવાનું જ રહ્યું !!

મિખ નૈન સૈન સો ખોજ દૂંઢ લે આતી,
 મેરે પિયા મિલે મુખચૈન નામગુન ગાતી.
 તેરી આવાગમન કી ત્રાસ અખં મિટ જાતી,
 છબિ દેખત લઈ હૈ નિહાલ કાલ મુરઝાતી.
 અખી માનસરોવર ચલો હંસ જહાં પાતી,
 ચહુ કહૈ કપીર વિચાર ત્રીપ મિલિ સ્વાનિ.

૧૦૯

તલદે બિન બાલમ મોર જિયા.
 દિન નહિ ચૈન રાત નહિ નિંદિયાં
 તલદે તલદે કે ભોર કિયા.
 તનમન મોર રંહટ અસ ડોલૈ
 સૂન સેજ પર જનમ છિયા.
 નૈન થકિન લયે પંથ ન સૂઝૈ
 સાંઈ બેદરદી મુધ ન લિયા.
 કહત કપીર સુનો લાઈ સાધો,
 હરો પીર હુઃખ ભેર કિયા.

૧૧૦

પિયા મિલન કી આસ રહૌ કમ લૌ ખરી,
 જિંચે નહિ અદિ બય મને લજ્જા ભરી.
 પાંચ નહીં ઠહરાય અહૂં ગિર ગિર પડે,
 ફિરિ ફિરિ અદે સમ્હારિ અરન આગે ધડે.
 અંગ અંગ થહરાય તો બહુ વિધિ ડરી રહું.
 કરમ કપટ મગ દેરિ તો ભ્રમ મેં પરી રહું.
 બારિ નિપટ અનારી તો બીની ગૈલ હૈ,
 અટપટ ચાલ તુમ્હાર મિલન કસ હોઈ હૈ.

હવે આ સંકેત સમજી લઈને, આંખો ખોલીને એને શોધીને મેળવી લાવ ને ! મને મારા પ્રિયતમ મળી જાય તો આરામથી એમનાં જ નામચુલ્લગાન કર્યાં કરું.

એના દર્શનથી તો તારો જન્મમરણના આવાગમનનો અને ખીજો સર્વ પ્રકારનો ત્રાસ ટળી જશે. કાલે જેની દશા મરવા જેવી હતી તે તો એ પ્રીતમનાં દર્શન કરતાં જ ન્યાય થઈ ગઈ છે !

હે સખી ! ચાલો, આપણે માનસરોવર જઈએ, જ્યાં મુક્તાત્મારૂપ હંસલાની હાર મળે છે કપીર તો આટલું કહે છે કે ત્યાં તત્ત્વવિચારની (હૃદયરૂપ) છીપમાં (આત્મજ્ઞાનનું) સ્વાતિભિન્દુ મળતાં જીવનસાર્થકતાનું અમૂલ્ય મોતી પ્રાપ્ત થશે.

૧૦૯

વાલમ વિના મારો આ જીવ તરફડી રહ્યો છે

દહાડે એન નથી અને રાતે નીદ નથી, એટલે તરફડિયાં મારતાં જ સવાર થાય છે. મારાં આ તનમન રેટની જેમ ચક્રચક્ર ફરે છે અને સૂની પથારીમા મારો આ જન્મારો એળે જઈ રહ્યો છે

વાટ જોતી જોતી મારી આ આંખો પણ થાકી ગઈ છે એટલે મને માર્ગ પણ સ્પષ્ટતો નથી. મારા નાથ કેવા નિર્દય ને કઠોર છે કે મારી ખચર સુદ્ધા કાઢતા નથી !

કપીર કહે છે કે હે સતજન ! સાલજો આ વિરહની વેદના તો હવે અસહ્ય થઈ પડી છે નાથ ! હવે તો અમારી આ પીડાને દૂર કરો !

૧૧૦

પ્રિયતમના મિલનની આશામા ને આશામાં હું ક્યાં સુધી આમ ભીંગી ગયું ?

મારાથી જો એ તો ચઢાતું નથી, મને શરમ આવે છે. પગલુ ભરું છું તો મારો પગ ટકતો નથી અને ચારે બાજુ ગળડી પડું છું, તોયે પાછી ફરી ફરીને સંભાળપૂર્વક ચડું છું ને આગળ પગલુ માંડું છું.

મારાં તો આ અંગેઅંગ ધૂળે છે એટલે હું ધણી વાર ડરી જાઉં છું.. મારે કમલાએ કપટ વગેરે અવગુણો મને રસ્તે જ ઘેરી વળે, તો હું પાછી ભ્રમમાં પડી જઉં છું આ બાળકી તો તદ્દન અજ્ઞાન ને અણધાર જેવી છે ને (પ્રિયતમને) મળવા જવાની ગલી તો અત્યંત સાંકડી છે. મારી ચાલ પણ વાંકીચૂકી છે. તો હે નાથ ! આવા સંજોગોમાં મને કેવી રીતે તમારું મિલન થાય ?

છેરો કુમતિ વિકાર સુમતિ ગહિ દીજીએ,
સતગુરુ શબ્દ સંભારી ચરન ચિત્ત દીજીએ,

અંતરપટ દે ખોલ સખ દર લાવ રી.
દિલ બિચ દાસ કચીર મિલેં તોહિ બાવરી.

*

*

*

ગૃહ-વૈરાગ્ય

૧૧૧

અવધૂ, ભૂલે હો ઘર લાવે, સો જન હુમકો લાવે.

ઘર મેં ભોગ ભોગ ઘર હી મેં ઘર તજિ બન નહિ જાવે,
બન દે ગએ કલપના ઉપજે, તબ ધાં કહાં સમાવે.

ઘર મેં સુજિત, ભુજિત ઘર હી મેં ભો ગુરુ અલખ લખાવે,
સહજ સૂન મેં રહે સમાના સહજ સમાધિ લગાવે.

ઉનસુની રહે પ્રહ્લ હો ચીનૈ પરમત્ત હો ધ્યાવે,
સુરત નિરત સો મેસા કરિકે અનહદ નાદ બજાવે.

ઘર મેં બસતુ, બસતુ મેં ઘર હેં ઘર હી બસતુ મિલાવે,
કહે કચીર યુનો હો અવધૂ જ્યો કા ત્યો કહુરાવે.

૧૧૨

હર વે હર વે હર વે હરમતિ
હર કી ખાત તોહી બહુત લાવે.

અહે હજૂર હાજિર સાહુબ ધની
હસરા કૌન કહુ કાહિ ગાવ.

ક્રમીર કહે છે કે કુમતિ અને વિકાર છોડી દે અને સન્મતિ ગ્રહણ કર. સદ્ગુણનાં બોધ વચનનું સ્મરણ કરીને કાળજીપૂર્વક એમનાં ચરણમાં ચિત્ત પરોવ.

હૃદયના દ્વાર ખોલી નાખ. તેમાં શબ્દ (અક્ષ)ને પ્રગટ કર, આમ કરવાથી જ હે બાવરી, તને તારા દિલમાં જ તારો પ્રિયતમ મળી જશે.

*

o

ગૃહ વૈરાગ્ય

૧૧૧

હે અવધૂત ! જમમાં ભૂલેલાને પોતાના ઘરમાં (સ્વરૂપ જ્ઞાન તરફ) પાછા પાળી લાવે, એવા સંતજન મને ગમે છે.

આ ઘરમાં જ યોગ અને ઘરમાં જ ભોગ છે. એમ સમજીને એ ઘર છોડીને વનમાં ભાગી જતો નથી, કારણ કે વનમાં ગયા પછી ત્યાં ભોગ વગેરેની કલ્પનાઓ બળે, ત્યારે ભલા ! એને એ ક્યાં જઈ શમાવે ?

એ તો સમજે છે કે આ ઘરમાં જ ભુક્તિ (ભોગ) છે, અને જો ગુરુ અલ્પમનાં દર્શન કરાવે તો મુક્તિ પણ આ ઘરમાં જ છે. એવા ગુરુ સંત તો શૂન્ય અવસ્થામાં રહીને એકધારા સમભાવથી સહજ સમાધિ લગાવે છે. (અને બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરે છે)

આમ બ્રહ્મને પામીને સર્વ વૃત્તિઓને એમાં જ લીન કરી દેતી ઉન્મત્તી ! સ્થિતિમાં એ રહે છે અને નિરંતર તે પરમ તત્ત્વનું જ ધ્યાન ધરે છે. એ મુરતિ-નિરતિનું મહામિશન અનુભવીને મગલ ખનિ રૂપે અનાહત નાદ ગળાવે છે.

આમ ઘરમાં જ એ પરમાત્મ તત્ત્વ રૂપ મૂળ વસ્તુ છે અને એ મૂળ વસ્તુમાં જ આ ઘર છે. આ ઘર જ (માનવી તન જ) એના માલિકનું (પરમાત્મ સ્વરૂપનું) મિશન કરાવનાર છે.

ક્રમીર કહે છે કે હે અવધૂત ! સાલળી લો કે આવા સંતજન તો જીવાત્માને જ્યાં હોય ત્યાં જ (સ્થિતપ્રજ બનાવીને) બ્રહ્મપદ અપાવે છે.

૧૧૨

હે દુર્મતિ ! તુ દુરમતિ છે એટલે એ (પ્રભુ) દુર છે, દુર છે. દુર છે. એમ માનીને દુર ભટકવાની વાત જ તને બહુ ગમતી લાગે છે !

પણ અરે ! એ માલિક પરમાત્મા તો સદાય હાજરાહજૂર જ છે. એના વિના અહીં બીજો છે જ કોણ ? બીજા દેની સ્તુતિ ગાવી તે તો કહે

છોડ દે કલ્પના દૂર કા ધાવના
 રાજ તજિ ખાખ મુખ કાહિ લાવૈ,
 પેડ કે ગહેતે ડાર પદલવ મિલૈ
 ડાર કે ગહે નહિ પેડ પાવૈ.
 ડાર ઔ પેડ ઔ ફૂલ ફલ પ્રગટ હૈ.
 મિલૈ જખ ગુરુ ઇતનો લખાવૈ,
 સંપતિ સુખ સાહબી છોડ જોગી ભયે,
 સૂન્ય કી આસ બનખંડ બાવૈ.
 કહહિ કબીર બનખંડ મેં કયા મિલે
 દિલ હી કે ખોજ દીદાર પાવૈ.

૧૧૩

અનપ્રાપત વસ્તુ કે કહા તજે
 પ્રાપત કે તજે સો ત્યાગી હૈ.
 સુઅસીલ તુરંગ કહા ફેરે.
 અફતર ફેરે સો બાગી હૈ.
 જગલવ કા ગાવના કયા ગાવૈ
 અનુલવ ગાવ સો રાગી હૈ.
 બનગેહ કી બાસના નાસ કરૈ.
 કબીર સોર ઘેરાગી હૈ.

*

*

*

કર્મગતિ

૧૧૪

કરમગતિ ટારે નાહિં ટરી,
 મુનિ વસિષ્ઠ સે પંડિત જ્ઞાની સોધ કે લગન ધરી.
 સીતા હરન મરન દસરથ કો બન મેં વિપતિ પરી,
 કહાં વહ ફેંદ કહાં વહ પારધિ કહાં વહ મિરગ ચરી.

એની બધી જ કસપનાઓ અને દૂરની દોડાદોડ છોડી દે. આ (આત્માનુભવનું).
રાજ્ય માણવાનું. મૂકીને બ્રમણીની ભરમમાં શા માટે મોહું રંગદોળે છે ?

વૃક્ષને જ પકડવાથી તેનાં ડાળ પાન બધું જ મળી શકે છે, પણ ડાળખી
પકડી લેવાથી કંઈ આખા વૃક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

જ્યારે સદ્ગુરુનો મેળાપ થાય છે, ત્યારે આટલું જ્ઞાન થાય છે કે આ
જગતમાં ડાળ, વૃક્ષ ને ફળફલ રૂપી જે બધું નજરે પ્રગટ દેખાય છે, તે બધું
વિરાટ પરમાત્મ વૃક્ષનું જ બાહ્ય દર્શન છે.

સુખ સાહેબી અને સંપત્તિ છોડી દઈને જોગી બનીને શૂન્યપદની
આશાથી જંગલમાં જઈને વાસ કર્યો તેથી શું વળ્યું ?

કબીર કહે છે કે એવા વનવાસથી શું થવાનું છે ? તારા દિલને જ તું
શોધ, દિલમાં જ તને એનાં દર્શન થશે

૧૧૩

અપ્રાપ્તનો ત્યાગ શા કામનો ? જે પ્રાપ્ત પદાર્થને ત્યજી દે તે જ
ખરો ત્યાગી છે.

મુશ્કીલ શાત ઘોડાને ફેરવ્યા કરો તેથી શું ? મોળા જેવા તોફાની ઘોડાને
જે પલાણે તે જ ખરો વીર સવાર કહેવાય.

આ સ સારના ગીતોમાં વળી ગાવાનું શું ? જે (આત્માના) અનુભવનો
લલકાર કરે તે જ ખરો રાગી (ત્રેમી) છે.

કબીર કહે છે કે વન કે ઘર વિશેની વાસના માત્રને જે નિર્મૂળ કરે
છે તે જ સાચો વૈરાગી છે.

*

*

*

કર્મગતિ

૧૧૪

કર્મની ગતિ ટાળી ટળતી નથી. એણે તો વસિષ્ઠ મુનિ જેવા વિદ્વાન
જ્ઞાનીઓને પણ શોધી કાઢીને એમને પોતાની લગની લગાડી (પોતાના વશમાં કર્યા)

બુઝો તો ખરા ! કર્મની ગતિને લીધે જ સીતાનું હરણ થયું, દશરથનું
મરણ થયું અને (રામને) વનમાં કેટકેટલાં દુઃખો પડ્યાં ! ક્યાં એ માયાવી
જળ, ક્યાં એ શિકારી ને ક્યાં એ વનમાં ચરતા કાંચનમૃગને બોધેને.
સીતાની હેઠ ?

સિયા કે હરી લગો રાવન સુખરન લ'ક જરી,
નીચ હાત હરિચંદ બિકાને બલિ પાતાલ ધરી.

કોટિ ગાય નિત પુન્ન કરત તૃપ ગિરગિટ બેન પરી,
પાંડવ જિનકે આપુ સારથી તિન પર બિપતિ પરી.

દુર્યોધન કે ગર્વ ઘટાયો જડુકુલ નાસ કરી,
રાહુ કેતુ ઔ ભાનુ ચંદ્રમા બિધિ ત્રાજેગ પરી.

કહત કપીર સુનો લાઈ સાધો હોની હોકે રહી.

૧૧૫

અપને કરમ ન મેટો બાઈ,
કર્મ કે લિખા મિટે ઘોં કૈસે બે જુગ કોટિ સિરાઈ.

શુરુ વસિષ્ઠ મિલિ લગન સોધાઈ સૂર્યમંત્ર ઇક દીન્હા.
બે સીતા રઘુનાથ બિયાહી પલ એકે સંચ ન કીન્હા.

નારદ મુનિ કે બહન છિપાયો કીન્હો કપિ સે રૂપા.
સિસુપાલ હું કી ભુબા ઉપારિ આપુન બૌધ સરૂપા.

તીન લોક કે કરતા કહિયે બાલિ બધ્યો બરિયાઈ.
એક સમય ઐસી બની આઈ બિનહું અવસર પાઈ.

પારવતી કે બાંઝ ન કહિયે ઇસ ન કહિય બિખારી,
કહુ કપીર કરતા કી ખાતે કરમ કી ખાત નિચારી.

બલવાન કર્મગતિના પ્રભાવે જ રાવણ સીતાનું હરણ કરી ગયો. એને પરિણામે એની આખી સુવર્ણની લકા બળીને ખાખ થઈ ગઈ. કર્મના જ પ્રતાપે રાજા હરિશ્ચંદ્રને ચંડાળને ઘેર વેચાવું પડેલું અને બહિરાગને છેક પાતાળમાં પેસવું પડ્યું.

તેમ જ કરોડો ગાયોનું નિત્ય પુણ્યદાન કરતા રાજાને પણ કાચ ડાની ચોનિમાં અવતરવું પડ્યું ! અરે ! સ્વયં શ્રીકૃષ્ણ પોતે જ જેના સારથિ બનેલા એવા પાંડવો પર પણ કેટકેટલાં સંકટો પડ્યાં !

દુર્યોધનનો ગર્વ તો ઉતાર્યો પણ અ તે યાદ્યારથાને લીધે યદુવંશનો પણ સંહાર થઈ ગયો ! આ સૂર્ય અને ચંદ્ર તથા રાહુ અને કેતુની ગતિ પણ વિધાતાએ કર્મને આધીન જ કરેલી છે.

કપીર કહે છે કે હે સંતજનો ! આ ઉપરથી સમજી લેવું કે જે થનાર છે તે થઈને જ રહે છે.

૧૧૫

પોતાનાં કર્મકળ રૂપ નસીબને કોઈ મિટાવી શકવું નથી.

કોટિ યુગ વહી બળે તોયે, લલા ! કર્મના લેખ કેરી રીતે મિથ્યા થઈ શકે ?

વસિષ્ઠ ગુરુ પાસે મુહૂર્ત પુછાવીને સૂર્યદેવે દીધેલા મંત્રના આશીર્વાદ સાથે જે સીતાનું રામચંદ્ર સાથે લગ્ન થયેલું, તેનું ધડી પણ રક્ષણ ન કરી શક્યા !

નારદમુનિનું રૂપ વાંદરાનું થઈ ગયું જેથી તેમને મુખ છુપાવવું પડ્યું !

પોતે જાની હોવા છતાં શ્રીકૃષ્ણને શિશુપાલને હણવા હાથ ઉપાડવો પડ્યો !

કર્મકળને લીધે એક વાર એવું બન્યું કે પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં ત્રણે લોકના સ્વામી હોવા છતાંયે રામને (રામાવતારમાં) સુગ્રીવનો પક્ષ કરીને (જનકપટથી) વાલીનો વધ કરવો પડેલો !

(જગન્નાતા) પાર્વતીને વધ્યા ના કહેવાય અને ભગવાન ચંદ્રને લિખારી પણ ના કહેવાય !

કપીર કહે છે કે-આ સૌ તો પ્રભુની લીલાની વાતો છે, પણ ખરેખર, કર્મની ગતિ તો ન્યારી જ છે.

મોહમહિમા

૧૧૬

બુઢિયાં હંસિ કહે મૈં નિત કી ખારિ,
મોહિં ઐસી તરુન કહું કૌન નારી.

યે દાંત ગયે મોર પાન ખાત,
ઔ કેસ ગયલ મોર ગંગ નહાત.

ઔ નયન ગયલ મોર કજલ દેત,
ઔ બચસ ગયલ પરપુરુષ લેત.

ઔ જાન પુરુખવા મોર અહાર,
મૈં અનજાને દેા કર સિંગાર.

કહ કબીર બુઢિ આનંદ ગાય,
નિત પૂત ભતાર હિં જૈઠિ ખાય.

૧૧૭

મોર મનુખ હૈ અતિ સુજાન, ધંધા કુટિકુટિ કર બિહાન;

ભઠિ બડે ભોર આંગન બુહાર, લે બડિ ખાંચ ગોખર હિ ડાર;

ખાસી ભાત મનુખ લૈ ખાય, બડ ઘૈલા લૈ પાની જાય;

અપને સૈયાં ખાંધિ પાટ, લૈ રે જૈયૌ હાટૈ હાટ;

કહ કબીર યે હરિ કે કાજ, જોધ્યાં કે ઢિંગર કૌન કાજ.

મોહમહિમા

૧૧૬

(મોહની) ડોસલી હસીને કહે છે કે હું તો હંમેશની કુવારી બાળકી જ છું । મારા જેવી જુવાન નારી ઝીંછ છે કોણ તે તો કહે ।

જુઓ, મારા આ દાંત પાન ખાતાં ખાતાં ગયા, મારા આ કેશ ગંગા નહોતાં નહોતા પાડી ગયા; આ આખો કાજળ આંજતાં આંજતાં જ ગઈ અને આ આખીયે ઉમર પગપુરુષનો ભોગ માણુવામાં ગઈ.

અરે ! પુરુષને તો તુ મારો આહાર જ બાણી લે, તેમણે અજ્ઞાનીને તો (રમકડાંની જેમ પકડીને) હું મારા શણગાર કરું છું.

કપીર કહે છે કે આ (મોહમાયારૂપી) ડોશી આમ બેઠી બેઠી આનંદથી ગાયા કરે છે અને સદાયે પોતાના સત્તાન અને સ્વામીને ભરખ્યા કરે છે. (માનવો અને દેવોને પોતાના કંદામાં ફસાવીને તેમનો નાશ કરે છે.)

૧૧૭

(માયા પોતાને વશ થઈ રહેતા જીવની હાલત વર્ણવતાં કહે છે કે) મારો ધણી (જીવ) તો બહુ ચતુર ને કામગરો છે. એ તો રોજ ધ ધો કરી કરીને દહાડો પૂરો કરે છે.

એ વહેલી સતારે બિડીને આંગણુ સાફ કરે છે અને મોટો ટોપલો લઈને જાણુ વાસીદાં નાખી આવે છે.

એ તો વાસી ભાત પણ ખાઈ લે છે અને મોટો હાડો લઈને પાણી ભરવાયે બેસે છે.

મારો પ્રિયતમે (જીવે) રેશમી વસ્ત્ર પહેર્યાં છે (મારા મોહથી તે મોજમાં આવી ગયા છે) પણ હું (આત્રા શણગાર કરાવીને) બબ્બરમા તેને વેચી પણ દઉં છું. (માયાનો મોહ માણુસને આધળો બનાવે છે)

કપીર કહે છે કે આ મોહમાયા પણ હરિનું જ કામ છે. આવી મોહ-માયા રૂપી વહેલી નારીને વળી પ્રિયતમનું શું કામ ? એને વળી પ્રીત શું અને પ્રિયતમ શું ?

૧૧૮

ડર લાગે હાંસી આવૈ અજળ જમાના આયા રે.

ધનદૌલત લે માલ ખજાના વેસ્યા નાચ નચાય રે,
મુઠ્ઠી અન્ન સાધ કેઈ માંગૈ કહે નાજ નહિ આય રે.

કથા હોય તહાં શ્રોતા સોવૈ વકતા મૂડ પચાયા રે,
હોય જહાં કહીં સ્વાંગ તમાસા તનિક ન નીંદ સતાયા રે,

ભંગ તમાકુ સુલકા ગાંજ સૂખા ખૂબ ખૂબ ઉડાયા રે..
ગુરુ ચરનામૃત નેમ ન ધારે મધુવા આખન આયા રે.

ભલટિ ચલન ચલી દુનિયા મેં તાતેં જિય ઘખરાયા રે..
કહત કબીર સુનો ભાઈ સાધો ફિર પાછે પછતાયા રે..

૧૧૯

ઐસી દુનિયા ભઈ દિવાની ભક્તિભાવ નહિ ખૂઝૈ છ.

કેઈ આવૈ તો બેટા માંગે થહી ગુસાઈ દીજૈ છ.

કેઈ આવૈ દુઃખ કા મારા હમ પર ફિરયા કીજૈ છ..

કેઈ આવૈ તો દૌલત માગૈ ભેટ રૂપૈયા લીજૈ છ.

કેઈ કરાવૈ ખ્યાહ સગાઈ સુનત ગુસાઈ રીઝૈ છ.

સાંચે કા કેઈ ગાહક નાહી જૂઠૈ જગત પતીજૈ છ.

કહે કબીર સુનો ભાઈ સાધો અધોં કે કયા કીજૈ છ-

૧૧૮

જમાનો તો એવો અજબનો આવ્યો છે કે એને જોતાં જ ડર લાગે. અને હસવું પણ આવે !

ધન, દોલત અને માલખજાના એ બધું લઈને (મોહમાયાઈથી) વેચ્યાએ આ જીવોને નાચ નચાવવા માંડ્યો છે.

કોઈ સાધુસત આવીને મુઠીભર અનાજ માગે તો કહેશે કે ‘હજી અનાજ આપ્યું નથી !’

જ્યાં હરિકથા થતી હોય છે ત્યાં સાંભળનારા ઊંઘતા હોય છે અને ખોલી ખોલીને વક્તાનું માથું પાડી જતું હોય છે ! પરંતુ જ્યાં કંઈ ખેસ કે તમાશો ચાલતો હોય છે ત્યાં લોકોને જરાપણ ઊંઘ સતાવતી નથી.

લાંગ, તમાકુ, ગાંજે ચરસ ને એવી નશીલી ચીજો તો બધા ખૂબ ખૂબ ઉડાવે છે. સદ્ગુરુનું પાવન ચરણામૃત લેવાનો નિયમ કોઈ નેય રાખેલો નથી. પણ મદિરાનું પાન કરવા બધા જ જાય છે

દુનિયામાં આ રીતે લોકો આજે ઊંધી જ ચાલ ચાલી રહ્યા છે. મારો જીવ તો આથી ખૂબ જ અકળાય છે

કખીર કહે છે કે હે સંતજન ! આમ કરનારા જીવો પછી પાછળથી પસ્તાય છે.

૧૧૯

આ દુનિયા એવી તો દિવાની છે કે એ ભક્તિલાવને સમજતી જ નથી. (સત પાસે) કોઈ આવીને દીકરો માગે છે ને કહે છે, “ગોસાંઈજી ! ફક્ત આટલું જ આપો ને !”

કોઈ વળી દુઃખનોમાર્યો આવીને કરગરે છે, “અમારી ઉપર આટલી કૃપા કરો.”

તો વળી કોઈ આવીને ધન દોલત માગે છે ને કહે છે, “જોઈએ તો ભેટના આ રૂપિયા લઈ લોને !”

કોઈ વળી સગપણ ને લગ્ન કરાવી આપવા માટે પ્રાર્થના કરે છે અને એવું ઈચ્છે કે એનું સાલળાને ગોસાંઈજી રીઝે.

કખીર કહે છે કે હે સંતજન ! આ આખી દુનિયામાં સત્યજ્ઞાનનું ગ્રાહક કોઈ જ નથી. આપુ જગત જૂઠા પર જ વિશ્વાસ રાખે છે સંસારના આવા અજાની આંધળાઓને શું કરીએ ?

૧૨૦

થહ જગા અંધા, મૈ કેહિ સમુઆવૌ.

ઈકે દુધ હોય ઉન્હેં સમુઆવૌ, સખહિ ધુલાના પેટ કે ધંધા,
પાની કે ઘોડા પવન અસવરવા ઠરકિ પરૈ જસ ઓસ કે બુંદા.

ગંહિરી નદિયાં અગમ બહૈ ધરવા ખેવનહારા પડિગા ફંદા,
ધર કી વસ્તુ નિકટ નહિ આવત દિયના ખારિ કે દૂંદત અંધા.

લાગી આગ સકલ બન જરિગા બિન ગુરુ જ્ઞાન ભટકિગા બંદા,
કહૈ કપીર સુનો ભાઈ સાધૌ ઇક દિન બાય લગોટિઆર બંદા.

૧૨૧

ચલિ હૈ કુલ ખોરની ગંગા નહાય.

સતુવા કરાઈન બહુરિ ભુજાઈન,
ઘૂંઘટ ગોટે ભસકત બાય,
ગકરિ ખાંધિન મોટરિ ખાંધિન
બસમ કે મૂંડે દિહિન ધરાય.

બિછુવા પહિરિન, ઓઠા પહિરિન
લાત બસમ કે મારિન બાય,
ગંગા નહાઈન જસુના નહાઈન
નો મન મૈલ હૈં સિહિન ચઢાય.

પાંચ પચીસ કે ધક્કા ખાઈન
ધર હું કી પૂંજ આઈ ગંવાય,
કહત કપીર હેત કર ગુરુ સૌં
નહિં તોર સુકિત બાઈ નસાય.

૧૨૦

હું તે કોને સમજાવું ? આ આંખુએ જગત આંધળું છે !

એક બે હોય તો તો એમને સમજાવુ પણ આ તો એકેએક પેટ ભરવાનો ધધો કરવામાં સ્વાર્થથી અથ બનીને ભૂલો પડેલો છે.

આ તો (શરીરૂપી) જળધોડા ઉપર (પ્રાણરૂપી) પવનની સવારી જેવું છે. પણ એ તો ક્ષણજીવ ગુર ઝાકળના મિન્દુની જેમ ઢળી પડશે !

આ તો (માયારૂપી) નદીનો ઊંડો પ્રવાહ અગમ્ય દિશામાં વહી રહ્યો છે. એને પાર કરવા જનારો જીવાત્મા એના વમળમાં ફસાઈ ગયો છે.

પોતાના જ ઘરમાં અમૂલ્ય (આત્મરૂપ) વસ્તુ છે, પણ મૂઢ જીવ એની પાસે જતો નથી અને આધણાની જેમ દીવો બાળીને (એને જ) બહાર શોધતો ભટકે છે.

(મોહરૂપી) આગ લાગી છે તેમાં આંખુ જગત-વન બળીને આખ થઈ ગયું છે. ગુરુ પાસેથી (મોહનાશક) જ્ઞાન મેળવ્યા વિના જીવ જગતમાં આમ તેમ ભટક્યા જ કરે છે.

કમીર કહે છે કે હે સતજન ! આમ ને આમ બંદને લગોટી પણ ઝાટકી નાખીને, બધું જ પડતું મેલીને ચાલી નીકળવું પડશે !

૧૨૧

જુઓ તો ખરા, આ કુળ-બોળ (માયાવશવૃત્તિ) ગગા નહાવા ચાલી ! ખૂબ લોટ શેકીને સાથવો કરીને એ સાથે લઈ જાય છે અને ધૂધટની ઓથમાં પાછી, એ ફાકતી જાય છે !

એણે (માયાએ) તો નાની મોટી ગાંસડી પોટલી (સાંસારિક જીવનની) બાંધીને ધણીને (જીવને) માથે ચઢાવી દીધી છે.

એણે પોતે તો વીટીઓ ને વીંછુવા પગમાં પહેર્યા છે ને ધણીને તો એ લાત મારતી જાય છે !

એ તો જઈને ગગામાં નહાઈને જમુનામાં પણ નહાઈ અને વળી પાછો એણે તો અંગેઝમમાં નવ મણ મેલ ભરી દીધો.

આમ ને આમ એ (જીવની) મોહવૃત્તિએ પાંચ પચીસના (ઇન્દ્રિયોના વિકારના) ધક્કા ખાધા અને અતે પોતાની ઘરની પૂજને (સતતતત્ત્વને) ગુમાવી આવી.

કમીર કહે છે કે (વૃત્તિઓને વશ કરી શકનાર) હે જીવ ! તું ગુરુ ઉપર પ્રેમ રાખ. એમ નહીં કરે તો (કુર્લભ માનવજન્મમાં) તને મળી શકનારી સુકિત ચાલી જશે

ઉદ્દ્યોધન

૧૨૨

પંડિત બાદ બહૌ સો જૂડા,
રામ કે કહે જગત ગતિ પાવૈ આંડ કહે મુન મીડા.

પાવક કહે પાંચ ભો દોહૈ જલ કહે તૃણા યુગાઈ,
સોજન કહે ભૂખ ભો ભાગૈ તો દુનિયા તરિ બાઈ.

નર કે સંગ મુવા હરિ બોલૈ હરિપ્રતાપ નહિ બનૈ,
ભો કબહું જિડિ બય જંગલ કે તૌ હરિ મુરતિ ન આનૈ.

બિનુ દેખે બિનુ અરસપરસ બિનુ નામ લિયે કા હોઈ,
ધન કે કહે ધનિક ભો હો તો નિરધન રહત ન કોઈ.

સાંચી પ્રીતિ વિષય માયા સોં હરિ ભગતન કી હાંસી.
કહુ કપીર એક રામ ભજે બિન આંધે જમપુર બસી.

૧૨૩

પંડિત, દેખા મન મોં બની,
કહુ ધૌં છૂત કહાં તે ઉપજિ તબહીં છૂત તુમ માની.

નાદરુ બિહુ રુધિર એક સંગૈ ઘટ હી મેં ઘટ સજાૈ,
અષ્ટ કમલ કે પુહુમી આઈ કહાં ચહુ છૂત ઉપજાૈ.

ઉદ્ગ્રોધન

૧૨૨

પંડિત જે વાદવિવાદ કરે છે તે ખોટો છે. માત્ર રામ કહેવાથી જ ને. દુનિયાને મોક્ષ મળતો હોત તો ‘ખાંડ’ બોલવાથી જ મોં મીઠું થઈ જત

‘અગ્નિ’ એટલું બોલવાથી જ ને પગ દાઝી જતો હોત, માત્ર ‘પાણી’ કહેવાથી જ તરસ છિપતી હોત અને ‘મોજન’ બોલતાં જ ભૂખ મટી જતી હોત તો આ દુનિયાનો ઉદ્ધાર જ થઈ જત !

મનુષ્યની સોજતમા રહેતો પોપટ (અનુકરણ રૂપે જ) ‘રામરામ’ બોલે છે, પણ તેને હરિસ્મરણના પ્રતાપની ખબર જ નથી હોતી, તેથી એ કદીક જાડીને બે જ ગલ્લમા જતો રહે છે, તો ત્યાં જઈને એ હરિને યાદ પણ કરતો નથી.

તેથી બેચા બધ્યા વિના તેમ જ એનું સાચું રહસ્ય સમજ્યા વિના નામ રટવાથી શુ થવાનું છે ?

બે ‘ધન ‘ધન’ એમ બોલવાથી જ ધનિક થવાનું હોત તો વિશ્વમાં કોઈ નિર્ધન રહેત જ નહીં.

હે જીવ ! તને સાચી પ્રીતિ તો વિષય ભોગમાં અને માયામા છે. અને ભગવાન તથા ભક્તોની તો તું હાસી ઉડાવે છે !

કબીર કહે છે કે હે જીવ ! બધું કરે, પણ બે હૃદયથી આ રામનું ભજન જ તું નહીં કરે, તો મોહમાયાના બંધનમા પડીને તું જરૂર જમપુરીમા જ જવાનો છે.

૧૨૩

હે પંડિત ! મનમાં સમજીને જરા જુઓ તો ખરા !

ભલા, આ આભડછેટ ક્યાથી ઊપજી ? ને તમે વળા ક્યારથી એને માનતા થયા ?

નાદ, ઇન્દ્ર અને રુધિર (અર્થાત વાયુ, વીર્ય અને રજ)ના સંગમથી આ શરીરમા જ ગર્ભરૂપે નવું શરીર સરખાય છે. ત્યાંથી એ અષ્ટ કમલ દલની નીચેથી ઊતરીને જન્મ લઈને પૃથ્વી પર આવે છે. આત્મી (સર્વ જીવોના જન્મ માટે) સમાન પરિસ્થિતિ છતાં આ અસૂચ્યતા વચ્ચે ક્યાંથી પેદા થઈ ?

લખ ચૌરાસી બહુત બાસના સો સખ સરિ ભો માટિ,
એક હિ પાટ સકલ ઐકારે સીંચિ લેત ધૌં કાટિ.

છૂત હિ જેવન, છૂત હિ અંચવન, છૂત હિ જગ ઉપજાયા,
કહ કપીર તે છૂત બિબર્જિત જાકે સંગ ન માયા.

૧૨૪

પંડિત દેખો હૃદય વિચારી, કૌન પુરુષ કો નારી.

સહજ સમાના ઘટઘટ જોલે વાકો ચરિત અનૂપા,
વાકો નામ કહા કહિ લીજે ના જોહિ ધરન ન રૂપા.

તૈ મૈ કાહ કરે નર જૌરે કયાં તેરા કયા મેરા,
રામ જોદાય શક્તિ શિવ એકે કહુવૌં કહિ નિખેરા.

મેઢ પુરાન કુરાન કિતેબા નાના ભાંતિ બખાની,
હિંદુ તુરુક જૈન ઔ જોગી એકલ કાહુ ન જાની.

છ દરશન મૈ જો પરવાના તાસુ નામ મનમાના,
કહ કપીર હમ હીં હૈં જૌરે ઇ સખ ખલક સયાના.

૧૨૫

માયા મોહહિ મોહિત કીન્હા, તાતે જ્ઞાનરતન હરી લીન્હા.

જીવન ઐસો સપના જેસો જીવન સપન સમાના,
શબ્દ શુરુ ઉપદેશ દિયો તૈ છાંડ્યો પરમ નિધાના.

આ એ જ ધરની છે કે જેમાં ચોર્યાશી લાખ યોનિનાં અસંખ્ય વાસનાવાળા પ્રાણીઓનાં શરીરો સડી જઈ ને માટી બની ગયાં છે.

પૃથ્વીના આ એક જ વિરાટ પાટલા પર પ્રભુએ સૌને સમાનરૂપે બેસાડેલાં છે, તો પછી આ આલડછેટનું તૂટ કયે ખૂણેથી ખેંચી કાઢ્યું છે ?

ખાવામાં આલડછેટ ને પીવામાં આલડછેટ ! આ આલડછેટને દુનિયાએ સરજી છે.

કળીર કહે છે કે જેમને માયાનો સંગ નથી લાગ્યો, તે જ આલડછેટ વિનાના ને પવિત્ર છે

૧૨૪

હે પડિનજી ! હૃદયથી વિચારી તો જુઓ કે વળી પુરુષ કોણ અને નારી કોણ ? ઘટઘટમાં સહજ અને સમાનરૂપે વ્યાપીને જે (પરમાત્મા) પોકાર્યા કરે છે એની લીલા તો અનુપમ જ છે. એને તો કોઈ રંગ કે રૂપ નથી, તો પછી એને શા નામે બોલાવાય ?

અરે આવગ જીવ ! આ હુ-તુ શું કૃત્યા કરે છે ? શું તારું ને શું મારું ? રામ, ખુદા, શક્તિ અને શિવ એ બધાંએ એક જ છે, એ સત્ય કોને કહેવા જવું ? વેદ અને પુરાણો તેમ જ કુરાન વગેરે ધર્મગ્રંથોએ જુદી જુદી રીતે એનું જ વર્ણન કરેલું છે. હિંદુ, મુસલમાન, જૈન કે જોગીઓમાંથી કોઈ એ આ એકને પ્રભુ રૂપે જાણ્યો નથી.

હૃદયનશાઓમાં એ વિશે જે પ્રમાણો આપેલાં છે તે પણ મનની માનેલી બધી કલ્પનાઓ જ છે. વસ્તુતઃ એ (પરમાત્મતત્ત્વ) તો કલ્પનાતીત છે.

કળીર કહે છે કે આવી આવી એની વાત કરનાર અમે જ એક પાગલ છીએ ને આ આખી દુનિયા શાણી છે બસ !

૧૨૫

આ મોહમાયાએ, હે જીવ ! તને મોહિત કરી મૂક્યો છે અને તેથી જ તારૂં જ્ઞાનરૂપી રત્ન એમણે ચોરી લીધું છે.

આ જીવન તો સ્વપ્ન જેવું મિથ્યા છે. તને ગુરુજીએ આત્મજ્ઞાનનો સત્ય ઉપદેશ દીધો. તેમણે તેં એ મહાન ખજાનો જતો કર્યો ?

નેતિ હીં દેખ પતંગ હુલસૈં યસુ નહિ પેપૈ આગિ,
 કામ ક્રોધ નર સુગુધ પરે હૈં કનક કામિની લાગી.
 સૈયદ સેખ કિતાબ નિરખૈં પંડિત શાસ્ત્ર બિચારૈ,
 સતગુરુ દે ઉપદેસ બિના તુમ જાનિ દે અવહિં મારૈ.
 -કરૌ વિચાર, વિકાર પરિહરૌ તરન તારને સોઈ,
 -કહુ કબીર ભગવંત ભજન કરુ દ્વિતીયા ઔર ન કોઈ.

૧૨૬

આપન આસ કિયે બહુતેરા,
 કાહુ ન મર્મ પાવ હરિકેરા.
 -ઇન્દ્રિ કહાં કરે વિશ્રામ,
 સો કહાં ગયે જો કહુતે રામ.
 -સો કહાં ગયે હોત અજ્ઞાન
 હોય સૂતક ઓહિ પદહિં અમાન.
 -રામાનંદ રામરસ છાડે,
 કહુ કબીર હમ કહિ કહિ થાડે.

૧૨૭

-કહો, હો અંબર કસોં લાગા
 ચેતનહારે ચેત સુલાગા.
 અંબર મધ્યે દીસે તારા,
 એક ચેતૈ દુનૈ ચેતવનહારા.
 -જેહિ જોલે સો ઉડવાં નાહીં
 સો તો આહિ અમરપદ માહિં.

દીપકની જ્યોત જોઈને મોહથી તેમાં પડીને બળી મરતાં અસાની પતંગિયું હરખાય છે. પણ એ મૂર્ખ જીવને દાહક અગ્નિનું જ્વાળ જ હોતું નથી !

તેવી જ રીતે કાંચન અને કામિનીના મોહથી કામ કોષની માયાજાળમાં જીવો લપટાઈ પડેલા છે.

હવે સૈયદ અને શેખ સાહેબો કુરાન વાંચે અને પંડિતો ધર્મશાસ્ત્રોની ચર્ચા વિચારણા કર્યા કરે. પણ તું એટલું નિશ્ચય જાણી લેજે કે એ બધું જ સદ્ગુણના ઉપદેશ વિના જીવને મારનારું જ થાય છે. માટે સત્યનો વિચાર અર્થાત આત્મચિંતન કર અને વિકારનો ત્યાગ કર. તરવાનો અને તારવાનો પણ એ જ એક માત્ર ઉપાય છે.

કપીર કહે છે કે (આમ હૃદયથી) ભગવાનનું ભજન કર કારણ કે એ વિના ખીજો કોઈ જ ઉપાય નથી.

૧૨૬

અત્યંત આશા ને તૃષ્ણાથી ભરેલા કોઈ નેય પ્રભુનું રહસ્ય સમજાયું નથી.

ઈન્ડિયાના વિશ્રામ એટલે કે ભોગમાંથી નિવૃત્તિ લેવાની એ તો માત્ર વાતો જ કર્યા કરે છે. જે (સમજ વિના જ) રામ રામ બોલતા અને જે અજ્ઞાન હતા એમની કેવી ગતિ થઈ તે જાણો છો ? અરે ! એમની દશા તો જીવતા મુએલાના જેવી જ ગણાય છે.

કપીર કહે છે કે ગુરુ રામાનંદના પ્રતાપે આ જીવન તો રામરસમાં મસ્ત થયું છે. એ વાત હું તો કહી કહીને થાકી ગયો !

૧૨૭

કહો તો ખરા કે આ આકાશ શાને આધારે ટકેલું છે ? હું ચેતી જવાની ઈચ્છા રાખનાર સદ્ભાગી, આનું રહસ્ય સમજીને તું ચેતી જ.

આ (ચિત) આકાશની મધ્યમાં તારા દેખાય છે. તેમાં એક સ્વયં પ્રકાશિત જ્યોતિર્મય છે અને ખીજો ચેતાવનાર જ્ઞાનરૂપ છે.

જેને જીવ બહાર શોધ્યા કરે છે, તે (જ્યોતિ) એને ત્યાં નહીં મળે; એ તો (અંતરના) અમર ધામમાં છે.

કહ કપીર પદ યૂઝે સોઈ
મુખ હૃદયા જાકર એક હોઈ.

૧૨૮

બાબૂ ઐસો હૈ સંસાર તિહારો હૈ યહ કલિ વ્યવહારા,
કો અખ અનખ સહૈ પ્રતિદિન કો નાહિન રહન હમારા.

સુમૃત સુભાવ સબૈ કોઈ જાનૈ હૃદયા તત્ત્વ ન યૂઝૈ,
નિરબિન આગે સરજીવ થાપૈ, લોચન કષ્ટઅ ન સૂઝૈ.

તબિ અમૃત બિખ કાહે અચવૌ 'ગાંઠિ બાંધૌ' 'ખોટા,
ચોરન કો દિય પાટ સિહાસન' સાહુ કિં કીન્હો ખોટા.

કહ કપીર જૂઠો મિલી જૂઠા ઠગ હિ ઠગ વ્યવહારા,
તીન લોગ ભરપૂર રહ્યો હૈ નાહી' હૈ પતિયારા.

૧૨૯

નૈનન આગે ખ્યાલ ધનેરા.

અરધ ઉરધ બિચ લગન લગી હૈ
કયા સંધ્યા રૈન સમેરા.

જેહિ કારન જગ ભરમત ડોલૈ
સો સાહુખ ઘટ લિયા બસેરા.

પૂરિ રહ્યો અસમાન ઘરનિં મેં
જિત દેખૌ' તિત સાહુખ મેરા.

તસખી એક દિયા મેરે સાહુખ
કહ કપીર દિલ હી બિચ ફેરા.

ક્રમીર કહે છે કે જ્યોતિર્મય પરમપદનો અનુભવ તો એને જ થઈ શકે કે જેનાં મુખ અને હૃદય (અર્થાત્ બહાર તેમજ અંદરની સ્થિતિ) એકાકાર થઈ ગયાં હોય

૧૨૮

અરે બાપુ, તારો આ સંસાર તો આવો જ છે ! આ બધો તો કળિયુગનો પ્રપંચી વ્યવહાર જ ચાલે છે !

આ રોજની ગ્લાનિ હવે કાણુ વેઠે ? આપણાથી તો હવે રહેવાય તેમ નથી.

સુન્દર મતિ અને સુંદર સ્વભાવને તો બધાયે જાણે છે, પણ હૃદયથી એને કોઈ જ સમજતું નથી. એટલે જ જડને ચેતનની પહેલાં લાવીને મૂકે છે ! (પહેલું શરીર ને પછી આત્મા એમ ગણે છે) એમની આંખે કંઈ દેખાતું નથી !

અરે, આ સસારમાં અમૃતને છોડીને ઝેર શા માટે પીવું ? અને જૂઠ્ઠી ગાંસડી શા માટે બાંધવી ? આ જીવનમાં હૃદયનું જે ઉચ્ચ સિદ્ધાસન છે તેની ઉપર તો તે (કુર્ચ્છોદ્ધી) ચોરોને બેસાડ્યા છે અને જે (સદ્ગુણોદ્ધી) શાહુકારો છે તેમને તો તે કાઢી મૂક્યા છે !

ક્રમીર કહે છે કે આ સસારમાં તો આ સૌ જૂઠું જૂઠું જ મળ્યા છે અને ઠંગેઠંગ એકબીજાને ઠગી રહ્યા છે. પ્રભુ તો ત્રણે લોકમાં ભરપૂર ભરેલો જ છે, પણ એમાં સસારને વિશ્વાસ નથી.

૧૨૯

આ નયનો સામે તો કેટલીયે સ્મૃતિઓ રમી રહી છે. શું સાંજ કે શું સવાર ! આ ચિત્તવૃત્તિ ઉપર બ્રહ્મજ્યોતિથી પ્રકાશિત શૂન્યમાં અખંડ સંલગ્ન થઈ રહી છે !

આખું જગત જેને માટે બ્રમમાં ભટક્યાં કરે છે તે મારા પ્રભુજીએ તો આ દેહમાં જ વાસ કર્યો છે !

ધરતી અને આસમાનના અણુએ અણુમાં એ ભરપૂર ભરેલો છે. મારો નાથ તો જ્યાં જોઈ ત્યાં હાજરાહજૂર જ છે.

ક્રમીર કહે છે કે મારા પ્રભુજીએ મને એવી આરાધના-પદ્ધતિ આપી છે કે જેથી મારું મન હૃદયમાં જ શ્વાસેશ્વાસમાં જ રૂબેલું રહે છે.

૧૩૦

જાગુરે જિવ જાગુ રે અખ
 કયા સોવૈ જિવ જાગુ રે.
 ચોરન કો ડર બહુત રહત હૈ
 ઉઠિ ઉઠિ પહિરે લાગુ રે.
 રેરં ખોલિ મમો કરિ ભીતર
 જ્ઞાન રતન કરિ જાગુ રે.
 ઐસે ને અજરાયલ મારૈ
 મસ્તક આપૈ લાગુ રે.
 ઐસી જાગનિ ને કોઈ જાગ
 તો હરિ દેહુ સોહાગુ રે.
 કહુ કપીર જાગોઈ ચાહિયે
 કયા ગિરહી ઐરાગુ રે.

*

*

*

ઉપદેશ ઔર ચેતાવની

૧૩૧

ખોલના કાસોં ખોલિયે ભાઈ,
 ખોલત હિ સખ તત્ત્વ નસાઈ.
 ખોલત ખોલત બાહુ વિકારા
 સો ખોલિયે જા પરૈ વિચારા.
 મિલૈ ને સંત બચન દુઈ કહિયે,
 મિલૈ અસંત મૌન હૈ રહિયે.
 પંડિત સોં ખોલિય હિતકારી
 મૂરખ સોં રહિયે અખ મારી.
 કહુ કપીર આધા ઘટ ડોલૈ
 પૂરા હોય જિત્યાર હૈ ખોલૈ.

૧૩૦

અરે જીવ ! હવે તો જાગી જા ! આમ શું ઘેરી રહ્યો છે ?

આરે બાળુ પૂરિપુરૂપી ચોરનો ધણો ભય છે, માટે જાગી જઈને પહેરો ભરવા માંડ.

રોમ રોમ રામરટણથી ખોલીને, આંતરપ્રદેશમાં ઉત્સાસ પ્રગટાવી, આત્મ-જ્ઞાનરૂપી રત્નનો પ્રકાશ પામવા તુ જાગૃત થઈ જા

આમ જે સદા માટે ચોરોને મારે છે તેના જ ભાગ્યમાં અક્ષર ધનું અમૃત હોય છે.

જે કોઈ આવી અખડ જાગૃતિ રાખે છે તેને પરમાત્મા પરમપદ્મું સદ્ભાગ્ય આપે છે.

કપીર કહે છે કે ગૃહસ્થ હો કે વૈરાગી હો, આવી જાગૃતિ તો દરેક જીવને હોવી જ જોઈએ.

*

*

*

ઉપદેશ તથા ચેતવણી

૧૩૧

હે ભાઈ ! કહેવાનું કોને કહીએ ? કહેવા જતા જ એ (અનિર્વચનીય) તત્ત્વનું રહસ્ય મારું જાય છે !

એ નત્તવુ લાશું વિવેચન કરવા એસતા જ (અભિમાન વગેરે) વિકારો વધે છે, એટલે માત્ર એટલું જ બોધવું જોઈએ કે જેની ભંડી સમજણ (અનુભૂતિ) પ્રાપ્ત થઈ હોય.

જો સંત મગી જાય તો તેમની પામે એ વાત કહેવી, પણ જે દુર્જનનો ભેટો થઈ જાય તો (અનર્થને ટાળવા) મૌન જ સેવવું.

વિદ્વાન પાસે હિતકર વચન બોલતા, કારણ કે મૂર્ખ આગળ તો જખ મારીને સાત જ રહેવું પડે

કપીર કહે છે કે અધૂરો ધડો જ હથકાયા કરે છે. (અર્થાત્ અપુર્ણ જ્ઞાન હોય તે જ પારંવાર બોલ બોલ કર્યા કરે.) જે ભગ્પુર (જ્ઞાનરાત્રિ) હોય તે તે સ્થિત જ રહે છે અને જ્ઞાનપૂર્વક સમજીને જ બોલે છે.

૧૩૨

મરિહૌં રે તન કા લૈ કરિ હૌં,
 પ્રાન છૂટે બાહર લૈ ધરિહૌં.
 કાય બિશુરચન અનખન ખાટી,
 કેઈ જરૈ કેઈ ગાડૈ માટિ.
 જરૈ હિન્દુ તુરક લૈ ગાડૈ
 ઈ પરપંચ હુનોં ધર છાડૈ.
 કેમ કાંસ જગ જલ પસારા
 જ્યોં ધીમર મછરી ગહિ મારા,
 રામ બિના નર હૂવૈ હો કૈસા
 બાટ માંઝ ગોબરોરા જૈસા.
 કહુ કબીર પાછે પછિતૈ હૌં
 યા ધર સોં જખ વા ધર જૈહૌં.

૧૩૩

ચલત કા ટેઢે ટેઢે ટેઢે ?
 હસોં દ્વાર નરક મેં ખૂડે દુરગંધોં કે બેડે.
 ફૂટે નયન હૃદય નહિ સૂઝે મતિ એકૌ નહિ જાની,
 કામ ક્રોધ તૃષ્ણા કે મારૈ ખૂડિ મૂએ બિલુ પાની.
 જરે દેહ લસમ હૂવૈ જઈ ગાડે માટી ખાઈ,
 સૂકર સ્વાન કાગ કે લોજન તન કી ચહૈ બડાઈ.
 ચેતિ ન દેખુ મુગુધ નર ખૌરે તોતે કાલ ન દૂરિ,
 કોટિન જતન કરૈ બહુતેરે તન કી અવસ્થા ધૂરિ.
 બાલુ કે ઘરવા મેં બૈઠે ચેતત નાહિ ગયાના,
 કર કબીર એકે રામ લજે બિન ખૂડે બહુત સયાના.

૧૩૨

અરેરે ! જીવડા ! તું તો મરવાનો છે, પછી આ શરીરને લઈને શું કરવાનો ? એમાંથી પ્રાણ નીકળી જશે એટલે તો એને બચાડીને બધા બહાર કાઢી મૂકશે !

આ કાયા તો ભારે ભ્રમ ભોલો કરનાર ઢંગ વિનાનો પિંડો છે; કોઈ એને બાળી મૂકે છે તો કોઈ વળી જમીનમાં દાટી દે છે. હિંદુઓ શરીરને બાળે છે અને મુસલમાનો દાટી દે છે. બન્ને જણના (દેહરૂપી) ઘરમાંથી જીવ તો આ સસારનો માયા પ્રપચ છોડીને જતો જ રહે છે

જે રીતે માછીમાર જળ નાખીને માછલાને પકડીને મારે છે, તે જ રીતે સર્વ જીવોને ફસાવવા સસારમાં કર્મબંધનની જળ ફેલાવેલી છે.

રામ-શરણ વિનાનો માણસ તો રસ્તે પડેલા છાણના પોદળા જેવો નકામો ગણાય !

કબીર કહે છે કે જ્યારે આ લોકમાંથી બીજા લોકમાં જવાનું થશે ત્યારે હે જીવ ! તારે પાછળથી પસ્તાણું પડશે.

૧૩૩

(રે અજ્ઞાની જીવ !) આમ વાકો ને વાકો જ કેમ ચાલે છે ?

આ દસે ઇન્દ્રિયોના દ્વાર તો (ત્રિપલ્લોગરૂપી) નરકમાં ફૂંપાફૂંપ રહે છે. શરીર દુર્ગંધના વહાણુ જેવું છે.

તારી આખો ફૂટી ગઈ છે; હૃદયથીયે તને સૂઝ પડતી નથી અને એકે સન્મતિ તારામાં જણાઈ નથી. કામ, ક્રોધ અને તૃષ્ણાના માર્યા પાણી વગર તમે સૌ ફૂખી મરો છો !

આ નશ્વર દેહને બાળતા એની રાખ થઈ જશે અને દાદતાં એની ધૂળ થઈ જશે અથવા તો (એવા અનિમ સસ્કાર નહીં પામે તો) આ દેહ હ્રસ્કર, કૂતરાને કાગડાનું ભોજન થઈ પડશે. આ શરીરની આવી તો મોટાઈ છે!

અરે, મોહવશ પાગલ બનેલા માનવી ! તું ચેતી જઈને આટલું બેળેતો નથી કે કાળ કઈ તારાથી દૂર નથી તું કોટિ જતન કરીને ખૂબ સંભાળ રાખ્યા કરશે તો પણ આ શરીર અતે તો માટીમા જ મળી જવાનું છે.

અરે અજ્ઞાની ! આમ રેતીના (ભણલશુર) ઘરમાં એકો હોવા છતાંયે તું કેમ ચેતી જતો નથી ?

કબીર કહે છે કે (ચેતી જઈને) રામનું ભજન કર્યા વિના, શાણા ગણાયેલા કેટલાયે લોકો પણ ભવસાગરમાં ફૂખી મર્યા છે.

૧૩૪

ફિરહુ કા કૂલે કૂલે કૂલે !
 જો દસ માસ ઉરધ મુખ ઝૂલે સો દિન કાહે ભૂલે !
 જ્યોં માખી સ્વાદે લહિ બિહરે સોચિ સોચિ ધન કીન્હા,
 ત્યોંહિ પીછે લેહુ લેહુ કરિ ભૂત રહનિ કષ્ટ દીન્હા.
 દેહરી લૌં વર નારિ સંગ હૈ આગે સંગ સહેલા,
 મૃતક થાન સંગ દિયો ખટોલા ફિરિ પુનિ હંસ અકેલા.
 જાહે દેહ ભસમ હૂવૈ જાઈ ગાડે માટી ખાઈ,
 કાંચે કુંભ ઉદક જ્યોં ભરિયા તન કી ઈંહિ બહાઈ.
 રામ ન રમસિ મોહુ મેં માતે પર્યો કાલ બસ કૂવા,
 કહુ કબીર નર આપ બંધાયો જ્યોં નલિની બ્રમ સૂવા..

૧૩૫

અલ્લહુ રામ જીવ તેરી નાંઈ,
 જન પર મેહર કરહુ તુમ સાંઈ.
 કયા મૂંડો લીમ હિં સિર નાચે,
 કયા જલ દેહ નહાયે.
 ખૂન કરૈ મસકીન કહાવૈ.
 ગુન કો રહૈ છિપાયે.
 કયા લો ઉજૂ મજન કીને
 કયા મસજીદ સિર નાચે..
 હુદયે કપટ નેવાજ ગુજારે
 કા લો મક્કા જાય..
 હિંદુ એકાદસી ચૌળીસ રોજ
 મુસલીમ તીસ બનાયે.
 બારહ માસ કહો કયોં ટારો
 ચે કેહિ માંહ સમાયે.

૧૩૪

આમ કૂલણુ થઈ ને શાનો ફરે છે ? ઊધે માથે ગર્ભવાસમાં દસ માસ લટકતો હતો તે દિવસો ભૂલી ગયો ?

જેમ મધમાખી સ્વાદની લાલચની મારી (કૂલે કૂલે) લટક્યા કરે છે અને ટીપુ ટીપુ કરી મધમ્પી ધન ભેગું કરે છે, તેમ જીવ લાલચવશ સસારમાં બધું ભેગું તો કરે છે પણ તેની પાછળ 'લઈ લો, લઈ લો,' કરતા કશુંક દેવા માટે એનું ભૂત રહે છે.

મરણ થતાં ઊંચરા સુધી વરની વહુ સાથે કરે છે; એની સહેજ આગળ સુધી મિત્રો સાથે દે છે અને સ્મશાન સુધી ઠાઠડી એના સંગાથે કરે છે. પછી તેનીયે આગળ તો (જીવાત્મારૂપ) હસલાને એકલા જ પરલોકમાં જવાનું હોય છે.

આ દેહને બાળી દેતાં એ રાખ થઈ જાય છે અને દાટી દેતાં એ માટીમાં ખવાઈ જાય છે. કાચા ઘડામાં પાણી ભરેલું હોય તેના જેવી આ શરીરની હાલત હોય છે

કપીર કહે છે કે તુ મોહમાં ઉન્મત થઈ જઈને, રામનું શરણ સ્વીકારી ખરો આનંદ લેતો નથી અને આમ કાળને વશ થઈ ને હાથે કરી કૂવામાં પડ્યો છે હે જીવ ! રસના લોભનો માર્ગો ભમરો કમળમાં પુરાર્ધ જાય તેમ મોહવશ થઈ ને તું પણ બધાઈને મરી રહ્યો છે

૧૩૫

હે રામ ! હે અલ્લા, આ જીવ તો તમારો સગોત્ર છે હે સાંઈ ! તમે સ્વજન પર કૃપા કરો

મુઠન કરેલું માથું મહાદેવને નમાવ્યાથી શું ? પાણીમા દેહને ડૂબકીએ ખવડાવ્યાથી શું ? એક બાજુ ખૂન કરે અને બીજી બાજુ પોતાને બિચારો ગણાવીને પોતાના પાપ છુપાવે ! એ શી રીતે બને ?

નિર્મલ થવા માટે સ્નાન કર્યાથી કે પછી મસ્જિદમાં માથું નમાવ્યાથી શું વળવાનું છે ? હૃદયમાં કપટ રાખીને નમાજ પઢે કે મસ્જાની હજ કરવા જાય તેથી શું વળે ?

હિંદુઓએ બારે માસની ચોવીસ એકાદશીના ઉપવાસ અને મુસ્લિમોએ રોજના ત્રીસ ઉપવાસ કર્યા કેમ ભાઈ ! તે સિવાયના આ બારે માસના દહાડાને કેમ બાકી રાખ્યા ? એ બધા જો અપવિત્ર હોય તો ક્યાં જાય ? (સરજનહારના સૌ દિન સરખા)

पूरुष द्विजि में हरि हो आना,
 पश्चिम अक्षर सुकामा.
 द्विज में जोन द्विजे में देणो
 यहु करीमा रामा.
 जो जोहाय भक्तलक्ष में भक्तनु
 है और मुहुक डेहि देन.
 तीरथ भूरत राम निवासी
 दुष्ट मंडु दिनहुं न होन.
 अहं कितान् कीन किन्हु बूढ
 बूढा जो न विचार.
 नम वट मांछि अक करि देखै
 लै हन करि माँरै.
 जेतै औरत मर्द उपाने
 सो नम रूप तुम्हारा.
 कभीर पोंगरा अक्षर राम का
 सो शुद्ध पीर दुसारा.

१३६

खंवर डो अक्ष भैठे आय
 रैन गध द्विजों यति जय.
 हव हव कोपै भासा लव,
 ना जानै का करि हूँ पीव.
 अये आसन टिके न पानी,
 उडी जै हंस काय कुमिसानी.
 काग उडानत बुझ पिरानी,
 कहु कभीर यहु कथा मिरानी.

१३७

रामनाम का येवहु भीरा हर नडीं दुरआत्मा हो,
 और देव का पूजहुं औरि धं नम बूढी आत्मा हो.

પૂર્વ દિશામાં પ્રભુનો વાસ છે અને પશ્ચિમમાં અક્ષાનો મુકામ છે ! (આવા વિચાર મિથ્યા છે) અરે, ભાઈ ! દિશાની અંદર શોધ કરીને દિશામાં જ એનાં દર્શન કરી લો ને ! એમા જ કરીમ અને એમાં જ રામ છે.

જો ખુદા મરિજદમાં જ રહેતા હોય તો પછી આ બીજો બધો પ્રદેશ કોનો કહેવો ?

જો તીર્થધામમા અને મૂર્તિઓમાં જ રામ રહેતા હોય તો એ બંનેમાં એમને કેમ કોઈએ જોયા નહિ ?

વેદ અને કુરાનને કોણે જૂઠા ઠહ્યા છે ? જે (ઈશ્વરનો) વિચાર કરતો નથી તે જ જૂઠો છે ઘટઘટમાં સર્વત્ર એ એક જ સમાયેલો છે એમ જે ગણે છે તે જ સત્ય છે. તેમાં દૈતનો ભેદભાવ થતાં જ એ સત્યજ્ઞાનનો નાશ થાય છે.

જેટલાં નર ને નારી જન્મ્યા છે તે બધાંયે તમારાં જ સ્વરૂપો છે, પ્રભુ !

કબીર કહે છે કે અક્ષા કે રામનો જે દીવાનો છે તે જ અમારો શુરુ કે પીર છે.

૧૩૬

ભમરા (કાળા વાળ) ભડી ગયા ને બગલા (ઘોળા વાળ) બેઠા.

કે કે રાતો વહી ગઈ અને આયુષ્યના દહાડા પણ આંધ્યા જાય છે.

અજાની બાળા (જવાનમા) થરથર ધ્રુજે છે એને ખબર નથી કે અજ્ઞાનમાં આયુષ્ય શુભાવ્યા બાદ્ય મારા પ્રિયતમ મને શુ કરશે ?

કાચી માટીના વાસણમાં પાણી ટકતું નથી. તેમ આ નાશવંત દેહમાંથી પણ હસલો જ્યારે ભડી જાય છે, ત્યાર પછી શરીર તો કરમાઈને ખલાસ ચર્ધ જાય છે.

જીવનક્ષેત્રની ચોકી કરતાં, માયામોહના વિકારો રૂપી કાગડા ઉડાડતાં તો હાથ-પગ પણ દુખી ગયા.

કબીર કહે છે કે જન્મથી મરણ સુધીની જીવની કથા આટલામાં જ પૂરી થાય છે.

૧૩૭

અરે મારા વીરા ! આમ શા માટે રામનામ ‘ઓલ્યા કરે છે ? તે તારા મનમાંથી આશા-તૃષ્ણા હજી દૂર કરી નથી.

અરે ગાંડા ! આમ બીજા દેવોને શા માટે પૂજે છે ? એ બધીયે આશા ફેગટ છે.

ઉપર કે ઉજરે. કહ્યો ભો બૌરે ભીતર અજહું કારો હો,
તન કે વૃદ્ધ કહ્યો ભો બૌરે ઈ મન અજહું બારો હો.

મુખ કે દાંત ગયે કા બૌરે અંદર દાંત લોહ કે હો,
ફિર ફિર ચના ચખાઓ વિષય કે કામ ક્રોધ મદ લોભે હો.

તન કી સક્રિત સકલ ઘટ ગયઉ, મનહિ દિલાસા દૂની હો.
કહ્યો કપીર સુનો હો સંતો સકલ સમ્યાનય ભની હો.

૧૩૮

રામનામ ણિનુ રામનામ ણિનુ મિથ્યા જન્મ ગંવાઈ હો.

સેમર, સેવા સૂઈ જો જાંહુડે ઉન પરે પછતાઈ હો,
જેસે મહિય ગાંડિ અરથે દે ઘરહું કિ અકિલ ગંવાઈ હો.

સ્વાદે ઉદર ભરત ધૌં કૈસે ઓસૈ ખ્યાસ ન જાઈ હો,
દ્રવ્યક હીન કૌન પુરૂષારથ મનહિ માંહિ તખાઈ હો.

ગાંડિ રતન ભરમ નહિ જાનેહું પારખ લીન્હિ છોરિ હો,
કહ્યો કપીર એહિ અવસર ખીતે રતન ન મિલે બહોરિ હો.

ઉપરથી જ ઊભળા થયે શું વળે ? અંદર તો હજી તું કાગો પાપી જ છે.

અરે પાગલ ! શરીરથી ઘરડા થયે શું થયું ? આ મન તો હજીયે ભોગ-લોહપનાવાળું જુવાન જ રહ્યું છે.

આ મોહાના દાંત પડી ગયા છે તેથી શું ? અંદર તો (સ્વાદ ઝંખતા) લોખંડી દાંત સાથૂત છે એ અંદરની લોહપટ્ટિઓના દાંતથી જ ફરીફરીને ત્રિપયભોગના તેમ જ કામ, કેધ, મદ અને લોભના ચણા તું ચાવ્યા જ કરે છે.

તારી શરીરની બધી જ શક્તિ ઘટી ગઈ છે, પણ આ મનમાં તો ભોગ-વિલાસ કરવા માટે બમણો ઉત્સાહ છે.

કબીર કહે છે કે હે સતો ! સાલળી લેન્ને કે ભોગવૃત્તિના ચમન વિના બધું જ ડહાપણ ને જ્ઞાન અપૂર્ણ છે.

૧૩૮

રેજવ ! તેં રામનામ રીધા વિના મોહભાયામાં આપો જ-મારો વૃથા ગુમાવ્યો.

જે પોપટ શીમળાના ફળને રસલચ્ચા માનીને તે ખાવા માટે પાસે એકો હોય છે, તે અજ્ઞાની, મૂર્ખ અ તે છેતરાઈ જતા તેમાંથી રૂના રેસા ઊડતાં પસ્તાય છે. તેમ આ ભોગોમાંથી તને કંઈ સારું મુખ પ્રાપ્ત ન થતાં તું પણ પસ્તાય છે.

કોઈ રાજા શું માટીના ટેકા માટે અછલ વેચાને પોતાનો મહેલ આપી દે ખરો ? (હિ જવ, તેં એવું કરવા માંડ્યું છે)

માત્ર સ્વાદથી કંઈ પેટ ભગાય ? ભલા ! કાકળથી કંઈ તરસ છિપી શકતી હશે ખરી ?

ગરીબ માણસના કયા મનોરથ પૂરા થાય છે ? એ તો મનમાં જ ખલાસ થઈ જાય છે.

અરે ! તારી જિંદગીની ગાંઠડીમાં જ (આત્માફળી) અણમોલ રતન બાંધેલું છે, પણ તું માયામોહમાં પડી જઈને એનો ભેદ બણતો નથી. એને પારખનાર તો એ ગાંઠડી છોડીને એને પામી જાય છે.

કબીર કહે છે કે આ માનવ જન્મનો દુર્લભ અવસર વીની જશે તો પછી ફરીફરીને આવું અમૂલ્ય રત્ન તારે હાથ લાગવાનું નથી તે નક્કી બણતો.

૧૩૯

જો તૈં રસના રામ ન કહિ હૈ,
ઉપજત બિનસત ભારમત રહિ હૈ.

જસ દેખિ તરુવર કી છાયા,
પ્રાન ગયે કહુ કાકી માયા.

જીવત કછુ ન કિયે પરમાના.
મુઝે કર્મ કહુ કાકર જાના.

અંત કાલ સુખ કોઉ ન સૂવૈ
રાજ રંક દોઉ મિલી રાવ.

હંસ સરોવર કમલ સરીરા,
રામ રસાયન પિવૈ કળીરા.

૧૪૦

સોચ સમજ અભિમાની આદર લઈ હૈ પુરાની.

ટુકડે ટુકડે જોડિ જુગત સોં સીકે અંગ લપટાની,
કર ડારી મૈલી પાપન સોં લોભ મોહ મેં સાની.

ના એહિ લગ્યે જ્ઞાન કે સાળુન ના ધોઈ મલયાની,
સારી ઉમર ઓઢતે ખીતી લલી ખુરી નહિ જાની.

-સંકા માન જાન જિય અપને યહ હૈ ચીજ બિરાની,
કહ કળીર ધરિ રાખુ જતન સે ફેર હાથ નહિ આની.

૧૪૧

ખહુર નહિ આવના યા દેસ,
જો જો ગયે ખહુર નહિ આયે પઠવત નાહિ સંદેસ.

૧૩૯

હે જીભ ! જો તું રામનું રટણ નહીં કરે તો જન્મથી મરણ સુધી ભ્રમમાં જ ભટકતી રહી જઈશ.

જેમ ઝાડની છાયા અસ્થિર દેખાય છે, તેમ ભૌતિક પ્રેમ પણ અસ્થિર જ છે. શરીરમાં પ્રાણ છૂટી ગયા પછી તેને માટે કોઈનીયે માયા મમેતા રહેતી નથી..

અરેરે ! જીવતાં તે કંઈ જ સાર્થક કર્યું નહીં ! મરેલા પાછળ કરેલાં કર્મ કોણે બાંધ્યાં છે ?

આવા ભ્રમમાં જ જીવન ગાળનાર કોઈ પણ જીવ અતકાળે સુખશાંતિ પામતો નથી એ વખતે તો રાગ હોય કે રંક, બંને જણાવેલાં જ કરે છે

(તત્ત્વજ્ઞથી જાણકાર) આત્મસંસારમાં, શરીરરૂપી કમલમાં રહીને આ કબીર તો દિવ્ય રામરસાવણનું પાન કરતો મસ્ત છે

૧૪૦

હે અભિમાની જીવ ! જરા સમજીને તું વિચાર તો કર. આ તારી કાયારૂપી આદર જૂની ચર્ધ ગર્ધ છે.

(જુદાં જુદાં તત્ત્વોરૂપી) દુકડાઓને યુક્તિપૂર્વક ભેગા કરીને એને સીવી લઈ ને તારે અગેઅગે એ આદર લપેટેલી છે.

તે પાપકર્મથી એને લોભમોહમાં ગ્રહોગ્મીને મેલી કરી નાખી છે. તે એને સ્વચ્છ ને શુદ્ધ રાખવા માટે નથી લગાડ્યો જ્ઞાનરૂપી સાણુ કે નથી એને સત્સંગના શુદ્ધ જળથી કદીયે ધોઈ

એ ઓઢીને તો તે આખીયે ઉંમર વીતાવી દીધી, તેમાં એ સારી રહી છે કે એ બગડી ગઈ છે તેની પણ તે સલાહ રાખી નથી.

આ હકીકત ઉપર ધ્યાન દઈને પોતાના જીવને પ્રશ્ન કરીને તું આટલું બાણી લે કે આ મનુષ્ય શરીર પાછું પારકું છે, તારું નથી.

કબીર એટલે જ કહે છે કે તું એને બહુ જ કાળજીપૂર્વક સાચવીને રાખ કારણ કે એક વાર તે હાથમાંથી ગયા પછી ફરી પાછું તારે હાથ નહીં લાગે,

૧૪૧

આ (મૃત્યુલોકના) દેશમાં ફરીફરીને આવવાનું નહીં બને કારણ કે અહીં જન્મ લીધા પછી જે જે પરલોક ગયા છે તે પાછા ફરીને આવ્યા નથી તેમ જ તેઓએ કંઈ સદેશો પણ મોકલ્યા નથી.

સુર નર સુનિ ઔ પીર-ઔલિયા દેવી દેવ ગણેસ,
 ધરિ ધરિ જનમ સખે ભરમે હૈ બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેસ.
 જોગી જંગમ ઔર મન્યાસી દિગંબર દરવેસ,
 ચુંડિત સુંડિત પંડિત લોઈ અરગ રચાતલ સેસ.
 જ્ઞાની ગુની ચતુર ઔ કવિતા રાજા રંક નરેસ,
 કોઈ રહીમ કોઈ રામ બખાને કોઈ કહે આદેસ.
 નાના લેખ બનાય સખે મિલિ દૂંઢિ ફિરૈ ચહુ દેસ,
 કહે કપીર અંત ના પૈહો બિન સતગુરુ ઉપદેસ.

૧૪૨

વા દિન કી કછુ સુધ કર મન મૌ.

જા દિન હૈ ચલુ હૈ ચલુ હોઈ,
 તા દિન સંગ ચલે નહિ કોઈ,
 તાત માત સુન નારી રોઈ.
 માટિ કે સંગ દિયો સમેઈ;

સો માટી કાટેગી તન મૌ.

ઉલટત નેહા કુલટત નારી,
 કિસકી બીબી કિસકી બાંદી ?
 કિસકા સોના - કિસકી ચાંદી ?
 જા દિન જમ હૈ ચલિ હૈ બાંધી.

કેરા જાય પરે તહિ બન મૌ.

ટાંડા તુમને લાદા ભારી.
 બનિજ કિયા પૂરા બ્યોપારી,
 જૂઆ ખેલા પૂંછ હારી,
 અબ ચલને કી ભઈ તયારી.

હિત ચિત મત લાઓ ધન મૌ.

મુર, નર, મુનિ અને પીર-ઓલિયા કે ગણેશ વગેરે દેવદેવીઓ તેમ જ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ પણ જન્મ લઈને બધા જ સંસારી માયાના બ્રમમાં પડી જાય છે.

આ ઉપરાંત મહાત્મા, યોગી, મુનિ, સન્યાસી અને દિગંબર સાધુ કે કુકીર તથા ચોટલીવાળા કે મુડન કરાવેલા પડિત લોકો, તેમ જ સ્વર્ગના દેવ અને પાતાળના શેષ પણ એવા માયાના બ્રમમાં જ લગી રહ્યા છે

જ્ઞાનવાન, ગુણવાન અને ચતુર કવિજન તેમજ નરપતિ રાજા કે રંક એ બધામાં કોઈ રહીમની તો કોઈ રામની સ્તુતિ કરે છે. તો વળી કોઈ (ગોરખપંથી લોકોની જેમ) આદેશ કેપે પ્રભુને માને છે.

જાતજાતના વેપવલટા કરીને બધી દિશાઓમાં બધા લોકો પરમાત્માને શોધતા ફરે છે. પણ તેનો પાર પામતા નથી.

કમીર કહે છે કે સદ્ગુરુદેવના ઉપદેશ વિના એનો અંત કોઈ નહીં પામી શકે.

૧૪૨

રે મોહમાયાવશ છવ ! એ અતિમ દિવસનો તો મનમાં કાંઈક ખ્યાલ રાખ !

એ દિવસે ન્યારે બધા મળીને નિઃપ્રાણ દેહને ‘લઈ ચાલો, લઈ ચાલો’ એમ બૂમો પાડતા હશે, ત્યારે તારી સાથે કોઈ જવાનું નથી.

મા, બાપ, દીકરો અને પત્ની બેઘડી રડીને વેગળાં રહેશે અને તારી કાયાને માટીમાં (દાટીને કે બાળીને) સમાવી દેશે તે દહાડે માટી તને અંગે અંગે કરડતી લાગશે, માટે તે અતિમ દિનનો તું ખ્યાલ તો રાખ !

જે દિવસે, જમરાજ તને બાધીને લઈ જશે ત્યારે ભાઈ, તને સમજશે કે નારીના રનેહનો કે તેના રુદ્ધનો કશો અર્થ નથી. અરે, કોની બૈરી ને કોની દાસી ? કોનું સોનું ને કોની ચાદી ? તે દિવસથી તો એ બધુંય છોડીને જ ગલભા (સ્મશાનમાં) ધામા નાખવા પડે છે

તે તો સસારમાં વાણિયાંની જેમ પૂરો વેપારી થઈને વણજારની પાઠે ભારે માલ લાદી દીધો છે. પણ પછી જુગાર ખેલ્યો તેમાં તું બધી જ પૂછ ગુમાવી બેઠો છે, હવે તો નીકળી પડવાની તૈયારી થઈ રહી છે. તારી અવસ્થા થઈ છે અને અતકાળ નજીક છે. દુર્ભાગ્યે તે ધન કમાવાના લોભમાં, જગતના વેપારમાં આત્મકલ્યાણનો વિચાર જ ન કર્યો.

જા કોઈ શુરુ સે નેહ લગાઈ
બહુત ભાંતિ સોઈ સુખ પાઈ,
માટી મેં કાયા મિલિ જઈ,
કહુ કબીર આગે ગોહરાઈ.

સાચ નામ સાહેબ કે સંગ માં.

૧૪૩

ના જાને તેરા સાહેબ કૈસા ?

મહાજી ભીતર સુલ્લા પુકારૈ કયા સાહેબ તેરા બહિરા હૈ ?
ચિઠટી કે પગ નેવર બાજૈ સો ભી સાહેબ સુનતા હૈ.

પંડિત હોય કે આસન મારૈ લાંબી માલા જપતા હૈ,
અંતર તેરે કપટ કતરની સો ભી સાહેબ લખતા હૈ.

ભાંચા નીચા મહલ બનાયા ગહરી નેવ જમાતા હૈ,
ચલને કા મનસૂબા નાહીં રહને કો મન કરતા હૈ.

કૌડિ કૌડિ માયા જોડી ગાડિ જમીં મેં ધરતા હૈ,
જેહિ લહના હૈં સો લૈ જૈહેં પાપી બહિ બહિ મરતા હૈ.

સતવંતી કો ગજિ મિલૈ નહીં વેશ્યા પહિરે ખાસા હૈ,
જેહિ ઘર સાધુ ભીખ ન પાવૈ ભડુઆ ખાત બતાસા હૈ.

હીરા પાય પરખ નહિ જાને કૌડિ પરખ ન કરતા હૈ,
કહત કબીર સુનો ભાઈ સાધો હરિ જૈસે કો તૈસા હૈ.

જે કોઈ સદ્ગુણની પ્રેમથી ભક્તિ કરશે તેને અનેક પ્રકારે સુખ શાંતિ મળી રહેશે. આ કાયા તો માટીમાં મળી જશે.

કબીર એટલા માટે જ પ્રથમથી પોકારીને ચેતાવે છે કે પરમાત્માનું સત્યનામ જ સદાયનો સંગાથ કરનાર છે. .

૧૪૩

કોણ જાણે તારો માલિક કેવો છે ! મસ્જિદમાં મુદ્દલાજી મોટેથી બાંગ પોકારે છે, તે શું તારો અલ્લા બહેરો છે ? અરે, એ તો કીડીના પગનાં ઝાંઝરનો ઝંકાર પણ સાંભળે છે.

તું પડિત થઈને આસન લગાવીને લાંબી માળા ફેરવતો જપ કરે છે, પરંતુ તારા અંતરમાં તો કપટની કાતર જ ચાલતી હોય છે. તે પણ તારો ભગવાન જુએ જ છે !

ઊંડા પાયા નાખીને તું ઊંચા ઊંચા મહેલો અણાવે છે. તે ઉપરથી તો લાગે છે કે અહીંથી તારે એક દહાડો જવાનું જ છે એનો તને ખ્યાલ જ નથી. તને તો સદા કાળ અહીં આ દુનિયામાં રહેવાનું જ મન થતુ લાગે છે

તેં કોડીકોડી ભેગી કરીને સંપત્તિ જમા કરી છે અને તેય તું ખા' ખોદીને જમીનમાં દાટી રાખે છે પણ તે તો જેને નસીબે મળવાની હશે તે જ છેવટે લઈ જવાનાં છે. તું તો લોભનો માર્થો પાપ કરતો એને ભાર ખેંચીને મરી રહ્યો છે !

અરે ! આ દુનિયામાં સદાચારી નારીને પહેરવા પૂરતું એક વાર કપડુ પણ નથી; ત્યારે વેશ્યા ધણી બધાં વસ્ત્રો પહેરીને મહાલે છે !

સાધુ-સંતને જે ધરમાંથી પેટપૂરતી ભિક્ષા પણ નથી મળતી ત્યાં દુષ્ટજનો મિષ્ટાન્નની મોજ માણે છે !

મનુષ્યજીવને આત્મારૂપી હીરો મળેલો છે પણ તેને એનું જ્ઞાન નથી, અને દુષ્ટ કોડોની પણ તેને પરીક્ષા કરતાં નથી આવડતો. વિવેકનો અભાવ છે.

કબીર કહે છે કે હે સતજન ! આટલું જાણી લે કે ભગવાન તો જેવાની સાથે તેવા છે.

૧૪૪

સુખડા કયા દેખો' દરપન મે', તેરે દયા ધરમ નહીં તન મે'.

આમ કી હાર કાયલિયાં બોલૈ સુવાના બોલૈ બન મે',
ઘરબારી તો ઘર મે' રાજી ફક્કડ રાજી બન મે'.

ઐકિ ધોતી પાગ લપેટી તેલ ચુવા જુલફન મે',
ગલી ગલી કી સખી રિઝાઈ દાગ લગાયા તન મે'.

પાથર કી ઈઠ નાવ બનાઈ ઉતરા ચાહૈ છન મે',
કહત કબીર સુનો ભાઈ સાધો વે કયા ચડિ હૈ રન મે'.

૧૪૫

ચોરે જિયારા બડા અ'દેસવા મુસાફિર જૈહોં કૌની ઓર.

બોહ કા સહર કહર નરનારી દુઈ ફાટકે ઘનઘોર,
કુમતિ નાયકે ફાટકે રોકૈ પરિહૌં કઠિન અઝોર,

સંશય નહી અગાડી બહતી બિષમ ધાર જલજોર,
કયા મનુવા તૂ ગાફિલ સોવ ઈહાં મોર ઔર તોર.

નિસહિન પ્રીતિ કરૌં સાહબ હૈ નાહિન કઠિન કઠોર,
કામ દિવાના કોષ હૈ રાજા બસૈ પચીસોં ચોર.

સત્ત પુરુષ ઈકે બસૈ પરિછમ દિસિ તાસોં કરૌં નિહોરે.
આવૈ દરદ રાહ તોહિં લાવૈ તબ પૈહૌં નિજ ઔર.

૧૪૪

અરે, તું દર્પણમાં મોહું શું જુએ છે ?
તારામાં દયાધર્મ તો છે નહીં. આંખાની ડાળે પેલી કોયલ ટહુકે છે ને
વનમાં પોપટ બોલે છે. (એ બધાં તને આ જ પ્રશ્ન પૂછે છે.)
ગૃહસ્થ હોય તે ઘરમાં રાજી રહે છે અને ફકીર હોય તે એકાંત જ ગલમાં
રાજી રહે છે.

તે અક્ષય ધોતિયું પહેર્યું છે અને માથે પાઘડી મૂકી છે. જુદાંમાં
સુગંધિત તેલ નાખ્યું છે. આમ શણગાર કરીને તે જગતની ગદીએ ગદીએ
ઘૂમીને દરેક ઈન્દ્રિયના વિષયભોગ માણતાં તારી સખીઓને રીઝવ્યાં કરી છે.
આમ તે તારા આ અમૂલ્ય જીવનને કલંકિત કર્યું છે.

ભવસાગર તરવા માટે આમ તે તો પથ્થરની નૌકા બનાવી છે. અને
તેનાથી ક્ષણમાં જ તું પાર જવા માગે છે ! !

કપીર કહે છે કે અરે, સંતજન ! સાંભળો તો ખરા. એના (નમાલા જીવો)
કંઈ સંસારનો રણસંગ્રામ જીતવા જઈ શકશે ?

૧૪૫

આ તો મારા મનમાં ભારે ફિકર પેડી છે કે હે મુસાફર ! હવે તું
જઈશ કઈ બાજુથી ?

આ મોહની નગરીમાં અપાર નરનારીઓ વસે છે અને એમાંથી નીકળવાના
બંને દરવાજા પર ભારે ઘેરો ધાગેલો છે.

કુણ્ડિકરૂપી સરદારે દરવાજા રોકેલો છે એટલે તું ત્યાં ભારે આકૃતમાં
પડી જઈશ. વળી આગળ જતાં સ શયરૂપી બેશઅધ પ્રવાહવાળી નદી વહી રહી છે.

અરે મનડા ! તું શાને આમ બેદરકાર થઈને સૂતો છે અને આમ
મારું-તારું કરી રહ્યો છે ? તું દિનરાત પ્રભુજીથી પ્રેમ કર, તો આ બધી જ
આકૃતો પાર કરવી તને ભારે નહીં લાગે.

આ મોહનગરીમાં કામરૂપી દીવાન, કોષરૂપી રાજા અને મદમત્સર વગેરે
(પ્રકૃતિની માયારૂપ) પડીસેક ચોરો મળીને જીવને ખૂબ ભ્રમાવે છે.

સત્યસ્વરૂપ પરમાત્માનો વાસ તેમ પશ્ચિમ બાજુએ (અર્થાત્) મેરુદંડમાં
રહેલી ઊર્ધ્વગામી ઈંડા, પિંગલા અને સુષુમ્ણા નાડીને યોગમાર્ગે છે. તો હે
જીવ તું એની યાચના કર.

એ કરુણા કરશે તો તને સીધે માર્ગે લાવી મૂકશે અને ત્યારે જ તને
સ્વરૂપરાત્નની પ્રાપ્તિ થશે.

ઉલટિ પાછિલો પૈડા પકડો, પસરા મના બટોર,
કહે કચ્છીર સુનો ભાઈ સાધો તબ- પૈહો નિજ કૌર.

૧૪૬.

પીલે ખ્યાલા હો મતવાલા ખ્યાલા નામ અમીરસ કા રે,
બાલપના સખ ખેલિગંવાયા તરૂન લયા નારી બસ કા રે.

બિરધ લયા કફ બાયન્હ, ઘેરા ખાટ પડા ન બાય બસકા રે,
નાબિકંવલ બિચ હૈ કસ્તૂરી જૈસે મિરગ ફિર બન કા રે.

ખિન સતગુરૂ ઇતના દુખ પાયા બદ મિલા નહિ ઇસ તન કા રે,
માતા પિતા બંધુ સુત તિરિયા સંગ નહિ કોઈ બાય સકા રે.

જબ લગ જીવે ગુરૂશન ગાલે ધન જોબન કૈ દિન દસ કા રે,
ચૌરાસી જો ઉમરા ચાહૈ છોડે કામિની કા ચસકા રે.

કહત કચ્છીર સુનો ભાઈ સાધો નખસિખ પૂરા રહા બિસ કા રે.

૧૪૭

નામ સુમિર; પછતાયેગા.
પાપી બિચરા લોભ કરત હૈ આજકાલ ઉઠિ જાયેગા.

હવે તું પાછો ફરીને અંતર્યુષ્ય થઈને પાછાગતો (ચોગદારા બ્રહ્મપ્રાપ્તિનો) માર્ગ પકડ અને પસારો કરી બેઠેલા મનને રોકીને પાછું અંદર વાળી લે. કબીર કહે છે, હે સંતજન ! સાંભળી લો. આમ કરશે ત્યારે જ તમને પોતાના સ્થાનસમા આત્મપદની પ્રાપ્તિ થશે.

૧૪૬

પી લે, આ નામસ્મરણરૂપી અમીરસનો મસ્ત પ્યાલો તું પી લે.

તેં બાળપણ રમતમાં શુભાશુ અને જુવાન થતાં તને સ્ત્રીના મોહે શુભામ કરી રાખ્યો. ધરડો થયો ત્યારે તને કદ અને વાયુએ ઘેરી લીધો. તું ખસી પણ ન શકે તેવો લાચાર થઈને હવે ખાટલે પડ્યો છે !

અરે, અજ્ઞાનને લીધે તારી આ જિંદગીની કેવી દુર્દૈશા થઈ છે ? કસ્તૂરી-મુગની નાભિમાં જ કસ્તૂરીની માદક મુગધ હોય છે, તોયે તેની શોધમાં ને અજ્ઞાન મૂગ બહાર વનમાં ભટકે છે !

તું સદૃશ્ય વિના જ આટલો દુઃખી થયો છે. તને આ અજ્ઞાનના 'રોજાતું' નિવારણ કરનાર સાચા વૈદરાજ મળ્યા નથી.

તારા માતાપિતા, બીજા સગા, પુત્ર કે પત્નીમાંથી કોઈ પણ તારી સાથે જઈ શકવાતું નથી. એટલે હે જીવ ! સત્ય સમજી લઈને હવે તું જીવશે ત્યાં સુધી તો સદૃશ્ય પરમાત્માનાં શુભાગમ કરી લે. આ ધન અને જુવાની તો દસ દહાડાનાં જ છે.

જો ચોર્યાશી લાખ ચોનિમાં ભટકવાથી તું ભગરી જવા માગતો હોય, તો કામિનીના ભોગનો ચસકો છોડી દે.

કબીર કહે છે, હે સંતજન ! સાંભળી લો. જીવ અજ્ઞાન રહે છે ત્યાં સુધી એ નખશીખ સાચા-મોહના વિષમાં જ નરબોળ રહે છે.

૧૪૭

પ્રણવું નામ લે, નહીં તો પસ્તાવું પડશે. પાપી જીવડા ! તું લોભ-રહી છે પણ આજકાલમાં તો તું સાદ્યો જવાનો છે.

લાલચ લાગિ જનમ ગંવાયા માયા ભરમ બૂલાયેગા.

ધન જોખન કા ગરવ ન કીજૈ કાગદ જ્યોં ગલિ જાયેગા,
જળ જમ આઈ કેસ ગહિ પટકૈ તા દિન કુછ ન બસાયેગા,

સુમરિન ભજન દયા નહિ કીન્હી તો સુખ ચોટા ખાયેગા,
ઘરમરાય જળ લેખા મંગે કયા સુખ લેકે જાયેગા ?

કહેત કળીર સુનો ભાઈ સાધો સાધસંગ તરિ જાયેગા--

૧૪૮

મેરા તેરા મહુવા ! કઈ કઈ હોઈ રે ?

મૈં કહેતા હું આંખિન દેખિ, તૂ કહેતા કાગદ કી લેખિ,
મૈં કહેતા સુરજવાન હારી તૂ રાખ્યો અફાઈ રે.

મૈં કહેતા તૂ જાગત રહિયો તૂ રહેતા હૈ સોઈ રે,
મૈં કહેતા નિરમોહી રહિયો તૂ જાતા હૈ મોહિ રે.

જુગન જુગન સમુજાવત હારા કહા ન માનત કોઈ રે,
તૂ તો રંડી ફેર બિહંડી સળ ધન હારે ખોઈ રે.

સતશુરુ ધારા નિરમલ બાહે વામે કાયા ધોઈ રે,
કહેત કળીર સુનો ભાઈ સાધો તળ હી વૈસા હોઈ રે.

લાલચમાં જ તે તારો જન્મારો ગુમાવ્યો છે, એટલે માયા હવે તને એના ભ્રમના છુલાવામાં નાખશે.

આ ધનસપત્તિ અને જુવાનીનો તું ગર્વ ના રાખીશ. એ તો પાણી-માંના કાગળની જેમ ગળી જઈને નાશ પામશે. જ્યારે જન્મદૂતો આવીને તને ચોટલો ઝાલોને ધસડીજશે ત્યારે તો તારાથી એમાંથી કશું જ સાથે લેવાશે નહીં !

તેં જે હરિ-સ્મરણ, પ્રભુ-ભજન કે દયા-પરોપકાર નહીં કર્યા હોય તો તારે મોઢા ઉપર તમાર્યા જ ખાવા પડશે.

તારા પાપ-ગુણનો જ્યારે ધર્મરાજ હિસાબ માગશે ત્યારે તું શું મોઢું લઈને તેમની સામે ઊભો રહીશ ?

કપીર કહે છે કે હે ભાઈ સંતજન ! સાંભળો સંત સાધુનો સત્સંગ સેવ્યા કરશો તો એમની સંગે તમે પણ ભવસાગર તરી જશો.

૧૪૮

હે મનડા ! મારો ને તારો મેળ કેવી રીતે ખાય ?

હું કહું છું કે મેં પ્રત્યક્ષ જોયેલી અનુભવની આ વાત છે. તો તું તેમાં શ્રદ્ધા ન રાખતાં એને પોથીના તર્કની જ વાત ગણાવે છે !

હું કહું છું કે આ (મનુષ્યજન્મ) મુક્તિ અપાવનાર છે, ત્યારે તે તો એને તર્ક-વિતર્ક કરીને ગુન્યવાડામાં જ ફસાવી રાખ્યો છે !

હું એતાપું છું કે તું જન્યત અને સાવધાન રહેજે, ત્યારે તું તો પ્રમાદમાં ઘોર્યા જ કરે છે !

હું નને સાવધ કરનાં પોકારું છું કે તું નિર્નેહી રહેજે, ત્યારે ઊલટો તું તો મોહના ચક્કરમાં જ પડી રહે છે !

અરે ! હું તો જીગજીગથી સમજાવતાં દારી ગયો છું, પણ કોઈ મારું કહ્યું માનતું નથી

તુ તો ખધી માત્રમિલકત ઉડાવી દેનાર અવળચંડી રાડ જેવો છે જે આમતેમ કર્યા કરે છે.

કપીર કહે છે, હે ભાઈ સંતજન ! સાંભળો. સદ્ગુરુનો પાવનકારી આત્મબોધનો પ્રવાહ વહેતો હોય છે, તેમાં તમારી મોહમાયાથી મલિન કાયાને ઘોઈ લો; પછી હું કહું છું તેવા તમે મુક્ત થઈ શકશો.

૧૪૯

સમઝ દેખ મન મીત પિયરવા
 આસિક હો ફિર સોના કયા રે ?
 રૂખા સૂકા ગમ કા ટૂંકડા
 ફીકા ઝીર સહોના કયા રે ?
 પાયા હો તો દે લે ખારે !
 પાય પાય ફિર ખોના કયા રે ?
 બિન આખિન મે' નીંદ ઘનેરી
 તકિયા ઝીર બિછોના કયા રે ?
 કહે કંપીર સુનો લાઈ સાધો
 સીસ જિયા તબ રોના કયા રે ?

૧૫૦

બકે નામ ન આવત હિયો.

કહા ભયે નર કાસી બસે સે કા ગંગાજલ પિયો.
 કાહ ભયે નર જટા બઢાચો કા શુદરી કે લિયો.
 કાહ ભયો કંઠી કે બાધે કાહ તિલક કે દિયો.
 કહેત કંપીર સુનો લાઈ સાધો નાહક ઐસે બિયો.

૧૫૧

શુરુ સે કર ચેલ ગંવાર કા સોચત ખારંખારા,
 જખ પાર ઉતરના ચાહિયો તબ કેવટ સે ચિલ રહિયો.
 જખ ઉતરિ બય ભવપારા તબ છુટે ચહ સંસાર,
 જખ દરસન દેખા ચહિયો તબ દરપન માંજત રહિયો.
 જખ દરપન લાગત કાઈ તબ દરસન કહાંતે પાઈ,
 જખ ગઠ પર બજી બધાઈ તબ દેખિ તમાસે બાઈ.

૧૪૯

અરે મારા મન ! વહાલા દોસ્ત ! તું આટલું તો સમજ લે કે પ્રેમમસ્ત આશક થઈને તે વળી સૂવાનું હોય કે ?

ભૂખાસૂકા દુઃખના દુકડામાં વળી એ મીઠાવાળો છે કે ફીકો છે તે જોવાનું હોય કે ?

તને પ્રેમપદાર્થ પ્રાપ્ત થયો હોય તો પ્રિય મિત્ર, તું એની અખંડ આપ લે કર્યા જ કર. એ મળ્યા પછી કંઈ ગુમાવવાનું હોય કે ?

આંખો ઘેરી જીંઘથી ઘેરાઈ ગઈ હોય ત્યારે સૂવા માટે ગાદલાં ઉશીકાંની જરૂર હોય કે ?

શીષને સાટે મળતા પ્રેમનું રહસ્ય સમજાવતાં કબીર કહે છે, હે ભાઈ ! શીષ સોંપ્યા પછી રોવાનું તે હોય કે ?

૧૫૦

હરિનામ જેને હૈયે વસતું નથી એવો માણસ કાશીમાં રહીને રાજ ગંગાજળ પીએ તથી શું વળે ?

અરે, એવો માણસ જટા વધારે, કથા ઓઢે કે પછી કંઠી બાંધીને ટીલાં તાણે તોયે શું વળે ?

કબીર કહે છે કે હે ભાઈ સંતજન ! એવાનું તો જીવન જ તદ્દન બ્યથા છે.

૧૫૧

અરે ગમાર ! સદ્ગુરુનો સમાગમ સેવી લે. વારંવાર આમ શો વિચાર કરે છે ? બ્યારે સામે પાર જવું હોય ત્યારે તો નાવના ચૂકાનીની સાથે જ નહીંમળીને રહેવું જોઈએ.

બ્યારે ભવસાગરની પાર જીતરી જવાય ત્યારે જ આ સંસારનાં માયા મોહ છૂટી શકે. જે (પ્રભુનાં) દર્શન કરવાં હોય તો દિલનું દર્પણ સત્સંગથી માંજતાં જ રહેવું જોઈએ.

બ્યારે એ દર્પણ પર જ મેલ ચઢી જાય ત્યારે પછી દર્શન કે આત્મજ્ઞાન કયાંથી મેલ થાય ? અરે, બ્યારે આ બિંદગીના કિલ્લા પર મોહમાયાના આક્રમણનાં દોલ વાગતાં હોય, ત્યારે તું તો સંસારના તમાચા જ નોંધાં કરે છે ?

જામ ગઢ બિચ હોત સકેલા તબ હંસા ચલત અઢેલા.
કહૈ કળીર જેમ મન કરની વાકે અંતર ખીચ કતરની,
કતરની કૈ ગાંઠ છૂટૈ તબ પકરિ પકરિ જગ લૂટૈ.

૧૫૨

ચલ ચલ રે ભૌરા કંવલ પાસા
તેરી ભૌરી યોલે અતિ ઉદાસ.
વહ કરત યોજ બારહી બાર
તન બન ફૂલો કસ કાર હાર,
હૈ લિયો બનરપતિ કેર ભોગ
કુછ મુખ ન લયો તન બઢયો રોગ,
દિવસ ચાર દે મુરંગ ફૂલ
તોફિ લખિ ભૌર રહ્યા લૂલ,
બનરપતિ અખ લગૈ આગ
તબ ભૌરા કહાં નૈહોં લાગ,
પુહુપ પુરાને ગએ મુખ
લગી લંવર દે અનિક મુખ,
ઉઠ ન નકન બલ ગયો છૂટ
નખ લંવર રેવૈ તીચ ફૂટ,
અહુ દિસિ ચિતવૈ મુંહ પરાય
યે ચલ લંવરો ચિર ચઢયા,
કહૈ કળીર ચે મન કે લાવ,
નામ બિના સખ જન કે ઢાંવ.

જ્યારે આ કાયાના કિલ્લાની અંદર અંતવેળાનો સંગ્રામ ચાલે છે, ત્યારે તો જીવાત્માને હારી જઈને એકલા જ નીકળી પડવાનું આવે છે.

કપીર કહે છે કે તું મારા મનની કરણી બે. એની અંદર જ કપટની કાતર ચાલ્યાં કરતી હોય છે. એવી કપટની કાતરથી માયામોહ અને કર્મ બંધનની ગાંઠ તૂટતી નથી; એટલે એ જ ગાંઠમાં બંધાયેલા તને પછી દુનિયા પકડીને લૂટી લે છે.

૧૫૨

ચાલ, હે (ભોગલુબ્ધ જીવ !) ભમરા ! કમળ પાસે જઈએ. (આત્મદર્શન કરીએ.)

તારા બહાર ભટકવાથી અત્યંત ઉદાસ થઈ ગયેલી તારી (આત્મા ચેતના--રૂપી) ભમરી તને ભીતર પોકારી રહી છે. તો ચાલ.

એ તો તારે વારંવાર ઉપહાસ કરી રહી છે કે તારાં બાહ્ય અંગરૂપી વનની કાળેકાળ કેવી ખીલી જાહેલી છે !

તેં તો આ સંસારવનની વનસ્પતિનો ભોગ માણ્યો છે, પણ તેમાંથી તને કંઈ (સ્થાયી) સુખ શાંતિ મળ્યાં નથી. ઊલટા તારા તનમાં ભોગના ફળ રૂપે રોગો વધ્યા છે.

હે જીવ ભમરા ! આ સંસારના ક્ષણિક ભોગરૂપ, ચાર દિવસ ટકનારા રંગબેરંગી ફૂલો પાછળ તું નકામે ભટકી રહ્યો છે.

આ વનસ્પતિમાં જ્યારે આજ લાગશે ત્યારે હે ભમરા ! તું ભાગીને ક્યાં જઈશ ?

આ ઇન્દ્રિયભોગ માટે સંસારરૂપી વૃક્ષના જૂનાં ફૂલો તો સુકાઈ ગયાં છે; ત્યારે ભમરાને તો ભોગતૃષ્ણાની વધારે ભૂખ લાગી છે. પણ એનામાં તે વખતે તો ઊડવાનીયે શક્તિ રહી નથી. એ તો એવું બધું જ બળ ગુમાવી બેઠો છે, એટલે માથાં ફૂટતો એ કલ્યાંત કરે છે.

મેં વકાસીને ચારે બાજુ તે બોધ કરે છે અને ભમરીને કરગરે છે કે હવે મને તું તારે માથે મૂકીને લઈ જા તું જ હવે મારો ઉદ્ધાર કર.

કપીર કહે છે કે મનની ભોગતૃષ્ણાની સાલસા આવી હોય છે. તેમાંથી છૂટવા માટે પ્રભુનું નામ ન લેવાય તો એ જ ભોગતૃષ્ણા જીવને મોતની ખાઈમાં ધસડી જાય છે.

૧૫૩

લજુ મન જીવન નામ ચમેરા.

સુંદર દેહ દેખ નિજ ભૂલો ઝટ લેત જસ ખાજ ખટેરા.
 યહ દેહી કો ગર્વ ન કીજૈ ઉઠ પંછી જસ લેત ખમેરા.
 યા નગરી મેં રહન ન પૈહોં કોઈ રહિ જગ ન દુખ ધમેરા.
 કહે કપીર મુનો લાઈ આધો માનુષ જનમ ન પૈહોં ફેરા.

૧૫૪

અમી નગરિયાં મેં કોહિ બિધ રહના.
 નિત ઉઠ કલંક લગાવે ચહના.

એકે કુવા પાંચ પનિહારી,
 એકે લેજૂર ભરે નવ નારી.

કટ ગયા કુવા બિનસ ગઈ ખારિ,
 બિગલ લાઈ પાંચોં પનિહારી.

કહે કપીર નામ બિનુ એરા,
 ઉઠ ગયાં હાકિમ છુટ ગયા ટેરા.

૧૫૫

‘ક. નર સોવત સોહ નિસા મેં
 જગત નાહિં ક્ય નિયરાના.

પહિલ નગારા સેત કે સમયે
 ફરે ઐન મુન નહિં કાના.
 તીજે નયન દિગ્દિ નહિં સૂઝે
 ચીથે આન ગિરા પરવાના.

૧૫૩

હે મન ! હવે વેળાસર ભગવાનનું નામ લેવા માંડ.

તારો આ સુંદર દેહ જોઈને તું ભોગના લુલાવામાં પડી ગયો છે, પણ પક્ષીની જેમ આપટ મારીને કાળ આ કાયારૂપી પક્ષીનો શિકાર કરી જશે તે યાદ રાખ.

આ દેહનો તું ગર્વ ના કરીશ. જોકે તું પંખી જેમ કોઈ જગાએ શબ્દિક વાસો કરે, તેમ, તું આ દેહમાં આવીને વસેલો છે.

આ કાયાનગરીમાં તને ચિરકાળ માટે ભોગ ભોગવવા રહેવાનું મળવાનું નથી. જે કોઈ તેમાં રહે છે, તે પણ જો જાગૃત નથી રહેતા, તે પક્ષી ખૂબ દુઃખ પામે છે.

કપીર આટલું કહે છે કે હે ભાઈ ! સાંભળી લો. આ મનુષ્યનો જન્મ ફરી ફરીને મળવાનો નથી.

૧૫૪

આવી માયાવી નગરીમાં તે કેવી રીતે રહેવાય ? રોજ જીડીને કંઈક કલંક લાગે તે કેવી રીતે સહેવાય ? કાયા રૂપી કૂવો તો એક જ છે. ત્યાં ભોગમૂર્તિરૂપી જગ ખેંચતી પાંચ ઇન્દ્રિયરૂપી પનહારીઓ છે એક જ (શરીર-રૂપી) દોરડાથી નવ યુવતીઓ (ઇન્દ્રિયો) ભોગજલ ભરે છે

ત્યાં તો કૂવો જ ખલાસ થઈ જાય છે અને સસારના ભોગોની ફૂલવાડી પણ નાથ પામે છે; એટલે પાંચ પનહારીઓ પણ છૂટી પડી ગઈ છે.

કપીર કહે છે કે પ્રભુનામ લીધા વગર આરો નથી. બસ, દેહમાંથી એના માલિક આતમારામે ચાલતી પકડી કે આખો પકાવ લૂટાઈ જાય છે.

૧૫૫

હે મનુષ્ય ! મોહની નિંદ્રામાં તું શું ઘેરી રહ્યો છે ? જો, આ કાળની કૂચ તો છેક તારી પાસે આવી પહોંચી છે ને તું હજી જાગૃત નથી ?

કાળા નગારાનો પહેલો ડંકો થતાં કેશ સફેદ થવાનો વખત આવે છે અને ખીજે ડંકે કાને કોઈનાં વેણુ સભળાતાં નથી ત્રીજે ડંકે આંખે સ્વપ્ન નથી. આમ કરતાં સર્વ ઇન્દ્રિયો નકામી થઈ પકડતાં ચોથે ડંકે તો મૃત્યુનો પરવાનો આવી જાય છે.

માતાપિતા કહુના નહિં માન
 વિગ્રહ એાં કીન્હો અભિમાના,
 ધરમ કી નાવ અદન નહિં જાનૈ
 અમ જમરાજ ને હિંદ અખાના,
 હોત પુકાર નગર કચ્છે મેં
 રેયત લોગ સુખે અકુલાના,
 પૂરત પ્રહ્લ કી હોત તૈયારી
 અંત લવન બિચ પ્રાન લુકાના,
 પ્રેમનગર મેં હાટ લગત હૈ
 જહાં રંગરેજવા હૈ સતખાના,
 કહુ કંબોર કોઈ કન ન એકેં

૧૫૬

રે દિલ, ગાફિલ ગફિલત મત કર
 એક દિન જમ આવેગા.
 સીદા કરને યા જગ આયા,
 પૂંજી લાયા મૂલ ગવાયા,
 પ્રેમનગર કા અંત ન પાયા
 જ્યેાં આયા ત્યેાં જાવેગા.
 સુન મેરે સાગન સુન મેરે મીતા,
 યા હવન મેં કયા કયા કીતા,
 ચિર પાહન કા બોજા લીતા,
 આજે ગૈન છુડાવેગા.
 પરલિ પાર મેરા મીતા ખડિયા,
 હનુ નિલને કા ધ્યાન ન ધરિયા,
 ટૂટી નાવ ઉપર જા જૈઠા
 ગાફિલ ગોતા ખાવેગા.

અરે જીવ ! મોહવશ થઈને તું માયાપત્રું કહ્યું માનતો નથી. યાત્રી બ્રાહ્મણો પાસે તું અભિમાન કરતો રહ્યો છે. ભવસાગર પાર કરાવનારી ધર્મની નૌકામાં બેસવાનું તો-તું બંધુતો જ નથી. હવે તો જમરાજે તારી આ વિપરીત કરણીનો ભેદ તને કહી નાખ્યો છે ! એટલે કાળની સવારી આવી પહોંચતાં આખા નગરમાં ને ગામેગામે ઝૂમ પડે છે. બધાએ લોકો, સમગ્ર પ્રજા અકળાઈ બેઠે છે. પૂર્ણબ્રહ્મ પરમેશ્વરના ધામમાં પરલોક જવાની તૈયારી થઈ રહી છે, ત્યારે અંત ધડીએ પણ દેહમંદિરમાં જ કંચાંક પ્રાણ સંતાઈ ગયે છે.

પરમાત્માના આ પ્રેમનગરમાં તો બબર હારેલું છે. ત્યાં સત્યવચન-રૂપી પ્રભુરંગે રંગનારા (યાત્રી) રંગરેજ પણ ખેંકેલા છે.

કપીર કહે છે કે પીજું કોઈ પણ કંઈ કામે લાગવાનું નથી. આસ-કિતના બધા બાહ્ય સંબંધો વૃથા છે. આ માટીનો દેહ પણ અંતે-તો માટીમાં જ મળી જવાનો છે.

૧૫૬

રે ગાફિલ મન ! હવે ગફલત ના કર. એક દંહાડો તો જમરાજ આવશે જ. આ જગતમાં તું સોદો કરવા આવેલું છે પણ તું ને પૂંજ લઈને આવ્યું હતું તેમાં તે તો ખોટનો ધધો કરીને મૂળ મૂડી પણ ગુમાવી દીધી છે.

આ પ્રેમનગરનો તને છેડો જણાયો નહોતો અને એમાં જ તું અટવાયા કર્યું, એટલે તું તો જેવું આવેલું તેવું જ પાંછું જવાનું !

સાંભળ મારા પ્રિયતમ ! મારા પ્રિય મિત્ર ! જરા સાંભળ. આ જીવનમાં તે શું શું કર્યું તે તો કહે. તે તો માથે નક્કામા પથરાનો બોળે ઉપાડ્યો છે. આ અપકર્મના બોળથી તને કોણ છોડાવશે ?

આ પેલે પાર મારા પ્રિયતમ પ્રભુજી ઉભા છે. પણ ધર્મની નાવમાં બેસીને એમને મળવાની વાતપર તો તે જિંદગીમાં ધ્યાન જ આપ્યું નથી ! તું ભવસાગર તરવા માટે તૂટેલી નૌકા પર ચઢી બેસવાની ભૂલ કરી બેઠું છે; એટલે એ ગફલતને લીધે હવે તો તું દૂબકારૂં જ આવેલું.

દાસ કબીર કહે સમુઝાઈ,
અંતકાલે તેરા કૌન સહાઈ.
ચલા અકેલા સંગ ન કોઈ
કીયા અપના પાચેગા.

૧૫૭

સુમિરો સિરજનહાર મનુખ તન પાય કે.

કાહે રહૌ અચેત કહાં યહ અવસર પૈહો,
કિર નહિ માનુખ જનમ બહુરિ પીછી પછિતૈહો.

લખ ચૌરાસી જીવજંતુ મેં માનુખ પરમ અનૂપ,
સો તન પાય ન ચેતહુ કહા રંકા કા ભૂપ.

ગર્ભાસ મેં રહ્યો કહ્યો મૈં ભજિહૌં તોહિ,
નિસદિન સુનિરૌં નામ કષ્ટ સે કાઢો મોહિ.

ધકે મન ધકે ચિત હવૈ રહૌં, રહૌં નામ લવ લાય,
પલકે ન તુમહેં બિસારિહૌં યહ તન રહે કિં જાય.

ધતના કિયો કરાર તપૈ પ્રભુ બાહર કીન્હા,
બિસર ગયો વહ કાંવ બયો માયા આધીના.

ભૂલિ બાત ઉદર કી યહાં તો મત લઈ આન,
બારહ બરસ ઐસ હી બીતે ડોલત કિરત અબાન.

બિખયા પવન સમાન તપૈ જવાની મદમાતે,
ચલત નિહારૈ છાંહ તમકે કે બોલૈ બાતેં.

ચોવા ચંદન લાઈ કે પહિરે બસન બનાય,
ગલિયોં મેં ડોલત કિરૈ પરતિય લખ મુસકાય.

કપીરદાસ સાચી વાત સમજાવીને કહે છે કે તું જરા વિચારી તો જો. અંતકાળે તારી મદદ કરનાર કોણ છે ? તારે તો એકલા જ ચાલી નીકળવાનું છે. સાથે કોઈ જનાર નથી. તને પોતાના જ કર્મનાં ફળ મળનાર છે.

૧૫૭

સરજનહારનું સ્મરણ કર, ભાઈ ! આ મનખા દેહ પામીને સરજનહારનું સ્મરણ કર.

તું આમ બેધ્યાન કેમ રહે છે ? તને આવો અવસર ફરી ક્યાં મળવાનો છે ? આ મનુષ્ય જન્મ તને ફરીફરીને નહીં મળે અને પાછળથી ખૂબ પસ્તાવું પડશે.

ચોર્યાશી લાખ જીવજંતુની ચોનિમાં મનુષ્યનો અવતાર સૌથી અતુપમ છે. રંકે હોય કે રાગ હોય, પણ આ માનવજન્મ પામીને પણ તું કેમ ચેતતો નથી જીવ !

જન્મતાં પહેલાં જ્યારે તું ગર્ભમાં હતો ત્યારે તો તેં પ્રભુને કહેલું કે ‘હું તમારું લજન કરીશ. રાતદિન હું તમારું નામસ્મરણ કરીશ; પણ આ ગર્ભવાસના કષ્ટમાંથી મને બહાર કાઢોને ! હે પ્રભુ ! હું એકાગ્ર ચિત્ત રાખીને મનને સ્થિર કરીને નામરટનુની લગનીમાં જ લાગ્યો રહીશ. આ દેહ ટકી રહે કે નાશ પામે તોયે હું તો તમને ઘડીયે નહીં ભૂલું.’

તેં આટલી બધી કબૂલાત આપી ત્યારે તો પ્રભુએ તને જન્મ દઈને બહાર કાઢ્યો. પણ જન્મીને જ તું તો માયાને વશ થઈ ગયો અને એ ગર્ભવાસના કરારની વાત જ તું તફન ભૂલી ગયો છે ! તારી તો બહુ મતિ જ ફરી ગઈ છે !

તારાં બાળપણનાં બાર વર્ષ તો અજ્ઞાનમાં ખેલવા દૂદવામાં વીતી ગયાં તે પછી વાણી જેવા ચંચળ વિષયોએ તને ઘેરી લીધો ત્યાં તું જુવાનીમાં ઉન્મત્ત થઈ ગયે ! અને અક્ષકાઈમાં ચાલતાં પાસેના પકાયાને પણ તિરસ્કાર્યાં જોતો અને મેલતો, ને પશુ પુમાખીમાં તડૂકીને ! તે વખતે ભોળાં માં હોયો તુ સગાં નને ! સુગ્રહિત લેપ કરી હાકમાટી વાજોના જ કરતો ગલીએ ધૂમીને મહાલતો, ત્યારે તો જ જીને જોઈને તું મોં મલકાવતો

ગા તરૂનાપા ખીત બુઢાયા આઈ તુલાના,
કંપન લાગે સીસ ચલત દોઉ પાંવ પિરાના.

નયન નાસિક ચૂવન લાગે કર્ન સુને નહિ ખાત,
કંઠ માંહિં કંદ ઘેર લિયો હૈ બિસર ગયે સખ નાત.

માતા પિતા સુત નારી કહો કાકે સંગ લાગિ,
તનમન લાજિ લો નામ કામ સખ હોય સુલાગી.

નહિ તો કાલ ગરાસિ હૈ પરિહૌ જમ કે બર,
બિન સતગુરુ નહિ બાંચિહૌ હિરદૈ કરહુ બિચાર.

સુદૈલ હોય ચહ દેહ નેહ સતગુરુ હે કીજૈ,
સુકિત મારગ ચહી સંતચરનહ ચિત દીજૈ.

નામ જયો નિરભય રહો અંગન વ્યાપૈ પીર,
જરા મરન બહુ સંસય મિટૈ ગાવૈ દાસ કંબીર.

૧૫૮

તોરિ ગઠરિ મેં લાગે ચોર બટોહિયા કા રે સોવૈ ?

પાંચ પચીસ તીન હૈ ચોરવા ચહ સખ કીન્હા સોર,

જાગ સવેરા ખાટ અનેરા ફિરા નહિં લાગૈ ભેર.

લવસાગર એકે નદી બહત હૈ બિન ઉતરે જીવ ભોર,

કહ કંબીર સુનો ભાઈ સાધો જાગત કીજૈ ભોર.

પણ એ તારો આક્રમકોળ જુવાનીયે વહી ગઈ અને હવે તો તને ધડપણે ઘેરી લીધા છે. તારુ માથું કંપવાથી હાથ્યા કરે છે અને ચાલતાં તો તને પગમાં પીડા થાય છે. તારાં આંખ અને નાક પણ ક્ષીણ થઈને ગળવા લાગ્યાં છે. તને કાને પણ હવે સભળાતું નથી. કક્ષી તારો આ કંઠ રૂંધાવા લાગ્યો છે. બધાંયે જાણે તારો નાતો જ ભૂલી ન ગયાં હોય !

તું કહે તો ખરો કે માતાપિતા, પુત્ર કે પત્ની કદી કોઈનીયે સાથે થયાં છે ? આ જીંડો વિચાર કરોને તું તનમન પરોવીને પ્રભુનું નામ ભણ લે કે જેથી તારાં સૌ સારાંવાનાં થાય.

એમ નહીં કરે તો પછી તું કાળનો કોળિયો તો થવાનો જ છે અને યમની જાળમાં તું પડવાનો જ છે. સદ્ગુણના શરણ વિના તું બચી નહીં શકે માટે તું અંતરથી વિચાર કરી લે.

રે જીવ ! તું સદ્ગુણ સાથે પ્રેમ બાંધ કે જેથી તારી આ કાયા સ્વાર્થક થાય. સંતની ચરણ સેવામાં તારું દિલ પરોવી દે. બસ, એ જ સુકિતનો માર્ગ છે.

તું પ્રભુનામ જપતો રહે અને નિર્ભય બની જા. એમ કરવાથી અંતકાળે પણ શરીરમાં પીડા નહીં થાય.

કપીરદાસ હરિગુણ ગાતાં કહે છે કે પ્રભુસ્મરણથી ધડપણ અને મરણના દુઃખ ઉપરાંત કંટલાયે સંશયોનું પણ નિવારણ થઈ જાય છે.

૧૫૮

રે મુસાફર ! તું સઈ કેમ રહ્યો છે ? તારી આ ગાંઠડીને તો ચોરે આવી છે !

આ ભોગાસકત પાંચ કર્મેન્દ્રિયો અને પંચતત્ત્વની પાંચપાંચ પ્રકૃતિઓ રૂપી પચીસ તથા ત્રિગુણમુક્ત મયારૂપી ચોરોએ તારો પીછો પકડીને તારા જીવનમાં ઉત્પાત મચાવ્યો છે.

તું વેળાસર જાગી જા અને ભક્તિનો અનેરો માર્ગ ગ્રહણ કર, જેથી તે ચોરોનું જોર ચાલે જ નહિ.

આ ભાવસાગરનો નદી જેવો ભારે પ્રવાહ જીજ્ઞાસી રહ્યો છે. જીવ એ પાર ના કરે તો પછી તે એમાં જ ડૂબી મરે છે.

કપીર એટલા માટે જ કહે છે કે હે સજ્જન ! જાગીને જ સવાર પાડજો અને સન્માર્ગે ચાલજો.

૧૫૯

કા સોવો સુમિરન કી બોરયા ?

જિન સિરજ તિનકી સુધિ નાહી

અકત દિરો અકઝલનિ અલરિયા,

ગુરુ ઉપદેસ સંદેસ કહત હૈ

લજન કરો ચકિ અગન અટરિયા.

નિત ઉકિ પાંચ-પચીસ કે અગારા

વ્યાકુલ મોરિ સુરત સુંદરિયા,

કહત કંબીર સુનો લાઈ સાથો

લજન બિના તોરિ સૂની નગરિયા.

૧૬૦

બાળોં ના બ રે તેરે કાયા મેં શુલઝર:

કરની કયારિ બોઈ કે રહનિ કર રખવાર:

હુરમતિ કાગ ઉડાઈ કે દેખેં અજબ બહાર.

મનમાલી પરબોધિયો કરિ સંજમ કી બાર,

દયા પૌધ સૂખે નહિ છમા સીંચ જલ હાર.

શુલઝર ચમન કે બીચ મેં ફૂલા અજબ શુલાળ,

સુઝિ કલી સતમાલ કે પહેરૂં ચૂંથી ગલહાર.

અણ કંઠલ મેં ઉપરે લીલા અગમ અપાર,

કંક કંબીર ચિત ચેત કે આવાગમન નિવાર.

૧૬૧

સુમિરન બિન ગોતા બાઓગે.

સુકે બાંધી ગર્ભ મેં આયે હોથ પસારે બાઓગે.

જંઝે મેં તી દેરત યોગ કે બેર લયે ઝર બાઓગે.

૧૫૯

હરિસ્મરણની આ વેળાએ હે જીવ ! તું કેમ સૂતો છે ? જોણે તને સરજ્યો છે તેનું જ તને જ્ઞાન નથી; તે છતાંય તું બનીકનીને બકબક કરતો બધે મહાલતો કરે છે ।

સદ્ગુરુના બોધવચન તને સંદેશો સંભળાવે છે કે તું ગગનમંડળના-ભિલ્લ પ્રદેશમાં સ્થિર થઈને પ્રભુનું ભજન કરતો થઈ જા.

રોજ ભૂમિને આ પાંચે ભોગેન્દ્રિયો અને પચીસ પ્રકૃતિતત્ત્વોની ખેંચા-ખેંચતો ઝગડો જીવનમાં આપ્યાં જ કરે છે; એમાં મારી સુરતા-પ્રભુવિન્નેગણુ-વૃત્તિ-તો આકુળવ્યાકુળ થઈ ભૂટી છે ।

કપીર કહે છે કે હે સંતજન ! સાંભળો, પ્રભુના ભજન વિના આખી જીવન નગરી સૂતી જ રહી જશે, માટે સવેળા ભજન કરો.

૧૬૦

હે જીવ ! તું જગ-બગીચામાં કચાંચ ભટકવા ન જા. તારી આ કાયામાં જ ફૂલવાડી ખોલેલી છે.

કરણીની કચારી વાવીને રહેણીથી એનું રખવાળું કરતો રહે. કુણ્દિરૂપી કાગડાને તું ઉડાડતો રહે અને પછી તારી વાડીની કેવી અજબ બહાર ખોલે છે તે તું જોઈ લેજે.

તારી આ ફૂલવાડીમાં સંયમરૂપી વાડ બાંધીને મનમાળીને શિખામણુ દેજે. દયાનો છોડ સૂકાય નહીં તે માટે ક્ષમારૂપી પાણીની ધાર સીંચતો જ રહેજે.

એમ કરતાં કરતાં ફૂલોની આ બહારની વચ્ચે જ એક અજબ ગુલાબ ખીલી ભૂંડશે. એ (મુકિતરૂપી) ગુલાબની દિવ્ય કળીને સત્યની માળામાં ગૂંથીને એ દેવીહાર કંઠમાં પહેરી લે એટલે દેહમ દિરનાં અષ્ટચક્રોરૂપી કમલમાંથી પ્રભુની અગમ ને અપાર લીલાનાં તને દર્શન થશે

કપીર કહે છે કે હે જીવ ! તું ચિત્તથી ચેતી જઈને આ પ્રમાણે સાધન સાધીને તારો આવાગમનનો દેરો સદાને માટે ટાળી દે.

૧૬૧

હરિસ્મરણુ વિના, હે જીવ ! તું ગોથાં જ ખાઈશ. બાંધી મૂડી લઈને તું ગર્ભવાસમાંથી બહાર આવ્યો છે પણ એ જ હાથ પહોળા કરીને તારે ખાલી હાથે જ જવાનું છે.

મોતી જેવાં ઝાકળનાં બિન્દુની ક્ષણિક શોભાની જેમ તું પણ પ્રાર્થના સમય થતાં જ સસારથી ખરી પડવાનો છે.

જેસે હાટ લગાવે હંટવા સૌદા બિન પછતાઓગે.
કહે કંબીર સુનો ભાઈ સાધો સૌદા લેકર બઝાગે.

૧૬૨

અરે મન, સમુઝકે લાહુ લલનિયાં.
કાહેક ટટુઆ કાહેક પાખર કાહેક ભરી ગૌનિયાં.
મન કે ટટુઆ સુરતિ કે પાખર ભર પુનપાપ ગૌનિયાં.
ઘર કે લોગ જગાતિ લાગૌ છીન લેય કરધનિયાં.
સૌદા કરે તો યહીં કરે ભાઈ, આગે દોટ ન બનિયાં.
પાંની પી તો યહીં પી ભાઈ, આગે દેસ નિપનિયાં.
કહે કંબીર સુનો ભાઈ સાધો સત્તનામ કા બનિયા.

૧૬૩

દિવાને મન, ભજન બિના દુઃખ પૈહોં.
પહિલે જનમ ભૂત કા પૈહોં સાત જનમ પછિતહૌં
કાંટા પરકૈ પાની પૈહોં ખ્યાસ નહિ મરી જૈહોં.
ફૂળ જનમ સુવા કા પૈહોં ખાગ ખસેરા લહૌં,
તૂટે પંખ ખાજ મંડરાન અધકંઠ પ્રાન ગૌહોં.
ખાજીઅર કે ખાનર હૂવહૌં લકડિન નાચ નચૈહોં.
ભંચનીચ સે હાથ પસરિહૌં માંગે ભીખ ન પૈહોં.
તેલી કે ઘર ખૈલા હોઈહૌં આંખિન ઢાંપ ઢપહોં,
કેસ પચાસ ધરૈ મેં ચલિહોં ખાહર હોના ન પૈહોં.

દુકાનદાર દુકાન માંડીને એસે તો ખરો પણ સોદો જ થાય નહીં તો તે પસ્તાય છે, તેમ તું પણ લજ્જનકમાણી વિના પસ્તાઈશ.

કપીર કહે છે કે હે સંતજન ! સાંભળો. પ્રભુસ્મરણ કરશે તો જ જિંદગીની ખરી કમાણી કરીને જઈ શકશે.

૧૬૨

અરે મન ! જરા સમજીને બોલે લાદને ! કયું ટકું છે અને તેના પર માલ લાદવા શાની ગુણે ભરવાની છે તે તું બરાબર બોલે છે ને ?

બે, આ મનફાપી ટકું પર પ્રભુ પ્રત્યેની વૃત્તિનું કાઠકું છે અને પાપ પુણ્યરૂપ કર્મની ગુણીઓ તેના પર ભરાય છે.

તારા ઘરનાં સગાં જેવી છંદ્રિયો તો તારી પાસેથી જકાત જ વસૂલ કરવા તારી પાછળ લાગેલી જ છે. એ તો તારો કદોરો પણ છીનવી લેશે.

બે તારે સોદો કરીને કમાવું જ હોય તો અહીં આ જન્મમાં જ એ કરી લે. આગળ નથી બળર કે નથી દુકાનદાર.

તારે તૃષ્ણા શમાવનાર શીતલ પાણી (ભક્તિતુલું) પીવું હોય તો તે પણ અહીં જ (રામરસ પાનકરીને) મેળવી લે કારણ કે આગળનો પ્રદેશ તો નપાણિયો છે.

કપીર કહે છે કે હે સંતજન ! સાંભળો. તમે આ જન્મમાં કેવળ સત્યનામ પરમાત્માના જ વેપારી બની રહો.

૧૬૩

હે પાગલ મન ! લજ્જન વિના તું દુઃખી થઈશ. પહેલો જન્મ તને ભૂતનો મળશે અને તું સાત જન્મ સુધી પસ્તાયા કરીશ. તું કાંટામાં કુટાઈશ અને તને પીવાતું પાણી પણ નહીં મળે, એટલે તું તરસે મરી જઈશ.

બીજો જન્મ તને સૂકાનો મળશે એટલે તારો વાસ વાડીબગીચામાં ગાડ પર રહેશે; પણ ત્યાં ધૂમતો શિકારો બાજ પક્ષી તારી પર તૂટી પડશે એટલે તારી પાંખો તૂટી જશે અને અગે અગે ધાયલ થઈને તું બન ગુમાવીશ.

પછીના જન્મમાં તું મદારીનું મર્કટ બનીને લાકડી લઈને મદારી નયાને તેમ નાચ્યા કરીશ અને જીવનિયમાં બધા જ લોકો પાસે હાથ લંબાવીને ભીખ માગીશ તોયે તને મળશે નહીં.

ત્યાર પછી તું ધાંચીને ત્યાં એનો બળદિયો બનીશ તારી આંખો ઢાંકેલી જ રહેશે. ત્યારે તો તારે પચાસેક ગાઉ રોજ ઘરમાં જ ચાલવાનું રહેશે. આમ ધાણીના ચક્કર ફરતાં ફરતાં બહાર નીકળવાનું તો તને મળશે જ નહીં.

પંચવા જનમ ભટ કે પૈહોં બિન તોલે બોઝ લહેં,
જોઠે સે તો હોં ન પૈહોં ધુરચ ધુરચ મરિ જહોં.

ધોળી ઘર કે ગદહા હોઈહોં કટી ઘાસના પૈહોં,
લાદી લાદી આપુ ચડિ જોઠે લ ઘાટે પહુંચહોં.

પરખી માં તો કીઆ હોઈહોં કરર કરર ગુહરૈહોં,
ભડિકે બાઈ જોઠિ મૈલે થલ ગહિરે ચોંચ લગૈહોં.

સત્તાનામ કી ટેર ન કરિહોં મન હિ મન પછતૈહોં,
કહે કપીર સુનો બાઈ સાધો નરક નિસાની પૈહોં.

૧૬૪

સાધો, ચહ તન ઠાઠ તાંબુરે કા.

અચત તાર મહોરત ખૂંટિ નિકસત રાગ હજૂરે કા.

તૂટે તાર બિખરી ગઈ ખૂંટિ હો ગયા ધૂરમ ધૂરે કા.

ચા દેહી કા ગરબ ન કીજૈ ભડિ ગયા હંસ તાંબુરે કા.

કહેત કપીર સુનો બાઈ સાધો અગમ પંથ કોઈ સૂરે કા.

૧૬૫

ગગનઘટા ગહરાની સાધો, ગગનઘટા ગહરાની.

પૂરબ ખિસિ સે ભઠિ બહરિયાં રિમઝિમ બરસાત પાની,

પાંચમો જન્મ તને ભાંટેનો મળશે. ત્યારે તારી ઉપર તોલ્યા વિના જ ભારે ભારે બોળ લદાશે. એટલે જો તું એકો હશે તો એ ભારને લીધે ભૂકવા પશુ નહીં પામે. અંતે તું એ ભાર વહેતાં જ ચીસો પાડી પાડીને મરી જઈશ.

ત્યાર પછી તું ધોળીનો ગધેડો થઈશ. તને કાપેલું ઘાસ પશુ ખાવા નહીં મળે. એ તો તારા પર ખૂબ ભારે ગાંસડા લાદીને પછી પોતે પશુ તારી પીઠે ચડી બેસશે અને તને ધોળી ઘાટે પહોંચાડશે.

તે પછી તું પંખીની જાતમાં કાગડો થઈશ અને આખો વખત કા કા કર્યા કરીશ. તું કાગડાંરૂપે ભૂકતો ભૂકતો ગંદકીવાળી જગાએ બેસીશ અને મેલામાં તારી ચાંચ ખોસ્ચાં કરીશ.

માટે જો તું પ્રભુના સત્યનામનો દિલથી અખંડ પોકાર નહીં કરે તો તારે મનમાં ખૂબ પસ્તાવું પડશે.

કપીર કહે છે કે હે સંતજન ! સાંભળો. પ્રભુના નામસ્મરણ વિના આ બધાં નરકનાં દુઃખદ લક્ષણો તમારે ભોગવવા પડશે.

૧૬૪

હે સત ! આ દેહનું ધકતર તંબૂરા જેવું જ છે. જેમ તંબૂરાની ખૂંટી સચેડીને તાર ખેંચવાથી તેમાંથી માલિકને મનપસંદ સંગીતના સ્વરો નીકળે છે, તેમ ઈન્દ્રિયદમન અને સંયમથી આ દેહતંબૂરાના તારમાંથી પ્રભુપ્રેમનો રાગ પ્રગટ થાય છે.

પશુ જેમ તંબૂરાના તાર તૂટી જાય છે, તેની ખીટીઓ વેરવિખેર થઈ જાય છે, ત્યારે તંબૂરો ધૂળધાણી થઈ જાય છે, તેમ જ્યારે મન, યુદ્ધિ વગેરે અનિયંત્રિત બની જાય છે ત્યારે આ સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ શરીર પશુ અસ્તવ્યસ્ત થઈ જાય છે. પરિણામે જીવન ધૂળધાણી થાય છે.

એટલે જ આ તનતંબૂરાનું અભિમાન રાખવું નહીં. અંતે તો એમાં ગીત ગૂંબવનારો આતમહંસલો પશુ ભૂડી જાય છે અને એ નક્કામો થઈ પડે છે.

કપીર કહે છે કે હે સંતજન ! સાંભળો. આ પ્રેમભક્તિનો પ્રભુપંથ એવો અગમ છે કે કોઈ શરો જ જઈ શકે.

૧૬૫

હે સતો ! ગગન મંડળમાં (બ્રહ્માંડમાં પ્રેમની) ઘટા ઘેરાઈ છે. (પૂર્વ-જન્મના પુણ્યરૂપ) પૂર્વ દિશાએથી વાદળીઓ (પ્રેમાર્ચિઓ) ભાંચે ચઢી છે અને (સમાધિમાં) રિમ્જિમ કરતો (પ્રેમ) મેઘ વરસી રહ્યો છે.

આપન આપન મેઠ સમ્હારો બઢ્યો જાત થહ પાની.

મન કૈ જૈલ સુરત હરવાહા જોત ખેત નિરબાની,
હુબિધા ફૂળ છોલ કરં બાહર બોવ નામ કી ધાની.

જોગ જુમત કરી કરુ રખવારી ચર ન લાય મૂગ ધાની,
બાલી બારા ફૂટ ઘર લાવૈ મોઈ કુમલ કિયાની.

પાંચ મૂખી મિલ કીન રસોઈયાં એક સે એક સયાની,
ફૂલોં ચાર બરાબર પરસૈ જેઠી સુનિ અરુ જાની.

કહન કંબીર સુનો ભાઈ ચાપો થહ પદ કૈ નિરબાની,
જો આ પદ કો પચિયથ પવૈ તાકો નામ વિજાની.

* * *

સકુચ ઓર શિક્ષા

૧૬૬

નૈહર સેં હાગ લગાય આઈ ચુનરી-

ભી રંગરેજવાં કૈ મરમ ન બનૈ,
નહિ મિલે ધે.બિના કવન કરૈ ઉજરી-

તન કૈ ફૂડિ જાન કૈ જોફન
આપુન મહંગ બિઠાય ચા નગરી-

પહિરિ એઠિ કૈ ચક્કી સમરિયા
જોવા ક લોગ દહે બડી કુહરી-

દહેત કંબીર સુનો ભાઈ ચાપો
બિન સનશુર કંબીર નહિ સુધરી-

પોતપોતાના જીવન ખેતરના શેઠા સૌ (સયમનિયમથી) સંભાળી લેા. આ (ઈશ્વર પ્રેમનું) જલ તો વહી જાય છે.

મન રૂપી બળદને ઈષ્ટધ્યાનરૂપી હળની સાથે જોડીને નિર્વાણપદની ખેતી કરવા માંડો. શંકાસય રૂપી ધાસને ઉખાડીને ફગાવી દો અને પ્રભુના નામ રૂપી ધાણની વાવણી કરી દો.

આ દિવ્ય ખેતીની રખવાણી ચોગની સાધના સાધીને કરતાં રહો કે જેથી (માયાવિકારનાં) હરણાં વગેરે બનવરા ખેતરમાં ઘૂસીને પાકને નુકસાન ના કરે. જે પાકના ડોડાઓને કૂટીને, સાફ કરીને ઘેર લાવે છે (પરમ પુરુષાર્થની પ્રાપ્તિરૂપી પાક ઉતારીને લાવે છે) તેણે જ કુશળ ખેતી કરી એમ કહેવાય.

પછી તો પાંચ ઈન્દ્રિયરૂપી સખીઓ મળીને રસોઈ તૈયાર કરે. એ બધી તો એકથી એક ચડી જાય તેવી શાણી છે. એમણે સુરતિ અને નિરતિ બન્નેના થાળ બરાબર પીરસી દીધા છે.-મુનિ અને જ્ઞાની બન્ને સ્વાદ માણીને જમે છે.

કપીર કહે છે કે હે સંતજન! સાંભળો. આ દિવ્ય અનુભવ એ જ નિર્વાણનું એટલે કે બ્રહ્મી સ્થિતિનું પદ છે. આ પદની જેને પ્રાપ્તિ થાય છે તે જ (વશિષ્ઠ અધ્યાત્મજ્ઞાન ધરાવનાર) સાચો વિજ્ઞાની કહેવાય.

સંકેત ને શિખામણ

૧૬૬

આ જીવનચૂંદડીને તો સંસારચિયેરમાં ડાઘ લાગી ગયો છે.

એને (પ્રેમરંગે) રંગી દેનારા રંગરેજની મને જાણ નથી અને (ચૂં-રૂપ) ધોળી પણ મળતા નથી એટલે એને હવે જીજ્ઞાસી પણ કેાણુ કરી દે ?

આ સંસારનગરીમાં શરીરરૂપી કુંડીમાં એને ધોવા માટે જ્ઞાનરૂપી ક્ષાર-જલ અને સાણુ તો બહુ મોંઘાં મળે છે.

આની મેલી ડાઘવાળી ચૂંદડી ઓઢીને પ્રિયતમ (પ્રભુ)ના મિલન માટે હું સાસરિયાને પંથે નીકળી પડી તો નગરીના લોકો હાંસી ઉડાવવા લાગ્યા. મનને ભારે દુઃખ કહેવા લાગ્યા. (દુઃખનો પોટલો લઈ પ્રભુપંથે નીકળી પડનારને જગત હસે છે.)

કપીર કહે છે કે હે સંતજન! સાંભળો આ (ડાઘવાળી જીવનચૂંદડી) સદૃશ્યના ચરણ વિના કદી પણ પુધરી શકતી નથી.

૧૬૭

મોરી ચુનરી મેં પરિ ગયો દાગ, પિયા.
 પાંચ તરા હૈ બની ચુનરિયા
 મોરહ સેં બંધ લાગે જિયા,
 ચહ ચુનરી મેરે મોકે તે આઈ
 અમુરે મેં મનુઆ ખોય દિયા.
 મલિ મલિ ધોય દાગ ન છુટૈ
 નાન દેા સાચુન લાય પિયા,
 કહત કબીર દાગ જખ છુટિહૈ
 જખ સાહુખ અપના લિયા.

૧૬૮

પિયા જાચી રે અટરિયાં તોરી દેખન ચલી.
 જાચી અટરિયાં જરહ કિનરિયાં
 લગી નામ કી હોરિયા.
 ચાંદ સૂરજ સમ દિયાન ખરતુ હૈ
 તા બિચ જૂલિ હગરિયા.
 પાંચ પચીસ તીન થર બનિયા
 મનુઆ હૈ ચૌધરિયા.
 ચુનશી હૈ કોતવાલ નાન દેા
 ચહું દિચિ લાગી બજરિયા.
 આઠ મરાતિખ દસ દરવાબ
 નૌ મેં લગી કવરિયા.
 ખિહકી બેઠ ગોરી ચિતવન લાગી
 ઉપરા ઝાંપ ઝોંપરિયાં.
 કહત કબીર મુનો ભાઈ સાધો
 શુદ્ધચરન બલહરિયાં.
 સાધસત મિલિ સૌદા કરિહૈ
 ઝીખ સુરખ અનરિયા.

૧૬૭

હે પ્રિયતમ ! મારી આ ચૂંદડીમાં (જીવનમાં) કાંઈ પડી ગયો છે.
હે વહાલા, પંચતત્ત્વની બનેલી આ ચૂંદડીમાં સોળ સો ગાંડિનાં તો
બંધન લાગેલાં છે.

આ ચૂંદડી મને મારા (સંસાર) પિયેરમાંથી મળેલી છે. પણ સાસરિયે
(પ્રભુ પ્રતિ) જતાં જતાં તો મનકાંઝે એને બગાડી નાખી !

હવે એને મસળીને ધોવા છતાંયે કાંઈ જતો નથી હે પ્રિયજી ! એ
માટે જ્ઞાનનો સાક્ષુ લાવી આપો.

કપીર કહે છે કે આ કાંઈ તો હવે ત્યારે જ છૂટે જ્યારે પ્રિયતમ પોતે
જ (કરુણા કરીને પ્રેમથી) આ જીવને અપનાવી લે.

૧૬૮

પ્રિયજી ! હું તો તમારી જી ચી મેડી જોવા નીકળી પડી છું.

એ જી ચી મેડીને સોનેરી તો કિનાર છે અને ત્યાં નામની અખંડ
દોરી લાગેલી છે. ચંદ્ર ને સૂર્ય જોવા ત્યાં દીવા અગમગે છે. એની વચ્ચે થઈને
ત્યાં જવાનો અટપટો રસ્તો છે

પંચાણુ, પચીસ પ્રકૃતિતત્ત્વો અને ત્રણ ગુણુનું આ (દેહરૂપી) ઘર
બનેલું છે. તેમાં મનરૂપી મુખી છે અને જ્ઞાનરૂપી પડિતજી જમાદાર છે.
ચારે બાજુ સંસારના ભોગોનું બબર ભરાયેલું છે

આ દેહમહેલના (સપ્ત ધાતુ અને કેશ મળીને) આઠ ખંડો છે અને
એને દસ દરવાજા છે. તેમાંના પહેલા નવ (ઈન્દ્રિયદ્વારો)ને બારણાં છે,
જેને થોગી લોકો પ્રાણુયામથી બંધ કરી શકે છે. (દશમું દ્વાર અહરત્ર છે.)

આ મહેલની બારીએ ખેસીને (જીવરૂપી) ગોરી પ્રિયતમની મેડી તરફ
જોવા માંડી તો એને તો ઉપરની બધી જ ઝુંપડીઓ બંધ લાગી.

કપીર કહે છે કે હે સતજન ! સાંભળો. સદગુરુના ચરણની તો
બલિહારી જ છે. સાધુસંતોને અને સદગુરુને મળીને જ જીવ જીવનને સાર્થક
કરતો પ્રમુખામિતો સોદો કરી શકશે. પણ જે મૂર્ખ અને અનાડી હશે.
તેને પસ્તાઈને રોડેણું રડવાનું જ રહેશે.

૧૬૯

રતન જતન કરુ પ્રેમ કે.
તત ધર સતગુરુ ધમરિત નામ જુગત કે રાખખ રે,

બાબા ધર રહલોં બબઈ કહોં લોં
સૈયાં ધર ચતુર સયાન ચેતબ ધરવા આપન રે.

બેલત રહલોં મેં સુપનિ મઠનિયાં
ઔચકે આયે લેનિહાર ચલબ કેસરિયા આર રે,

યહ તો અંધેરી રાત સુસલ ચોરવા
ચાતીં સૈયાં કે બાન કુબાન સુતો લોં ગોડવા તાન રે,

ચુનચુનકલિયાંમી સેજિયાં બિછોલોં
બિના રે પુરુબવા કે નારિ અંબલે દિનવા રાત રે.

તાલ બુરાયા ગૈલે ફૂલ કુમ્હિલાય ગૈલોં
હંસા ઉડત અકેલ કોઈ નહીં દેખલ રે,

અબ કા અંબોલુ નારિ હિએ જોઠલુ મનમારિ
એહિ બાટે મોતિયાં હેરાઈલ રે,

દાસ કબીર ધંદૈ ગારોં નિરશુનવા
અબ કી ઉહવાં જબ તો ફિર નહિ આઉબ રે.

૧૭૦

કાલોં જૈબો સસુરં ધર ઐબો
ગાંવ કે લોગ જબ પૂછન લગિહૈ

તબ હમ કા રે બરોંબો.
બેલ ધુંધટ જબ દેખન લગિહૈ
તબ હમ બહુત લજૈબો.

૧૬૯

પ્રેમપૂર્વક આ જીવરતનનું જતન કર અને સદચરુનું શરણ લઈને પ્રભુ-
નામરૂપી અમૃત પી અને કાળજીપૂર્વક એને સાચવી રાખ

(સ સારરૂપી) બાપના ધરમાં રહ્યાં અને અચાન બાળકી કહેવાયા પણ
પ્રિયતમ પરમાત્માના ધામ માટે તો ચતુર અને શાણા (જ્ઞાની) થવું જોઈએ.

હે જીવ ! તુ એતી જઈને સમજી જ કે પ્રભુનું ધામ એ જ તારું
પોતાનું ધર છે.

હું તો (સંસારી વિષય પદાર્થોને સંબંધમાં) સ્વપ્નમા હોઈ તેમ પોતાના
તાનમાં મૌન બનીને રમ્યાં કરું છું અને અચાનક સાસરેથી પ્રિયતમ પ્રભુનું
તેડું આવી પહોંચે તો પછી પસ્તાવો કરતાં માથું ધ્રુણાવતાં જવું તો પડશે જ.

આ તો અચાનકથી અંધારી રાત છે અને તારી આત્મશક્તિની પૂજને
લૂંટી લેવા (કામ ક્રોધ વગેરે) ચોરો ડંડા લઈને બિલા છે. એ બધા હથિયાર
સજીને પગ પસારીને તારા પ્રિયતમ પ્રભુને ઘેરીને વચ્ચે જ પડેલા છે.

મેં કળીઓ વીણીવીણીને પ્રિયતમ માટે એજ બિછાવી છે. પણ પુરુષો-
ત્તમની પધરામણી વિના આ નારીનાં દિનરાત અંખનામાં જ વીતી જાય છે.

આ દેહસરોવર તો સુકાઈ ચાલ્યું. એની આસાના ફૂલો (વિયોગ થવાથી)
ચીમળાઈ ગયાં અને એમાંથી આત્મારૂપી હંસલો એકલો જ બિડો જાય છે.
તેને કોઈ જોતું પણ નથી !

આમ પસ્તાવો કરતાં હવે અંખ્યા કરવાથી હે નારી ! શું વળવાનું
છે ? હવે તું મન ચારીને બેસ અને આ પ્રેમશક્તિની વાટે જ તને સુકિતરૂપી
મોતી મળી રહેશે.

કપીરદાસ કહે છે કે હવે નિશ્ચય પ્રભુનાં શુભગાન કરતી રહે કે જોથી
હવેને વારે અહીં આ મૃત્યુલોકમાંથી પ્રભુનાં ધામ જવાનું થાય ત્યારે ફરી
પાછા જન્મભરણના ફેરામાં આવવું જ ન પડે.

૧૭૦

શું શું લઈને હું સાસરિયે જઈ ? (પ્રભુના ધામે પહોંચવા હું શી
શી તૈયારી કરું ?)

ત્યાં ગામના લોકો જ્યારે પૂછવા માંડશે ત્યારે હું શું જવાબીશ ?
(પ્રપચનું બાલ્યું તો બાંધ્યું નથી.)

મારો ધૂંધટ ખોલીને જ્યારે મારા અંતઃકરણને પ્રિયતમ જોવા માંડશે
ત્યારે તો હું તો શરમાઈ મરીશ. (કેમ કે એમને માટે તો મેં કશી જ
તૈયારી નથી કરી.)

કહત કબીર સુનો ભાઈ સાધો
ફિર સામુર નહિ પૈઓ.

૧૭૧

સાંઈ મોર અસત અગમ પુરવાં જહાં ગમન હમાર..
આઠ કુવાં નવ બાવડી સોરહ પનિહાર..
ભરલ ઘયલવા ઢરકિ ગચ્છે રે ધન ઠાકિ મન માર.
છોટ મોટ ઠંહિયાં ચંદન કૈ હો છોટ ચાર કહાર..
બાય ઉતરિહૈ વાહિ દેસવા હો જહાં કૈઈ ન હમાર..
ભાંચી મહતિયાં સાહન કૈ હો લગી બિખમી બબાર..
પાપપુન્ન દોઉ બનિયાં હો હીરા લાલ અપાર..
કહ કબીર સુન સાંઈયા મોર ચાહિય દેસ,
જો ગચ્છે સો બહૂરે ના કો કહત સંદેસ.

૧૭૨

કૌન રંગરેખવા રંગે મોર ચુંદરી.
પાંચ તત્ત કૈ બની ચુંદરિયા,
ચુંદરી પહિરિ કૈ લગે બડી સુંદરી.
ટેકુઆ તાગા કરમ કૈ ધાગા
ગરે બિચ હરવા હાથ બિચ સુંદરી.
સોરહો સિંગાર બત્તી સો અભરન,
પિયપિય રટત પિયાસંગ ધુમરી.
કહત કબીર સુનો ભાઈ સાધો
બિન સતસંગ કવત બિધિ સુધરી.

કપીર એટલા માટે જ કહે છે કે હે સંતજન ! આ સાસરે (પ્રભુનેધામ) જવાનું ફરીફરીને આમ નહીં મળે; તેથી તેને માટે આ માનવજન્મમાં જ તૈયારી કરી લેા.

૧૭૧

મારે જ્યાં જવું છે એ અગમપુરીમાં મારા સ્વામીનો નિવાસ છે. આઠ દિશા રૂપી કુવા અને નવખંડરૂપી વાવડીઓ અર્થાત્ આખું જે જગત અને સોળ પનિહારીઓ (પાંચ માનેન્દ્રિયો, પાંચ કર્મેન્દ્રિયો, પાંચ પ્રાણ તથા મન) આ જીવનમહેલમાં હોવા છતાં આ શરીરરૂપી ઘડો નાશવંત હોવાથી માનજલ ભરતાં ગમડી પડે છે. (જીવનશક્તિ ખલાસ થઈ જાય છે) અને આ (જીવરૂપી)નારી ઉદાસ થઈને ઉભી રહે છે.

એ પછી તો નાના મોટા સુખકના કકડાની પાલખી (કાઠડી) બનાવીને ચાર જણે (ડાણુઓએ) એને ખભે ઉપાડીને છેક એવા પ્રદેશમાં જઈને ઉતારી કે જ્યાં મારું કોઈ જ સગુંવહાણું પહોંચ ન મળે.

મારા સ્વામીનો મહેલ તો છેક જાંચે (જીર્ધ્વ પ્રદેશમાં) છે અને પાંચે તો પ્રલોભનોથી ભરેલું વસતું બન્યું ભરેલું છે. ત્યાં પાપપુ.યરૂપી જે વેપારી વાણિયા બેઠા છે અને (જ્ઞાન-ભક્તિરૂપ) અનેક હીરામાણેક પથ્થ ત્યાં ચમકી રહ્યાં છે.

કપીર કહે છે કે હે સંતો ! સાંભળો. આ જ મારું (જીવાત્માનું) સત્ત્વ ધામ છે, ત્યાં પહોંચ્યા હોય તે ફરીથી આવતા નથી. તો પછી કોણુ ત્યાંનો સદેશ કહી શકશે ?

૧૭૨

કયા રંગરેળે આ મારી ચૂંદડીને રંગી છે? પાંચ તત્ત્વની આ ચૂંદડી બનાવી છે અને એ જ ચૂંદડી પહેરીને જીવરૂપી નારી ખૂબ સુંદર લાગે છે.

આ ચૂંદડીમાં સંકલ્પોના તાણા અને કર્મના વાણા નાખેલા છે. ગળામાં હાર અને હાથે વીંટી ઉપરાંત સોળે શણગાર અને બન્નીસે આભૂષણ પહેરીને પથ્થપિથ્થ રટતી આ નારી (ચૈતન્યરૂપ) પ્રિયતમની સાથે ઘૂમતી ફરે છે.

કપીર કહે છે હે સંતજન ! સાંભળો. આ રંગચૂંદડી ઓટેલી નારી (જીવાત્મા) સત્સંગ વિના શી રીતે સન્માર્ગે વળી શકત અને દેહનો શકત.

૧૭૩

યે અખિયાં અલસાની પિય હો સેજ ચલો.

ખંભા પકરિ પતંગ અસ હોલે, બોલે મધુરી બાની,
કૂલન સેજ બિછાઈ બે રાખ્યો પિયા બિના કુમ્હિલાની.

ધીરે પાંવ ધરો પલંગા પર ભગત નનદં જેઠાની,
કહત કળીર સુનો ભાઈ સાધો દોઢલાજ બિછલાંની,

૧૭૪

બાણુ પિયારી અખ કા સોવ,
રૈન ગઈ દિન કાહેકો ખોવૈ.

જિન બગા તિન માનિક પાયા,
તૈ બૌરિ સખ સોય ગૈવાયા.

પિય તેરે ચતુર તૂ મૂરખ નારી
કબહૂં ન પિય કી સેજ સંવારી.

તૈ બૌરિ બૌરાપન કીન્હો
ભર બેખન પિય અપન ન ચીન્હો.

બગ, દેખ પિય સેજ ન તેરે
તોહિ છાંડિ ઉઠ ગયે સવેરે.

કહ કળીર સોઈ ધૂન બગૈ
ચખદખાન ઉર અંતર લાગૈ.

૧૭૫

આયો દિન ગૌન કૈ હો મન હોત હુલાસ.
પાંચ ભીટ કૈ પોખરા હો બાચે દસ દ્વાર,
પાંચ સખી ખૈરન ભઈ હો કસ ઉતરખ પાર.

૧૭૩

હે પ્રિયતમ ! આ આંખો તો જીવને લીધે ઢળી પડે છે. હવે અંતઃપુરમાં સેજ પર ચાલોને !

ખભો પકડીને પતંગિયાની જેમ ડોલતી (લકત-અભિસારિકા) મધુર વચનો બોલી રહી છે. મેં તો ફૂલોની સેજ બિછાવીને રાખી છે પણ પિયુષની પધરામણી વિના એ સુકાઈ રહી છે.

હે પિયુ ! મારા મહેલમાં ધીરથી પધારીને પદગંગ પર પોહો. મારી (ઇન્દ્રિયોદ્ધીપી) નણુંદ ને જેઠાણી ભગે છે.

કપીર કહે છે, હે સંતજન ! સાંભળો. પ્રિયતમના મિલનમાં લોકલાજ તો છૂટી જ ગઈ છે.

૧૭૪

ભગ, પ્રિય ! તું ભગ તારી (અગ્નિ-અગ્નિ) રાત તો તેં ગુમાવી, હવે બાકીનો દિવસ તું શાને બગાડે છે ?

જે કોઈ (માયાશ્રમ ભાંગીને) ભગ્નત થઈ ભય છે તેને (પ્રભુમિલનતું) માણેકે પ્રાપ્ત થાય છે, પણ તેં વેલીએ તો બધું તારી અગ્નિની બિંદુમાં જ ગુમાવ્યું.

તારો પ્રિયતમ પ્રભુ તો બહુ ચપ્પર છે પણ એની પ્રિયા તું મૂર્ખ છે. તેં કહી પણ પિયુષ માટે પ્રેમથી સેજ પણ તૈયાર કરી નથી. તેં વેલીએ વેલાં કાઢવામાં જ બધું ખોયું અને ભરચુવાનીમાં પણ તેં પોતાના પ્રિયતમને ગોળખી મિલન સાધી ન લીધું !

અરે, વેલી ! હવે જરા બાણીને જો તો ખરી કે તારો પ્રિયતમ તારા પલગમાં નથી. તું બેધ્યાન રહી એટલામાં તો તને છોડીને એ સવારના પહોરમાં જ જતો રહ્યો છે !

કપીર કહે છે કે જેના હૃદયના બિંદુઓમાં શબ્દના ઉપદેશનું જ્ઞાનબાણ લાગે છે, તેના જીવનમાં જ પ્રભુમિલનની ધૂન બગી જાય છે.

૧૭૫

આણીનો દહાડો આવી પહોંચ્યો અને મારા દિલમાં આનંદ આનંદ છે.

પાંચ (તત્ત્વરૂપી) કાંઠાની આ (દિહરૂપી) તળાવડી છે. તેમાં દસ દરવાજા છે. આ મારી પાંચ સર્પીઓ (જ્ઞાનેન્દ્રિય) મારો દુરમન થઈ પડી છે, એટલે હવે હું કેવી રીતે સંસારની પાર બિતરીને પ્રિયતમને મળી શકીશ ?

છોટમોટ ડોલિયા ચંદન કૈ હો લાગે ચાર કહાર,
ડોલિયા ઉતારૈ ખીચ ખનવાં હો જહાં કોઈ ન હમાર.

પૈયા તોરિ લાગૌં કંહરવા હૌં ડોલિ ધર છિન ખાર,
મિલ લેવૌં સખિયાં સહેલર હો મિલૌં કુલ પરિવાર.

સાહેબ કળીર ગાંવૈં નિરગુન હો સાધો કરિલો બિચાર,
નરમ ગરમ સોદા કરિ લો હો આગે હાટ ન ખનર.

૧૭૬

ખેલ લે નૈહરવાં દિન ચારિ.

પહિલી પઠૌની તીન જન આચે નૌવા. ખાદ્યાન ખારિ,
ખાબુલજી મૈં પૈયાં તોરિ લાગૌં અખ કી ગંવન કે ટારિ.

દ્વસરિ પઠૌની આપહિ આચે લેકે ડોલિયા કહાર,
ધરિ બહિયાં ડોલિયાં બૈકારિન કોઈ ન લાગ ગોહાર.

લે ડોલિયાં બાઈ ખન ઉતરિન કોઈ નહિં સંગી હમાર,
કહૈં કળીર સુનો ભાઈ સાધો ઇકે ઘર હૈ દસ દ્વાર.

૧૭૭

કંડિયા કંદાય ધન ચાલુ રે, મિલિ લેહુ સહેલી.
દિના ચારિ કો સંગ હૈ કિર અંત અકેલી.

દિન દસ નૈહર ખેલિયે સાસુર નિજ ભરના,
બહિયાં પકરિ પિય લે ચલે તખ ઉત્તર ન કરના.

મને પતિધેર લઈ જવા માટે તો ચંદનકાષ્ઠની બનાવેલી પાલખ ૧ (કાઠડી) તૈયાર છે અને એને જીયકનારા પણ ચાર જણુ છે.

મને જીંચકીને લઈ જતાં એમણે તો બર્થા મારું કોઈયે ના મળે એવા જંગલમાં પાલખી ઉતારી. મે તો પહેલેથીજ એમને કહ્યું કે, હે પાલખીવાળા ! તમારે પગે પકુ. બે ઘડી તો થોભી જાઓ. મને મારી સખી સાહેલીઓને અને સગાંવહાલાંઓને ધરાઈને છેલ્લી વાર મળી તો લેવા દો.

કપીર તો નિશુલ્ક પરમાત્માનાં શુભગાન કરે છેને કહે છે કે હે સંતજન ! જરા જીડો વિચાર કરી લેજો. આ દુર્લભ માનવજન્મ પામીને જે કંઈ તેણ મંદીનો સોદો કરીને કમાણી કરી લેવી હોય તે (આ કર્મભૂમિમાં) અહીં જ કરી લેજો. આગળ આવી કમાણી કરવા માટેનું કોઈ જ બજાર નહીં મળે.

૧૭૬

ચાર દિન આ સસાર-પિયરમાં ખેલી લે. સાસરે (પ્રભુધામમાં) જવાના પહેલાં તેડા સાથે વાળંદ, બ્રાહ્મણ અને કુમારિકા એ ત્રણ જણુ તને ચેતાવવા આવ્યાં. ત્યારે તેં કહ્યું કે, “બાપુ ! તમારે પગે પકુ”. આટલી વખત સાસરે એકલવાનું માંડી વાળાને !”

પણ ખીજ તેડા વખતે તો પ્રાણુનાથ પોતે જ પાલખી અને ચાર જીયકનારા લઈને આવી પહોંચ્યા અને હાથ પકડીને મને પાલખીમાં જ ચડાવી દીધી. ત્યારે તો મારી ચીસાચીસ કથાએ કામે ન લાગી !

એ પાલખી લઈ જઈને છેક જંગલમાં ઉતારી. ત્યાં તો મારું કોઈ જ સાથી ન રહ્યું.

કપીર કહે છે કે હે સંતજન ! સાંભળો. આ દેહરૂપી ઘર તો એક જ છે પણ એમાં પ્રાણુને નીકળી જવા માટેના દરવાજા તો દસ છે.

૧૭૭

વહુજી ! આ કંડિકાની ડોળીમાં બધાઈને હવે ચાલો. બધી સાહેલીઓને મળી લો. એ સૌના બંધ તો ચાર દિનના જ છે. પછી અતે તો સાસરે (પ્રભુધામમાં) એકલા જ જવાનું છે.

આ દસ દહાડા સંસારી પિયરમાં ખેલી લો. પછી સાસરે જ દિન કાઢવાના છે. ત્રિયતમ તેડવા આવીને હાથ ઝાલીને લઈ જાય ત્યારે તું આનાકાની ના કરીશ.

ઈક અધિયારી કોઠરી ફૂજે દિયા ન ખાતી,
 દે' ઉતારિ તેહિ ઘરાં જહાં સંગ ન સાથી.
 ઈક અધિયારી ફૂંધ્યાં ફૂજે લેજૂર ટૂટી,
 નૈન હમારે અસ દુર માનોં ગાગર કૂટી.
 દાસ કંપીરા ચોં કહે જગ નાહિન રહના,
 સંગી હમારે ચલિ ગયે હમહું કે ચલના.

૧૭૮

કરો જતન સખી, સાંઈ મિલેન કી.
 ગુડિયા ગુડવા સૂપ સુપેલિયા
 તજ દે ખુધ લરિકૈયાં ખેલન કી.
 દેવતા પિત્તર ભુઈયાં ભવાની
 ચહ મારગ ચૌરાસી ચલન કી.
 ભિંચા મહલ અજબ રંગ રંગલા
 સાંઈ સેજ વહાં લાગી ફૂલન કી.
 તન મન ધન સખ અરપન કર વહાં
 સુરત સમહારુ પરુ પૈયાં સજન કી.
 કહ કંપીર નિરભય હોય હંસા
 ફૂંજી બતા દેઉં તાલા ખુલન કી.

*

*

*

મિથ્યાચાર

૧૭૯

દર કી ખાત કહી દરવેસા, બાદશાહ હૈ કૌન લેસા-
 કહાં ફૂચ કહાં કરે સુકામા, કૌન સુરતિ કે કરું સલામા.
 મૈં તોહિ ખૂછીં સુસલમાના લાલ જરદ કા તાનાખાના.
 કાજી કાજ કરો તુમ કૈસા ઘર ઘર જાએ કરાવો વૈસા..

એક તો આ (સંસારરૂપી) અધારી કોટડી અને તેમણે વળી (જ્ઞાનરૂપી) દીવાળતી પણ સાથે નથી આવી દુર્દશામાં જ્યાં કોઈ સાથીનો સથવારોયે ના મળે તેવી જગ્યાએ એ તને ઉતારી દેશે.

આ શરીરરૂપી અધારો કૂવો છે. તે તેમણે આ હિંદ્રિયોરૂપી બધાં જ દોરડાં તૂટી જઈ જીવું અને નકામાં થઈ પડ્યાં છે આ મારી આંખોની દષ્ટિ પણ અજ્ઞાનને લીધે ઝાંખી અને કૂટેલી ગાગર જેવી નકામી થઈ પડી છે.

કબીરદાસ તો કહે છે કે આ જગતમાં રહેવાનું નથી. આપણા બધાએ સાથીઓ ચાલી ગયાં છે અને આપણે પણ જીવાનું જા છે.

૧૭૮

હે સખી ! હવે તો પિયુષિદનની તૈયારી કરો. શાણી ! હવે આ સંસારના ઢીંગલા ઢીંગલીના અને ધરધર રમવાના, સંતાકુકડીના અજ્ઞાન બચ્ચાંના ખેલ તું છોડી દે.

આ દેવદેવીઓ, પિતૃઓ અને ભૂતપ્રેતો વગેરેની ચોપાંશી લાખ ચોનિ-ઓમાં લમવાનો જ રસ્તો છે.

તારા પ્રિયતમનો મહેલ તો બિર્ધોલોડમાં છે. એ અઢીકર રગે રગેલો છે. ત્યાં વહાલાંની કૂચોની સેજ બિછાવેલી છે.

ત્યાં પંડોચી જઈને તું નારુ તન, મન, ધન અને સર્વસ્વ વહવાને પગે પડીને સમર્પણ કરી દે અને એની સાથે એકરૂપ થઈ જા.

કબીર કહે છે કે તું નિર્ભય થઈ જા. હે હંસલો ! હું તને પ્રિયતમના મિલનમ દિરતુ તાણું પ્રેમલવાની આ (પ્રેમલકિતની) ચાવી બતાવી દઈ છું.

મિથ્યાચાર

૧૭૯

હે દરવેશ ! અંદરના દરવાજાના તો વાત કરો બાદશાહ (પ્રભુ) કેવા વેશમાં બિરાજે છે ? એની સગારી ક્યાં ક્યાં કરે છે ? એનો મુકામ ક્યા થાય છે ? એની કઈ સુરતને હું પ્રણામ કરું તે તો કહો.

હું તમને પૂછું છું, હે મુસલમાન ! એનાથુ લાલપીળા તાણાનાથુ હોય છે ?

હે કાચ ! તમે કેવું કામ કરો છો ? ઘેરઘેર જીવહન્યા થાય તેવું તો તમારા ન્યાયનું કામ છે !

બકરી સુરગી કિન કુરમાય કિસકે હુકુમ તુમ છુરિ ચલાયા.

કરક ન જાનૈ પીર કહાવૈ ઐતા પઢિ પઢિ જગ સમુઝાવ.
કહુ કબીર એક સચ્ચક કહાવૈ આપ સરખા જગ કબુલાવૈ.

દિનભર રોબ ધરત હૌ રાતિ હતત હો ગાય,
ચહ તો, ખૂન વહ બંદગી કયોં કર ખુસી ખોદાય.

૧૮૦

ઐસા ભોગ ન દેખા ભાઈ, ભૂલા ફિરૈ લિયે ગફિલાઈ,
મહાદેવ કા પંથ ચલાવ ઐસો બડો મહંત કહાવૈ.

હાટખાટ મેં લાવૈ તારિ કચૈ સિદ્ધન માયા ખ્યારી,
કબ હૈ માવાસી તોરી કબ શુકદેવ તોપચી ભેરી.

કબ નારક બંદક ચલાયા બ્યાસદેવ કબ બંબ બબયા,
કરહિ લડાઈ મતિ કે મંદા, ઈ હૈ અતિથિ કિ તરકસબંદા.

ભયે વિરક્ત લોભ મન ઠાના સોના પહિરિ લબવૈ ખાના,
ઘોરી ઘોરી કીન્દ બરોરા, ગાંવ પાય જસ ચલે કરોરા.

તિય સુંદરી ન સોહાઈ સનકાદિક કે સાથ,
કબહુંકે દાગ લગવાઈ કારી હાંડી હાથ.

૧૮૧

સોગ બધાવા સમ કરિ જાના, તાકી બાત ઇન્દ્ર નહીં જાના,

આ બકરાં અને મરઘાં મારી ખાવાનું કોણે ફરમાન કયું છે ? કોના હુકમથી તમે એમના પર છરી ચલાવો છો ?

પારકી પીકાને તો તમે જાણતાજ નથી અને પોતેજ મોટા પાર થઈ બેઠાછો!
બસ, પોથાં વાંચી વાંચીને દુનિયાને ઊઠાં લાણવો છો ?

દિવસભર રાજા રાખીને ઉપવાસ કરે અને રાત પડે કે ગાયત્રી હાથ
કરે ! આ તો ખૂન જ કહેવાય, તો પછી રાજાની બંદગીથી ખુદા કેવી રીતે ખુશ
થાય ?

940

અરે જાણ ! આવા યોગ તો નથી જોયો. ગાદેશ રહીને તુ આમ બુલાવામાં જ ભગ્યા કરે છે. મહાદેવનો શૈવ પંથ ચલાવે છે અને આવા મોટો મહંત કહેવડાવે છે. હાટેવાટે જઈને સમાધિ ચડાવે છે. આવા કાચા સિદ્ધને આવી બાળ માયા જ પ્રિય લાગે છે.

(મહંતોની સવારીના ઠાડપર કટાક્ષ કરતાં કહે છે કે) દત્તાત્રયે કયાં કોઈ કિલ્લા તોડીને જીત્યા હતા? શુકદેવજીએ ક્યારે તોપધડાકા કર્યા હતા? નારદ મુનિએ ક્યારે વળી બાંદુક ચલાવી હતી? વ્યાસ ભગવાને ક્યારે રણડંકા બબળ્યા હતા?

હેમ દમતિ મૂખા!! (આવો ઠાકારો રાખીને) તું લડાઈ અથડા કર્યા કરે છે. તું તે અતિથિ સંન્યાસી છે કે પક્ષી ધનુષ્યારી લડદાયો છે ?

આમ તો તું વૈરાગી થયો છે પણ મનમાં તે લોભ ભરેલો છે. આ
સોનાના અથકાર પહેરીને તું તારા ભગવા ભેખને ઢાળી રહ્યો છે !

તે આ ઘોડોઘોડા વસાવ્યા છે અને ગામમાં ખગ મૂકતાં જ પુ' તો
જાણે કરોડપતિ હોય તેમ ચાલે છે !

અરે, સનકાદિક ઋષિમુનિઓની સાથે સુંદર સ્ત્રીના સંગાથ શોભે જ નહીં. કાળી હાંડલી કોઈક વાર તો હાથ કાળા કરે જ. (તેમ વૈરાગીને નારીના સંગ કોઠ વાર કલકિત તો કરે જ.)

969

વૈરાગીને (નારીના સંગથી મતિ કરે છે ત્યારે) દુઃખ થવું જોઈએ એવો
 અસંગ વધામણી જેવો લાગે છે. શું (અહસ્ત્યા પાસે જતાં) ધન્દને આ વાતની
 ખબર ન હતી ?

જટા તોરિ પહિરાવ સેલી યોગચુકિત કૈ ગરભ હુહેલી.

આસન ઉઠ એ કૌન બકાઈ જૈસે કાગ ચીલ્હ મંઠરાઈ,
જૈસી લિસ્ત તૈસી હૈનારી, રાજપાટ સખ ગિનૈ ઉમરી.

જૈસે નરક તસ અંદનમાના જસ બાહર તસ રહે સથાના,
લપસી લૌંગ ગનૈ ઇકસારા ખાંડૈ પરિહરી કૈ છારા.

એહિ બિચાર તે બહિ ગયો ગયો બુદ્ધિ બલ ચિત્ત,
હુઈ મિલિ એકે હૃવૈ રહ્યો કાહિં ખતાબૈ હિત્ત.

૧૮૨

સંતો, દેખો જગ ખૌરાના..
સાંચ કહો તો મારન ધ વૈ જૂઠે જગ પતિયાના.

નેમિ દેખે ધરમી દેખે પ્રાત કરે અસનાના,
આતમ મારિ પખાનહિં પૂજૈ ઉનમેં કછુ ન જાન.

બહુતક દેખે પીર ઔલિયા ખઠે કિતાબ કુરાના,
કૈ સુરીહ તદબીર ખતાબૈ ઉનમેં ઉઠૈ ગિઆના.

આસન મારિ ડિંલ ધરિ ખેઠે મન મેં બહુત શુમાના,
પીતર પાથર પૂજન લાગે તીરથ ગરન ભુલાના..

મલા પહિરૈ ટોપી દીન્હે છાપ તિલક અનુમ ના..
સાખી સબહ ગાવત ભૂલે આતમ ખખરિ ન જના.

નારાની સોખત તો જોગીની જોડા મુંડાવીને એને અબરસેલું પહેરાવી દે અને ચોગની સંયમમૂલક ક્રિયાઓને (ચોગીને જ) ત્રાસ પ્લાગે તેવી કરી મૂકે ।

એના આસનની સ્થિરતાને ઉઠાવી દેવામાં એને મન એવી તે શી મોટી વાત છે ? કાગડો અને સમડી જેમ ચક્કર લઈને શિકાર પર તરાપ મારે તેમ નારી ચોગીના આસનને (પ્રલોભનથી) ચલિત કરી દે છે.

...નારી તો (આસકત નરને મન) સ્વર્ગસમાન છે. એની (મોહક માયા) આગળ એ રાજપાટ બધું જ વેરાન ગણે છે. એની સારાસાર પારખતી વિવેકશક્તિ હણાઈ જવાથી એને મન ચ દનકાળ પણુ નરક સમાન લાગે છે.

એ શણે હોવા છતાં આમ પાગલ જેવા થઈ જાય છે અને લાપસી અને લવગને સરખા માને છે. આમ મોહવશ થઈને અંતે એ જીવ ખાંડ છોડીને રાખ ફાંકતો થઈ જાય છે ।

આમ કામવાસનાને લીધે મતિ અવળી થઈ જવાથી એનાં યુદ્ધિ, બળ અને ચિત્તની શક્તિ બધું જ ખલાસ થઈ જાય છે. સ્ત્રી અને પુરુષ એય જણાં મેળીને માયામય એકરૂપ બની જાય છે; પછી હિતની વાત હું તે કોને કરું ?

૧૮૨

સતો । આ દીવાનો દુનિયાં તો દેખાઈ હુ સાચી વાત સમજવું છું તો બધા મને મારવા દોડે છે. આ જગતને તો જૂઠામાં જ વિશ્વાસ છે

નિયમ, ધર્મવ્રત પાળતા ક્રેટલાયને મેં જોયા છે જે સવારે નિત્ય સ્નાન કર્યા કરે છે. પણ એ બધાએ (મૂળરૂપ) આત્માને જ પડતો મૂકીને જડ પથરાને પૂજતા કરે છે. એવા બધાને કંઈ (સત્યનુ) જ્ઞાન નથી.

શાસ્ત્રો અને કુરાનનો પાઠ કરતા ધણાંયે સાંધુસ તો અને પીર ઓલિયાને મેં જોયા. એ બધા એલા બનાવીને ચમત્કારો ને યુક્તિપ્રયુક્તિઓ બતાવતા હોય છે. એમનું જ્ઞાન પણ એવું અપૂર્ણ હોય છે.

કોઈક વળી આસન લગાવીને દંભ કરતા બેઠા હોય છે, પણ તેમના મનમાં તો ખૂબ ધમડ હોય છે. કોઈ વળી પિતરો, ભૂતપ્રેત વગેરેને તથા પથરાને પૂજવા માડે છે, તો વળી કોઈક તીર્થોમાં ભટકતા (શ્રમમાં પડેલા) હોવા છતાં ગર્વ કરે છે.

કોઈ વળી માળા અને મુકુટ પહેરીને ચાંદલાં-તિલક કરે છે અને ધર્મવ્રતની સાખીઓ અને બોધવચનો કેવળ લલકારવાના શ્રમમાં કરે છે. પણ તેમનેય આત્માની જાંડી સમજણ હોતી નથી. તેથી તેઓ પણ ભુલાવામાં ભટકતા હોય છે.

કહ હિંદૂ મોહિં રામ પિયારા તુરુક કહે રહિમાના,
આપસ મેં દોઉ લરિ લરિ મૂએ મરમ ન કાહૂ જાના.

ઘરઘર મંત્ર જે દેત ફિરત હૈ માહિમા કે અભિમાના,
ગુરુવા સહિત શિષ્ય સખ ખૂડે અંતે કાલ પછતાના.

કહત કચીર સુનો હો સંતો ઈ સખ ભરમ ભુલાના,
કૈતિક કહીં કહા નહિ માનૈ આપહિં આપ સમાના.

૧૮૩

સંતો, રાહ દોઉ હમ લીકા.
હિંદૂ તુરક હટા નહિ માનૈ સ્વાદ સખન કો મીકા.

હિંદૂ ખરત એકાદસિ સાધૈ દૂધ સિંઘાડ સેતી,
અને કો ત્યાગૈ મન નહિ હટકૈ પારન કરૈ સજોતી.

રોજ તુરુક નિમાજ ગુજરૈ બિસમિલ ખાંગ પુકારૈ,
ઉનકો બિસ્ત કહાં તે હોઈ હૈ સાંઝે મુરગી મારૈ.

હિંદૂ દયા મેહર કો તુરકન દોનોં ઘટ સોં ત્યાગી,
વૈ હલાલ વૈ ઝટકા મારૈ આગિ દુનોં ઘર લાગિ.

હિંદૂ તુરુકહી એક રહા હૈ સતગુરુ ઈહૈ બતાઈ,
કહહિં કચીર સુનો હો સંતો રામ ન કહેઉ ખોદાઈ.

૧૮૪

રામ ગાઈ ઔરન સમુઝાવ હરિ જાને બિન બિઠલ ફિરૈ.

હિંદુઓ કહે છે કે અમને અમારો રામ વહાલો છે અને મુસલમાનો. કહે છે કે અમને અમારો અલ્લા રહેમાન પ્યારો છે. આમ ને આમ કરતા એ બન્ને આપસમાં અજ્ઞાનને લીધે લડી મરે છે. એ બેમાંથી કોઈએ પણ પ્રભુનું સાચું રહસ્ય જાણ્યું નથી.

પોતાની મોટાઈનું અભિમાન કરતા જે શુરુ બનીને ઘેર ઘેર મંત્ર દેતા ફરે છે, તેવા બધાએ એલા તેમના શુરુ સાથે પણ દૂખી મરે છે અને પછી અંતકાળે સૌ પસ્તાય છે.

કપીર કહે છે હે સંતજનો ! સાંભળો. આ બધી શ્રમની ભૂલવણી છે. હું તે કેટલુંક કહું ? કહેલું કોઈ માનવું નથી કે આ આત્મા પોતે જ પરમાત્મ-સ્વરૂપ છે.

૧૮૩

સ તો ! અમે બન્ને પંથ જોઈ લીધા ! હિન્દુ અને મુસલમાન કોઈ સંયમ માટેના નિષેધને ગણુકારતા નથી, એ બધાયને સ્વાદનો ચટોકો તો મીઠો જ લાગે છે !

હિંદુઓ એકાદથી વ્રત કરીને દૂધ સાથે સિંગોડાનો ફરાળ ખાય છે. આમ અન્નને તજે છે પણ (વ્રતને દિવસેય) મનને મારી શકતા નથી. પછી (વ્રતને અતો) તો કુટુંબ સાથે મળીને પારણ્યાં કરે છે !

મુસલમાનો રોજ રાખીને નમાજ પડે છે અને બિસ્મિલ્લાહ કરીને ખાંચ પોકારે છે, પણ સાંજ પડતાં જ ખાવા માટે મરઘીની હત્યા કરે છે. એમને બહિશ્ત (સ્વર્ગ) ક્યાંથી મળે ?

હિન્દુઓએ દયા ધર્મ અને મુસ્લિમોએ રહેમને પોતપોતાના જીવનમાંથી જાણે દેશનિકાલ કરી દીધાં છે ! હિન્દુ માંસાહાર માટે એક આટકે જ પથુ હત્યા કરે છે અને મુસલમાનો પણ ધીરેધીરે ગળું કાપીને પથુને હલાલ કરે છે. અરે ! આ બન્નેના (પંથરૂપી) ધર્મમાં (અજ્ઞાનની) આગ લાગી ગઈ છે !

સદ્ગુરુએ આ જ સત્યજ્ઞાન સનજની દીધું છે કે હિન્દુ અને મુસલમાનમાં એક જ પરમેશ્વર રહેલો છે.

કપીર કહે છે, હે સંતો ! સાંભળો રામ ના કહો અને ખુદા કહો, તોય તે એકલું એક જ છે.

૧૮૪

રામનાં શુભગાન કરીને જે ખીજને બોધ આપે છે, તે પોતે જ પરમાત્માનાં સ્વરૂપના સત્યજ્ઞાન વિના વ્યાકુળ થઈને ભટકે છે !

બા મુખ યેદ ગયત્રી ઉચરે બાસુ બચન સંસારા તરે,
જાકે પાંચ જગત ઊઠિ લાગે સો ગ્રાહન' છુલ 'બદ્ધ કરે.

અપને ભિંચનીચ ધર ભોજન ધ્રુણિત કરમ કરિ ઉદર ભરે,
અહણ અમાનસ હુકિ હુકિ મગે કર દીપક લે કૂપ પરે.

એકાદસી 'બી' નહિ' જાનૈ ભૂત પ્રેત હકિ હૃદય ધરે,
તણ કપૂર ગાંઠિ બિંબ બાંધે જ્ઞાન ગમાએ મુગ્ધ કિરે.

છીજે સાધુ ચેર પ્રતિપાલે સંત જનનકી કૂટ કરે,
કહ કપીર જિહ્વા કે લપટ એહિ બિધિ પ્રાની નરક પરે.

૧૮૫

રામ ન રમસિ કૌન દંડ લાગા,
મરિ જૈહૈ કા કરહિ અલાગા,

કોઈ તીરથ કોઈ મુંડિત કેસા,
પાખંડ ભરમ મંત્ર ઉપદેસા,

બિદ્યા બેદ પઠિ કરે હંકારા,
અંત કાલ મુખ ફાંકે છારા,

હુખિત મુખિત સમ કટુંબ જેવઈ બે,
મરન બેર અકસર હુખ પઈ બે,

કહ કપીર ચહ કલિ હ જોડી,
જોરહ કરવા નિકસ લ ટોડી.

જેના મુખે વેદ અને ગાયત્રીનો ઉચ્ચાર છે, જેનાં જ્ઞાનમય વચનથી સસાર પાર કરી જવાય છે, જેને આખી દુનિયા જાણી થઈને પગે પડે છે, તે બ્રાહ્મણો આજે પોતાનાં જીવને અજ્ઞાનવશ થઈને બંધનમાં નાખી રહ્યા છે !

પોતાને ઉચ્ચ ગણવા છતાંય તે નીચેને ત્યાં ખાવા જાય છે, ધૃત્યાન્નક કામો કરીને પેટ ભરે છે અને ગ્રહણ તથા અમાસને દિવસે લોકોના ઘરમાં ઘૂસી જઈને ભીખ માગે છે !

આ રીતે હાથમાં દીવો લઈને એ કૂવામાં પડે છે. (જ્ઞાન હોવા છતાંયે અનાચાર આદરે છે.) એને એકાદશીના મત્તની પણ પૂરી ખૂબર નથી અને મનમાં એ ભૂતપ્રેતની માનતા રાખે છે !

એ તો (ઉત્તમ પદાર્થ) કપૂર ત્યજીને એરની ગાંઠડી બાંધે છે અને જ્ઞાન-શુભાવીને કેવળ મોહવશ થઈને રખડે છે.

સજ્જનનો સંગ છોડીને એ ચોરની સોબત સેવે છે અને સંતજનોની છેતરપિંડી કરે છે.

કખીર કહે છે કે એવા જીભના લખાડી લોકો આવી રીતે જ હાથે કરીને નરકમાં પડે છે.

૧૮૫

તું રામમાં કેમ રમણુ કરતો નથી ? તને આ શી સજ્જ થઈ છે ? અરે, અભાગિયા જીવ ! તું મરી જઈશ ત્યારે શું કરીશ ?

કોઈ તીર્થ કરે છે, કોઈ કેશ મુંડાવે છે, કોઈ પાખંડીના ક્ષમમાં ભોળ-વાઈને મંત્રનો ઉપદેશ લે છે, તો કોઈ વળી વેદ વાંચીને શાસ્ત્રનું વિદ્યાધ્યયન કરીને શુભાન કરે છે. પણ અંતકાળે આ બધું (બાહ્યકર્મ) વ્યર્થ બન્યુંને રાખ ફાકવાનો વારો આવે છે.

દુઃખેસુખે તું આખા કુટુંબને જીવનભર જમાડે છે પણ મરણુ વખતે તું એકલો જ દુઃખી થાય છે.

કખીર કહે છે કે આ (સંસારરૂપી) કલેશ મિથ્યા છે. તું (પ્રજ્ઞ પાસે) હાથ બેઠીને એનું શરણુ સ્વીકારી લે, નહિ તો તને ભુકસાન થશે.

૧૮૬

હરિ બિનુ ભરમિન બિગૂરચે અંધા,
જહાં જહાં ગચ્છે અપનપૌ ખોચ્છે તેહિ . ફંદે બહુ ફંદા.

ચોગી કહૈ ચોખ હૈ નીકો દુતિયા ઔર ન ભાઈ,
ચુડંતિ મુંડિત મૌન જટા ધરિ તિનહું કહાં સિધ પાઈ.

જ્ઞાની ગુની સૂર કબિ દાતા ચે ને કહહિં બડ હમ હીં,
જહાંસે ઉપજે તહં હિ સમાને છૂટિ ગચ્છે સખ તખ હીં.

ભાચે કહિને તને બિકાર નિજુ હરિપદ ગહિયે,
કહ કબીર ગૂંગે ગુડ આય પૂછે સોં કા કહિયે.

૧૮૭

જસ માંસ નર કા તસ માંસ પશુ કા રુધિર રુધિર એક સારાણ,
પસુ કા માંસ ભખ સખ કોઈ નરહિ ન ભખે સિયારાણ.

બ્રહ્મ કુલાલ મેદિની ભરિયા ઉપજિ બિનસ કિત ગઈયા અ,
માંસ મછરિયા ને પૈ આવૈ ને ખેતન મેં બોઈયા અ.

માટી કે કરિ દેવી દેવા અવ કાટિ કટિ દેઈયા અ,
ને તેરા હૈ સાંચા દેવા ખેત ચરત કિન લેઈયા અ.

કહત કબીર સુનો ભાઈ સંતો રામનામ નિત લયા અ,
ને કુછ કિય જિહ્વા કે સ્વારથ બદલ પરારા દૈયા અ.

૧૮૮

બૂલા વે અહમક નાદાન તુમ હરદમ રામહિ ના જાના.

૧૮૬

હરિ વિના જમમાં પડેલાની દશા ગુચ્ચવાડામાં પડેલા આંધળા જેવી હોય છે.

આત્મજ્ઞાન ભૂલીને એવો ક્ષાંતજન જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં ત્યાં તેને બહુ જાનમાં રહેલું પડે છે.

ચોગીઓ કહે છે કે ચોગમાર્ગ જ શ્રેષ્ઠ છે, બીજો કોઈ માર્ગ જ નથી.

અહીં આ ચોટીધારી અને મૂંડિયા,^૧ મીન અને જટા ધારણ કરીને બેઠેલા છે. એમણે વળા સિદ્ધિ ક્યાંથી મેળવી ?

આ બધા જે જાની, ગુણવાન, શરવીરા, કવિઓ કે દાનેશ્વરી લોકો છે તેઓ અમે જ મોટા છીએ તેમ કહે છે. પણ એ બધા પણ જે અંહ-કારમાંથી જન્મેલા છે તેમાં જ છેવટે રૂખીને સમાઈ જાય છે. ત્યારે એમનો એ બધો ગર્વ છૂટી જાય છે.

આમતેમ વિકારોના વમળમાં બટકવાનું છોડી દઈને પોતાના પરમાત્મ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી લઈએ.

કબીર કહે છે કે આ સ્વરૂપાનંદની પ્રાપ્તિ એ તો મૂંગાએ ગોળ ખાધા જેવો અકથ્ય અનુભવ છે, એટલે પૂછે તેને એ વિશે શું કહી શકાય ?

૧૮૭

જેવું મનુષ્યનું માંસ તેવું જ પશુનું માંસ હોય છે. અને બધું લોહી પણ સરખું જ હોય છે. એ પશુનું માંસ બધાય ખાય છે પણ માણસનું માંસ તો શિયાળ પણ ખાતાં નથી !

ખેતરમાં વાવેલું હોય તે ઉપરાંત લોકો તો માંસ ને મરચી પણ ખાય છે અને માટીનાં દેવદેવલાં બનાવીને એમની આગળ પ્રાણીને કાપીને એનો ભોગ ધરે છે !

અરે ! જે તારો સાચો (ચૈતન્યરૂપ) પરમાત્મ દેવતા છે એને જ ખેતરમાં પશુરૂપે ચરતો જોયા છતાં કોઈ ક્યાં ઝાળખે છે ?

કબીર કહે છે, હે સંતા ! સાંભળો, રામનામ નિત્ય લેતા રહેવું. જીભના સ્વાચ્છને ખાતર જીવો આવાં જે કૃત્યો કરે છે, તેમણે એનો બદલો ખીજને દેવો જ પડશે.

૧૮૮

રે નાદાન અહંકારી જીવ ! તું જમમાં ભૂલ્યો છે. તે આમેશ્વાસે વસેલા તારા રામને જ ના ઝાળખ્યો.

બરબસ, આનિ કૈ ગાય પછારા, ગલા કાટિ જિવ આપ લિયા,
જીતા જિવ મુરદા કરિ કારૈ તિસકો કહત હલાલ કિયા.

જાહિ માંસ કૈ, પાક કહત હૈ તાકી ઉત્પતિ સુમુ લાઈ,
રજ ખીરજ ને માંસ ઉપાની માંસ ન પાક ને તુમ ખાઈ.

અપનો દોષ કહત નહિ, અહમક કહત હમારે બડન કિયા,
ઉનકા ખૂન તુમારી ગારદન જિન તુમકો ઉપદેસ દિયા.

સ્વાહી ગઈ સફેદી આઈ દિલ સફેદ અજહૂ ન હૂઆ,
રોબ નેવાજ બાગ ક્યા કીજૈ હુજરે લીતર જૈક સુઆ.

પંડિત બેદ પુરાન પઢે ઔ મૌલાના પઢે કુરાના,
કહ કપીર વે નરક ગયે જિન હરદમ રામહિ ના જાના.

૧૮૯

આઓ બે મુઝ હરિ કૈ નામ, ઔર સકલ તજુ કૌને કામ.

કહાં તબ આદમ કહાં તબ હૌઆ કહાં તબ પીરપેગંબર હૂઆ,
કહાં તબ જ મીં કહાં અસમાના, કહાં તબ બેદ કિતાબ પુરાના

જિન દુનિયા મેં રચી મસીહ જૂઠા રોબ જૂઠી ઈદ,
સાંચ એક અલ્લા કૈ નામ તાકૌ નય નય કરૌ સલામ.

કહું ધૌં ભિસ્ત કહાં તે આઈ કિસકે હેતુ તુમ છરી ચલાઈ.
કરતા કિરાંતમ બાજી લાઈ હિંદુ તુરક દુઈ રાહ ચલાઈ.

તેં નૂકામી જ, ગાયને લાવીને પુટકીને એનું ગળું કાપીને એનો જીવ લીધો. આમ જીવતા જીવનું તેં સડકું કંરી નાખ્યું અને ઉપરથી પાછો એને ધર્મના આદેશ પ્રમાણે તેં હલાલ કર્યું છે એમ કહે છે !

પણ હે ભાઈ ! આ જે માંસને તું પાક ગણે છે તેની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ તે તો તું સાંભળ, રજ અને વીર્યના સંયોગથી તે માંસ ઉત્પન્ન થયું છે. એટલે તું જે માંસ ખાય છે તે પણ પવિત્ર તો નથી જ !

તું તારા ધર્મડને લીધે આ હત્યાનો દોષ સ્વીકારતો નથી અને વળી કહે છે કે આ તો અમારા વેડવાઓની પ્રણાલિકા છે ! અરે ! તારી ગરદન પર દોષ આવી પડે છે ત્યારે તને બોધ દેનારનું જ તું ખૂન કરાવવા તૈયાર થાય છે !

અરેરે ! કાળા કેશવાળી જુવાની વહી ગઈ ને આ પળિયાં આવ્યાં, તોયે તારું દિલ પવિત્ર ના થયું ! આ રોજ નમાજ અને બાંજરું કામ કર્યું કરે છે ? તું તો ખુદ પ્રભુના દરબારમાં જ બેઠેલો છે, તે છતાં (અજ્ઞાનથી) મરી રહ્યો છે !

પંડિતો વેદ અને પુરાણો વાંચ્યા કરે છે અને મૌલવીઓ કુરાન પઢ્યા કરે છે ! કપીર કહે છે કે જેમણે શ્વાસેશ્વાસે વસેલા (આત્મ) રામને જ ઓળખ્યા નથી તે બધા જ નરકની અવગતિ પામે છે.

૧૮૯

આવ, રે મારા રામના (આદિ) નામ ! તું આવ. ખીજું બધું જ હું છોડી દઉં, એ શા કામનું છે ?

હે જીવ ! (એ આદિયુગમાં બ્યારે કેવલ ચૈતન્યરૂપ નામ પરમાત્મા વિના સૃષ્ટિમાં કંઈ જ ન હતું) ત્યારે તારાં આદમ ને ઈવ ક્યાં હતાં ? તારા પીર અને પેગંબર પેદા જ ક્યાં થયા હતા ?

આ ધરતી ને આસમાન પણ ક્યાં હતા ? આ વેદશાસ્ત્રો ને પુરાણોના ભેદ ક્યાં હતા ? આ જે નાશવંત દુનિયામાં મસ્જિદ બનાવી છે અને રોજ અને ઈદ ક્યાં છે તે બધું જ મિથ્યા છે.

સાચુ તો એક અલ્લાનું નામ જ છે. એને જ નખીનમીને સૌ વંદન કરે. જરા કહો તો ખરા કે આ સ્વર્ગ આવ્યું ક્યાંથી ? અને તમે આ છરી કોના માટે ચલાવો છો ?

એક જ કિરતારે આ સંસારરૂપી કૃત્રિમ ખેલ રચેલો છે. એ સમભ્યા વિના જ હિંદુ અને મુસલમાને એમના બે પંથોના ભેદ ભિલા ક્યાં છે. પણ એ કિરતાર આગળ તો કશાય ભેદ નથી.

કહું તખ દિવસ કહાં તખ રાતી કહું તખ કિરતિમ કી ઉતપાતી,
નહિ વાકે જાતિ નહિ વાકે પાંતિ કહ કળીર વાકે દિવસ ન રાતી.

૧૯૦

આસન પવન કિયે દહ રહુ રે મન કો મૈલ છાંડિ દે ખૌરે.

કયા શૃંગી મૂડા ચમકાએ કયા બિભૂતિ સખ અંગ લગાયે,
કયા હિંદૂ કયા મૂસલમાન જાકો સાખિત રહૈ ઇમાન.

કયા જો પઢિયા બેદ પુરાન સો બ્રાહ્મણ બૂઝ બ્રહ્મજ્ઞાન,
કહ કળીર કછુ આન ન કીજૈ રામનામ જપિ લોહા લીજૈ.

૧૯૧

કયા નાંગે કયા ખાધે ચામ જો નહિ ચી-હેં આતમરામ:

નાંગે ફિરૈ યોગ જો હોઈ, મૂંડિ લેડ મુક્ત કિન હોઈ,
બિદ રાખે જો બેલહિ ભાઈ, ખુસરે ઠોન પરમગતિ પાઈ.

પઢે શુને ઉપજૈ હંકારા અધધર બૂડે વાર ન પારા,
કહૈ કળીર સુનો રે ભાઈ, રામનામ બિન કિન સિધિ પાઈ.

૧૯૨

અસ ચરિત દેખ મન જમૈ મોર,

તાતે નિસદિન શુન રમોં તોર.

એની આગળ ક્યાં તારાં આ રાત અને દિવસ અને ક્યાં તારી આ કૃત્રિમ દુનિયાની ઉત્પત્તિના બધા ભેદો ટકી શકવાના છે ?

કબીર કહે છે કે પરમાત્માને તો ભતિ કે પંથ કે રાત કે દિવસના કશાએ ભેડ છે જ નહીં.

૧૯૦

અરે પાગલ જીવ ! આસન પ્રાણાયામ કરીને શરીરને સ્થિર રાખ અને મનની સર્વ મલિનતાને છોડી દે.

શ્રુંગીવાદ્ય રાખ્યાથી કે કેશ મુંડાવ્યાથી અને આખે શરીરે ભસ્મ ચોળ્યાથી શું વળવાનું છે ?

હિંદુ હોય કે મુસલમાન હોય, પણ જેની સદ્વૃત્તિ સામ્યત ટકી રહે તેને જ ધન્ય છે.

વેદપુરાણ ને ધર્મગ્રંથો વાંચ્યાથી શું વળે ? ખડું તો બ્રહ્મનું જ્ઞાન જો સમજે તે જ બ્રાહ્મણ ગણાય.

કબીર કહે છે કે ખીજું કશું જ સાધન ના કરશો. બસ, રામનામ જાપો અને આ સંસાર જંગ ખેલો.

૧૯૧

જો આત્મરામને ઝોળખ્યો નહીં, તો પછી નાગાબાવા બનીને રહેવાથી કે મૃગચર્મ વીંટાળ્યાથી શું વળશે ?

નાજાફરવાથી જોયોગ સધાતો હોય તો વનના યુગને જ મુક્તિ મળી ભયને !

માથુ મુંડાવ્યાથી જો સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી હોય, તો જિન કપાલેશ્વરો કેમ મુક્ત થતાં નથી ?

હે ભાઈ ! તું આ ટીકાંટપકાં કરી લટકાં કરી રહ્યો છે; તે કહે તો ખરો કે એવાં જ ટપકાંવાળા છુવડને કઈ પરમ ગતિ પ્રાપ્ત થાય ?

બહુ ભણવા-ગણવાથી પણ અહંકાર જીપજે છે ને અધવચ્ચમાં જ જીવનરૂપી નાવ ફૂળી મરે છે અને ભવસાગર પાર કરાતો નથી.

કબીર કહે છે કે અરે ! સાંભળો. રામના નામ વિના કોઈએ સિદ્ધિ મેળવી નથી.

૧૯૨

દુનિયાનાં આવાં ચરિત્રો જોઈને મારું મન તો ભમી જાય છે એટલે જ રાત દિન તારાં જ ચુલુગાનમાં તદ્દયીન રહું છું.

એક પંહિં પાઠ એક જમ ઉઠાસ,
 એક નિગમ નિરંતર રહ નિભાસ.
 એક ભોગ બુથત તન હોનિ ખીન,
 એક રામનામ સંગ રહત લીન.
 એક હોંહિ દીન એક દોહિ દાન
 એક કલપિ કલપિ કે હોં હરાન.
 એક તંત્ર મંત્ર ઔખધિ ખાન
 એક સકલ સિદ્ધિ રાખ અપાન.
 એક તીરથ ત્રત કરિ કાચા જીતિ
 એક રામનામ સોં કરત પ્રીતિ.
 એક ધૂમ ઘોટિ તન હોય રથામ
 તેરી મુકિત નહીં બિન રામનામ.
 સતગુરુ શબ્દ તોહિ કર પુકાર
 અખ મૂલ ગુહો અનુભવ વિચાર.
 મેં જરા મરણુ તે લયઉ ચિર,
 લૈ રામકૃપ યહ કહ કબીર.

૧૯૩

સંતો, રામનામ ને પાવે.
 તો વે બહુર ન લજજલ આવે.
 જંગમ તો સિદ્ધિહિ કેા ધાવે
 નિસિખાસર શિવ ક્યાન લગાવે,
 શિવ શિવ કરત જાએ શિવ દ્વારા
 રામ રહે ઉનહું તે ન્યારા.
 જંગમ જીવ કબો નહિ મારે
 યહું ગુને નહિ નામ ઉચારે,
 કાચહિ કેા ધાપે કરતારા
 રામ રહે ઉનહું તે ન્યારા.

આરે બાજુ નીરખું છું તો એક જણુ ટુંક પાઠ કરે છે, તો વળી બીજો ભ્રમમાં ભૂલો પડ્યાથી ઉદાસ બેઠો છે. એક કંઈયે જતો નથી તે નિરંતર ધરમાં જ રહે છે.

કોઈક તો યોગ સાધના કરી કરીને શરીરને સાવ ક્ષીણ કરી મૂકે છે, તો કોઈક વળી રામનામના સત્સંગમાં તદ્દીન રહે છે.

કોઈક દીન બનીને રહે છે, તો કોઈક વળી દીન આપે છે. કોઈ તો કલ્પાંત કરી કરીને હેરાન થઈ રહ્યો છે.

કોઈક મંત્રતંત્ર કરીને રસાયણ બનાવે છે. તો કોઈકે પ્રાણાયામ દ્વારા પ્રાણને નિરોધીને સર્વ સિદ્ધિ મેળવે છે.

કોઈક તીર્થયાત્રા અને વ્રતનિયમ કરીને કષ્ટ વેડીને કાંયાનો જથ્થો પ્રાપ્ત કરે છે, તો કોઈકને વળી રામનામમાં જ પ્રેમ લાગેલો છે.

કોઈક તો ચલમને ધૂવાડો પી પીને શરીર કાળા પડી ગયો છે.

પણ રે જીવ ! રામનામ વિના તારો છુટકારો નથી. સદ્ગુણાંબોધવચન તને પોકાર કરીને કહે છે કે હવે તો આ અનુભવ ઉપરથી જોડો વિચાર કરીને સૌના મૂળરૂપ પરમાત્માને જ પંકડ.

કબીર તો આટલું જ કહે છે કે આ તો રામની જ કૃપા થઈ છે, એટલે હું ધડપણ અને મરણનો કાળ નહીં આપ્યા છતાંયે આમ સ્થિર થઈને બેઠો છું.

૧૯૩

સંતો! રામનામનું રહસ્ય જે પામી ગયો છે તેને ફરી કરીને ભવસાગરમાં આવવું પડતું નથી. શેવ આચાર્યો તે સિદ્ધિની પાછળ દોડે છે અને રાતદિન શિવનું ધ્યાન ધરે છે. શિવ શિવ રૂટા એ શિવને દારૂ પહોંચે છે. પણ રામ પ્રભુ તો એનાથી ન્યારો જ છે.

એ શિવભક્ત જીવ હિંસા નહીં કરે, ખૂન શાસ્ત્રગ્રંથો વાંચ્યા કરશે, પણ પ્રભુના નામરટણ નહીં કરે આ દેહને જ એ દેવ માને છે. એવાથી પણ પરમાત્મા ન્યારો જ છે.

પંડિત ચારો બેઠ બખાને
 પઠે ગુનં કહ્યુ હોઈ ન બનૈ,
 સંધ્યા તરપન નેમ અચારા
 રામ રહૈ ઉનહૂં તે ન્યારા.
 સિદ્ધ એક ને દ્વધ અધારા
 કામ ક્રોધ નહિ તનૈ વિકારા.
 ખોજત ફિરૈ રાજ કો દ્વારા
 રામ રહૈ ઉનહૂં તે ન્યારા.
 ખૈરાગી બહુ ભાખ બનાવૈ
 કરમ ધરમ કી ગુણત લગાગૈ.
 ઘન્ટ બજાય કરૈ અનકારા
 રામ રહૈ ઉનહૂં તે ન્યારા.
 ભોગી એક ભોગ ચિત ધરહી
 ઉલટે પવન સાધના કરહિં.
 ભોગ ગુણત હૈ મન મેં ધારા
 રામ રહૈ ઉનહૂં તે ન્યારા.
 તપસી એક ભો તન કો દહધ
 બરતી ત્યાગી જંગલ મેં રહધ.
 કંદ મૂલ દલ કરે અહારા
 રામ રહૈ ઉનહૂં તે ન્યારા.
 મૌની એક ભો મૌન રહવૈ
 ઔર ગાંવ મેં ધુની લગાગૈ.
 દ્વધ પૂત ચલે લખારા
 રામ રહૈ ઉનહૂં તે ન્યારા.
 ચતિ એક બહુ ગુણત બનાવૈ
 પેટ કારને જટા બઢાગૈ.
 નિસિ બાસર ભો કર હંકારા
 રામ રહૈ ઉનહૂં તે ન્યારા.

પંડિતો ચારે વેદનાં વ્યાખ્યાન કર્યા કરે અને શાસ્ત્રો લાગુ ગણે પણ તેઓ એનું સાચું રહસ્ય જાણતા નથી. તે લોકો સધ્યા, પૂજા, તર્પણ વગેરે જડનિયમોવાળા કમકાંડી આચારમાં જ ગુંચવાયેલા હોય છે. પરમાત્મા તો તેવા લોકોથી પણ ન્યારો જ છે.

કોઈક સિદ્ધ કહેવાતા વળી દુધ પર જ રહે છે. પણ એમના કામ, ક્રોધ વગેરે વિકારો હજીયે છૂટ્યા હોતા નથી. તેવા સિદ્ધો વળી લોકાના માર્યા રાજના દરવાજા જ શોધતા ફરે છે. એટલે પરમાત્મા તો એમનાથી પણ ન્યારો જ રહે છે.

કોઈ વૈરાગી બાવા અનેક વેશ પલટા કરતા ફરે છે અને બધાને કમ કમની અવનવી યુક્તિઓ બતાવે છે. સદાય ધન્ટ વગાડ્યા કરનારા એવા વૈરાગીથી પણ પરમાત્મા દૂર જ રહે છે.

કોઈક યોગી વળી ચિત્તવૃત્તિના નિરોધ દ્વારા પ્રાણાયામથી વાયુની જીર્ણગતિ સાધીને સાધના કરે છે. યોગની આવી યુક્તિઓ સિદ્ધ કરીને તેઓ અનન્યા પ્રદેશમાં જ અટકી પડ્યા છે. તેવાથી પણ પ્રજ્ઞ તો ન્યારો જ છે.

કોઈક તપસ્વી વળી તપસ્યા કરીને તનને કષ્ટથી તપાવતા, વસ્તી છોડીને છેક જંગલમાં જઈને વસે છે અને ક્રૂર કંદમૂળ અને ફળનો જ આહાર કરે છે. એમનાથી પણ પરમાત્મા તો ન્યારો જ રહે છે.

કોઈક વળી ઔનીબાબા થઈને મૂંગા રહે છે અને ગામ વચ્ચે ધૂણી ધખાવીને બેસે છે. એવાનું લખાડીપણું ધનભૈશવ અને પુત્રાદિકના આશીર્વાદ આપના રહેવાથી ચાલે છે. એવાથી પણ પરમાત્મા દૂર છે.

કોઈક યતિ વળી જાતજાતની યુક્તિઓ અજમાવે છે અને પેટને માટે મોટી જટા વધારે છે. રાતદિવસ એ અહંકાર કર્યા કરે છે. એનાથીયે પરમાત્મા ન્યારો રહે છે.

પરકર લઈ જિઉ જખડ કરાહિં

સુખ તે સખતર ખુદા કહાહિં,
તો કુતકા કહે દંત મદારા,
રામ રહુ ઉનહં તે ન્યારા.

કહે કળીર સુનો ટકસારા

સાર શબ્દ હમ પ્રગટ પુકારો,
જો નહિ માનહિં કહા હમારા
રામ રહે ઉનહં તે ન્યારા.

૧૮૪

સુનતાં નહીં કુન કી ખખર અનહંદ બાબ બાજતાં,
રસનદ મંદિર ગાજતા બાકર સુને તો કયા હુઆ ?
ગાંજ અકીમો પોદન લાંબ ઓ ગરબ પીવનાં,
ધક પ્રેમદસ ચાખા નહીં અમલી રુચ. ને ક. હુઆ ?
કાસી ગયા ઓ દુનિયા તીરથ સુકલ વરનત દિરે.
ગાંડી ન ખોલી કપટ કી તીરથ ગયા તો કયા હુઆ ?
પોથી કિતાબે બાંચના ઓરાં દે. નિન અમઝાવતા,
ત્રિકુટી મહલ ખેલે નદીં બકમક મરા ને ક. હુઆ ?
કાંઈ કિતાબે ખેજના કરના નસીહત ઓર દે.
મહરમ નહીં ઉસ હાલ ને કાંઈ હુચ તો ક. હુઆ ?
સતરજ ચોપટ ગંજદ ધક ન. હે બદનગ કી
ખાંઈ ન લાઈ પ્રેમ કી ખેલ સુને તો ક. હુઆ ?
જોગી દિગંબર સે બહા કપડ. રંગે રંગ લલ સે
વાકિદ નહીં ઉસ રંગ સે કપડા રંગે સે કયા હુઆ ?
મંદિર ઝરોખે રાવતી શુભચમન ને નહુતે સદા,
કહતે કળીરા હે સદી ઘટવટ મેં સાહબ રમ રહા.

કોઈક લોકો જીવને પકડીને એની હત્યા કરાવે છે અને પાછા મોઢેથી "સૌમાં અલ્લા છે" એમ કહેતા ફરે છે. કોઈક હાથમાં મારવાનો મોટો ડંડો લઈને મદારીના વિચિત્ર વેશે દમદારી ખતાવે છે. એવા દલીથી તો પરમાત્મા દૂર જ છે.

કબીર કહે છે કે હું સત્યપ્રેમી સે તો ! અમે તો પ્રગટ પોકાર કરીને આ (ટકસાર વાણીરૂપે) તત્ત્વનો ખોલ સંસારાચ્ચે છે; એટલે અમારું કહેણ આ અનુભવજ્ઞાન ને નહીં માને, તેમાથી પણ પરમાત્માન્યારો જ રહેશે.

૧૯૪

અરે ! આ અનાહતનાદનાં વાળં વાગી રહ્યાં છે અને તને એ અખંડ ધૂનની ખબર પડતી નથી ? આપું આ દેહમાં દિર રસરૂપ બનીને ગાજી રહ્યું છે તે સાંભળ, બહારનું બધું સાંભળે તેથી શું વળ્યું ?

ગાંભે, અકીણ, ભાંગ એને મદિરા તુ પીએ છે પણ ને આ દિવ્ય પ્રેમરસ તે નથી ચાખ્યો તો પછી ગમે તેવા અમલ ઘૂંટનારો હોય તોયે શું થયું ?

કાશી, ગયાજી કે દારિકા જેવાં ધણુગિ તીર્થમાં તું ભલે રખડ્યા કરે, પણ ન્યાં સુધી મનમાંથી કપટની ગાંઠ છોડી નથી; ત્યાં સુધી એવાં તીર્થો ક્યાંથી શું વળે ?

ધર્મ પોથીઓ અને શર્જા વાંચ્યા કરે અને ખીજને તે સમજાવ્યાં કરે, પરંતુ ત્રિકુટીનાં મહેલમાં બિરાજતા પરમાત્માની શોધ તે કરી નહિ, તો પછી એમ બંકવાટ ક્યાં કરેવાથી શું વળે ?

કાજ બનીને ધર્મ થોમાં તું પ્રભુને શોધ્યાં કરે છે અને ખીજને ઉપદેશ દીધા કરે છે, પણ તું પોતે ને એવી બહાદશા પ્રાપ્ત કરીને સૌનાંદુ ખ માટે દ્વાર પ ના થયો, તો પછી એવા (પોષ્ટિયા) કાજ થવાથી શું વળ્યું ?

શેતરજ, ચોપાટ અને ગંજપો એ તો પાયમાલ કરનાર પાસાના બેલ છે. તે ને પ્રભુ સાથે જીવનને હોડમાં મૂકીને પ્રેમભક્તિની બાજી ખેલી ન બાણી, તો પછી ખીજે સદા જુગાર ખેલ્યો તેથી શું ?

દિગંબર સુનિકરતાં ભગવા રંગીની પહેરતા બેગીને લોકો મોટા ગણે છે; પણ ને એને પ્રભુના રંગની બાજીકારી જ ન હોય તો પછી બહારના વાધા રંગાવ્યાથી શું વળે ?

આ મદિર, ઝરૂઆ, તથા, બાગ, બગીચા વગેરેમાં સદા પરમાત્મા રહે છે એમ તુ માને છે પણ આ કબીર તેને સાચી વાત સંભળાવે છે કે પરમાત્મા તો આસેશ્વાસ અને ઘટઘટમાં રમી રહ્યો છે.

૧૯૫

જિનકે નામ ના હૈ હિયે,

કયા હોનૌ ગલમાલા ડાલે કહા સુમિરની લિયે ?
 કયા હોનૌ પુસ્તક કે ખાંચૌ કહા સંખધુની કિયે ?
 કયા હોનૌ કાસી મેં બસિ કૈ કયા ગંગાજલ પિયે ?
 હોનૌ કહા બરત કે રાખૌ કહા તિલક સિર દિયે ?
 કહૈ કબીર સુનો ભાઈ સાધો જાતા હૈ જમ લિયે.

૧૯૬

અરે, ઈન દોઉન રાહ ન પાઈ.

હિન્દુ અપની કરૈ બડાઈ ગાગર છુવન ન દેઈ,
 વેશ્યા કે પાયન તર સોનૌં યહ દેખો હિન્દુઆઈ.
 મુસલમાન કે પીર ઝૌલિયા મુરબી મુરગા ખાઈ,
 ખાલા કેરી બેટી બ્યાહૈં ઘરહિ મેં કરૈ સગાઈ.
 બાહર સે એક મુઠાં લાગે ધાય ધાય અઠવાઈ,
 સખ સખિયાં મિલિ બેંવન જૌકી ઘરભર કરૈં બડાઈ.
 હિન્દુન કી હિન્દુઆઈ દેખિ તુરકન કી તુરકાઈ,
 કહૈ કબીર સુનો ભાઈ સાધો ગૌન રાહ હોનૌ બાઈ ?

૧૯૭

અવધૂ ભજન, લેહ હૈ ન્યારા.

કયા ગાયે કયા લિખ બતલાયે કયા ભરમે સંસારા.
 કયા સંધ્યા તરખન કે કીન્હે બો નહિ તત્તવ વિચારા.
 મૂંઠ મૂંઠાયે જટા રખાયે કયા તન લાયે છારા.
 કયા પૂજા પાહન કી કીન્હે કયા ફૂલ કિયે અહારા.
 બિન પરચૌં સાહેબ હોઈ જૌં કરૈ બિંધ્ય બ્યોંપારા.
 કા મરમ ન જાનૌ બાદ કરૈ હંકારા.

૧૯૫

જેને હૈયે હરિનું નામ નથી તેણે ગળામાં કંઠી પહેર્યાથી કે હાથમાં માળા લીધાથી શું વળશે ?

એ હાથમાં શ્રંથ લઈને વાંચે કે શંખ વગાડે તેથી શો લાભ ?

એ કાશીમાં વાસ કરે અને નિત્ય ગંગાજળનું પાન કરે તોયે શું વળવાનું ?

એ પ્રત ઉપવાસ કરે કે લલાટે તિલક કરે તેથી પણ શું વળશે ?

કબીર કહે છે કે હે સંતો ! સાંભળો. એવા બધાંયને પણ જન્મદૂતો-
ઉપાડી જ જાય છે.

૧૯૬

અરેરે ! આ બન્ને જણા પ્રભુનો પંથ પામ્યા નથી !

આ હિંદુઓ પોતાને ભીંચા ગણે છે. અને ખીભને પોતાની માટલીને.
અડવા પણ દેતા નથી. પણ એ જ લોકો વેશ્યાનાં ચરણોમાં પડ્યાં રહે
છે ! આ જુઓ એમનું હિંદુત્વ !

આ મુસલમાનોના પીર ઓલિયાઓને તો જુઓ. મરઘાંનો આહાર
કરે છે ! એ લોકો માશીની ફાકરીને પરણે છે અને ઘરનાં સગાંવહાલાંમાં
જ સગપણ કરે છે. બહાર બળ્લરમાંથી કાપેલું મુઝદું માંસરૂપે લઈ આવે
છે. એને ઘોઈ કરીને ચૂલે ચડાવે છે. પછી બધી સખીઓ મળીને એ
જમવા બેસે ને તે આખું ચેર પાછા એનાં વખાણ કરે છે ! !

નોઈ લીધું મેં આ હિંદુઓનું હિંદુત્વ અને મુસલમાનોનું મુસ્લિમપણું !
કબીર કહે છે, હે સંતો સાંભળો, હવે આ બેમાંથી કયા પંથે જઈ શકાય ?

૧૯૭

હે અવધૂત ! ભજનભક્તિનો ભેદ તો ન્યારો જ છે.

ભજન ગાવાથી કે પ્રભુનું નામ લખી બતાવ્યાથી કે સંસારમાં ભગ્યાથી
શુ ? જો આત્મતત્ત્વનું ચિંતન ના કર્યું તો પછી સંધ્યા, તર્પણ
વગેરે બાહ્ય કર્મ કરવાથી શુ વળવાનું ?

માયું મુંડાવ્યાથી, જટા વધાર્યાથી કે શરીરે રાખ ઓળ્યાથી તેમ જ
પથરાની પૂજા કરીને ફળાહાર કરવાથી પણ શું વળવાનું ?

માલિક પરમાત્માના પરિચય વિના તું પોતે જ માલિક થઈ બેઠો
છે અને વિપયભોગોનો વેપાર કરવા માંડ્યો છે ! તને જ્ઞાન કે ધ્યાનના રહસ્યની
કશી જ ગતાગમ તો છે નહીં અને પાછો તું ખોટો અંહકાર કરે છે !

અગમ અથાહ મહા અતિ ગહિરા બીજન ખેત નિવારા.
 મહા સો ધ્યાન મગન હૈ જોડે કાટ કરમ કી છારા.
 જિનંદે સદા અહાર અંતર મેં કેવલ તત્ત વિચારા.
 કહત કબીર સુનો 'કહો ગોરખ' તરૈ સહિત પરિવારા.

૧૯૮

મન ના રંગાએ, રંગાએ જોગી કપરા.
 આસન મારિ મંદિર મેં જોડે
 નામ છોડિ પૂજન લગી પથરા.
 કનવા ફટાય જોગી જટવા બઢૌદૌ
 દાંડિ બઢાય જોગી હોઈ ગૈલે બંકરા,
 જંગલ જાય જોગી ધુનિયા રમૌદૌ
 કામ જરાય જોગી બની ગૈલે હીજરા.
 મથવા સુંડાય જોગી કંપકા રંગૌદૌ
 ગીતા બાંચકે હોઈ ગૈલે લખરા.
 કહત કબીર સુનો ભાઈ સાધુ
 જમ દરવજવાં બાંધલ જૈએ પકરા.

૧૯૯

સાધો, લજનલેદ હૈ ન્યારા.
 કા માલા સુદ્રા કે મહિરે અંદન ઘસે લિહારા,
 મૂંડ સુંડાયે જટા રખાયે અંગ લગાયે છારા.
 કા પાનો પાહન કે પૂજે કંદ મૂલ ફરહારો.
 કહા નેમ તીરથ ધ્રત કીન્હે જો નહિં તત્ત બિચારા.
 કા ગાએ કા પઢિ દિખલાએ કા લરમે સંસારા,
 કા સધ્યા તરપન કે કીન્હે કા પટકમ અચારા.

જે અગમ, અર્ગાધ અને મહાગહન છે તેવા બ્રહ્મતત્ત્વરૂપીનીજને તે પોતાના હૃદય-ક્ષેત્રમાં વાંચુ નથી. પણ સાચા ભકતો તો કર્મની મલિનતા નિવારીને એ પ્રભુના ધ્યાનમાં જ તદ્દલીન થઈને બેઠા હોય છે.

કબીર કહે છે, અંતરમાં અખડ ચાલવું તત્ત્વચિંતન એ જ જીવેશીનેનો અધ્યાત્મપોષાક આહાર છે, તેવા જ ભકતજનો, હે ગોરખ ! કુટુંબ પરિવાર-સહિત આ ભવસાગર તરી બધ છે.

૧૯૮

મન તો રંચું નહીં, જોગીડા ! તં તો કપડાં જ રંચાતે ?
મદિરમાં આસન લંગાવીને બેઠો અને નામસ્મરણ છોડીને પથરાની તં પૂજ કરવા માંડી !

અરે જોગી ! કાન ચીરાવીને કુંડળ પહેરીને જટા અને દાંઠી વધારીને તું તો બકરો જ બની ગયોતે ?

જંગલમાં જઈને તં ધૂણી ધખાવી અને કામદેવને જલાવી દઈને તું તો હિજડો જ બની ગયોતે ?

હે જોગી, માયુ મુંડાવીને તં કપડાં રંગાવ્યાં અને ગીતા વાંચીને તું તો જૂઠો લગાડી જ થઈ ગયોતે ?

કબીર કહે છે કે હે સંતજન ! સાંભળો, જમરાબને દરવાજો (આ બધાં વિપરીત કર્મોના લીધે) તું પકડાઈને બંધાઈ જઈશ.

૧૯૯

હે સંતજન ! ભજનભક્તિનો ભેદ તો અનોખો જ છે.

માળા કે મુદ્રિકા પહેરવાથી અથવા લલાટમાં ચંદનતિલક કર્યાથી કે પછી માર્યું મુંડાવ્યાથી કે મોટી જટા વધાર્યાથી ને શરીરે રાખ ચોળ્યાથી શું ?

પથરને પૂજવાથી અને કદમૂળ ને ફળનો આહાર કરવાથી તેમ જ તીર્થ, વ્રત, નિયમ વગેરે કરવાથી શું વળશે ?

જો આત્મતત્ત્વનું ચિંતન નથી કર્યું તો એ બધું જ બ્યર્થ છે.

ભજન કીર્તન કરવાથી કે ગાવાથી કે કથા વાર્તા વાંચી સંભળાવવાથી અથવા સસારમાં સમણ કર્યા કરવાથી શો લાભ ? સંધ્યા-તપણ વગેરે કર્મ-કાંડી ષટકર્મ કરવાથી પણ શું ?

ਜੈਸੇ ਅਧਿਕ ਘੋਟ ਟਾਟੀਕੇ ਛਾਥ ਲਿਏ ਅਿਅਚਾਰਾ,
ਥੋਂ ਅਕਥਯਾਨ ਧਰੈ ਬਟ ਭੀਤਰ ਅਪਨੇ ਅੰਗ ਅਿਕਾਰਾ.

ਹੈ ਧਰਮੈ ਸਵਾਮੀ ਛੋਧ ਜੈਕੈਂ ਕਰੈ ਵਿਖਧ ਭਯਵਛਾਰਾ,
ਜਾਨ ਧਯਾਨ ਕੈ ਮਮੰਨ ਭਨੈਂ ਆਛ ਕਰੈ ਨਿ:ਕਾਰਾ.

ਕੂਂਕੈ ਕਾਨ ਕੁਮਤਿ ਅਪਨੇ ਸੇ ਯੋਭ ਲਿਏ ਸਿਰ ਭਾਸ,
ਅਿਨ ਸਤਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਕੈਤਿਕ ਅਛਿਗੇ ਭੋਭ ਲਛਰ ਕੀ ਧਾਰਾ.

ਗਛਿਰ ਗੰਭੀਰ ਪਾਰਨਛਿ ਧਾਗੈ ਅੰਡ ਅਅੰਡ ਸੇ ਧਾਰਾ.
ਛਛਿ ਅਪਾਰ ਧਲਨ ਕੈ ਸਛੇਯੈ ਕਟੈ ਭਰਮੁ ਕੇ ਭਾਰਾ.

ਨਿਮੰਛ ਛਛਿ ਆਤਮਾ ਭਕੀ ਸਾਛਯਨਾਮ ਅਧਾਰਾ,
ਕਛਤ ਕਥੀਰ ਵਛੀ ਭਨ ਆਗੈ ਤੈਂ ਮੈਂ ਤਯੈ ਵਿਕਾਰਾ.

੨੦੦

ਭੋਯ ਭੋ ਫੇਅਕੇ ਕੋਧ ਭੂਭੋ ਮਤਿ
ਭੋਯ ਪਛੇਰਿ ਕੋਧ ਸਿਛ ਨਾਛੀਂ,
ਕੋਥੁ ਐ ਕੋਧ ਮਛ ਭੋਭ ਨਾਛਿੰਸਨੇ
ਸੀਛ ਐ ਸਾਂਝ ਸੰਤੋਯ ਨਾਛੀਂ.

ਕਪਟ ਕੇ ਭੋਯਤੇ ਕਾਯ ਸੀਯੈ ਨਛੀਂ
ਕਪਟ ਕੇ ਭੋਯ ਨਛਿ ਰਾਮ ਰਾਯ,
ਕਛਤ ਕਥੀਰਛਿ ਸਾਂਝ ਕਰਨੀ ਅਿਨਾ
ਕਾਛ ਕੀ ਘੋਟ ਸਿਰ ਆਧਯਾ ਯ.

*

*

*

જેમ શિકારી પડદાની ઝોથે જીભો રહીને હાથમાં ઝેરી ચારો લઈને શિકારને મારવા તાકે છે; તેમ તું પણ બગલા બેંડુ ઢોંગી ધ્યાન ધરે છે. તારા દિલમાં અને અંગેઅંગમાં તો વિકારો ભરેલા છે.

તું તો ખોટોખોટો પોતાનો પરિચય આપીને પોતે જ પ્રભુ બની બેઠો છે, અને તે વિષયભોગનો વેપાર કરવા માડ્યો છે? તને જ્ઞાન ધ્યાન કે કશાચના રહસ્યનું જ્ઞાન નથી અને તોયે તું નિરાકારની ચર્ચા કરે છે! તારા પોતાના કાનમાં કુબુદ્ધિએ ફૂંક મારી છે એટલે તું તારે માથે જ બધો બોલો ઉપાડી રહ્યો છે.

લોભના પ્રવાહના આ તરંગોમાં સદ્ગુરુ ક્યાં વિના, ગુરુ બની બેઠેલો તુ આ બધો કર્મભાર ઉપાડતો કેટલેક સુધી જઈ શકીશ?

એ પરમાત્મતત્ત્વ તો અત્યંત ગહન અને ગંભીર છે એ ખંડ-અખંડથી નિરાળું જ છે. એનો પાર કોઈ પામતું નથી. દૃષ્ટિ બે સ્થૂલ સીમાની પાર ભેટી થાય અને વર્તનમાં સહજભાવ પ્રકટે તો જીમની બધીયે જન્મજંકપાઈ બધ.

કબીર કહે છે કે 'જેને નિર્મળ આત્મદૃષ્ટિ લાધી છે અને પ્રભુનામનું ચટણ એ જ જેનો આધાર છે તેવા લોકો જ મારું-તારું એવા વિકારોનો ત્યાગ કરીને પરમાત્માની સમીપ આવે છે.'

૨૦૦

આ ભેખને બર બર દેખી લેજો.

બહારના આવા ભેખથી કોઈ સિદ્ધ ગણ્યો નથી એટલું સમજી લઈને કોઈ ભૂલમા ના પડે.

કામ, ક્રોધ, મદ, લોભ વગેરે વિકારો તો શમ્યા નથી. શીલ, સત્ય અને સતોષ રૂપી સદ્ગુણો તો છે જ નહીં.

આવા કપટી ભેખ લીધાથી ખરું કાચું સિદ્ધ થતું નથી; તેમ જ આવા કપટી વેશથી પરમાત્મા પણ પ્રસન્ન થતા નથી.

કબીર કહે છે કે એક માત્ર સાચી કરણી વિના, તારે માથે કાળના ફેટકા જ ખાવાના રહેશે.

સંસાર અસારતા

૨૦૧

બિનસૈ નાગ ગરુડૈ ગલિ બાઈ.

બિનસૈ કપટી ઔ સત લાઈ.

બિનસૈ પાપ પુન જિન કીન્હા.

બિનસૈ શુનનિરશુન જિન ચીન્હા.

બિનસૈ અગ્નિ પવન અરુ પાની

બિનસૈ સૃષ્ટિ જહાં લૌં ગાની.

વિષ્ણુ, લોક, બિનસૈ છિન માંહી.

હો કેખા, પરલય કા છાંહી.

મઝછ રૂપ માયા લઈ યમરા ખેલ અહેર,

હરિ હર બ્રહ્મ ન બિળરે સુરનર મુનિ કેહિ કેર.

૨૦૨

ગચ્છે રામ ઔ ગે લક્ષ્મના સંગ ન ગચ્છે સીતા અસ ધના.

જાત કૌરવન્હ લાગ ન બારા, ગચ્છે લોજ જિન સાજલ ધારા,

ગે પાંડવ કુંતીસી રાની, ગે સહદેવ સુમતિ જિન ઠાની.

સર્વ સોન કૈ લંક ઉઠાઈ, ચલત બાર કુછ સંગ ન લાઈ,

કુરિયા જાસુ અંતરિછ છાઈ ચલત બાર કછુ સંગ ન લાઈ.

મૂરખ માનુખ અધિક સંજોવૈ અપના મુવલ ઔર લગિ રોવૈ,

ઈ ન જાન અપનો મરિ જૈયે ટકા દસ બિઠૈ ઔર લૌ બૈ.

સંસારની અસારતા

૨૦૧

નાગનો નાશ થાય છે અને ગરૂડનો પણ નાશ થાય છે. ફકપટી જૂઠો તેમ જ સત્યવાદી પણ નાશ પામે છે.

જેણે પાપ કર્યા હોય તેને અને પુણ્ય કર્યા હોય તેનોય નાશ થાય છે. સદ્ગુણના સાધકો અને નિર્ગુણના આરાધકોનો પણ નાશ થાય છે.

આગિન, પવન અને પાણી જેવાં પ્રકૃતિનાં તત્ત્વોનો પણ વિનાશ થાય છે આ સંષ્ટિનો આ બધો જ દશ્ય વિસ્તાર નાશ પામે છે.

અરે, વિષ્ણુલોકોનો પણ ધડીકમાં વિનાશ થાય છે. પ્રભુચનો પડછાયો પડતાં જ સૈનો સંહાર થાય છે.

આ સંસારની માયાએ અંચળ માછલીનું ૩૫ ધારણ કર્યું છે અને યમરાજ એનો શિકાર ખેલી રહ્યા છે. આ સંહારરૂપી શિકાર ખેલના સપાટામાંથી હરિ, હર અને બ્રહ્મા પણ ભગરી શક્યા નથી, તો પછી સૂર, નર અને મુનિઓ તો શી વિસાતમાં ?

૨૦૨

રામ ગયા અને લક્ષ્મણ પણ ગયા. સીતા એવી સતી હતી કે પતિની સાથે ન ગઈ. (પણ એમના પહેલાં જ સૌભાગ્યસહ સ્વર્ગમાં ચાલી ગઈ.)

કૌરવોને જતાં વાર ન લાગી, ધારાવતી નગરીને શૌભાવનાર રાજા ભોજ પણ વિદાય થયા !

પાંડવો અને કુંતી જેવાં મહારાણી પણ ગયાં. ત્રિકાળના યાનથી જેની છુદ્ધિ સ્થિર થયેલી હતી તેવા સહદેવ પણ ચાલ્યા ગયા.

સોને મહેલી લંકાનો રાજભાર રાવણે ઊંપાડેલો પણ જતી વખતે તો કશુંયે તેની સાથે ગયું નહીં.

આકાશમાં જેની કુટિર છે, જે બિર્ધલોકમાં નિવાસ કરે છે, તેમનું પણ કશુંયે પરલોક જતી વેળા તેમની સાથે ગયું નહીં.

મૂર્ખ મનુષ્ય ખૂબ સામગ્રીના દહારો ભોગ કરે છે અને મૃત્યુ વખતે પછી ખીળને માટે રહે છે ! પણ તે આટલું બળુતો નથી કે એ જેને પોતાનાં ગણે છે તે બધાં પણ મરવાનાં જ છે અને જીવે છે ત્યાં લગી દસ વૈસા ભેગા કરશે અને થોડા દહાડા વધુ ખાશે પીશે પણ અંતે તો તે જવાના જ !

અપની અપની કરિ ગએ લગી ન કેહુકે સાથ,
અપની કરિ ગયો રાવના અપની દશરથ નાથ.

૨૦૩

માનુષ્ય જન્મ ચૂકે જમ માગી એહિ તનકેર બહુત હૈ સાંગી-

તાત જનતિ કહે હમરો ખાલા સ્વારથ લાગિ કીન્હ પ્રતિપાલા-
કામિની કહે મોર પિય આહિ બોધિની રૂપ ગરાસૈ ચાહી-

પુત્ર કલત્ર રહે લવ લાએ જાંબુક નાંઈ રહી મુંહ બાએ-
કાક ગીધ દોઈ મરન બિચારે સ્યાર સ્વાન દોઈ પંથ નિહારે-

ધરતી કહે મોહિ મિલિ બાઈ, પવન કહે મૈ લેખ હિઠાઈ.
અગ્નિ કહે ઈહિ તન ભેરો સ્વાન કહે મૈ જરત ઉખારો.

જેહિ ઘર કે કહે ગંવારે સો ખેરી હૈ ગલે તુમ્હારે-
સો તન તુમ આપન કે જાનિ વિષય સરૂપ ભૂલિ અસાની-

ઈતને તન કે સાંઝિયા જનમોલર દુઃખ પાય,
ચેતન નાહી ખાવરે મોર મોર ગોહરાય.

માયાને મારી મારી કરનારા બધાએ એને મૂકીને જ ચાલ્યા ગયા ! એ કોઈનીયે સાથે થઈ નથી. એને મારી મારી કરતો રાજા રાવણ ચાલ્યો ગયો અને રાજા દશરથ પણ એમ જ ચાલ્યા ગયા !

૨૦૭

મનુષ્ય જન્મ પૂરો થાય એટલે એને ત્રીજો જન્મ નાવિક જેવો જ મરાજ છે.

જીવતાં આ શરીર પર હક કરનારા તો અનેક ભાગીદારો છે. માખાપ કહે છે કે અમારો દીકરો છે, પણ એમણેય સ્વાર્થ માટે એનું પાલન પોષણ કર્યું હોય છે.

પત્ની કહે છે કે એ મારો પતિ છે પણ એ પણ વાધણું રૂપ છે. એ સદાયે એનો કાળિયો કરવા માગતી હોય છે.

પુત્ર અને પત્ની પણ (સ્મશાનમાં) પૂળો મૂકીને શિયાળવાંની જેમ મોઢાં વકાસીને અળગા થઈ જીભાં રહે છે.

સ્વાર્થી કાગડા અને ગીધડાં એ બન્ને જીવના મરણનો જ વિચાર કરતાં ટાંપી રહ્યાં હોય છે. શિયાળ અને કૂતરાં પણ એની જ વાટ જોતાં રહે છે.

જો પ ય મહાભૂતના સુમેળથી શરીરની રચના થયેલી છે તેમાંથી ધરતી કહે છે કે મારો અથ મારામાં મળી જશે, તો પવન કહે છે કે હું એને ઉડાવીને મારામાં મેળવી લઈશ. તેજસ્વ અગ્નિ કહે છે કે આ શરીરને તો હું જ સળગાવી દઈશ. તો વળી કૂતરાં કહે છે કે અમે જ એને બળતાં, એ ચી કાઢીને બચાવી લઈશું !

હે મૂર્ખ ! જે ધર, કુટુંબને તે પોતાનું કહેલું તે કુટુંબના જ બધા આને તારા વેરી થઈને તારે ગળે વળગ્યા છે !

આ શરીરને તું તારૂં પોતાનું માને છે પણ હેઠું અગ્નિની જીવ ! તું ભૂલી જાય છે કે એ તો વિષય-ભોગનું સ્વરૂપ જ છે. આત્મસ્વરૂપને ભૂલીને તે તો વિષય-ભોગના બધામાં ખત્તા ખાવાની ભારે ભૂલ કરી છે.

આ શરીર પર હક કરનારા આટલા બધા ભાગીદારો છે. તેથી જ તું જીવનભર દુઃખી દુઃખી થયા કરે છે.

અરે મૂર્ખ ! આ શરીર તો ચેતનરૂપ છે જ નહીં અને તેમ છતાં તું એને જ મારૂં મારૂં કહીને બૂમો પાડ્યાં કરે છે !

૨૦૪

ભૂલા દોગ કહૈ ઘર મેરા,
જા ઘરવા મેં ફૂલડો દોસો ઘર નાહીં તેરા.

હાથી ઘોડા બેલ બાહના સંગહ કિયો ઘનેરા,
ખસતી મેં સે દિયો ખહેરા જંગલ કિયો બિસેરા.

ગાંઠી બાંધી ખરચ ન પકચો બહુરિ કિયો નહિં ફેરા,
ખીખી બાહેર હરમ મહલ મેં ખીચ મિયાં કા ડેરા.

નૌ મન સૂત અરુજિ નહિ સૂજે જનમ જનમ અરૂંએરા,
કહત કળીર સુનો હો સંતો યહ પદ કરો નિબેરા.

૨૦૫

બે દેખા સો દુખિયા દેખા તનુ ધરિ સુખી ન દેખા,
ઉદય અસ્ત કી બાત કહત હૌં તાકર કરહું બિબેકા.

બાટે બાટે સખ કોઈ દુખિયા કયા ગિરહી ખૈરાગી,
શુકાચાર્ય દુખહિ કે કારન ગલૈં માયા ત્યાગી.

બેગો દુખિયા જંગમ દુખિયા તાપસ કો દુખ ફૂના,
આસા તુષ્ટા સખ ઘટ વ્યાપૈ કોઈ મહલ નહિ સૂના.

સાંચ કહૌં તો સખ જગ ખીજૈ જૂઠ કચો નહિ બાઈ,
કહ કળીર તેઈલે દુખિયા બિન યહ રાહ ચલાઈ.

૨૦૪

અમમાં ભૂલેલા લોકો જ કહે છે કે આ (દેહરૂપી) ધર માડું છે. પણ અલ્યા, જે ધરમાં તું આમ કૃત્યોકાલ્યો મહાલે છે તે ધર ખરેખર તારું નથી.

તેં આ હાથી, ઘોડા અને બળદગાદીનો ખૂબ સંગ્રહ તો કર્યો છે, પણ એં તે તોં તને બધાંએ વસ્તીમાંથી તમેડી મૂકશે અને તારે જંગલમાં વસવા (સ્મશાનમાં) જવું જ પડશે.

તેં ધનની ગાંઠડી બાંધી પણ તેમાંથી તને (આગળની વાર) ખર્ચવા તો સાથે લઈ જવાતું કંઈ મળ્યું નહીં. અને એ ધન ભોગવવા બીજો ફેરો કરવા મળ્યો નહિ. બીબી (ચંચળવૃત્તિ) તો બહાર ભટકે છે. ખાવિંદનું (પ્રભુત્વ) ધામ ભીતર ગગન મહેલમાં છે પણ આજીવ તો અધવચ પડ્યો છે !

આ (પચતત્વ, શીલ, દિશા, મન અને આત્મા રૂપી નવ દ્રવ્યો) નવ બધુ સૂતરના ચુંચવાડામાંથી કંઈ ઉકેલ સુગ્રા નથી. આ ચુંચવાડો તો જનમ-જનમનો છે.

કપીર કહે છે કે હે સંતો ! સાંભળો આ ધમિત સ્થિતિનો કંઈક ઉકેલ તો કાઢો.

૨૦૫

આ દેહ ધારણ કરીને કોઈનેય મેં સુખી ન દીધો. જે જોયા તે દુખિયા જ દેખાયા.

આ ઉદય અને અસ્તની (જન્મ અને મૃત્યુની) વાત હું કહું છું તોના વિવેકપૂર્વક જરા વિચાર કરો. રસ્તે ઘાટે બધા જ દુઃખી છે; તેમાં શું શૂદ્ધિ ને શું વૈરાગી !

દુઃખને લીધે જ તો શુક્રદેવજીએ ગર્ભવાસમાંથી જ માયાનો ત્યાગ કર્યો હતો. મોટા મોટા ચેળીઓ અને આંચાર્ય મહાત્માઓ પણ દુઃખી છે. તપસ્વી-ઓને તો બમણું દુઃખ હોય છે. આશા અને નૃષ્ટા તો બધાંના તનમનમાં ફેલાયેલી હોય છે. કોઈ દેહમજ્જેલ એના વિનનો સૂનો રહેતો નથી.

સાચુ કહીએ તો આખી દુનિયા ખીજાય છે અને (અમારાથી) બુદ્ધિ તો કહેવાતું જ નથી.

કપીર કહે છે કે જેમણે (આ આત્મજ્ઞાનનો) માર્ગ કાઢ્યો છે તે પણ દુઃખી તો થતા છે. (કારણ કે કષ્ટ વિના સિદ્ધિ જ નથી, અને કર્મ કળ ભોગવવાનાં રહે છે.)

૨૦૬

અબ કહાં ચલે અકેલે મીતા; ઉઠિ કિન કરહું ઘરહું કી ચિંતા.

ખીર ખાંડ ઘૂત પિંડ સંવારા સો તન હૈ બાહર કરિ ઠારા,
જેહિ સિર રચિ ખાંધ્યો પાગા, સો સિર રતન બિહારહીં કાગા.

હાડ જરે જસ લકડી જૂરી, કેસ જરૈ જસ તન ન કૌ ફૂરી,
આવત સંગ ન જાત કી સાથી કાહ ભયો દલ સાથે હાથી.

માયા કેા રસ લેઈ ન પાયા અંતર જમ બિહાર હૈ ધાયા,
કહ કપીર નર અજહું ન જાગા, યમ કેા મોગરા ધમ સિર લાગા.

૨૦૭

રામનામ ભજુ રામનામ ભજુ ચેતિ દેખ મનમાંહી હો,
લગ્ગમ કરોર જોરિ ધન ગાડે ચલે ડોલવત ખાંહી હો.

દાઉ દાદા ઓ પરપાળ ઉહ ગાડે ભુંઈ ભાંડે હો,
અંધ રે ભયે હિયૌ કી ફૂટી તિન કાહૈં સજ છાંડે હો.

ઈ સંસાર અસાર કેા ધંદા અંતકાલ કેઈ નાહી હો,
ઉપજત બિનસત ખાર ન લાગે જ્યોં બાહર છાંહી હો.

નાતા ગોતા કુલ કુટુંબ સખ તિનકી કવન બકાઈ હો,
કહ કપીર ઈકે રામ ભજે બિન બૂડી સખ ચતુરાઈ હો.

૨૦૬

અરે દોસ્ત ! હવે આમ એકલો જ ક્યાં ચાલ્યો ? આમ એકાએક ભડીને ચાલ્યો બચક્રે તો પત્રી (તારા માનેલા) આ (દેહરૂપી) ઘરની ફિકર હવે કેાણુ કરશે ? દૂધ, ઘી, ખાંડ વગેરેથી તેં જે આ દેહપિંડનું લાલનપાલન કરેલું, પ્રાણુ નીકળી જતાં તે જ શરીરને બધાએ મળીને ઘર બહાર કાઢી મૂક્યું. જે મસ્તક પર તેં છટાદાર પાથડી બાંધેલી એ જ મસ્તકની રતન જેવી આંખોને હવે કાગડા કેાથી ખાશે !

આ હાડકાં પણ, સૂકાં હાડકાંની જેમ લડભડ સળગી જશે. આ વાળ તો રૂના હમલાની જેમ બળી જશે, સાથે ચાલનારા સાથીદારો પણ કેાઈ (અંતકાળ પ્રહી) સાથ કરતા નથી, પછી તેં હાથી શણગારીને અંતિમ સવારી કાઢી હોય તોયે શું ?

માયાનો રસાસ્વાદ પણ તું ધરાઈને માણી શક્યો નથી કેમ કે અંતરમાં 'ઉંદરની જેમ તને યમરૂપી બિલાડાની તરાપનો હંમેશા ડર રહ્યા કર્યો છે. કબીર કહે છે કે હે મનુષ્ય ! આ યમના હથોડાનો ફટકો માથે લાગવા છતાં હજી પણ તું કેમ જાગતો નથી ?

૨૦૭

અરે જીવ ! રામનામ જાપી લે. ચેતી જઈને મનમાં સમજીને રામનામ જાપી લે.

લાખો અને કરોડો રૂપિયા ભેગા કરી તેં એ ધન દાટી રાખ્યું છે અને તું હાથ હલાવતો મહાશી રહ્યો છે, પણ તું ચેતી જા. (એ બધું અંતે છોડવાનું છે.)

તારા બાપદાદાઓ અને વડવાઓએ જમીનમાં દેગડાં ભરી ભરીને ધન દાટ્યું હશે, પણ તે લોભથી આંધળા થયેલા એટલે એમની યુદ્ધિ બહેર મારી ગયેલી. એમણે તો બધું તૈયાર કરીને રાખેલું તે પણ તેમને શા માટે છોડીને જાયું પડ્યું હશે, તે તું જ વિચારા જો.

આ સ સ ર તો સાર વિનાનો ધ ધો છે. અંતકાળે તો કોઈ કોઈનું નથી. એને ઉત્પન્ન થતા અને નાશ પામતાં વાદળીના અંચળ પડઝાયાની જેમ વાર નથી લાવતી

ન્યાત, જાત, ગોત્ર કે કુળ-કુટુંબ એ બધાંમાંથી કયાયની મેટાઈ કંઈ જ કામની નથી.

કબીર કહે છે કે એક માત્ર રામના ભજન વિના જીવની બધી જ અત્યુદારી રૂપી ગઈ સમજો.

૨૦૮

ઐસન દેહ નિરાપન ખીરે મુએ છુએ નહીં કોઈ હો,
હંદક ડોરવા તોર લે આઈન ને કટિક ધન હોઈ હો.

ઊરધ સ્વાસા ઉપજત ત્રાસા હંકારાઈન પરિવારા હો,
ને કોઈ આવે બેલ ચલાવે પલ ઈક રહન ન હારા હો.

ચંદન સૂર ચતુર સખ લેપે ગલ ગજમુકતા હારા હો,
ચોચન ગીધ મુએ તન લૂં જંબૂક ઝોદર ફારા હો.

કહત કળીર મુનો હો સંતો જ્ઞાનહીન મતિહીના હો,
એક એક દિન યહ ગતિ સખહિ કી કહા રાવ કા દીના હો.

૨૦૯

કૂલા કૂલા ફિરે જગત મં રે મન કેસા નાતા રે.

માતા કહૈ યહ પુત્ર હમારા બહિન કહૈ બિર મેરા.
કહૈ ભાઈ યહ ભુબ હમારી નારી કહૈ નર મેરા.

પેટ પકરિ કૈ માતા રોવૈ બાંહ પકરિ કૈ ભાઈ,
લપટિ અપટિ કૈ તિરિયા રોવૈ પથ અકેલા બાઈ.

જબ લગ ભૈ મતા રોવ બહિન રોરે દસ માસા,
તેરહ દિન તક તિરિયા રોવૈ ફેર કરે ઘરખાસા.

ચર ગળ ચરગળ મંગાયા ચદા કાઠ હી ઘોરી.
ચારોં કેને આગ લગાયા કૂંક દિયા જસ હોરી.

હાહ જલે જસ લાકડી કેસ જરૈ જસ ઘાસા,
સોના ઐસી કાયા જરિયૈ કુકોઈ ન આયા પાસા.

૨૦૮

અરે, બાવરા ! આ દેહ કેવો પંરાયો છે તે તો તું જો. મૃત્યુ થતાં જ એને કોઈ અડકતું પણ નથી.

જો તારી કંઈક માલમિલકત હશે, તો તે માટે તાકનારા બધાં જ તારે માટે (ઠાઠડી બાંધવા) ડંડાદોરી લઈ આવશે. અંતકાળે શ્વાસ લેતાં પણ તને ત્રાસ થાય છે તેવે વખતે પણ સ્વાર્થી સર્ગાવહાલાં સૌ કાલાહલ કરતાં હોય છે. જે કોઈ એ વખતે આવી પહોંચે છે તે (સ્મશાનયાત્રા કાઢવા માટે) ઝટ કરો, ઝટ કરો એમ કહે છે. છેલ્લા શ્વાસ પછી એક પળ પણ તારાથી વધારે રહી શકાવાનું નથી.

આ દેહને શાણા ગણાતા મનુષ્યો પણ ચંદન વગેરેના સુગંધિત લેપથી શણગારે છે અને વળી ગળામાં મોતીના હાર પણ પહેરે છે પરંતુ મરણ થતાં જ એ લાડ લડાવેલા શરીરને ગીધડાં ચાંચ મારીને ચૂરી ખાય છે અને શિયાળવાં એનું પેટ ચીરી નાખે છે.

કપીર કહે છે કે હે સંતો, સાંભળો યાન અને છુદ્ધિ વિનાના, હે લોકો ! એતી જાઓ કે તમે રાખ હો કે રંક પણ કોઈને કોઈ દહાડો તો બધાયની આ ગતિ જ થવાની છે.

૨૦૯

અરે મન ! આમ થું ફૂલચુલ્લ થઈને જગતમાં મહાલે છે ? આ બધો સ સારી નાતો કેવો છે તે તું સમજે છે ?

મા કહે છે કે આ મારો પુત્ર છે અને બહેન કહે છે કે આ મારો વીરો છે. ભાઈ કહે છે કે આ તો મારો જ હાથ છે અને પત્ની કહે છે કે આ મારો પતિ છે.

અંતકાળે તારા મૃત્યુ પછી પેટ પકડીને માતા કંદર્પાંત કરે છે અને હાથ ઓઢીને લાઈ રહે છે. કોટે વળગીને પત્ની પણ કકળાણ કરે છે, તો પણ અંતે એ (જીવંત) હસેલો તો બધાંયને છોડીને એકલો જ ચાલ્યો જાય છે.

તારા ગયા પછી જીવે ત્યાં સુધી જન્મેતા રહે છે; બહેન દસ મહિના રહે છે તેર દહાડા સુધી; પત્ની ત્રીસ-ચૌકળ કરે છે અને પછી તે પોતાનું ઘર સંભાળીને બેસી જાય છે.

કંઈન માટે ચાર વાર કાપડ મંગાવ્યું છે. તે એઢીને ચિતારૂપી લાકડાંની ઘોડી પર (જીવનો દેહ) ચડી જાય છે. ચારે ખૂણે ચિતાની આગ સળગાવીને બધા મળીને તને હોળીની જેમ ફૂંકી મારે છે. ત્યારે આ લાકડાં લાકડાંની જેમ સળગી જાય છે અને ઘાસની જેમ આ વાળ પણ બળી જાય છે. અંતે તો કંચન જેવો આ તારી કાયા ખાખ થઈ જશે, પણ કોઈ તારી ખાસે નહીં આવે.

ધર કી તિરિયા રોવન લાગી દૂંઠ ફિરી ચહું દેસા,
કહત કબીર સુનો બાઈ સાધો છાંડો જગ કી આસા.

૨૧૦

રહના નહિં દેસ બિરાના હ

યહ સંસાર કાગદ કી પુઠિયાં બૂંઠ પડે ઘુલ જના હૈ.
યહ સંસાર કાંટ કી બાડી ઉલઝ પુલઝ મરિ જના હૈ.
યહ સંસાર ઝાઠ ઔ ઝાંખર આગ લગે બરિ જના હૈ.
કહત કબીર સુનો બાઈ સાધો સતશુરુ નામ કિકાના હૈ.

૨૧૧

જિયારા, જવગે હમ જાની.

પાંચ તત્ત કો બનો પિંજરા તામેં બરત બિરાની,
આવત જાવત કોઈ ન દેખો હુબિ ગયો બિન પાની.

રાજા જૈહૈં રાની જૈહૈં ઔ જૈહૈં અભિમાની,
જોગ કરતે જોગી જયહૈં કથા સુનતે રાની.

પાપ પુન કી હાટ લાગી હૈ ધરમ દંડ દરબાની,
પાંચ સખી મિલ દેખન આઈ એકસે એક સયાની.

ચંદો જયહૈં સુરજી જયહૈં જયહૈં પવનો પાની,
કહ કબીર એક લક્ષ્મી ન જયહૈં બિનકી મતિ કહરાની.

તારી પત્ની તને શોધતી ચારે બાજુ ફરતી રડ્યાં દરશે પણ તે તારી સાથે આવવાની નથી.

કબીર કહે છે કે હે સંતો! સાંભળો, આ સ્વાર્થી જગતની તમે આજ્ઞા જ છોડી દો.

૨૧૦

આ દેશ તો પારકો છે, અહીં કાયમ રહેવાનું નથી !

આ સંસાર તો કાગળનાં પડીકાં જેવો ક્ષણભંગુર છે, એમાં તો પાણીનું ટીપું માત્ર પડતાં જ તે લોચવાઈ જાય.

આ સંસાર તો કાંટાની ઝાડી છે, તેમાં તો અટવાઈ શું ચલાઈને અંતે મરવાનું છે.

આ સંસાર તો આડઝાંખરાનું જંગલ છે. એમાં દવ લાગે એટલે બધાંને બળી મરવાનું છે.

કબીર કહે છે હે સંતજનો! સાંભળો, એમાં તો સદગુર પરમાત્માનું નામ એ જ ઉદ્ધારનું સાચું દેકાણું છે.

૨૧૧

હે જીવકા! તું જવાનો જા. એ તું બન્યું છું. પંચતત્ત્વનું આ પિંડનું રચેલું છે અને તેમાં પારકી અજમ્મ (આત્મકપ) વસ્તુ સમાઈ છે. એને આવડત ને જતાં કોઈ પણ બેઠું થકનું નથી. પાણી વિના જ એ ક્યારે ટૂંકી બેઠક છે, તે પણ સમજાવું નથી.

આ જગતમાંથી રાગ જડે ને રાણી પણ બેઠે. તેમ જ અભિમાન, કરનારા બધાં જાણ્યા બેઠે. એજ સાધનારા યોગી મુનિ જાગે અને કથા સંભળતા ગાની થોડો પણ એમ જ જવાના.

સંસારમાં તો પાપ અને દુષ્કર્મનું મોટું જાલર ભરાયું છે અને ધર્મ-રાગનો દંડ ત્યાં ચોટી ઠેકે છે. મનુષ્યમાં એકથી એક પડી જાય એવી પાંચ દુષ્કર્મગુણી સાહેબોઆ આ સંસારવાટમાં તારી સાથે મરાવવા આવી છે. પરંતુ અંતે આ દુષ્કર્મનાં બળાંમાંથી સૌએ જવાનું છે. આ જંડ ને સૂર તેમ જ આ પુન ને પાણી એ બધાંબને અંતે નાશ તો થવાનો જ છે.

કબીર કહે છે કે જેની છુદ્ધ ચિત્ત ઠંડ છે તેને માત્ર (ચિત્તનગ્ન) નહીં જ નાશ નહીં પામે.

૨૧૨

મન તૂં કયોં ભૂલા રે ભાઈ, સુધયુધ તેરી કહાં ઉરોઈ.
 જૈસે પંછી રૈન બસેરા, બસે બિરછ પર આઈ;
 હોર ભચે સખ આપુ આપુકે જહાં તહાં ઉડિ બાઈ.
 સુપને મેં તોહિ રાજ મિલ્યો હૈ હાકિમ હુકમ દોહાઈ,
 ભાગિ પર્યો નબ લાવ ન લસકર પતક ખુલે સુધિ પાઈ.
 માતાં પિતા બંધુ સુત તિરિયા ના કોઈ સગો સગાઈ,
 થહ તો સખ સ્વારથ કે' સંગી ફૂકી લોક બહાઈ.
 સાગર માહિં લહર ઉઠત હૈ ગનિતા ગની ન બાઈ,
 કહત કપીર મુને ભાઈ સાધો દરિયા લહર સમાઈ.

૨૧૩

માનત નહિ મન મોરા સાધો, માનત નહિ મન મોરા રે,
 બાર બાર મેં કહિ સમુઝાવોં જગ મેં જીવન ચોરા રે.
 યા કાયા કો ગરબ ન કીજૈ કયા સાંવર કયા ગોરા રે,
 બિના ભક્તિ તન કામ ન આવૈ કોટિ સુગંધ ચલોરા રે.
 યા માયા લખકે મત ભૂલો કયા હાથી કયા ઘોરા રે,
 જોરિ જોરિ ધન બહુત બિગૂચે લાખન કોટિ કરોરા રે,
 હુબિયા. દુરમતિ ઓ ચતુરોઈ જનમ ગયો ન જોરા રે,
 અજહૂં આનિ મિલા સતસંગતિ સતશુર માન નિહોરા રે.
 ખેત ઉઠઈ પરત ભૂઈ ગિરિગિરિ જ્યોં બાલક બિન કોરા રે,
 કહત કપીર ચરન ચિત ગખો જ્યોં સૂઈ બિચ ડોરા રે.

૨૧૨

અરે મન ! તું અમ ક્રેમ ભૂલ્યું ? લાઈ ! તારી સુધસુધ બધી ક્યાં ગુમ થઈ ગઈ ?

જે રીતે રાતવાસો કરવા માટે પંખીડાં ઝાડ પર આવે છે અને સવાર થતાં જ બધાં પોતપોતાને સ્થાને બિડી બેસે છે તે જ રીતે મળેલો જીવોનો આ સંસારમંડલ છે.

તું એમ જ બધી લે કે તને સ્વપ્નામાં આ રાજપાટ મળ્યું છે અને સત્તાધીશ બનીને હુકમ ચલાવી તું તારી આજી બધે વતવે છે. પણ તું જ્ઞાન પામીને બહાર જશે તો, આ બધું લાવલર કર કે ખીજું કંઈ જ તને નહીં દેખાય. જ્ઞાન દૃષ્ટિપ્રલતાં જ તને (સંસાર સ્વપ્નનો શ્રમ ભાંગતાં) સત્યનુ બાન થઈ જશે.

માતા, પિતા, ભાઈ, પુત્ર કે પત્ની-કોઈ પણ સગપણ સાચું નથી. આ તો બધાંયે સ્વાર્થનાં જ સગા છે, અને લોકોનાં વખાણુ પશું મિથ્યા છે.

મહાસાગરમાં અનંત મોળાં બિછળે છે. તે કંઈ ગણ્યાં ગણાતાં નથી. તેમ આ સંસાર સાગરમાં અનંત જીવ જન્મે છે અને મરે છે. તે ગણ્યાં ગણાતાં નથી.

કપીર કહે છે કે હે સંતજનો ! સાંભળો. આ (ચૈતન્યરૂપ) મહાસાગરનાં મોળાં (જેવા જીવો) પાછા એમાં જ સમાઈ બેસે છે. બ્રહ્મમાંથી જીવ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેમાં જ વિલીન થાય છે.

૨૧૩

સંતજ ! આ મારું મન તો માનવું જ નથી. ફરી ફરીને હું એને સમજાવી કહું છું કે જગતમાં થોડા જ વખત માટે તારી આ જિંદગી છે.

આ કાયા કાળી હોય કે ગોરી, પણ તું એનો ગર્વ ન કર. ભકિત વિના આ દેહનું ખીજું કશું જ કામે લાગવાનું નથી; પછી ભલેને એને અનેક સુગંધિત દ્રવ્યોથી તરખોળ કરીને રાખો !

અસખ્ય હાથી કે લોકાના માલિક બની એ માયા જોઈને તું એમાં ભરમાઈશ નહીં. કેટલાયે જીવ લાખો ને કરોડો (રૂપિયા) ભેગા કરીને એની જાળમાં ફસાઈ પડ્યા છે !

અરે બાવરા ! દ્વિધા, શંકા, કુચ્છિ-અને કપટની ચતુરાઈ બતાવવામાં જ તારો જન્મારો વહી ગયોને ? હજી પણ સાવધાન થઈ જઈને આવી જા અને સત્સંગ સેવીને સદ્ગુરુનું શરણ સ્વીકારી લે, એનો ભરોસો રાખ.

જેમ નાનું બાળક જમીન પર બેસી થવા મથે છે પણ આધાર વિના વારંવાર જમીન પર પટકાઈ પડે છે, તેવી તારી સ્થિતિ છે. માટે પ્રભુનો આધાર શોધ.

કપીર કહે છે કે સૌથમાં દોરો પરાવેલો હોય તે જ રીતે તું પ્રભુ-ચરણમાં તારા ચિત્તને પરાવીને તલ્લીન રાખ.

૨૧૪

ખલક સખ રત કા સપના, સમઝ મન કોઈ નહિ અપના.
 કઠિન યહ મોહ કી ધારા બહા સખ જાત સંસારા.
 ઘડા જો નીર કા ફૂટા પતા જો કાર સે ફૂટા..
 અધસ નર જાતિ જિંદગાની અબહુ લગ ચેત અભિમાની.
 ભુલો મત દેખ તન ગોરા, જગત મેં છવના ચોરા.
 તજો મદ લોભ ચતુરાઈ રહો નિહસંકે જગમાંહી..
 નિકસ જખ પ્રાન જાવેગે કોઈ નહિ કામ આવેગે..
 સજન પરિવાર સુત દાર ઉસી દિન હોંચેગે ન્યારા.
 આધસ નર જાન યહ દેહા લગા લે નામ સે નેહા.
 કટૈ જમ જાલ કી ફાંસિ કહૈ કબીર અબિનાસી..

૨૧૫

કા માંગૌં કછુ ચિર ન રહાઈ,
 દેખત નૈન ચલો જાઈ.
 ઇકે લખ પૂત સવ લખ નાતી
 તેહિ રાવન ઘર દિયા ન જાતી..
 લંકાસી કોટ સમુદ્રસી ખાઈ
 તેહિ રાવન કી ખબરિ ન માઈ.
 સોને કે મહેલ ફૈયે કે છાજ
 છોડિ ચલે નમરી કે રાજ..
 કોઈ કર મહલ કોઈ કર ટાટી
 છોડિ જાય હંસ પડિ રહ માટી..
 આવત સંગ ન જા, સંગાતી
 કહા ભયો દલ ખાંધે હાથી.
 કહૈ કબીર અંત કી ખારી
 હાથ ઝારિ જ્યો ચલ જુઆરી

*

*

*

૨૧૪

આ સમગ્ર સંસાર રાતમા સેવના જેવી છે.

રે મન ! તું સમજી જ લે કે આ કોઈજ પોતાનું નથી. આ મોહનો પ્રવાહ એવો તો જોરાવર છે કે તેમાં આખોયે સંસાર તણાતો જાય છે.

પાણીનો ધડો ફૂટી જાય અને કાળ ઉપરથી પાન ખરી પડે તેવી જ રીતે આ જિંદગી પણ ચાલી જાય છે. તેથી હે અભિમાની જીવ ! હવે તો તું ચેતી જા. જોડું શરીર મીરખીને તું ધ્રુમમાં ના પડીશ. જગતમાં આ જિંદગી થોડા જ વખતની છે. તું મદ, લોભ અને કપટચાતુર્ય છોડી દે અને જગતમાં તદ્દન નિઃશંક, નિર્ભય થઈને રહે.

જ્યારે તારા આ પ્રાણનીકળી જશે ત્યારે કોઈ તારા કામમાં આવવાનું નથી. સગાં, કુટુંબીજનો, પુત્ર, પુત્રી કે પત્ની એ બધાંયે એ જ દિવસે તારાવા અળગા થઈ બેસશે.

હે માનવ જીવ ! આ દેહને આવો નાશવંત જાણી લઈને પ્રભુનામથી તું પ્રીત જોડી લે.

કબીર કહે છે કે જો તું વેળાસર આમ કરીશ તો અવિનાશીની કૃપાથી ફસાવનારી જમડાની જાળનો નાશ થઈ જશે.

૨૧૫

શું મારું ? અહીં તો કશું જ સ્થિર નથી. આખા આગળથી જ બધુંયે ચાલ્યું જાય છે !

લાખ પુત્રો અને સવા લાખ પૌત્રો જે રાવણના હતા, તેને ત્યાં કોઈ પણ દીવો પ્રગટાવનાર રહ્યું નહિ.

લંકા જેવો મઠ અને આસપાસની સમૃદ્ધ જેવી મોટી ખાઈ હોવા છતાંયે કોઈનેય રાવણ કયાં ચાલ્યો ગયો તેની ખબર પડી નહીં.

સોનાના મહેલ અને રૂપાનાં છાપરાં પણ એમ ને એમ છોડીને નગરના રાજમહારાજઓ પણ ચાલ્યા ગયા.

કોઈના મહેલ હોય કે કોઈનું પાટિયાલું ઝૂંપડું હોય, પણ એ બધુંયે મૂકીને હંસલો તો અંતે જીડી જ જાય છે અને (માટીરૂપ) દેહપિંજર પડી રહે છે.

સાથે આવનારા પણ કોઈ સાથે આગળજતા નથી. મોડું દુષ્કર ગામડું હોય અને હાથીઓ ધર આગળ બાધ્યા હોય તેથી શું થઈ ગયું ?

કબીર કહે છે કે આ જીવ તો બધુંયે શુભાવી બેસનાર જુગારીની જેમ અંતે ખાલી હાથ ખંખેરીને એકલો જ જનાર છે.

અંતિમ દશ્ય

૨૧૬

સુગવા પિંજરવા છોરિ લાગા.

ઈસ પિંજરે મેં દસ દરવાજા, દસ દરવાજે કિવરવા લાગા.

અંખિયન સેતી નીર બહન લાગ્યો.

અબ કસ નાહિ તું બોલત અભાગા.

કહત કપીર સુનો ભાઈ સાધો.

ભડિ ગયો હંસ તૂટિ ગયો તાગા.

૨૧૭

કૌન ઠગવા નગરિયા લૂટલ હો.

ચંદન કાઠે કૈ બનત ખટોલના તાપર દુલહિન સૂતલ હો.

ભાઠો સખી મોર માંગ સંવારો દુલહા મોસે રૂસલ હો.

આઝો જમરાજ પલંગ ચઢિ ઘેઠે નૈનન આંસુ ટૂંકલ હો.

ચારિ જને મિલિ ખાટ ઉઠાઈન ચહું દિસિ ધૂંધૂં બઠલ હો.

કહત કપીર સુનો ભાઈ સાધો, જગ સે નાતા છૂટલ હો.

૨૧૮

હમ કા ઝોઠાવે ચઢરિયા, ચલતી બિરિયા.

પ્રાન રામ જબ નિકસન લાગે

ભલટ ગઈ દોહિ નૈન પુતરિયા.

ભીતર સે જબ બાહર લાગ્યો

છૂટ ગઈ સખ મહલ અટરિયા.

ચાર જને મિલિ ખાટ ઉઠાઈન

રોવત લે ચલે ડગર ડગરિયા.

કહત કપીર સુનો ભાઈ સાધો.

સંગ ચલી વહ સૂખી લકરિયા.

*

*

*

અંતિમ દશ્ય

૨૧૬

પિંજરુ (શરીર) છોડીને પોપટ (પ્રાણુ) તો ભાગ્યે !

આ પિંજરાને (મન્દિયરૂપી) દસ દરવાજા છે અને એ દસે દરવાજે કમાડ લાગેલાં છે.

અંતકાળે આંખોમાંથી તો આંસુની ધારા વહેવા લાગે છે. હે અભાગિયા શવ ! હવે તું કેમ કંઈ બોલતો નથી ?

કપીર કહે છે, હે સંતો ! સાંભળો. હંસલો તો ભડી ગયો અને જિંદગીનો તાર (દંડથી) તૂટી ગયો પછી એ શું બોલે ?

૨૧૭

કોઈ દુગારો આ (સંસાર) નગરીને તૂટી રહ્યો છે !

ચંદનના કાષ્ઠની પાલખી બનાવી છે અને એની ઉપર નવવધૂને પોઢાડી છે. (વિદાય લેતાં એ શવ કહે છે) સહિયરો ! ભડો અને મારો સેથી સરખી કરો. મારા પ્રિયતમ મારાથી રિસાઈ ગયા લાગે છે.

આ જમરાજ આવીને પક્ષંગ પર ચડી બેઠા છે. આંખોમાંથી તો આંસુની ધારો તૂટી પડે છે.

ચાર જણાએ મળીને એ પાલખી ઉપાડી ત્યાં તો ચારે બાજુથી (સગાં વહાલાંના) કલ્પાંતના પોકારો જાગી ઊઠે છે અને ચિતામાં અગ્નિ જવાળાઓ વચ્ચે શબ બળે છે.

કપીર કહે છે, હે સંતો ! સાંભળો આ રીતે જ શવનો આ સ સારનો નાતો છૂટી બચ છે.

૨૧૮

અરે ! વિદાયની વેળાએ મને આમ ચાદર કેમ ઓઢાડો છો ?

ન્યારે દેહમંદિરમાંથી આતમરામ નીકળવા લાગ્યા ત્યારે આંખોની પૂતળીઓ પણુ જીંધી થઈ ગઈ ! ધરમાંથી ન્યારે (નિષ્પ્રાણ દેહને) બહાર કાઢી લાગ્યા ત્યારે તો મહેલ મેડીની માયા પણુ છૂટી ગઈ !

ચાર જણાએ મળીને ખાટલી ઉપાડી અને રોકકળ કરતાં કરતાં બધા શેરોએ શેરોએ ફેરવતા એને સ્મશાનમાં ધઈ ગયા

કપીર કહે છે, હે સંતો ! સાંભળો. અંતે તો એ પાલખી (હાંડી)ની સૂઝી સાંડીઓ જ શવની સાથે છેત્ર સૂધી રહી !

✽

✽

✽

ਅੰਧੁੰਮੀਵ

੨੧੮

ਰਸੈਯਾ ਕੀ ਫੁਲੈਭਿਨ ਲੂਟਾ ਯਯਾਰ-

ਸੁਪੁਰ ਲੂਟਾ ਨਾਗਪੁਰ ਲੂਟਾ ਤੀਨ ਥੋਕੇ ਮਥਾ ਛਾਛਾਕਾਰ,
ਘੋੜਾ ਲੂਟੇ ਮੰਡਾਵੇਂਵ ਲੂਟੇ ਮਾਰਕੰਮੁਨਿ ਤੇ ਪਰੀ ਪਿਛਾਰ-

ਸੁੰਗੀ ਕੀ ਲਿੰਗੀ ਕਰੀ ਠਾਰਿ ਪਾਰਾਸਰ ਤੈ ਉਠਰ ਬਿਛਾਰ,
ਕਨਕੂੰਕਾ ਬਿਛਕਾਸੀ ਲੂਟੇ, ਲੂਟੇ ਲੋਗੇਂਸਰ ਕਰਤ ਬਿਛਾਰ,

ਛਮ ਤੋ ਯਥਿਯੋ ਸੋਢਿਯ ਦਯਾ ਸੇ ਸੰਯੁਕਤ ਡਾਰ ਗਛਿ ਉਤਰੇ ਪਾਰ,
ਕਛਤ ਕੰਧੀਰ ਸੁਨੇ। ਲਾਧ ਸੰਧੈ ਏਸ ਕੰਗੋਨੀ ਸੇ ਰਛੋ ਫੁਲਿਯਾਰ-

੨੨੪

ਯਯ ਛਮ ਰਛਵ ਰਛਾ ਨਛਿ ਕੋਧਿ ਛਮਰੇ ਮਾਂਛ ਰਛਵ ਸਯ ਕੋਧਿ-

ਕਛਛੁ ਸੋ ਰਾਮ ਕੈਨੇ ਤੋਰ ਸੇਵਾ ਕੋ ਸਮੁਯਾਧ ਕਛੀਂ ਮੋਛਿ ਫੋਵਾ-

ਕੁਰ ਕੁਰ ਕਛੋ, ਮਾਰੁ ਸਯ ਕੋਧਿ ਜੂਠੇ ਜੂਠਾ ਸੰਗਤਿ ਛੋਧਿ-

ਯਾਂਧਰ ਕਛੈ ਸਯ ਛਮ ਫੋਯਾ ਤਛੇਂ ਦਿਛਿਯਾਰ ਪੈਛਿ ਸੁਯ ਪੋਯਾ-

ਯੋਛਿ ਬਿਧਿ ਕਛੀਂ ਮਾਰੁ ਸਯ ਕੋਧਿ ਜਸ ਸੁਯ ਤਸ ਨੇ ਫੁਛਯਾ ਛੋਧਿ-

ਕਛਤ ਕਯੀਰ ਛੰਸ ਸੁਕੁਤਾਧ ਛਮਰੇ ਕਛਿਛੋ ਛੁਟਿਛੀਂ ਲਾਧਿ-

અહંભાવ

૨૧૯

મારા રામજીની માયાએ તો આપુ બળર લૂટ્યું. એણે તો સુરપુરી અને નાગલોકની નગરીને પણ લૂંટી લીધી છે એટલે ત્રણે લોકમાં એના નામનો હાહાકાર મચી ગયો છે.

એણે તો બ્રહ્માને અને મહાદેવજીને પણ લૂટ્યા છે અને નારદમુનિની પાછળ પ્રભુ એ પડી હતી. શુગીઝ્કણે તો એણે શેષ કરી નાખ્યા અને પરાશરતું પેટ ચીરી નાખ્યું !

કાનમાં મત્ર ફૂકીને દીક્ષા આપનારા અને કૈકે બ્રહ્મચારીઓને એણે લૂટ્યા છે. પ્યાનમમ્ મોટામોટા યોગીશ્વરોને પણ એણે લૂટી લીધા છે.

પ્રભુની કૃપાથી આપણે તો બચી ગયા અને ગુરુ-ઉપદિષ્ટ બ્રહ્મમાર્ગની દોરી પકડીને પાર નીકળી ગયા.

કબીર કહે છે કે હે સ તો ! સાંભળી લો. આ ધુતારી માયાથી સદા સર્વદા સાવધાન રહો.

૨૨૦

બ્યારે (બ્રહ્મસ્વરૂપ) કેવળ ‘હું’ હવ ત્યારે બીજું કશું જ બ્રહ્માંડમાં ન હવું અને સર્વસ્વ એ વિરાટ ‘હું’ માં જ સમાયેલું હવું.

એવા (બ્રહ્મસ્વરૂપ) રામ ! તમારી સેવા શાને કહી શકાય ? હે ભગવાન ! મને સમજાવીને કહો. તમે મને સાચેસાચું કહો. બીજા બધા તો જાન લેનારા છે. મિથ્યાના સ ગમા બધું મિથ્યા જ થઈ જાય છે. અહીં અધિજ્ઞા કહે કે મેં બધું જોયું છે; પણ બ્યારે દેખતાએ એવું અધ મોહું જોઈ લીધું એટલે એનો ભ્રમ ભાંગ્યો.

એવું હૃદયમાં હોયે તેવું જ જો બોલાય તો સૌ કોઈ તેને માને. એટલે એવી વાત કહો જે તમે હૃદયથી સાચી જ માનતા હો. તેને સૌ કોઈ માનશે જ.

કબીર કહે છે કે જો આ જીવ હંસલાની જેમ વિવેકદર્શિપૂર્વક શ્રેષ્ઠ પદાર્થ રૂપ મોતી જ ચરનો રહે અને અમારા કંઠા પ્રમાણે કરે તો હે ભાઈ ! એને જરૂર મુકિત મળી જાય.

૨૨૧ .

હમ ન મરૈં મરિ હૈં સંસાર હમકો મિલા જીઆવનખારા.

અખ ના મરૌં મોર મન માના સોઈ મુઆ જિન રામ ન જાના.

સાકત મરૈ, સંતજન જીવૈ લરિલરિ રામરસાયન પીવ.
હરિ મરિહૈં તો હમહૂં મરિહૈં હરિન મરૈં હમ કાહેકો મરિ હૈં ?

કહ કળીર મન મનહિં મિલાવા અમર ભયે મુખસાગર પાવા.

૨૨૨

જંહવાસે આયો અમર વહ દેસવા.

પાની ન પૌન ન ધરતી અકસવા,
આંદ ન સૂર ન રૈન દિવસવા.

પ્રાક્ષન છત્રિ ન શુદ્ર ખયસવા,
મુગલ પઠાન અરુ સૈયદ સેખવા.

આંદિ જોતિ નહીં ગૌર ગણેસવા,
બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેસ ન સેસવા.

જોગી ન જંગમ મુનિ દરવેસવા,
આંદિ ન અંત ન કાલ કલેસવા.

દાસ કેળીર લે આજે સંદેસવા,
સાર સજદ ગહિ ચલુ વોહિ દેસવા.

૨૨૧

અમે મરનાર નથી. અમે તો અમર થઈને (મુક્તાવસ્થા પામીને) રહીશું. આ સંસારના જીવો જન્મમરણના ફેરા ખાધા કરશે. અમને તો જીવાડનાર, અમરપદ દેનાર શુરુ (પરમાત્મા) મળી ગયા છે.

મને તો ખાતરી થઈ ગઈ છે કે આત્મરૂપ આપણે મરનાર નથી. જેણે પ્રભુને જાણ્યા નથી તે જ મરે છે.

આ જડ ઉપાસના કરનારા શાકત લોકો મરવાના, પણ પ્રભુમય થઈ રહેનારા સંતો તો જીવવાના. તેઓ પ્રભુ-પ્રાપ્તિના, પ્રભુપ્રેમમાં હરપૂર આનંદ માણ્યા કરવાના.

જો પરમાત્મા મરે તો આપણે આત્મસ્વરૂપ પણ મરીએ, પરંતુ જો પરમાત્મા જ ના મરે તો પછી આપણે શા માટે મરીએ ? (પ્રભુની સાથે તદ્રુપ થઈને અમે પણ એમની જેમ અજરામર થઈ જઈએ.)

કપીર કહે છે કે આ મન પોતાના જ મૂળસ્વરૂપ આત્મામાં વિદ્યોત્ત થઈ જાય એટલે અમર જ થઈ ગયા અને શાશ્વત સુખનો સાગર પામી ગયા એમ સમજો.

૨૨૨.

ન્યાંથો આ જીવાત્મા આવ્યો છે એ દેશ તો અમર છે.

ત્યાં તો પાણી કે પવન, ધરતી કે આકાશ, સૂરજ કે ચંદ્ર અને રાત કે દિવસ જેવું કશું જ નથી.

ત્યાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, કે શૂદ્રના વર્ણભેદ અથવા મોગસ અને પંકાણુ, સૈયદ ને શેખ જેવા જાતિભેદો પણ નથી.

ત્યાં નથી આદિ જ્યોતિ કે નથી ગૌરી, ગણેશ, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહાદેવ કે શેષનાગ સમા દોઈ દેવી દેવતા.

ત્યાં થોળી, મહાત્મા, મુનિ કે કપીર નથી તેમ જ ત્યાં આદિ કે અંતનો કાળક્રમ કે કાળનો મૃત્યુકલેશ પણ ત્યાં નથી.

કપીરદાસ એ અમરદેશનો સંદેશ લલુને અહીં (મૃત્યુલોકમાં) આવ્યા છે, માટે સારરૂપ સત્યનું જ્ઞાન ઝીંકી લઈને એ અમર (પરમાત્માના) પ્રદેશમાં બધાય આલો.

૨૨૩

ઝીની ઝીની ખીની ચઢરિયા.
 કાહે કે તાના કાહે કે ભરની કૌન તાર સે ખીની ચઢરિયા ?
 ઇંગલા પિંગલા તાના ભરની સુખમન તાર સે ખીની ચઢરિયા.
 આઠ કંઘલ દલ ત્યરખા ડોલે પ્રાંચ તત્ત શુન તીની ચઢરિયા.
 સાંઈ કે સિયત માસ દસ લાગે ઠોક ઠોક કે ખીની ચઢરિયા.
 સો આદર સુર નર મુનિ આઢે આઢિ કે મૈલી દીની ચઢરિયા.
 દાસ કબીર જતન સે આઢી જ્યોં કી ત્યોં ધર દીની ચઢરિયા.

૨૨૪

તોર હીરા હેરાઈલ વા કચરે મેં.
 કોઈ પૂરખ કોઈ પઝિછમ દૂંઢૈ
 કોઈ દૂંઢૈ પાની પથરે મેં.
 સુર નર મુનિ આરુ પીર ઔલિયા
 સખ ભૂલલ બાઢે નખરે મેં.
 સાહબ કબીરા હિયા વત પરખૈ
 બાંધ લિહલૈ લંગીટી કે અચરે મેં.

૨૨૫

ધૂંધમઈ કા મેલા નાહી નહીં શુરુ નહિ ચેલા.
 સકલ પસારા બેહિ દિન માંહિ બેહિ દિન પુરુખ અકેલા,
 ગોરખ હમ તબકે ખૈરાગી હમરિ સુરતિ નામ સે લાગી.

૨૨૩

આ દેહરૂપી ચાદર તો કેવી ઝીણી ને મુલાયમ વણેલી છે !

એ વણવામાં તાણે શેનો છે, કાંઠેલાં કયો છે અને કેવા કેવા તારથી આ ચાદર વણેલી છે તેની તને ખબર છે ?

અરે ! એમાં તો ઈંડા નાડીનો તાણો અને પિંગલા નાડીનો કાંઠેલો કરીને સ્પષ્ટભૂના તારથી (કુશળ કારીગરે) આ ચાદર વણેલી છે.

અહીં ચક્રોરૂપી કુમળદળના રેટિયા એમાં ફર્યા કરે છે અને પંચતત્ત્વ તથા ત્રણ શુણોનો એમાં વણાટ ગૂ થેલો છે.

એનાં માલિક (પરમાત્મા)ને એ સીવતાં દસ મહિના લાગ્યા છે. એમણે કોઠા કોઠાને ખૂંચ કાળજીપૂર્વક આ ચાદરને પોતદાર ને ઘટ બનાવી છે.

(પ્રભુએ દીધેલી) આ ચાદર તો દેવ, માનવ, ઋષિ, મુનિ બધાએ ઓઢી છે અને ઓઢવાની સાથે જ સૌએ એને (કુકર્મથી) મેલી કરી દીધી છે.

કપીરદાસે તો એવી કાળજીથી ઓઢી છે કે એને કયાંયે કાઢ નથી લાગ્યો. મારા માલિકે એ જેવી અને આપી હતી તેવી જ શુદ્ધ ને નિર્મળ રાખીને પ્રાણી તે પ્રભુને સોંપી દીધી છે.

૨૨૪

અરે ! તારો (આત્મરૂપ) હીરો તો (માયામેહના) કચરામાં ખોવાઈ ગયો છે !

કોઈ પૂર્વમાં તો કોઈ પશ્ચિમમાં એ શોધી રહ્યા છે. કોઈ વળાંકે એ પાણીમાં તો કોઈ પથરામાં શોધે છે.

સૂર, નર, મુનિ અને પીર-ઓલિયા લોકો પોતપોતાના પંથના વાડા અને ઠાઠમાઠનાં નખરામાં અટવાઈ પડ્યા છે. તેથી તેને શોધી નથી શકતા. કપીરનું હૃદય એ હીરાને ઓળખે છે એટલે એને (કાળજીની કારની જેમ સાચવીને) પ્રાણના પાલવમાં જ બાંધી લીધો છે.

૨૨૫

ત્યારે તો આ સંસારરૂપી દુઃકોના અંચવાડામાં મેળો જ નહતો અને શુરુ કે એલા પણ નહતા.

જે દિવસે આ સૃષ્ટિનો વિસ્તાર થયો ત્યારે તો એકલા પરમાત્મ પુરુષ જ વિઘ્નમાન હતા. હે ગોરખનાથ ! આપણે તો છેક એ આદિકાળના વૈરાગી છીએ. આપણી લગની તો અખડ પ્રભુનામ સાથે જ લાગેલી છે.

પ્રહ્લા નહિ જળ ટોપી હીન્હા વિષ્ણુ નહીં જળ ટીકા,
સિવ સકિત કે જન્મો નાહીં જળે જોગ હમ સીખા.

સતજુગ મેં હમ પહરિ પાંવરિ ત્રેતા ઝોરિ ઝંડા,
કાપર મેં હમ અડખંદ પહિરા કલઉ ફિરોં નવ ખંડા.

કાસી મેં હમ પ્રગટ ભયે હૈ રામાનંદ ચેતાએ.
સમરથ કેા પરવાના લાએ હંસ ઉમારન આએ.

સહજૈ સહજૈ મેલા હોએગા બાગિ ભક્તિ ઉતાંગા,
કહૈ કંપીર સુનો હો ગોરખ ચલો સખદ કે સંગા.

૨૨૬

પઠિ પઠિ પંડિત કરી ચતુરાઈ,
નિજ મુકતિ મોહિ કહહુ બુઝાઈ-

કહું બસ પુરુષ કંવન સો ગાઈ.
સો મોહિ પંડિત સુનાવહુ ગાઈ.

ચાર બેઠ પ્રહ્લા નિજ ઠાના
મુકિત કે મમં ઉનહુ નહિ જાના.

દાન પુનન ઉન બહુત બખાના
અપને મરન કી ખખર ન જાના.

એક નામ હૈ અગમ ગંભીરા,
તંહવા અસ્થિર દાસ કંપીરા-

બ્યારે બ્રહ્માણ્યે (સર્જક સત્તારૂપે) મુકુટ પહેર્યો નહતો, વિષ્ણુએ બ્યારે તિલક નહોતું ટ્યું અને શિવશક્તિ તે પ્રગટયાં પણ નહતાં ત્યારનો અમે તો આ યોગ શીખ્યા છીએ.

સતયુગમાં અમે (સત્ સુકૃત નામે) પાવડી પહેરતા, ત્રેતાયુગમાં અમે (મુનીન્દ્ર નામે) ઝોળી અને ઝડો ધારણ કરતા, દ્વાપરયુગમાં અમે (કરુનામ-કરુણામય-નામે) કૌપીન પહેરતા અને કળિયુગમાં (કપીર નામે) નવખંડમાં ફરતા રમતારામ છીએ.

કાશીમાં અમે જન્મ લઈ લીધું છે, પ્રગટ થયા છીએ સદ્ગુરુ રામા-નંદે અમને (આત્મજ્ઞાન) ઉપદેશ આપી જાગૃત કર્યો છે. અમે તો સમર્થ સ્વામી પરમાત્માનો (નિજસ્વરૂપ આત્માનો પરવાનો સાથે લઈને આવ્યા છીએ અને આ સૌ (જીવાત્મારૂપી) હસલાના ઉદ્ધારના કાર્ય માટે આવ્યા છીએ.

આમ સદ્ગુરુ આત્મસ્વરૂપનું સર્વત્ર વ્યાપી સદ્ગુરુ (પરમાત્મા) સાથે મિલન સધારો કેમ કે ઉત્કટ પ્રકારની ભક્તિ જાગૃત થયેલી છે.

કપીર કંઈ છે કે હે જોરખા! સાહજો અને સદ્ગુરુના શબ્દ (આત્મ-સ્વરૂપ)નો ખોધ સમજીને એ પ્રમાણે જ ચાલો.

૨૨૬

પોતાં વાંચી વાંચીને પડિત કહાપણુ દેખાડે છે, પણ પોતાની સુકિત કેમ થાય તે તો મને સમજાવીને કહો !

હે પડિત ! એ પરબ્રહ્મ પુરુષ કયાં વસે છે અને એ ગામ કયું તે તો મને ગાઈ સંભળાવો.

બ્રહ્માએ સ્વયં પોતાને કંઠેથી ચાર વેદો સંભ્યાં છે તો પણ એમનેય આ સુકિતનો મર્મ સમજાયો નથી.

જેમણે દાન પુણ્યની ઘણી સ્તુતિ કરી છે તેમને પણ પોતાના મરણની ખબર પડી શકી નથી.

અગમ અને ગહન તો એક પ્રણયનું નામ જ છે. કપીરદાસ તો એમાં જ તદ્દલીન થઈને મસ્ત છે.

બોડશોપચાર સાત્ત્વિક પૂજા

૨૨૭

અગર ચંદન લસિ ચૌક પુરાવા સત્ સુકૃત મન લાવા.
ભર ઝારી ચરણામૃત કીન્હા હંસન કો ખતરાવા.
પૂરન ઝીજ ઝીર રખવારા સતગુરુ શબ્દ લખાવા.
લૌંગ લાયચી નરિયર આરતિ ધોતી કલસ લેસાવા.
સ્ત્રેત સિંહાસન અગમ અપારા સો અતિ બર કહારાયા.
છાંટે લોક અમૃત કી કાયા જગ મેં જોલહ કહાયા.
ચૌરાસી કી પાંદી છુડાયા નિરઅચર ખતલાયા.
સાધુ સખે મિલિ આરતિ ગાવ સુકૃત લોગ લગાયા.
કહે કબીર સખદ ટકસારા જમસોં જીવ છોડાયા.

૨૨૮

પૂરનમાસી આદિ જો મંગલ ગાઈએ,
સતગુરુ કે પદ પરસિ પરમપદ પાઈએ.
પ્રથમૈ મંદિર ઝરાઈકે ચંદન લેઆઈએ.
નૂતન વસ્ત્ર અનેક ચંદોવ તનાઈએ.
તબ પૂરન ગુરુ હેતુ અસન્ન બિછાઈએ,
ગુરન પરછાલિ તહાં ખેઠાઈએ.

ઘોડશોપચાર સાત્ત્વિક પૂજા

૨૨૭

જીવનના ચોક્કમાં સત્ય અને સત્યકૃત્યનાં મનપસંદ અગરુ અને ચંદનના સાથિયા પૂર્વા. ઝારી ભરીને ચરણામૃત લીધું અને (આત્મારૂપી) હસલાને તે આપ્યું.

સદ્ગુરુના જ્ઞાન-ઉપદેશથી સમજાઈ ગયું કે જીવાત્મા પૂર્ણ આનંદ રૂપ છે અને પરમાત્માનો જ અંશ છે અને એનો રક્ષક પણ એ જ પરમાત્મા છે.

પછી લવંગ, ઈલાયચી, નારિયેળ, આરતી, ઘોતિયું, વસ્ત્ર અને કળશ વગેરે પૂજનની સામગ્રી ભેગી કરીને મૂકી.

(નિર્મળ અંતઃકરણ રૂપી) અગમ અને અપાર એવું શ્વેત સિંહાસન - જ પ્રજ્વળે પધરાવા અતિ હિતમ છે એમ નક્કી કર્યું.

આ મૃત્યુ લોકની પરવા છોડીને (આવી આરાધનાથી) કાયાને અમૃતમય કરી દીધી, છતાં જંગલે તો આ જીવને હલકો વણકર કહ્યો !

ચોર્થાસી લાખ ચોનિઓના જન્મમરણના ફેરાના બંધનમાંથી જીવને (આત્મજ્ઞાનથી) છોડાવ્યો અને એને અક્ષરાતીત પદનાં દર્શન કરાવ્યાં.

સૌ સંતો મળીને પરમાત્માની આરતી ગાય છે અને સત્કૃત્યોનો થાળ ધરાવે છે.

કપીર સત્યના વિશુદ્ધ જ્ઞાનની (ટકસાર) વાણી સંભળાવતાં કહે છે કે આવી (સાત્ત્વિક) પૂજા દ્વારા જ જીવ યમપાશથી મુક્ત થાય છે.

૨૨૮

પૂર્ણિમાને દિને આરંભમાં જ આદિમંગલ ગીત ગાઈએ અને સદ્ગુરુ દેવનાં ચરણ કમળને સ્પર્શીને પરમપદ પ્રાપ્ત કરીએ.

સૌથી પહેલાં તો જીવન રૂપી મદિરને વાળી મૂડીને સ્વચ્છ કરીને એમાં ચંદનના ચોક્ક પૂરીએ અને નવાં નવાં સુદર વસ્ત્રોના ચંદરવા લગાડીએ.

એ પછી પૂર્ણ પરબ્રહ્મ સ્વરૂપ સદ્ગુરુ દેવ માટે આસન બિછાવીએ અને એમનાં ચરણ પખાળીને એમને ત્યાં પ્રેમથી પધરાવીએ.

ગજમુક્તાન કી ઔકસુ તહાં પુરાઈએ,
 તાપર નરિયર ધેતી મિકાઈ ધરાઈએ.
 કેરા જૌર કદૂર બહુત બિધ લાઈએ,
 અઠ સુગંધ સુપારી પાન મંગાઈએ.
 પદ્મવ કલસ સંવારિ સુજેતિ બરાઈએ,
 તાલ મૃદંગ બજાઈ કે મંગલ ગાઈએ.
 સધુ સંગ લૈ આરતિ તબહિ ઉતારિએ,
 આરતિ કરિ પુનિ નિરધર તબહિં ભરાઈએ.
 પુરુખ કેા હોગ લગાઈ સખા મિલિ ખાઈએ,
 યુગ યુગ છુધા છુઝાઈ તેા પાઈ અઘાઈએ.
 પરમ અનંદિત હોઈ તેા શુરુહિ મનાઈએ,
 કહ કબીર સતભાય સો લોક સિધાઈએ.

ધર્મ

દ્વિતિય ખંડ શબ્દાવલી સમાપ્ત.

ત્યાં સુંદર ગજમૌકિતકેના સાથીઆ પુરાવીએ અને તેની ઉપર શ્રીફળ, ઘોતિયુ અને મીઠાઈનું નૈવેદ્ય ધરાવીએ. તે ઉપરાંત ભાતભાતની, કેળાં કપૂર અને અષ્ટપ્રકારની અતર વગેરે સુગંધી અને મુખવાસ માટે પાનસોપારાની સામગ્રી પણ ધરાવે.

પછી આસોપાસવ વગેરેથી કળશને ચણુગારીને સુંદર દીપકન્દેાત પ્રગટાવીએ. તે પછી કરતાલ અને મૃદંગ વગારીને મંગળગીત ગાઇએ અને સૌ ભક્તજનોની સાથે મળીને પ્રભુની આરતિ ઉતારાવે.

આરતિ કરીને ફરીથી શ્રીફળ ધરાવીને પૂજનની મંગળ પૂર્ણાહુતિ કરીએ. આમ પુરુષોત્તમ પરમાત્માને નૈવેદ્ય ધરાવીને બધાએ ભક્તભિન્નો મળીને પ્રસાદ લઇએ.

આ રીતે જીવાત્માની જુગજુગની પ્રભુમિલનની ભૂખ મટી બધ એટલે શાંતિ પામીને સૌ સંતુષ્ટ થઇએ.

સૌ પરમ આનંદ અનુભવીએ અને સદ્ગુરુદેવને પ્રસન્ન કરીએ. કબીર કહે છે કે ચાલો, આમ સદ્ભાવથી સૌ સત્યલોકમાં જઈએ.

ઈતિ

દ્વિતીય ખંડ શબ્દાવલી સમાપ્ત

શબ્દ-કોશ

અકલ્-અવર્ણનીય	આછત-નિલમાન હોવું
અકારથી-વ્યર્થ	આછે-ઉત્તમ
અકલ્-સૂક્ષ્મ, આધાર વગર	આતશ-અગ્નિ
અધાના-તૃપ્ત થવું	આન-ખીજું
અધાય-ધરાઈને	આપા-પોતાપણું, અભિમાન
અયવાના-આયમન કરવું	આભરણ-ધરણું
અઝૈ-અઝય	આંચ-દાહ
અજ-અજા	આંધર-આંધળો
અજરાયલ-દંડ, સ્થાયી	ઉકડા-શુષ્ક
અજોખ-અતુલ્ય	ઉઝર-'નેર્ન, વેરાન
અધર-નિરાલસ	ઉજૂર-વાધો, આનાકાની
અનખ-અધાનિ, ખિન્નતા	ઉજર-ઉજ્જવળ, નિર્મલ
અનત-ખીજો	ઉત્તરા-ઉતાવળીયો, ચચળ
અબદી-ન્યાય અને વિવેકયુક્ત	ઉદક-જળ
અમલ-કેદ, નશો, અદીણ	ઉનમનિ-સહઅવસ્થા, બ્રહ્મ
અધાના-અજ્ઞાન	ઉનમાન-અનુમાન
અરજ-પહોળાઈ	ઉની-અધૂરું
અરથ-માટે	ઉપાને-ઉત્પન્ન થયા
અરુઝાવૈ-ગૂંચવે	ઉબરિય-ઉદ્ધાર થાય
અલ્પ-અગોચર	ઉચારના-તારવું
અલમીના-નીલ જ્યોતિ	ઉરધ-જીવો
અસ્થૂલ-સૂક્ષ્મ, સ્થૂળ	ઉલક્ષત-પ્રેમ
અહમક-અહંકારી	એપન-પીળા ચોખ્ખા
અહેરા-શિકારી	એચકું-એચી હે
અહૈ-છે	એચાતાન-એચતાંજી
આગરી-ઉત્તમ	એહ-પાછળ
આગિલ-આગળનો	એહા-અદ્ય

ઓઢન-ઢાલ
 ઓઢી-ભીની
 ઓસ-ઝાકળ
 ઔબરૈ-ઉગરે છે
 ઔરસ-સાચો, ખરો
 અંચરા-પાલવ, છેડે
 અંડ-બ્રહ્માંડ, વિશ્વ
 અંતર-ભેદભાવ
 અંદેસા-શંકા, અંદેશો
 કંતરની-કાતર
 કથો-કહો
 કરક-વેદના
 કરધનિયા-કંદોરો
 કરગસ-કંકેશ, કંકોર
 કરવટ-પાસું
 કલ-શાંતિ
 કલત્ર-પત્ની
 કલપ-યુગ, કલ્પ
 કલિ-અધડો, કલહ
 કલિંગ-કલ્કી
 કસત-કસાતાં
 કહર-અપાર
 કહરવા-ડોલી ઉપાડનાર
 કહાર-ભોઈ, ડોલી ઉપાડનાર
 કંઠહાર-નાવિક
 કંવલા-કમળ
 કહર-કાણે
 કાનિ-લોકલાજ, મર્યાદા, પ્રતિષ્ઠા, યાન
 કાલ્હ-કાલે
 કાંછ-છાસ, કાટી ગયેલું દૂધ
 કિતેબ-કુરાન, કિતાબ
 કિનકા-દાણે

કિરતિમ-કૃત્રિમ
 કિંગરી-નાની સારંગી
 કુટકો-છોડ
 કુતકો-ડંડો
 કુમિલાની-કરમાઈ ગઈ
 કુંકુલ-તાણું
 કુરિયા-કુટિર
 કુરંગી-ખરાબ રંગનો
 કલકત-કબૂટ, ચિંતા
 કુલુક-તાણું
 કલાલ-કુંભાર
 કુંજ-ચાવી
 કુંઈયાં-કૂપ
 ફૂકરી-ફૂતરી
 ફૂક-ચ્વનિ
 ફૂકલી-કુચુદિની
 ફૂટી-દગલો
 ફૂર-મૂર્ખ, નીચ
 ફેરા-ફેળ
 ફેલિ-ફીડા, આનંદ
 ફેચુકિ-કાંચળી
 ફેચુલી-કાંચળી
 ફેરા-ખેળો, આધાર
 ફોસ-લગમગ ખે માઈલનું અંતર
 ખપૈ-મરે
 ખરતુઆ-ધાસ
 ખલક-દુનિયા
 ખલી-ખેળ
 ખાલ-ચામડી
 ખાલા-મસ્તી
 ખાલિક-પરમાત્મા, સ્વામી
 ખાંચ-ટોપલો

ખેડા-નાનું ગામ, કાચુ-ધર
 ખેદી-હરાબચું
 ખેહ-ભરમ, ધૂળ, નષ્ટ
 ખેણ-શીધનાર
 ખેડસ-સોળ, પેડશ
 ખેરા-કટોરો
 ખેરિ-સાંકડો ગલી, દોષ, ખેડ
 ખેવો-માવો
 ગજ-ગજું કાપડ
 ગની-ધનાદય
 ગનીમ-શત્રુ
 ગમ-રાન, દુઃખ
 ગરાસ-ગ્રાસ
 ગરુઆ-ગુરુ, મહાન, ભારે
 ગરુઆઈ-મોટાઈ
 ગહૈ-અહણુ કરે
 ગકાસ-દાતરકું
 ગધી-અતર વેશ્યાર
 ગાજ-ચીજળી
 ગાડ-ખાડો
 ગાડર-ઘેટાં
 ગાની-રાની
 ગાનું-ગામ
 ગાંસ-ગાંડ
 ગાંસના-દોડીને પકડવું
 ગિરગિર-કાચડો
 ગિરહો-ગૃહસ્થ
 ગુડ-ગોળ
 ગુડિયન-દીંગણું
 ગુઢિ-ગોઢી
 ગેવ-રસ્તો
 ગેંદ-દડો

ગૈલ-કેડી
 ગૈટર-હાથી, નીલ ગાય
 ગોળરોરા-છાણનો પોદળો
 ગોડ-પગ
 ગાય-ગુપ્ત
 ગોહાર-પોકાર, ચીસ
 ગોહરાઈ-પોકારીને
 ગોહરાના-પોકારવું
 ગોયમ-ગાણું કે
 ગોન-ગમન, સાસરે જવું, આણું
 ઘટ-શરીર, ધડો
 ધન-ધણ, મોટો હથોડો
 ધાની-ધાણ
 ધૂસ-સ્વત
 ધેલા-માટણું
 ધોટ-ધસીને
 ધાન-સુગંધ
 યખેના-ચવાણું
 યહોરે-સારી રીતે કાપે
 યંચ-ચાંચ
 ચાલ-ઈચ્છા
 ચિક-નેતર કેવાંસની સળીઓને પકડો
 ચિકુર-ચાળ
 ચિહી-કોડી
 ચિતદો-જેવું
 ચિતાઈ-ખતાવશે
 ચીખ-ચાખ્યા
 ચીહૈ-એળખે
 ચીહહ-સમડી
 ચુક-ખામી
 ચૂન-ચણ
 ચેરી-દાસી
 ચોજ-ઉપહાસ

ચોટા-તમાચો	ભરી-બંધિયારી
ચોલના-દેહ	ભંચઈ-માગે છે.
ચોંપ-ચાનક	જિભી-જમીનમાં
છકે-મસ્ત	જીજિયે-જીવીએ
છપા-પ્રહાર, દુઃખ	જુગત-ચુકિત
છાક-નશો, મસ્તી	જુડાપ-શાંત થાય
છાનનહાર-તારવનાર, ગાળનાર	જુલહરી-વણકરની સ્ત્રી.
છાર-ક્ષાર, ધૂળ	જૂન-સમય
છારા-મસ્મ	જેવન-જમવું
છાલ્લાં-ફેલ્લાં	જેવરી-દોરકું
છિન-ક્ષણ	જોઈ-પત્ની
છીર-ફુધ, ક્ષીર	જોઈયાં-ચૌવના
છુધા-કુધા, ભૂખ	જોન-ચોનિ
જકલ-જગત	જોલહ-વણકર
જન-હરિજન	જોસિ-ફીણ, પ્રકાશ
જનિ-નહિ	જેક-લરકર
જખક-પશુ-પક્ષીનાં ગળાં કાપી હત્યા કરવી.	ઝક-ધૂન
જરત-જૂના	ઝાર-ખંખેરીને, કૂટીને
જરદ-પીળી	ઝાંઈ-પડછાયો
જરા-ધડપણ	ઝાંપ-ઠાંકીને
જરાય-પ્રકાશિત કરીને	ઝાંપિ-ખંધ કરીને
જહંડિયા-કંગાયા છે.	ઝિંગા-ગાજતો
જંગમ-દાક્ષિણાત્ય લિંગાયેત શેવ	ઝૂરી-સૂકી
સમપ્રદાયના-આચાર્ય	ટંકસાર-ટંકશાળ
જંભર-જંભળ	ટાટી-પડદો
જંતરી-વાઘ	ટાંકી-ટાંકણું
જંત્ર-વાઘ	ટાંડા-વેચવાનો માલ
જંધુક-શિયાળ	ટીંડી-તીડ
જંહવાસો-જ્યોતી	ટેસ-પલાશ, કેસડો
જાઈ-સજ્યું	ટોટા-ખંડિત, અધૂરુ
જાકર-જેના	ઠાઉં-સ્થાન, ધામ
જાલ-કુશીન	ઠાડિ-ઉલ્લા રહીને
જામ-પહોર, યામ	ઠાંવ-સ્થાન

ઘોર-સ્થાન, ધામ
 કગરી-શેરી
 કહકિન-કગમણી
 કક-કકો, કાકલું
 કિંલ-નાલું બાળક
 કાક-પલાશ, અષાઠક
 કારસ-હિંમત
 કિંગ-નજીક, પાસે
 કિંગર-ત્રિયતમ
 કેઠી-ડોડો
 તન-તત્ત્વ
 તતવેતા-તત્ત્વવેતા
 તબાહી-અરબાહી
 તમારિ-સૂર્ય
 તર-તીચે
 તસખી-ઈશ્વરની આરાધના
 તહ-લગ ત્યાં સુધી
 તાકર-તેની
 તાતા-ગરમ
 તાલ-તાણું
 તિનકા-તણખણું
 તિયા-ઝી
 તિરકુટી-ત્રિકુટી, ભગ્નરનો વચ્ચેનો ભાગ
 તુપક-તુંકુંકું
 તૂન-રૂ
 તખા-તરસ
 તોર-તોડું
 થહારાય-મુન્ને
 થાહ-બીડાણું, હદ
 થોથા-છોતરાં
 થોથી-ખાલી, નિરસાર
 ઘમામા-કકો, નગારું

દર્બ-દ્રવ્ય
 દર-અંદર
 દરવેસા-ફકીર
 દરાર-તડ
 દરેરા-દબાવ
 દવાલુ-દયાળુ
 દાવ-વારો
 દિદાર-દશન
 દુઆર-દ્વાર
 દુઈ-બે, દ્વિધા
 દુચિતાઈ-દુશ્ચિન્તા
 દુતિ-પ્રકાશ
 દુતિયા-ખીન્ને, દ્વિતીય
 દુની-દુનિયા
 દુર-તર-મુરકેલ
 દુલહા-વર
 દુલહિન-વધુ
 દુલોચા-ગાલોચો
 દુહેલરા-કુખદાથી
 દુહેલા-કુસાધ્ય, કંઠણું
 દુધ-મૂત, ધન અને સમ્પત્તિ
 દુબ-ધાસ, દુવા
 દો-આગ, દવ
 દોર-દેર, ચકકર
 ધન-વધુ, નાણિકા
 ધની-માલિક, ધણી
 ધરની-પૂર્ણ
 ધાન-પસાર
 ધામે-સતોમણ
 ધાવ-દોડ
 ધીમર-માછીમાર
 ધુર-સર્વોચ્ચ સ્થાન
 ધુધઆય-ધુમાડો કંઠે

ધૂપ-તડકે
 નગ-પહાડ, નગીનો, મોતી-
 નદ-સોગડાં
 નવન-નમવું
 નાઉ-નામ
 નાગિની-કુંડલિની શકિત,
 નાતા-સગ્ગ-ધ
 નાવરી-હોડકી
 નાંવ-નામ
 નિકસનહાર-નીકળી જનારું
 નિગમ-વેદ
 નિચ્ચોડ-સાર
 નિધાન-નિધિ, કોશ
 નિનારા-ન્યારું
 નિપટ-તદન
 નિપ ગ-નિમલ
 નિબાર-નિવારણ કરવું
 નિમેરા-શોધી
 નિમિષ-ક્ષણ, નિમિષ
 નિયરાના-નજીક
 નિઃતત-સૂક્ષ્મ
 નિરાગિયા-અજ્ય
 નિરતિ-અહિમુખી પ્રવૃત્તિમાંથી નિવૃત્તિ, પછારિ-સાફ કરેલું અનાજ
 નદ્યોનતા, નિરંતર રતિ, પ્રેમની
 અતિશયતા
 નિરો-નૃત્ય
 નિરવાર-ત્યાગવું, ટાળવું
 નિરવારના-નિવારણ કરવું
 નિરવાના-નિર્ણય કર્યો, ખુલાસો કર્યો, પતિયાય-પ્રતીતિ કરવી, વિશ્વાસ
 નિર્વાણ
 નિરાટ-વિશુદ્ધ
 નિરાપન-પારકું
 નિવાળ-કુપાણ
 મિવાળ-દયા કરશે
 નિવેર-અનોખું

નિસાફ-છે-સાફ
 નિહાલ-ન્યાલ
 નિહોર-યાચના
 નિહોરા-ભરોસો
 નીળ-લીમડાનો રુસ
 નીલ-ગળી
 નર-સૌન્દર્ય, તેજ
 નેક-જરા
 નેળ-માલો, વાંસડો
 નેત-નેતિ
 નેરા-નજીક
 નેવર-ઝાંઝર
 નેયર-પિયર
 નેહર-પિયર
 નોવા-હળમ, નાઈ
 ન્યાવ-ન્યાય
 પખ-પક્ષ
 પખાન-પથર, મોતી
 પગરા-પ્રભાત
 પગરી-પગ, પગથિયું
 પગી-પરિચયથી
 પછોરના-ફૂટવું
 પટ-પડદો
 પટન-નંદર, પટન
 પટ્ટીની-સંદેશો મોકલવાની ક્રિયા
 પતા-પાન
 પતિયા-પત્ર
 પતાન-પ્રયાણ
 પથાર-પરાળ

પરખેસ-પ્રવેશ
 પરતીત-પ્રતીતિ
 પરમોધા-પ્રમોધ્યું, જ્ઞાન આધ્યુ-
 પરતછ-પ્રત્યક્ષ
 પરવાના-પતંગિયું
 પરસત-સ્પર્શ કરે છે
 પરિહરી-છોડીને
 પરિચય-પ્રથમ
 પરેા-પરમ દિવસે
 પરોહ-વાહન
 પલક-ક્ષણ
 પલા-છેડો
 પહ-પાસે
 પાંખર-લોહાની ઝૂલ, કાઠકું
 પાગા-પાધડી
 પાગિ-ઓતપ્રોત
 પાત-પંકિત, કતાર
 પાટ-રેશમી વસ્ત્ર
 પાતી-પંકિત, હાર
 પારચૈ-પરિચય
 પારના-નાખવું
 પાલ-ત્રાજવાનું પદ્યું
 પાલ-હિમ
 પાવ-પા
 પાવક-અગ્નિ
 પાવન-મેળવવા માટે
 પાસધ-બરોબર તોણવા માટેનાં કાટલાં
 પાહર-મહેમાનું; પથિકે
 પાહુના-મહેમાનું
 પાંડર-પ્રવેત
 પિકરી-પુણી
 પિછોરા-પછેડી
 પિયરવા-ધારા
 પિરાની-કુખવા લાગ્યા

પિંજર-શરીર
 પીડા-પીડા, પીર
 પીચ્ચ-અમૃત, પિયુષ
 પુહુમી-પૃથ્વી
 પુહુના-પરોવવું
 પુતલી-કીકી
 પુરભ-ટુકડો
 પૂરિયા-પડીકું
 પુહુપ-પુષ્પ
 પૈઠ-બનર, હાંટે
 પૈતરી-નેડા
 પૈડા-પગથિયું
 પૈંડ-પગલું
 પૈહોં-પામશો, ભણુશો
 પોખરા-તળાવ
 પોત-કપડાં
 પોટ-પોટલું
 પોસ્તા-અક્ષીણનો ડોડો
 પોંછ-પૂંછડી
 પોડી-સીડી
 પટકિ-સપડે ઝાટકી
 ફરક-પીડા
 ફહમ-ચિંતન
 ફાંદિયા-ફસાયા
 બકસાઈએ-માફી માગી લઈએ
 બકસના-ક્ષમા કરવી
 બકસત-બકે છે, કહે છે
 બકુલ-બગલું
 બખરી-વખાર
 બગૂલા-વટોળ
 બટપાર-કાફૂ
 બટેરા-નાનું પક્ષી
 બટોહિયા-સુસાફર
 બદની-કહેવાનું

બઘૈ-નહું
 બદરગ-બરબાદી
 બધલ-વધ કર્યો
 બધાવા-વધામણી
 બનક-ઠાકમાઠ
 બનરાજિ-શરીર બદુચક
 બનિજ-સોદો, વેપાર
 બપના-વચન, વાણી
 બપુ-શરીર
 બાપુરા-બાપડો, બિચારો
 બથસ-જીંભર
 બર-ક્રોધ
 બરજિયા-અટકાવ્યો
 બરાત-બન
 બરાતી-બનૈયા
 બરૌ-પાગલ
 બલકઠી-બાળકો
 બલદ-મોટો
 બવન-હિટી, વમન
 બહન-પાણી, હવા
 બહિયાં-બાવકું
 બહુરિ-ફરી
 બહોર-ફરી
 બહોરિ-ફરી
 બરાઈકે-બબડીને
 બાંગના-રખડુ
 બાજ-વાદ્ય
 બાંઝ-વધ્યા
 બાટ-વાટ, માર્ગ
 બાટી-પિંડ
 બાકુરા-પાછો આવનાર
 બાકર-પાગલ, ગાંડો
 બાદ-અકવાદ
 બાંદી-ચાકરડી
 બાન-ટવ

બાનિ-કાન્તિ
 બાણલ-પિતા
 બ મી-બખોલ
 બાંબી-રાફડો
 બારી-છાકરી
 બારિયાઈ-બબરજસ્તી
 બારો-બાળક
 બાલમ-ત્રિયતમ, પ્રાણુવલ્લભ
 બાલી-ડોરો
 બાસર-દિવસ
 બાહનહાર-બાણ મારનાર
 બિઆહલ-પરણેલ
 બિઆય-પેદા કર્યા
 બિખ-વિષ
 બિખમી-વિષમ
 બિચુરચન-ચૂંચવણ, કમ
 બિગૂચના-ફસાણું
 બિછુરત-અલગ થાય, જુદા થાય
 બિછોર-વિચોગ
 બિંદા-પુત્ર
 બિનસ-નષ્ટ
 બિનસૌ-નષ્ટ થાય છે
 બિરવા-વૃક્ષ
 બિરચિ-બ્રહ્મા
 બિરાની-પારકી
 બિરાને-પરકા, અંપરિચિત્ત
 બિલંબિએ-રોકાઈ થે
 બિલસત-શોભા દે છે, સુંદર લાગે છે
 બિલાય-વિલપત, વિલીન
 બિહંડના-તોડવું
 બિહાન-સવાર, આલતી કાલ
 બિહાના-વિતાવવું
 બીરા-ભાઈ, વીરો
 બુદબુદા-પરપોટો

બુઝી-વાવે
 બુઝારના-સાફ કરવું
 બુઝ-જાન
 બુઝત-સમજે છે
 બુઝના-પૂછવું, જાણવું
 બેઝા-નિશાન
 બેડે-વહાણુ, તરાપો
 બેટલ-અસ દુલિત, મૂખ
 બેના-વાંસ
 બેર-બોરડી
 બેરા-બેડો, તરાપો
 બેલરી-વેલ
 બૈન-વાણી, શબ્દ
 બૈરાટ-વિરાટ
 બૈસંદર-અગ્નિ
 બોરી-કાથળો
 બોહિત-મોટી હોડી, વહાણુ
 બોહ-જાન, શુદ્ધિ
 બોરી-ગાંડી
 બજના-પ્રાપ્ત કરવું
 ભરની-કાંકલો
 ભરમે-ભટકવું
 ભસકત-ખાય છે
 ભાના-ભાતુ, સૂચ
 ભાંડ-વિદ્વંસક, ભવાયો
 ભાવર-મ ગળકેરા
 ભાદા-ભેદીને
 ભિસ્ત-સ્વર્ગ, બહિસ્ત
 ભીટ-કાંડા
 ભીમ-મહાદેવ
 ભુવંગ સપ
 ભુવંગમ-ગાંડો
 ભૂઈ-બૂમિ, પૃથ્વી
 ભૂસન-ભસતું

ભૂંજના-ખાળવું
 ભેડી-વેટું
 ભેઠી-જાણકાર
 ભેવ-ભેદ, રહસ્ય
 ભૌચક-આકળવિકળ
 મકસદ-ધ્યેય
 મડેયા-મદ્દલી
 મતા-ધર્મ, જ્ઞાન, શુદ્ધિ
 મતિ-નહિ
 મધુપ-ધ્રમર
 મન-મણુ
 મનસા-ઈચ્છાથી
 મરાતિખ-ખંડ, માળ
 મલય-સદૈદ ચંદન
 મવાસ-ગદ, કિંદલો
 મસકીન-દીન, ગરીબ
 મસી-શાહી
 મસ્કલા-મુડી, ચાપુ સળવવાનું ચંત્ર
 મહતારી-માતા
 મહબૂબ-પ્રિયતમ
 મહમંત-મદમસ્ત
 મહરત-શણુમાં, થડીકમા
 મંજાર-માં, અંદર, મધ્યે
 માગી-ખલાસી
 માનિ-પ્રતિષ્ઠા, માન
 માહુર-ઝેર
 માંડના-સેવા પૂજા કરવી
 માંઝ-અંદર
 મિરગ-મૃગ
 મિરતક-મૃતક
 મીચ-મૃત્યુ
 મીતા-મિત્ર
 મીના-યુક્તિ. મીનાકાફી

- મીરા-સર્વ ક્રોધ, ઉપરી
 - મુકતાહલ-મોતી, મુકતાફળ
 મુખમિરી-અસૂસી
 મુગ્ધ-મુગ્ધ
 મુરશિદ-ગુરુ, ઉપદેશક
 - મુરીદ-શિષ્ય
 મુસવા-ઉંદરકું
 મૂડ-માધું
 મૂસના-ઝોરવું
 મેડ-શેઠા
 મેઢા-વેઢું
 મેઘા-મિલન
 મેર-માળાનો શરૂઆતનો મણકો
 મેહર-કૃપા
 - મૈકા-પિયર
 મોજરો-હથોડો
 મોટ-પોટલી
 મોટરી-નાની પોટલી
 મોસાફ-નમાજ
 મૌર-મોડ
 - મૌરિયા-આંખા પર મોર આંખો
 રત-તલ્લીન
 રખી-વસંત ઋતુ
 રખાબ-સારંગી જેવું તંતુવાદ્ય
 -રમના-આપવું, આનંદિત થવું
 -રસરી-દોરકું
 રહટ-રેટ
 રંચક-જરા, થોડું
 રાંરી-તટરાંરી
 રાસ-દગરો, સમૂહ
 રીતઈ-ખાલી થાય છે.
 રૂખડા-ઝાડ
 રૂખ-નિશાન, રેખા

રેખરા-સુકાએલ
 રેંડા-ઝેરંડા
 રોડા-મોટું ઢેકું કે પથ્થર
 રોસનાઈ-પ્રકાશ
 રોહ-માર્ગ
 રૌસ-રીતભાત, પરંપરા
 લખરાવ-મોટા બગીચો
 લગિ-સુધી, પાસે
 લલની-પાંજરુ
 લવ-લગની
 લાઈ-લગાડી, આગ
 લાગ-વળગી રહેવું
 લાર-સાથે
 લાલ-લાલસા
 લુકાના-સંતાવવું
 લેખ-દસ્ત જગત
 લેજૂર-પાણી ખેંચવાનું દોરકું
 લેહંડા-સમૂહ, ટોળું
 લૌ-લગની
 લોઈ-લોકો, જવાળા, ભડકો
 વટાહિયા-યાત્રી
 વન-શરીર
 વાર-દાર
 વાસ-ભવન, શરીર
 વિલખી-લટકી ગયા
 વિલંબવુ-રોકાવું
 ઓહાર-વ્યવહાર
 શબ્દ-વ્યક્તિ, બહા, બ્રહ્મરાન
 શ્રીંગ-શ્રી
 સકેલ-સંકેલવું
 સત-તરવ

સત્તુઆ-સત, સાતમે
 સપથે-અળે
 સથાન-ડાહી
 સરધા-અદા
 સરવન-શ્રવણ
 સરથુણુ-સથુણુ, સર્વથુણુ
 સરખંગી-સર્વઅંગી સમગ્ર દેહરૂપે
 સદ્ધર-સદા લીલુ
 સરાય-ધર્મશાળા
 સરૈ-પાર પડે
 સલોના-મીઠાવાળો
 સહેલા-મિત્ર
 સંખ-સંખ્યા
 સંચ-રક્ષણુ
 સંધારા-સંહારો, માર્યો
 સંબલ-લાયુ, આધાર
 સંકિત-શક્તિ, ધૂર્ત
 સાકિન-નિવાસી, ધક્કા
 સાખ-કાળ
 સાજલ-શોભામય
 સાજન-પ્રિયતમ
 સાની-જાળેલો, રગદાળાને
 સાપર-સાગર
 સાર-સારવાર
 સાલના-ખૂંચલું
 સાસુર-સાસરે
 સહસાહ-આદ્યાહ
 સાંઝી-લાગીદાર
 સાટ-વેચાણુ
 સિકલીગર-સરાણિયો
 સિમરો-અધો
 સિયાર-ચુરુનો શબ્દ
 સિરાની-પૂરી થઈ

સિરાહી-વીતે છે.
 સિલિહિલી-ચીકણી અને જીની,
 લપસણી
 સિધ-શિષ્ય
 સિસકના-ક્રુસકો ભરવા
 સિહલે-આકર્ષાઈને
 સિ ધારા-સિંદૂરનો ડબો
 સિંહ-મન
 સીપ-છિપલું
 સીરા-હંકું
 સુપચ-ચાંડાલ
 સુપનિ-સ્વાપનમાં
 સુગવા-પોપટ
 સુરત-ધ્યાન
 સુરતિ-આત્મતત્ત્વ, અંતર્મુખી પ્રજ્ઞતિ,
 ગ્રેમ,-રતિ
 સુહેલના-મંગલગીત, સ્તુતિ
 સુક્કર-કુક્કર
 સૂત-કલ્યાણુ, સારો, સુંદર
 સૂપ-સૂપકું
 સૂમ-કંજૂસ
 સેત-સ્વેત, સફેદ
 સેમર-શીમળાતું ઝાડ, સાદ્મલિ
 સેવ-સેવા, સાધના
 સેહરા-કલગી
 સેંતમે ત-મક્ત
 સૈજરિયા-પથારી
 સૈન-ઈશારો, ઈંગિત
 સોગ-દુઃખ, શોક
 સોનહા-કુનરા જેવું જંગલી બનવર
 સૌદન-ક્ષાર, ખારો
 હરદિ-પીટી
 હરમ-રણવાસ

૪૬૦

હરવા-હારે
હવસ-ધરણી
હાજત-જરેર
હિરાય-અલોપ થાય
હિરિંગ-હૌ

હુખાખ-પરપોટો
હેરા-જોયું, શોધ્યું
હેરાના-સુધસુધ ગુમાવવી
હેરિયા-ગુમાવ્યું, ખોયું
હાં-ત્યાં

x x x

